

**ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ
SEMPOZYUMU**

**ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ
SEMPOZYUMU**

**ULUSLARARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU
17-19 Kasım 2016**

İmtiyaz Sahibi

Fatih Mehmet ERKOÇ
Büyükşehir Belediye Başkanı

Genel Yayın Koordinatörü

Cevdet KABAKCI
Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanı

Genel Yayın Yönetmeni

Mustafa SEMERCİ
Kültür ve Turizm Şube Müdürü

Editörler

Cevdet KABAKCI
Prof. Dr. İlyas GÖKHAN
Yrd.Doç.Dr. Nilay AĞIRNASLI
Arş. Gör. Ahmet Enes KARAKAYA
Mehmet CANLI
Ömer Yalçın OVA

Kapak

Gökhan Gönen & Kamil EKEN

Tashih:

Prof. Dr. İlyas GÖKHAN
H. İbrahim ÖZDEMİR

Dizgi&Mizanpaj

2018

ISBN: 978-605-4996-55-1

Yapım & Baskı

Fikir AJANS

Yönetim Yeri

Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı
Kültür ve Turizm Şube Müdürlüğü
0 (344) 225 24 15 - 16
www.kahramanmaras.bel.tr

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

**ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ
SEMPOZYUMU**

**ULUSLARARASI
SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ
SEMPOZYUMU**

II. Cilt

Kahramanmaraş 2018

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ONUR KURULU

Veysi KAYNAK
Vahdettin ÖZKAN
Fatih Mehmet ERKOÇ
Prof. Dr. Refik TURAN

Başbakan Yardımcısı
Kahramanmaraş Valisi
Kahramanmaraş Büyükşehir Belediye Başkanı
Türk Tarih Kurumu Başkanı

DÜZENLEME KURULU

Başkan: Cevdet KABAKÇI
Prof. Dr. İlyas GÖKHAN
Prof. Dr. Mahmut AK
Prof. Dr. Mehmet ÖZKARCI
Prof. Dr. Orhan DOĞAN
Yrd. Doç.Dr. M. Fetih YANARDAĞ
Mustafa SEMERCİ
Serdar YAKAR
Ayşe TAŞKIRAN
Cengiz BERBEROĞLU
İbrahim ALTUN

Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyesi
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi
Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi
Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi
Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi
Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi

BİLİM VE DANISMA KURULU

Prof. Dr. Abdülhalik BAKIR
Prof. Dr. Ali AKTAN
Prof. Dr. Alena CATOVIĆ
Prof. Dr. Abdulkadir YUVALI
Prof. Dr. Abdilbaet MAMASIDIKOF
Prof. Dr. Almira MURADALIYEVA
Prof. Dr. Ahmet EYİCİL
Prof. Dr. Alexandra VRANES
Prof. Dr. Cazim HADLİMEJLİC
Prof. Dr. Cüneyt KANAT
Prof. Dr. Cenişbek DUYŞEYEV
Prof. Dr. Ebru ALTAN
Prof. Dr. Faruk SÖYLEMEZ
Prof. Dr. Fahmettin BAŞAR
Prof. Dr. Hilmi BAYRAKTAR
Prof. Dr. Filiz KILIÇ
Dr. İlhan ERDEM
Prof. Dr. İbrahim SOLAK
Prof. Dr. Ljiljana MARKOVIĆ
Prof. Dr. Mehmet ÖZKARCI
Prof. Dr. Mehmet ERSAN
Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI
Prof. Dr. Memet YETİŞGİN
Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZDOĞAN
Prof. Dr. Mustafa DEMİRCİ
Prof. Dr. Mustafa KESKİN
Prof. Dr. Mustafa DEMİR
Prof. Dr. Mustafa DAŞ
Prof. Doç.Dr. Murat AGARI
Prof. Dr. Niyazi CAN
Prof. Dr. Osman KÖSE
Prof. Dr. Ramazan ŞEŞEN
Prof. Dr. Refet YINANÇ
Prof. Dr. Selahattin DÖĞÜŞ
Prof. Dr. Sabina BAKSİC

Bilecik Üniversitesi
Erciyes Üniversitesi
Saraybosna Üniversitesi – Bosna Hersek
Emekli Öğretim Üyesi
Ekonomik Canaışterdik Üniv – Kırgızistan
Bakü Devlet Üniversitesi - Azerbaycan
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Belgrat Üniversitesi - Sırbistan
Saraybosna Üniversitesi – Bosna Hersek
Ege Üniversitesi
Ekonomik Canaışterdik Üniv - Kırgızistan
İstanbul Üniversitesi
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi
Gaziantep Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Belgrat Üniversitesi – Sırbistan
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Ege Üniversitesi
Erciyes Üniversitesi
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Erciyes Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
Eylül Üniversitesi
Karabük Üniversitesi
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Polis Akademisi
Emekli Öğretim Üyesi
Emekli Öğretim Üyesi
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Saraybosna Üniversitesi – Bosna Hersek

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Prof.Dr. Salim KOCA
Prof.Dr. Sait ÖZTÜRK
Prof. Dr. Satıbalı OMURZAKOF
Prof.Dr. Taşbolat SADIKOF
Prof.Dr. Zekeriya PAK
Prof. Dr. L. Gürkan GÖKÇEK
Prof. Dr. Kazım PAYDAŞ
Doç. Dr. Ayhan DOĞAN
Doç.Dr. Ayşe Dudu ERDEM
Doç.Dr. Cevdet YAKUPOĞLU
Doç.Dr. Emin TOROĞLU
Doç.Dr. Hüseyin GÜNİL
Doç.Dr. Mehmet Ali Hacı GÖKMEN
Doç.Dr. Mehmet ÇERİBAŞ
Doç.Dr. Muharrem KESİK
Doç. Dr. Nevzat TOPAL
Doç. Dr. Pınar ÜLGEN
Doç.Dr. M. Zahit YILDIRIM
Doç.Dr. Nursaule AYTBAJEVA
Yrd. Doç.Dr. Cengiz ŞAVKILI
Yrd. Doç.Dr. Ercüment YILDIRIM
Yrd. Doç.Dr. Erhan ALPASLAN
Yrd. Doç.Dr. Hasan ARSLAN
Yrd. Doç.Dr. Hikmet DEMİRCİ
Yrd. Doç.Dr. İsmail ALTINÖZ
Yrd. Doç.Dr. M. Fetih YANARDAĞ
Yrd. Doç.Dr. Mustafa Edip ÇELİK
Yrd. Doç.Dr. Mustafa ÇABUK
Yrd. Doç. Dr. Kürşat KOÇAK
Yrd. Doç. Dr. Safer SOLMAZ
Yrd. Doç. Dr. Seyhun ŞAHİN
Yrd. Doç. Dr. Selim KAYA
Dr. Sevinç AYEVA

SEKRETERYA

Gülhan MENGÜR
H. İbrahim ÖZDEMİR
Harun DEDEOĞLU
İlyas KARAGEÇEN
Mehmet CANLI

Gazi Üniversitesi
Yıldız Teknik Üniversitesi
Ekonomik Cansıterdik Ün v – Kırgızistan
Bişkek Gumaniterdik Ün v - Kırgızistan
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Harran Üniversitesi
Gaziantep Üniversitesi
Necmeddin Erbakan Üniversitesi
Kastamonu Üniversitesi
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Niğde Üniversitesi
Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Ahmet Yesevi Üniversitesi – Kazakistan
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Afyon Kocatepe üniversitesi
Azerbaycan Bilimler Akademisi

Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi
Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi
Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi
Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi
Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi

Not: Tebliğlerin Yasal Ve Bilimsel Sorumluluğu Yazarlarına Aittir. Bildirilerdeki Bazı Maddi Hatalar Ve İsimler Arasındaki Tutarsızlıklar Editörler Tarafından Düzeltmiştir.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ

SEMPOZYUMU

ESHAB-I KEHF SALONU

V. OTURUM

ÇİNÇİN KALESİ'NİN FETHİ'NE YAZILAN BİR MESNEVİ ÜZERİNE

Prof. Dr. Filiz KILIÇ

KAHRAMANMARAŞ İLİ'NİN SELÇUKLU VİLAYETİ HALİNE GELMESİNİN

ARKEOLOJİK KANITLARI - Prof. Dr. Ergün LAFLI

SELÇUKLULAR DEVRİNDE MARAŞ'IN EKONOMİK HAYATI HAKKINDA NOTLAR

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin KAYHAN

MARAŞ'TA AĞAÇERİLER VE HATIRALARI - Sinan KAHYAOĞLU - Necat ÇETİN

VI. OTURUM

SELÇUKLU SULTANI I. MESUD VE II. KILIÇARSLAN DÖNEMİNDE MARAŞ

Prof. Dr. Mustafa DEMİRCİ

MALAZGİRT MEYDAN MUHAREBESİ ÖNCESİ ANADOLU'YA YAPILAN

SELÇUKLU/TÜRKMEN AKINLARININ MARAŞ'IN SİYASİ DURUMUNA ETKİSİ

Yrd. Doç. Dr. Kemal TAŞCI

SELÇUKLULAR DÖNEMİNDE ELBİSTAN'I YÖNETEN BAZI EMİR ve VALİLER

Yrd. Doç. Dr. Selim KAYA - Arda DENİZ

KAHRAMANMARAŞ AFŞİN ESHAB-I KEHF RİBATI TAÇKAPI SÜSLEMELERİNİN

İKONOĞRAFİK ÇÖZÜMLEMESİ - Ayşe SARIHAN

VII. OTURUM

Prof. Dr. İBNU'L-ADİM'İN BUGYE'SİNDE MARAŞ BAHSİ - Prof. Dr. Murat AGARI

FETHİNDEN DANIŞMENDİLİLERE KADAR MALATYA - Yrd. Doç. Dr. Ömer TOKUŞ

MARAŞ UÇ BEYLİĞİ'NİN KURULMASI VE MARAŞ UÇ BEYLERİ

SELÇUKLU DEVLETİ'NİN YIKILIŞINDA MARAŞ BÖLGESİNİN ROLÜ - Bahtiyar Murat ARAS

SOVYET RUS KAYNAKLARINDA SELÇUKLULAR

Doç. Dr. Ergali ESBOSINOV

VIII. OTURUM(ORD. PROF. DR. MÜKRİMİN HALİL YINANÇ OTURUMU)

ORD. PROF. MÜKRİMİN HALİL YINANÇ VE SELÇUKLU TARİHİNE DAİR

ÇALIŞMALARI

Prof. Dr. Fahameddin BAŞAR

MÜKRİMİN HALİL YINANÇ HOCANIN TARİHÇİLİĞİ HAKKINDA GENEL BİR

DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. İlyas GÖKHAN

MÜKRİMİN HALİL YINANÇ'IN TARİH TEZİNDE SELÇUKLU TARİHÇİLİĞİNİN

ROLÜ

Dr. Mustafa KÖK

SELÇUKLU TARİHÇİSİ BİR GÜZEL İNSAN MÜKRİMİN HALİL YINANÇ

Uzm. Serdar YAKAR

MÜKRİMİN HALİL YINANÇ'IN ŞAHSINDA BİR İLİM ADAMI PORTRESİ

Ömer Hakan ÖZALP

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

İÇİNDEKİLER

ÇİNÇİN KALESİ'NİN FETHİ'NE YAZILAN BİR MESNEVİ ÜZERİNE Prof. Dr. Filiz KILIÇ.....	8
KAHRAMANMARAŞ İLİ'NİN SELÇUKLU VİLAYETİ HALİNE GELMESİNİN ARKEOLOJİK KANITLARI - Prof. Dr. Ergün LAFLI	20
SELÇUKLULAR DEVRİNDE MARAŞ'IN EKONOMİK HAYATI HAKKINDA NOTLAR Yrd. Doç. Dr. Hüseyin KAYHAN.....	36
MARAŞ'TA AĞAÇERİLER VE HATIRALARI Sinan KAHYAOĞLU Necat ÇETİN.....	46
SELÇUKLU SULTANI I. MESUD VE II. KILIÇARSLAN DÖNEMİNDE MARAŞ - Prof. Dr. Mustafa DEMİRCİ.....	55
MALAZGİRT MEYDAN MUHAREBESİ ÖNCESİ ANADOLU'YA YAPILAN SELÇUKLU/TÜRKMEN AKINLARININ MARAŞ'IN SİYASİ DURUMUNA ETKİSİ Yrd. Doç. Dr. Kemal TAŞCI.....	65
SELÇUKLULAR DÖNEMİNDE ELBİSTAN'I YÖNETEN BAZI EMİR ve VALİLER Yrd. Doç. Dr. Selim KAYA - Arda DENİZ.....	79
KAHRAMANMARAŞ AFŞİN ESHAB-I KEHF RİBATI TAÇKAPI SÜSLEMELERİNİN İKONOĞRAFİK ÇÖZÜMLEMESİ Ayşe SARIHAN	90
Prof. Dr. İBNU'L-ADİM'İN BUGYE'SİNDE MARAŞ BAHSİ Prof. Dr. Murat AGARİ	100
FETHİNDEN DANIŞMENDLİLERE KADAR MALATYA Yrd. Doç. Dr. Ömer TOKUŞ	108
MARAŞ UÇ BEYLİĞİ'NİN KURULMASI VE MARAŞ UÇ BEYLERİ Yrd. Doç. Dr. Yaşar ARSLANYÜREK	129
SELÇUKLU DEVLETİ'NİN YIKILIŞINDA MARAŞ BÖLGESİNİN ROLÜ Bahtiyar Murat ARAS	137
SOVYET RUS KAYNAKLARINDA SELÇUKLULAR Doç. Dr. Ergali ESBOSINOV	145
ORD. PROF. MÜKRİMİN HALİL YINANÇ VE SELÇUKLU TARİHİNE DAİR ÇALIŞMALARI - Prof. Dr. Fahameddin BAŞAR	151
MÜKRİMİN HALİL YINANÇ HOCANIN TARİHÇİLİĞİ HAKKINDA GENEL BİR DEĞERLENDİRME - Prof. Dr. İlyas GÖKHAN	160
MÜKRİMİN HALİL YINANÇ'IN TARİH TEZİNDE SELÇUKLU TARİHÇİLİĞİNİN ROLÜ Dr. Mustafa KÖK	168
SELÇUKLU TARİHÇİSİ BİR GÜZEL İNSAN MÜKRİMİN HALİL YINANÇ Uzm. Serdar YAKAR	177
MÜKRİMİN HALİL YINANÇ'IN ŞAHSINDA BİR İLİM ADAMI PORTRESİ Ömer Hakan ÖZALP	183

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ÇİNÇİN KALESİ'NİN FETHİ'NE YAZILAN BİR MESNEVİ ÜZERİNE

Prof. Dr. Filiz KILIÇ¹

ÖZET

Bu bildiriye Selçuklu müellifi İbn Bibi'nin *El-Evâmirül-Alâ'iyye Fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye* ya da tanınmış adıyla *Selçukname* adlı eserindeki Çinçin Kalesi'nin fethini anlatan yazarı bilinmeyen Farsça bir mesnevi üzerinde durulacaktır. "Zikr-i Mesâ'i-i Emîr Mübâriz-e'd-dîn Çavlı-i Çâşnîgîr Ve Komnanos Mavrozomes Der-Vilâyet-i Ermen Ve Feth-i Kılâ' Ki ZikrReved" başlığı altında Çinçin Kalesi'nin alınışı nesir ve nazım olarak anlatılmıştır. Sultan I. Alâeddin Keykubad zamanında Selçuklu Ordusu 1225 yılında Ermenilerin elinde bulunan Çinçin Kalesi'ni fethetti. Bu kale Maraş'ın Göksun İlçesi'nin sınırları içinde olup daha önce I. İzzeddin Keykavus tarafından alınmıştı. Sarp bir kale olan Çinçin'i fethetmek için Selçuklu ordusu Kayseri üzerinden Çinçin'e doğru yola çıkar. Ordunun başında Sultan, Emir Mübarizeddin Çavlı ve Emir Komnanos bulunmaktadır. Mesneviye ordunun kalenin önüne geliştinden başlanmış, kaledeki halka yardım için gelen Hıristiyan ordusu ile kalenin önündeki ovada yapılan meydan muharebesi, kazanılan zafer anlatılmış ve kalenin fethedilerek içine girilişiyile şiir bitirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Selçukname, Maraş, Çinçin Kalesi, mesnevi.

İbn Bibi² (13.yy) *El-Evâmirül-Alâ'iyye Fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye* ya da daha çok bilinen söyleyişiyile *Selçukname*veya *Tarih-i İbn Bibi*³ adlı eserini, 1281 tarihinde Farsça olarak kaleme almıştır. Selçukname devlet adamı ve tarihçi Alâeddin Ata Melik Cüveynî⁴'ye (Horasan 1226-Azerbaycan 5 Mart 1283) takdim edilmiştir. Eser 1192-1280 yılları arası Anadolu Selçukluları tarihinin temel kaynağı durumundadır. Nazım-nesir karışık olarak kaleme alınmıştır. Müellif her bölümde nesir tarzında anlattığı olaylardaki anlatımı güçlendirmek ya da nesrin tekdüzeliğine hareket kazandırmak için şiirle de olayı tasvir etmiştir. Bu, eski nesirde çok sık görülen bir üslup özelliğidir. Eserdeki Arapça ve Farsça manzumelerin bir kısmı müellife aittir. İbn Bibi'nin yazdıkları dışında büyük bir yekûn tutan şiirlerin kim ya da kimlere ait olduğu belli değildir.

Selçukname'deki Alâeddin Keykubad (1220-1237) ve ondan önceki Anadolu Selçuklu sultanlarına yazılan methiyeler de İbn Bibi'nin kendisine ait değildir. Mürsel Öztürk, çeşitli deliller ortaya koyarak bu şiirlerin Kâni'i-i Tusî'ni⁵ *Selçukname* adlı mesnevisinden alındığını iddia etmektedir. Hatta *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye* adlı eserin büyük bir bölümü Kâni'i-i Tusî'nin manzum *Selçukname*'sinin özetidir⁶.

¹Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Rektörü.

²Nâsırüddin Hüseyin bin Muhammed bin Alî el-Ca'ferî er-Rugadî el-Münşî. Anadolu Selçukluları hakkındaki "El-Evâmirü'l-Alâ'iyyeFi'l-Umûri'l-Alâ'iyye" adlı Farsça eseriyle tanınan İranlı yazar ve tarihçi.

³Eser üzerinde Türkiye'de yapılan kitap bazındaki çalışmaların belli başlıcaları şunlardır: M. Nuri Gençosman (çeviren), F. N. Uzluk (notlandırın), "Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi (İbn Bibi'nin Farsça Muhtasar Selçuknâmesinden)", Uzluk Basımevi, Ankara 1941; İbn-i Bibî, El-Evâmirü'l-Alâ'iyyeFi'l-Umûri'l-Alâ'iyye, (Önsöz ve fihristi hazırlayan: Adnan Sadık Erzi), I. Tıpkıbasım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1956; Ahmed Bin Mahmud - Selçukname 1-2 (Hazırlayan: Erdoğan Merçil), Tercüman Yayınları, İstanbul 1977; İbn Bibi, El-Evâmirü'l-Alâ'iyyeFi'l-Umûri'l-Alâ'iyye(Selçukname)-I- (Çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996; Mükrimin Halil Yinanç, İbn-i Bibi, Selçukname, Kitabevi Yay., İstanbul 2007.

⁴Farslı bir Moğol tarihçisi olup Moğol İmparatorluğu hesabına *Tarih-i Cihan-Güşâ* isimindeki kitabı yazmıştır. Vikipedi.

⁵Melikü's-şu'arâ Emir Bahâüddin Ahmed b. Mahmûd. Anadolu'da Farsça söyleyen İranlı bir şairdir. XII. yüzyılın sonlarında Tus'ta doğmuş, Anadolu Selçuklu hükümdarlarına hizmet etmiş, manzum Kelile ve Dimne ile bugün elimizde olmayan manzum Selçukname'yi yazmıştır.

⁶İbn Bibi, El-Evâmirü'l-Alâ'iyye Fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye (Selçukname) -I- (Çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 5-8.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Selçukname'ye dair bu kısa girişten sonra, asıl konumuza geçmeden kaleye ad olan Çinçin kelimesinin anlamları üzerinde de durmak isterim: “Çinçin, Cincin, Cencen, Çinçin” şeklinde okunan kelime Türkçe Ağızlar Sözlüğü'nde *çinçin* yazılışıyla, serçe büyüklüğünde ve toprak renginde bir çeşit kuş; tek ayak üzerinde sekerek oynanan bir çocuk oyunu; ağızda ezilip çocuklara yedirilen çignem, yutum; su kuyusu ve hamam taşı olarak; *cincin* şeklinde, ağustos böceği; *çinçin* şeklinde ise serçe ve Yusufçuk kuşu⁷ olarak anlamlandırılmıştır. Ayrıca *cincin(e)* ya da *cencens* söylenişinde, çoğulunun cenâcin olduğu Arapça bir kelimenin “göğüs kemiği” manasına geldiği belirtilmektedir⁸. Kelime Anadolu'da bazı yerleşim yerlerinin adı da olmuştur⁹.

Çinçin Kalesi bugün Kahramanmaraş'a bağlı Andırın'ın Geben ile Göksun'un Değirmendere kasabaları arasında, yöre halkının Çinçin Boğazı olarak adlandırdıkları yerdeki kale kalıntılarının bulunduğu mevkidir¹⁰.

Selçukname'de “Zikr-i Mesâ'î-i Emîr Mübârize'd-dînÇâvli-i¹¹ Çâşnîgîr Ve Komnanos Mavrozomes Der-Vilâyet-i Ermen Ve Feth-i Kılâ' Ki ZikrReved¹²” (Çaşnigir Emir Mübarizeddin Çavlı İle Komnanos Mavrozomes'in Ermen Vilayetini Almak İçin Çaba Harcamaları Ve Anlatacağımız Kalelerin Fethi) başlığı ile Ermen Vilayeti'nin fethi bahsine geçilmiştir. Bu bölümde, “Çaşnigir Emir Mübarizeddin Çavlı ile Komnanos, sultanın yüce emrine uyararak, ordunun başında Ermenistan'a hareket ederler. Yolda her yanı ağaç ve sert kayalarla örtülü, zorlukla yürünen çok dar bir yere varırlar. Orada karşılarına, düşüncenin bile ulaşamayacağı yükseklikte, içi zahire ve Ehremen¹³'i korkutan savaşı yığıt dolu bir kale çıkar¹⁴, ifadeleriyle Çinçin Kalesi'ne geldiği belirtilir.

Nesirle başlayan bölüm girişinden sonra konumuz olan mesnevinin ilk dört beyti verilir. Şiir mesnevilerde çok kullanılan aruzun mütekârip bahrinin *Fe'ûlün / Fe'ûlün / Fe'ûlün / Fe'ûl* kalıbı ile yazılmıştır. Mesnevide mahlas beyti bulunmadığı ve İbni Bibi de belirtmediği için şiirin yazarı bilinmemektedir.

Sipehbüdçünezdik-iderbendrefit
Dil-i û zi-endişederbendrefit¹⁵

⁷Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü, TDK.

<http://www.osmanlicanedemek.com/cincine-75529>, Dihhoda, Ali Ekber, Lugatnâme, Tahran 1349, C. 2. s. 587.

⁹Cincin Kalesi, Aydın İli, Koçarlı İlçesi, Cincin Köyü'ndedir. Cihanoğulları'nın güvenliğini ve çevre üzerindeki ekonomik denetimini sağlamak amacıyla 18. yüzyılda Cin Bey tarafından yaptırılmıştır.

Çinçin Bağları veya Çinçin Mahallesi, Ankara'nın Altındağ İlçesi'nde bulunan bir semttir.

¹⁰İlyas Gökhan, Selçuklular Zamanında Maraş, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Yay. Kahramanmaraş 2013, s. 70. Kilikya Ermenilerinin elinde bulunan bu kaleyi I. İzzeddin Keykavus fethetti. Daha sonra Ermenilerin eline geçen Çinçin'i I.Alâeddin Keykubat 622/1225 tarihinde tekrar aldı. Bkz. Faruk Sümer, Keykubad I, TDVİA, c. 25, s. 358.

¹¹“Mübarizeddin Çavlı, Türkiye Selçuklularında kölelikten yetişen emirlerden biridir. Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev, I. İzzeddin Keykavus, I. Alâeddin Keykubat ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemlerinde önemli devlet görevlerinde bulunmuştur. Ermeniler ve Gürcüler üzerine sefere katılmıştır. Kahta Kalesi'ni almış, Yassıçimen Savaşı'nda (1230) önemli bir rolü olmuştur. Kösedag mağlubiyetinden kısa bir süre sonra da (1243) vefat etmiştir”. Doç.Dr. Ergin Ayan, Türkiye Selçuklularında Köle Emirler (I) “Mübarizeddin Çavlı” Karadeniz, s.125-139.

¹²Bu çalışma yapılırken eserin Farsça aslı ve Türkçeye çevirisinden faydalanılmıştır. (İbn-i Bîbî, El-Evâmirü'l-Alâ'iyye Fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye, (Önsöz ve fihristi hazırlayan: Adnan Sadık Erzi), I. Tıpkıbasım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1956; İbn Bibi, El-Evâmirü'l-Alâ'iyye Fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye (Selçukname)-I- (Çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.

Farsça yazma metinde harflerin yazımında ve özellikle noktalarının konulmasında özensiz davranılmıştır.

¹³Zerdüşterin inandıkları kötülük ve karanlık tanrısı; şeytan, dev (Ehremen, Ehrâmen, Ehrimen, Ehren, Ehrime)

¹⁴İbn Bîbî, El-Evâmirü'l-Alâ'iyyeFi'l-Umûri'l-Alâ'iyye (Selçukname)-I- (Çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 345.

¹⁵İbn-i Bîbî, El-Evâmirü'l-Alâ'iyye Fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye, (Önsöz ve fihristi hazırlayan: Adnan Sadık Erzi), I. Tıpkıbasım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1956, s. 334.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Beytiyle başlayan dört beyitte kalenin alınmasının güçlüğünü anlatabilmek için mübalağalı tasvirlerle yer verilir. Kale öyle yüksektir ki üzerinde yücelerin kuşu olarak bilinen kartal uçamaz. Hatta bulutlar bile Çinçin'i aşıp gidemez. Kalenin yapıldığı kayalık/dağlık alan öylesine dik ve zorludur ki, keskin taşlardan kaplanın ayağı parçalanır. At, o taşların üzerinde ancak Tanrı'nın yardımı ile yürüebilir. Bu durumu gören Komnanos Mavrozomes'in de içine bir korku salınır ve kaleyi alamazsak endişesiyle kalbi küt küt atar. Mavrozomes'in bu endişesini gidermek, ona moral vermek istercesine Mübarizeddin Çavlı “*gerekirse ölelim ama kutlu padişahımızın nuruyla zaten hakkımız olan bu kaleyi alalım*” der.

Hamasi ve coşkulu ifadelerden sonra “Zıkr-i Feth-i Kal'a-i Cincin” başlığıyla 45 beyit yazılır. Şiirin ilk 10 beytinde kale tasvir edilir. Kale yücelerden yücedir, güçlüdür, sağlamdır. Daha önceki beyitlerde üzerine bulut çıkamaz denirken burada gökteki ayı bile kapattığı söylenerek yine kozmik bir unsurdan hareket edilmiş ve kalenin yüksekliği, aşılmasının güçlüğü pekiştirilmiştir. Çinçin, Kaf Dağı gibidir. Kaf Dağı'nın adı verilmez ama üzerinde Simurg'un yuva yaptığının söylenmesinden hareketle bu sonuca ulaşırız. Simurg dünyayı kapladığına ve eteklerinin bulutların üzerinde olduğuna inanılan Kaf Dağı'nın tepesinde yuvası olan efsanevi bir kuştur. Oraya varmak için yedi zorlu ve dipsiz vadiyi geçmek gerekmiş. İstek, aşk, marifet, istisna, tevhit, hayret ve yokluk vadileri. Kaleye ulaşmak için de adeta Kaf Dağı'nın vadileri gibi zorlu granit kayalarını ve dar yolunu aşmak gerekir. Kaleye ulaşan yol o kadar dardır ki hayal bile edilemez.

Kalenin önündeki eşsiz güzellikteki otlağın ortasından berrak bir su akmaktadır. Burada su, “helal edilmiş şaraba” benzetilerek cenneteki helal şaraba gönderme yapılmış, dolayısıyla etrafın cennet kadar güzel olduğu vurgulanmıştır. Selvi ağaçları, erguvanlar, al renkli gelincikler saba rüzgârının esintisiyle adeta raks etmektedirler. Bu betimlemelerden sefere bahar mevsiminde çıkılmış olduğunu anlıyoruz. Bu cennet yerde öten kumrular da adeta iyi yaradılışlı insanları eğlenceye davet eder ve kısa bir süre sonra çıkacak savaştan önce son anlarını mutluluk içinde geçirmelerini öğütler. Kumrular bu eğlencenin kısa süreceğini çok şiddetli bir savaşın olacağını ve kılıçların açtığı yaralardan akan kanların adeta birer gül olup etrafı kan gülleriyle süsleneceğini de haber vermektedirler.

11. beyitte komutanın emriyle bu cennet mekânda karargâhın kurulduğu ve askerlerin toplandığı bilgisi verilir.

12. beyitten 28. beyte kadar savaş öncesi yapılan eğlenceden verilen ziyafetten, içilen şaraptan bahsedilir. Meclisin kurulduğu yernergis, nesteren (yaban gülü) gibi çiçeklerle süslenmiş ve öyle çok aydınlatılmış ki adeta Pervin yıldızı¹⁶ gökten inmiştir. Çalgıcılar hanendelerle en güzel ezgileri terennüm etmektedirler. Çalgı olarak ney özellikle zikredilmiştir. Daha sonra sofralar kurulur, içkiler su gibi akar. Şarabı keşfettiğine inanılan Cemşid¹⁷ anılır. Komutan yeri öper ve yüce yaratana tazim eder. Yemekten sonra başta komutan olmak üzere beyler kalbi temiz padişahın şerefine içerler. Gece olunca herkes uykuya dalar. Üç beyitte nefis bir gece tasviri yapılır. Gece koyu mavi bir çadır gibi kurulunca birer kandil olan yıldızlar başlarını yere eğler. Dünya düşmandan ve yanlış düşüncelerden daha kara olunca gece eline bir sürme alıp göğün yüzüne sürme çeker.

Çügüsterd şebhayme-i nîlgûn
Kanâdil-i encümşode ser-nigûn

Cihân ez-dil-i hasmbârîk-ter

¹⁶ Peren, Ülker de denilen çıplak gözle görülebilecek kadar parlak bir yıldızdır.

¹⁷ İran'ın mitolojik hükümdarlarından biri. Cem olarak da bilinir. Yedi yüz ya da bin yıl yaşamış, insanlara pek çok güzel şey öğretmiş, şarap yapmayı keşfetmiş, güneşin Koç burcuna girdiği günü bayram ilan etmiş, son zamanlarında Tanrılık iddiasında bulununca halkı ondan soğumuş, Dehak isimli bir Arap İran'ı ele geçirmiş, Cemşid de Çin'e kaçmış ve orada ölmüştür.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Sühâmânde ez-fıkr-i târîk-ter
Cihân sürme sûde be-gird-i felek
Şodenûr ez û rûşenân yek-be-yek

Nihayet sabah olur. Güneş, üzerine altın giysiler giymiş muzaffer bir komutana benzetilir. Bu haşmetli, zafer kazanmış komutan yerinden kalkınca her yer sarı renge boyanır. Etrafa huzur hâkim olur ve mutluluk sesinden başka bir ses kulağa gelmez.

Ordu komutanı da yengeç burcunda parlayan dolunay gibi bütün ihtişamıyla otağından çıkar ve çadırların arasında dolaşır. Hala eğlenen askerler görünce “artık eğlence, rud (kemençe) ve şarap zamanı değil, savaş zamanı olduğunu” söyler. Şimdi silahlanma, savaş sazını akort etme ve saldırma vaktidir. Burada eğlence meclisinin hemen ardından savaşa geçildiği için silahlar da birer müzik aleti gibi hayal edilmiş ve temizlenip savaşa hazır hale getirilmeleri bir müzik aletinin akort edilmesine benzetilmiştir. Kaplan gibi düşmanın üzerine saldırılacaktır. Ve sonunda komutan saldırı emrini verir. Selçuklu ordusu öylesine büyük ve ihtişamlı bir ordudur ki, gök bile bu büyüklüğe şaşırır kalır. Haşmetli komutanın uğurundan yüce ve sarp dağ, Selçuklu askerine ova gibi gözükür. Komutan ve askerler yukarıya, kalenin bulunduğu yüksekliğe kadar çıkarlar ve iki ordu savaşa başlar. Savaş aletleri, kılıçlar, mızraklar birbirine karışır. Mesnevinin 45 beyitlik bu bölümünün son beytinde de komutan kâfirin bahtı ters dönsün diye çadırların yukarı çıkarılması emrini verir.

“Çinçin Kalesi’nin Fethi Bölümünde” verilen bu mesnevîde görüldüğü üzere savaşın olduğu mekânın tasviri, savaşa girişmeden önceki hazırlık dönemi ve savaşın başlangıcı anlatılarak şiir bitirilmiş ve nesre geçilmiştir.

Selçukname’nin bundan sonraki nesir kısmında da sanatlı bir ifade ile mekân ve zaman tasvirleri yapılmış ve savaşın ileriki aşamaları anlatılmıştır. Bu betimlemeler şiirdekilere çok benzemektedir. Teşbih, teşhis, telmih vb. sanatlar kullanılmış, Şehname kahramanlarına göndermeler yapılmıştır.

Nesir kısmında, komutanın emri üzerine çadır ve sancakların dağın üzerine çıkarılıp dikildiği ve kalenin etrafının sarıldığı anlatılır. Ertesi gün ok yağmuruyla kale halkının nefesi kesilir. Çaresiz kalan kale halkı Tekfur Leon’a bir mektup göndererek yardım ister.

Tekfur ordu toplayıp Hıristiyanlığı korumak adına Çinçin Kalesi’nin bulunduğu dağın eteklerindeki ovaya gelir. Bu sırada Selçuklu ordusu da ovaya inmiştir. Emir Mübarizeddin öncü birlikleri tekrar kaleye gönderir, diğer askerlerle ovada kalır. Kâfir ordusunun etrafı sarılır.

Seher-gehcüvâz perniyân-ı benefiş

Berâhihtîn Gâvyânîdrefiş

Beyti ile sabahın erken vaktinde tıpkı Gâve’nin bayrağı gibi mutlak zafer için sancaklar dikilir ve muharebe başlar.

Bundan sonraki bölümde nesir kısmı daha ağırlıklı olmak üzere şiir ve düz yazı şeklinde mücadelenin şiddeti, Müslüman askerlerin gayreti, kahramanlığı anlatılır.

Gene beş beyitle savaşın şiddeti, yer ve göğün kanlara boyanmasından toz ve kanın birbirine karışmasından bahsedilir. Allah’ın ordusu olarak nitelenen Alâeddin’in ordusu büyük bir hamle yapar. Öyle çok kâfir askeri öldürürler ki yedi cehennem hâkimi ve kapıcısı olan, zebanileri idare eden melek yani Mâlik’in içi sevinçle dolar. Çünkü binlerce kâfir cehenneme girecektir.

Yine nesre geçilir ve kâfir askerlerinin bu müthiş hücum karşısında kaçmaktan başka çareleri kalmadığı ve düşman ordusunun dağıldığı anlatılır.

Bir beyitle komutanın (sipeh-büd) kaçan kâfirlerin ardından ateş gibi saldırmalarını istediği belirtilir.

Tekrar nesre dönülür ve kelleleri kesilen kâfirleri kaleden gören diğer kâfirler şaşkınlıktan ve korkudan ne yapacaklarını bilemezler. Melikü’l-Ümerâ Mübarizeddin zafer kazanmış komutan edasıyla mutlu bir şekilde beyleriyle karargâha döner ve zafer kutlamaları yaparlar. Kutlamalardan sonra içleri huzur dolu bir şekilde uyurlar. Şiir:

Seher-gehcütâvus-ı zerrîn-seleb

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Be-minkârbe’ş kestsandûk-ı şeb

“Seher vakti, altın zırlı tavus, gagasıyla gecenin sandığını kırınca” diye Türkçeye aktarabileceğimiz, nefis bir gece ve sabah tasvirinin yapıldığı beyitten sonra tekrar nesirle devam edilir. Beyitte güneş kuyruğunu açmış sarı renkli bir tavus kuşuna, gece de sırlarla dolu bir sandığa benzetilmiştir. Güneşin ışık hüzmeleri ile tavus kuşunun altın renkli kanat çizgileri arasında ilişki kurulmuştur.

Sabah olur olmaz kaleden çıkan bir keşiş kale halkı adına Emir Mübarizeddin’den aman diler, canları ve malları için güven mektubu talep eder. Emir de bu mektubu verir, silah ve zahire dışında halkın kendi mallarını alıp istedikleri yere gidebilecekleri güvencesini sağlar.

Dört beyitle güven mektubunda yazılanlar anlatılır:

*Göğü yüksekte tutan ve canların kendisiyle hayat bulduğu Hakk’ın adıyla,
Dinin yüzünün doğruluğundan şafak gibi aydınlandığı Hakk’ın elçisi Muhammed’in ruhuna,
Devletin kendisine sığınmak aradığı taht ve tac sahibi şahlar şahının mübarek adına,
Yemin ederim ki benim bu nam sahibi ordumdan o topluluğa hiçbir zarar gelmeyecek.*

Mektubu alan keşiş geri döner ve kale halkı mallarını kalenin dışına taşır ve kale alanını boşaltırlar. Kalenin boşaldığı haberi emire gelince Çinçin Kalesi’nin fethinin anlatıldığı bu bölümün son iki beyti yazılır. Şiir:

Be-gurrîdkûs ez der-i bârgâh

Be-kal’a der-âmed ser-â-ser sipâh

Sipehbüd be-kef sancak-ı şehryâr

Be-kerdeşbüzürgân-ı hançer güzâr

Bargâhın kapısının önünde zafer davulları çalmaya başlayınca askerler kaleye girerler. Komutan elinde sultanın sancağı ve etrafında savaşı kazanan kahraman beyleriyle durmaktadır.

Sonra sancak kalenin burcuna dikilince Emir Mübarizeddin Sultan Alâeddin’e kalenin alındığını, kale halkına yardım etmek için gelen ordunun bozguna uğratıldığını müjdeleyen haberi gönderir. Bu arada etrafta alınacak diğer kaleler için de mühimmat ve cephane gönderilmesi gerektiğini bildirir. Ardından tekfurla anlaşma yapılır ve diğer kaleler de fethedilir.

Sonuç itibarıyla, İbn Bibi’nin *El-Evâmirül-Alâ’iyye Fi’l-Umûri’l-Alâ’iyye* ya da daha çok bilinen adıyla Selçukname adlı eserinde bugün Kahramanmaraş ili sınırları içinde bulunan Çinçin Kalesi’nin 1245 yılında kâfirden alınması bahsi de mevcuttur. Sanatlı bir nesirle yazılan bölümde önce 4 beyit ardında hiç ara vermeden 45 beyit ve yine ağırlıklı olarak nesir tarzı anlatımın arasına serpiştirilen 14 beyitle, toplamda 63 beyitlik bir mesneviye de yer verilmiştir. Özellikle 45 beyitlik bölümden sonraki beyitlerin arasında bir iki yerde beyitte anlam tamamlanmadan nesre geçilmiş ve anlam nesir cümlesiyle tamamlanmıştır. Bu durum mesnevinin bazı beyitlerinin eksik olduğunu düşündürebilir. Mahlas beytinin olmaması da şiirin eksik olduğu iddiasını güçlendirmektedir. “Fe’ûlün Fe’ûlün Fe’ûlün Fe’ûl” vezniyle yazılan mesnevinin şairi bilinmemektedir. Ancak I. Alâeddin devrinde Selçuklu sarayında bulunan ve sultana Farsça medhiyeler yazan meşhur Fars şairi Kâni’i Tûsî olması ihtimali kuvvetlidir. Mesnevide Şehname kahramanlarından, mitolojik ve kozmik unsurlardan faydalanarak kalenin, üzerinde bulunan dağın, dağın eteğindeki ovanın, etraftaki bitkilerin, gece ve gündüzün, eğlence meclisinin, ordu komutanının, savaşın şiddetinin, saldırının ve zaferi kazanmanın tasviri yapılmıştır. Bu haliyle mesnevi son derece ahenkli ve güzel benzetmelerle süslüdür. Şiirde kalenin adı ile Emir Mübarizeddin Çavlı ve Komnanos’un isimleri doğrudan geçmemiş, sipehbüd yani komutan olarak zikredilmiştir.

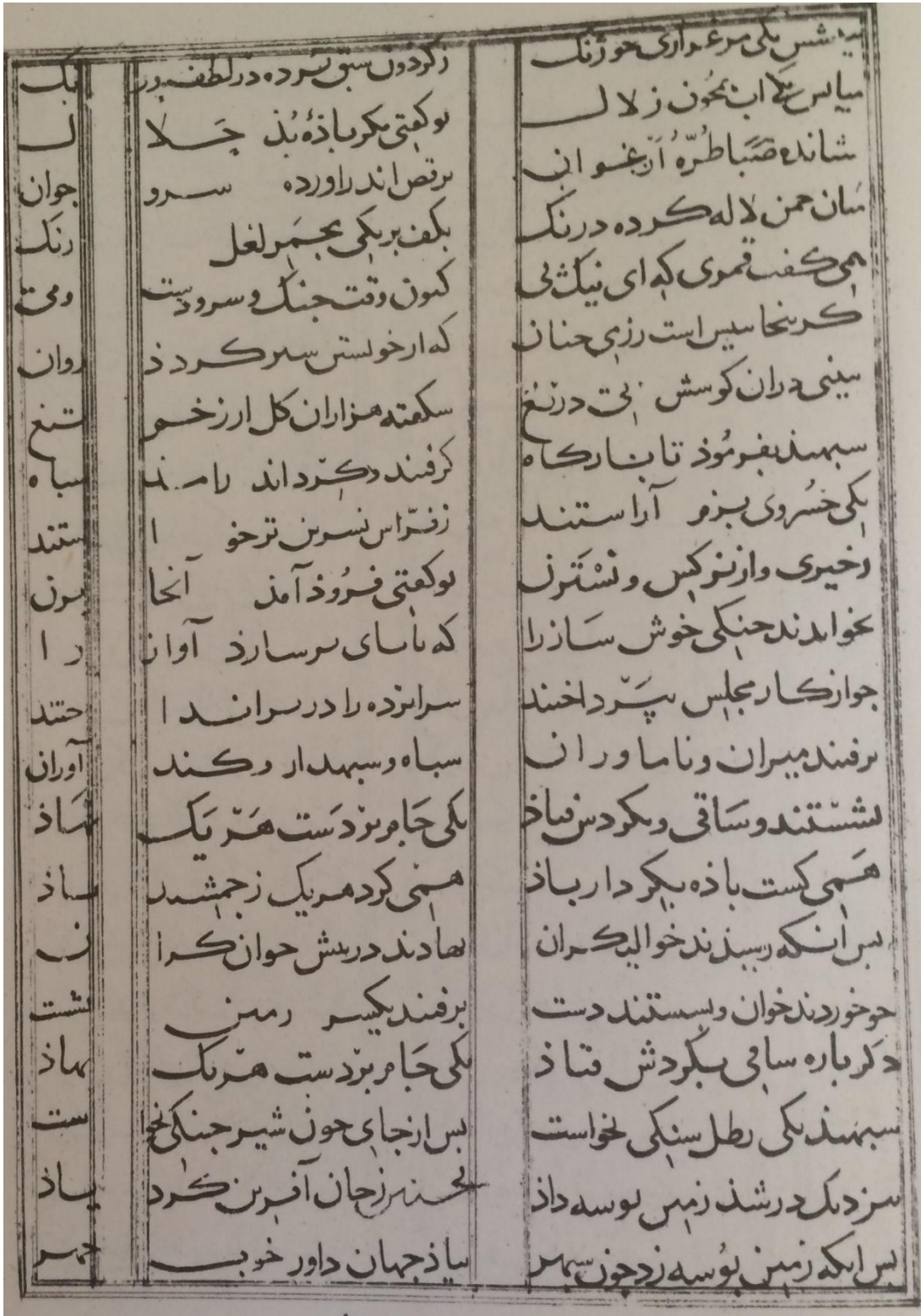
ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ
SEMPOZYUMU

Orjinal Metin

رفت	دل اوزانديشه درسد	سبهد خون زيک درسد رفت
سجّاب	نارذ کدر کرد بَروي	جنين کف کينجا پيرز عقاب
جنگ	هما ما بر بردارن سنک	برين کوهسار اربگردز بلنگ
بر	مکر لطف ايزد شوذ راه	سم اسب خون باسد کار کسر

کنام	که سيمرغ کردی ببرا حا	در کرم قلعه جیحتر
نکاه	شماحتی کس جو کردی	کلی قلعه بندند حبی نام
بوز	سوراه اندیشه بس تنک	فزارش یکی کوه کاو حش رماه
		همه خاروخارا و اورنگ بوز

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ
SEMPOZYUMU

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ
SEMPOZYUMU

یک	که رخ رازناب ارغوانی	یک در می ارغوانی خورد
دوان	بیا ز جهاندار رخشان	بررکان همه رطلها کران
نکون	برفسند گردان و نافر او را	خوردند و سرفراز شد گران
تر	فنا دیل انجمر سده سر	جو گسترد شب خیمه نیلگون
مک	سها مانده از فکرتاریک	جهان از دل حصو ماریک تر
ب	سده نور از فردوسان مک	جهان سمرمه سوخته بگرد فلک
ش	مها دند سرها کاکم نخوا	سباه و سپهبد ز جاو شراب
ن	دواح زرافکند بر نیم دو	جو سلطان پیروز زرینه بوش
بکوش	بکف تنع شاهد شده کامرا	و مشوق بر آمد کمر نریان
کاه	بجرمانند شادی نیسانند	هوا کشت روس ز من زهر بوش
کاذ	حوار بر حخر جنگ مانند	سپهبد برون انداز بار کاه
شد	همان بهلوانان روان همجو	لشست از بر ابرانش نهاد
ب	کردس زلسگر یکی شور	روان کشت و از خیمها دور شد
سیر	بهر جا کاهی نباشد صوا	بلشکر حسن گفت روزه و شرب
درنگ	برین گوه تصند بلنگ اور	بیا بید ماری جنگ آور سیر
آورند	بیارند لشکر همه نخی	بکف این و فرمود تا سار جنگ
شد	یکی جمله هم کروزه	ببوشند و اهنک کوه آورند
کوه	برای رزم که بر فلک حیره	برفسند کوی زمس تیره شد
بدند	بگردارها مون شد از تند	رو سهره شاه کردوزن شکوه
شدند	سزار نیزها یتغ که نا	سباه و سپهبد با لاکشید
	که باعث کافر شود زان	بفرمود ما ختمه بالاب برند

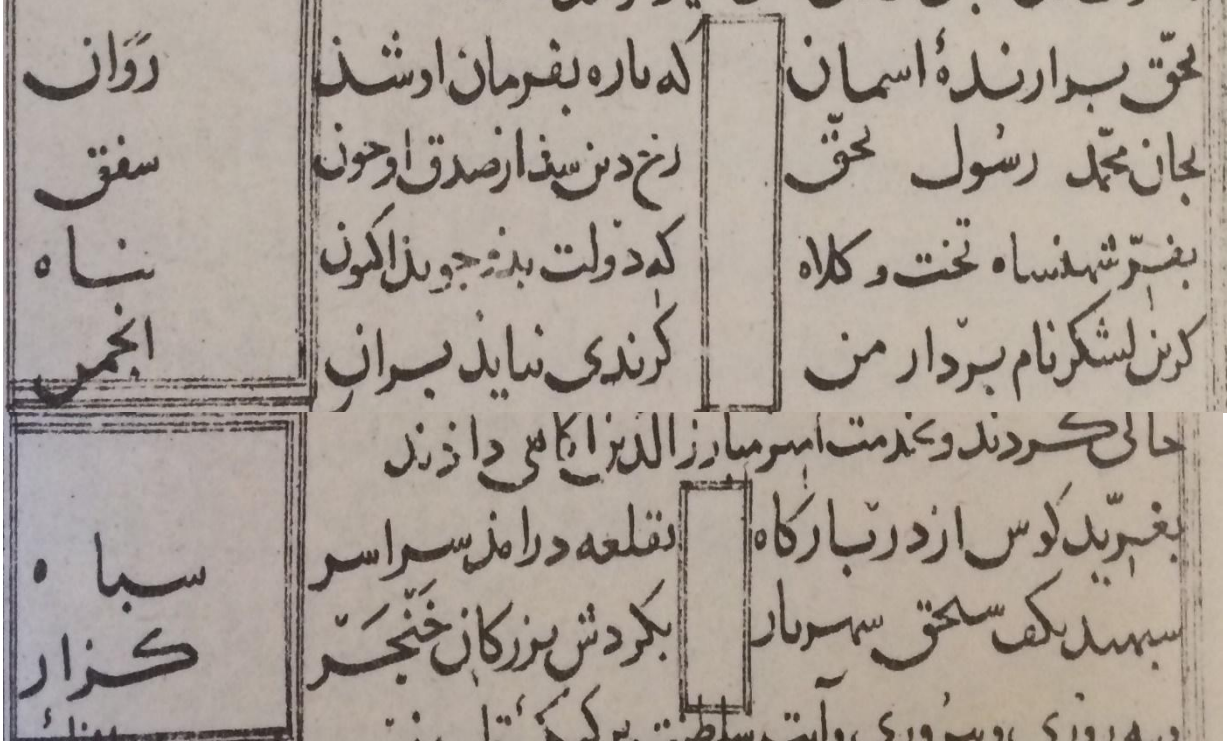
ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ
SEMPOZYUMU

میداست همه دغدغه این رسد سوان پیل زهر سوب رت
 با نخار زسند
 سحر که جوار بر نیان بنفش براهخت این کار یانی درفش
 لشکر خون شیر ریان و سرسان جوش و خروش آمدن دارغوندن نای روین

سنگ	کل ارغوان رسته می شد ر	زمین حال خاک و هوار نک رنگ
سند	رخنجری لاله ای کما	دور روید سبه جنک برداستند
کرد	براهخت با هم هسان خون	سان سبه کرو خون شد نبرد
زار	ملی حمله کردند در کار	ساه خدا لشکر شهربار
شد	بدوزخ دل مالک آسوده	ربس جان که انجایکه سوده شد

سهبند ز هو طلبشان بر کسبخت بد بنالشان آشین جمله رکت
 و فرمود که لشکر چون شهاب در بی عفاریت از پس آن طوائفی و عبده طوائفیت
 روان کردند و از صولت کر زوزخه چند یک صحرای ایشان تا کدالان
 سحر که جو طائوس زرین سلب بمنقار بشکست صدوق شب
 ارتلعه کشی دامن دیدند در موح خون کسان پیرون این و زمین خدمت

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Mürsel Öztürk'ün Çevirisi:

1. Komutan kalenin yanına yaklaşımca kalbi endişeden çarpmaya başladı.
2. Kendi kendine şöyle dedi: “Buranın üzerinden kartal uçmaz. Bulut orayı aşamaz.
3. Bu dağlık yerde kaplan dahi dolaşsa, keskin taşlardan ayağı parçalanır.
4. At, ayağını o taşların üzerine ancak Tanrı'nın yardımıyla koyabilir”.
5. Üzerinde Simurg'un yuva yaptığı Çin'in adında yüksek ve sağlam bir kale
6. Onun üzerinde, bakıldığı zaman ayın yüksekliğiyle farkı anlaşılmayan bir dağ vardı.
7. Her yanı granit taşı ve kayaydı. Oranın yolu düşünce için bile çok dardı.
8. Önünde güzellikte ve renkte göğü geride bırakan yemyeşil bir otlak vardı.
9. Ortasında ise helal edilmiş şaraba benzeyen berrak bir su akıyordu.
10. Orda saba rüzgârı erguvan renkli bayrağını dikmiş, selvi fidanını dansa kaldırmıştı.
11. Çemen arasında lale başını çıkarmış, avucuna lal renkli bir buhurdanlık almıştı.
12. O arada kumru şunları söyledi: “Ey iyi huylu, şimdi çengin, eğlenmenin ve şarabın vaktidir.
13. Buradan sonra önüne bir savaş çıkacak ki o savaşta canlar kendinden bıcaacak.
14. O acımasız mücadelede kılıç yarasından binlerce gül açıldığını göreceksin”.
15. Komutanın buyruğu üzerine orda karargâh kurdular ve askerleri topladılar.
16. Sonra şahane bir meclis düzenlediler. Orayı bir gül bahçesi gibi düzenlediler.
17. Nergis, nesteren ve diğer çiçeklerle orayı bezediler. Orayı aydınlatmak için sanki Pervin yıldız gökten inmişti.
18. Güzel okuyan bir çengi çağırıp ondan sesini neye uydurmasını istediler.
19. Meclis işini bitirdikten sonra arkadaki perdeyi kaldırdılar.
20. Emirler ve yiğitler gittiler. Askerler, sipehdar ve ileri gelenler
21. Oturdular. Sâki arada dolaşarak herkesin eline bir kadeh verdi.
22. Şarap, hızlı bir şekilde dolaştı. Orda bulunan herkes Cemşid'i hatırlamaya başladı.
23. Ondandır sonra açılar gelip ortaya mükellef bir sofraya kurdular.
24. Yemeği yedikten sonra ellerini yıkadılar ve oturma yerlerine çekildiler.
25. Tekrar saki ortada dolaştı ve herkesin eline bir kadeh koydu.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

26. Komutan taştan bir şarap kâsesi istedi. Sonra savaş aslanı gibi yerinden kalktı.
27. Kapıya yaklaşınca yeri öptü. Önce Canları Yaradan'ın adını andı.
28. Ondan sonra da gök gibi nurlu yüzlü cihan padişahının şerefine,
29. Bir anda erguvan renkli şarabı içti. Onun ateşinden yanağı erguvan rengini aldı.
30. Büyüklerin hepsi de kadehlerini, kalbi temiz olan cihan padişahının şerefine,
31. İçtiler. Başları şaraptan ağırlaşınca o yiğit ve ünlü kişiler oradan ayrıldılar.
32. Gece koyu mavi çadırını yayıp, yıldız kandilleri yere eğince,
33. Dünya düşmanın kalbinden daha kara, yanlış düşünceden daha karanlık olunca,
34. Dünya göğün yüzüne sürme çekip aydınlık yerlerden ışık birden çekilince
35. Askerler ve komutan şarabın etkisiyle birer birer başlarını uykuya koydular.
36. Altın elbiseli muzaffer sultan, yarı yerinden altın ışıklarını saçmaya başlayıp,
37. Mutlu şahlar şahının avucunda kılıç ve belinde kemer olduğu halde doğudan doğunca,
38. Havanın aydınlanıp yerin sarılar giyindiği, kulağa mutluluk sesinden başka bir sesin gelmediği vakitte
39. Komutan Yengeç Burcunda parlayan ay gibi çadırından (bargâh) dışarı çıktı.
40. Ateş tabiatlı (şarabın) yanına oturdu. Canları rüzgâr gibi tez olan pehlivanlar da
41. Oradan kalkıp çadırların etrafını dolandı. Gezerken eğlenen bir askere rastladı.
42. Askere şöyle dedi: “Rud ve şarap her yere uygun düşmez.
43. Gel de savaş konusunu görüşelim. Bu dağa kaplan gibi saldırıda bulunalım”.
44. Bunu söyledikten sonra savaş sazını akort etmelerini ve askerlerin vakit geçirmeden yerlerini almalarını
45. Silahlanıp dağa yürümelerini ve toplu olarak saldırmalarını buyurdu.
46. Yürüdükleri zaman yer daraldı. Onların ihtişamında gök şaşkın kaldı.
47. Başı dik şahlar şahının uğurundan o sarp dağ ova gibi göründü.
48. Askerler ve komutan yukarıya çıktı. Kılıçlar ve mızraklar birbirine karıştı.
49. O sırada komutan, kâfirlerin bahtı ters dönsün diye çadırı yukarı götürmelerini buyurdu.
50. Seher vakti menekşe kadifenin (gök) üzerine bu Gâviyânî bayrak dikince
51. Yer yarık yarık, hava rengârenk oldu. Taştan erguvan gülü çıkmaya başladı.
52. İki taraftan da ordu savaşa tutuşup hançerlerle her yere lâle ektiler.
53. Ordular arasında savaş kızışınca toz ve kan birbirine karıştı.
54. O arada Allah'ın ordusu olan padişahın askerleri bir hamlede bulundu.
55. Orada alınmış olan çok sayıda candan, cehennemdeki Malik'in kalbi sevinçle doldu.
56. Sipeh-büd çözümlüp dağıldığını görünce peşlerinden ateş gibi saldırmalarını (emretti),
57. Seher vakti altın zırhlı tavus, gagasıyla gecenin sandığını kırınca,
58. Göğü yüksekte tutan ve canların kendisiyle hayat bulduğu Hakk'ın adıyla,
59. Dinin yüzünün doğruluğundan şafak gibi aydınlandığı Hakk'ın elçisi Muhammed'in ruhuna,
60. Devletin kendisine sığınak aradığı taht ve taç sahibi şahlar şahının mübarek adına,
61. Yemin ederim ki benim bu nam sahibi ordumdan o topluluğa hiçbir zarar gelmeyecek.
62. Bârgâhın kapısının önünde davul çalmaya başlayınca bütün ordu kaleye girdi.
63. Komutanın elinde padişah sancağı ve etrafında savaşçı büyükler vardı.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

19 Kasım 2016 tarihi itibarıyla Çinçin Kalesi'nin kalıntılarının bulunduğu mevki.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

KAHRAMANMARAŞ İLİ'NİN SELÇUKLU VİLAYETİ HALİNE GELMESİNİN ARKEOLOJİK KANITLARI

Prof. Dr. Ergün LAFLI¹⁸

Özet

Kahramanmaraş İli, Merkez İlçesi'nde 2002 ve 2003 yıllarında Prof. Elizabeth Carter'in ekibi dâhilinde yaptığımız arkeolojik çalışmalar bize bu bölgenin Kalkolitik Çağ'dan (en geç İ.Ö. 5. binden) günümüze kadar kesintisiz olarak yerleşilmiş olduğunu göstermiştir. Bu arkeolojik çalışmalarda özellikle Maraş İl Merkezi'nin (antik Germanica) İ.S. 1. ile 4. yy.'lar arasında çok yoğun olarak yerleşilmiş olduğunu ve kentin bölgesel bir merkez statüsüne eriştiğini düşündürmektedir. İ.S. 11. yy.'ın başına kadar Bizans güçlerinin elinde olduğunu düşündüğümüz Germanica, İ.S. 12. yy. ile beraber hızlı bir şekilde karakter değiştirmiştir. Bu duruma ilişkin birçok sırlı Ortaçağ seramik örnekleri ele geçmiştir. Bilindiği üzere 13. yy.'ın başlarında Kahramanmaraş, Anadolu Selçuklu devletine bağlı bir vilayetti. Bu yüzyılda zaman zaman ise Memlûklular'a bağlandı. Bu ve bir sonraki yüzyıl olan 14. yy.'a ilişkin bölgedeki yaşam ile ilgili veriler bir hayli fazladır. Bu bildiride Kahramanmaraş İli'ndeki İ.S. 10. yy. ile 15. yy.'lar arası arkeolojik veriler derlenecek ve bölgenin Türkleşmesi ve İslamlaşmasına ait arkeolojik ve tarihi bilgilerden bazı sentezlere ulaşılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Geç Ortaçağ, Selçuklular, Ortaçağ arkeolojisi, Ortaçağ tarihi, Kahramanmaraş Vadisi, Domuztepe, Türkleşme, İslamlaşma.

ARCHAEOLOGICAL EVIDENCE OF KAHRAMANMARAŞ FOR BECOMING A SELJUK PROVINCE

Abstract

The archaeological field researches carried out within the team of Elizabeth Carter in the central township of Kahramanmaraş province, in 2002 and 2003 showed us that this region was settled uninterruptedly from the Chalcolithic Age (no later than the 5th century B.C.). These archaeological studies, especially the Maraş Provincial Center (ancient Germanica) suggests that the city was settled very intensely between the 1st and 4th centuries and that the city had reached a regional center status. At the beginning of the 11th century, the Germanica, believed to have Byzantine powers, 12th century. and quickly changed the character. Many examples of glazed medieval ceramics have been unearthed. As it is known, at the beginning of the 13th century Kahramanmaraş was a province connected to the Anatolian Seljuk state. From time to time this century was bound to the Memlûks. There is a lot of data about life in this and the next century, the region of the 14th century. In this declaration, in the province of Kahramanmaraş, 10th century. to the 15th century will be compiled and some syntheses from the archaeological and historical information about the Turkification and Islamization of the region will be tried to be reached.

Key words: Late Medieval period, Seljuks, Medieval archaeology, Medieval history, Kahramanmaraş Valley, Domuztepe, Turkification, Islamization.

XIII. Yüzyılın başında Maraş, Anadolu Selçuklu devletine bağlı bir vilayetti. Şehir Roma Döneminde MS. I.yy'da Roma egemenliği altına girmiş, şehri zapteden Komutan iktidarda bulunan Gaius Julius Caesar Germanicus (Caligula) onuruna şehrin adını Germanicia (Orjinali Latincesi) olarak değiştirmiştir. Maraş, M.S. 395'te Büyük Roma İmparatorluğu'nun doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmiş, M.S.

¹⁸ Dokuz Eylül Üniversitesi, Ortaçağ Arkeolojisi Anabilimdalı Başkanı ve Ege Bölgesi Kültür Varlıkları Uygulama ve Araştırma Merkezi (EKVAM) Müdürü, Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Oda No A 418, Tınaztepe/Kaynaklar Yerleşkesi, Buca, 35160 İzmir. ergun.lafli@deu.edu.tr.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

544'te kısa bir süre Sasanilerin kontrolünde kalıp yeniden Bizanslılarca ele geçirilmiştir. VII. yüzyıldan itibaren de Bizans ile İslâm Devletleri arasında sık sık el değiştirmiştir. Bu durum, 1086 yılında Maraş'a Selçuklu Beyliği'nin hâkim olmasına kadar sürmüştür. Bölgede başlayan Haçlı Seferleri sonucunda kent zaman zaman Haçlılarca istila edilmiş, ardından çevre hükümdarlıkların saldırılarına maruz kalmış ve Moğollarca 1258 yılından itibaren 40 yıl süre ile istila edilmiştir. 1298'de Memlukların kısa süreli idaresinde kalan bölgede, Türk boyları bağımsızlık savaşını kazanarak Dulkadir Beyliğini kurmuştur. Beylik 1522 yılından itibaren Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır. Bu dönemde sancak sistemiyle diğer eyaletlere bağlı olarak yönetilen Maraş, en son 1915 yılında müstakil sancak haline getirilmiştir.

Maraş, Doğu Torosların üzerindeki geçitlerden biri olması nedeniyle önemli bir ticaret merkezi oldu. Bu ticaret yolu o dönemde Kayseri-Göksun üzerinden Maraş'ı ve Orta Anadolu ile Suriye'yi birbirine bağlıyordu.

Malazgirt savaşının ardından Türkler'in Anadolu'yu fethetmesi sırasında yaşanan kargaşadan Maraş ve çevresi de büyük ölçüde etkilendi. Daha önce Bizans'ın Türkler'e karşı güçlü bir direniş hattı oluşturmak amacıyla Ermeniler'i Doğu Anadolu'dan Anadolu'nun iç ve güney kesimlerine çekmiş olması Maraş ve çevresindeki Ermeni nüfusunu arttırdı. Bunun sonucunda bazı küçük Ermeni prenslikleri ortaya çıkmaya başladı. Bizans tarafından Türkler'e karşı Malatya-Antakya hattının savunmasına memur edilen Ermeni asıllı Philaretos, Maraş'ı da içine alan büyük bir prenslik kurdu (1079). Ancak I. Süleyman Şah'ın ve Emîr Buldacı'nın 1085'te Anadolu'nun güneyine yönelik fetihleri sırasında Maraş Buldacı tarafından ele geçirilince Philaretos Urfa'ya gitti. Urfa'nın fethi üzerine de Melikşah'ın yanına giderek müslüman oldu ve Maraş kendisine verildi (1087). Philaretos'un yerine geçen Barsama (1090) kısa bir müddet şehri idare edebildi. Emîr Bozan, Maraşlılar'ın Barsama'ya karşı isyanı sayesinde şehri kolayca fethetti.

Godefroi de Bouillon kumandasındaki Haçlı ordusu 490'da (1097) Maraş'a girdi. Bu sırada şehri Ermeni Vali Thathul yönetiyordu. Haçlılar valinin hükümlerini kabul ettiler. Maraş uzun süre Haçlılar'ın Urfa, Antakya ve Çukurova'ya yönelik harekâtlarında üs vazifesi gördü. Haçlılar daha Kudüs'e ulaşmadan Antakya ve Urfa'da iki devlet kurmuşlardı. II. Urfa Kontu Baudouin de Bourg Maraş ve çevresini kontluğun sınırlarına kattı. Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos'un kumandanlarından Butumites Maraş'ı ele geçirdi ve şehrin idaresi Ermeni Prensi Thathul'a verildi.

Sultan I. Kılıçarslan, Antakya seferi sırasında 1103 Ağustosunda Maraş yakınlarına kadar geldi; fakat Dânişmendli Gümüştigin Gazi'nin Antakya prinkepsi Bohemund'u serbest bırakması üzerine bu seferini tamamlayamadan geri döndü. Ermeni Thathul Maraş'ı 1104'e kadar elinde tuttukten sonra Telbâşir hâkimi Joscelin de Jourtenay'a teslim etmek zorunda kaldı. Şehir 1104'ten itibaren Antakya prinkepsleri Bohemund ile Tankred'in hâkimiyetine girdi ve Tankred şehri kuzeni Richard de Salerno'ya verdi. Ermeni hâkimi Gogh Vasil'in dul eşi Maraş'ı 1114'te Aksungur el-Porsuki'ye teslim etti. Şehirde aynı yıl büyük bir deprem oldu ve birçok kişi hayatını kaybetti. Kudüs Kralı Baudouin Maraş'ı Godefroi adlı bir kişiye verdi. Godefroi 1124'te öldürüldü. Dânişmendli Emîri Muhammed Maraş bölgesine saldırdı. Şehrin yakınlarına karargâh kurarak etrafa akınlar düzenlemeye başladı. Maraş halkının bir kısmı şehri boşaltarak göç etti. Dânişmendli Melik Muhammed, Göksun ve civarını tahrip ettikten sonra Bizans imparatorunun Antakya'ya yaklaştığını haber alınca bölgeden uzaklaştı (531/1136-37). Bizanslılar'ın bölgeden çekilmesinin ardından Anadolu Selçuklu Sultanı I. Mesud 532'de (1137-38) Maraş yakınlarında Haçlılar'a ait köyleri yağmaladı. 535'te (1141) Malatya Emîri Muhammed, 541'de (1146-47) Şehzade II. Kılıçarslan bölgede tahribatta bulundular. I. Mesud, oğlu Kılıçarslan ile birlikte Maraş'ı kuşatarak Franklar'ın elinden aldı (544/1149). Atabeg Nüreddin Mahmud Zengî, Urfa Kontu Joscelin'i esir aldıktan sonra Urfa Kontluğu'na tâbi olan Maraş'ı ele geçirdi. Sultan Mesud, Nüreddin Mahmud ve Artuklu Karaarslan arasında yapılan taksimde Maraş Sultan Mesud'da kaldı (546/1151). I. Mesud, Haçlılar'ın elinden aldığı yerlerin idaresini Elbistan merkez olmak üzere oğlu Kılıçarslan'a verdi. 1156'da şehir Ermeni hâkimi Stefan tarafından tahrip

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

edildi. Şehirdeki hıristiyanlar da dahil olmak üzere halkın pek çoğu öldürüldü yahut esir alındı. II. Kılıcarşan'ın yaklaşması üzerine Stefan kaçtı. Yerli hıristiyanlar Türk sultanını kurtarıcı olarak karşıladılar. Nûreddin Zengî ile II. Kılıcarşan arasındaki ilişkilerin bozulmasından sonra Maraş Nûreddin Zengî tarafından ele geçirildi (20 Zilkade 568 / 3 Temmuz 1173). Nûreddin Mahmud'un Maraş'ı Ermeni hâkimi Mleh'e bıraktığı (İA, VII, 315) ya da II. Kılıcarşan'a iade ettiği (a.g.e., VI, 691) rivayet edilir. Mleh 592'de (1196) Ra'han'a saldırınca Eyyûbîler'in Halep hâkimi el-Melikü'z-Zâhir Gazi kendisine karşı harekete geçti. Bunun üzerine Mleh af dileyip onun hâkimiyetini kabul etti.

II. Kılıcarşan'ın ölümünden (588/1192) kısa bir süre sonra Kilikya Ermenileri Maraş ve çevresine saldırılarda bulundular. I. Gıyâseddin Keyhusrev 605'te (1208) Ermeniler'i cezalandırmak amacıyla Maraş üzerine bir sefer düzenledi ve Maraş'ı tekrar Selçuklu topraklarına kattı. II. Kılıcarşan'ın emîrlerinden olup vaktiyle bu bölgeye melik tayin edilen Hüsâmeddin Hasan'ı yeniden göreve getirdi. Böylece Maraş'ta Selçuklu Devleti'ne bağlı bir beylik ortaya çıkmış oldu. Maraş, Haçlılar ve Ermeniler tarafından büyük ölçüde tahrip edilmiş, nüfusu da hayli azalmıştı. Hüsâmeddin Hasan ve onun oğlu ile torunu tarafından şehir yeniden imar edildi. Maraş, bundan sonra Kilikya bölgesindeki Ermeniler üzerine yapılan seferlerde de üs vazifesi gördü.

XIII. yüzyıl başlarında ortaya çıkan Moğol istilâsı Anadolu'ya pek çok Türkmen kitlesini sürdü. Bu ikinci göç dalgası ile gelen Türkmenler'in yoğun olarak bulunduğu sahalardan biri de Maraş ve çevresiydi. Maraş yaylak ve kışlak alanlarına imkân tanıdığı için Türkmenler tarafından kısa sürede doldurulmuştu. Maraş Türkmenleri 637 (1240) yılında çıkan Babaî ayaklanmasına katıldılar. Baba İshak bölgedeki Türkmenler üzerinde büyük nüfuza sahipti. Babaî isyanının Selçuklu Devleti'nde meydana getirdiği ağır zayıat Moğollar'ın Anadolu'ya girişini kolaylaştırdı. 1243'te Köseadağ savaşında Selçuklu ordusunun ağır bir yenilgiye uğramasının ardından yaşanan karışık ortamda, Maraş-Malatya arasında kalan bölgeyi yurt tutmuş olan Ağaçeri Türkmenleri ticaret yollarına ve etrafa zarar verdiler. Emîr Hüsâmeddin'in ailesinden İmâdüddin, 656'da (1258) Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykâvus ve Memlûk Sultanı el-Melikü's-Sâlih'ten istediği desteği sağlayamayınca şehri Ermeniler'e terketmek zorunda kaldı. Maraş'ı ele geçirmek için mücadele eden Memlûk Sultanı I. Baybars, Kilikya Ermeni hâkiminden gelen elçileri kabul edip Maraş'ın Memlûkler'e bırakılmasını istediyse de kendisine yüklü bir meblağ ödenerek bu fikrinden vazgeçirildi. 692'de (1293) Sultan Halil Ermeniler'le bir antlaşma yaparak Maraş'ı almaya muvaffak oldu. Memlûkler'in çekilmesinden sonra Maraş tekrar Ermeniler'in eline geçtiyse de 697'de (1298) Memlûkler'in Halep nâibi Bilbân et-Tabahî tarafından geri alındı; Ermeniler'le yapılan antlaşmada Ceyhan nehri sınır kabul edildi ve Maraş'ın Memlûkler'in hâkimiyetine geçmesine karar verildi. Anadolu'da Moğol hâkimiyetinin çökmesi üzerine Maraş, Zeyneddin Karaca Bey'in etrafında toplanan Dulkadirli Türkmenleri'nin idaresine girdi. 783'te (1381) güçlü bir Memlûk ordusu Dulkadir ordusunu yenerek Maraş'ı aldı. Karaca Bey'in oğlu Halil Bey, Kadı Burhâneddin ve Ramazanoğulları'ndan destek sağlayarak Maraş'ı Memlûkler'den kurtardı (786/1384). Fakat Memlûkler'in Halep valisi Yelboğa en-Nâsırî'ye mağlûp olunca Maraş tekrar 11. yüzyılda Türkler akın akın Anadolu'ya yöneldiler. Malazgirt zaferinden önce Malatya 1057 yılında Türklerin eline geçti ise de Bizanslılar kenti geri aldılar. I. İsaakios Comnenos (1057-1059) döneminde Türkler Malatya'yı ele geçirip halkını tutsak ettiler. Kenti tekrar ele geçiren Konstantinos Ducas (1059-1067), (1060-61) yıllarında Malatya'nın sur ve hendeklerini yeniden yaptırdı. Ne var ki kent 1064 ve 1066'da kısa süreli de olsa Türklerin eline geçmesine engel olamadı. Ancak kuşatma için gerekli silahları olmayan Türkler, düzenli Bizans ordularıyla başa çıkamayarak almış oldukları toprakları bırakıp, geriye çekilme zorunda kalıyorlardı.

Bu sırada Ortodoks Bizanslılarla Gragoryen ermenileri arasındaki anlaşmazlık devam etmekteydi. Bizanslılar, 11. yüzyılın başlarında Doğu Anadolu'yu istila ederek, buradaki Ermenileri Fırat yöresine sürdürmüşlerdi. Aynı yüzyılda başlayan Türk akınları yüzünden Ermeniler, güneybatıya doğru inip Malatya, Maraş ve Urfa bölgesinde toplandılar. Ermeniler, kendilerine zorla Ortodoksluğu kabul ettirmeye çalışan Bizanslılara düşmandılar. Bu yüzden Anadolu'nun Türklere karşı savunulmasında Bizanslılara yardımcı olamadılar. 1071 yılında Bizans İmparatoru N. Romanos

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Diogenes (1068-1071), Türkleri Anadolu'dan atmak için büyük bir sefer düzenledi. Malazgirt'te savaş alanını topluca terk eden Ermeniler, Balkanlarda Bizans Ordusuna dahil edilmiş olan Uz ve Peçenek Türkleri'nin Alparslan safına geçmesiyle Bizanslılar'ın büyük bir bozguna uğramalarına sebep oldular.

Bu zaferle Bizanslılar'ın son direnme güçlerini kıran Türkler, hızla Anadolu içlerine akmaya başladılar. Kendi aralarında başlayan saltanat kavgalarında Kutalmışoğlu Süleyman Şah kendilerine vilayetler verilmediği için isyan eden şehzadeler ve başka beyler de kendi boylarıyla Anadolu'da bir yurt tutmaya çalışıyorlardı. 1072 yılında Alparslan'ın ölümü üzerine oğlu Melikşah (1072-1092) tahta geçti. Ama amcası Kavurd onun sultanlığını tanımadı. Kavurd'un başlattığı ayaklanmayı bastıramayacağını anlayan Malikşah, bu sırada Anadolu'nun fethiyle uğraşan Artuk Bey'i yardıma çağırdı.

Artuk Bey, 1073 yılında Anadolu'dan Melikşah'a yardım etmek amacıyla ayrıldı. Bu arada saltanat iddiasıyla Alparslan'a karşı ayaklanmış olan Kutalmışoğulları'ndan Süleyman Şah ile kardeşi Mansur, Konya'dan İznik'e kadar olan bölgeyi ele geçirerek 1075 yılında merkezi İznik olmak üzere Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurarak bağımsızlığını ilan etti.

Akın akın gelen Türk göçlerinin Batı ve Orta Anadolu'da toplanmalarından yararlanan, Ermeniler, doğuda birtakım prenslikler kurdular. Bizanslılar'ın Malatya-Antakya hattını Türklere karşı korumakla görevlendirdikleri Ermeni komutanı Filaretos, Malazgirt savaşından sonra kendi hesabına hareket etmeye başladı. Frank komutanı Raimbaut ve askerleri ile Toroslar'daki Ermeniler onun yönetimi altında birleştiler. Böylece güçlenen Filaretos, 1074 yılında Bizans imparatoru 7. Michael Ducas'ın Antakya valiliğine atadığı komutan İzak'ı bozguna uğratmaya muvaffak oldu. Daha sonra Muş, Siirt yörelerinde Bizanslılar'a bağlı kalan Ermeni Prensi Thomig ile çatışmaya girişti. Bu savaşlar sırasında Raimbaut öldü ise de Thomig'i saf dışı bırakmayı başardı. 1077 yılında Urfa'yı Bizans valisi Leon'un elinden aldığı gibi, Malatya'da yerleşen Ortodoks Ermeni Gabriel'i de kendisine bağladı. Selçuklulardan çekinen Filaretos, karısını Bağdat'a göndererek Melikşah'dan sağladığı bir fermanla Malatya'da hakimiyetini peçinledi. Fırat boylarında ortaya çıkan Ermeni Vasag'ı da 1079'da öldürten Filaretos, ardından Antakya'daki Rumlar'ı ortadan kaldırdı. Böylece; Malatya, Maraş, Antakya ve Urfa yörelerini içine alan oldukça büyük bir prenslik kurdu. Bu sırada Anadolu Selçukluları güçlenmiş, sınırlarını genişletmeye başlamışlardı. Bu durumdan kaygı duyan Filaretos, Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah ile kurmuş olduğu dostluğu devam ettirmekteydi. Süleyman Şah da, bu dostluğa karşı 1082 yılında doğu seferine çıkarak Kilikya yöresini kendisine bağladı. 1085 yılında Antakya seferine çıktığında Danişmendli Beyi Melik Danişmend Gazi, Malatya üzerine yürüdü, ama kenti alamadı. Filaretos, Melikşah'ın desteğini almak umuduyla Rey'e gitti. Bu gidişten bir sonuç elde edemedi ve kısa bir süre sonra Maraş'ta öldü.

Süleyman Şah'ın 5 Haziran 1086 yılında Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın komutanlarından Tutuş tarafından öldürülmesi üzerine oğulları Kılıç Arslan ve Kulan Arslan'ın esir edilmeleri Anadolu Selçukluları'nı büyük bir sarsıntıya uğrattı. Süleyman Şah bu sefere çıkarken yerine komutanlarından Ebu'l Kasım'ı bırakmıştı. Bu suretle devletin çökmesini engelledi.

1092 yılında Melikşah'ın ölümü üzerine İran'dan kaçan I. Kılıç Arslan İznik'e döndü. Onun yönetiminde Anadolu Selçukluları tekrar kısa sürede toparlandılar. Melik Danişmend Gazi ise Malatya'yı ele geçirmek için plan yapıyordu. I. Kılıç Arslan'ın kardeşi Kulan Arslan (Davud) Malatya'yı kuşattığında Melik Danişmend Gazi'nin de şehirde gözü olmasından dolayı oraya girerek Anadolu Selçukluları ile Ermeni Gabriel'i uzlaştırdı. Danişmendliler, Malatya üzerine saldırmak için uygun bir ortam beklerken, I. Kılıç Arslan 1095 yılında Malatya'yı kuşattı. Anadolu Selçukluları Malatya'yı Danişmendlilerden önce ele geçirmek için kuşatmayı yoğunlaştırdılar. Şehrin Ermeni ve Süryani halkı teslim olma yanlısı idi. I. Kılıç Arslan, bazı ayrıcalıklar tanıyacaklarına söz vererek Süryani patriğinin desteğini aldı ise de Gabriel onu öldürttü. Bunun üzerine, Anadolu Selçukluları kenti savaşla almaya karar verdiler. Bu sırada, I. Haçlı seferinin başlaması I. Kılıç Arslan'ın kuşatmadan vazgeçmesine sebep oldu.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

1. Haçlı seferi sarsıntısı geçtikten sonra, Anadolu Selçukluları ve Danişmendliler toparlandılar. I. Kılıç Arslan Bizanslılar'la uğraşırken, Melik Danişmend Gazi 1098 yılında Malatya üzerine yürüdü, şehir surlarının kuvvetli olması nedeniyle kuşatma uzun sürdü. Danişmendliler şehrin çevre ile bağlantısını keserek, üç yıl beklediler. Muhasaraya yaz aylarında devam edip, kışları tekrar Sivas'a dönüyorlardı. Uzun müddet dayanamayacağını anlayan Gabriel, Antakya Prensi Bohemond'a elçiler göndererek bir anlaşma sonunda, şehri ve güzelliği ile meşhur olan kızı Morfia'yı kendisine vermeyi teklif etti. Bunun üzerine Haçlılar hemen harekete geçtiler. Önce bunları sevinçle karşılayan Malatya'daki Ermeni Halk, Haçlılar'ın yaptıkları yağma ve zulümler yüzünden, Danişmendlilerden yana olmaya başladı. Melik Danişmend Gazi, Ermenilerin yardımı ile Haçlılar'ı Malatya önlerinde pusuya düşürerek bozguna uğrattı. Başta ünlü Haçlı Kontu Bhomod ve Richard gibi frank komutanları esir alındı (1100).

Niksar'da hapsedilen tutsakları kurtarmak için Avrupa'da yeni bir haçlı seferi düzenlendi. Bunun üzerine, Danişmendliler Malatya'yı kuşatmaktan vazgeçtiler. Gabriel de Urfa kontu Bautounin'i Malatya'ya çağırarak himayesine girdi. 1101 yılında Anadolu'ya gelen Haçlı ordularını Anadolu Selçuklu ve Danişmendli kuvvetleri yok ettiler. Melik Danişmend Gazi, yeniden Malatya'yı kuşattı. Şehir kuşatılınca büyük bir kıtlık başladı. Gabriel ve Rumlar, Süryani ve Ermenilerden şüphelendikleri için, onlara zulüm ederek ve mallarına el koyarak birçoğunu da öldürdüler.

Süryani halk Malatya Metropolit Barsabuni'yi Gabriel'e gönderip, onu barışa yaklaştırmak istedi. Bunu kendisine karşı bir tertip zanneden Gabriel Barsabuni ile birlikte birçok ileri gelenleri öldürünce, askerler ve halk gazaba gelerek ihanete mecbur oldular. Şehrin kapılarını Danişmendlilere açarak askerlerin şehre girmesini sağladılar.

Melik Danişmend Gazi askerlerin şevkini arttırmak amacıyla, şehrin zenginliklerinden kendilerine pay verileceğini söyledi. Şehir alınca ganimetler dağıtıldı. Bununla beraber kimseye dokunmayarak, halkın evlerine ve işlerine dönmelerini sağladı. Bundan başka ülkesinden buğday, öküz gibi zirai ihtiyaç maddeleri getirterek halka dağıttırdı.

Zindanlarda bulunan insanları hürriyetine kavuşturdu. Gabriel ve ailesi, onun zulmüne uğrayan yerli Hıristiyanlar tarafından işkence ile öldürüldü. Malatya, Danişmend Gazi Ahmet zamanında bir saadet ve bolluk ülkesi oldu. I. Kılıç Arslan tarafından kuşatılan ancak, Haçlılar'ın İznik'i kuşatmaları haberi üzerine bırakılan Malatya, artık Danişmend Gazi'nin fethi ile (18 Eylül 1101) Türk beldesi olmuş, daha sonra da Selçuklular ve Danişmendliler idaresinde kalmıştır.

Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan, öteden beri almak istediği Malatya'nın Danişmendlilerin eline geçmesini iyi karşılamadı. Melik Danişmend Gazi, Niksar'da tutuklu Haçlı komutanlarını fidye karşılığında serbest bırakınca, Anadolu Selçukluları ile Danişmendliler'in arası açıldı. I. Kılıç Arslan 1103 yılında Danişmendliler üzerine yürüdü. Maraş yöresindeki savaşta I. Kılıç Arslan üstün geldi. Melik Danişmend Gazi'nin 1105 yılında ölümünden sonra Anadolu Selçukluları Malatya'yı kuşattılar. Kenti elinde tutan Melik Danişmend Gazi'nin oğlu Yağsıyan fazla dayanamayacağını anlayınca kenti Anadolu Selçukluları'na teslim etti. Büyük Selçuklu Sultan Mehmet Tapar (1105-1118), Anadolu Selçuklularının büyük ilerleyişini kaygı ile izliyordu. Musul, iki devlet arasında savaş çıkmasına sebep oldu. Büyük Selçuklu Sultan, Musul valiliğini Çökermiş'in elinden alıp, Çavlı'ya vermişti. Çavlı, Çökermiş'i öldürünce Musul halkı onun çocuk yaştaki oğlu Zengi'yi vali yaptı. Çavlı Musul'u kuşattığında kent halkı, Malatya'da bulunan I. Kılıç Arslan'a haber göndererek yardım istedi. I. Kılıç Arslan, Çavlı'yı Nusaybin'de yendi ve Musul'a geldi. Kentin valiliğine oğlu Şahinşah'ı, komutanlığına da Bozumuş Bahadır'ı atadıktan sonra, yeni güçlerle Musul üzerine yürüyen Çavlı'yı karşılamaya hazırlandı. Savaşta çavlı üstün geldi. I. Kılıç Arslan da öldürüldü. (1107) Musul'u alan çavlı, Selçuklu şehzadesi Şahinşah'ı esir ederek İran'a götürdü. Bozumuş Bahadır, I. Kılıç Arslan'ın küçük oğlu Tuğrul Arslan'ı Malatya'ya getirerek Sultan ilan etti. Konya ve yöresinin yönetimini de Hasan bey üstlendi. 1110 yılında İran'dan kaçan Şahinşah, Konya'ya gelerek tahta çıkıp Selçuklu 'ların yeniden toparlanmasını sağladı.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

1115 yılında, Büyük Selçuklu Sultanı Mehmet Tapar, Porsuk komutasındaki bir orduyu Anadolu üzerine gönderdi. Artuklu beyi Necmeddin İl Gazi ve Malatya Sultanı Tuğrul Arslan ve Atabek'i Belek Porsuk'u yenerek geri çekilmeye zorladılar.

Bu arada Anadolu Selçukluları arasında taht kavgaları başlamıştı. Şahinşah'ın kardeşi Mesut, kayınbabası Danişmendli Emir Gazi Gümüştekin'in yardımıyla 1116 yılında, Anadolu Selçuklu tahtını ele geçirdi. Bu sırada, Artuklular ile Malatya Selçukluları, Franklara karşı savaşıyorlardı. Bunu fırsat bilen Mengüçük beyi İshak (1118-1142) Malatya Sultanı Tuğrul Arslan'a ait Harput havalisine 1118 yılında bir akın yaptı. Bunun üzerine, 1119 yılında Tuğrul Arslan'ın Atabey'i olarak bu bölgeyi idare eden Belek, Mengüçüklü beyliği üzerine yürüyerek Kemah bölgesini ele geçirdi. Trabzon Rum dükası Konstantin Gabras'ın yardımını sağlayan Mengüçük beyi İshak geri döndüğünde, Tuğrul Arslan ve Atabeyi Belek, Danişmedli Emir Gazi Gümüştekin ile onlara karşı bir ittifak yaptılar. Gümüşhane'ye balı Şiran havalisinde (1120) yapılan savaşta Konstantin Gabras ile Mengüçük beyi İshak yenilerek esir düştüler. Emir Gazi Gümüştekin esirleri, Tuğrul Arslan ve Belek'e danışmadan serbest bıraktığından, Danişmendliler ile Selçuklular'ın arası açıldı.

1122 yılında Artuklu Beyi Necmeddin İl Gazi öldü. Yerine oğlu Hüsameddin Timurtaş geçti ise de ülkenin asıl yönetimi Malatya Sultanı Tuğrul beyin Atabey'i Belek'in elinde idi. Belek'in gücünden çekinen, Danişmedli Emir Gazi Gümüştekin, Malatya Sultanı Tuğrul Arslan üzerine yürümeyi göze alamıyordu. Ancak, Belek'in 1124 yılında ölümünden sonra, Danişmendli Emir Gazi Gümüştekin Anadolu Selçuklu sultanı I. Mesud ile Malatya üzerine yürüdü. Yöre bütünüyle işgal edildi ise de Malatya teslim olmadı. Gümüştekin oğlu Muhammed'e kuşatmaya devam etmesini söyleyerek geri döndü. Muhammed, Malatya yakınlarında Samanköy 'e yerleşerek kenti altı ayın üzerinde kuşatma altında tuttu. Malatya'da kıtlık baş göstermesi üzerine, Tuğrul Arslan Haçlılardan yardım istedi. Bu sırada Halep'i almaya çalışan Haçlılar, yardımda geç kaldılar. Tuğrul Arslan annesini de yanına alarak Minşar kalesine çekildi. Malatya'yı, yöreye gelmiş olan Gümüştekin'e teslim etti. (1124)

Anadolu Selçuklu Sultanı I. Mesud, kardeşi Tuğrul Arslan'ı böylece saf dışı bıraktıktan sonra Malatya'yı Emir Gazi'ye terk etti.

Ancak, Ankara, Kastamonu yörelerine hakim olan kardeşi Melik Arap, babasına ait olan beldenin Danişmendliler'e verilmesine kızdı ya da bunu bahane ederek topladığı kuvveti ile 1126 yılında I. Mesud'un üzerine yürüdü. Emir Gazi Gümüştekin, o sırada Artuklular'la uğraştığından, Sultan I. Mesud yenildi. Bizans İmparatoru II. Yuannis Komnenos'dan yardım alarak geri dönen I. Mesud kayınbabası Emir Gazi Gümüştekin ile birleşip Melik Arap üzerine yürüyerek onu yendiler. Böylece Anadolu Selçuklu taht kavgaları sona ermiş oldu.

1134 yılında Danişmend Gazi Gümüştekin öldüğünde, tahta büyük oğlu Melik Muhammed geçti ise de, kardeşleri Ayn Ud Devle ile Yağan onun sultanlığını tanımadılar. Melik Muhammed 1135 yılında Yağan'ı öldürttü, Ayn Ud Devle Malatya'ya kaçtı fakat burada tutunamadı. Melik Muhammed, 1143 yılında öldüğünde, Zunnun, Yunus ve İbrahim adlarındaki oğulları arasında taht kavgaları çıktı. Bu kavgalara Melik Muhammed'in kardeşleri Yağıbasan ile Ayn Ud Devle de karıştılar.

Daha önce Malatya'dan ayrılmak zorunda kalan oğlu Ayn Ud Devle, Minsar kalesi beyi Yunus ile birleşerek geri döndü. Kent halkı kendisini hükümdar olarak tanıdı. I. Mesud ise Zunnun'u destekliyordu. Sultan I. Mesud, Yağıbasan'ı yendikten sonra 1143'te Malatya'yı kuşattı. Kuşatma, Bizanslılar'ın saldırıya geçmesi üzerine kaldırıldı. 1144 yılında, şehri ikinci defa kuşatan I. Mesud, Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos'un saldırması üzerine kenti yine alamadı.

Ayn Ud Devle 1152 yılında ölünce yerine çocuk yaştaki oğlu Zulkarneyn geçti. Sivas'ta hüküm süren Yağıbasan, Zulkarneyn ile I. Mesud'a karşı ittifak yaptılar. Selçuklular'ın Sivas'a yürümesi üzerine, başışlanması için ricada bulundu. Yağıbasan'ı böylece saf dışı bırakan I. Mesud, Malatya üzerine yürüdü, direnemeyeceğini anlayan Zulkarneyn, Selçuklu egemenliğini tanıdı.

1155 yılında I. Mesud ölünce, yerine oğlu II. Kılıç Arslan geçti. Sivas Emiri Yağıbasan, Kayseri Emiri Zunnun ile Malatya Emiri Zulkarneyn, onun sultanlığını tanımadılar. Selçuklu tahtına, Ankara-Çankırı emiri Şahinşah'ı geçirmek için ayaklanan ittifak güçlerine yenilen II. Kılıç Arslan,

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

yardım almak umuduyla Bizanslılara sığındı (1162) Bizanslılardan aldığı yardımla geri dönen II. Kılıç Arslan, Artuklu Kara Arslan, Mardin Emiri Necmeddin Alp'i, Dilmaçoğlu beyi Fahrettin Devlet Şah da ona katıldılar. II. Kılıç Arslan batıdan, öbürleri doğudan saldırıya geçince, Yağıbasan kaçmak zorunda kaldı. (1163) II. Kılıç Arslan, bundan sonra Malatya'yı ele geçirmeye çalıştı. Malatya Emiri Zulkarneyn (1162) de ölmüş, yerine oğlu Melik Nesrettin Muhammed geçmişti. Ancak kardeşi Feridun onu tahttan indirdi. Nasrettin Muhammed de II. Kılıç Arslan'a sığındı.

Anadolu Sulçukluları bu karışık ortamdan yararlanarak 1171 yılında Malatya'yı kuşattılar. Fazla direnemeyeceğini anlayan Feridun kentten ayrılarak, II. Kılıç Arslan'ın rakibi atabey Nureddin Mahmut'un yanına sığındı. Nureddin Mahmud, Anadolu Selçuklularına karşı savaşı hazırladığından, 2. Kılıç Arslan kuşatmadan vazgeçti. Malatya yöresinden 12.000 kişiyi sürgün ederek Kayseri'ye döndü. Nureddin Mahmut 1174 yılında ölünce, Anadolu Selçuklularının yanında bulunan Melik Nesreddin Muhammed gizlice Malatya'ya girdi. Kardeşi Feridun'u öldürdükten sonra kente hakim oldu. (15 Şubat 1175) Oteden beri Malatya'yı almak isteyen Anadolu Selçukluları 1178 yılında kenti kuşatınca Nasreddin Muhammed Harput'a kaçtı ve Malatya Anadolu Selçuklularının eline geçti.

II. Kılıç Arslan (1186) yılında ülkesini, yaşlandığı için sağlığında onbir oğlu arasında paylaştırdı. Malatya, Muizeddin Kayserşah'ın payına düştü. Kısa bir süre sonra kardeşler arasında taht kavgaları başladı. Sivas Emiri Kutbeddin Melikşah, Konya'yı ele geçirip, kendisini veliaht ilan ettirdi ve öbür kardeşlerini saf dışı bırakmaya çalıştı. Baskıdan bıkan Malatya Emiri Muizeddin Kayserşah, 1191 yılında Selahaddin Eyyubi'ye sığındı. Onun desteğini sağladıktan sonra Malatya'ya dönebildi. Kutbeddin Melikşah bu defa Kayseri Emiri Nureddin Sultanşah'ı safdışı etmeye karar vermiş, II. Kılıç Arslan'ı da kendisine katılmaya zorlamıştı. Kayseri'nin kuşatılması sırasında, Kutbeddin Melikşah'ın baskılarından bıkan II. Kılıç Arslan Nureddin Sultan Şah'ın yanına kaçtı. Bunun üzerine Kutbeddin Melikşah geri dönerek Konya'da Sultanlığını ilan etti. II. Kılıç Arslan, Nureddin Sultan Şah'ın saltanat hırsı ile yaptığı baskılar yüzünden, Uluborlu Emiri Gıyaseddin Keyhüsrev'in yanına gitti. Onu kendisine veliaht yaparak Konya'yı ele geçirdi. II. Kılıç Arslan, 1192 yılında öldüğünde yerine I. Gıyaseddin Keyhüsrev geçti. Ancak, 1196 yılında Konya'yı alan Tokat Emiri Süleyman Şah, Anadolu tahtına çıktı, I. Gıyaseddin Keyhüsrev de Bizanslılardan yardım almak üzere İstanbul'a gitti. II. Süleyman Şah, ülkede birliği sağlamaya çalıştı. 1200 yılında Malatya'yı ele geçirdi. Malatya Emiri Muizeddin Kayserşah, Eyyubilere sığınmak zorunda kaldı.

1205 yılında, II. Süleymanşah öldüğünde yerine çocuk yaştaki oğlu III. İzzettin Kılıç Arslan geçti. 1196 yılında tahtı II. Süleymanşah'a kaptıran I. Gıyaseddin Keyhüsrev geri dönerek Konya'yı aldı ve Sultanlığını ilan etti. Oğullarından İzzettin Keykavus'u Malatya'ya Alaaddin Keykubat'ı Tokat'a, Celaleddin Keyferudun'u Koyulhisar'a Emir olarak atadı.

Gıyaseddin'in 1211 yılında ölümünden sonra yerine büyük oğlu Malatya emiri İzzettin Keykavus geçti. Kardeşi Alaaddin Keykubad onun Sultanlığını tanımayarak, ayaklandı, sonuçta yenildi. Malatya civarında bulunan Masara (Minşar) ve bilahare de Kezirpert kalesine hapsedildi. I. İzzettin Keykavus'un 1220 yılında ölümünden sonra yerine, I. Alaaddin Keykubat geçirildi. Keykubad, Malatya şehir surlarını onartarak, kentin savunma gücünü arttırdı. Şehri imar eden Keykubad'ın en önemli eserlerinden biri de 1224 yılında yapılan ve Anadolu Büyük Selçuklu Mimari geleneğini temsil eden tek eser Malatya Ulu Camii (Eski Malatya-Battalgazi) dir.

Keykubad, Fırat boylarında 1226 yılında yeni fetihlere girişti. Adıyaman, Kahta ve Çemişgezek kaleleri sultana tabi olmuştur. Kış yaklaştığında, Malatya'dan ayrılarak Antalya'ya hareket etmiştir. Alaaddin Keykubat yerine İzzettin Kılıç Arslan'ın geçmesini istiyordu. Ancak, 1237 yılında öldüğünde, dönemin veziri Sadettin Köpek, hile ile II. Gıyaseddin Keyhüsrev'i başa geçirdi.

Anadolu Selçuklularının hizmetinde bulunan Harzemşahlı Beyler, bu durumu kabullenemediler. II. Gıyaseddin, Harzem beylerinin ve askerlerinin başında bulunan Kayırhan'ı hapsedirdi. Kayırhan'ın hapiste ölümü üzerine Harzemşahlılar, batı ve orta Anadolu'yu terk ederek, Malatya'ya doğru hareket ettiler. Masara veya Arapgir yolundan Fırat Nehri'ni geçtiler, yol üzerinde bulunan bütün vilayetleri yağma ettiler. Bu durumda telaşa düşen II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Kemalettin Kamyar'ı merkez ordusunun komutanlığına tayin edip, Harzemleri geri döndürmek

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

maksadıyla gönderdi. Kemalettin Kamyar Malatya'ya geldiğinde vilayetin subaşı olan Seyf Üd Devle Er Tokuş'u onları takiben Harput'a yolladı. O da Harput Subaşı Seyfettin Bayram ile birlikte Harzemlilerin de anlaşmaya yanaşmaması sonucu savaş başladı. Onlar Seyfeddin Bayram'ı bazı askerleri ile öldürdüler, Seyf Üd Devle Er Tokuş'u da esir ettiler. Yöre büyük zararlar gördü. Moğol istilasının yaklaştığı sırada Harzemşahları kaybetmek, devletin direnme gücünü büyük ölçüde azalttı. 1240 yılında Baba İshak'ın emri üzerine Türkmenler, sığır, koyun ve diğer mallarını satıp silah satın aldılar; cihad ilanı Türk kabile ve obaları arasında yayılınca, Türkmenler her köşeden karıncalar gibi İsyana başladılar, kısa sürede bu isyan büyüüp genişledi. Malatya Subaşı Muzaffereddin Alişir, ayaklanmayı bastırmaya çalıştıysa da büyük kayıplar vererek bozguna uğradı. Malatya'ya dönen Muzaffereddin Alişir, yeniden asker toplayarak ayaklananların üzerlerine yürüdü, fakat yenilerek geri çekilmek zorunda kaldı. Devlet bu ayaklanmayı güçlükle önleyebildi.

Selçukluların bu durumunu gören Moğollar, kararsızlarından sıyrılıp, Anadolu'ya saldırıya geçtiler. 1243 yılındaki Köseadağ Savaşında Selçuklular yenilgiye uğrayınca, Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Tokat'a kaçtı. Köseadağ bozgunu üzerine, Malatya subaşı Reşideddin, yanına adamlarını ve değerli eşyalarını alarak Malatya'yı terk etti. Yöneticisiz kalan Malatya'da Müslüman ve Hıristiyan halk, anlaşıp kent surlarına ve kapılarına muhafızlar görevlendirerek Malatya'yı dış saldırılardan korudular. Ancak, Moğol istilası ürünlerin toplanmasına engel olmaktaydı. Moğollarla anlaşma yapıldı ve kentin subaşı Reşideddin geri döndü. Bu sırada Yasavur Noyan komutasındaki bir Moğol ordusu, Halep'ten sonra Malatya önlerine geldi.

Moğollar surların dışında kalan halkı öldürüp, ürünleri yaktılar. Subaşı Reşideddin, kent halkından 40.000 Altın toplayarak Moğollar'a verdi ve onların Azerbaycan'a dönmelerini sağladı. Moğolların ayaklanmasından sonra Malatya'da kıtlıkla birlikte veba salgını baş gösterdi.

1256 yılında Baycu Noyan, Anadolu seferine çıktı. II. İzzettin Keykavus'un Bizanslılara sığınması üzerine, 4. Kılıç Arslan Anadolu Selçuklu tahtında rakipsiz kaldı. 1257 yılında Baycu Noyan'ın Azerbaycan'a gitmesinden sonra geri dönen II. İzzettin Keykavus tahtı ele geçirdi. II. İzzettin Keykavus, Şerafettin Ahmed'i Malatya'ya gönderdi. Moğollara yenilmesi üzerine yerine, cüssesi küçük zekası ve cesareti yüksek Ali Bahadır'ı Malatya'ya gönderdi. Büyük bir kıtlık geçiren ve buğdayın bir yükü 120 dirheme satılan Malatya'da halk Ali Bahadır'ı iyi karşılayarak, Sultan İzzettin'in hakimiyetini kabul ettiler. Onun otoritesi ile yollar açıldı ve kıtlığa son verildi. Ancak, Baycu Noyan, Malatya üzerine yürüyünce, Ali Bahadır Kahta'ya kaçtı. Baycu Malatyalılara Kılıç Arslan'ın saltanatını tanımasını için yemin ettirdi ve şehrin altınlarını toplayarak, Bağdat muharasına giderken, Kılıç Arslan'ın emirlerinden Fahrettin Ayaz'ı Malatya valiliğine tayin etti. Baycu, 1258 yılında Anadolu'dan ayrılınca, Ali Bahadır Malatya önlerine geldi. Ettikleri yemine bağlı kalan Malatya halkı, Moğol istilasından da korktuğu için kentin kapılarını kapalı tuttular. Ancak, baş gösteren açlık yüzünden açmak zorunda kaldılar.

Ali Bahadır, Kılıç Arslan yanısıra Fahrettin Ayaz ile iğdiş başı Muin'i öldürttü. Ali Bahadır Moğollar'ın ilerlediğini öğrenince Malatya'yı terk edip, Sultan İzzettin'in yanına döndü.

Ülke karışıklıklar içinde bunalmıştı. Moğol baskısı giderek artıyor, Anadolu'daki Türkmen boyları da fırsat buldukça ayaklanıyorlardı. İlhanlı hanı, Ocayto, Anadolu üzerindeki İlhanlı egemenliğinin çökmekte olduğunu görünce 1314 yılında Emir Çoban'ı Naib tayin eylemişti. Olcayto için Haraç toplayan Mardu ve Cemaleddin, Malatya halkına sürekli baskı uyguladılar. Tecavüze uğrayan Malatya 'lılar bu mülkün 170 yıldan beri kendilerine ait olduğunu, Selçuklu sultanlarının verdiği beratların ellerinde bulunduğunu söyleyerek acı acı yakınıyorlardı.

Halep Memlük Emiri Seyfettin Tengiz, ordu ile Malatya'ya varınca Cemalettin Hızır, kentin ileri gelenleri ile birlikte onu karşıladı ve bağışlanmaları dileğinde bulundular. Seyfettin Tengiz tarafından affedilen Malatya halkı askerlerin şehri yağmalamalarına müsaade etmemek için kapıya bırakılan muhafızları dinlemeyerek şehre girdiler.

Selçuklular devrinde Malatya, sanayi ve ticareti ileri, zengin bir şehirdi. Burada kumaş dokuyan tezgah miktarı 12.000 ile 19.000 arasındaydı. İşte Memlük askerleri bu zengin şehri yağmalamaya başladılar. Müslüman Hıristiyan farkı gözetmeksizin kıymetli eşyalarını alarak esir

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ettiler. Bununla beraber dönüşte müslüman esirleri serbest bıraktılar. Memlükler kentten ayrıldıktan sonra Emir Çoban, Malatya'ya gelip düzeni sağladı. Yakılıp yıkılan yapıların onarılmasını emretti. Malatya'nın müdafaası için de 2000 süvari bıraktıktan sonra, 1315 te Tebriz'e döndü. 1318 tarihinden sonra da Anadolu Selçuklu Devleti tarihe karıştı.

Kulamışoğlu Melikşâh tarafından Anadolu'nun fethine memur edilen Süleymanşâh kısa zamanda İznik'e kadar bütün Anadolu'yu ele geçirerek 1077 tarihinde devletini kurdu. Rey'deki Büyük Selçuklu Sultanı'na bağlı olarak Anadolu'ya hâkim olan Süleymanşâh Bizans'ın içindeki durumundan faydalanmak suretiyle sık sık Bizans'ın içişlerine karışmaya, taht kavgalarında politikası icabı bazı imparatorlara destek olmaya başladı. Bu arada kardeşi Mansur'un isyanını Sultan Melikşâh'ın Emîr Porsuk komutasında gönderdiği kuvvetin de yardımıyla yendi. 1085 yılında ani bir baskınla Antakya Kalesi'ni aldı. Ancak Antakya'nın fethi, Suriye Selçuklu Sultanı Tutuş'la arasının açılmasına sebep oldu. Sultan Tutuş ve müttefiki Artuk Bey, Süleymanşâh'ı Halep yakınlarında yendiler. Süleymanşâh üzüntüsünden intihar etti (1086).

Süleymanşâh, Antakya seferine çıkarken idareyi İznik'te komutanlarından Ebu'l-Kasım'a bırakmıştı. Süleymanşâh'ın ölümünden sonra Ebu'l-Kasım'ın bağımsız hareketlerinden şüphelenen Melikşâh, Porsuk ve Emîr Bozan komutasında Anadolu'ya birlikle gönderdi. Affını istedi ise de Bozan tarafından öldürüldü (1092). Aynı tarihlerde Sultan Melikşâh'ın ölümü üzerine serbest bırakılan Süleymanşâh'ın oğlu Kılıç Arslan Anadolu'ya gelerek babasının mirasına sahip oldu (1092).

Kılıç Arslan, Ege'de oldukça kuvvetlene Çakan Bey (Çaka Bey)'i ortadan kaldırdıktan (1097) sonra Malatya'ya giderek burasını kuşattı. Ancak bu sırada büyük Haçlı ordusunun Anadolu'ya ayak bastığını duyarak İznik önlerine geldiye de sayıca üstün Haçlılar karşısında Anadolu'ya çekildi. Eskişehir önlerinde tekrar şansını deneyen Kılıç Arslan, Haçlı ordusunu Antakya'ya ulaşıncaya kadar gerilla savaşlarıyla rahatsız etti. Haçlılar büyük zayıat vermelerine rağmen boydan boya Anadolu'yu geçerek Antakya, Kudüs ve Urfa taraflarını alıp buralarda krallık, kontluk, prenslik kurdular. Bu arada Haçlılar'ın arkasından gelen Bizanslılar da Batı Anadolu, Karadeniz ve Akdeniz sahil kesimini tekrar kontrollerine almayı başarmışlardı.

Elinde yalnızca İç Anadolu kalan Sultan I. Kılıç Arslan başkenti Konya'ya getirdi. Daha sonra Güneydoğu Anadolu bölgesindeki bazı şehirler üzerine yürüdü. Bu yüzden Musul Atabeki Çavlı, Artuklu İl-Gazi ve Suriye Meliki Rıdvan Kılıç Arslan'ın üzerine yürüdüler. Suriye'de Habur Suyu kenarında yapılan savaşı kaybeden Kılıç Arslan Habur'u geçerken boğuldu (1107). Yerine oğlu Mes'ud geçtiyse de diğer kardeşi Şehinşâh O'nu tanımadı. Taht kavgası 1116'ya kadar sürdü.

Sultan Mes'ud başlangıçta Dânişmendli Ahmed Gazi'nin egemenliğini tanımak zorunda kalmıştı. Ancak O'nun ölümünden sonra (1134) bağımsız hareket etmeye başladı. Anadolu'daki Selçuklu hâkimiyetini yeniden kurmaya çalıştı. Ancak yeniden başlayan Haçlı Seferi (II. Haçlı Seferi), bu projesini önledi. III. Konrad idaresinden Alman kuvvetlerini Ceyhan önünde 1147 tarihinde bozguna uğratan Sultan Mes'ud, VII. Lui idaresindeki Fransız ordusunu da önce Yalvaç, daha sonra Batı Toroslar'da Kazkbeli'nde yenerek büyük bir zafer kazandı. Ermeniler'in hâkim olduğu Maraş-Elbistan taraflarını da ele geçiren Sultan Mes'ud bir ara Konya'ya kadar gelen Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'u da durdurmayı başarmıştı. Ölümünden sonra yerine oğlu Sultan II. Kılıç Arslan geçti.

Sultan Kılıç Arslan saltanatının ilk yıllarında kardeşleri, Dânişmendli Yağıbasan ve Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'la uğraştı. Bizans'ın batıdaki meşguliyetinden faydalanarak Anadolu'da birliği sağladı. En büyük rakibi Nureddin Mahmud Zengî'nin de ölümü (1174) üzerine Batı Anadolu ve Marmara dışında bütün Anadolu'ya sahip oldu. Bizans İmparatoru Manuel Komnenos, Kılıç Arslan tehlikesini ortadan kaldırmak amacıyla büyük orduyla hareket geçti. Sultan II. Kılıç Arslan, Bizans ordusunu, Bizanslı ve Avrupalı tarihçileri "Miryekafalon" felâketi olarak nitelendirdikleri savaşta Yalvaç-Karamıkbeli'nde ağır bir yenilgiye uğrattı. Bu büyük zafer Anadolu'nun Türkleşmesinde büyük önem taşır. Bu tarihten itibaren artık Bizans Türkler'e karşı bir saldırı politikası takip edemeyecektir. Bu zaferle Batı Anadolu ve Eskişehir ilerisindeki bölgeler Türk

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

fethine açılmıştır. Türk orduları kısa zamanda Ege Denizi'ne kadar olan bölgede sayısız şehirleri ele geçirdiler.

Sultan Kılıç Arslan saltanatının sonlarına doğru ülkesini eski Türk geleneklerine uyararak 11 oğlu arasında paylaştırdı. Ancak oğulları arasında şiddetli mücadeleler başladı. Bu sırada III. Haçlı Seferi başlamış ve Frederick Barbarossa büyük bir ordu ile Anadolu'ya girmiştir. Ancak Silifke Çayı'nda Alman İmparatoru'nun ölümü, Anadolu Türklüğü'nü yeni bir felaketten kurtarmış oldu. Ülke taht kavgası içinde iken Kılıç Arslan öldü (1192).

Babasının yerine tahta çıkan I. Gıyaseddin Keyhüsrev, kardeşi Süleymanşâh'ın baskısı üzerine Bizans'a giderek yardım almayı amaçlıyordu. Ancak istediği yardımı alamadı. Bu sırada IV. Haçlı Seferi sonunda Lâtinler İstanbul'u ele geçirmişlerdi. I. Gıyaseddin Keyhüsrev de böylece Anadolu'ya geçti. Aynı tarihlerde kardeşinin de ölümü üzerine Selçuklu emîrleri tahta davet ettiler. Saltanatı zamanında Pontus (Trabzon) Rum Devleti İmparatoru III. Aleksios'u yendi, 1207 yılında Antalya'yı aldı. Ermeni Kralı II. Leon'u yendi. Eyyûbîler'in Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya yayılmalarını önledi. İznik Rum İmparatoru Laskaris'le yaptığı Alaşehir Savaşı'nda şehit düştü (1211).

Devrin en önemli olayı 1214 tarihinde Sinop'un zaptıdır. İzzeddin Keykâvus, Anadolu'daki Selçuklu hâkimiyetini pekiştirmiştir.

Kardeşinin ölümü üzerine tahta çıkan Alâaddin Keykûbâd, Anadolu Selçuklu Sultanları'nın en büyüklerinden birisidir. Anadolu'da Türk birliğini büyük ölçüde gerçekleştiren Sultan Alâaddin Keykûbâd Antalya yakınlarındaki Kolonoros Kalesi'ni alarak burasına kendi adını verdi (Alâiye, daha sonra Alanya). Kırım'daki önemli bir ticaret merkezi olan Suğdak üzerine, Sinop'taki tersanelerde yaptırılan gemilerle bir donanma gönderen Sultan Alâaddin Keukûbâd, burayı ele geçirdi. Kıpçak ülkesi Sultan'ın egemenliğini tanıdı (1226). Ermeni Kralı vergiye bağlandı. Cengiz Han ordularının önünden kaçarak Anadolu'ya gelen Harezmsâh Celâleddin'in Anadolu'yu ele geçirme emeli karşısında onunla savaşa tutuşarak, 1230 tarihinde Yassıçemen Savaşı'nda yendi. Kaçan Harezmsâh Celâleddin Van civarında öldürüldü. Doğu sınırlarını emniyet altına almak için, kaleleri tamir ettirdi. Asker ve mühimmat bakımından takviye etti. Doğuda büyük bir müdafaa zinciri oluşturdu. Ayrıca Moğol Hakanı Ögedey'e elçi göndererek antlaşma yaptı. Böylece Moğollar'ın tecavüzünden Anadolu'yu korumuş oldu. 1237 yılında zehirlenerek öldü.

II. Gıyaseddin yetesiz bir hükümdardı. Başlangıçta komutanlarından Saadeddin Köpek'in tesirinde kalarak birçok hatalar yaptı. Bunlardan biri Harezm Beyleri'nden ve Selçuklu hizmetine girmiş olan Kayır Han'ın öldürülmesidir. Bu olay Harezm birliklerinin isyanına sebep olduğu gibi devleti uzun zaman uğraştırdı. Daha sonra Saadeddin Köpek'i öldürttüyse de arkadan patlayan Baba İshak İsyanı (1239) devleti çok sarstı. Anadolu'daki olayları dikkatli bir şekilde takip eden Moğollar'ın Azerbaycan Valisi Baycu Noyan, Anadolu'ya girerek Selçuklu ordusunu 1243 Temmuzunda Köseadağ denilen yerde ağır bir yenilgiye uğrattı. Bu savaş Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasına sebep oldu.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'den sonra işbaşına geçen hükümdarlar beylerin, komutanların elinde birer oyuncaktan farksızdı. 1256 yılında Anadolu'da büyük katliâmlar yapan Moğollar'la Vezir Muinüddin Süleyman Pervane anlaşarak devleti Kızılırmak sınır olmak üzere ikiye ayırdı. 1261 yılında Moğol zulmüne karşı Karamanoğulları ayaklandılar. 1276 tarihinde Hatiroğulları gene Moğollar'a karşı ayaklandı ancak başarılı olamadı. Bu hareketi destekleyen Mısır Türk Memlûk Sultanı Baybars Kayseri'ye kadar geldiyse de Anadolu'dan istediği yardımı göremedi. 1277 yılında Karamanoğlu Mehmed Bey, Selçuklu şehzâdesi Alâaddin Siyavuş'u Konya'da tahta çıkarmak üzere hareket ettiyse de başaramadı. Bu olay tarihlerde "Cimri Olayı" olarak nitelendirilmektedir.

XIII. yüzyılın sonlarına doğru Anadolu'da Türkmen Beylikleri birer bire bağımsızlıklarını ilân etmeye başladılar.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

KAHRAMANMARAŞ'TA BULUNAN SELÇUKLU ARKEOLOJİSİNE AİT ESERLER

Selçuklular zamanında Elbistan önemli gelişmeler göstermiş ve büyük vilayet olmuştur. Çünkü Kayseri'den Halep'e giden kervan yolu buradan geçmekteydi. Bu dönemin en önemli ticaret yollarından biri olması sebebiyle Elbistan Selçuklular döneminde büyük yerleşim merkezlerinden biri olmuştur. Bunun en güzel örneği Maraş valileriyle idare edilirken Elbistan, genellikle Selçuklu hanedanından melikler tarafından idare edilmekteydi. Not. Melik kime denir?(Selçuklularda hükümdarın oğluna "melik" denmekteydi. Büyük Selçuklularda Melik küçük yaşlarda bir eyalete tayin edilirdi. Yanlarına vilayeti idare etmek üzere bilgili ve tecrübeli devlet adamları verilir. Selçuklularda bu kişiye "Atabeg" dendiği görülmektedir. Osmanlı'da ise "Lala" denmiştir.

Selçuklularda Melikler buldukları yerlerin hükümdarı idiler. Öldükleri zaman yerlerine oğulları geçirdi. Melikler içişlerinde diledikleri gibi hareket ederler, dışişlerinde ise Büyük Sultana tabi idiler).

Bazı zaman da önemli ümera tarafından yönetilmekteydi. Bundan dolayı Elbistan Maraş emirliğine dahil olmadığını görüyoruz. Elbistan Selçuklardan sonra bölgeyi elinde tutan Moğollar döneminde en önemli askeri tümenlerini bu coğrafyaya konuşlandırmıştı. İşte bu yüzden stratejik konumundan dolayı birçok tarihi eser burada yükselmiştir. Ancak bunların çok büyük kısmı günümüze ulaşmamıştır. Bizlerde izini bulabildiğimiz eserleri siz okurlara tanıtmaya çalıştık.

1-Hurman Kalesi

Bugün Afşin ilçesi sınırları içinde olan bu kale Afşin- Sarız yol güzergâhında olup bölgede Marabuz Kalesi olarak ta bilinir. Roma, Bizans ve Selçuklar tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Ortaçağ'da Bizans, Arap, Süryani ve Ermeni kaynaklarda bu kaleden sıkça bahsedilmektedir. Hurman Kalesi, Anadolu'nun doğusundan, batısına, kuzeyinden güneyine uzanan kervan yollarının kesişme noktasında bulunmaktadır. Bu kale Elbistan'dan gelen geçen kervan yolunun üzerinde olup bu yolun güvenliğini sağlamaktaydı. Haçlılar tarafından da işgal edilen Hurman Kalesi, daha sonra Selçukların eline geçmiştir. 1277'de Memluk Sultanı Baybars bu kaleyi Elbistan Savaşı'ndan sonra almıştır.

2- Elbistan Kalesi

Selçuklular zamanında Elbistan'da bir kale olduğu bilinmektedir. Bu kale şehir merkezinde ki Ulu Camii'nin arkasındadır. Günümüzde de bu bölge hala kale(kala) diye anılmaktadır. Bu kalede Selçuklu sarayının izlerine rastlanmıştır, birde yine bu kalenin içinde Selçuk hamamının kalıntıları mevcuttur. Selçuklu melikleri ve valileri burada oturmaktaydılar.

3- Elbistan Ulu Camii (Cami- i Kebir)

II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Elbistan valisi olan Mübarezeddin Çavlı tarafından inşa ettirilmiştir. Ancak zamanla çeşitli nedenlerden dolayı tahrip olan camii'nin yerine daha sonra Dulkadirîlilerin son beyi Şehsüvar Bey tarafından şimdiki camii inşa edilmiştir. Ancak caminin kitabesi yeni yapılan caminin taç kapısında (portalında) muhafaza edilmiştir. Selçuklar tarafından inşa edilen Ulu Camii'nin 1507'de şehri işgal eden Safevi Türk devleti Hükümdarı Şah İsmail tarafından yıkıldığı söylenmektedir. Bu iki minareli olan Camii'nin diğer minaresinin nasıl yıkıldığı tam olarak bilinmemektedir.

4- Kuru Han

Afşin'in Altinelma (Norşun) mahallesi sınırları içinde bulunmaktadır. 13 yüzyılın ilk yarısında yapıldığı tahmin edilen bu han Kayseri- Elbistan – Halep kervan yolu üzerinde bulunmaktadır.

5-Çoğul Han

Çağlı, Çoğlu gibi isimlerle de anılan bu han Afşin'e bağlı Çoğulhan Mahalle'sinde olup şu anda yıkık vaziyettedir. Selçuklu ümerasından Mübarezeddin Çavlı Bey tarafından yapılmıştır. Bu kişinin Elbistan'da yaptırdığı farklı sayıda eserleri vardır. 1240 yılında II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında yapılan bu camiye ait kitabe daha sonra yapıldığı ileri sürülen Elbistan Ulu Camii'nin kapı üstü tacında bulunmaktadır. Çoğulhan Hanı'nın yerleşim yerine bakılırsa Anadolu'da ki en büyük hanlardan biri olduğu anlaşılmaktadır. Bu han üzerinden aynı zamanda Besni tarafına da gidilmekteydi.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

6- Zilli Han

Elbistan Nurhak ilçeleri arasında olup şu an yıkık vaziyettedir. Elbistan'da çıkanlar bu hana uğrarlar ve geceyi burada geçirirler daha Nurhak istikametinden güneye ticari yolculuğa geçilir. Bu hanında içinde yer aldığı büyük bir külliye mevcut iken günümüze sadece harabeleri ulaşabilmiştir. Bu Han'la ilgili 1563 tarihli Maraş Tahrir Defteri'nde rastlamaktayız. Orda şu bilgilere yer verilmiştir. Elbistan Kazası'nın sınırında bulunan Til- Kebir köyünün geliri, Kanlı Beli, Göç Gören, Ağce Derbent ve Zilli han üzerinden geçen tarik-i ammin (halk yolu- kervan yolu) olması nedeniyle, Akçaderbent ve Zilli Han isimlerinde ki derbentleri korumak için avarız bırakılmıştır.

7- Kamareddin Hanı (Derbent Ağzı)

I.Gıyaseddin Keyhüsrev, I. İzzeddin Keykavus, I. Alâeddin Keykubad ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev devrinin büyük devlet adamlarından biri olan Kamareddin Kamyar tarafından Kayseri – Elbistan – Halep kervan yolu üzerinde yaptırılmıştır. Derbent Ağzı Hanı olarak da bilinmektedir. Kamareddin Kamyar'ın Elbistan valiliği zamanında muhtemelen 1237'de yaptırılmıştır.

8- Nurhak Hanı

Nurhak İlçesinde bulunmakta olup şu anda yıkık haldedir. Bu hanın da diğer hanlar gibi 1237'lerde yapıldığı tahmin edilmektedir. Zilli Han- Nurhak Hanı ve Çevirme Hanı Halep – Elbistan – Kayseri arasında ki ana ticaret yolunun Besni tarafına giden tali yol üzerinde olduğunu belirtmemizde fayda vardır.

9- Çevirme Hanı

Nurhak İlçesi'ne 11 km uzaklıkta olan bu han Kullar kasabasıdır. Bu hanın da diğer hanlar gibi 1237 tarihine yakın bir zamanda yapılmış olması muhtemeldir. Bu han da bölgede ki diğer hanlar gibi harabe haldedir. Nurhak – Çevirme Han Besni'ye giden yol üzerinde bulunmaktadır.

10 – Sevdilli Hanı

Elbistan – Malatya arasında olup Sevdilli Köyünün Han Obası'nda bulunmaktadır. Elbistan'a 38 km ve Kurttepe (Kurtpi Hanı)'a ise 13 km uzaklıktadır. Günümüzde harabe halde bulunan Sevdilli Hanı'nın 13 yüzyılın ilk yarısında yapıldığı tahmin edilmektedir.

11- Kurttepe (Kurtpi) Hanı

Elbistan'a 51 km uzaklıkta olan bu han Selçuklular zamanında Elbistan – Malatya kervan yolu üzerinde yapılmıştır. İnşa kitabesi bulunmamaktadır. 1230'lardan sonra ki bir tarihte yapıldığı tahmin edilmektedir.

12- Elbistan Selçuk (Saray) Hamamı

Elbistan valisi Mübarezeddin Çavlı Bey, tarafından II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Ulu Camii'yle birlikte 1239'da yaptırıldığı ileri sürülmektedir. Ulu Camii'nin yakınındadır. Bugün yıkık ve harabe halde olan Elbistan Kalesi'ndedir. Yakın zamanlara kadar kullanılan bu hamam şahıs mülkü olup şu anda kullanılmamaktadır. Bu hamam Elbistan'da ki tek tarihi hamamdır.

13- Elbistan Selçuklu Darü's-Şifası (Hastahane)

Selçukların Elbistan'da yaptıkları en önemli eserlerden birisi de Darü's-Şifa'dır, Kayseri, Sivas ve Divriği gibi şehirlerde olduğu gibi Selçuklarda Elbistan'da bir Darü's-Şifa inşa etmişlerdir. Tarihçi Mükrimin Halil Yinanç'ın belirttiğine göre Elbistan Hastanesi Dulkadirli döneminde de kullanılmış olup harabesi 1940'lara kadar ulaşmıştır. Hastanenin taşları başka yapılarda kullanılmak üzere alınmış ve tamamen yok olmuştur. Bu hastanenin ne zaman ve kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Ancak Sultan II. Kılıç Arslan'ın oğlu Mugiseddin Tuğrulşah uzun süre burada meliklik yaptığı için onun zamanında yapıldığı tahmin edilmektedir. Aynı dönemde bu melikin kız kardeşi Gevher Nesibe Kayseri'de bir Darü's-Şifa inşa ettirmiştir.

Şimdiye kadar hiçbir kaynakta açık olarak Elbistan'da bir Selçuklu sarayından bahsedilmemiştir. Ancak Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın oğlu Mugiseddin Tuğrulşah'ın Elbistan'da 30 yıldan fazla (1165-1202) meliklik yaptığını düşünecek olursak burada bir sarayın olduğunu tahmin edebiliriz. Günümüzde Kale dinlen hemen Ulu Camii'nin arka sırtlarında yer alan yerde bir saray olmalıdır. İbn Bibi,(Selçuklu Tarih yazarı) Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Elbistan'a 1196'da sürgün gelişini ve burada ağırlanışını ifade derken kullandığı ifadelerden bu

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

sarayın izlerini bulabiliriz. Selçuklardan Elbistan'da düzenledikleri tören ve eğlencelerin yapıldığı bir sarayın olması çok güçlü ihtimaldir. Şimdi kale ve Ulu Cami ve Selçuk hamamı denilen yerde bir saray olmalıdır. Bu saray Dulkadirli hükümdarları da kullanmışlardır. Günümüzde bu yerde yapılan binaların temel eşme sıralarında çok büyük temel taşları çıkmakta ve bu taşları bilinçsizce tekrar binaların temellerine yerleştirdiklerine şahit olmaktayız. Ayrıca 1507 yılında Şah İsmail'in yaptığı sefer sırasında buraların çok tahribat gördüğünü tarihi kayıtlarda rastlamaktayız.

KAHRAMANMARAŞ'TA ORTAÇAĞ DÖNEMİNDE ERMENİ AZINLIĞI

Kilikya (Adana ve Çevresi) ve Kapadokya Bölgelerinin birleşim noktasında bulunan, Orta ve Doğu Toroslar arasına sıkışmış olan Maraş Sancağı 18.405 km² bir alanı kaplıyor ve 72.143 Ermeni'yi barındırıyordu. Bölgedeki Ermeniler 64 yerleşim merkezine dağılmış halde yaşıyorlardı ve toplam 51 kiliseye sahiptiler. 717 yılında başta bulunan Bizans imparatoru Leon, Maraş doğumlu bir Ermeniydi. 1070 yılında yine Ermeni asıllı Bizans generali Filaret'in bölgede bir prenslik kurması da Ermenilerin Toroslar ve çevresinde ne denli büyük bir nüfusa sahip olduklarının kanıtıydı.

19. yüzyılın başında Maraş, Ahurdağı eteklerinde üç tepeye yayılmış bir şehirdi. 1913-1914 yıllarında şehirde 22.500 Ermeni yaşıyordu ve bu sayı kentin toplam nüfusunun yarısını oluşturuyordu. Ermeniler kentin çevresindeki mahallelere yerleşmişlerdi ve Surp Astvadzadzin Katedrali'yle başepiskoposluk da dahil olmak üzere toplam 5 kiliseye sahiptiler. Surp Kevork, Karasun Mangants, Surp Stepanos ve Surp Garabed.

Eski kentin kalıntıları yakınında ise Surp Sarkis Kilisesi bulunuyordu. 18. yüzyılda yıkılan Surp Hagop Manastırı 1914 yılında aktif bir hac yörenesi olma özelliğini sürdürüyordu. Kentte ayrıca bir Katolik kilisesi ve Protestanlara ait 4 ibadethane bulunuyordu. Maraş'taki eğitim kurumları arasında en önemlileri Merkez Kolej, Malcıyan Lisesi ve 1891'de kurulan Cemaran'dı.

Ermeniler tarafından yayınlanan "Çışmardutyun" ve "Goçnag" gazeteleri bu cemaatin kültürel yaşamında oldukça önemli bir yere sahipti. Maraşlı Ermenilerin başlıca geçim kaynakları tekstil ve özellikle de bugün kot kumaşının atası olan mavi keten kumaşların üretilmesiydi. Ayakkabı üretimi, demircilik ve bağcılık da oldukça gelişmişti.

Maraş Kazası'nda çoğu yerleşim merkezinin batısında yer alan 22 Ermeni köyü bulunuyordu. Kentin 22 km dışında bulunan Fındıkçak'da 2.500 Ermeni ve bu topluluğa ait bir kiliseyle bir okul bulunuyordu. Daha doğudaki Kişifli'de yaşayan 560 Ermeni Surp Nişan Kilisesi'ni ayakta tutuyorlardı. Dereköy'de yaşayan yaklaşık 1000 Ermeni Surp Hagop Kilisesi çevresinde toplanmışlardı. Camustul köyündeyse 250 Ermeni yaşıyordu. Döngel, Maraş'ın kuzeybatısında dağlık bir bölgede kurulmuş olan ve 1500 Ermeni'nin yaşadığı bir kasabaydı.

Maraş Sancağı'nın güney bölümünü bütünüyle kaplayan Pazarcık Kazası'nın yönetim merkezi Pazarcık'ta 20. yüzyılın başında 1500 Ermeni yaşıyordu. Bu Ermeniler geçimlerini kurdukları büyük çiftliklerde pirinç yetiştirerek sağlıyorlardı.

Yüzyıl başında Göksun Kazası'nda 18 köye dağılmış bir şekilde toplam 9.505 Ermeni yaşıyordu. Yönetim merkezi Göksun'da yaşayan 2.900 Ermeni'den 380'i Göksun'da 120'si Höyük'de, 650'si Kireç'te, 150'si Gelpınar'da, 600'ü Taşoluk'ta ve 400'ü de Seyirmendere'de yaşıyordu. Bu köyler kiliselerinin yanı sıra birer de okula sahipti.

Biraz daha güneyde bulunan Keban'da (Gaban) halk geçimini tahıl ve meyve tarımıyla büyük ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği ile sağlıyordu. Yetiştirilen küçükbaş hayvanların yünü de ünlü Keban halılarının dokunmasında kullanılıyordu. 1914 yılında Keban'da 3000 Ermeni yaşıyordu. Şehir merkezinin yanı sıra çevre köylerden Değirmenbahçe ve Çukur'da da Ermeniler bulunuyordu. kazanın doğusunda yönetim merkezine üç saat uzaklıktaki Çukurhisar bütünüyle Hristiyanlar'ın yaşadığı bir yerleşim merkeziydi. Kazadaki son önemli Ermeni topluluğu ise kazanın güneyindeki Fernuz şehri çevresinde toplanmıştı. 1913-1914 yıllarında bölgede çevredeki Telelemik ve Çağlayan köyleri de dahil olmak üzere toplam 3.060 Ermeni yaşıyordu. Fernuz'a bir saat uzaklıkta bulunan Surp Garabet Manastırı'nın tarihi Ortaçağ'a dayanıyordu. O dönemde manastır Kilikya'nın en önemli dini merkezlerinden biriydi.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Yüzyılımızın başında bölgede Zeytun (Ulniya), Yarpuz ve yörenin kırsal kesiminde 16 köye dağılmış halde toplam 22.456 Ermeni yaşıyordu. Bölge Ermenilerine ait pek çok kilise ve tarihleri Ortaçağ'a dayanan manastırlar bulunuyordu.

Zeytun şehri dağlarla çevriliydi; doğudan batıya doğru Barzenga, Ayradz, Gangerod ve Solah dağlarıyla çevrili şehirde 1914 yılında 10.625 Ermeni yaşıyordu.

Şehri çevreleyen tepelerden biri olan Şembek tepesiyle üzüm bağlarıyla kaplıydı.

Zeytun şehri o dönemde dörde bölünmüştü ve dört farklı aile tarafından yönetiliyordu.

1-Surenyanlar şehrin en eski ailelerinden biriydi ve kendi isimlerini taşıyan kaleyle yakınındaki semtin sahibiydiler.

2-Yenidünya ailesi Veri Tagh'ın (Yukarı Mahalle) büyük bir bölümünü ellerinde bulunduruyorlardı.

3-Bozbayır mahallesini elinde bulunduran ?ovroyanlar'ın bir Ortaçağ Ermeni şehri olan Pertu'dan göç ettikleri söyleniyordu.

4-Son olarak Gorgalar mahallesini ellerinde bulunduran Yağubyan ailesi vardı.

Zeytun şehri, bu ailelerin birer temsilcisinin bulunduğu ve başkanlığını bölge episkoposunun yaptığı bir konsey tarafından idare ediliyordu. Bu konsey aynı zamanda şehrin en yetkili yargı merciiydi. Şehirde, Surp Hagop, Surp Sarkis gibi 18'e yakın kilise bulunuyordu.

Ayrıca Surp Hagop Kilisesi'nde önemli el yazmaları korunuyordu. Bölgedeki en önemli dini merkez ise Surp Astvadzadzin Manastırı'ydı. Zeytun'dan yürüyerek bir, bir buçuk saat uzaklıktaki Avakenk ve Kalustenk köylerinin yakınında diğer bir önemli ibadet yeri olan Surp Pırgiç Manastırı bulunuyordu.

Bölge halkı geçimini zeytincilik, meyve ve tahıl yetiştiriciliğiyle sağlıyordu. Bunların yanı sıra tüm bölgeyi dolaşan kervanlar da önemli bir gelir sayılıyordu.

Zeytun'da yaşayan 10.000 Ermeni'nin yanı sıra kırsal kesimde de 12.000 Ermeni yaşıyordu. Bu yerleşim yerlerinin en önemlileri Hacıdere (371 kişi), Avakhal veya Mekhal (2800 kişi), Alabaş (Arek, 3200 kişi) ve son olarak kazanın kuzey ucundaki Yarpuz (1100 kişi) idi.

Yüzyılımızın başında Elbistan Kazası'nda 5.838 Ermeni yaşıyordu. Bu nüfusunun büyük bölümü (4.000 kişi) antik adı Arabisus olan kazasının yönetim merkezi Elbistan'da yaşıyordu. Maraş'ın 69. km. kuzeyinde, Toroslar arasına sıkışmış bir platoda kurulmuş olan şehir deniz seviyesinden 1100 m. yüksekteydi. Hacıhamza mahallesinde yaşayan Ermeni cemaati üç ibadethaneye sahipti; Birincisi Apostolik Ermenilere, ikincisi Katolıklara, diğeri de şehirde yaşayan 500 Protestan Ermeni'ye aitti. Şehir Ortaçağ'a ait kalıntılarla çevriliydi. Elbistan'dan 1.5 km. uzaklıkta Gâvurköy adlı bir Ermeni köyü bulunuyordu.

Kuzeyde Artaki (Erdek) köyündeki Ermeni cemaatinin iki okulu ve bir kilisesi vardı.

Aydıncık'ta Surp Harutyun Kilisesi etrafında yerleşmiş, iki ilkokulu, 1470 nüfusu olan Ermeni cemaati yaşıyordu.

Manyas ve Ermeniköy'de toplam 2000 nüfusu olan cemaat, kiliseleri ve okulları etrafında yerleşmişti.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Y. Ayönü, Maraş ve Yöresinde Selçuklu Hâkimiyetinin Kurulması Sürecine Dair.

Çay, Abdulhalûk Mehmet; Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası, Sultan II. Kılıç Arslan Ve Karamıkbeli (Myriokefalon) Zaferi, İstanbul 1984, s. 162.

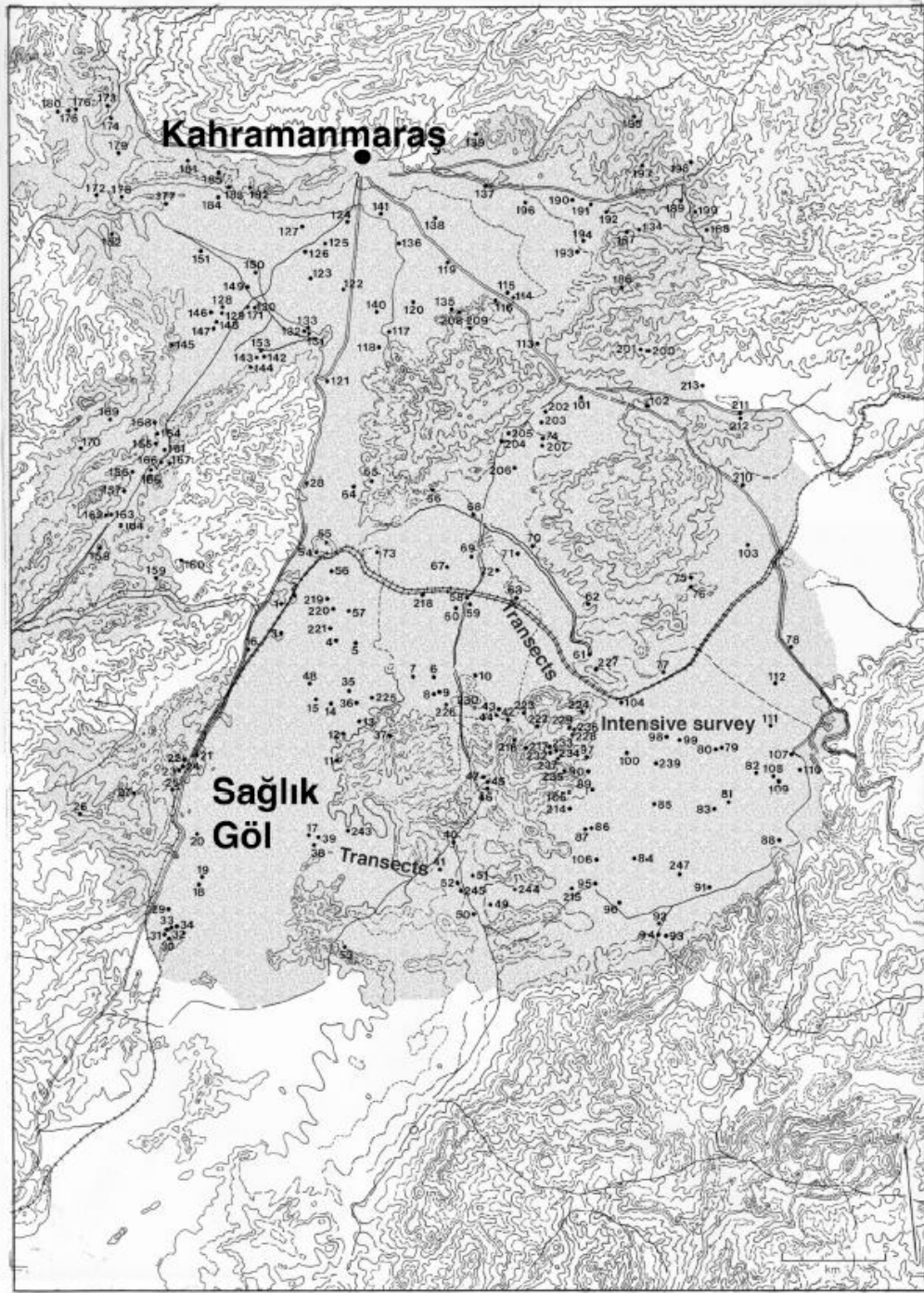
A. A. Eger, The Islamic-Byzantine frontier: Interaction and exchange among Muslim and Christian communities (I. B. Tauris, 2014).

A. A. Eger, 'Amq al-Mar'ash: Settlement and land use on the frontier in the Islamic periods, şurada: E. Carter (yaa.), Survey and excavation on the Syro-Anatolian frontier (baskıda).

İ. Gökhan, "Memluklar Devrinde Maraş" Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi C.XXIX, Özel Sayı 1, Ankara 2009, 385-411.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- İ. Gökhan, “Memluk Devleti’nin Kilikya Ermenileri ile Siyasi İlişkileri”, Türk Dünyası Araştırmaları, S.165, İstanbul 2006, 117–158.
- İ. Gökhan, “XIII. Yüzyılda Maraş”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.13, Konya 2005, 191–222.
- İ. Gökhan, “Maraş Haçlı Senyörlüğü” Türk Dünyası Araştırmaları, S.172, İstanbul 2008, 71–106.
- İ. Gökhan, “Kahramanmaraş ve Çevresinde Meydana Gelen İsyenlar (1519–1630)”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, S.122, İstanbul 1997, 49–56.
- İ. Gökhan, “Arapların Fethinden Selçuklular Zamanına Kadar Maraş” Belleten, C. CLXXIII, S.266, Ankara Nisan 2009, 35–76.
- İ. Gökhan, “Türkiye Selçuklular İle Kilikya Ermenileri Arasında Siyasî İlişkiler”, NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. I, S. II, Ocak-Haziran, Nevşehir, 2012, s. 70-108.
- İ. Gökhan, Harun Reşid ve Oğulları Döneminde Tarsus, Kahramanmaraş Sütçüimam İniv, SBE Dergisi, C.10, S.2, Ekim 2013, s.195-214.
- İ. Gökhan, Roma ve Bizans Döneminde Germanicia(Maraş), Kapadokya Tarih ve Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 2, Nisan 2014, s.76-87.
- İ. Gökhan, Maraş Beylerbeyi Zulkadirzade Ömer Paşa, I. Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu-29-30 Nisan Kahramanmaraş 2011.
- İ. Gökhan, ”Kilikya Ermeni Prensligi’nin Kuruluşu ve Selçuklularla İlişkileri” Kahramanmaraş’ta Ermeni Sorunu Sempozyumu, , Kahramanmaraş, 2002, s.68-77.
- İ. Gökhan, ”XIII. Yüzyılın İlk Yarısında Maraş” I.Kahramanmaraş Sempozyumu (6-8 Mayıs 2004 Kahramanmaraş), C. I, İstanbul 2005, s.345-353.
- İ. Gökhan, ”XIV. Yüzyılda Kilikya Ermeni Prensligi ve Memluklarla İlişkileri (1300–1374), Ermeni Araştırmaları II. Türkiye Kongresi (29–30 Mayıs 2004), C. I, Ankara 2007 s.29-40.
- İ. Gökhan, Kuruluşundan İlçe Oluşuna Türkoğlu’nun Serüveni, Uluslararası Cumhuriyet Döneminde Maraş Sempozyumu, Kahramanmaraş 2013.
- İ. Gökhan, Kuruluştan İstiklal Harbine Kadar Maraş, Ankara 2011.
- İ. Gökhan, Selçuklular Zamanında Maraş, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013.
- İ. Gökhan, “Markasi’den Germanicia ve Maraş’a”, Kahramanmaraş Kültürü, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, Kahramanmaraş, 2012, s. 1-45.
- İ. Gökhan, Bizans Hakimiyetinde Kapadokya (V-XI Yüzyıllar), Nevşehir’in Tarihi Yolculuğu, Nevşehir 2015, s.66-89.
- Turan, Osman; Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1971.
- Turan, Osman; Selçuklular Tarihi Ve Türk-İslâm Medeniyeti, Ankara 1965.
- Uyumaz, Emine, Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237), Ankara 2003.
- Besim Atalay, Maraş Tarihi ve Coğrafyası, (Hrz. İlyas Gökhan, Mehmet Karataş) Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2008.
- Gökhan İ, S. Kaya, İlkçağ’dan Dulkadirililere Kadar Maraş, Kahramanmaraş 2008.
- Gökhan, İ, K. Koç, Tarihi, Coğrafyası ve Kültürü İle Türkoğlu, Ankara 2009.
- Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine (Editörler M. Özkarcı, İ.Gökhan, S. Kaya), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayını, Kahramanmaraş 2008.
- Kahramanmaraş Kültürü, Gökhan, İlyas-Akben, Mesut-Koç, Kemalettin, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, Kahramanmaraş, 2012.

Res. 1: Kahramanmaraş Vadisi'ndeki arkeolojik buluntu merkezlerinin dağılımı.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

SELÇUKLULAR DEVRİNDE MARAŞ'IN EKONOMİK HAYATI HAKKINDA NOTLAR

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin KAYHAN*

ÖZET

Akdeniz Bölgesi'nin önemli şehri Maraş, Bizans Devleti zamanındaki öneminden daha fazlasını Selçuklular zamanında Türk hâkimiyeti ile gerçekleştirdi. Burayla ilgili siyasi ve askeri alanlardaki gelişmeler iyi bilindiği halde, ekonomik hayatı hakkında dağınık ve yetersiz bilgilere sahibiz. Bundan dolayı bahsedilen alanla ilgili çalışmalar pek yapılmamış veya Ortadoğu ve Yakındoğu çalışmaları içinde genel başlıklar altında ele alınmıştır. Halbuki konumundan dolayı Maraş, Anadolu ile Suriye arasındaki kara ticaretinin merkezi noktalarından birisi idi. Eski vesikalarda, Toros'un doğusunu aşarak Komagene'ye ulaşan üç yoldan birincisi Kokussos'tan Germanicia'ya, ikincisi Arabissos'tan Germanicia'ya, üçüncüsü de Melitene'den doğruca güneye inerek Samosata'ya giderdi. Bu üç geçit biri bugünkü Göksun'dan Maraş'a, ikicisi ve en mühimi Elbistan'dan Maraş'a, üçüncüsü de Malatya'dan Polat ve Adıyaman'ı geçerek Samsat'a giderdi. Ticari mallar taşıyan kervanlar buralardan geçmek durumunda idiler.

Biz burada ana kaynaklardaki dağınık ve yetersiz bilgileri toplayarak Maraş'ın Türk hâkimiyetinin başlangıç zamanlarındaki ekonomik durumunu ortaya koymaya çalışacağız. Ana dönemlerimiz XI-XIII. yüzyıllar olacaktır. Kaynaklardan aldığımız bilgileri değerlendirerek bahsi geçen yüzyıllarda Maraş ve çevresinin ekonomik anlamdaki durumunu netleştirmeğe çalışacağız. Bu çalışmada özellikle yerli Hıristiyan kaynaklarındaki bilgiler temel alınacak, bunun dışında Müslüman tarihçilerin ve İtalyan tüccarlarının verdikleri bilgileri de kullanacağız.

Anahtar Kelimeler: Maraş, Kilikya, Selçuklular, ticaret, Toroslar.

NOTES ON THE ECONOMIC LIFE OF MARASH DURING THE SELJUK PERIOD

ABSTRACT

Marash, an important city of the Mediterranean region, acquired more significance under Turkish rule during the Seljuk period than its significance during the Byzantine period. While the developments about this place in political and military areas are well known, we possess rather dispersed and inadequate knowledge about its economic life. Consequently, studies on the aforementioned field have not been generally conducted or they have been treated under general topics within Middle Eastern and Near Eastern studies. However, Marash had been one of the central points of land trade between Anatolia and Syria due to its location. According to the ancient documents, three roads crossed the eastern Taurus and reached Commagene; the first went from Cocussus to Germanicia, the second went from Arabissus to Germanicia and the third went from Melitene directly southwards to Samosata. One of these three passes led to Marash from modern Göksun, the second and most important of them led from Elbistan to Marash, and the third one led from Malatya to Samsat by passing through Polat and Adıyaman. Caravans carrying trade goods had to pass through these locations.

Here, we will try to present the economic condition of Marash during the beginning of its Turkish rule by collecting the dispersed and inadequate data located in the main sources. Our main period of study will be 11th-13th centuries. We will try to reveal the economic condition of Marash and its environs during the aforementioned centuries by evaluating the data collected from the sources. Native Christian sources will especially form the fundamentals of this study, but we will also use the data supplied by Muslim historians and Italian merchants.

Keywords: Marash, Cilicia, Seljuks, trade, the Taurus.

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, hukaturk@hotmail.com.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Maraş, Ahır dağı'nın güney kısmı eteklerinde ve şehirle aynı adı taşıyan ovanın kuzey kesiminde meyilli bir alanda yer alır. Şehrin üzerinde kurulduğu ova Ahır dağı eteklerinden başlayarak güneye doğru dağlar arasında bir oluk şeklinde uzanır. Şehir Kilikya bölgesini saran Toros dağlarının geçit verdiği bir alanda kurulduğundan, bu konumu ile aynı zamanda bahsi geçen bölge için kapı görevi görmektedir. Bu önemli konumu sebebiyle Kuzey Suriye'den başlayan ve Anadolu içlerine kadar uzayan ticari yolların uğrak noktalarından birisi olmuştur. Bu şehri de içine alan belli-başlı yollar şunlardır:

1. Amanos Dağlarının kuzey kenarı boyunca uzanan ovayı takip ederek Antakya'ya giden yol.
2. Aynı ovanın kuzey-doğu hattı boyunca devam eden Hades (Şimdiki İnekli Köyü) – Zibatra (Viranşehir) üzerinden Malatya'ya giden yol.
3. Doğuda Behisni üzerinden Fırat kıyısında Sumeysat'a giden yol.
4. Antep üzerinden Haleb'e giden yol.
5. Batıdaki dağlar arasından geçip Kars – Zulkadriye (Kadirli) – Aynzarba (Anavarza) – Masisa (Misis) yolu.
6. Kuzey-batıda Anti Toros dağlarını çarpaz keserek Göksun üzerinden Kayseri'ye ulaşan yol.
7. Kuzeyde Elbistan ve Afşin'e giden başka bir dağ yolu.¹⁹

Ortadoğu'da Türk hâkimiyetinin başladığı XI. yüzyıldan itibaren gelişen tarihi olaylara baktığımızda Büyük Selçuklular ve Dânişmendlilerle başlayan Türk saldırıları süreci, Türkiye Selçukluları tarafından sonuca ulaştırılmış ve Maraş şehri çevresi ile birlikte 1258 yılına kadar aralıklarla hâkimiyet altında tutulduğunu görmekteyiz. Bu dönemde belli bir süre Ermeni ve Haçlı hâkimiyetleri altında kalan şehrin halkını genelde Ermeniler oluşturmakla birlikte, zamanla şehrin çevresine yoğun Türkmen göçleri de yaşanmış ve şehir merkezine de Türk nüfusu yerleşmişti. Coğrafi durumundan dolayı önemli bir düğüm noktası rolünü oynamış ve eski devirlerden beri önemli bir ticaret merkezi rolünü üstlenmiştir.

Müslüman coğrafyacılar bütün Ortadoğu'nun sadece şehirlerini değil, kasabaları ve köylerini bile titizlikle incelemiş olmalarına rağmen Maraş'ın fiziki, sosyal ve kültürel yapısı, ticari faaliyetleri hakkında yok denecek kadar az bilgi vermektedirler. Bunları bir araya getirdiğimizde ise aşağıdaki bilgilere ulaşmaktayız:

Seyfeddin b. Abdulmu'min b. Abdulhak el-Bağdadî, Maraş'ın Anadolu ile Suriye arasında küçük bir şehir olduğunu, surlarının Harun Reşid tarafından yaptırıldığını, Haruniyye ismiyle bilinen bir rabazının olduğunu bildirmektedir.²⁰ Mes'udî, Maraş'ın Suriye sınırında, Ceyhun kıyısında, Masisa'ya yakın bir yerde olduğunu belirtmektedir.²¹ Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed EbûTâlib el-Ensârî es-Sûfîed-Dimaşkî, Maraş'ın Kalatu'r-Rum civarında olduğunu bildirmektedir.²² Mukaddesî, Suriye'yi altı eyalete bölmüş olup, bunlardan Kınnesrin'i oluşturan şehirler arasında Maraş'ı da saymaktadır.²³ İbn Hurdazbih, Rakka ile Cezîresugûru yolunu tarif ederken Selgûs, Keysûm, Şimşat, Malatya, Zibatra, Hades, Maraş, Kemh, Hısn-ı Mansûr, Kûrus, Dulûk ve Raban'ı sayar.²⁴ İbn Havkal, Suriye'nin kuzeydeki son sınırı olarak önceden Bizans cephesi denilen Malatya, Hades (Göynük), Maraş, Haruniye, Kilis, Ayn-ı Zerbe, Misis, Adana, Tarsus boyunca uzanan sugûr bölgesi olduğunu

¹⁹ B. Darkot, "Maraş", *İA*, VII, 310; T. Gündüz, "Kahramanmaraş", *TDVİA*, XXIV, 192.

²⁰ Seyfeddin b. Abdulmu'min b. Abdulhak el-Bağdadî, *Merâsîdu'l-İttılalâEsmâi'l-Emkineve'l-Bekâ*, Tahkik Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut, 1992, III, 1259.

²¹ Mes'udî, *Kitâbu't-Tenbîhve'l-İşrâf*, Leiden, 1893, 58.

²² Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed EbûTâlib el-Ensârî es-Sûfîed-Dimaşkî, *KitâbuNuhbetu'd-Dehr fi Acâibi'l-Berrve'l-Bahr*, Nşr. M. A. F. Mehren, St. Petersburg, 1866, 206.

²³ Mukaddesî, *Ahsenu't-Tekâsîm*, çev. D. Ahsen Batur, *İslâm Coğrafyası (Ahsenu't-Tekâsîm)*, İstanbul, 2015, 167.

²⁴ İbnHurdazbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, çev. M. Ağarı, İstanbul, 2008, 85.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

söylemektedir.²⁵ İbn Havkal, halkının ribatlardan Bizans'a gaza yaptıklarından dolayı Malatya – Maraş arasına el-Cezîre sugûru dendiğini ve Suriye topraklarından sayılmaları gerektiğini söylemektedir.²⁶ İbn Havkal, Hades (Göynük) ve Maraş'ı iki küçük şehir olarak tanıtmaktadır.²⁷ O, Avâsım eyaletinin merkezi Antakya ile Maraş arasında iki günlük mesafe olduğunu belirtir.²⁸ İstahrî, Avâsım eyaletinin başşehri olarak Antakya'yı gösterir ve burası ile Maraş arasında 2 günlük mesafe olduğunu söyler.²⁹ O, Maraş'ın el-Cezîre sugûruna dahil olduğunu belirtir.³⁰ Ayrıca, sugûrun merkezi şehrinin olmadığını ve her şehrin kendi başına bir merkez olduğunu, Malatya'dan Maraş'a üç, Hades'ten Maraş'a bir merhale mesafe bulunduğunu söyler.³¹ Yâkût el-Hamevî, Maraş'ın Suriye ile Anadolu arasında bir sugûr şehri olduğunu, Mervânîler zamanında yapılmış surları ve hendeklerinin bulunduğunu belirterek, şehirde Hades Kapısında Hârûniyye mahallesinin varlığını bildirir.³² İbn Ruste, Maraş'ı Sumeysât, Malatya, Zibatra, Hades ve Şimşât ile birlikte el-Cezîre'nin sugûrundan birisi olarak göstermektedir.³³ İdrisî, Maraş ile Hades'in birbirlerine yakın iki komşu şehir olduklarını belirtir.³⁴ Ünlü tarihi coğrafya araştırmacısı W. M., Ramsay ise Maraş'ın eski Germanicia yanında kurulduğunu söyler.³⁵

Maraş, İslâm fetihleri sonucu Anadolu topraklarına kadar ilerleyen Müslüman Arapların Bizans'a karşı mücadele için organize ettikleri Tarsus, Adana ve Malatya ile aynı hat üzerinde bulunan dört önemli şehirden birisi idi. Önceleri Sugûr denilen, 787 yılında Harun Reşid tarafından Avâsım adıyla müstakil bir idari bölge haline getirilen bu askeri şehirler, yaz-kış durmadan Hıristiyan Bizans güçleri ile mücadele eden İslâm mücahidleri ile doluydu. Zaman içerisinde burası Müslümanların kontrolünden çıkarak Bizans'ın eline geçti.³⁶ Zira Bizanslılar 948-49 yılında Halep emîri Seyfuddevle'yi yenilgiye uğratarak Maraş'ı aldılar.³⁷

Maraş tarihi açısından en önemli olaylar Selçukluların ilerleyişleri ile yaşandı. Malazgirt Savaşının Türkler tarafından kazanılmasından sonra 1072 yılı yaz mevsimiyle başlayan Türk saldırıları Anadolu'yu Bizans halkı açısından yaşanmaz hale getirdi. Dönemin canlı tanığı Mikhael Attaleiates, Bizans'ın Anadolu'dan geri çekilmesinin başkentteki fiziki sonuçlarını ortaya koymakta, İstanbul'da yiyecek ve ihtiyaç maddelerinin kıtlığı sebebiyle halkın açlıktan öldüğünü anlatmaktadır.³⁸ Devrin bir başka tanığı Ermeni din adamı Urfalı Mateos, Türk saldırılarının bütün Anadolu'yu kaplaması ile birlikte kırsal kesimdeki çiftçilerin birkaç yıldır topraklarını ekip, ürün kaldıramamaları sebebiyle Urfa dışındaki alanlarda büyük bir açlığın başladığını, Antakya, Tarsus, Kilikya, Maraş ve Deluk'ta Türk saldırıları yüzünden insanların rahat yüzü görmediklerini, buralardan onbinlerce insanın kaçarak Urfa'ya geldiklerini söylemektedir. Barınacak yer bulamama ve açlık yüzünden Anadolu'da ölüm vakaları olağanüstü çoğalmış, yaşayan insanlar ölümlerini tamamını defnedemediği için cesetlerin

²⁵İbnHavkal, *10. Asırda İslâm Coğrafyası*, çev. R. Şeşen, İstanbul, 2014, 147.

²⁶İbnHavkal, 147.

²⁷İbnHavkal, 158-159.

²⁸İbnHavkal, 163.

²⁹İstahrî, *Ülkelerin Yolları*, çev. M. Ağarı, İstanbul, 2015, 74.

³⁰İstahrî, 74.

³¹İstahrî, 74.

³²Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, nşr. F. A. el-Cundî, Beyrut (tarihsiz), V, 126.

³³İbn Ruste, *el-A'lâku'n-Nefise*, Nşr. H. el-Mansûr, Beyrut, 1998, 99.

³⁴İdrisî, *Nuzhetu'l-Muštâk fi İhtirâki'l-Âfâk*, 2 cild, Kahire, 2002, 652.

³⁵W. M., Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, çev. M. Pektaş, İstanbul, 1960, 305.

³⁶H. Kayhan, "Dânişmendli Devleti zamanında Maraş tarihine genel bir bakış", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu (6-8 Mayıs 2004)*, İstanbul, 2005, 421.

³⁷Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, Çev. Ö. R. Doğrul, Ankara, 1987, I, 258.

³⁸MikhaelAttaleiates, *Tarih*, çev. B. Umar, İstanbul, 2008, 213.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

birçoğu gömülememiş, vahşi hayvanlar ve yırtıcı kuşlar tarafından yenmiştir.³⁹ Olayların tanıklarından Anna Komnenada canlı anlatımıyla yaşanan aciziyeti ortaya koymaktadır.⁴⁰

Bu ara dönemden sonra 1083 yılında Ermeni Philaretos bir Bizans vassalı sıfatıyla Maraş'tan Urfa ve Malatya'ya kadar uzanan geçici bir devlet kurmuştu.⁴¹ Haçlıların bölgeye gelmeleriyle birlikte bu şehir yaklaşık yarım asır boyunca onların hâkimiyetine girdi. Bu arada şehrin kaderini etkileyen önemli bir tabii afet gerçekleşmiş ve 29 Kasım 1115 tarihinde şiddetli bir deprem sonucu Maraş tamamen tahrip olarak yeraltına gömülmüştür.⁴²

Nüreddin Mahmud'un Antakya princepsi Raimond'u Haziran 1149 tarihinde İnneb'de bozguna uğratmasından⁴³ sonra durumdan yararlanan Sultan Mesud, 11 Eylül 1149 tarihinde kısa süren bir kuşatmadan sonra Maraş'ı fethetti ve burasını geleceğin hükümdarı oğlu II. Kılıç Arslan'a bıraktı. Zira, buranın fethinde oğlunun büyük rolü olmuştu. Sultan Mesud, şehri savunanlara aman vererek, canlarını bağışlamıştı. O, 1150/51 yılında Maraş'ın çevresindeki kaleleri de ele geçirmiş ve kısa süre içerisinde Keysun, Behisni, Raban ve Barzaman'a da hâkim olmuştu.⁴⁴

Sultan I. Mesud'un 1155'te ölümünden sonra babasının bıraktığı tahta oturmak için Maraş'tan ayrılan II. Kılıç Arslan, burayı kaynaklarda ismi belirtilmeyen bir Selçuklu emîrinin yönetimine bırakmıştı. Onun şehirden ayrılmasından az sonra 1156 yılında, Maraş emîrinin Ermenilere ait bir köyü ele geçirmek için şehirden ayrılmasını fırsat bilen Ermeni Toros'un kardeşi Stefan şehre saldırarak ele geçirdi. Selçuklu emîrinin askerleri ile şehrin yardımına geldiği duyunca şehri yağmaladı ve tahrip edip, yaktıktan sonra halkını da yanına alarak kaçtı.⁴⁵

Bu hareketin devamı olarak 1165 yılında Ermeni Toros Maraş'ı yağma etti ve 400 Türk askerini esir alarak bunları Nureddin Mahmud'a karşı koz olarak kullanıp, bu askerleri serbest bırakması karşılığında esir tutulan Haçlı şeflerini kendisine satmasını istedi. Bunun üzerine Nureddin 100.000 dinar karşılığında Haçlı şeflerini Toros'a satmak zorunda kaldı.⁴⁶

Maraş geçitleri Kilikya'daki Ermeniler için büyük öneme sahipti. 1187'de Rüstem adındaki bir Türkmen beyi 5.000 atlı ve piyadelerden oluşan bir güçle Kilikya'ya saldırınca Kilikya Ermeni kralı Leon, bu Türkmenlerin geçişini engellemek için Maraş geçitlerini kapatarak bunları yenilgiye uğratmıştı.⁴⁷

Maraş Kilikya'ya giriş yeri olarak ön plana çıkmaktaydı. 1276 yılında Türkmenler ve Mısır Memlüklerinden oluşan bir ordu Maraş tarafından gelerek Kilikya'ya girmek isteyince Ermeniler karşı çıkmışlar ve yapılan savaşta her iki taraftan da ölenler olmuş ve Türkmenler geri dönmek zorunda kalmışlardı.⁴⁸

Maraş, Harput ve Elbistan gibi Suriye topraklarına sınır olan *memalik-i etraf* şehirleri Malatya sübaşısının emrinde Türkiye Selçukluları sultanları tarafından kendilerine gösterilen yerlere asker

³⁹Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. H. D. Andreasyan, Ankara, 1987, 155-156.

⁴⁰Anna Komnena, *Alexiad*, çev. B. Umar, *Malazgirt'in Sonrası*, İstanbul, 1996, 25-26.

⁴¹E. Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, çev. F. Işıltan, İstanbul, 1970, 142.

⁴²Süryani Mihail, *Vekayinâme, İkinci Kısım (1042-1195)*, Çev. H. D. Andreasyan, (TTK Kütüphanesi'nde bulunan basılmamış tercüme), Ankara, 1944, 60; Abû'l-Farac, II, 354; Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, İng. tr. E. A. Babcock, *A History of Deeds Done Beyond TheSea*, Newyork, 1976, 500.

⁴³Urfalı Mateos, 301; Süryani Mihail, 155; İbnu'l-Ezrak, *Târîhu Meyyâfârikîn ve Ânuid*, çev. A. Savran, Erzurum, 1992, 92; Abû'l-Farac, II, 386; O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1984, 187.

⁴⁴Abû'l-Farac, II, 388; *Anonim Selçuk-nâme*, Nşr. veçev. F. N. Uzluk, *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi III*, Ankara, 1952, 25. O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, 187.

⁴⁵Süryani Mihail, 179; Abû'l-Farac, II, 395.

⁴⁶Süryani Mihail, 200; Abû'l-Farac, II, 402.

⁴⁷Abû'l-Farac, II, 447-448.

⁴⁸Abû'l-Farac, II, 596.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

göndermekteydiler.⁴⁹Burası, geçici veya kalıcı bir tımar görünümündeydi. Bunun bir kanıtı olarak şehir 1211-1233 tarihleri arasında Meliku'l-Umera Nusreteddin Hasan b. İbrahim'in elindeydi. 1258 yılında şehri Türkmenlerden korumak için II. Keyhusrev'e verme girişiminde bulunmuşlarsa da sonuçta Maraş Ermenilerin eline geçmişti.⁵⁰

Bu tarihi bilgilerden sonra Ortadoğu ticaretinde Maraş ve çevresinin durumuyla ilgili bazı tarihi bilgileri vermekte fayda vardır. Kuzey Suriye'de Arap egemenliğinde olan yerlerde tüccarların ürünleri çoğunlukla deve karavanlarıyla nakledilmekteydiler. Böyle bir Bizans kervanı Suriyeemîri Ebû'l-Hasan Ali Seyfuddevle b.Hadan (916-969) tarafından yakalanmış ve yüküne el konulmuştu. Kervan, patrik Leo Phokas'ın liderliğindeki silahlı bir eskortla Hindistan'dan geri dönüyor ve muhtemelen Kilikya'ya gidiyordu. 969-970'de Arap-Bizans ticaret sözleşmesinde, Bizans topraklarına ve Antakya şehrinde Halep'e doğru yol alan kervanlar ve genellikle lüks mallar taşıyan Suriye pazarlarına değinilmektedir. Malların vergilendirilmesi, imparatorluk gümrük yetkililerinin Kuzey Suriye'nin iki yerel hâkimiyle işbirliği yaptığı Halep'in geleneklerine uygun olarak gerçekleşmişti. XI. yüzyıldan önce, çoğunlukla lüks malların taşınmasını sağlayan kara ticareti, ağır stratejik malları (ahşap ve metaller) taşımak üzere uzmanlaşmış Akdeniz deniz ticaretinden daha büyük öneme sahipti.⁵¹

Fırat'tan, Arabistan'dan ve Suriye'den gelen ticaret yolu bir başından diğer başına Kilikya'dan geçerek Konya ve İstanbul'a ulaşmakta idi. Halep'ten yahut Antakya'dan gelen ticaret kervanları Beylan boğazından geçerek İskenderun'a ulaşırdı. İskenderun'un birkaç mil kuzeyinde Ermenilerin başlıca gümrük bürosu olan Portella'ya varılırdı. Burası dağ ile körfez arasına sıkışmış dar bir geçitti. Yol Portella'dan sahilin etrafını dolaşarak Ermeni topraklarına ulaşıyor ve Misis'e ve Adana'ya varıyordu. Bundan sonra Gülek Boğazından Torosları geçiyordu. Bu geçide Türkler tarafından sınırlı koruyan geniş bir istihkâm hâkimdi ve orada da bir gümrük bürosu bulunuyordu. Boğazdan çıkınca yol Konya istikametinde uzanıyordu. Bu yol Kilikya Ermeni Krallığını güneydoğudan kuzeybatıya doğru kesiyor, Misis ve Adana civarında Maraş yoluyla Fırat yatağının ortalarından gelen ve bu iki şehre kendi payına düşen hayat ve etkinliği getiren diğer bir yol ile karşılaşıyordu. Bütün bu yollar, çoğu Orta Asya'dan gelen ticaret eşyalarını Kilikya Ermeni Krallığına boşaltıyorlardı. Bu ürünler Batı Avrupalı tüccarların ilgisini çok çekmemekteydi. Bununla birlikte ürünler çok çeşitliydi. Özellikle pamuk üretimi ortaçağda çok parlak bir durumdaydı ve çok iyi bir hammadde idi. Kilikya'nın yünü ve keçi kılı aranan ticari mallardı. Toros maden ocaklarından çeşitli madenler, özellikle de demir çıkarılıyordu. Yine Toros dağlarındaki ormanlardan iyi kereste üretilmekteydi. Ovalarda ihraç olunmak üzere buğday, şarap, kuru üzüm yetiştirilirdi. Atlar ve katırlar da önemli ihraç ürünleri idiler.⁵²

Kilikya bölgesinin tüccarlar açısından hiç de güvenilir bir bölge olmadığı, Ermeni haydutların buradan geçmekte olan ticaret kervanlarına saldırdıkları; keza denizlerin de çok güvenilir olmadığı, özellikle de Frenk korsanların gemilerle mal taşıyan ticaret gemileri için ciddi bir tehlike oluşturdukları anlaşılmaktadır. Bu cümleden olarak, Karadeniz'in kuzeyinde Kıpçak, İtil Bulgarları ve Rus topraklarından Hazar'a kadar uzanan alanlarda ticaret yapan Müslüman bir tüccar, Halep'ten yola çıkıp Kilikya Ermeni Krallığı topraklarına vardığında haydutların saldırısına uğramış ve bütün mallarını kaptırmıştı. Bunun üzerine Selçuklu sultanına gelerek şikâyetinde bulunmuştu. Antalyalı bir Müslüman tüccar da mallarını sahili takip ederek ilerleyen bir gemiyle Mısır'a götürürken Frenk korsanlarının saldırısına uğramış ve mallarına el konularak, kendisi de esir alınmış, sonradan bir fırsatını bularak kaçıp kurtulmayı başarmıştı.⁵³

⁴⁹İbnBîbî, *el-Eyamirü'l-Alâ'iyefî'l-Umûri'l-Alâ'iyе (Selçuk Name)*, çev. M. Öztürk, Ankara, 1996, II, 41.

⁵⁰İbnBîbî, I, 133, 205; C. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. E. Üyepazarcı, İstanbul, 2000, 198.İbn Bîbî, Nusreteddin Hasan b. İbrahim'i çok meşhur birisi ve Maraş sahibi olarak tanıtmaktadır.

⁵¹Δημητρουκάς Ιωάννης, "Byzantine Roads in Asia Minor", *Λοιμάκης Σπυρίδων*2008, 3-4.

⁵²W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. E. Ziya Karal, Ankara, 1975, 409-411.

⁵³İbnBîbî, I, 316-318.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

1149-1258 yılları arasında Selçuklu hâkimiyetinde yaşayan Maraş'ta şehir hayatı hakkında kaynaklarda bilgiler bulunmamakla birlikte, burada Salâheddin Eyyübî devri (1171-1193) düşünce hayatının önemli isimlerinden Abdurrahman b. Nasr eş-Şeyzerî'nin hisbe kurumu ile ilgili olarak yazdığı *Nihâyetu'r-Rutbe fî Taleb'l-Hisbe* adlı eserinde değindiği XII. yüzyıl sonunda bir İslâm şehrinin ticari hayatında rol oynayan mesleklerin tamamının veya önemli kısmının yaşadığını tahmin etmek yanlış olmasa gerektir.⁵⁴ Üç asır sonrasına ait bilgileri ihtiva etmesine rağmen, konuya ışık tutması açısından XVI. yüzyıl Osmanlı tahrir defterlerindeki bilgilerde önem taşımaktadır. Buna göre, 1526 yılında bir bedesteni ve 60 dükkânı bulunan Maraş şehir sanayiinde başlıca şu iş kolları ve meslekler bulunmakta idi: Boyahane, kasap, üzümün sıkıldığı masara, dericilik sanayisi için debbağhane, hayvanların barsaklarından yapılan yayın ipini üreten kırışhane, tatlının içine afyon karıştırarak yapılan yiyecekleri üreten macunhane, meyhane, helvacılar, şerbetçiler, şehirde kesilen hayvanların başlarının ve ayaklarının temizlenerek satıldığı başhane, hayvanların kuyruk ve iç yağlarından üretim yapan şemhane, gıda maddelerini tartmakta kullanılan aleti kullanan kabancı, kumaş dokuyan cullah, hamamcı.⁵⁵

Keza XVII. Yüzyılın ünlü gezgini Evliyâ Çelebi'nin verdiği bilgiler de bizim için önem taşımaktadır. Bu gezgine göre, Maraş'ta Aksu Nehri'nin kıyılarında pamuk ve pirinç yetiştirilmekteydi.⁵⁶ Çevresindeki şehirlerde de pamuk üretimi çok yaygın idi. Marko Polo, Muş ve Mardin'de iyi cins pamuk yetiştirildiğinden bahsetmektedir.⁵⁷ Adana ile Tarsus arasındaki Çukurova bölgesi de yüksek kalitede pamuk üretilen bir bölgeydi.⁵⁸

XIV. asrın ilk yarısında yaşayan Pegolotti'ye göre, Ermenistan'dan biber, zencefil, reçine, şeker, tarçın, tütsü, pamuk, bütün önemli baharatlar, demir, bakır ve kalay satılmaktaydı.⁵⁹ İbn Havkal, daha X. yüzyılda İskenderun'dan biraz ileride deniz kıyısında bir kale olan Tinat'ta çam kerestesi üretildiğini ve Suriye ile Mısır'ın sugûr şehirlerine sevk edildiğini söylemektedir.⁶⁰ Şüphesiz, Pegolotti'nin yaşadığı yıllarda Maraş Ermenilerin elinde idi ve bahsedilen ticari ürünler aynı zamanda bu şehrin ticaretinde önemli yer tutmakta idi.

Maraş'ın Selçuklu hâkimiyetindeki dönemde Türkler Ermenileri tarım, ticaret ve şehir endüstrisine yönelik alanlarda üretime yönlendirmekteydiler.⁶¹ Bu da üretimin artmasına ve ticaretin canlanmasına ciddi katkı sağlamaktaydı.

Maraş'ın Türkiye Selçukluları hâkimiyetindeki dönemi ekonomik hayatına ışık tutan Osmanlı kayıtlarına göre, 1526'da Maraş'ta tahıllardan buğday, arpa, nohut, mercimek, erzen üretilmişti ve bunlar 28.292.384 kg. idi.⁶² Yine 1526'da Maraş'ta pirinç üretimi de oldukça fazla idi.⁶³ Maraş'ın her yerinde yetiştirilen bir sanayi bitkisi olan pamuk rekoltesi de oldukça yüksekti.⁶⁴ Bir başka sanayi bitkisi olan susam da üretilmekteydi.⁶⁵ İdrisî, Maraş'ın bulunduğu coğrafyada zeytin ağaçları, incir ağaçları ve fıstık ağaçlarının oldukça bol olduğunu belirtir.⁶⁶ Bağcılık için oldukça elverişli bir

⁵⁴ Abdurrahman b. Nasr eş-Şeyzerî, *Nihâyetu'r-Rutbe fî Taleb'l-Hisbe*, nşr. Seyyid el-Bâz el-Arîni, Kahire, 1946; çev. A. Tunca, *İslâm Devletinde Hisbe Teşkilâtı*, İstanbul, 1993.

⁵⁵ İ. Solak, *XVI. Asırda Maraş Kazası*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Konya, 2002, 135, 137-143.

⁵⁶ Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*, haz. M. Çevik, İstanbul, tarihsiz, III, 136.

⁵⁷ Marko Polo *Seyahatnamesi*, çev. F. Dokuman, İstanbul (tarihsiz), I, 24.

⁵⁸ K. Fleet, *Erken Osmanlı Döneminde Türk-Ceneviz Ticareti*, çev. Ö. Akpınar, İstanbul, 2009, 99.

⁵⁹ Pegolotti, *La Praticadella Mercatura*, ed. Allan Evans, Cambridge, Massachusetts, 1936, 59.

⁶⁰ İbn Havkal, 159.

⁶¹ M. Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ankara, 2007, 256.

⁶² İ. Solak, 98-100.

⁶³ İ. Solak, 105 vd.

⁶⁴ İ. Solak, 106-108.

⁶⁵ İ. Solak, 108-109.

⁶⁶ İdrisî, *Nuzhetu'l-Muštâk fî İhtirâki'l-Âfâk*, Kahire, 2002, II, 652.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

coğrafyaya sahip olan Maraş'ta bağıcılık da çok gelişmişti. 1526'da bağıcılığın 3/4'ten fazlası Maraş merkez, Zeyton ve Kegerdiz'de yapılmaktaydı.⁶⁷ Meyveciliğin de bir hayli yaygın olduğu belgelerden anlaşılmaktadır.⁶⁸ 1526 yılında Maraş'ta Türkmenlerin başlıca geçim kaynakları hayvancılık idi. Bunun dışında köylerde yaşayan halkın da büyük ölçüde hayvancılıkla uğraştıkları tahrir defterlerinde verilen bilgilerden anlaşılmaktadır. Buna göre, vergilerden yola çıkarak sadece koyun sayısı 100.000'in üzerinde görünmektedir.⁶⁹ Arıcılığın da Maraş'ın hemen bütün nahiyelerinde yapıldığı anlaşılmaktadır.⁷⁰

Demografik yapıya baktığımızda, Selçuklu hâkimiyeti dönemi ile birlikte Maraş ve çevresindeki nüfusun Türklerin lehine değiştiğini tahmin etmek yanlış olmasa gerektir. Önceden tamamen Ermenilerden oluşan şehir halkı, yoğun Türkmen göçleri ile birlikte sadece şehir merkezinde ve çevresindeki bazı yerlerde varlıklarını devam ettirebildiler. 1258 yılında şehrin tekrar Ermenilerin ellerine geçmesi ile birlikte demografik üstünlük tekrar Ermenilerin lehine döndü. Kilikya Ermeni Krallığı, Türkiye Selçukluları, Halep Atabeyleri, Memlük Devleti ve Karamanlılar tarafından devamlı sıkıştırılırken, sınırları da Türkmenlerin yayıldığı Uclardan birisini oluşturuyordu. Türkmenler fırsat buldukça Kilikya sınırları aşarak bölgede sürüleri ile yaşıyorlardı. Yaşadıkları yerlerde akınları ve mücadeleleri sıklıkla Ermeniler onlara hücum ederek geri püskürtüyorlardı. Bu bölge Maraş, Halep ve Torosların kuzey taraflarında kalabalık Türkmenlerle daima sarılmış durumdaydı.⁷¹ Sonrasında Ermeniler, XIV. yüzyıldaki Türk fetihleri ile birlikte Çukurova'dan ayrılmışlar ve muhtemelen Orta Anadolu ve Orta Karadeniz'e yerleşmişlerdi. Onların boş bıraktıkları yerler de Türkmenler tarafından doldurulmuştu. Burası özellikle Ağaçeri Türkmenlerinin merkezi olmuştu.⁷² Evliyâ Çelebi de bu bilgiyi onaylanmakta, Maraş çevresinde yaşayan halkın tamamen Türkmenlerden oluştuğunu söylemektedir. Ona göre, bu Türkmenler Mâverâunnehr'den gelip buralara yerleşmişlerdi.⁷³

Osmanlı kayıtlarında bölgenin süratle Türkleştiğini gösteren bilgiler bulunmaktadır. 1530 tarihli muhasebe kayıtlarına göre, Maraş Kazasında 222 köy, 492 mezra, 10 çiftlik, 31 yaylakta 2.508 Müslüman aileye karşılık 1.503 gayrimüslim aile ile 23.407 Yörük ailesi bulunuyordu.⁷⁴ 1526 yılında Maraş genelinde toplanan cizye vergisi 9.745 akçe olup, hane başına 25 akçe ödenmekte,⁷⁵ buradan yola çıkarak gayrimüslim hane sayısı 390 olarak tespit edilebilmektedir. Buyaklaşık 2.000 Hristiyan'a tekabül etmektedir.⁷⁶ Görüldüğü üzere şehir merkezinde Türk aileler % 60'dan fazla bir nüfusa sahip iken, şehir çevresinde bu oran çok daha yüksek idi. 1526 yılında Maraş nüfusunun toplamının % 59.2'sini sadece konar-göçer Türkmenler oluşturuyordu.⁷⁷

Bir yüzyıl sonra demografik yapıya baktığımızda Ermeni nüfusunun en az düzeyde olduğu görülmektedir. 1616'da Kudüs'ten İstanbul'a dönerken Maraş'tan geçen Polonyalı Simeon, şehir merkezinde 30 haneden oluşan küçük bir Ermeni gurubunun bulunduğunu söylemektedir.⁷⁸

⁶⁷İ. Solak, 109 vd.

⁶⁸İ. Solak, 111 vd.

⁶⁹İ. Solak, 112-115.

⁷⁰İ. Solak, 115.

⁷¹O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, 510.

⁷²Abû'l-Farac, II, 564; F. Sümer, "Ağaç-eriler", *Belleten*, XXVI/103, 1962, 522. 521-528

⁷³Evliyâ Çelebi, III, 136.

⁷⁴998 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr ve Arab ve Zü'l-Kâdiriyye Defteri (937/1530), II. Şam, Gazze, Safed, Salt-Aclûn, Halep, Hama-Humus, Trablus, Ayntâb, Birecik, Adana, Üzeyr, Tarsus, Sis, Mar'aş ve Boz-ok Livâları, Dizin ve Tıpkıbasım, Ankara, 1999, 47-50.

⁷⁵İ. Solak, 120 vd.

⁷⁶İ. Solak, 137.

⁷⁷İ. Solak, 112.

⁷⁸Polonyalı Simeon, *Polonyalı Bir Seyyahın Gözünden 16. Asır Türkiyesi*, çev. H. D. Andreasyan, İstanbul, 2007, 187.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Evliyâ Çelebi, Maraş'ın 42 mahalleli, hepsi de tepeler üzerinde bulunan, bağlı-bahçeli 10 bin evden oluşan bir şehir olduğunu belirtir. Şehrin kuzeyden güneye yedi bin adım uzunluğunda olduğunu söyler ki, bu da çapının yaklaşık 3-3,5 km. uzunlukta olduğunu gösterir. Şehrin bir medresesi, 40 tane çocuk mektebi, 5 hamamı, çarşısı, 1045 dükkânı, 6 tane hamı vardır ve her evde su akmaktadır.⁷⁹

Suriye'ye yapılan seferler sırasında Toroslar genellikle Hades (Göynük) ve Maraş'ın yanında bulunan doğudaki geçit yollarından aşılmakta idi. Maraş'a giden yol da Ceyhan boyunca uzamakta idi.⁸⁰

Hayton, Türkiye'de çok miktarda gümüş, demir, bakır ve şap çıkarıldığını söylemektedir.⁸¹ Pegolottide de bunu onaylar şekilde Kilikya'da demir, bakır ve kalay çıkarılarak bunların satıldığını belirtmekteydi.⁸² Madenlerin zenginliği Türk halkını bir hayli zenginleştirmiş gibi görünmektedir. Joinville, Türkiye Selçukluları sultanının Müslüman hükümdarlar arasındaki en zengin hükümdar olduğunu, onun büyük miktarda altın stokuna sahip olduğunu söylemektedir.⁸³ Şüphesiz verilen bilgiler Maraş için de genelleştirilebilecek bir özelliğe sahiptir.

Sonuç olarak, Selçuklu hâkimiyetinde 1149-1258 yılları arasında geçen bir asırlık zaman içinde Maraş'ın tam bir Türk-İslâm şehri haline geldiği ve ekonomik yapısının da buna uygun olarak şekillendiği anlaşılmaktadır. Madenler açısından zengin olan bölge, orman varlığı, hububat, pamuk ve pirinç gibi önemli tarım ürünlerinin üretimi, zeytin, fıstık, incir gibi bölgeye has bitkileriyle, şehrin çevresinde kümelenmiş Türkmenlerin yetiştirdiği küçükbaş hayvanları ile önemli bir ticari potansiyele sahipti. Keza, ortaçağ İslâm şehir ekonomilerinde görülen her türlü üretim alanları ve hizmet sektörlerinin burada kendisine yer bulduğu Osmanlı dönemi kayıtlarında görülmektedir.

Şehrin Torosların geçiş noktasında olması sebebiyle Halep'ten Antakya'ya ve oradan da Maraş'a uzanan ticaret yolu, bu şehri Malatya üzerinden Anadolu'nun ticaret merkezleri Konya ve İstanbul'a bağlamakta idi. Bu özelliği ile Maraş yeri doldurulamayacak kadar önemli bir ticari noktada idi.

⁷⁹Evliyâ Çelebi, IX, 46.

⁸⁰E. Honigmann, 83.

⁸¹Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, çev. A. Tayfun Özcan, İstanbul, 2015, 50.

⁸²Pegolotti, 59.

⁸³Jean de Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, çev. C. Kanat, Ankara, 2002, 83.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

KAYNAKÇA

1. Birincil Kaynaklar

998 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr ve Arab ve Zü'l-Kâdiriyye Defteri (937/1530), II. Şam, Gazze, Safed, Salt-Aclûn, Haleb, Hama-Humus, Trablus, Ayntâb, Birecik, Adana, Üzeyr, Tarsus, Sis, Mar'aş ve Boz-ok Livâları, Dizin ve Tıpkıbasım, Ankara, 1999.

Abdurrahman b. Nasr eş-Şeyzerî, *Nihâyetu'r-Rutbe fî Taleb'l-Hisbe*, nşr. Seyyid el-Bâz el-Arîni, Kahire, 1946; çev. A. Tunca, *İslâm Devletinde Hisbe Teşkilâtı*, İstanbul, 1993.

Anonim *Selçuk-nâme*, Nşr. ve çev. F. N. Uzluç, *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi III*, Ankara, 1952.

Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, Çev. Ö. R. Doğrul, 2 cild, Ankara, 1987.

AnnaKomnena, *Alexiad*, çev. B. Umar, *Malazgirt'in Sonrası*, İstanbul, 1996.

Evlîyâ Çelebi, *Evlîyâ Çelebi Seyahatnamesi*, haz. M. Çevik, 10 cilt, İstanbul, tarihsiz.

Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, çev. A. Tayfun Özcan, İstanbul, 2015.

İbnBîbî, *el-Evamiru'l-Alâ'iyefi'l-Umûri'l-Alâ'iyeye (Selçuk Name)*, çev. M. Öztürk, 2 cild, Ankara, 1996.

İbnHavkal, *10. Asırda İslâm Coğrafyası*, çev. R. Şeşen, İstanbul, 2014.

İbnHurdazbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, çev. M. Ağarı, İstanbul, 2008.

İbnRuste, *el-A'lâku'n-Nefise*, Nşr. H. el-Mansûr, Beyrut, 1998.

İbnu'l-Ezrak, *TârîhuMeyyâfârikîn ve Âniid*, çev. A. Savran, Erzurum, 1992.

İdrisî, *Nuzhetu'l-Muštâk fî İhtirâki'l-Âfâk*, 2 cild, Kahire, 2002.

İstahrî, *Ülkelerin Yolları*, çev. M. Ağarı, İstanbul, 2015.

Jean de Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, çev. C. Kanat, Ankara, 2002.

Marko Polo *Seyahatnamesi*, çev. F. Dokuman, 2 cild, İstanbul (tarihsiz).

Mes'udî, *Kitâbu't-Tenbîhve'l-İşrâf*, Leiden, 1893.

MihaelÇamiçyan, *History of Armenia*, 2 vol., Calcutta, 1827.

MikhaelAttaleiates, *Tarih*, çev. B. Umar, İstanbul, 2008.

Mukaddesî, *Ahsenu't-Tekâsîm*, çev. D. Ahsen Batur, *İslâm Coğrafyası (Ahsenu't-Tekâsîm)*, İstanbul, 2015.

Pegolotti, *La PraticadellaMercatura*, ed. Allan Evans, Cambridge, Massachusetts, 1936.

Polonyalı Simeon, *Polonyalı Bir Seyyahın Gözünden 16. Asır Türkiyesi*, çev. H. D. Andreasyan, İstanbul, 2007.

Seyfeddin b. Abdulmu'min b. Abdulhakk el-Bağdadî, *Merâsidu'l-İttılaalâEsmâi'l-Emkineve'l-Bekâ*, Tahkik Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut, 3 cild, 1992.

Süryani Mihail, *Vekayinâme, İkinci Kısım (1042-1195)*, Çev. H. D. Andreasyan, (TTK Kütüphanesi'nde bulunan basılmamış tercüme), Ankara, 1944.

Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed EbûTâlib el-Ensârî es-Sûfied-Dimaşkî, *KitâbuNuhbetu'd-Dehr fî Acâibi'l-Berrve'l-Bahr*, Nşr. M. A. F. Mehren, St. Petersburg, 1866.

Urfalı Mateos, *Urfalı MateosVekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Çev. H. D. Andreasyan, Ankara, 1987.

WillermusTyrensis, *HistoriaRerum in PartibusTransmarinisGestarum*, İng. tr. E. A. Babcock, *AHistory of Deeds Done Beyond TheSea*, Newyork, 1976.

Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, nşr. F. A. el-Cundî, 5 cild, Beyrut (tarihsiz).

2. İkincil Kaynaklar

Cahen, C., *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. E. Üyepazarcı, İstanbul, 2000.

Darkot, B., "Maraş", *İA*, VII, 310-312.

Ersan, M., *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ankara, 2007.

Fleet, K., *Erken Osmanlı Döneminde Türk-Ceneviz Ticareti*, çev. Ö. Akpınar, İstanbul, 2009.

Gündüz, T., "Kahramanmaraş", *TDVİA*, XXIV, 192-196

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- Heyd, W., *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. E. Ziya Karal, Ankara, 1975.
- Honigmann, E., *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, çev. F. Işıltan, İstanbul, 1970.
- Kayhan, H., "Dânişmendli Devleti zamanında Maraş tarihine genel bir bakış", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu (6-8 Mayıs 2004)*, İstanbul, 2005, 421-426.
- Ramsay, W. M., *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, çev. M. Pektaş, İstanbul, 1960.
- Solak, İ., *XVI. Asırda Maraş Kazası*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Konya, 2002.
- Sümer, F., "Ağaç-eriler", *Belleten*, XXVI/103, 1962, 521-528
- Turan, O., *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul, 1969.
- Turan, O., *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1984.
- Δημητρώκας Ιωάννης, "Byzantine Roads in Asia Minor", *Λουμάκης Σπυρίδων* 2008, 1-20.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

MARAŞ'TA AĞAÇERİLER VE HATIRALARI

Sinan KAHYAOĞLU^{84*}
Necat ÇETİN^{85**}

Özet

Maraş Güneydoğu Anadolu ile Akdeniz bölgeleri arasında geçit durumundadır. Tarih boyunca bu iki bölge arasındaki geliş ve gidişler Maraş üzerinden olmuştur. Selçuklular döneminde de Maraş bu özelliğini korumuştur. Ağaçeriler de Horasan üzerinden yola çıktıklarında Azerbaycan, Bağdat, Musul üzerinden Maraş çevresine gelmişlerdir. Burada bir beylik kurma denemesine girişmişlerdir. Fakat başarılı olamamışlardır. Bir ara da orada soygunculuk yapmışlardır. Daha sonraki yıllarda gerek gönüllü gerekse zorla orayı terk etmişlerdir. Buradan Çukurova'ya inmişler ve oradan da tüm Akdeniz kıyıları ile Ege kıyılarına dağılmışlardır. Ağaçerilerin adı 15.y.y.dan itibaren Tahtacılar olarak kayda geçmiştir. Tahtacılar iki ocaktır. Birisi Yanyatır Ocağı olup merkezi İzmir'in Narlıdere'dir. Pirleri ise Durhasan Dede olup mezarı Adana'nın Ceyhan ilçesinin Durhasandede köyündedir. Diğer ocak ise Hacıemirli Ocağı olup merkezi Aydın'ın Germencik ilçesinin Kızılcapınar köyündedir. Pirleri ise İbrahim-i Sani Dede olup mezarı Gaziantep'in İslahiye ilçesinin Çerçili köyündedir. Yani Ağaçerilerin torunları olan Tahtacıların ocakları Ege Bölgesinde olup pirlерinin mezarları ise Çukurova ile Maraş çevresindedir. Maraş'ta Şah korusu denilen bir koruluk vardır. Kazdağı Tahtacı Türkmenlerinde okunan bir nefeste de "Kayabaşı derler Şahın korusu" mısrası geçer. Ayrıca yörede her Tahtacı Türkmen köyü yakınında bir Kayabaşı mevki, her Yörük köyü yakınında ise bir Yelkesiği mevki vardır söylencesi dolaşır. Bu söylence ve nefes mısrası Maraş çevresindeki Ağaçerilerin anılarının bakiyeleri gibi görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ağaçeri, Tahtacı Türkmeni, Nefes, Kayabaşı, Şah Korusu

AĞAÇERİS IN MARAŞ AND THEIR MEMORIES

Abstract

Maraş is in the position of a gateway between Southeastern Anatolia and Mediterranean Region. Throughout history, the comings and goings between these regions was through Maraş. It also protected the feature in the period of Anatolian Seljuk Sultanate. Ağaçeris came to Maraş region through Azerbaijan, Baghdad, Mosul when they departed from Horasan. They attempted to establish a beylik here; but, they couldn't be successful. They made banditry at the time. In the later years, they quitted either voluntarily or forcibly. They moved from here to Çukurova and scattered to Aegean and Mediterranean coasts. Name of "Ağaçeris" has put the record as "Tahtacı" since 15th century. Tahtacılar are two ocaks. One of them is Yanyatır Ocağı whose center is Narlıdere of İzmir. Pir of ocak is Durhasan Dede whose tomb is in the village of Durhasandede in Ceyhan of Adana. Other ocak is Hacıemirli Ocağı whose center is in the village Kızılcapınar in Germencik of Aydın. Pir of ocak is İbrahim-i Sani Dede whose tomb is in the village of Çerçili in İslahiye of Gaziantep. In other words, ocaks of Tahtacılar, who are descendants of Ağaçeris, are in Aegean Region; tombs of their pirs are around Çukurova and Maraş. There is a grove called "Şah Korusu" in Maraş. Line of "Kayabaşı derler Şahın korusu" is mentioned in a nefes read by Turkmens of Kazdağı Tahtası. Moreover, myth of being position of Kayabaşı close by each village of Tahtacı Turkmen and position of Yelkesiği close by each village of Yörük spread in the region. This myth and line of nefes seem as reminders of memories of Ağaçeris around Maraş.

Key words: Ağaçeri, Tahtacı Turkmens, Nefes, Kayabaşı, Şah Grove

⁸⁴ *Yerel Araştırmacı- Emekli öğretmen Tahtakuşlar Edremit Balıkesir (sinankahyaoglu10@gmail.com)

⁸⁵ **Yerel Araştırmacı- Uzman öğretmen Sağlık Meslek Lisesi Torbalı İzmir (ncetin1963@gmail.com)

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

GİRİŞ:

Tarih boyunca bir yerde pek çok toplum yaşamıştır. Doğal ve sosyal şartların değişmesiyle toplumlar başka yerlere göç etmek zorunda kalmışlardır. Gittikleri yerlerde ise eski yaşadıkları yerlerin anılarını da beraber götürmüşlerdir. Bugün bir toplumun anılarından o toplumun geçtiği ve yaşadığı yerleri bulabilmekteyiz. Büyük savaşlar, büyük göçler, büyük doğal afetler toplumların belleklerinde derin izler bırakmıştır. Yaşanılan güzel yerler güzel günler ve bolluk bereketli alanlar yine toplumların belleklerinde güzel anılar bırakmıştır. Bazı toplumlar ise o güzel günleri bir Altın Çağ olarak anıp o güzel günlere ve yerlere ulaşma hedefi peşinde koşmaya başlamışlardır. Altın Çağ'ın her şeyi güzeldir, eksiklikleri yoktur. Aslında eksiklikleri görülmez.

Bir topluluğun bir yerden başka bir yere gitmesi genellikle tarihi kayıtlarda aranır. Tarihi kayıtlar ise o topluluğun yaptığı bir şey veya bir neden ile devletin kayıtlarına geçmesi ile belgelenir. Ya da yakın toplumların onların hareketlerinden etkilenip onlar hakkında bir şeyler yazması ile bilinir. Bunlar yoksa o topluluğun hareketleri hakkında bir yazılı kaynak bulunmaz. Oysa o topluluğun anılarında topluluğun tarihi yazılıdır. O anılar ile topluluğun tarihi okunur. Anlatılan anılar önce not edilir. Sonra tarihi kayıtlarla karşılaştırılır. Tarihi kayıtlarla uyuşan taraflar içinde o topluluğun tarihi yazılabilir. Bu şekilde Anadolu'da Türk oymaklarının tarihi daha detaylı incelenmelidir. Birde coğrafya vardır. Göçebe Türkmenler doğada göçebe yaşadıkları için yaşadıkları coğrafyaya kendileri isim vermişlerdir. Coğrafyayı isimlendirirken ya kendi büyüklerinin isimlerini vermişler ya da Türkçe kendileri isim vermişlerdir. Coğrafya aslında göçebenin arşividir. Coğrafi isimler Türklerin nerelere gittiklerinin ve nerelerden geçtiklerinin belgeleridir.

AĞAÇERİLER

Ağaçeriler hakkında pek çok yazılı belge vardır. En eski belge olarak Herodot Tarihi gösterilir. Herodot tarihine göre Ağaçerilere Akatzir denilmekte olup İskitler arasında yaşamaktadırlar⁸⁶Başka kaynaklara göre ise Ağaçeriler Hunların büyük bir koludur. Büyük Hun İmparatorluğu yıkıldıktan sonra bu büyük kol 395 yılında Erzurum üzerinden Anadolu'ya gelmiştir. Böylece Anadolu'ya ilk gelen Türk boyudur. 451 yılında ise Anadolu'ya Akhunlar gelmişlerdir. 466 yılında ise Avrupa Hunlarına bağlı Ağaçeriler Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya gelmişlerdir⁸⁷.

Bunlardan başka Ağaçerilerden Reşüddin Kıpçak, Kalaç ve Ağaçeriler Oğuzlarla karışıp kaynaşan halktan türemişlerdir demektedir. Togan'a göre ise Ağaçeriler Beş Uygurlardandır. Beş Uygurlar adıyla bilinen Türk topluluğu Kalaç, Kanglı, Karluk, Kıpçak ve Ağaçerilerden oluşmaktadır⁸⁸. Başka bazı tarihçilere göre Ağaçeriler Büyük ordu anlamındadır⁸⁹. Bazılarına göre ise ormanlık alanlarda yaşadıklarından bu ismi almışlardır. Aksaraylı Ali Selçukname isimli eserinde Ağaçerilerden "Bişe eri" olarak söz etmektedir. Bişe koru demektir⁹⁰.

Ağaçeriler Reşüddin'in yazdıklarına göre 459-481 yılları arasında Eftalik adı altında diğer boylarla birleşerek İran'a saldırmışlardır. Sasani Firuz'u yenerek Kuzey İran'ı almışlardır⁹¹.Togan Oğuz Kağan'ın seferlerini anlatırken onun Baalbek Dağı'nı yaylak olarak kullandığından bahseder. Baalbek ile Isafhan arasındaki Kuh-i Kilüye dağında Ağaçeri aşiretleri vardır diye ilave eder. Ağaçeriler kendilerinin buraya Oğuz Kağan döneminde gelerek yerleştiklerini iddia etmişlerdir⁹².

Ağaçeriler Selçuklular döneminde de Anadolu'da etkili olan bir Türk boyudur. Diğer bazı kaynaklara göre ise 13.y.y.da diğer Türk boyları ile beraber Anadolu'ya gelmişlerdir. Anadolu'da ormanlık bölgelere yerleşmişlerdir. 1240 yılındaki Babalılar isyanına katılmışlardır. İsyanın Malya ovasında bastırılmasından sonra kurtulanlar Anadolu'nun değişik yerlerine dağılmışlardır. Bu dağılma

⁸⁶ Birdoğan N.-1995-Tahtacıların Dünü, Tahtacılar Sempozyum Bildirileri, Kültür Bakanlığı, Ank.s:11

⁸⁷ Zelyut R.-2008- Yabancı Kaynaklara Göre Türk Kimliği, Fark Yay. Ank. s:53-54

⁸⁸ Mutlu H.Kahraman-Balıkesir ve Batı Anadolu Yöresi Tahtacı Türkmenleri, İnternet Sitesi

⁸⁹ Zelyut R.-2008- a.g.e. s:54

⁹⁰ Asan V.-2010-Tahtacı Türkmen Alevileri, Kadelen Sanat Yayınları, Isparta s:15

⁹¹ Birdoğan N.-1995- a.g.e. s:10

⁹² Birdoğan N.-1995- a.g.e. s:11

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

sırasında Ağaçerilerde Maraş, Elbistan ve Malatya'nın ormanlık alanlarına sığınmışlardır. Onların ormanlık alanlara sığınmalarından dolayı kendilerine orman eri anlamında Ağaç Eri adı verilmiştir. Çünkü Yabanda yaşanlara Yaban Eri, Çölde yaşayanlara Çöl Eri adı verilmesi gibi⁹³. Maraş ve Malatya çevresindeki ormanlık alanlarda yaşamaya başlayan bu Ağaçeriler daha sonra siyasi otorite boşluğundan yararlanarak huzursuzluk çıkarmışlardır. Bazı kaynaklara göre Hacı Bektaş Veli'de Babalılar isyanına katılmıştır. Kurtulunca Suluca karahöyük'e sığınmıştır. Kardeşi Menteş Sivas'ta öldürülmüştür. Bugünde ülkemizde ki büyük yatırımların çoğu Babalılar isyanından kurtulanlardır. Maraş ve Malatya yöresi büyük ticaret yollarının geçtiği yerlerdir. Bu dönemde Maraş ve Elbistan çevresinde Ağaçerilerin demografik üstünlüğü vardır. Babalılar isyanı da bu çevreden Samsat'tan başlamıştır. İsyanın bastırılmasından sonra 1243 yılında Köseadağ savaşında Selçuklular Moğollara yenilerek bağımsızlıklarını kaybetmiştir. İsyanın sonrası Selçuklu merkezinde taht mücadeleleri başlar. Şehzadelerden bazıları Moğollara dayanırken, bazıları da Türkmenlere, bazıları ise Bizanslılara dayanır. Bu dönemde II. İzzeddin Keykavus ile IV. Rükneddin Kılıçaslan arasında taht mücadelesi başlar. Bu mücadele sırasında siyasi otorite boşluğu doğar. Bunu fırsat bilen Ağaçeriler Maraş dolaylarında vurgunculuk yaparlar. Köyleri ve şehirleri basarlar. Kervanları vururlar. Zaten yaşadıkları coğrafya büyük ticaret yollarının kesiştiği yerdir. II. İzzettin Keykavus bir yandan Türkmenlere dayanırken diğer yandan Bizans'tan yardım ister. Daha sonra yardım için İstanbul'a gider. Kendisini Türkmen lideri Sarı Saltuk takip eder ve yanındaki Türkmenler ile İstanbul'a gider. Bizans İmparatoru onları Dobruca'ya yerleştirir. Bulgar Kralı ile arasına tampon olarak koyar. Sarı Saltuk'un adamları arasında Ağaçerilerin olma olasılığı da yüksektir. Çünkü Kazdağı Tahtacı Türkmenleri Sarı Saltuklu olarak kabul edilmektedir⁹⁴. II. İzzeddin Keykavus daha sonra Kırım'a geçmiştir. Onun Kırım'a geçmesinden sonra Selçuklu tahtını ele geçiren IV. Rükneddin Kılıçaslan Ağaçerilerin vurgunculuklarını önlemek için 1256 yılında Şemseddin Yavtaş komutasında büyük bir ordu hazırlar ve Ağaçeriler üzerine gönderir. Bu ordu Kayseri'ye doğru gelirken Moğol komutanı Baycu Noyan'ın Anadolu'ya doğru gelmekte olduğunu haber alır ve ordu geri döner. Baycu tehlikesi geçince Selçuklular 1257 yılında Ali Bahadır emrinde yeni bir ordu hazırlarlar ve Ağaçeriler üzerine gönderirler. Ali Bahadır Ağaçerileri ezer ve emirlerini esir alarak Malatya yakınlarındaki Minsar kalesine hapseder⁹⁵.

1260 yılında ise Baycu Noyan IV. Rükneddin Kılıçaslan'ın hâkimiyetini güçlendirmek için Malatya üzerine sefere çıkar ve çevrede bulunan Ağaçerileri iyice ezer yok eder. Kurtulanların bir kısmı Suriye'ye göç etmiştir. Artık Ağaçerilerin pek bir sesleri duyulmaz. Yine de Maraş ve Elbistan çevresinde pek çok Ağaçeri yaşamaktadır. 1378 yılında Sis'te(Kozan)da ve Sivas'ın güneyinde bazı kargaşalıklar çıkarılır. Memluklara bağlı Halep emiri Temür Bey Çukurova'ya Ağaçerileri ortadan kaldırmak için güçlü bir ordu ile gelir⁹⁶. Daha sonra yörede Memlüklerin Selçuklulara ve İran'a karşı bir tampon devlet kurma girişimi ile 1337 yılında Maraş ve Elbistan çevresinde Dulkadırlı Beyliği kuruldu. Bu beyliğin baskıları ile Ağaçeriler ikiye ayrıldılar. Bir kısmı Karakoyunlularla beraber doğuya gitti. Karakoyunlu Devleti içinde önemli görevler üstlendiler. Daha sonra Karakoyunlular yıkılınca yerlerine kurulan Akkoyunlu Devleti içinde de önemli görevler üstlendiler. Akkoyunlulardan sonra da Safevi Devletine katıldılar. Bugün İran Azerbaycan'ında bulunan Ağaçeri köyleri doğuya giden Ağaçerilerin torunlarıdır. Ağaçerilerin diğer kolu ise batıya yönelmiş ve önce Kilikya bölgesine inmişlerdir. Daha sonraki yüzyıllar içinde çeşitli nedenlerle tüm Akdeniz Bölgesi ile Ege Bölgesi dağlarına dağılmışlardır. Batıya giden kollar 16.y.y.da Osmanlı kaynaklarında "Cemaat-ı Tahtacıyan" adı ile ortaya çıkmıştır. Bu tarihten sonra Ağaçerilerin batı kolu Tahtacılar olarak

⁹³ Sümer F.-İslam Ansiklopedisi-Cilt:1 s.461

⁹⁴ Ayhan A.-1999-Balikesir ve Çevresinde Yörükler,Zağnos Kül.Eğt.Vak.Balikesir s:168

⁹⁵ Sümer F.-a.g.e. s:461

⁹⁶ Birdoğan N.-1995-a.g.e. s:14

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

anılmışlardır. Bugün de Tahtacılar İslahiye'den Çanakkale'ye kadar geniş bir coğrafyada yaşamaktadırlar.

TAHTACILAR

Bazı araştırmacılar Ağaçeriler ile Tahtacıların ayrı olduklarını ileri sürmektedir. Tahtacıların yaptıkları işten dolayı bu şekilde isimlendirildikleri ileri sürülmektedir. Oysa Tahtacılık bugün bir meslek adından ziyade bir mezhep adı durumundadır. Tahtacılar Alevi inançlı insanlardır. Gelenekleri arasında pek çok Şamanist unsurlar barındırırlar. Tahtacıların iki ocağı vardır. Bunlardan birisi Yanyatır Ocağı olup merkezi İzmir Narlıdere'dedir. Diğeri ise Hacı Emirli Ocağı olup Aydın Germencik'in Kızılcapınar Köyündedir. Tahtacıların çoğu Yanyatır Ocağı'na bağlıdır. Hacı Emirliye Aydınlı veya Şehepli adı da verilir. Bazı araştırmacılara göre bu oymak Aydın Beyliği'nin kuruluşunda da etkili olmuştur. Sürüldükleri yerlerde de Aydınlılar diye anılmışlardır. Dobruca'ya yerleşen Sarı Saltuklu Alevi Türkmenler ise 1270 yılında Sarı Saltuk'un Babadağ'da sırlanmasından sonra Ece Halil emrinde 1308 yılında Çanakkale Boğazı'nı geçerek Karesi Beyliği topraklarına gelmişlerdir. Karesi Bey bu Alevi Türkmenleri Kazdağlarına yerleştirmiştir⁹⁷. Bugün Edremit yöresindeki Kazdağı eteklerinde yaşayan Tahtacı Türkmenler bu Sarı Saltuklu Alevi Türkmenlerin torunlarıdır. Kazdağı'na daha sonra 15.y.y.da da Tahtacı göçleri olmuştur. Yörede anlatılan söylencelere göre Fatih Sultan Mehmet İstanbul'un fethi için donanma hazırlatmıştır. Donanmaya kereste temini için bazı Tahtacıları Kazdağı'na getirmiştir⁹⁸. Yöre halkı söylencelerinde kendilerinin Adana'dan geldiklerini ifade etmektedir. Bütün bu veriler Kazdağı Tahtacı Türkmenlerinin Sarı Saltuklular ile Adana çevresinden getirilen Tahtacıların torunları olduklarını göstermektedir. Tahtacıların işareti kazayağıdır. Durhasan Dede türbesinin eşiği ile Kazdağı Tahtacı mezarlarında Kazayağı işareti vardır.

Tahtacıların isimleri üzerinde de bazı çeşitli görüşler vardır. Turhan Yörükân Tahtacıların Orta Asya'daki Tahtacıların torunları olduğunu ileri sürmektedir⁹⁹. Tahtacıları Maraş, Antep ve Gavur Dağı çevresinde Evcî denildiği görülmüştür. Bazı mühime defterlerinde ise Tat adı ile anılmışlardır¹⁰⁰.

Tahtacıların Yanyatır Ocağı'nın piri Dur Hasan Dede'dir. Dur Hasan Dede'nin türbesi Adana Ceyhan'ın Durhasandede köyündedir. Hacı Emirli Ocağı'nın piri ise İbrahim-i Sani Dede olup onun türbesi de Gaziantep İslahiye'nin Çerçili Köyündedir. Çerçili'nin hemen üzerinde Tahtacı Kabaklar Köyü yer alır.

Tahtacıların Ağaçerilerin torunları olduğu üzerinde pek çok araştırmacı hemfikirlerdir. Buna rağmen bazı yazarlar ve bilim adamları bu konuya biraz şüpheyle yaklaşmaktadırlar. Ağaçerilerin ormanlık alanlarda yaşamaları ve başka ormanlık alanlarda yaşayanlara bu ismin verilmemesi, 16.yy.dan itibaren Ağaçeri adının geçmemesi ve onun yerine Tahtacı adının anılmaya başlanması ve yine Tahtacı adının bir meslek değil bir mezhep adını alması Tahtacıların Ağaçerilerin torunları olduğunu doğrular niteliktedir. Nacizane bana göre doğuya giden Ağaçeriler Tahtacı olarak isim değiştiremedikleri için isimleri hala Ağaçeri olarak kalmıştır. Tahminimce Osmanlılar bu büyük Türk boyunu tarihten koparmak için adını Tahtacı olarak değiştirmiş gibi görünmektedir. Ya da vurgunculuğu bırakıp ağaçlardan kereste üretmeye yönelmelerinden dolayı bu ismi almış olmalıdırlar. Çünkü bazı kaynaklarda Tahtacıların bu mesleği Toroslarda Bulgarlardan öğrendiği yazmaktadır¹⁰¹. Yine gerek Tahtacılar arasındaki anlatımlardan kendilerine pir olarak Antakya'da meftun Habib Neccar'ı almaları Tahtacı adını batı bölgelerinde aldıklarını gösterir gibi görünmektedir¹⁰². Bugün en yoğun Tahtacı nüfusu Antalya çevresinde Teke yarımadasındadır. Burada Abdal Musa tekkesi vardır. Diğer yoğun kümelenme Kazdağları eteklerindedir. Kazdağı'nın hem güney hem de kuzey eteklerinde Tahtacı köyleri bulunur. Çanakkale Boğazından öteye geçmezler. Yanyatır dedelerinin anlatımına göre

⁹⁷ Ayhan A.-1999-a.g.e. S:168

⁹⁸ Kudar A.-2001-Orta Asya'dan Anadolu'ya Tahtakuşlar Re, Edremit. s:11

⁹⁹ Yörükân T.-1998-Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar, Kültür Ba. Ya. Ank.s:377

¹⁰⁰ Döğüş S.-Maraş'ta Türkmen Aşiretleri, Kahramanmaraş Sempozyumu. İnternet Si.

¹⁰¹ Aksüt A.-2003-Önce Türkmen Sonra Tahtacı, Kayhan Mat.İst.s:41

¹⁰² Aksüt A.-2003-a.g.e. s:38

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

soyun dedesi İran'daki Meşhet kentinde bulunan VIII. İmam Rıza'nın türbedarı imiş. Vasiyetine göre ölünce türbenin hazirununa defnedilmiş. Bundan dolayı soya yanın yatır anlamında Yanyatır adı verilmiş. Yanyatır Ocağı İmam Rıza'ya bağlıdır. Hacı Emirli Ocağı ise VII. İmam Musa Kazım'a bağlıdır. Tahtacılar aslında Bağdat'tan gelmedir. Bağdat'tan Musul ve Mardin üzerinden Çukurova'ya gelmişlerdir. Çukurova'da Ceyhan tarafında kalmışlardır. Anlatıma göre Çukurova'dan önce Kazdağı'na gelinmiş sonra Kasaba(Turgutlu) taraflarına geçmişler. Oradan da Narlıdere'ye ve çevreye yerleşmişlerdir. Dur Hasan dede'nin oğlu Kürklü Hasan Baba Kemalpaşa çevresinde gömülüdür¹⁰³. Dur Hasan Dede'nin karısının mezarı ise Bergama'nın Kozak yaylasındaki Bağyüzü Köyünün koca mezarlığındadır. Kürklü Hasan baba'nın oğlu Hızır Dede ise Narlıdere'de meftundur¹⁰⁴.

SAFEVİLER VE TAHTACILAR

Safevi Devleti 1502 yılında Erzincan'ın Şöbek Yaylasında Şah İsmail tarafından kurulmuş bir Türkmen devletidir. İnancı alevidir. Şah İsmail Akkoyunlu devletinin yıkılmasından sonra kendi devletini kurmuştur. Devletine atası Şeyh Safiyüddin'in adını vermiştir. Merkezleri Erdebil tekkesidir.

Erdebil bu devletin inanç merkezidir. Safevi devletinin kurulmasına Anadolu topraklarından pek çok Türkmen aşireti destek vermiştir. Bu desteğin çeşitli nedenleri vardır. Anadolu coğrafyasında daha sonraki yıllarda Şah Hatayi'nin propagandası yapılmıştır. Şah Hatayi'nin halifeleri Anadolu'yu dolaşarak Şahı Anadolu'ya tanıtmıştır. Kazdağı çevresi ise Trakya'ya gönderilen üç halife sayesinde Şah ile tanışmıştır. Bugün Kazdağı'nın Düden yaylasında bu halifelerin izlerini taşıyan Şahtaşları vardır. Bu taşlar üç tanedir ve bir kazan altında durur gibi durmaktadırlar. Şahtaşları Kazdağı Tahtacı Türkmenleri için kutsal taşlardır.

Şah İsmail devletini kurduktan sonra sınırlarını genişletmeye başlamıştır. Bu faaliyetleri sırasında Osmanlı padişahı II. Beyazıt'tan 1507'de izin alarak Osmanlı topraklarından geçmiş ve Dulkadirli Beyliği üzerine gitmiştir. Dulkadirli beyi Alaüddeve'nin yardım isteğini ise II. Beyazıt ret etmiştir. Bugün Elbistan çevresinde Sultan Korusu adında büyük bir alan vardır. Burada pek çok köy bulunmaktadır. Pir Sultan Abdal bir nefesinde;

Kapıyı çaldı kırkların birisi

Birinden mest oldu cümle gerisi

Sarıkaya derler Şah'ın korusu

Konalım gaziler imam aşkına" demektedir.

Kaygusuz'a göre bu Sarıkaya Şah İsmail'in ilk gelişinde bulunduğu Erzincan Tercan arasındaki Sarıkaya değildir. Yıldızdağı eteklerindeki bir yayladır. Yani Pir Sultan Abdal'ın yaşadığı yerdir. Değişik ozanların şiirlerinden anlaşıldığına göre burada Şah İsmail'in katıldığı bir birlik cemi yapılmış ve Şah'ın kendisi de samah dönmüştür¹⁰⁵.

Osmanlı İmparatorluğunda ise taht değişikliği olmuş ve tahta Yavuz Sultan Selim geçmiştir. Yavuz Sultan Selim tahta geçince Safeviler üzerine sefer hazırlıklarına başlamıştır. Sefer hazırlıkları devam ederken Anadolu'da bulunan Kızılbaş Türkmen aşiretlerinin sorun çıkarmaması için Alevi kırımı yapmıştır. 1514 yılında yapılan Çaldıran savaşında ise Osmanlılar Safevileri yenmişlerdir. 1517 yılında ise Mısır'a sefer düzenlemişler ve Mısır'ı topraklarına katmışlardır. Mısır seferi ile Dulkadirli Beyliğini kurduran Memlükler de tarihe karışmışlardır. Memlüklerin yenilmesinden sonra 1522'de Dulkadirli toprakları merkez idareye bağlanmıştır.

Anadolu'daki Alevi Türkmen yerleşimleri daha sonraları ağır bir asimilasyona maruz kalmıştır. Bunun üzerine göçebe Türkmenler ulaşılması zor olan dağlık bölgelere çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu durum onları izole hale getirmiştir. Kapalı bir hayat süren bu Türkmenler dağdan dağa dolaşarak yine de birbirlerini bulmuşlar ve hayatlarını idame ettirmişlerdir. Bu aşiretlerin

¹⁰³ Destereci M.-1998-Yusuf Ziya Yörükân ve Tahtacılar, Avrasya Etn. Vakfı Ya.İst.s:9-10

¹⁰⁴ Yılmaz A.-1948-Tahtacılar Gelenekler, CHP Halkevleri Yay. Ank.s:17

¹⁰⁵ Kaygusuz İ.-Tarihte Kızılbaşlar Minnet Etmediler Şah'a Sultan'a-İnternet Sitesi

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

varlıklarını sürdürmesinde gezgin dedelerinde büyük rolü olmuştur. Tekkelerinden belli zamanlarda çıkıp talipler üzerinde dolaşan bu dedeler oymakların birbirleriyle haberleşmesini sağlamış ve onların dini hayatlarını devam ettirmişlerdir. Kapalı bir hayat süren bu Alevi Türkmen obaları 19.y.y.da Osmanlı İmparatorluğu'nun iskan politikaları ile yerleşik hayata geçmeye başlamışlardır. Dağda kapalı bir hayat sürerken toplumsal sorunlar cemlerde tartışılmış ve çözüme kavuşturulmuştur. Toplum hayatına zarar veren kişiler Düşkün ilan edilerek cezalandırılmıştır. Dışarıdan zarar geldiği için mümkün oldukça dış gruplarla temastan kaçınılmıştır. Dağda ekonomik uğraş olarak sadece ya hayvan yetiştirilmesi, ya da ağaç işçiliği vardır. Bundan dolayı Tahtacı Türkmenler ağaç işçiliği üzerine yoğunlaşmışlardır. Kendi ihtiyaçları kadar da hayvan yetiştirmişlerdir. Ürettikleri keresteleri pazarlarda satmak zorunda olduklarından üretilen keresteler yetişkin birinin kontrolünde pazara götürülmüş ve orada satıldıktan sonra obanın ihtiyaçları toptan alınmış ve tekrar obaya dönülmüştür. Obaya dönüldükten sonra dededen hayırlı alındıktan sonra obaya girilmiştir. Obalar yabancılar uğradığında yerlerimiz bildirilir de zarar görürüz diye hemen yer değiştirmiştir.19.y.y.da Osmanlı imparatorluğu zorunlu askerlik yasasını çıkardıktan sonra göçebelerin hızla yerleşik hayata geçmesini istemiştir. Fakat Tahtacı Türkmenler ağaç işleri ile uğraşmaktadırlar. Oysa yerleşik hayat demek tarım uğraşısı demektir. Tahtacılar ise bunu bilmemektedirler. Ayrıca Tahtacılar askere alınmak istenmiştir. Bu durum ise onların sürekli kaçındıkları yabancılarla beraber olma durumudur ki, bundan titizlikle kaçınmışlardır. Bütün bu nedenler yüzünden Tahtacılar askerliğe biraz uzak durmaya çalışmışlardır. Fakat bu onların tümünden askerlikten kaçındığı anlamına gelmemelidir. Tahtakuşlar Köyünden Veli Çavuş'un 1853 yılındaki Silistre müdafasına katıldığını ve madalya alarak geri köyüne döndüğünü biliyoruz. Madalyası bugün Tahtakuşlar Köyünde torunlarında muhafaza edilmektedir.

Cumhuriyetin ilanından sonra dağlarda bulunan Tahtacı Türkmenleri köylere inerek yerleşmişlerdir. Yerleşik hayata geçmeleri ile tarıma da başlamışlardır. Onların bu yeni yerleşmelerinden yerleşik köyler onları sömürerek faydalanmıştır. Bu sömürme yüzünden de onların yerleşik hayata geçmelerine ve köyler kurmalarına itiraz etmemişler ve daha da desteklemişlerdir. Onları ucuz tarım işçisi olarak kullanmışlardır.

Tahtacı Türkmenler yerleşik hayata geçtikten sonra da dinsel hayatlarını devam ettirmişlerdir. İnançlarına Yol adını verirler. Yörede "Hatır kalsın Yol kalmasın" diye bir söz vardır. Bu söz yolun hatırdan daha önemli olduğunu belirtir.

Yola ıkrar verilerek girilir. İkrar dedenin ve cemaatin huzurunda dürüst yaşayacağına dair söz vermedir. Bu verilen dürüst yaşama sözü ile Yol'a girilir. Kazdağı yöresi Tahtacı Türkmenleri kendilerini Türkmen olarak tanımlarlar. Sürdükları yola da "Türkmenlik" adını verirler. Türkmenlikte evlenmek zorunludur. Evlenen çiftler daha sonra müsahip olmak zorundadır. Hala müsahiplik canlı olarak yaşatılmaktadır. Müsahiplik için ayrıca müsahiplik cemi yapılır. Bu cemde söylenen neselerin birisi şöyledir.

Günüm günüm arzu imanım
Gelin Kerbela'ya varalım
Senden gayrı kazancım yoktur
Gelin varalım Oniki imamlar aşkına
Yetkeyi talıp çeyninde götürür
Eksiğimizi Güzel Alim yetirir
Rıza lokmalarını meydana getirir
Gelin yiyelim Oniki imamlar aşkına

Carı çalardı carı kırkların birisi
Birinden yanardı külli verası
Kayabaşı derler Şahın korusu
Gelin konalım Oniki imamlar aşkına

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Mani söylerdi mani hakiyetin dilleri
Cemde mi oturur cemin bülbülleri
Açıldı mı ola Erdebil'in gülleri
Gelin kokalım Oniki imamlar aşkına

Güzel Şah Hatayım beli diyelim beli
Ya Allah ya Muhammed ya Ali
Cümlemize bu yolun kulu diyelim kulu
Gelin sürelim Oniki imamlar aşkına¹⁰⁶

Nefes Hatayı adına söylenmektedir. Nefeste Kayabaşı ve Erdebil geçmektedir. Erdebil Şeyh Safi'nin tekkesinin şehridir. Hazar Denizi kıyısındadır. Kayabaşı gelince şunları söyleyebiliriz. Edremit çevresinde "Her Türkmen köyü yanında bir Kayabaşı mevkii, her Yörük köyü yanında ise bir "Yelkesiği" mevki vardır" diye bir söylence dolaşır. Bu söylenceye göre her köyün yanında bir Kayabaşı yani Şahın Korusu vardır. Bu nefes diğer kaynaklarda Pir Sultan Abdal adına yazılıdır. Pir Sultan Abdal adına yazılan ise şu şekildedir.

Gece gündüz arzumanım Kerbela
Gidelim gaziler imam aşkına
Serden başka benim sermayem yoktur
Verelim gaziler imam aşkına

Kapıyı çaldı kırkların birisi
Birinden mest oldu kalan hepsi
Sarıkaya derler Şahın korusu
Konalım gaziler imam aşkına

Böyle öter bu yerin bülbülleri
Mana verir hakikatın dilleri
Taze açmış dost bağının gülleri
Derelim gaziler imam aşkına

Talip rehberini aklına getir
Noksan işlerini tamama yetir
Rıza lokmalarını meydana getir
Yiyelim gaziler imam aşkına

Pir Sultan'im der: Yol uludur deyi
Cümlemiz hakikat kuludur deyi
Muhammed çağırır Ali'dir deyi
Çağralım gaziler imam aşkına¹⁰⁷.

Benzemektedir. Nefes Pir Sultan'a ait olabilir. Ama Kazdağı yöresinde tüm nefesler Şah Hatayı adına okunmaktadır. Nefesin müsahip ceminde okunması önemlidir.

Nefeste geçen Sarıkaya'nın yukarıda belirttiğimiz gibi Erzincan-Tercan arasındaki Sarıkaya olmadığı onun yerine Yıldız Dağı eteğindeki Sarıkaya olduğunu Kaygusuz söylemişti. Kaygusuz bu nefesin Şah İsmail'in 1507'de Dulkadirli seferinde Osmanlı sınırında konakladığını ifade ettiğini belirtmektedir. Buraya da Dulkadirli Beyliği üzerine II. Beyazıt'tan izin aldıktan sonra Osmanlı topraklarından geçerek geldiği belirtilir. Nacizane bize göre nefes Elbistan çevresindeki Sultan Korusunu anlatır gibidir. Çünkü Yıldız Dağı Maraş'a uzaktır. Sefer Dulkadir Beyliği üzerindedir ve

¹⁰⁶ Kahyaoğlu S.-1996-Kazdağı Tahtacı Türkmenlerinde Söylenen Nesepler, Yayınlanmamış Araştırma s:

¹⁰⁷ Pir Sultan Abdal Şiirleri, Uyur İdik Uyardılar, İnternet Sitesi.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

savaş Elbistan çevresinde olmuştur. Elbistan çevresinde ise Sultan Korusu vardır. Pir Sultan ise Şah İsmail'den sonra yaşamıştır.

SONUÇ

Ağaçeriler Hunlar zamanından beri varlıklarını sürdürmüş büyük bir Türk zümresidir. Kelime zaman içinde Ağa-Çeri, Büyük Ordu, Büyük Asker, Asker Başı, gibi kullanılırken yaşanan yere göre zaman içinde Orman adamı şeklinde de kullanılmıştır. Aynı anlamda Bişee Eri de denilmiştir. Ağaçeriler Anadolu'ya ilk gelen Türk boylarındandır.13 ve 14.y.y.larda Maraş, Elbistan ve Malatya yöresinde ormanlık alanlara yerleşmişlerdir. Babalılar isyanına katılmışlardır. Selçuklular ve Moğollar üzerlerine ordu göndererek ezmiştir. Daha sonra Dulkadirli Beyliği kurulmuş ve bu beylikte Ağaçerileri ezmiştir. Bu beyliğin baskıları ile Ağaçerilerin bir kısmı Karakoyunlularla doğuya İran'a, diğer bir kısmı ise Akdeniz kıyıları ile zamanla Ege kıyılarına gitmişlerdir.16.y.y. içinde batı bölgelerinde Ağaçeri adı kaybolmuş yerine Tahtacı adı kullanılmaya başlanmıştır.16.y.y.başında kurulan Safevi Devletine Tahtacılar da destek vermiştir. Doğuya giden Ağaçeriler ise zaten devletin kurucuları arasında yer almışlardır. Devlet kurulduktan sonra Şah İsmail Dulkadirli Beyliği üzerine sefer düzenlemiş ve bu sefer sırasında Kayabaşı, Sarıkaya, Şah korusu veya Sultan Korusu denilen bir yerde birlik cemi düzenlenmiştir. Bu cemde Şah'ta samah dönmüştür. Bu olay daha sonraki yıllarda ozanlar tarafından nefesle anlatılmış ve cemlerde söylenmeye başlanmıştır.

Cemler alevi inancında temel ibadet olduğundan bu nefesler ibadetin bir parçası olarak ifade edilmiştir. Bugün hala Kazdağı eteklerindeki Tahtacı Türkmen köylerinde temel ibadetin bir parçası olarak bu nefes söylenmektedir. Bu nefes Maraş yöresinde yaşayan Ağaçeriler ile onları kurtarmak için gelen Şah İsmail'in Cem yaptığı yeri yani Sultan Korusunu anlatan hatıra gibi görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksüt A.-2003-Önce Türkmen Sonra Tahtacı, Kayhan Matbaası, İst.
Asan V.-2011-Tahtacı Türkmen Alevileri, Kardelen Sanat Yayınları, Isparta
Ayhan A.-1999-Balıkesir ve Çevresinde Yörükler, Çepniler ve Muhacirler, Zağnos Kültür Ve Eğitim Vakfı Yay. Balıkesir
Avcı A.H.-2012-Osmanlı Gizli Tarihinde Pir Sultan Abdal, Barış Kitap, Ank.
Biçen H.Yüksel-2005-İnanışları Ve Gelenekleriyle Tahtacılar, Tekağaç Yay. Ank.
Birdoğan N.-1995-Tahtacıların Dünü, Tahtacılar Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı, Ankara
Birdoğan N.-1995-İttihat-Terakki'nin Alevilik Bektaşılık Araştırması, Berfin Yay. İst.
Cahen C.-1994-Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, E Yay. İst
Destereci M.-1998-Yusuf Ziya Yörükân ve Tahtacılar, Avrasya Etnoğrafya Vakfı Yay. İst.
Engin İ.-1998-Tahtacılar, Ant Yay. İst.
Eröz M.-1977-Türkiye'de Alevilik Bektaşılık, Otağ Matbaası, İst.
Kafesoğlu İ.-1992-Selçuklu Tarihi, M.E.B.Yay.İst.
Kahyaoğlu S.-2002-Durhasan Dede Ve Kazdağı Tahtacı Türkmenleri, Uluslararası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi, Tüksev Yay. Ankara
Kahyaoğlu S.-2013-Kazdağından Esintiler, Çakıroğlu Grup, İst.
Kudar A.-2001-Orta asya'dan Anadolu'ya Tahtakuşlar Rehberi, Edremit
Küçük M.-1995-Cemaat-ı Tahtacıyan, Nefes Yay. İst.
Sarısır S.-2012-Niyazi Bey Ve Adana Bölgesi Tahtacıları, Kömen Yay. Konya
Selçuk A.2004-Tahtacılar, Yeditepe Yay. İst.
Seyirci m.-2007-Batı Akdeniz Tahtacıları, Derin Yay. İst.
Turan O.-1984-Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi, Nakışlar Yay. İst.
Yetişen R.-1985-Tahtacı Aşiretleri, Memleket Matbaası, İzmir
Yılmaz A.-1948-Tahtacılar da Gelenekler, CHP Halkevleri Yay. Ankara
Yörükân T.-1998-Anadolu'da Aleviler Ve Tahtacılar, Kültür Bakanlığı Yay. Ank.

Zelyut R.-2008-Yabancı Kaynaklara Göre Türk Kimliği, Fark Yay. Ank.
Zelyut R.-2009-Türk Aleviliği, Kripto Yay. Ankara.

İnternet Siteleri

Döğüş S.Maraş'ta Türkmen Aşiretleri, Kahramanmaraş Sempozyumu
Kaygusuz İ.-Tarihte Kızıbaşlar Minnet Etmediler Şah'a Sultan'a
Mutlu H.Kahraman-Balıkesir ve Batı Anadolu Yöresi Tahtacı Türkmenleri
Pir Sultan Abdal Şiirleri, Uyur İdik uyardılar
Sümer F.-Ağaçeriler, İslam Ansiklopedisi Cilt:1

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

SELÇUKLU SULTANI I. MESUD VE II. KILIÇARSLAN DÖNEMİNDE MARAŞ

Prof. Dr. Mustafa DEMİRCİ

Selçuklular döneminde Maraş, askeri ve siyasi öneminin yanı sıra ticari açıdan da önemliydi. Maraş sınırından veya yakınından 4 önemli kervan yolu geçmekteydi. Birincisi: Kayseri-Sarız-Göksun-Maraş-Haleb İkincisi: Kayseri-Elbistan-Malatya Üçüncüsü: Kayseri-Sarız veya Karakilise-Hurman-Elbistan-Akçaderbend-Göynük-Dülük-Haleb. Dördüncüsü: Ayas-Misis-Andırın-Geben üzerinden Orta Anadolu ve Doğu Anadolu'ya açılan yollardır. Ayrıca HALEB-Akçaderbend-Elbistan-Zibatra (Doğanşehir) üzerinden Malatya'ya giden bir yol daha vardı.¹⁰⁸ Bunlardan iki kervan yolu diğerlerine göre daha önemliydi. Bunlardan biri Haleb-Antep-Pazarcık-Akçaderbend-Elbistan üzerinden Kayseri ve Sivas'a, diğeri de Haleb-Antep-Maraş-Göksun üzerinden Anadolu'ya çıkıyordu. Dolayısıyla burayı kontrol altında tutmak, ticaret yollarının kontrolünü de elinde tutmak demektir. Bundan dolayı incelediğimiz dönemde Maraş ve Elbistan bölgesi Doğu'da Artuklular, Kuzeyde Danişmendliler, Güneyde Haçlılar, Zengiler ve Eyyübiler, Güney Batıda Batıda ise Sis Ermeni krallığının tam ortasında yer alıyordu. Bölgeye Selçuklular Kayseri üzerinden sarkarak hakim olmaya ve nüfuz kurmaya çalışıyordu. Çünkü Selçuklular açısından bu bölge, o günün jeopolitiği açısından hem ticaret yollarının kavşağında yer alması sebebiyle, ticreti kontrol ediyordu, hem de doğuya ve güneye açılan stratejik bir önemdeydi. Bu özelliğinden dolayı Selçuklular iç Anadolu'ya hapsolmemek ve kadim medeniyet coğrafyasına ulaşmak için yukarıdaki saydığımız devletler ile savaşı göze alma bedeline rağmen bölgeden vaz geçmemişlerdir.

Selçukluların Maraş'a verdikleri önemin sebebi;

1) Ülkenin emniyetinin sağlanması ve ticaret yollarının kontrol edilmesi için söz konusu yerlerin elde tutulmasının stratejik ehemmiyeti olduğu gibi,

2) Doğu ve Güneydoğu Anadolu, Suriye ve Kilikya üzerinden Selçuklu topraklarına yapılacak saldırıların da ekseriyetinin Maraş bölgesinden geldiği görülmekteydi.

3) Yine bu sırada başta Antakya olmak üzere Suriye sahil şeridinde bulunan şehirlerin Haçlıların ve Çukurova'nın da Ermenilerin elinde olduğu göz önünde bulundurulduğunda Maraş'ın elde tutulmasının stratejik ehemmiyeti artıyordu.

Bu sebepten Selçuklular, hanedana mensup bir melik yada en seçkin komutanlarını Maraş ve Elbistan'a göndermekteydiler. I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminden itibaren ise Elbistan doğrudan doğruya Konya merkeze bağlanarak, valiler tarafından idare edilmeye başlandı. Maraş uç beyliğinin güçlenmesi ve Elbistan'ın iç kesimlerde kalması sebebiyle bu uygulamaya gidilmiştir. Pek çok meşhur Selçuklu ümerası Elbistan'a vali olarak tayin edilmiştir. Bunlardan bazıları, Hüsameddin Yusuf, Mübarüziddin Çavlı, Kamereddin Kamyâr, Feleküddin Halil, Emir Alamâddin ve Seyfüddin Ebû Bekir Candar.¹⁰⁹

Konu hakkında yerli kaynaklar yok denecek kadar azdır. Irak, Suriye gibi bölgelerdeki tarihçilerin önceliği ise Anadolu Selçuklularından ziyade Haçlılar ve Zengiler ve diğer Müslüman bölgelerdir. Kouyla ilgili bilgiler dönemin ana kaynaklarından Süryani Mihail ve Urfalı Metteos gibi Süryani ve Ermeni tarihçilerin verdiği bilgilerle sınırlıdır.

Maraş-Elbistan Bölgesine Selçukluların Girişi:

Maraş Bizanslılar tarafından "Germanicia", Ermeniler tarafından "Germanig", Garplı vakanüvisler tarafından "Marésie", Guillaume de Tyr tarafından "Mares" adıyla zikredilmiştir.¹¹⁰ Maraş ve bölgesine Selçuklular ilk olarak Türkiye Selçuklularının kuruluş yıllarında, Süleyman Şah döneminde 1085-86'lı yıllarda gelmişler ve bölge Emir Buldacı adında bir Türk komutan tarafından (1086) Selçuklu hâkimiyetine alınmıştır. Emir Buldacı, 1086-1097 yılları arasında Maraş ve

¹⁰⁸ İlyas Gökhan, *Başlangıçtan Kurtuluş Harbine Kadar Maraş Tarihi*, Kahramanmaraş 2011, s. 107.

¹⁰⁹ Gökhan, *Başlangıçtan Kurtuluş Harbine...*, s. 106.

¹¹⁰ Urfalı Mateos, a.g.e., s. 204n.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Elbistan bölgesini de içine alan yarı özerk bir beylik kurmuştur.¹¹¹ Süleyman Şah döneminden sonra Selçuklu tahtna çıkan Sultan I. Kılıçarslan (1092-1107) döneminden itibaren de Maraş ve Elbistan yöresine Maveraiü'n-Nehr ve Horasa'dan getirilen Türkler yerleştirilmeye başlanmıştır. Ancak çok geçmeden Maraş, Göksun ve Elbistan 1097 yılında bölgeye gelen Haçlıların eline geçmiştir. Haçlıların bir kolu Toros geçitlerini aşarak Çukurova üzerinden Antakya'ya doğru ilerlerken, diğer bir kolu da Kayseri-Sarız-Göksun üzerinden Maraş bölgesine geldi. Haçlı ordusunun esas kısmı bu yol üzerinden ilerlemişti.¹¹² Onların ilerlediği bu güzergahtaki Türkler daha güvenli alanlara çekilirken, onlardan boşalan yerlere de Ermeniler dolmuştu. Maraş'ta ikiye ayrılan Haçlıların bir kısmı Urfa'ya doğru ayrılırken, diğer kol Antakya'ya ilerledi. Buraya gelen Haçlılar, Maraş'ta bir senyörlük, Elbistan'da ise bir prenslik kurmuşlardır. Ayrıca, Haçlılar daha önce Bizans'la yaptıkları anlaşma gereği Maraş'ı terk etmediler. Ermeni asıllı Thatul adlı Bizans'ın eski bir komutanını vali yaparlarken, bir de piskoposluk merkezi kurdular. İmparator Alexios, bir süreliğine burayı ele geçirdiyse de Haçlılar tekrar ele geçirdiler. Bu dönemler, Maraş tarihinin çok karışık dönemleri olup, şehir sürekli olarak Selçuklular ile Haçlılar arasında sık sık el değiştirmiştir.¹¹³ Başlangıçta haçlılar, Ermenilerle ittifak yaparak Türklere karşı saldırmışlar, ancak Selçuklular karşısında dayanamayacaklarını anlayınca da bölgeyi Urfa Haçlı Kontluğuna bağlamışlardır. Her ne kadar I. Kılıçarslan 6 yıl sonra 1103 yılında Elbistan ve Maraş'ı Haçlılardan geri aldıysa da 1107 yılında vefat etmesinden sonra bölge tekrar Haçlıların eline geçmiştir. Ancak takip eden yıllarda pek çok defa Haçlılar ile Selçuklular arasında el değiştirmiştir.¹¹⁴

Maraş'ın yaklaşık kırk yıl boyunca fasilil da olsa Haçlıların hakimiyetinde kaldı.¹¹⁵ Haçlıların elinden tekrar ne zaman Selçukluların eline geçtiği tam olarak belli değildir. Osman Turan, 1119 yılında Malatya sultanı I. Kılıçarslan'ın oğlu Tuğrul Arslan adına atabeyi Emir Belek, Ceyhan ve Elbistan bölgelerini ele geçirdiğini yazar.¹¹⁶ Başka araştırmalar ise Emir Belek'in en erken 1125 yılında, asker toplayıp Franklara karşı yürüdüğünü söylemektedir.¹¹⁷

1137 yılında Danişmendli Emir Gazi'nin oğlu Sultan Mahmud (Muhammed) büyük bir ordunun başında olduğu halde Maraş memleketine geldi ve Keysun şehrine karşı yürüyüp, bağbozumu

¹¹¹ Gökhan, a.g.e, s. 102.

¹¹² Willermus Tyrensis, *Haçlı Kroniği: Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar*, trc. Engin Ayan, İstanbul 2016, s.138.

¹¹³ İlyas Gökhan, *Başlangıçtan Kurtuluş Harbine...*, s. 103-104.

¹¹⁴ Bkz. Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi, Sultan Mesut Dönemi(1116-1155)*, Ankara 2003, s.35, 56.

¹¹⁵ Birinci Haçlı seferi boyunca Haçlıların Maraş bölgesindeki faaliyetleri hakkında bkz. Willermus Tyrensis, *Haçlı Kroniği: Başlangıçtan Kudüs'ün Fethine Kadar*, trc. Engin Ayan, İstanbul 2016, 130, 138, 150, 153, 161.

¹¹⁶ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2013, s. 189.

¹¹⁷ Harput, Dersim ve Halep emirliklerinde buluna ve Haçlılara karşı yaptığı savaşlar ile ün kazanan Halep Emiri Belek, önce Haleb'e geldi, birkaç gün sonra da bir Müslüman şehri olan Membic beldesinin üzerine yürüdü. Kaleye karşı mancınıklar kurdurup, şiddetle dövmeye başladı ve halkı büyük ızdıraplara maruz kıldı. Kalede bulunan emir, Frankların kontları olan Josselin'e ve Gedoffroy'a adam gönderip onlardan yardım istedi. Emir yardım gördüğü takdirde şehri Josselin'e vereceğini vaat ediyordu. İki Frank reisi, Josselin'in toplamış olduğu Frank ordusunun bakiyyesiyle beraber onun yardımına geldiler. Delük, Ayıntab ve Raban kontu olan Mahi de oraya geldi. Emir Belek bunların geldiğini haber alınca Membic şehri yakınında onlarla karşılaştı. Çok şiddetli bir muharebe vuku buldu. Müslümanlar malup oldular, çünkü Müslüman askerleri pek çok Franklar da bilakis çok azdılar. Önce Franklar galip geldiler ve Türkler geri püskürtüldü. Hıristiyanlar, Müslüman ordusunun bir cenahını firara mecbur kıldılar. Josselin de diğer cenahtaki askerleri kılıçtan geçirmeye başladı. Fakat Türk ordusunun bir kolu, Maraş kontunu ve Josselin'in güzide askerleri ile diğer bir çok frank muhariplerini çember içine aldı. Bunlar orada şehit düştüler. Bunu duyan Josselin muharebe meydanından kaçtı. Bu zaferden sonra Membic üzerine yürüyen Belek, zafer sevinci ile zirhını çıkarmıştı. Fakat kaleden gelen bir ok ile öldürücü suretle yaralandı. Belek, İlgazi'nin oğlu Timurtaş'ı yanına çağırıp devletin idaresi ile bütün topraklarını ona tevdi etti. Bkz. İbnü'l-Esir, el-Kamil, X (trc. Abdülkerim Özeydin), İstanbul 1987, s. 267, 299, 319-320, 464, 468-469, 483, 488-489; Willermus, 150-151; Mükrimin Halil Yınanç, "Belek", iA, II, 468-473; Coskun Alptekin, Belek b. Behram, DİA, c.V, s.402-403.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

mevsiminde köyler ile manastırları tahrip etti. Şehre karşı karargah kurup altı gün kaldı, fakat ne istihdam yaptı ne de mancınık kurdu. O, orada sadece sakin bir şekilde oturup, nehrin suyunu kesmek, bahçeleri bozmak, öteye beriye akınlar yapmak ve ganimet biriktirmekle yetindi. Günden güne hücumu bekleyen şehir halkı bu durumdan bezgin hale düştü ki bir gece dış suru terk etti.¹¹⁸ Böylece Maraş, yaklaşık kırk yıl boyunca Haçlıların elinde kalmış ve 1136 yılında da Hristiyanların elinden Danişmendilere geçmiştir.¹¹⁹

Esasen, Sultan Mesud'u etkisi altında tutan Danişmendli Emir Gazi'nin 1134'te ölümünden sonra rahatlayan Sultan Mesud'un, miras davası yüzünden kayın biraderi Melik Muhammed ile arası açılmış, ancak hızla gelişen Bizans tehlikesi karşısında 1137'de yeniden bir Selçuklu-Danişmendli ittifakı gerçekleştirilmiştir. Topraklarını yakıp yıkarak geçen Bizans İmparatoruna kızgın olan Mesud, hem Bizans İmparatoru'nun Zengilerle mücadelesinden istifade etmek, hem de bu şekilde Şeyzer'i savunan Müslümanlara dolaylı olarak destek vererek rahatlatmak amacıyla Çukurova topraklarına girdi. Adana'yı ele geçiren Mesud, buranın halkını Malatya'ya götürdü. İmparator Yuannis'in Çukurova'ya geri dönmesiyle geri çekilen Mesud, İmparator'un ülkesine döndüğünde tekrar Göksun mıntıkasına girdi ve oradan Maraş'a geçti. 1138'de Haçlıların elinde bulunan bölgeden pek çok esirle geri döndü.

Sultan Mesud Bizanslılarla meşgul iken Melik Muhammed Malatya'da yerleşmiş olan kardeşi Aynu'd-Devle ile mücadele halinde idi ve onu mağlup ettikten sonra elinden Elbistan'ı aldı ve Ceyhan bölgesini zaptetti. Aynu'd-Devle önce Hanzit (Malatya yakınına)'e çekildi. Oradan Amid'e ve böylece memleket memleket dolaşarak nihayet Jocelin'e iltica etmek mecburiyetinde kaldı. Melik Muhammed'in bu seferi Türklerin Haçlılara ait Göksun'a kadar akınlarına imkan verdi. Sultan Mesud, imparatorun dönüşünü müteakip 1138 yılında Haçlılara ait Maraş bölgesine girerek düşman köylerini yaktı ve halkını esir aldı.¹²⁰

Bütün bu başarılarla rağmen Selçukluların Orta Anadolu'ya çekildiği dönem kayınbiraderi Muhammed'in 1142'de ölümüne kadar devam etti. Muhammed'in ölümünden sonra Danişmendli ülkesinin üçe ayrılması ve güç dengelerinin kendi lehine gelişmesiyle Mesud, Zünnun'u himaye ederek, Danişmendli yönetimine dahil olmayı hedefledi. Mesud'a karşı ittifak oluşturan Muhammed'in kardeşleri Aynüdevle ve Yağıbasan, Elbistan'ı zaptettiler ve Ceyhan bölgesine hakim oldular. Bunu haber alan Sultan, Yağıbasan'ın bulunduğu Sivas üzerine yürüyerek onu dağlara kaçırdı ve Sivas'ı aldı.¹²¹

II. Kılıçarslan'ın Meliklik Dönemi:

II. Kılıçarslan, Sultan Mesud tarafından Danişmendli Aynü'l-Devle'nin elinde (1141-1142'de alınan Elbistan meliki olarak atanmıştır. Burasını kendisine merkez edinmiştir. 1142 yılında İstanbul'a gelen Franklar, Grek İmparatoru tarafından aldatıldılar. Onların yanına verdiği rehberler, orduyu zor geçilir yollara götürüp, oradan kaçtılar. Beş günlük susuz bir bölgede yürüdükten sonra perişan olan ordunun bir kısmı susuzluk ve açlıktan öldü. İhanete uğradıklarını gören Franklar geri dönüp Greklerin üzerine yürüdüler. Ancak yiyecek aramak amacıyla gruplar halinde dolaştıklarını gören Türklerin şiddetli hücumları neticesinde güçleri tükenince, Greklerden yalnız bir kaleyi alabildiler ve burada bulunan bütün insanları öldürdüler. Türk toprakları da Frankların esvapları ve paraları ile doldu, öyle ki Maraş'ta gümüş kurşun kıymetine düştü.¹²²

Selçukluların Maraş ve yöresine kalıcı olarak yerleşmeye başlaması 1143 yılından sonrasında rastlar. 1143 yılında Manuel'in Bizans'ın başına geçmesini değerlendirmek isteyen Sultan Mesud,

¹¹⁸ Urfalı Mateos, a.g.e., s. 287.

¹¹⁹ İlyas Gökhan, "XIII. Yüzyılda Maraş", *S.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 13, Konya 2005, s. 191-192.

¹²⁰ Turan, a.g.e., s. 201.

¹²¹ Ali Üremiş, *Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Politikası*, Ankara 2005, s. 85-87.

¹²² Süryani Mihail, a.g.e., s. 138-139.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Elbistan ile bütün Ceyhan bölgesini zaptedip, oğlu Kılıçarslan'ı burada Melik yaptı. Sultan Mesud, 1144 yılında Elbistan ve bütün Ceyhan bölgelerini zaptetti. Anadolu Selçuklu Sultanı I. Mesud, 1144'te Elbistan'ı Danişmendlilerin elinden alarak oğlu Kılıçarslan'a verdi ve burada bir uç beyliği kurarak Elbistan'ı merkez yaptı.¹²³

1145 yılında Harput Emiri Davud ölünce yerine geçen oğlu Kharaslan, Elbistan'ı ele geçirdi. Sultan Mesud'un oğlu Kılıçarslan, Ceyhan bölgesine gelip Maraş'ı talan etti. Türkler Keysun'a da geçtiklerinde, kardeşi Baudoin'in ölümünden sonra burayı elinde tutan Raynald, onlara karşı yürüdü.¹²⁴ Kısa bir süre Bu dönemde tekrar Hıristiyanların eline geçen Maraş, Elbistan hakimi olan oğlu Kılıçarslan ile birlikte Tel Başir hakimi II. Joscelin'in elinde bulunan Maraş üzerine yürüyerek şehri kolayca zaptetti (544/1149). Şehirden serbestçe çıkıp gitme izni alan Haçlılar Antakya'ya giderken Türkler tarafından yok edildi. Sultan Mesud bundan sonra Tel Başir'i kuşattı ve Kont II. Joscelin'in Mesud'u metbG tanınması şartıyla barış yapıldı. II. Joscelin bir süre sonra karşılaştığı Halep Hükümdarı NGreddin Mahmud Zengli'yi yendiyse de NCıreddin Mahmud Türkmenler'in yardımıyla onu yakalayıp hapse koydu (Muharrem 545 1 Mayıs 1150).¹²⁵ Nihayetinde I. Mesud'un 1149 yılında Selçuklu topraklarına kalıcı olarak dahil edilmiş, Maraş, Keysun, Besni, Ayıntab, Dülük gibi şehirlerdeki Haçlı hakimiyetine son verilmiştir.¹²⁶ Maraş'ın ele geçirilişini Metteos detaylıca aktarmaktadır. Haçlı prensi Joscelin ava çıktığı esnada atı tarafından ağaca çarpılıp düşürülmüş, onu bulan iki Türk Haleb'e getirip bir Yahudi'ye sattılar, sonra da onu tanıyıp, Nureddin'e götürdüler. Nureddin onu tanıyıp hapse attı. Topraklarına da el koydu.¹²⁷ Bu fırsatı değerlendiren Sultan Mesud, Keysun'u muhasara etti. Ordunun büyüklüğünü gören Keysunlular, piskopos İwannis'i Sultan'ın yanına gönderdiler. Frankların güvenli bir şekilde şehirden ayrılacaklarına dair yemin aldılar. Bunu kabul eden sultan bölgeyi ele geçirdi. 1150 yılında Sultan Mesud, Maraş, Farzaman, Raban, Keysun ve Beit Hesne'yi elinde tutuyordu.¹²⁸

Sultan Mesud muazzam bir ordunun başında olduğu halde ilerledi. Çan sesleri (Müslümanların o dönemde askeri müzik olarak kullandıkları), kılıçların şakırdısı ve binlerce mızrağın çıkardığı gürültü Keysun şehrindekileri büyük korkuya düşürmüştü. Şehir halkı Mesud'la oğlunun korkusundan onlardan yeminli teminat aldıktan sonra şehri derhal teslim ettiler. 8 gün sonra Behesni, 4 gün sonra Raban şehri teslim oldu. Mesud oradan bir sene evvel tahrip ettiği Telbaşir'e yürüdü. O, günlerce orada kaldıysa da şehri almaya muvaffak olamadı. Bu başarısızlığın üzüntüsü ile ülkesine döndü. O, Hıristiyanların ellerinden almış olduğu bu memleketleri oğlu İzzeddin Kılıçarslan'a verdi.¹²⁹

Bu sefere Sultan Mesud, 1149 yılında oğlu ile beraber başlamıştı. Güneye yönelen Sultan Mesud, Maraş'ı kısa bir süre kuşattı. Frankların elinde bulunan şehir, Türk hücumları karşısında sıkışınca, içeride bulunanlardan bir kısmı can emniyeti garantisi alıp, bir kısım haçlılar da şövalyelere ve din adamlarına Antakya'ya gitme izni elde ettikten sonra teslim oldu.¹³⁰ Urfalı Metteos, bu gelişmeyi şu ifadeler ile özetler: “Müslümanların Mesud adlı hükümdarı 1150 yılında birçok askerle birlikte Maraş'ı kısa süren bir muhasaradan sonra ele geçirdi. Çünkü şehir muhafızlardan mahrum kalmıştı”.¹³¹ Ebu'l-Farac'a göre bu seferi Kılıçarslan yapmıştır. 1149 tarihinde Kılıçarslan Maraş'ı zaptettiği vakit, atlılara, Piskoposa ve diğer Frank ruhanilerine kendilerini salimen Antakya'ya göndereceğini yeminle vaat etmişti. Fakat onları salıverdikten sonra onları götürmekte olan Türklere

¹²³ Üremiş, a.g.e., s. 88.

¹²⁴ Süryani Mihail, *Süryani Patrik Mikail'in Vekayinamesi-İkinci Kısım (1042-1195)*- çev. Hrant D. Andreasyan, 1944, s. 122,137.

¹²⁵ Faruk Sümer, “Mesud I” *DİA*, İstanbul 2004, c. XXIX, s. 341.

¹²⁶ İlyas Gökhan, *Selçuklular Zamanında Maraş*, Maraş 2013, s. 39.

¹²⁷ Süryani Mihail, a.g.e., s. 160.

¹²⁸ Süryani Mihail, a.g.e., s. 161.

¹²⁹ Urfalı Mateos, a.g.e., s. 303-304.

¹³⁰ Üremiş, a.g.e., s. 93.

¹³¹ Urfalı Mateos, a.g.e., s. 301.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

öldürmüştür.¹³² Sultan verdiği söz mucibince Frankların Antakya'ya gitme izin verdi. Fakat peşlerinden gönderdiği askerler yarı yolda onları öldürdüler. Süryani Mahail, Maraş'ın zaptı esnasında kilisenin hazinesi, piskopos'a karşı isyan etmiş olan rahiplerin elinde kalıp kaybolduğunu yazar.¹³³ Aynı konuda Urfalı Metteos ise şehir talan edildiği sırada Süryanî kilisesinin hazinesi, mukaddes yağ kapları, mukaddes kadehler ve gümüş buhurdanlar Müslümanlar tarafından yağma edildiğini iddia etmiştir.¹³⁴

Ebu'l-Farac, 1150 yılında Keysun halkı Türklerin kuvvetlerini görünce Piskopos Mar İoannes'i Mesud'un yanına gönderdiler ve şehirde bulunan Frankların sağ salim olarak Ayıntap'a çekilebilmeleri hususunda anlaşılabilir. Bu anlaşma tatbik edildikten sonra halk şehri sultana teslim ettiler. Mesud bu suretle Keysun, Behesni, Raban, Farsan(Merzuban) ve Maraş'ı ele geçirmiştir. Sultan Telbaşir'i muhasara ettiği sırada damadı Nureddin, onun yanına gelmiş, Mesud burayı zaptedemeyip ülkesine geri dönmüştür. Bunun üzerine Kudüs Kralı, Josselin'in ailesi ile buradaki Franları Kudüs'e götürmüştür. Burada kalan muhafız kıtası ise Nureddin'in hücumlarına dayanamadıklarından ve açlık çekmeye başladıklarından bu garnizon mevkiyi Nureddin'e teslim etmişlerdir.¹³⁵

Gayri Müslimlere karşı kazanılan bu başarılar münasebetiyle Abbasi halifesi Mesud'a hil'atlar gönderdi.¹³⁶ Sultan Mesud, bu fethedilen yerlerde camilere kendi ve halife adına cuma namazı enasında hutbe okutmak için 77 minber koymuş, halifeden gelen hatibler tayin etmiş ve kendisine de hil'atlar gönderilmiştir.¹³⁷ Bu olay Anadolu'nun İslamlaşması ve Selçukluların müstakil bir sultanlık olarak tanınması bakımından önemlidir.

Sultan Mesud 1149'da Maraş bölgesindeki Haçlı hekimiyetine so verip, kesin Selçuklu hakimiyeti altına aldıktan sonra, bu bölgenin idaresini Maraş merkez olmak üzere oğlu Kılıçarslan'a verdi. Kılıçarslan'a bağlı şehirler ise Göksun, Behisni, Ayıntap ve Dülük şehirlerinden oluşmaktaydı. II. Kılıçarslan'ın meliklik ve Sultanlığı döneminde Maraş bölgesinde artık Haçlı tehdidi bertaraf edildiğinden, mücadeleler Danişmend oğulları, Nureddin Mahmud Zengi ile Selçuklular arasında cereyan edecektir.

II. Kılıçarslan'ın Sultanlığı Döneminde Maraş

Urfalı Metteos, Sultan Mesud'un 1155 yılında başkent Konya'daki sarayında hastalandığı sırada oğlu II. Kılıçarslan'ı ölmeden yanına çağırdığını, tahttan inip oğlunun önünde eğildiğini ve tacı onun başına geçirdiğini, daha sonrasında da öldüğünü yazar.¹³⁸ Ancak diğer kaynaklar Sultan Mesud ölmeden evvel ülkesini topraklarını eski Türk adetlerine göre oğulları arasında taksim ettiğini haber vermektedir. Başkent Konya'yı ona bağlı bulunan topraklarla beraber İzzeddin Kılıçarslan'a, Amasya ile Ankara'yı ve Kapadokya ve civarını damadı olan Yakup Arslan'a; Kayseri ve Sivas'ı da Dsouloun'a(Zunnun) vermiştir. Ebu'l-Fida'ya göre Ankara'yı Mesud'un diğer oğlu olan Şahinşah'a, Malatya'yı da Dsouloun'un kardeşi olan İbrahim'e vermiştir.¹³⁹ Sultan Mesud, devletini kudretli oğlu II. Kılıçarslan'a teslim etti. Ankara ve Çankırı bölgeleri de küçük oğlu Şâhinşâh'a düştü. Mesud'un oğulları arasında ortancası olan Dolat (Devlet)'a nerelerin verildiği malum olmadığı gibi hakkında da bilgi yoktur. Sultan Mesud'un damadları olan iki Danişmendli melikenden biri Zunnun yine Kayseri'de, diğeri Yağıbasan da Sivas'ta melik olarak kendi ülkelerinde kalıyorlardı.¹⁴⁰ Süryani Mihail, bu olayları şöyle özetler: *“1155 yılında Sultan Mesud öldü, yerine oğlu II. Kılıçarslan geçti. Bir kardeşini boğdurttu, diğeri ise kendisini babasının kendisine vermiş olduğu kaleye kapadı. Bunun adı*

¹³² Urfalı Mateos, a.g.e., s. 301Faruk Sümer, “Mesud I” c. XXIX, s. 341..

¹³³ Süryani Mihail, a.g.e., s. 154.

¹³⁴ Urfalı Mateos, a.g.e., s. 301.

¹³⁵ Urfalı Mateos, a.g.e., s. 304n.

¹³⁶ Üremiş, a.g.e., s. 94.

¹³⁷ Turan, a.g.e., s. 213.

¹³⁸ Urfalı Mateos, a.g.e., s. 312.

¹³⁹ Urfalı Mateos, a.g.e., s. 312n-313n.

¹⁴⁰ Turan, a.g.e., s. 223.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Şahinşah idi. Danişmendlilerin damadı idi, dolayısıyla amcasının oğlu Yakup Arslan(Yağlıbasan)'dan yardım gördü".¹⁴¹

Danişmendli Emir Gazi'nin oğlu olan Yakup Arslan, bu durumdan rahatsız olarak büyük bir süvari kuvveti ile Kılıçarslan'ın topraklarına (Ligandon ve Laris/Larissa) saldırıp buradaki Hıristiyan ahaliyi kendi memleketine nakletti. Bunun sebebi Kılıçarslan ile kendi yeğeni (Dsouloun)arasındaki düşmanlıktı. Bunu haber alan Kılıçarslan, ordusuyla birlikte Yakup Arslan'ın üzerine hareket etti. İki ordu karşılaşınca alimler araya girdiler ve onların muharebe etmelerine razı olmadılar. Onlar da zahîrî bir barış akdederek ülkelerine geri döndüler. Bu suretle iki ay ne katî bir sulh ne de muharebe oldu.

Zengilerin ve Ermenilerin Maraş Bölgesini İşgali

1156'da Musul Atabeyi Nureddin Mahmud Zengi, Selçukluların elinde bulunan Ayıntab, Nehrül-Cevaz, Telbaşir, Merzuban, Bire, Kefersud ve Maraş'ı ele geçirdi. Ancak o, Haçlıların Suriye'de topraklarına saldırısı üzerine bölgeden çekilmek zorunda kaldı. Bunun üzerine II. Kılıçarslan da buralarda yeniden hakimiyet sağladı. Fakat daha sonra Zengilerin elne geçmiş olma ki 1167 yılında Maraş tekrar Selçukluların eline geçti.

1172 yılında Nureddin Mahmud Zengi, Maraş'ı tekrar zaptetti. Bu duruma razı olmayan II. Kılıçarslan ile Nureddin karşı karşıya geldiler. İki tarafın ordusu Ceyhan Nehri kenarında karşılaştı. Devrin ileri gelen alimlerinin araya girmesi ile Haçlıları bölgede Müslümanlara yaptıkları katliam ve zulümler dururken, boş yere Müslümanların birbirini kırmalarının doğru olmayacağı ileri sürülerek, savaş önleildi. İki taraf arasında antlaşmaya varılarak Maraş, Zengilere bırakıldı. Ancak kısa bir süre sonra Nureddin Mahmud Zengi'nin ölümü üzerine yerine geçen oğlu Melikü's-Salih zamanında Maraş Selçuklulara iade olundu.¹⁴²

1173 yılında Sultan'ın dayısı Keysun Emiri Gök-Arslan ile Nureddin Sultan'a karşı yürüdü. Sultan'ın kendisine karşı hiddetlendiğini duyup, korkusundan Keysun'u terk ederek, Nureddin'in yanına kaçtı. Danun Kapadokya'da hüküm sürmeye başlayınca Sultan ona karşı yürüdü. Bunun üzerine 1167 yılında Nureddin Mahmud Zengi tarafından işgal edilen Maraş, Göksun ve Behisni'yi tekrar ele geçirdi. Nureddin, Keysun Beit Hesne ve Maraş'ı zaptetti, Ceyhan memleketine girdi. İki ordu Ceyhan'da karşılaştılar. İki taraf da sayıca kuvvetli idi. İki karargâhta da büyük bir açlık hüküm sürüyordu. Bu sebepten birçok asker ölmüştü. Sonunda iki taraf da barış akdetmeye razı oldu. Nureddin, Keysunla Sultan'dan aldığı yerleri iade etti.¹⁴³

Ermeniler ile Selçukluların Maraş üzerindeki Mücadelesi:

Nureddin Mahmud Zengi'nin Maraş ve çevresini ele geçirdiği (1156 yılında) yıl içinde Maraş Emiri Ermenilere ait bir köye saldırdığı için Thoros'un kardeşi Stefane geceleyin Maraş'a geldi ve Ermenilerin evlerinde gizlendi. Sabah iç kalenin kapısı açılınca Ermeniler kaleye girerek, kapı ile dış suru işgal ettiler. İç suru delmeyi başardılar. Şehri talan edip evleri ateşe verdiler. Kaldırabildikleri şeyleri alıp, bütün halkı da önlerine alıp kaçtılar.¹⁴⁴ Türkler geldikleri vakit şehirde kalan Hıristiyanlara intikam duygusuyla davranmadılar, tam aksine merhamet ettiler. Ermenilerin elinden kaçarak geri dönenlere mani olmadılar. Fakat Maraş emiri, askerleri gizlice içeriye alan Ermini papazının diri diri derisini yüzdüler, üç gün sonra da onun dilini, elini ve ayaklarını kestikten sonra ateşe attılar. Bunu haber alan Ermeniler de birkaç Türk'e aynı şeyi yaptılar.¹⁴⁵

1159-1160 yılında Bizans İmparatoru Manuel, Kilikya üzerine sefere çıktı ve orayı zaptetti. Geri dönüş için Kılıçarslandan izin talep etti. Kılıçarslan izin verdi fakat geçiş esnasında askerleri Bizans ordusunu gizliden veya alenen telef ettiler. Bunun üzerine Türkler üzerine asker gönderen

¹⁴¹ Süryani Mihail, a.g.e., s. 175-176.

¹⁴² Gökhan, *Selçuklular Zamanında Maraş*, s. 41-42.

¹⁴³ Süryani Mihail, a.g.e., s. 226.

¹⁴⁴ Süryani Mihail, a.g.e., s. 178.

¹⁴⁵ Süryani Mihail, a.g.e., s. 179.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Rumlarla Türkler arasında muharebeler meydana geldi. Bu muharebelerden faydalanan Nureddin Mahmud Zengi, Kılıçarslan'ın ülkesine asker gönderip, Behesni, Raban ve Maraş'ı zaptetti. 1160 yılında da Yakup Arslan, Nureddin Mahmud Zengi ile Kılıçarslan barış yaparak zaptettikleri iade ettiler.¹⁴⁶ Nureddin Mahmud, Kılıçarslan'ın kendisine karşı Bizans'ın kurmuş olduğu ittifak grubuyla meşgul olmasında istifade ederek 1160 yılında Maraş, Raban, Keysun ve Behisni'yi işgal etti.

Danişmednlilerin Bölgedeki Halkı Tehcire Tabi Tutması:

II. Kılıçarslan ile kardeşleri arasında bu mücadele devam ederken, bu durumdan faydalanmak isteyen Danişmendli Emirci Yakup Arslan 1164 yılında gizlice Çahan bölgesinin başkenti olan Elbistan'a girdi. Yakup Arslan'ın bu mntıkayı işgal etme nedeni, Babası Danişmend Gazi'nin 1137 yılında kırk yıl aradan sonra Maraş ve Elbistan bölgesini Haçlılardan almasını gerekçe göstererek, babasına ait olduğu iddiasıyla daima Maraş bölgesi üzerinde hak iddia ediyordu. Bundan dolayı Sultan II: Kılıçarslan'dan buraları daha önce talep etmişti.¹⁴⁷ Kılıçarslan ise daha önce meliklik yaptığı ve gençlik yıllarını geçirdiği Maraş'ı Danişmendlilere vermek istemiyordu. Kardeşler arasındaki mücadeleden de faydalanan Yağıbasan'ın burayı işgal ettiğini duyunca kendisinin büyümüş olduğu bir memleketin intikamını almak niyetiyle öfkeli bir halde Danişmendlerin üzerine yürüdü. Onun geldiğini haber alan Yakup Arslan, Elbistan'ın 70.000 kişilik ahalisini alıp, özgür oldukları halde kendi memleketi olan Sivas ve Tokat bölgesine götürdü. Yakup Arslan, Hıristiyanları dolambaçlı yollardan götürdüğü için Sultan ona yetişemedi.¹⁴⁸

Bu devirdeki toplu sürülmelerin sebebi, tamamen ekonomik sebeplerleydi. Anadolu'daki nüfus seyrek olduğu için bu sürgünler rakip devletlerin üretim gücünü zayıflatmayı amaçlıyordu.¹⁴⁹ Yakup Arslan, kendi memleketine nakletmiş olduğu halkı emniyet içinde yerleştirdikten sonra gelip sultanın karşısına karargâh kurdu.¹⁵⁰ Alimler, tekrar araya girip muharebeye mani oldular. Fakat Sultan hayli bir zaman bekledikten sonra hiddetlenip, şiddetle onun üzerine yürüdü. Âlimler onun ayaklarına kapanıp, "*Müslüman milletini kırma*" diye yalvardılar. Sultan onların ricalarına razı olup, madde madde tespit edilmek suretiyle bir sulh muahedesi akdetti. O, memleketten çıkarılan Hıristiyanların iadesini anlaşılmaya koydurtmadı. Nihayet sultan bu barış teşebbüsüne uyararak her maddesi münakaşa edilen bir sulh muahedesi imzaladı. Anlaşmanın sultanın lehine olduğu anlaşılıyor. Bununla beraber tehcir edilen halkın yerlerine iadesi bu muahedede şart koşulmadı.

İslam kaynakları Kılıçarslan ile Danişmend oğlu arasında vuku bulan bu savaşın Aksaray'da 1155 Birinci Teşrin'de cereyan ettiğini ve sultanın muzaffer olduğunu haber verirler. Fakat bu esnada Atabeg Nureddin Mahmud'un onun memleketine tecavüz ettiğini belirtir ve bu hadiseyi anlatırlar.¹⁵¹ Kılıçarslan'ın tam bir hesaplaşmaya girişmeden, Yağıbasan ile barış yapmaya yanaşması devletinin diğer düşmanları tarafından tecavüze uğramasıyla alakalı idi.¹⁵² Sultan, Maraş'ın batısında yer alan Keysun(Göksun) memleketine geldiğinde burada dağınmış halde yaşayan Hıristiyanlar kaçtılar. Sultan hiçbir güç kullanmadan burayı kendisine tâbi kıldı. O, Kudüs Kralı, Antakya Kontu ve Muzaffer Thoros ile dostluk akdetti. Sonra kendi payitahtına döndü.¹⁵³

Bu sırada Bizans ile mücadele içinde olan Kılıçarslan, bir anlaşma ile Elbistan'ı Yağıbasan'a terk etmişti. Kılıçarslan karşısında oluşan ittifak cephesi, onun tüm parçalama gayretlerine rağmen gittikçe genişledi. Özellikle Danişmandliler, Kılıçarslan ile savaşmak için her şeyi yaptılar. Nihayetinde 1161 yılında Kılıçarslan'ın nikahlandığı Erzurum Meliki İzzeddin Saltuk Bey'in kızının gelin alayına saldırdılar. Çeyizlerini yağmalayıp, gelini de alıkoydular. Yağıbasan gelini kendi yeğeni

¹⁴⁶ Süryani Mihail, a.g.e., s. 184.

¹⁴⁷ Urfalı Mateos, a.g.e., s. 329.

¹⁴⁸ Urfalı Mateos, a.g.e., s. 314.

¹⁴⁹ Abdulhaluk Çay, *Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası: Sultan II. Kılıçarslan ve Karamıkbeli (Myriokefalon) Zaferi 17 Eylül 1176*, İstanbul 1984, s. 35.

¹⁵⁰ Urfalı Mateos, a.g.e., s. 314.

¹⁵¹ Turan, a.g.e., s. 224.

¹⁵² Turan, a.g.e., s. 225.

¹⁵³ Urfalı Mateos, a.g.e., s. 315.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Zünnun ile evlendirmek için kızı önce İslam'dan irtidat ettirip, sonra tekrar dine döndürerek yeğeniyle nikahlatmıştır. Ne dine, ne akla, ne de mantığa sığan bu hadise ve hakaret karşısında Kılıçarslan, kayıtsız kalamayıp, Yağıbasan üzerine sefere çıktı. Ancak Bizans'tan ve diğer müttefiklerinden destek alan Yağıbasan'a mağlup oldu.¹⁵⁴

Yağıbasan'ın 1164 yılında aniden ölmesinden sonra en büyük ve zorlu rakiplerinden biri devreden çıkınca işleri kolaylaşan II. Kılıçarslan, hiç zaman kaybetmeden kendisi Şahinşah'ın üzerine yürüdü ve bölgeyi ele geçirdi. Kılıçarslan, bölgeye girdiğinde onun şiddetli tabiatından korkan halk yanına geldi. O da kendi yanına gelmiş olanları beraberinde götürmeyeceğine dair yeminle teminat verdi. Kılıçarslan 1165 tarihinde Danişmendlilerin elinde bulunan Tohma Suyu vadisi, Darende, Elbistan ve Gedük vadilerini tamamen ele geçirdi.¹⁵⁵ Bu sırada Ermeni Thoros Maraş'ı talan etti. Büyük bir Türk kuvveti Thoros'un üzerine geldi. Fakat Thoros onları mağlup etti. Nureddin, korku içinde esirleri iade etti ve barış istedi.¹⁵⁶

1175 yılında Kılıçarslan, Danişmendoğullarını idare etmekte olan, Nureddin'in öldüğünü duyunca derhal harekete geçip, topraklarını ele geçirdi. Böylelikle Danişmendoğulları hanedanı son buldu.¹⁵⁷ Bir yıl sonra da Mirykefelon savaşında Bizans'ı mağlup eden II. Kılıçarslan, Anadolu'daki bütün rakiplerini devre dışı bırakmıştı. Maraş ve Elbistan'ın nihai ve kalıcı olarak Selçukluların eline geçmesi, II. Kılıçarslan'ın yirmi yıllık bir mücadelesinden sonra, yani Danişmendlilerin yıkılması ve Bizans'ın Mirykefelon savaşında mağlup edilmesinden sonra kesin olmalıdır. Bu tarihten sonra bölgede Ermeni-Eyyübi ve Selçuklu mücadelesi devam etmiştir. Ancak Mirykefelon savaşından sonra Anadolu üzerindeki gücünü kaybeden Bizans, doğal olarak Ermenileri de eskisi gibi destekleyememiştir. Selahattin Eyyübi'nin de sahneye girmesi ile Haçlılar kudüs bölgesinde sıkışmışlardı. Dolyısıyla Bizans ve Haçlı desteğinden mahrum kalan Ermeniler, Maraş bölgesine eski saldırılarını yapamaz hale gelmiştir.

Nusretüddin Hasan Bey'e İktâ Edilmesi:

Babasının döneminde Elbistan Melikliğinde bulunan Kılıçarslan, sultanlığı süresince Maraş'la yakından ilgilenmiş, buranın idaresi için II. Kılıçarslan (1155-1192) tarafından Maraş'ta bir uç beyliği kuruldu. Bu beyliği kurmasının nedenleri arasında, Maraş'taki Türkmenler arasında birlik ve düzeni sağlamak, Ermenilerin ve Haçlıların yapacağı saldırıları yerel askeri ve siyasi güçler ile önlemek, Suriye'deki Eyyubilerin Selçuklu topraklarına yapacakları taarruzları durdurmak ve bir direniş ve savunma hattı oluşturmak amacıyla Nusretüddin Hasan bey liderliğinde bir Selçuklu garnizonu oluşturmuştur.¹⁵⁸

II. Kılıçarslan'ın bu uç beyliğini ne zaman kurduğu tam olarak belli değildir. M.Halil Yinanç, Nusretüddin Hasan Bey'in yaklaşık yarım asır kadar Maraş emirliğinde bulunduğunu ifade etmektedir. Olayların seyrini takip ettiğimizde, Danişmendlilerin yıkılması ve Mirykefelon savaşı ile Bizans'ın nüfuzunun kırıldığı 1176 tarihinden sonra olmalıdır. Dolayısıyla Nusretüddin Hasan Bey'in 1185'den sonra Maraş Emirliğine getirilmiş olması lâzımdır. Ancak onun bu kadar uzun süre Maraş Emirliğinde bulunmadığını tahmin ediyoruz. Olsa olsa bu yarım asırlık süre dedesinin emirliği ile birlikte olmalıdır. Ondan sonra Maraş Emiri olan iki oğlunun birincisi 7 yıl, ikincisi ise 17 yıl Maraş Emirliğinde bulunmuştur.¹⁵⁹

II. Kılıç Arslan'ın Maraş Uç Beyliğini kurduğu sırada, Maraş üzerinden Türkmenler Kilikya Ermenileri üzerine akınlarına devam ediyorlardı. II. Kılıç Arslan 1180 yılında Kilikya mıntakalarında hayvanlarını otlatan Türkmenlere saldıran Ermeniler üzerine sefer yapmaya karar verir. İbn Tagribirdi'nin belirttiğine göre sultan II.Kılıçarslan, Ermeniler üzerine yapılacak sefere Eyyübileri de

¹⁵⁴ Üremiş, a.g.e., s. 112-113.

¹⁵⁵ Çay, a.g.e., s. 40.

¹⁵⁶ Süryani Mihail, a.g.e., s. 198.

¹⁵⁷ Süryani Mihail, a.g.e., s. 232.

¹⁵⁸ Gökhan, a.g.m., s. 192.

¹⁵⁹ Gökhan, age, 109

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

davet etmek için Kahire'ye elçiler gönderir. Selçuklulara yardım etmeye karar veren Selahuddin Eyyübî ordusu ile Maraş'a kadar gelerek, Ermeni Prensiğinin üzerine Kılıç Arslan ile beraber sefere çıkar.¹⁶⁰ Birleşik Selçuklu ve Eyyübî ordusu Ermenilerin yaşadığı şehirler üzerine yürüyüp tahrip etmiş ve Ermeni Prensi II. Rupen aldığı Türk esirleri serbest bırakmak ve tazminat ödemek şartıyla barış istemek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Ermeni Prensinin barış isteği II. Kılıç Arslan ve Selahuddin Eyyübî tarafından kabul edilmiş ve seferin tamamlanmasından sonra Selahuddin Eyyübî ordusuyla birlikte ülkesine dönmüştür.¹⁶¹

1187 yılında Malatya ve Kayseri yörelerinden ayrılan 5.000 Türkmen süvarisi, Rüstem Bey adlı liderlerinin emrinde Maraş üzerinden Ermenilerin elinde bulunan yerlere saldırırlar. Ancak bölgenin sarp ve dağlık olması, Toros dağları arasındaki geçitlerin Ermeniler tarafından tutulması yüzünden başta Rüstem Bey olmak üzere birçok Türkmen öldürülür.¹⁶² Bütün bunlar olurken, Maraş emirinin ne yaptığı bilinmemektedir.

Elbistan Melikliği:

II. Kılıçarslan, Zaman zaman elden çıkan Maraş ve Elbistan'ı 1168-1178 yılları arasındaki gelişmeler ve rakiplerine karşı kazandığı zaferleri neticesinde tamamen hakimiyeti altına almıştır. Maraş ve yöresindeki Türkmenleri teşkilatlandırıp bir idarî düzen içinde yönetmek, Haçlı ve Ermeni saldırılarına karşı bir savunma noktası oluşturmak ve Eyyübîlerin bu bölgeye karşı girişecekleri hareketi önlemek için **Maraş Uç Beyliği**'ni kurdu. Elbistan'a oğlu Muğiseddin Tuğrul Şah'ı melik olarak tayin etmiş, Maraş'ı da ümerasından Emir Hüsameddin Hasan Bey'e vermiştir. Ancak bu idari düzenlemenin ne zaman kurulduğu belli değildir.¹⁶³

Sultan II. Kılıçarslan 1188 yılında onbir oğlu arasında ülkesini paylaştırdığında Elbistan ve yöresini Muğiseddin Tuğrul Şah'a vermiştir.¹⁶⁴ Ancak kardeşler arasındaki taht mücadelesinden galip çıkan I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1192-1196) dört yıllık saltanatının sonunda kardeşi Rükneddin Süleyman Şah tarafından tahttan indirilmiş ve oğulları ile beraber Elbistan'da yaşamaları şartıyla barış yapılmıştır. Gıyaseddin Keyhüsrev burayı terk edince kardeşi Muğiseddin Tuğrul Şah'ı tekrar buraya Melik olarak atamıştır. 1195 yılının Kanun-ı evvel ayında Elbistan Emiri Malik (Muğiseddin Tuğrul Şah), Leon'un yanına gidip ona tâbî oldu. Bunun üzerine Leon, Kayseriye emirine (Nureddin Sultan Şah) karşı yürüyüp onu yendi. Kayseriye yakınındaki müstahkem bir mevkiyi de onun elinden aldı.¹⁶⁵

Ancak Selçukluların Maraş ve Elbistan'ı ayrı ayrı idare etmelerinden ötürü Tuğrul Şah'ın Maraş'ı da idare edip etmediği bilinmemektedir. 1202 yılından itibaren, Elbistan doğrudan Konya'ya bağlı hale getirilmiştir ve artık merkezden atanan valiler tarafından idare edilmiştir. 1204 yılında Rükneddin Süleyman Şah'ın ölümünden ve oğlu III. Kılıçarslan'ın I. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından tahttan indirilmesi sürecinden istifade eden Ermeni Prensi II. Leon 1206 yılında II. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra, sultanın oğulları arasında başlayan saltanat kavgasından istifade ederek Türklerin elinde bulunan pek çok kaleyi ele geçirmişti. Hatta Süryani Mihail'in verdiği bilgiye göre bu

¹⁶⁰ İbn Tağribirdi, *en-Nucumu 'z-Zahire*, thk. M. Hüseyin Şemsüddin, (Beyrut 1992), C.VI, 24.

¹⁶¹ Ebu'l-Farac, II, 426.

¹⁶² Ebu'l-Farac, II, 447-448; Gökhan, *age*, s. 109.

¹⁶³ İlyas Gökhan, "Selçuklular Zamanında Maraş Uç Beyliği ve Nusretüddin Hasan Bey", *Maraş Emirleri (VII-XVI. Asırlar)*, edit: İlyas Gökhan-Selim Kaya, Maraş 2008, s.128.

¹⁶⁴ Kutbeddin Melikşah, Sivas ve Aksaray'a, Rükneddin Süleyman-şah, Tokat ve havalisine, Nureddin Sultanşah, Kayseri bölgesine, Muğiseddin Tuğrulşah, Elbistan'a, Muizzeddin Kayserşah, Malatya'ya, Muhiddin Mesud, Ankara merkez olmak üzere Çankırı, Kastamonu ve Eskişehir'e, Gıyaseddin Keyhüsrev Ulu-borlu (Borgulu) ve Kütahya havalisine, Nasreddin Berkyarukşah, Niksar ve Koyluhisar'a, Nizameddin Argunşah, Amasya'ya, Arslanşah, Niğde'ye, Sancarşah da Ereğli ve cenup uçlarına (Ucat) melik olarak tayin edildiler. Turan, a.g.e., s. 242.

¹⁶⁵ Süryani Mihail, a.g.e., s. 290.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

bölgedeki Anadolu'da 72 müstahkem yer Ermeniler tarafından işgal edilmişti. Ayrıca Göksun ve Elbistan'ı ele geçirip, Maraş'ı da yağmalamışlardı.¹⁶⁶

Bu ara dönemden sonra Hasan beye ikta edilen Maraş'ın idaresi onun ölümünden sonra oğullarına intikal etmiştir. Oğlu İbrahim Bey'in Maraş emirliğine tayin edilip edilmediği bilinmemektedir.¹⁶⁷ Onun oğulları ve torunları bu ikta'ya sahip olacaklardı. Hüsameddin Hasan Bey'den sonra oğlu İbrahim, Maraş Beyi olmuştur. Ancak o burada görev yapmamış, onun yerine oğlu Nusreteddin¹⁶⁸ Maraş'ta hakimiyet sürmüştür. Melik İbrahim, İzzeddin Keykavus'un tahta çıkmasından sonra Antalya'da isyan etmiştir. Sultan İzzeddin Keykavus'un 1216 yılında Antalya'yı yeniden fethetme geldiği sırada Kıbrıs Franklarının yanında Antalya'daki Hıristiyanlara yardımda bulunmuştur. Ancak onların yanında olmasının nedeni, Sultan'a muhalif olduğu için Kıbrıs'a sığındığı mı, yoksa daha önceden onlarla yapılan savaşta esir düştüğü net değildir. Onun bu çatışma sırasında 30 adam ile birlikte bir dağa sığındıkları bilinmektedir. Daha sonra Selçuklu askerleri tarafından Sultan'ın huzuruna çıkarılmış, muhalif olmasına rağmen sultan onu affetmiş ve ona birkaç kasabayı ikta olarak vermiştir.¹⁶⁹ Maraş'ta kurulan uç beyliği 1258 yılında Ermenilerin işgaline kadar sürmüştür.

Sonuç:

1-Selçuklular döneminde bölgeyi, Maraş ve Elbistan merkezli olarak iki ayrı bölgeye ayırmışlardır. Dolayısıyla bu dönemi incelenirken Maraş ve Elbistan olarak ayrı düşünmek lazım. Selçukluların esas yoğunluğu, imar faaliyetleri Elbistan-Afşin ve Göksun bölgesidir. Maraş ise Haçlılar-Ermeniler-Zengiler ve Selçuklular arasında sürekli sürekli el değiştirmiştir. Bu dönemde bölge tarihinin en istihrasız dönemini yaşamıştır.

2-Maraş Bölgesinde Selçukluların kesin hâkimiyetine Nureddin Zengi ve Yakup Arslan(Yasıyan) öldüğü ve Bizansın Miryokefelon'da kesin mağlubiyete uğradığı 1075-1076 yılından sonra olmuştur.

3-Bu tarihten sonra Elbistan'a önce güçlü valiler atanırken, Maraş bölgesi ise Nusretüddin Hasan Beye ikta edilerek özerk bir statüye kavuşturulmuştur. Bu diğer beylikler gibi bir beylik değildir.

4-Maraş bölgesi tarihi açısından II. Kılıçarslan dönemi çok özel bir dönemdir. Kesin hâkimiyet, Türkmenlerin yerleştirilmesi, cami, han, hamam gibi ilk imar çalışmaları bu döneme aittir.

5- Bölgenin demografisi ve toponomisi büyük oranda bu dönemde şekillenmeye başlamıştır. Bu bakımdan Maraş bölgesinin Selçuklu tarihi bakımından değerini ortaya koymak için özellikle Elbistan-Afşin ve Göksun bölgesinde mutlaka toponomi çalışmalarının yapılması lazımdır.

¹⁶⁶ Gökhan, a.g.m., s. 194.

¹⁶⁷ Gökhan, *Başlangıçtan Kurtuluş Harbine...*, s. 108.

¹⁶⁸ Nusreteddin Bey, İzzeddin Keykavus ile Alâeddin Keykubad arasındaki mücadeleye dahil olmuş, İzzeddin Keykavus'u desteklemiş ve sultanın en güvendiği adamlarından biri olmuştur. Babası ise sultana muhalif olarak onun saltanatına karşı çıkmıştır. Muhtemelen bu yüzden İbrahim'in yerine Nusreteddin Maraş Bey'i olarak tayin edilmiştir.

¹⁶⁹ Gökhan, a.g.m., s. 193.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

MALAZGİRT MEYDAN MUHAREBESİ ÖNCESİ ANADOLU'YA YAPILAN SELÇUKLU/TÜRKMEN AKINLARININ MARAŞ'IN SİYASİ DURUMUNA ETKİSİ

Yrd. Doç. Dr. Kemal TAŞCI*

İslam-Bizans ilişkilerinde önemli bir yere haiz olan Maraş bölgesi Müslümanlar ile Hıristiyanları birbirinden ayıran suğurve avasım hattının güney kısmında bulunmaktaydı. Abbâsiler devrinde sık sık el değiştiren Maraş, Makedonya hanedanının güçlenmesi ve Abbâsî Hilâfetinin zayıflamaya başlamasıyla beraber Bizanslıların eline geçti. Bizans ilerlemesi sadece suğur ve avasım hattında değil bu hattın doğusunda de hissedilmeye başladığında X. asrın başlarında Selçuklu Oğuz Türkmenleri Doğu Anadolu'da görülmeye başladılar. Çağrı Beg'in 1018 yılındaki Doğu Anadolu seferiyle başlayan bu süreç Yabgûlu, Nâvekiyyeya da Irak Oğuzları olarak tesmiye edilen Türkmenlerin Azerbaycan, Doğu Anadolu ve el-Cezîre bölgelerinde siyasî bir unsur olarak ortaya çıkmalarıyla devam etti. Horâsân'da Selçuklu Devletinin tesis edilmesiyle beraber akın akın Horasan'a gelen Türkmenler Anadolu'ya yönlendirildiler. Ayrıca bu bölgede Horâsân'daki Mikailoğullarınatâbi olmak istemeyen Yabgûlu Türkmenlerinin de uğrak yeri haline geldi. Melik Hasan, İbrahim Yinâl, Salâr-ı Horâsân, Sunduk Beg, Gümüş Tegîn ve Bekçioğlu Afşin gibi Türkmen begleri kendilerine tâbi Türkmen obalarıyla beraber Anadolu'ya göç ederek burayı yurt tutma isteklerini gösterdiler. İbrahim Yinâl'in 1048 yılındaki Hasankale zaferi ve Tuğrul Beg'in 1054 yılındaki Doğu Anadolu seferinden sonra düzenli orduların ve devlete tâbi Türkmen beglerinin Doğu Anadolu üzerindeki hâkimiyeti iyice hissedilmeye başladı. Türkmen beglerinin özellikle Ahlât'ı askerî üs yaparak Anadolu içlerine sefer tertip etmeleri Doğu Anadolu'daki ırkî unsurların güney bölgelere göç etmelerine neden oldu. Çukurova'ya açılan bir kapı olması hasebiyle Ermeniler tarafından denetim altına alınmak istenen Maraş'ta Türkmenler ile şiddetli mücadeleler yaşanmaya başlandı. Bizanslı bir Ermeni olan Philaretos Brakhamios, Maraş merkezli bir Ermeni derebeyliği tesis ederek bazen Selçuklu bazen de Bizans hâkimiyetini tanıtmak şartıyla burada yarı bağımsız idare oluşturmaya çalıştı.

Anahtar Kelimeler: Selçuklular, Türkmenler, Ermeniler, Bizans Devleti, Philaretos Brakhamios, Maraş, Ahlat, Ani, Sivas.

İlk olarak 637 yılında Hâlid b. Velid eliyle İslâm Devletinin hâkimiyetine giren Maraş bölgesi, Hûlefâ-i Râşidîn, Emevîler ve Abbâsîler devrinde sürekli olarak Müslümanlar ile Bizanslılar arasında el değiştirdi.¹⁷⁰ Esas itibariyle Erzurum-Malatya-Tarsus'tan oluşan suğurve avasım hattının güneyinde Malatya-Tarsus arasında yer alan Maraş bölgesi umumiyetle İslâm hâkimiyetinde kaldı.¹⁷¹ Fakat suğurve avasım hattı üzerinde yer alması, mezkûr dönemlerde Maraş ve çevresinin Müslümanlar ve Hıristiyan Rumlar arasındaki tampon bölge olması, nüfusunun azalmasına ve diğer bölgelere nispeten az mesken tutulmasına neden oldu. Bu durum Makedonya hanedanının Bizans tahtını ele geçirmesiyle ters yüz olmaya başladı.¹⁷²

Samerra döneminden sonra Bağdâd'daki Abbâsî Hilâfetinin Şîî Büveyhîlerin tahakkümüne girmesi merkezdeki bu istikrarsız ortamın hilâfetin sınır bölgelerinde kendini daha etkili bir şekilde göstermesine neden oldu. Hilâfetin birçok yerinde valilik yapan kişilerin aileleri birer hanedan kurdular. Bu cümleden olarak el-Cezîre, Ermeniyeye, İberyâ (Gürcistan) ve Azerbaycan bölgelerinde bağımsız olarak Musul ve Haleb'de Mirdâsoğulları, Diyâr-ı Bekr'de Mervânoğulları, Musul'da Hamdânoğulları ve Ukayloğulları, Hille'de Mezîdoğulları, Harran, Suruç ve Caber'de Numeyroğulları, Malazgirt'te Kaysoğulları, Tiflis'te Caferoğulları, Errân'da Şeddâdoğulları, Tebriz'de

*Erzincan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. ktasci@erzincan.edu.tr.

¹⁷⁰Honingmann, "Maraş", s. 313; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 37; Gündüz, "Kahramanmaraş", s. 192

¹⁷¹Yıldız, "Avasım", s. 111-112

¹⁷²Skylitzes, *Byzantine History*, s. 116-465; Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s. 350-404; Vasiliev, *Byzance et les Arabes, II - La Dynastie Macédonienne*; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 197-292; Norwich, *Bizans*, II, s. 83-284; Honingmann, "Maraş", s. 313-314; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 11; Gündüz, "Kahramanmaraş", s. 192-193; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 2-3

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Revvâdoğulları gibi mahalli Arap emirlikleri tesis edildi.¹⁷³ Birbirleri ile mücadele içine giren bu Arap emirliklerinin bu rahat tutumlarından istifade eden Bizans Devletinin Makedonyalı imparatorları Nikephoros II. Phokas (959-969) ve IoannesI. Çimiskes (969-976) bu durumu fırsata çevirerek el-Cezîreve Ermeniye bölgelerinde Müslümanların hâkimiyetindeki şehirleri ele geçirmeye başladılar.¹⁷⁴ İmparator II. Basileios (976-1025)'un saltanatının ilk yıllarındaki Bardas Skleros ve Bardas Phokas'ın isyanları NikephorosII. Phokas ve IoannesI. Çimiskes dönemindeki başarıların kesilmesine ve sonuçsuz kalmasına sebep oldu.¹⁷⁵

Bizans Devleti, 959-976 yılları arasında Müslüman Araplar ile mücadelede sürekli bir istikrarsızlık misali olan Ermenileri baskı altına almaya başlamıştı.¹⁷⁶ Bu cümleden olarak Nikephoros Phokas ve Ioannes Çimiskes dönemlerinde Bizans Devleti, sadece el-Cezîreve Çukurova bölgesindeki İslam hâkimiyetine son vermekle kalmadı ayrıca Doğu Anadolu'da her an Müslümanlar ile ittifak yapma temayülündeki Ermenileri de baskı altına aldı. Muş (Taron) bölgesini Ermeni derebeylerinden alınarak buraya bir vali tayin edildi. Ayrıca Doğu Anadolu'daki diğer Ermeni derebeyleri de bu şekilde ikaz edilmiş oldular.¹⁷⁷

Bizans Devleti'nde doğu sınırlarındaki Ermenileri göç ettirmek ve Gregoryen Ermenileri Ortodokslastırmak için yer değiştirmek mutad bir usul idi.¹⁷⁸ Mezkûr iki imparator da el-Cezîre, Çukurova ve Doğu Anadolu'daki İslâm hâkimiyetini sonlandırmak için geniş çaplı bir harekât uygularken burada istikrarsızlık abidesi olan Ermenileri de yer değiştirerek itaat altına almaya çalıştılar.¹⁷⁹ Bardas Skleros isyanında II. Basileios'u destekleyen Ermenilerin yetki sahaları genişletilip unvanları yükseltilirken Bardas Phokas isyanında muhalifler tarafında yer almaları Ermenilerin Doğu Anadolu'dakı varlıklarının sonlandırılmasına giden yolun kapısını açmış oldu. İmparator II. Basileios 1001 yılında Doğu Anadolu seferinden sonra kendine itaat arz etmeyen Ani Bagratlı kralı I. Gagik'in

¹⁷³Bosworth, *Doğuşundan Günümüze İslam Devletleri Tarihi*, s. 111-112, 133-143, 214-216; Madelung, "The Minor Dynasties of Northern Iran", s. 198-249; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s. 15; Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, s. 1

¹⁷⁴Skylitzes, *Byzantine History*, s. 219-261; Psellos, *Khronographia*, s. 8-20; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 13-38; Mateos, *Vekayi-Nâme*, s. 8-33; Ebû'l-Ferec, *Tarih*, I, s. 160-170; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, trc. VII, s. 246; Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s. 374-379; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s. 90; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, I, s. 25; Ostrogorsky, *Bizans Devleti*, s. 264-276; Norwich, *Bizans*, II, s. 153-187; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 15-18; Honigmann, "Maraş", s. 314; Tezcan, "XI. Yüzyılın İlk Yarısında Ermenilerin Doğu Roma İmparatorluğu Tarafından Orta Anadolu Bölgesine Göçürülmeleri", s. 424-428; Ersan, "Bizans İmparatorluğunun İskân Politikası", s. 374

¹⁷⁵Nikephoros Phokas (959-969) ve Ioannes Çimiskes (969-976) dönemleri askerî faaliyetleri için bkz. Skylitzes, *Byzantine History*, s. 250-297; Psellos, *Khronographia*, s. 8-20; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 13-38; Mateos, *Vekayi-Nâme*, s. 8-33; Ebû'l-Ferec, *Tarih*, I, s. 160-170; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, trc. VII, s. 326; Vasiliev, *Byzance et les Arabes*, II, s. 87; Norwich, *Bizans*, II, s. 188-199; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, I, s. 25; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s. 90-103, 148-152; Grousset, *Ermenilerin Tarihi*, s. 465-502; Ostrogorsky, *Bizans Devleti*, s. 264-276; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 16-18

¹⁷⁶Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 87

¹⁷⁷Skylitzes, *Byzantine History*, s. 298-329; Mateos, *Vekayi-Nâme*, s. 36-37; Ebû'l-Ferec, *Tarih*, I, s. 270-271; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s. 152-153; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, I, s. 26; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 18-19; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 12; Ersan, "Bizans İmparatorluğunun İskân", s. 375; Tezcan, "XI. Yüzyılın İlk Yarısında Ermenilerin Doğu Roma İmparatorluğu Tarafından Orta Anadolu Bölgesine Göçürülmeleri", s. 425; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 129-130

¹⁷⁸Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 15-20; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 8-9, 72-73; Ersan, "Bizans İmparatorluğunun İskân Politikası", s. 372-373

¹⁷⁹Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 97; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 11, 97; Ersan, "Bizans İmparatorluğunun İskân Politikası", s. 375

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

gözünü korkutmak için Tao bölgesindeki ileri harekâtında buradaki kale ve şehirleri ele geçirdikten sonra yanına topladığı Ermeni asilzâdelerini beraberinde İstanbul'a götürdü. Onların yerlerine ise Rum kökenli komutan ve memurlar tayin ederek Doğu Anadolu'da önemli bir hâkimiyet alanı tesis etti.¹⁸⁰

II. Basileios dönemi Doğu Anadolu'daki siyasî dengelerin tamamen değiştiği bir dönemdir. Ermenilerin bahususBagratlıların istikrarsız itaat meselesini kökünden halletmek isteyen II. Basileios, 1015 yılında Bulgar meselesi ile iştigal ederken bir ordu gönderip Abhazyza (Gürcistan) kralı I. Giorgi'yi kesin tabiiyet altına alarak, diğer Ermeni derebeylerine de önemli ikazda bulundu. Bu cümleden olarak II. Basileios I. Giorgi'nin elinde bulunan Tao ve Pasin bölgelerini ilhak etti.¹⁸¹ Bulgar meselesi nedeniyle bizzat Doğu Anadolu ile ilgilenemeyen imparator bu işi 1018 yılında kanlı bir şekilde hallettikten sonra 1021 yılında çok kalabalık bir ordu ile önce Müslümanların elinde bulunan Malazgirt'e geldi ve burayı ilhak etti.¹⁸² Daha sonra ise Erzurum üzerinden Pasin bölgesine gelerek I. Giorgi'nin üzerine yürüyüpGürcü ordularını mağlup ve bu bölge halkını Hâlidiyye(Khaldia) bölgesine tehcir ettikten sonra kışı geçirmek için Trabzon'a gitti.¹⁸³

İmparatorun İstanbul'a değil de Trabzon'a gitmesi Doğu Anadolu'daki Ermeni Derebeylerini dehşete düşürdüğü için hemen harekete geçtiler. Önce Vaspuragan bölgesi derebeyi Ardzuruni Senekerim ve Zavavân(Anzevecik) derebeyi Gurgen, Trabzon'daki imparatora bir elçi göndererek iç bölgelerdeki bir toprak karşılığında Vaspuragan bölgesinin Bizans Devleti'ne devredeceklerini bildirdiler. Gürcü kralı I. Giorgi ise yaz aylarında aldığı acı dersten sonra imparator ile anlaşma yapmanın mantıklı olacağını düşünerek imparatorundan af diledi. I. Giorgi, Senekerim, Derenik ve Gurgen'in Bizans'a tâbi olduklarını duyan Ani Bagratlı derebeyi Ioannes Simbat, kendi yaşamından sonra Ani bölgesinin Bizans Devleti'ne miras yolu ile geçeceği konusunda bir vasiyetname ile itaat arz etti.¹⁸⁴ Ayrıca imparator II. Basileios, Vaspuragan ve Ani bölgesine yapılan akınlar nedeniyle bu akınların hareket üssü olan Hoy şehri kuşatıp tabiiyet altına aldıktan sonra İstanbul'a geri döndü.¹⁸⁵

¹⁸⁰Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 19-20; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 12-13, 97-12; Ersan, "Bizans İmparatorluğunun İskân Politikası", s. 375; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 130-131

¹⁸¹Aristages, *History*, s. 22-23; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 45; Attaleiates, *Tarih*, s. 234; *Gürcistan Tarihi*, s. 267; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s. 160-162;Grousset, *Ermenilerin Tarihi*, s. 535-537; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 292;Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 20; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 13; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 154-156

¹⁸²Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s. 161;Grousset, *Ermenilerin Tarihi*, s. 537-538; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 20; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 15; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 154-155

¹⁸³Aristages, *History*, s. 23; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 45; Attaleiates, *Tarih*, s. 234; *Gürcistan Tarihi*, s. 269-270; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s. 162;Grousset, *Ermenilerin Tarihi*, s. 537; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 292; Astarçıyan, *Târihü'l-Ümmeti'l-Ermeniyye*, s. 194; Norwich, *Bizans*, II, s. 211; Sevim, *Selçuklu - Ermeni İlişkileri*, s. 1; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 15

¹⁸⁴Mateos, *Vekayi-Nâme*, s. 49-50;Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi", s. 167; Smbat, *Chronicle*, s. 12; Skylitzes, *ByzantineHistory*, s. 336; *Gürcistan Tarihi*, s. 268-270; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, I, s. 31; Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, s. 302-309; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s. 163-166;Grousset, *Ermenilerin Tarihi*, s. 546-548; Vryonis, *TheDecline of MedievalHellenism*, s. 81; Norwich, *Bizans*, II, s. 211;Astarçıyan, *Târihü'l-Ümmeti'l-Ermeniyye*, s. 194; Sevim, *Selçuklu - Ermeni İlişkileri*, s. 1-3; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 15-16, 86; Ersan, "Bizans İmparatorluğunun İskân Politikası", s. 375; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 156-160; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 3-4

¹⁸⁵Aristages, *History*, s. 20; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 45; Ebû'l-Ferec, *Tarih*, I, s. 288;Yinanç, *Türkiye Tarihi*, I, s. 16; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 292;Grousset, *Ermenilerin Tarihi*, s. 548-549; Norwich, *Bizans*, II, s. 212; Sevim, *Selçuklu - Ermeni İlişkileri*, s. 1-3; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 16; Ersan, "Bizans İmparatorluğunun İskân Politikası", s. 375; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 158; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 4, 10

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

İmparator II. Basileios İstanbul'a döndüğünde Vaspuragan bölgesi, Erzurum mülhakatı ve Taron(Muş) bölgesi Bizans hâkimiyetine alınmıştı. Toprakları Bizans Devleti tarafından ellerinden alınan Ermeni derebeyleri onlara tâbi olan tebaalarıyla birlikte Kapadokya bölgesinde Sivas, Larissa, Abara, Kayseri, Zamantı(Pınarbaşı), Develi dolaylarına iskân ettirildiler.¹⁸⁶

Bizans Devleti, Makedonya hanedanı döneminde bir devlet siyaseti haline gelen Ermenileri tehcir etme uygulaması¹⁸⁷, Selçuklu Türklerinin Doğu Anadolu'da görülmeye başlaması ile beraber daha da artmaya başladı. 1028 yılında Başbuğları Arslan Yabgu'yu esir eden Gazneli sultanı Mahmûd'un baskısından Azerbaycan bölgesine gelen Yabgulu(Nâvekiyye, Irak Oğuzları) Türkmenleri mahallî emirlerin idaresinde Doğu Anadolu'daki Bizans ve Ermeni beldelerine saldırı düzenlemeye başladılar.¹⁸⁸ Malazgirt Meydan Muharebesine kadar devam edecek bu süreçte Bizans Devleti, Anadolu'nun doğu kısımlarını koruyamadıkları ve Türklerin Anadolu içlerine gelmelerine engel olmadıkları için Ermenilerin elinde bulunan diğer şehir ve gölgeleri ellerinden alıp Anadolu'nun iç bölgelerine göç ettirdi.¹⁸⁹

Esasen Selçuklu Türklerinin Anadolu'ya ilk girişi bu hadiseden 10 yıl önce Selçuklu başbuğlarından Çağrı Beg, 1018 yılında Doğu Anadolu bölgesindeki Vaspuragan ve Nahcivan bölgelerine bir yağma seferi tertip etmişti. Yanındaki 3.000 atlı asker ile Vaspuragan bölgesine giren Çağrı Beg'i buranın Ermeni derebeyi Ardzurûnî Senekerim engelleyemedi. Çağrı Beg Vaspuragan ve Nahcivan bölgelerinde elde ettiği ganimetler ile Mâverâü'n-Nehr bölgesine geri dönmeyi başarmıştı.¹⁹⁰

¹⁸⁶Smbat, *Chronicle*, s. 12;Aristages, *History*, s. 33; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s. 171;Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 292;Grousset, *Ermenilerin Tarihi*, s. 541-542; Norwich, *Bizans*, II, s. 212;Astarciyan, *Târihü'l-Ümmeti'l-Ermeniyye*, s. 195-196; Sevim, *Selçuklu - Ermeni İlişkileri*, s. 1-3; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 147; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 16; Ersan, "Bizans İmparatorluğunun İskân Politikası", s. 375; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 158-159; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 4, 10

¹⁸⁷Charanis, "Bizans İmparatorluğu'nda Bir Devlet Politikası Olarak Tehcir", s. 259-275

¹⁸⁸Aristages, *History*, s. 39-40; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, VIII, s. 6; Köprülü, *Türkiye Tarihi*, s. 168;Yinanç, *Türkiye Tarihi*, I, s. 32; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 91, 119; Köymen, *Kuruluş Devri*, s. 175-176; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 43; Sevim, *Selçuklu - Ermeni İlişkileri*, s. 5; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 89;Bedrosian, *TheTurco-MongolInvasions*, s. 65-66; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 21; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 160-163

¹⁸⁹Smbat, *Chronicle*, s. 12;Aristages, *History*, s. 33; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s. 171;Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 292;Grousset, *Ermenilerin Tarihi*, s. 541-542; Norwich, *Bizans*, II, s. 212;Astarciyan, *Târihü'l-Ümmeti'l-Ermeniyye*, s. 195-196; Sevim, *Selçuklu - Ermeni İlişkileri*, s. 1-3; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 147; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 87; Charanis, "Bizans İmparatorluğu'nda Bir Devlet Politikası Olarak Tehcir", s. 267-268; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 16; Ersan, "Bizans İmparatorluğunun İskân Politikası", s. 375; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 158-159

¹⁹⁰Mateos, *Vekayi-Nâme*, s. 40-42;Ebû'l-Ferec, *Tarih*, I, s. 293; Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi", s. 172-173; Astarciyan, *Târihü'l-Ümmeti'l-Ermeniyye*, s. 193-194; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, I, s. 18-20; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 89; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 45; Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 102; Kafesoğlu, "Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akını (1015-1021) ve Tarihi Ehemmiyeti", s. 259-274; Köymen, *Kuruluş Devri*, s. 104-115; Grousset, *Ermenilerin Tarihi*, s. 539-540; Allen, *A History of the Georgian People*, s. 87; Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, s. 188; Kırzioğlu, *Anı Şehri Tarihi*, s. 13-16; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 39-42; Sevim, *Selçuklu - Ermeni İlişkileri*, s. 4-5; Vryonis, *TheDecline of MedievalHellenism*, s. 80-81; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 87-89, 146-147;Bedrosian, *TheTurco-MongolInvasions*, s. 65; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 19-21; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 134-154; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 7-10

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Irak Oğuzlarının 1028 yılındaki Doğu Anadolu seferlerinden sonra Gazneli Mahmûd ve oğlu Mes'ûddevrinde Horâsân ve batı İrân bölgelerinde sorun teşkil eden Türkmenlerin Azerbaycan bölgesine gelip yaylak ve kışlaklara yerleşmeleri Doğu Anadolu'nun kaderine etkilemeye başladı. Mikailoğulları Horâsân bölgesinde Gazneliler'e karşı bağımsızlık mücadelesi verirken Yabgulu Irak Oğuzları ise Hakkâriye bölgesinden ve Botan Çayı vadisinden geçerek el-Cezîre bölgesinin doğusunda bulunan bölgelere yağma seferleri düzenlemeye başladılar.¹⁹¹ Horâsân'da Selçuklu Devletinin kurulmasından sonra ise bu devlete tâbi olmaktan imtina ederek Van Gölü Havzasını kullanarak el-Cezîre bölgesini ve bhusus Musul mülhakatını ele geçirerek sultan Tuğrul Beg adına hutbe okuttular.¹⁹² Burada Ukayloğlu Şerefüddeve Kırvâş'ın liderliğindeki Arap kabilelerine Nisan 1044 de yenilerek önce Diyâr-ı Bekr daha sonra ise Azerbaycan'a çekilmek zorunda kaldılar.¹⁹³ Müttefik Arap ordusuna mağlup olan bu Yabgulu Türkmenleri Van Gölü Havzasının kuzeyinden ücretli olarak geçmek için Erciş valisi Stefanos Leikhoudes'den izin istediler. Türkmenlerin geçişine izin verilmemesi üzerine vuku bulan savaşta vali esir edildiği gibi Erciş'te yağmalandı. Esir ettikleri Bizans valisini yanlarına alan Irak Oğuzları daha önceki dönemde yaylak ve kışlaklarının bulunduğu Azerbaycan bölgesine gittiler.¹⁹⁴

Erciş meselesi, Bizans Devletinin Doğu Anadolu siyasetini gözden çevirmesine sebep oldu. 1042 yılında imparator olan IX. Konstantinos Monomakhos, Ani derebeyi II. Gagik'ten Ani ve mülhakatını hile ile mezkûr vasiyetnameye istinat ederek 1045 yılında ele geçirdi. Buradaki Ermeniler, II. Gagik ile beraber Kayseri dolaylarındaki Golonbağad ve Bizubölgesine göç ettirildiler.¹⁹⁵ Beçni kalesini kendi isteği ile Bizans Devleti'ne devreden Grigor'a ise hizmeti karşılığında Vaspuragan, Apahunik, Sason ve Taron bölgesi valiliği görevi verildi.¹⁹⁶ Bu durum Bizans Devletinin karşılaştığı yeni düşmanlar olan Selçuklu/Türkmen ilerleyişini durdurmak için Ermeni derebeylerinden

¹⁹¹İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, VIII, s. 6; Köprülü, *Türkiye Tarihi*, s. 168; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, I, s. 32; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 91, 119; Köymen, *Kuruluş Devri*, s. 175-176; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 44; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 90; Bedrosian, *The Turco-Mongol Invasions*, s. 65-66; Çevik, *Diyâr-ı Bekr Bölgesi*, s. 176; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 22; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 160-161

¹⁹²Aristages, *History*, s. 33; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, VIII, s. 9-10; Köprülü, *Türkiye Tarihi*, s. 119; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, I, s. 33; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 119; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s. 16; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 46; Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, s. 2-3; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 90; Çevik, *Diyâr-ı Bekr Bölgesi*, s. 179; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 21; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 163-175

¹⁹³Azîmî, *Azîmî Tarihi*, trc. s. 7, dn. 35, 39; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, VIII, s. 6; Ebû'l-Ferec, *Tarih*, I, s. 301; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, I, s. 38; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 120; Sümer, *Oğuzlar*, s. 117; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s. 17; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 47; Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, s. 3; Grousset, *Ermenilerin Tarihi*, s. 571; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 90; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 174-175

¹⁹⁴Azîmî, *Azîmî Tarihi*, trc. s. 7, dn. 35; Aristages, *History*, s. 54-55; Attaleiates, *Tarih*, s. 55; Mateos, *Vekayi-Nâme*, s. 82-84; Ebû'l-Ferec, *Tarih*, I, s. 301; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, I, s. 35-38; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 120; Sümer, *Oğuzlar*, s. 118; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s. 176; Grousset, *Ermenilerin Tarihi*, s. 571; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s. 17; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 48; Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, s. 3; Kırzioğlu, *Anı Şehri Tarihi*, s. 18; Agacanova, *Selçuklular*, s. 113; Çevik, *Diyâr-ı Bekr Bölgesi*, s. 184; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 173-176

¹⁹⁵Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s. 408; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s. 25; Sevim, *Selçuklu - Ermeni İlişkileri*, s. 6; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 147; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 18, 86; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 5

¹⁹⁶Aristages, *History*, s. 60-62; Azîmî, *Azîmî Tarihi*, trc. s. 8, dn. 42; Mateos, *Vekayi-Nâme*, s. 79-81; Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi", s. 174; Attaleiates, *Tarih*, s. 89; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, I, s. 38; Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, s. 315-316; Kırzioğlu, *Anı Şehri Tarihi*, s. 18; Astarıcıyan, *Târîhü'l-Ümmeti'l-Ermeniyye*, s. 195; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 17-18; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 176

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

yararlanmak istediğini açıkça ortaya koymaktadır. Ani ve Beçnikalesinin alınmasından sonra Bizans Devletinin Azerbaycan bölgesini tehdit etmesi üzerine sultan Tuğrul Beg, Kutalmış Beg ve Irak Oğuzlarını Bizans Devletinin Gence üzerine saldırılarını engellemek ile görevlendirdi. Selçuklular/Türkmenler ile Bizanslılar, Gürcüler ve Ermeniler arasında vuku bulan savaşta Kutalmış Beg, Bizans ve Ermeni ordusunu mağlup ederek Gence ve mülhakatını Bizans tehdidinden kurtarmış oldu. Gencesavaşı Bizans Devleti ile Selçuklu Devletinin ilk karşılaşması oldu.¹⁹⁷

Gence mağlubiyeti Bizans Devletinin Selçuklu/Türkmen ilerleyişine karşı Bizans Devletinin Ermenileri devlet hizmetine daha çok ısındırmasına hatta Gürcüleri dahi Bizans Devletinin müttefiki haline getirilmelerine sebep oldu. 1047 yılında Selçuklu/Türkmen birliklerinin Doğu Anadolu'daki varlığı buradaki Hıristiyan unsurunu dehşete düşürdü. Nahcivan ve Van Gölü Havzası'nda faaliyette bulunan Melik Hasan'ın Vaspuragan valisi Aaron Vestesve Ani ve İberyaya valisi Katakalon Kekaumenos tarafından Büyük Zap Suyu boylarında pusuya düşürülerek şehid edilmesi üzerine sultan Tuğrul Beg İbrahim Yinâl Beg'ionun intikamını almak için Doğu Anadolu'ya gönderdi.¹⁹⁸ Yanında bulunan birliklerle Anadolu'ya giren İbrahim Yinâl Beg, Erzurum ovasının kuzeyinde bulunan ve çevresinde sur bulunmayan ticaret şehri Erzen'i yağmaladı ve çıkan yangınla şehir tamamen yandı.¹⁹⁹ İbrahim Yinâl Beg, bu bölgede bulunan ve Gürcü Liparit tarafından idare edilen Rum, Gürcü ve Ermeniler'den müteşekkil Hıristiyan ordusunu Eylül 1048 tarihinde Pasinler/Hasan kale bölgesindeki Ügümi mevkiinde yenerek komutan Gürcü Liparit'i esir etti.²⁰⁰ Hasankale mağlubiyeti ve öncesindeki Türkmen akınları Doğu Anadolu'daki Bizans tebaasının bölgeyi terk ederek Anadolu'nun iç kısımlarına gitmelerine sebep oldu.

¹⁹⁷Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, trc. s. 12; Azîmî, *Azîmî Tarihi*, trc. s. 8, dn. 42; Mateos, *Vekayi-Nâme*, s. 82; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 90; Yazıcızâde, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 43; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, I, s. 38-39; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 121; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s. 18; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 50; Sevim, *Selçuklu - Ermeni İlişkileri*, s. 7; Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, s. 3; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 90; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 176-177; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 17

¹⁹⁸Azîmî, *Azîmî Tarihi*, trc. s. 9, dn. 51; Skylitzes, *Byzantine History*, s. 421-422; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 90; Bryennios, *Tarihin Özü*, s. 44; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, I, s. 40-41; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 121; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s. 177; Grousset, *Ermenilerin Tarihi*, s. 573; Kırzioğlu, *Anı Şehri Tarihi*, s. 18; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s. 18; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 50; Sevim, *Selçuklu - Ermeni İlişkileri*, s. 7; Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, s. 3; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 90; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 23; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 179; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 17

¹⁹⁹Smbat, *Chronicle*, s. 22; Azîmî, *Azîmî Tarihi*, trc. s. 10, dn. 55; Skylitzes, *Byzantine History*, s. 422-424; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 91; Mateos, *Vekayi-Nâme*, s. 88; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, VIII, s. 130; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, I, s. 42; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 122; Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri*, s. 47; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s. 178; Grousset, *Ermenilerin Tarihi*, s. 574; Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, s. 322; Kırzioğlu, *Anı Şehri Tarihi*, s. 21; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s. 18; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 51; Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, s. 3; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 90; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 179-180; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 18

²⁰⁰Aristages, *History*, s. 68-73; Smbat, *Chronicle*, s. 22; Skylitzes, *Byzantine History*, s. 422-424; Attaleiates, *Tarih*, s. 56; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 91; Mateos, *Vekayi-Nâme*, s. 88-90; Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi", s. 175; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, VIII, s. 130; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, I, s. 42; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 122; Sümer, *Oğuzlar*, s. 118; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s. 178; Grousset, *Ermenilerin Tarihi*, s. 576; Kırzioğlu, *Anı Şehri Tarihi*, s. 22; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s. 18; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 51-52; Sevim, *Selçuklu - Ermeni İlişkileri*, s. 7; Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, s. 3-4; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 90; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 23; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 179-183; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 18-20

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Bizans Devleti, bu mağlubiyete karşı bir misilleme yapmak yerine Mervânîlilerin arabuluculuğuna başvurarak Selçuklu Devleti ile bir barış antlaşması yapma yolunu tercih etti.²⁰¹ Zira Bizans Devletinin Balkanlar'daki Türk kavimleri ile başı dertte olduğu için doğuda Selçuklu Devleti ile savaşmayı göze alamazdı. Yapılan barış antlaşmasının Selçuklu Türklerinin Anadolu'nun doğusuna yerleşmeye başlamalarını sağlarken Bizans Devleti antlaşma şartları yerine getirmediği için sultan Tuğrul Beg, 1054 yılında Doğu Anadolu seferine çıktı. Azerbaycan'daki mahallî emirlerin itaatlerini kabul ettikten sonra Erciş'i fetheden sultan Malazgirt kalesini kuşatmaya aldı.²⁰² Kuşatmanın uzaması üzerine ordusunun bir kısmını Kutalmış Beg idaresinde Malazgirt kuşatmasında bırakan Tuğrul Beg, ordusunun diğer kısmını üçe ayırarak kuzey Doğu Anadolu'nun yağmalanması emrini verdi. Sultan daha sonra kış mevsiminin yaklaşması üzerine kuşatmayı yarıda keserek Rey'e hareket etti.²⁰³ Selçuklu Türklerinin bu yağma akınları Doğu Anadolu'daki Hıristiyan unsurlarının artık burada yaşayamayacakları anlamına geldiği için göç ederek Anadolu içlerine gitmelerine sebep oldu.

Tuğrul Beg'in 1054 Doğu Anadolu seferi ile Selçuklu Türkmenleri Doğu Anadolu'da Van Gölü Havzasının kuzey batısında bulunan Ahlât mülhakatını Anadolu akınları için askerî bir üs haline getirdiler.²⁰⁴ Bizans Devleti, Doğu Anadolu'da artık sadece müstahkem kalelerde garnizon bulundurmaya zorunda kaldı. Horâsân ve İrân'a akın akın gelen Türkmenler önce Azerbaycan'a daha sonra ise Ahlât'a gelerek buradan Anadolu içlerine yağma, keşif ve yıldırma seferleri düzenlemeye başladılar. Bizans Devleti de Selçuklu/Türkmen ilerleyişini durdurabilmek amacıyla Norman, Frank ve Balkanlar'daki Türkleri Anadolu'ya geçirerek bir tedbir almaya çalıştı. Ermeniler ve Gürcüler ile yapılan ittifakın fayda vermemesi üzerine Bizans Devleti, Selçukluların Doğu Anadolu'ya girmelerini önleyemediği için Ani-Erciş-Van savunmahattını Sivas-Malatya-Urfa'ya çekmek zorunda kaldı.²⁰⁵

²⁰¹ Azîmî, *Azîmî Tarihi*, trc. s. 11, dn. 65; Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi", s. 175; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 91; Attaleiates, *Tarih*, s. 57; Mateos, *Vekayi-Nâme*, s. 90; Ebû'l-Ferec, *Tarih*, I, s. 305; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, VIII, s. 138; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 123-124; Sümer, *Oğuzlar*, s. 118; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s. 18-19; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 52; Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, s. 4; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 91; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 184; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 21

²⁰² Aristages, *History*, s. 93; Azîmî, *Azîmî Tarihi*, trc. s. 15, dn. 91; Attaleiates, *Tarih*, s. 57; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 92; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, VIII, s. 169; Mateos, *Vekayi-Nâme*, s. 100; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 125; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 53; Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, s. 4-5; Sevim, *Selçuklu - Ermeni İlişkileri*, s. 8; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 91-92; Astarçıyan, *Târihu'l-Ümmeti'l-Ermeniyeye*, s. 199; Çevik, *Diyâr-ı Bekr Bölgesi*, s. 187; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 23; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 188-189; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 21-22

²⁰³ Aristages, *History*, s. 93; Mateos, *Vekayi-Nâme*, s. 102; Azîmî, *Azîmî Tarihi*, trc. s. 15, dn. 91; Skylitzes, *Empereurs de Constantinople*, s. 383-384; *Byzantine History*, s. 433-434; Attaleiates, *Tarih*, s. 58; Ebû'l-Ferec, *Tarih*, I, s. 306; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, trc. VIII, s. 170; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, I, s. 44; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s. 180; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 131; Norwich, *Bizans*, II, s. 269; Grousset, *Ermenilerin Tarihi*, s. 585; Kırzioğlu, *Anı Şehri Tarihi*, s. 26; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 53-54; Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, s. 5; Sevim, *Selçuklu - Ermeni İlişkileri*, s. 8; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 92; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 24, 98; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 190; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 22-23

²⁰⁴ Ebû'l-Ferec, *Tarih*, I, s. 318; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, I, s. 54; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s. 117; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 161; Grousset, *Ermenilerin Tarihi*, s. 608; Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, s. 22-23; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 94; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s. 21, 48; Sevim, *Selçuklu Komutanları*, s. 19; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 149, 154-155, 193; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 23-26

²⁰⁵ Mateos, *Vekayi-Nâme*, s. 128-129; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, I, s. 54-55, 59-60; Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s. 412-415; Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, s. 6-7, 14; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 92; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 26-28, 72; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 24-26

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Selçukluların sürekli ilişkileri Bizans Devletinin yeni bir tedbir almasına neden oldu. Zira Balkanlar'da sürekli olarak Türk kavimleri ile uğraşmak zorunda olduğu için Anadolu işleri ile doğrudan ilgilenemedi. Bu nedenle daha önce bir iç mesele olarak addedilen Doğu Anadolu'nun Ermenilerden temizlenme meselesi biraz değişiklik arz etmeye başladı. Siyaset değiştiren Bizans Devleti, Doğu Anadolu'daki Ermenileri ve Gürcüleri tarafına çekmeye çalıştı. Sivil kökenli imparatorlar döneminde Rumların askerliğe itibar etmemesi Bizans Devleti'nin böyle bir strateji geliştirmesine neden oldu. 1045 Gence Savaşı, 1048 Hasankale Savaşı, 1054 Tuğrul Beg'in Doğu Anadolu seferi ve Ahlât mülhakatını askerî üs haline getiren Türkmen beglerinin ileri harekâtını ve Anadolu'nun yağmalanmasını engellemek isteyen Bizans Devleti, daha önce Doğu Anadolu'daki toprakları karşılığında Ermenileri yerleştirdikleri Sivas'ta askerî üs teşkil etti.²⁰⁶ Ermeniler, Bizans Devleti'nin mezhebî baskısından yılmış olduklarına ek olarak topraklarını terk ederek yerleştikleri Sivas ve dolaylarında da baskı altına alınmaya başladılar. Sivas-Urfa arasında bir savunma hattının oluşturulması buranın Selçuklu Türkmenlerinin ana hedefi haline gelmesine sebep oldu. Bu durum buradaki Ermenileri daha fazla huzursuz edecek sonuçlar doğurdu. Zira Sivas garnizonundaki Rumlar, Ermenileri Selçuklu Türkmenlerine karşı verdikleri mücadelede gereğince yardım etmedikleri gerekçesi ile hedef tahtasına konuldular.²⁰⁷

Tuğrul Beg'in 1054 Doğu Anadolu seferi, Ermeni tarihi içinde çok önemli bir hadise oldu. Zira bu sefer esnasında Selçuklular/Türkmenler doğrudan Ermeniler ile savaşmasalar da seferden sonra Türkmenlerin Ahlât mülhakatını ele geçirip Anadolu içlerine akına başlamaları hem Rumları hem de Kapadokya bölgesine yerleştirilen Ermenileri ziyadesiyle etkiledi. Tuğrul Beg'in görevlendirdiği Türkmen başbuğları Ahlât'tan hareketle el-Cezîre bölgesinin Diyâr-ı Mudar kısmındaki Bizans kale ve şehirleri baskı altına almaya başladılar. Tuğrul Beg, iç meseleler, Büveyhîler, Fâtımîlerle Abbâsîlerle ilgilenirken Salâr-ı Horâsân, Anasîoğlu/İsuli, Cemcem/Mıcmıcv ve Yusuf adlı Türkmen başbuğlarını Doğu Anadolu'da faaliyette bulunmakla görevlendirdi.²⁰⁸ Bizans Devleti X. Konstantinos Dukas devrinde Sivas-Malatya-Urfa arasında oluşturduğu savunma hattını güçlendirmek için Avrupa'dan Anadolu'ya getirdiği Frank sergerdesi Herve'yi Diyâr-ı Mudar bölgesini baskı altında tutan Selçukluları durdurmak için Urfa valisi Tavdanos'a muavenetle görevlendirdi. Bizans birlikleri bazı küçük başarılar elde etseler de bitmek tükenmek bilmeyen Türkmen göçleri sayesinde sürekli yenilenen Selçuklu askerî birlikleri nedeniyle önemli bir başarı elde edemediler.²⁰⁹

Makedonya hanedanının hâkimiyeti ele geçirdiği zamandan itibaren Bizans Devletinin Ermenileri göç siyaseti sultan Alp Arslan 1063 yılında Selçuklu tahtını ele geçirmesiyle birlikte değişti. Zira sultan Alp Arslan 1064 yılındaki Gürcistan ve Anadolu seferi Anadolu'nun Rumları ve Ermenilerin kaderine önemli bir etki yaptı. Nahcivan ve Gürcistan bölgesindeki önemli şehirleri fetheden ya da haraca bağlayan sultan Alp Arslan Ağustos 1064 tarihinde takriben 20 yıldır Rumların elinde bulunan ve şimdiye kadar Müslümanlar tarafından aslafethedilememiş olan Ermeni Bagratlıların en önemli başkent şehri Ani'yi fethetti.²¹⁰ Bu durum Bizans Devleti'nden daha ziyade

²⁰⁶ Mateos, *Vekayi-Nâme*, s. 128-129; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, I, s. 54-55, 59-60; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 168; Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism*, s. 91; Grousset, *Ermenilerin Tarihi*, s. 593-594; *Ünlü Selçuklu Komutanları*, s. 12; Sevim, 1993, s. 65

²⁰⁷ Kaşgarlı, *Kilikya Tabii Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 87

²⁰⁸ Mateos, *Vekayi-Nâme*, s. 113-114; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, I, s. 48; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s. 137; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 153; Grousset, *Ermenilerin Tarihi*, s. 594-595; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 198

²⁰⁹ Mateos, *Vekayi-Nâme*, s. 115-116; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, I, s. 49; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 153; Grousset, *Ermenilerin Tarihi*, s. 595; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s. 19; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 57-58; Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, s. 6; Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism*, s. 76; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 28, 72; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 195-199

²¹⁰ Aristages, *History*, s. 162-163; Mateos, *Vekayi-Nâme*, s. 120-121; Sibtübnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, trc. s. 134-136; Attaleiates, *Tarih*, s. 90; *Gürcistan Tarihi*, s. 288; Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi", s. 177; Hüseyinî,

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Ermeniler için daha büyük bir öne arz etmektedir. Zira Makedonya hanedanına mensup imparatorlar tarafından sürekli bir şekilde iç ve batı Anadolu'ya tehcir edilen Ermeniler, 1045 yılında Ani'nin de ellerinden alınmasından sonra Bizans Devleti ile olan bütün bağlarını koparmak istediler. Uygun ortamı bekleyen Ermeniler başta Ani olmak üzere eski topraklarını ele geçirme ümitlerini hiç kaybetmemiştiler. Ani'nin fethi Ermenilerin içlerinde gizlice planladıkları bu düşüncelerini ve eski yurtlarını geri alma ümitlerini suya düşürdü. Bu durumdan sonra Ermeniler, güçsüz ve biçare Bizans Devleti'nden ayrılarak yeni yerlerde bağımsız yaşama ümidine kapılmaya başladılar. Malazgirt Meydan Muharebesinden sonra 1074-1075 yılı civarında Maraş bölgesi başta olmak üzere Harput, Palu, Elbistan, Tarsus, Urfa, Keysun, Ra'bân, Muş ve Sason bölgesinde bir derebeylik kuran Phileretos Brakhamios bu durumu ispat etmektedir.²¹¹

Ani'nin fethinden sonra dehşete düşen Bizans Devleti idarecileri, sivil bürokrasi yerine yeniden askerî bürokrasiyi tercih etmek zorunda kaldılar. Bu cümleden olarak X. Konstantinos Dukas'ın ölümünden soran çocuklarına niyabet eden imparatoriçe Evdokia, Balkanlar'da önemli askerî başarılar elde etmiş olan Kayseri komutan IV. Romanos Diogenes ile 1068 yılında evlenerek Selçuklu ilerleyişi karşısında bir tedbir aldı.²¹²

Sultan Alp Arslan Mâverâü'n-Nehr bölgesinde ve iç meseleler ile iştigal ederken onun görevlendirdiği Türkmen Begleri, Salâr-ı Horâsân, Gümüş Tegin Beg, Ahmedşâh, Bekçioğlu Afşin Beg, Dilmaçoğlu Mehmed Beg, Tutuoğlu, Serhenkoğlu, Arslantaş ve Samuk(Sunduk)Beg gibi Türkmen başbuğları acizyet içindeki Bizans Devletinin orta ve güney Anadolu topraklarına akın düzenleyerek esir ettikleri kişileri Suriye bölgesinde satıp elde ettikleri ganimetler ile askerî üsleri olan Ahlât'a dönmekteydiler.²¹³ Bahusus Ahlât'taki Türkmenlerin başbuğluğunu uhdesine alan Bekçioğlu

Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye, trc. s. 27-28; Ebû'l-Ferec, *Tarih*, I, s. 316-317; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târih*, trc. VIII, s. 237; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuknâme*, s. 78-79; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, I, s. 52; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s. 185; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 318; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 155-156; Grousset, *Ermenilerin Tarihi*, s. 599; Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, s. 343; Kırzioğlu, *Anı Şehri Tarihi*, s. 44; Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, s. 19; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s. 20; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 2-3, 59-62; Sevim, *Selçuklu - Ermeni İlişkileri*, s. 9-10; Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, s. 7-8; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 92-93, 148; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 28-31, 86, 98; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 205-208; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 26-30

²¹¹Mateos, *Vekayi-Nâme*, s. 147-150; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, I, s. 97; Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, s. 92-93; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 102; Sevim, *Selçuklu - Ermeni İlişkileri*, s. 12; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 3, 21-22; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 49-50, 68; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 271-272

²¹²Psellos, *Khronographia*, s. 224; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 121-124; Attaleiates, *Tarih*, s. 105-109; Mateos, *Vekayi-Nâme*, s. 136-137; Ebû'l-Ferec, *Tarih*, I, s. 318; Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s. 405; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 318; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, I, s. 55; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 163; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 3; Norwich, *Bizans*, II, s. 271-272; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s. 26-27; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 7, 65; Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, s. , 1521; Eyice, *IV. Romanos Diogenes*, s. 15-20; Hillenbrand, *The Battle of Manzikert*, s. 7; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 213-214; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 33-34

²¹³Sibtü'nü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, trc. s. 156-157; Psellos, *Khronographia*, s. 226; Mateos, *Vekayi-Nâme*, s. 133-136; Ebû'l-Ferec, *Tarih*, I, s. 318; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, I, s. 53-54; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 161; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 318; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s. 139; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 3; Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, s. 22; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s. 19-26, 47-49; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 4, 55-65, 69-71; Sevim, *Selçuklu - Ermeni İlişkileri*, s. 10-11; Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, s. 6-11, 18-27; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 94; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 31-32, 48-49; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 209-226; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 30-32

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Afşin Beg, döneminde Anadolu'daki hiçbir Bizans otoritesinin ve Hıristiyan unsurun can ve mal güvenliği yoktu. Afşin Beg üstün bir başarı göstererek üzerine gelen Bizans imparatorunu bile hayrete düşürecek bir hızla Anadolu içlerine dalarak sayısız ganimet elde etmeyi ve imparatoru eli boş İstanbul'a geri dönmeye zorladı.²¹⁴

Afşin Beg'in bu başarılarından sonra IV. Romanos Diogenes Selçukluları/Türkmenleri hiç değilse Sivas'tan batıya geçirmemek için komutan Manuel Komnenos ve imparatorun korkusundan Bizans Devleti'ne bağlı olan Ermeni Ardzurunî ailesine mensup ve asıl adı Vahram olan Bizanslı derebeyi domestikos Philaretos Brakhamios'u Sivas'a gönderdi.²¹⁵ Onun aldığı bu tedbir sultan Alp Arslan'ın korkusundan Anadolu'ya gelen melik el-Basan tarafından kolayca ortadan kaldırıldı. Afşin Beg'in takip ettiği el-Basan esir ettiği Bizans generali ile birlikte İstanbul'un yolunu tuttu.²¹⁶ El-Basan meselesi Ermeniler ile Bizans Devletini arasının açılmasına son noktayı koydu. Zira el-Basan'ın Bizans garnizonunu yendiği ve komutanlarını esir aldığı zamanda Sivas bölgesindeki Ermeniler, fırsattan istifade bölgedeki Rumlara saldırınca imparator IV. Romanos Diogenes, Malazgirt Meydan Muharebesine giderken uğradığı Sivas'ta Ermenilere tahkir ve tezyif edici davranışlarda bulunduğu gibi birçok Ermeni'yi de burada öldürdü.²¹⁷ Bu mesele Ermeniler ile Bizans Devletinin arasının acımasının tuzu biberi oldu.²¹⁸ Bu nedenle Malazgirt Meydan Muharebesinde imparator IV. Romanos Diogenes'e yeterince destek vermedikleri gibi savaş alanını erkenden terk ederek imparatoru ve Rumları kaçınılmaz sonla baş başa bıraktılar.²¹⁹

²¹⁴Bundarı, *Irak ve Horasan Selçukluları*, s. 35; Sibtübnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, trc. s. 156; Azîmî, *Azîmî Tarihi*, trc. s. 22, dn. 145, 146, 149; Psellos, *Khronographia*, s. 226-227; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 127-128; Attaleiates, *Tarih*, s. 115-128, 135-140; Mateos, *Vekayi-Nâme*, s. 137; Ebû'l-Ferec, *Tarih*, I, s. 318-319; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, trc. VIII, s. 253; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, I, s. 58; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 318; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s. 118-119; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 167-168; Norwich, *Bizans*, II, s. 272; Grousset, *Ermenilerin Tarihi*, s. 608; Köymen, *Alp Arslan ve Zamani*, s. 23; Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism*, s. 91-92; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s. 21-22, 44-46; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 63-65; Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, s. 10-12; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 94-95; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 32-33; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 214-220; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 34

²¹⁵Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 128-129; Attaleiates, *Tarih*, s. 144; Köprülü, *Türkiye Tarihi*, s. 187; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, I, s. 59; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 168; Grousset, *Ermenilerin Tarihi*, s. 609; Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, s. 12; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 21; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 37; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 220

²¹⁶Sibtübnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, s. 169; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 130-131; Attaleiates, *Tarih*, s. 146-148; Bryennios, *Tarihin Özü*, s. 45-46; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuknâme*, s. 97-98; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, I, s. 60; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 176; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 50; Köymen, *Alp Arslan ve Zamani*, s. 24; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s. 22-23, 50; Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, s. 12, 23-27; Ersan, "Bizans İmparatorluğunun İskân Politikası", s. 376; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 224-226; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 37-38

²¹⁷Mateos, *Vekayi-Nâme*, s. 141; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 177; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 54; Grousset, *Ermenilerin Tarihi*, s. 610-611; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 148; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 33, 105; Ersan, "Bizans İmparatorluğunun İskân Politikası", s. 376; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 236

²¹⁸Mateos, *Vekayi-Nâme*, s. 141; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 177; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 54; Grousset, *Ermenilerin Tarihi*, s. 610-611; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 148-149; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 33, 105; Ersan, "Bizans İmparatorluğunun İskân Politikası", s. 376; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 236

²¹⁹Aristages, *History*, s. 170-171; Mateos, *Vekayi-Nâme*, s. 143; Ebû'l-Ferec, *Tarih*, I, s. 321; Bundarı, *Irak ve Horasan Selçukluları*, s. 40; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 183; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 149; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 33-34; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 236-237

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Malazgirt Meydan Muharebesinde Selçukluların/Türkmenlerin aldığı galibiyet, Anadolu tarihini en önemli dönüm noktası oldu. Zira bu tarihe kadar zoraki Bizans hâkimiyetine mezhebî baskısı altında ezilen Ermenilerin, Bizans Devletinin sadece askerî olarak yenilmeyip idarî ve malî olarak ta çökmesiyle Doğu Anadolu'da bağımsız hareket etmeye başlamalarına sebep oldu.²²⁰ Bu cümleden olarak orta Anadolu'nun tamamen Selçuklu/Türkmen hâkimiyetine girmesi, imparator IV. Romanos Diogenes'in ölümü ile beraber yürürlükten kalkan antlaşma nedeniyle Türkmenler akın Anadolu'ya gelmeye ve Doğu Anadolu'ya tamamen hâkim olmaları sonucunu doğurdu.²²¹

Sivas bölgesinde bağımsız ya da tâbi şekilde bile yaşayamayacaklarını anlayan Ermeniler henüz Selçukluların eline geçmemiş olan Çukurova bölgesine göç ettiler. Bu göçler sayesinde yeterli insanî unsura sahip olan Ermeni kökenli Bizans komutanı Philaretos Brakhamios Maraş, Elbistan, Tarsus, Harput, Palu, Keysun, Ra'bânve Urfa bölgelerini içeren bir derebeylik tesis etti.²²² Daha sonra Selçuklu hâkimiyetine geçen hatta Müslüman dahi olan Philaretos Brakhamios bazen Selçuklu bazen de Bizans tarafına geçerek bir denge oyunu oynamaya başladı.²²³

Yukarıda izah edildiği üzere Bizans Devleti Ermenileri eski yurtlarından öncelikle bir iç mesele olarak Balkanlar'a ve Anadolu'nun iç kısımlarına tehcir ederken Horâsân'da Selçuklu Devletinin kurulması ve Türkmenleri Anadolu'ya yönlendirmesi ile beraber Anadolu'nun Türkmenler'den korunması için tehcir etti. Balkanlar'daki meseleler nedeniyle Ermenileri tarafına çekmek isteyen Bizans Devletinin bu siyaseti Selçuklu/Türkmen akınları nedeniyle başarısız olunca Ermenileri zorla hâkimiyet ve baskı altına almaya çalıştı. Bu mesele nedeniyle tâbi oldukları Bizans Devleti'ne gerekli desteği vermeyen Ermeniler Malazgirt Meydan Muharebesinden sonra Anadolu'da Bizans Devletinin otoritesinin sonlanmasını fırsat bilerek Selçuklular tarafından fethedilen eski toprakları olan Doğu Anadolu yerine Maraş merkez olmak üzere güney Anadolu bölgesine göç ettiler. Burada bazen Selçuklu Devleti'ne bazen Bizans Devleti'ne tâbi olan fakat asla bağımsız olamayan bir derebeylik tesis ettiler.

²²⁰Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, s. 92; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 3, 21-22, 101; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 34, 108; Gündüz, "Kahramanmaraş", s. 193; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 5

²²¹; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 94-97; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 34; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 257-275

²²²Mateos, *Vekayi-Nâme*, s. 147-150; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, I, s. 97; Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, s. 92-93; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 102; Sevim, *Selçuklu - Ermeni İlişkileri*, s. 12; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 21-24; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 34-35, 37-38, 68; Gündüz, "Kahramanmaraş", s. 193; Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası*, s. 271

²²³İbnü'l-Ezrak, *Târîhü'l-Fârikî*, trc. s. 182; Sibtü'nü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, trc. s. 183-184; Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, trc. s. 37-38; Bundarî, *Irak ve Horasan Selçukluları*, s. 44-48; Azîmî, *Azîmî Tarihi*, trc. s. 23, dn. 163; *Gürcistan Tarihi*, s. 295; Mateos, *Vekayi-Nâme*, s. 145-146; Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi", s. 180; Ebû'l-Ferec, *Tarih*, I, s. 325; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, trc. VIII, s. 264; Yazıcızâde, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 57; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuknâme*, s. 116; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 190; Turan, Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, s. 41-42 Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 319-320; Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, s. 92-93; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 102; Sevim, *Selçuklu - Ermeni İlişkileri*, s. 12-13; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 3, 23; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 37-42; Gündüz, "Kahramanmaraş", s. 193

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

KAYNAKÇA

- Agacanov, SergeyGrigoreviç, *Selçuklular*, trc. Ekber N. Necef - Ahmet R. Annaberdiyev, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006
- Ahmed b. Mahmûd, *Selçuknâme*, nşr. Erdoğan Merçil, Bilgi Kültür Sanat, İstanbul 2011
- Aktok Kaşgarlı, Mehlika, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Serisi, Ankara 1990
- Allen, William Edward David, *A History of the Georgian People: From the Beginning down to the Russian Conquest in the Nineteenth Century*, nşr. Sir Denison Ross, Kegan Paul, London 1932
- AristagesLastiverte'i, *History*, trc. Robert GregoryBedrosian, New York 1985
- Astarcıyan, Karabet L., *Târîhü'l-Ümmeti'l-Ermeniyye*, Matbaatü'l-İttihadi'l-Cedide, Musul 1951
- Attaleiates, Mikhael (1085), *Tarih*, trc. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008
- Ayönü, Yusuf, *Selçuklular ve Bizans*, TTK, Ankara 2014
- Azîmî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Nizâr, *Azîmî Tarihi, Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H. 430-538 = 1038/39-1143/44)*, nşr. - trc. Ali Sevim, TTK, Ankara 2006²
- Bedrosian, Robert Gregory, *TheTurco-MongolInvasionsandthe Lands of Armenia in the 13-14th*, Columbia University, Faculty of Philosophy, Neşredilmemiş Doktora Tezi, New York 1979
- Bosworth, CliffordEdmund, *Doğuşundan Günümüze İslam Devletleri Tarihi, Devletler, Prenslıklar, Hanedanlıklar Kronoloji Soy Kütüğü El Kitabı*, trc. Hande Canlı, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005
- Bryennios, Nikephoros, *Tarihin Özü (Anadolu'da ve Rumeli'nde 1070-1079 Döneminin Tarihi)*, trc. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008
- Bundârî, *Zubdetu'n-Nursa ve Nuhbetu'l-Usra:Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, (trc. KıvameddinBurslan), TTK, Ankara 1999²
- Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, trc. Erol Üyepazarcı, Tarihi Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002
- Charanis, Peter, "Bizans İmparatorluğu'nda Bir Devlet Politikası Olarak Tehcir", trc. Mustafa Alican, *TİD*, XXVI/1, İzmir 2011, s. 259-275
- Çevik, Adnan, *XI ve XII. Yüzyıllar Arasında Diyâr-ı Bekr Bölgesi Tarihi*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Neşredilmemiş Doktora Tezi, İstanbul 2002
- Ebû'l-Fereclbnü'l-İbrî, Gregorius Bar HebraeusYuhanna b. Ehrun, *Tarih*, I-II, trc. Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara 1999³
- Ersan, Mehmet, "Bizans İmparatorluğunun İskân Politikası ve Sivas'ta Ermeni Varlığı", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu*, (Sivas, 29 Eylül - 1 Ekim 2005), nşr. İbrahim Yasak, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, Sivas 2006, s. 372-380
- Ersan, Mehmet, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, TTK, Ankara 2007
- Eyice, Semavi, *Malazgirt Savaşını Kaybeden IV. RomanosDiogenes (1068-1071)*, TTK, Ankara 1971
- Grousset, Rene, *Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi*, trc. SosiDolanoğlu, Aras Yayıncılık, İstanbul 2005
- Gündüz, Tufan, "Kahramanmaraş", *DİA*, 24, İstanbul 2001, s. 192-194
- Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, nşr. Marie FeliciteBrosset, trc. Hrand D. Andreasyan, nşr. Erdoğan Merçil, TTK, Ankara 2003
- Hillenbrand, Carole, *TurkishMythandMuslimSymbol: The Battle of Manzikert*, Edinburgh UniversityPress, Edinburgh 2007

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- Honigmann, Ernst, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, trc. Fikret Işıltan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970
- Honingmann, Ernst, “Maraş (Tarih)”, *İA*, VII, Eskişehir 1997, s. 312-315
- Hüseynî, SadreddînEbu'l-Hasan Ali b. Nâsır b. Ali, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, (trc. Necati Lügal), TTK, Ankara 1999²
- İbnü'l-Esîr, İzzeddînEbû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Târih*, I-X, trc. Ahmet Ağırakça - Abdülkerim Özaydın, Nikmet Neşriyat, İstanbul 2008
- İbnü'l-Ezrak, Ahmed b. Yûsuf b. Ali el-Fârikî, *TârîhüMeyyâfârikîn ve Âmid: Târîhü'l-Farikî: ed-Devletü'l-Mervânîyye*, trc. Mehmet Emin Bozarşlan, Koral Yayınları, İstanbul 1999
- Kafesoğlu, İbrahim, “Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akını (1015-1021) ve Tarihi Ehemmiyeti”, *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, TTK, Ankara 2010², s. 259-274
- Kafesoğlu, İbrahim, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014²
- Kırzioğlu, M. Fahrettin, *Kars Tarihi, I, (Taç Çağları'ndan Osmanlı İmparatorluğuna Değın ve Ekleme 1534 - 1921 Yılları Kronojisi)*, Işıl Matbaası, İstanbul 1953
- Kırzioğlu, M. Fahrettin, *Kars-Arpaçayı Boyları Eski Merkezi Anı Şehri Tarihi (1018 - 1236)*, San Matbaası, Ankara 1982
- Köprülü, MehmedFuad, *Türkiye Tarihi: Anadolu İstilasına Kadar Türkler*, nşr. Muhammed Hanefi Palabıyık, Akçağ Yayınları, Ankara 2005
- Köymen, Mehmed Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, I-Kuruluş Devri*, TTK, Ankara 1993
- Köymen, Mehmed Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, III-Alp Arslan ve Zamanı*, TTK, Ankara 2001
- Madelung, Wilferd Ferdinand, “TheMinorDynasties of Northern Iran”, *CHIr*, IV - *ThePeriodfromtheArabInvasiontotheSaljuqs*, nşr. Richard Nelson Frye, Cambridge UniversityPress, Cambridge 1975¹, 2007⁵, s. 198-249
- Mateos, Urfalı, *Urfalı MateosVekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, trc. Hrant D. Andreasyan, not. trc. Mükrimin Halil Yinanç, TTK, Ankara 2000
- Norwich, John Julius, *Bizans, II - Yükseliş Dönemi (MS 803-1081)*, trc. Selen Hırçın Riegel, KabcacıYaynevi, İstanbul 2013
- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, trc. Fikret Işıltan, TTK, Ankara 1999
- Psellos, Mikhail, *Khronographia*, trc. Işın Demirkent, TTK, Ankara 1992
- Sevim, Ali, *Anadolu'nun Fethi: Selçuklular Dönemi*, TTK, Ankara 1993
- Sevim, Ali, *Genel Çizgileriyle Selçuklu - Ermeni İlişkileri*, TTK, Ankara 2002²
- Sevim, Ali, *Suriye - Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, TTK, Ankara 1989
- Sevim, Ali, *Ünlü Selçuklu Komutanları: Afşın, Atsız, Artuk ve Aksungur*, TTK, Ankara 1990
- Sıbtİbnü'l-Cevzî, ŞemseddînEbül-Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu, *Mir'âtü'z-Zamân fi Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular*, trc. Ali Sevim, TTK, Ankara 2011
- Skylitzes, John, *A Synopsis of ByzantineHistory 811-1057*, trc. John Wortley, Cambridge UniversityPress, New York 2011³
- Smbat,Sparapet, *Chronicle*, trc. Robert GregoryBedrosian, LongBranch, New Jersey 2005
- Sümer, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler): Tarihleri - Boy Teşkilatı - Destanları*, TDA Vakfı Yayınları, İstanbul 1999
- Taşcı, Kemal, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası (1018-1243)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Neşredilmemiş Doktora Tezi, Erzurum 2008
- Tezcan, Mehmet, “XI. Yüzyılın İlk Yarısında Ermenilerin Doğu Roma İmparatorluğu Tarafından Orta Anadolu Bölgesine Göçürülmeleri”, *OmeljanPritsak Armağanı*, nşr. Mehmet Alparğu - Yücel Öztürk, Sakarya Üniversitesi Yayını, Sakarya 2007, s. 419-450

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- Togan, Ahmed Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar, I*, Enderun Kitabevi Yayınları, İstanbul 1981
- Turan, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2004⁷
- Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2005⁹
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2005⁹
- Vardan, Vardapet, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", trc. Hrand Der Andreasyan, *TSD*, I/2, İstanbul 1937, s. 154-255
- Vasiliev, Alexander Alexanderovich, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, trc. TevabilAlkaç, Alfa Basan Yayım Dağıtım, İstanbul 2016
- Vasiliev, Alexander Alexandrovich, *Byzance et lesArabs, II, La DynastieMacédonienne (867-959)*, trc. HenriGrégorie - MariusCanard, Éditions de l'Institut de Philologie et d'HistoireOrientales et Slaves, Bruxelles 1950
- Vryonis, Speros, *TheDecline of MedievalHellenism in AsiaMinorandtheProcess of IsmamizationfromtheElevenththroughtheFifteenthCentruy*, University of California Press, Berkeley - Los Angeles - London, 1971
- Yazıcızâde, Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Oğuznâme-Selçuklu Târihi)*, (Giriş - Metin - Dizin), (nşr. Abdullah Bakır), Çamlıca Basın Yayın, İstanbul 2009
- Yıldız, Hakkı Dursun, "Avasım", *DİA*, 4, İstanbul 1991, s. 111-112
- Yinanç, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri, I*, nşr. Refet Yinanç, TTK, Ankara 2013
- Zonaras, Ioannes, *Tarihlerin Özeti (XVII-XVIII. Kitap)*, trc. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

SELÇUKLULAR DÖNEMİNDE ELBİSTAN'I YÖNETEN BAZI EMİR ve VALİLER

Selim KAYA * Arda DENİZ**

ÖZET

Maraş ve Elbistan hem Selçuklu hem de Anadolu tarihi için jeopolitik ve jeostratejik öneme sahip yerleşim yerlerinden biridir. Ancak gerek bölgede yaşanan hâkimiyet mücadeleleri gerekse mekân uzaklığı sebebiyle Elbistan, çoğu zaman Maraş'tan ayrı bir idarî birim olarak yönetilmiştir. Maraş'ı Hüsameddin Hasan'ın soyundan gelen valiler idare ederken, Elbistan'ı genellikle Selçuklu hanedanından melikler yönetmiştir. Elbistan çevresinde yer alan Göksun, Afşin, Pertus, Dülük, Raban, Tel-Bâşir ile Derbsuk (Darb-Sâk) gibi yerleşim yerleri ve kalelerini de içine alan bölge; Mübarizüddin Çavlı, Emîr Buldacı, Emîr Alâmeddin, Emîr Felekeddin Halil, Emîr Seyfeddin Ebubekir Candar, Emîr İlyas, Emîr Hüsameddin Yusuf ve Kemaleddin Kâmyâr gibi Selçuklu umerâsından önemli devlet adamları tarafından idare edilmiştir. Elbistan ve çevresindeki yerleşim yerlerini mamur hâle getiren bu emîr ve valiler, imar faaliyetleri ile hem isimlerini ölümsüzleştirmiş hem kuzey doğu Akdeniz bölgesine hem de Anadolu'ya Türk İslâm mühürünü vurmuşlardır. Bu bildiri de Elbistan'da görev yapan bazı Selçuklu emîr ve valilerinin icraatları anlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Elbistan, Maraş, Selçuklu, Emîr, Vali, Umerâ.

SOME AMIRS AND GOVERNORS WHO MANAGED ELBİSTAN TO SELJUKS ERA

ABSTRACT

It is one of the geopolitical and geostrategic importance settlements Maraş and Elbistan for Seljuks and Anatolian history. Elbistan most time management as a separate administrative unit in Maraş, live the struggle for dominance in the region and because of that away. Governors would administrated the Maraş descendant Hasan's but Elbistan's generally managed the Seljuk dynasty rulers. Göksun, Afşin, Pertus, Dülük, Raban, Tel-Bâşir and Derbsuk (Darb-Sâk) area located around Elbistan such as including localities and regions castles. This region has been ruled by important dignitaries from the Seljuk amirs such as Mübarizüddin Çavlı, Amir Buldacı, Amir Alâmeddin, Amir Felekeddin Halil, Amir Seyfeddin Ebubekir Candar, Amir İlyas, Amir Hüsameddin Yusuf and Kemaleddin Kâmyâr. This amirs and governors who makes prosperous Elbistan and surrounding settlements and immortalized their names with the construction activities. They hit the Turkish Islamic stamp to northeast Mediterranean and Anatolia. This study about actions of some Seljuk emirs and governors who served in Elbistan.

Key Words: Elbistan, Maraş, Seljuks, Amir, Governor, Amirs.

Giriş

Tarihi süreç içinde Elbistan topraklarında pek çok medeniyetin yanı sıra; Sasanî, Roma, Bizans, Selçuklu devletleri hüküm sürmüş, ayrıca Ermeniler ve Haçlılar yaşamıştır.

Uzun bir tarihi geçmişe sahip olmasının yanında coğrafi konumu sebebiyle de zaman içinde önemli bir yerleşim merkezi özelliği kazanan Elbistan ve çevresi, Persler zamanında Kapadokya Büyük Satraplığı içinde yer almıştır.²²⁴ Hz.Ömer'in halifeliği döneminde Halid b. Velid'in komutasındaki İslâm ordusu tarafından 637 yılında fethedilmesinin ardından Maraş ve çevresinde İslâmlaşma süreci başlamış, bu durum Elbistan'a da yansımıştır. İslâm orduları garnizon kurdukları

* Yrd. Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. skaya@aku.edu.tr.

** Araştırmacı, arda-deniz22@hotmail.com.

²²⁴ Mehmet Taşdemir, "Elbistan", *DİA*, İstanbul 1995, C. XI, s.1.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Maraş'ı, Anadolu içlerine yapılacak seferler için askerî üs edinmiş, genellikle Kilikya geçitleri haricinde Maraş-Elbistan geçidini kullanarak Anadolu'da ilerlemişlerdir.²²⁵

Elbistan ve yöresi İslâm-Hıristiyan sınır bölgesinde bulunduğundan sık sık istilâlara ve tahribata uğramıştır. Bir süre Ceyhan adıyla anılan bölge, sonraları Sugurü'-ş-Şâm'a dâhil edilmiş, Bizans ordusu ile mücadele eden Emevî ve Abbâsî ordularının merkez üssü haline gelmiştir. Elbistan ovasının yüksek dağlarla çevrili ve her taraftan geçilmesi çok zor derin, uzun geçitler ve boğazlarla kapalı olması stratejik önemini arttırmıştır. VII.yüzyılın ortalarından X.yüzyılın sonlarına kadar Anadolu'ya yapılan askerî harekât ve akınlardan oldukça etkilenen Elbistan, 951 yılında Hamdânî Emîri Seyfûddeve tarafından tahrip edilmiştir.²²⁶

Bizans İmparatoru IV. Romanos Diogenes'in esir düşmesini fırsat bilen, imparatorluğun içinde bulunduğu olumsuz şartları iyi değerlendiren, genişleyen Türk fetihleri karşısında Anadolu'daki Bizans hâkimiyetinin süratle çökmesinden ve Kilikya bölgesindeki Ermeni nüfus yoğunluğundan istifade eden Philaretos Brachamios (Filaretos Barakhamos), Malazgirt bozgunu sonrası öteye beriye dağılmış olan Rum komutanları yanına çekerek etrafına topladığı kuvvetlerle 1072'de Maraş'ı ardından da Elbistan'ı zapt etmiştir. Sonra 1073'te Hunu'da Ermeni rahipleri toplayarak bir katolikos seçti ve şehri katoliklik merkezi yaptı. Ancak Philaretos, siyasî gelişmeler ve Türk taarruzları karşısında Bizans imparatoru ile iyi ilişkiler kurmanın yollarını aramıştır.²²⁷

Elbistan'ı da içine alacak şekilde Maraş çevresindeki Ermeni nüfusun artması için çalışan Philaretos, bir yandan Bizans imparatoruna bağlılığını bildirmiş, öte yandan da Büyük Selçuklu Devleti'ne yıllık vergi ödemek ve dolayısıyla tâbiyet arz etmek suretiyle prensliğinin devamını sağlamıştır.²²⁸

Elbistan ve çevresi, 1085'te Anadolu fâtihi Kutalmış oğlu Süleymanşah'ın komutanlarından Emîr Buldacı tarafından fethedilmiştir. Elbistan, 1097 yılında Birinci Haçlı Seferi esnasında Haçlıların eline geçmiş ve şehrin idaresi Pierre d'Aulps adlı bir şövalyeye verilmiştir. 1098 sonrası Rumlar, Ermeniler ve Türkler arasında birkaç defa el değiştiren Elbistan ve çevresi 1103 yılından itibaren Haçlıların idaresine girmiştir.²²⁹

Haçlılar, Elbistan ve çevresinde yaşayan halka zulüm etmişlerdir. Şehirdeki Ermeniler ve Rumlar yaşadıkları zulüm dayanılamayacak bir hâl alınca Türkiye Selçuklu Sultanı I.Kılıç Arslan'ı kendilerini Haçlılardan kurtarması için çağırılmışlardır. Bu durumu Urfalı Mateos şöylece kaydetmiştir: "Elbistan şehri Haçlılar yüzünden büyük sıkıntı ve felaketlere maruz kaldı. Halk o kadar kötü muamele gördü ki intikam almağa karar verdi, Onlar, Müslümanlara bel bağlayıp onlara (yardım talebiyle) gizlice adam gönderdiler ..."²³⁰ Elbistan'ı ve kendilerini Haçlıların elinden Türklerle işbirliği yaparak kurtaran Rumlar ve özellikle de Ermenilerin olumsuz faaliyetlerine rağmen Türkiye Selçuklu Devleti sultanları diğer gayr-i müslimlere olduğu gibi Ermenilere de hoşgörülü davranmışlardır. Diğer taraftan Bizans İmparatorluğu'nun Ortodoks mezhebini empoze etme maksatlı dîni baskılarına maruz kalan Ermeniler, buna tepki olarak Türklerin bölgeyi fethini kolaylaştırıcı faaliyetlerde bulunmuşlardır.²³¹

²²⁵ Selim Kaya, "Ortaçağ'da Maraş'ın Sosyo Kültürel ve Etnik Yapısı Hakkında Bir Değerlendirme", *I.Kahramanmaraş Sempozyumu*, 6-8 Mayıs 2004, Kahramanmaraş Belediyesi Yayını, İstanbul 2005, C.I, s. 343.

²²⁶ Taşdemir, a.g.m, s.1.

²²⁷ *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)* (Çev: Hrant D. Adnreasyen, Notlar: Edouard Dulaurer, M. H. Yinanç) Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2000, s.164-165; Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yayınları, Ankara 1987, s. 75-76; Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2007; Kaya, a.g.t., s.337; Taşdemir, a.g.m, s.1.

²²⁸ Kaya a.g.t., s. 337.

²²⁹ Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 131, 134; Faruk Sümer, "Selçuklular", *DİA*, İstanbul 2009, C. XXXVI, s. 380; Taşdemir, a.g.m, s.1-2.

²³⁰ *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, s.229.

²³¹ Kaya, a.g.t, s.338.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Sultan I.Kılıç Arslan 1105'te Elbistan'ı yeniden fethederek veziri Ziyâeddin Muhammed'e iktâ etmiştir. I.Kılıç Arslan'ın 1107 yılında ölümünden sonra meydana gelen karışıklıklardan faydalanan Antakya Haçlı Prinkepsi Tankred Elbistan'ı muhtemelen 1108 yılında ele geçirmişse de, 1111 yılında Malatya Meliki Tuğrul Arslan'ın atabeği olan İlarşan tarafından Haçlılardan geri alınmıştır.²³²

1114 yılındaki deprem sonrası Elbistan tekrar Haçlıların eline geçmiş, fakat Ebü'l-Ferec'in²³³ de kaydettiği gibi 1118 sonları 1119 yılı başlarında Malatya hâkimi Tuğrul Arslan adına Belek Gazi, Ceyhan ve Elbistan havalisini Haçlılardan geri almıştır. Elbistan ve çevresi 1124 senesi sonunda Emîr Gazi'nin (Melik Gazi) Malatya yöresini zapt etmesiyle birlikte Dânişmendlilerin idaresi altına girmiştir.²³⁴

Ebü'l-Ferec²³⁵ 1137 yılı olaylarını anlatırken Malatya hâkimi Danişmendli Melik Muhammed'in kardeşi Devlet'i (Aynüddeve'yi) kovduğunu ve ondan Elbistan ve Ceyhan havalisini aldığını zikretmiştir.

Danişmendliler, 1140-1141 yıllarında Rumların hakim olduğu Karadeniz bölgesindeki bazı yerleri fethetmişlerdir. Melik Muhammed Elbistan'a hücum eden Haçlıları geri püskürtmüş, sonra Malatya Meliki Aynüddeve ve Sivas Meliki Yağıbasan'ın desteğiyle Elbistan ve Ceyhan yöresini ele geçirmiştir. 1143'te Melik Muhammed'in ölümünden sonra Aynüddeve, Elbistan ve havalisine yeniden hâkim olmuşsa da; 1144 yılında Türkiye Selçuklu Sultanı I.Mesud, Aynüddeve'ye ait olan Ceyhan ve Elbistan bölgesini zaptetmiş ve oğlu Kılıç Arslan'ı Elbistan'a melik tayin etmiştir.²³⁶

Sultan I. Mesud'un ölümünden sonra merkezi Elbistan olan Yukarı Ceyhan havalisi Selçuklular ile Danişmendliler arasında mücadele sahası haline gelmiştir. Danişmendli Sivas Meliki Yağıbasan 1156'da Elbistan ve yöresini ele geçirmiştir. Sultan II.Kılıç Arslan Yağıbasan'ın üzerine yürümüş ancak yapılan anlaşma sonunda bölgenin yönetimini Yağıbasan'a bırakmıştır. Yağıbasan'ın ölümü (1164) sonrası Elbistan Emîri Mahmud b. Mehdi bağımsızlığını ilan etmiş ise de çok geçmeden Danişmendlilerin saltanat mücadelelerinden istifade eden II. Kılıç Arslan 1165 yılında Elbistan'ı, Darende ve Gedük vadisini ilhak ederek bölgeye yeniden hâkim olmuştur. 1184 tarihinde Türkiye Selçuklu Devleti'ni onbir oğlu arasında paylaştıran II.Kılıç Arslan oğlu Mugisüddin Tuğrulşah'ı da Elbistan'a yönetici tayin etmiştir. Ancak Tuğrulşah, babasının ölümü sonrası ağabeyi Süleymanşah'ın yanında yer almıştır. 1196'da tahtı II. Süleymanşah'a bırakmak zorunda kalan I.Keyhüsrev gurbet hayatının ilk günlerinde Elbistan'a gelmiş ve Tuğrulşah tarafından bir süre misafir edilmiştir. II. Süleymanşah'ın valisi gibi hareket eden Tuğrulşah onun bütün seferlerine katılmıştır. Tuğrulşah uzunca bir süre devam eden Elbistan'daki yöneticiliği sırasında şehrin gelişip büyümesi ve kalkınması için çalışmıştır. II. Süleymanşah Gürcistan seferi sırasında Erzurum'u Saltuk oğlu Melikşah'ın elinden alıp maiyetinde bulunan kardeşi Tuğrulşah'a vermiş ve buna karşılık Elbistan'ı doğrudan merkeze bağlı bir vilâyet haline getirmiştir. Bu tarihten itibaren Elbistan, Konya'dan tayin edilen valiler tarafından idare edilmiştir. Meşhur tarihçi İbnü'l-Adîm de Halep Eyyübî Meliki el-Melikü'l-Azîz'in veziri ve özel elçisi sıfatıyla, 1237 ve 1238 yıllarında iki defa Türkiye Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin

²³² Taşdemir, a.g.m, s.1-2.

²³³ Ebü'l-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, (Türkçe'ye terc. Ömer Rıza Doğrul), Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1999, C.II, s.356; Ayrıca bakınız: Tülay Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, Malatya Valiliği Yayınları, Malatya 2013, s. 52.

²³⁴ Abdülkerim Özaydın, "Danişmendliler", *DİA*, C. VIII, s. 471-473; Metin, a.g.e., s. 58; Taşdemir, a.g.m, s.1-2.

²³⁵ Ebü'l-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, C.II, s.374.

²³⁶ Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I.Mesud Dönemi (1116-1155)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2003, s.46-47; Osman Turan, "Kılıç Arslan II", *İA*, VI, 688-703; Abdülhâlûk Mehmet Çay, *II. Kılıç Arslan*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara 1987, s. 12; Taşdemir, a.g.m, s.1-2; Özaydın, a.g.m, s..471.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Keyhusrev'e gönderildiğinde Elbistan'a uğramış ve Efsûs'ta (Afşin) Ashâb-ı Kehf'in bulunduğu yeri ziyaret etmiştir.²³⁷

Moğol istilası önünden kaçarak kitleler halinde Anadolu'ya göç eden Türkmenlerin önemli bir kısmı Maraş ve Elbistan bölgesine gelmişlerdir. Bu Türkmen topluluklarından biri de XIII-XV. yüzyıllarda Maraş-Elbistan ve Malatya yörelerinde yaşayan Ağaçeriler'dir. Kilikya Ermeni Krallığı ve Antakya Haçlı Prinkepsliği topraklarına baskınlar yapan, el-Cezîre ve Suriye arazisini yağmalayan Ağaçerilerin isyanları sırasında Kayseri-Elbistan-Maraş ticaret yolu işlemez hale gelmiştir. Ticari hayatın durmasına bağlı olarak da bölgede isyan ve karışıklıklar artmıştır.²³⁸

Memlük Sultanı I.Baybars 1277 yılında Anadolu'ya girmiş ve Elbistan Savaşı'nda İlhanlı ordusunu mağlup etmiştir. 1337'de Dulkadir Beyliği kuruluncaya kadar Elbistan ve havalisi çeşitli olayların, isyanların ve savaşların yaşandığı, Selçukluların, İlhanlıların ve Ermenilerin ele geçirmek için mücadele ettiği bir bölge olmuştur.

Selçuklular döneminde Elbistan önemli gelişmeler göstermiş ve büyük bir şehir haline gelmiş, çoğu zaman da Maraş'tan ayrı bir idari birimi olarak yönetilmiştir. Maraş'ı, Hüsameddin Hasan'ın soyundan gelen valiler idare ederken, Elbistan'ı Selçuklu hanedanından melikler veya emîrlere yönetmiştir.²³⁹

Selçuklular döneminde hanedan üyesi melikler dışında Elbistan'ı yöneten emîr ve valilerden bazıları şunlardır:

1 - Emîr Buldacı

Emîr Buldacı ile ilgili ilk bilgilere Anadolu'nun fetih sürecinde rastlanılmıştır. Şahsi özellikleri ve hayatı hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Malazgirt zaferi sonrası Anadolu'yu Türk İslam yurdu yapmak isteyen Türkmen beylerinden Süleymanşah, Saltuk Bey, Mengüçük Gazi, Dânişmend Gazi, Kara Tegin Bey, Çubuk Bey, Artuk Bey, Çavuldur Bey ve Tanrıbermiş Beyler gibi aşk ve şevkle fetih harekâtına katılmış ve Elbistan yöresini feth etmiştir.

Kutalmışoğlu Süleymanşah tarafından Antakya'nın feth olunduğu zamandan biraz sonra 1085 yılı başlarında yukarı Ceyhan havzası yani Elbistan, Hunu, Göksun, Maraş, Besni ve Keysun şehirleri Süleymanşah'ın komutanlarından Emîr Buldacı tarafından feth edilmiştir.²⁴⁰

Claude Cahen,²⁴¹ Emîr Buldacı'nın Güney Kapadokya'daki Abdülkasım'ın kardeşi olduğunu belirtmiştir. Cahen, kısa bir süre önce yine aynı yörede görülen ve hatta Hasan Dağı'na adını veren Hasan Bey'in Emîr Buldacı'yı ile aynı kişi olması mümkündür diyerek de yanlış bir tahminde bulunmuştur. Evet Cahen'in ifadesiyle bu dönemde "Süleymanşah'ın ölümüyle önemleri artmış bazı beylerden ilk kez söz edildiği" doğrudur ancak Emîr Buldacı, Kayseri Emîri Hasan Bey değildir. Nitekim Hasan Bey ile ilgili çok farklı iddialar ortaya atılmıştır. Bu konuda Hasan Bey'in I.Kılıç Arslan'ın kardeşi Kulan Arslan'ın oğlu olduğu da söylenmiştir. Ancak Hasan Bey, I.Kılıç Arslan öldükten sonra taht mücadelelerine de katılmıştır ve Kılıç Arslan'ın oğlu Şehinşah tarafından öldürülmüştür.²⁴² Dolayısıyla Emîr Buldacı'nın Hasan Bey olma ihtimali yoktur.

²³⁷ Ebü'l-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, C.II, s.402; Selim Kaya, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s. 78-79; Özeydin, a.g.m, s.471-472; Taşdemir, a.g.m, s.1-2.

²³⁸ Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 28; Kaya, a.g.t, s.341; Tufan Gündüz "Kahramanmaraş", *DİA*, C. XXIV, s. 193.

²³⁹ M. H. Yinanç, *a.g.e.*, s. 92; Besim Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, (Yay. İlyas Gökhan- Mehmet Karataş), Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2008.

²⁴⁰ Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, (Haz.Refet Yinanç), Ekol Yayınevi, Ankara 2009, s.112.

²⁴¹ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Türkçe terc.Yıldız Moran), E yayınları, İstanbul 1979, s.93.

²⁴² Mehmet Ali Hacıgökmen, "Türkiye Selçukluları Zamanında Konya'nın Devlet Merkezi Oluşu", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S.29, 2011, s.239.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Sultan Melikşah tarafından İsfahan'da tutulan Süleymanşah'ın oğulları Kılıç Arslan ve Kulan Arslan 1093 yılı başlarında İznik'e gelmiştir. Kılıç Arslan iktidarı Ebulgazi'den devralmış, dağılmış bulunan devletin birliğini yeniden tesis etmeye çalışmıştır.²⁴³

Sultan I.Kılıç Arslan'ın Malatya'yı kuşattığı günlerde Birinci Haçlı seferi ile Anadolu'ya giren Haçlılar da İznik'i kuşatmıştı. I.Kılıç Arslan 1097 yılı Mayıs ayı sonlarında yanında Emîr Buldacı ve diğer Türk beyleri olduğu halde otuz günden fazla süren bir yürüyüşle İznik önlerine gelmiş ve Haçlılarla savaşmıştır.²⁴⁴ İznik'i kuşatan Birinci Haçlı seferi ordularına karşı savaşanlar arasında Emîr Buldacı da vardır. Nice nice zahmetler ve şehitlerle elde edilen ve vatan yapılan topraklarda istiklâl ve egemenliği sağlamak ve sürdürmek için mücadele eden Emîr Buldacı, Süleymanşah'a verdiği değer için bir nişanesi olarak onun oğlu I.Kılıç Arslan'a da değer vermiş, onu bu büyük ve yüce mücadelede yalnız bırakmamıştır. Haçlılarla yapılan bu savaşta Emîr Buldacı'nın şehit ya da gazi olduğuna dair bir bilgi olmadığı gibi ne zaman öldüğü de bilinmemektedir.

Rahmetli M.Halil Yinanç²⁴⁵ rahmetli Işın Demirkent²⁴⁶ ve Muharrem Kesik'e²⁴⁷ göre Emîr Buldacı, Elbistan bölgesi ile Maraş havzasını içine alan geniş alanda bir emîrlik (beylik) kurmuştur. Bu emîrliğin ne kadar sürdüğü de bilinmemektedir. Ancak biz Emîr Buldacı'nın hayatı ile sınırlı olduğu kanaatindeyiz. Çünkü sonraki yıllarda bu emîrlik (beylik) dönemin kaynakları tarafından zikredilmemiştir. Emîr Buldacı, Elbistan'ı fethi sonrası bölgeyi Türk İslam yurdu yapmak için çalışmıştır.

2- Ziyâeddin Muhammed

Elbistan'ı 1105 yılında yeniden fetheden Sultan I.Kılıç Arslan şehri veziri Ziyâeddin Muhammed'e iktâ etmiştir. Ziyâeddin Muhammed, I.Kılıç Arslan'ın 1107 yılında ölümünden sonra bölgede ortaya çıkan karışıklıklara ve Antakya Haçlı Prinkepsi Tankred'in muhtemelen 1108 yılında Elbistan'ı ele geçirişine kadar şehri yönetmiştir.²⁴⁸

3 - Emîr Hüsameddin Yusuf

Emîr Hüsameddin Yusuf, Türkiye Selçuklu Sultanı I.İzzeddin Keykâvus'un güvendiği devlet adamlarından biridir. I.Keykâvus Malatya'yı fethedince idareci olarak *Sipehsalar* Hüsameddin Yusuf es-Sultani'yi görevlendirmiştir. Dört yıl sonra yine bu görevde olduğu kitabe ile sabittir. Fakat I.Keykâvus'un kardeşi Alâeddin Keykubad'ı Malatya'da esir olarak tutması, Hüsameddin Yusuf'un bir *mukta* olarak değil de, bir vali olarak orada bulunduğunu göstermektedir. Emîr Sipehsalar Hüsameddin Yusuf, Malatya valiliği görevini icra ettikten sonra Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında da Elbistan Subaşılığı görevinde bulunmuştur.²⁴⁹ Emîr Sipehsalar Hüsameddin Yusuf, Diyarbakır kuşatmasına da katılmıştır. Elbistan'daki "Emir Yusuf Köyü" bu emîrin adından gelmektedir. Ayrıca Malatya Elbistan arasında yer alan Yarımca Köyü'nde inşa olunan Yarımca Han da bir kitabeyle göre Emîr Hüsameddin Yusuf tarafından yaptırılmıştır.²⁵⁰

²⁴³ Işın Demirkent, Türkiye *Selçuklu Hükümdarı Sultan I.Kılıç Arslan*, Türk tarih Kurumu Yayını, Ankara 1996, s.15.

²⁴⁴ Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I.Kılıç Arslan*, s.26.

²⁴⁵ Yinanç, a.g.e, s. 175.

²⁴⁶ Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I.Kılıç Arslan*, s.15.

²⁴⁷ Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I.Mesud Dönemi (1116-1155)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2003, s.5.

²⁴⁸ Taşdemir, a.g.m, s.1-2.

²⁴⁹ İbn Bibî, *El-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l Umûrîl Alâiyye*, (Türkçe terc. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, C. I, s. 139; Yazıcızâde Ali, *Tevârih- Ali Selçuk*, (Yay. M. Houtsma), Leyden 1902, s. 106; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Türkçe terc. Yıldız Moran), E yayınları, İstanbul 1979, s.237. Nermin Şaman Doğan, "Anadolu Selçuklu Sultanı: I. İzzeddin Keykavus Döneminde (1211-1220) Baniler ve İmar Faaliyetleri", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2016, S. 24, s. 225, 241, 242.

²⁵⁰ İsmail Aytaç, Malatya ve Yöresindeki Türk-İslâm Dönemi Yapıları, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1998, s. 59-60.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

4 - Emîr İlyas

Konya'dan Elbistan merkezli bölgeyi yönetmek üzere gönderilen valilerden biri de Emîr İlyas olmuştur. Kerîmüddin Mahmud Aksarayî, Emîr İlyas'tan eserinde sıkça bahsetmiştir. Özellikle de Anadolu'yu tahakkümleri altına alan İlhanelilerin 1305 yılının Temmuz-Ağustos'unda İrencin Noyan adlı kumandanı 20 bin asker ile iki ay gibi bir süre mücadele ederek karşı koymuştur. Emîr İlyas Alâeddin Kervansaray'ını İlhanelilere teslim etmemiştir. Emîr İlyas adına Afşin'e bağlı İlyas Köyü bulunmaktadır.²⁵¹

5 - Mübarizüddin Behramşah

Türkiye Selçuklu devlet adamlarının önde gelenlerinden biri olan Mübarizüddin Behramşah'a, Sultan I.İzzeddin Keykâvus tarafından 1211 yılı sonlarında Elbistan iktâ edilmiş ve bölgede vali olarak görev yapmıştır.²⁵² İsmi özellikle Ermenilere karşı yaptığı mücadeleler ile duyulmuş ve öne çıkmıştır.

I.Keykâvus'un, Fahreddin Behramşah'ın kızıyla yaptığı evliliğinde Mübarizüddin Behramşah gelini getirmek için görevlendirilmiş, verilen bu emri yapmak üzere hızlıca Elbistan'dan devlet merkezi Konya'ya sultanın yanına gelmiştir.²⁵³

Mübarizüddin Behramşah, 1216 yılında Halep Eyyûbîleri üzerine düzenlenen sefer öncesi I.İzzeddin Keykâvus tarafından Elbistan'daki görevinden alınarak Sivas'ta görevlendirilmiş olabileceği gibi, Elbistan'daki görevine ek olarak Sivas'ı idare etme vazifesi de verilmiş olabilir. Bu sefer esnasında Sivas Subaşı Mübarizüddin Behramşah kumandasındaki dört bin kişilik öncü Selçuklu kuvveti, I. Keykâvus'un başında bulunduğu ordunun merkez kolundan epeyce uzaklaşmış olduğu için el-Melikü'l-Eşref tarafından ağır bir yenilgiye uğratılmış, Mübarizüddin Behramşah da esir alınmıştır. Bu duruma aşırı derecede öfkelenen I.Keykâvus, el-Melikü'l-Eşref'le savaşmayı geri dönmüş, hıyanet ettiklerinden şüphelendiği bazı emîrleri Elbistan'daki bir eve toplayıp yakarak cezalandırmıştır.²⁵⁴

Mübarizüddin Behramşah'ın ölümü 1224 yılında Sultan I.Alâeddin Keykubâd döneminde olmuştur. I.Keykubâd sadâkatinden şüphelendiği Mübarizüddin Behramşah'ı diğer nüfuzlu beyler gibi hadîm Ruzbe ile Kayseri'deki Zamantı kalesine göndermiş ve zindanda ölmüştür.²⁵⁵

6 - Mübarizüddin Çavlı es-Sultani

Suriye'den Anadolu'ya geçiş yolu üzerinde önemli bir stratejik bölge olan Elbistan'a idareci olarak görevlendirilenlerden biri de Mübarizüddin Çavlı es-Sultani'dir²⁵⁶ Uzun bir süre Elbistan ve çevresinin yöneticiliğini yapmış ve Selçuklu devleti bünyesinde önemli hizmetler ifa etmiştir. Yaklaşık yarım asır Türkiye Selçuklu devletine hizmet eden Mübarizüddin Çavlı es-Sultani'nin yıldızı özellikle I.İzzeddin Keykâvus zamanında parlamaya başlamıştır. I.Alâeddin Keykubâd ve II. Gıyâseddin Keyhüsrev dönemlerinde de önemli görevler üstlenmiştir.

Ermenilere, Eyyûbîlere ve Moğollara karşı düzenlenen seferlere iştirak etmiştir.²⁵⁷ I.Alâeddin Keykubâd zamanında 1225 yılında tâcirlerin Franklar ve Ermenilerden şikâyetçi olması üzerine Ermenilerle Franklara karşı savaş açmıştır. Mübarizüddin Çavlı es-Sultani ve Emîr Komnenos kumandasındaki Selçuklu kuvvetleri Mut ve Silifke yörelerini fethetmiştir. Daha sonra muhtemelen

²⁵¹ Kerîmüddin Mahmud Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l Ahyâr*, (Yay. Osman Turan), Ankara 1944, s. 299-303; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2010, s. 650.

²⁵² Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s.24.

²⁵³ Anonim *Selçuknâme*, (Çev. Feridun Nafiz Uzluk), Uzluk Yayınları, Ankara 1952, s. 45-46; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 344.

²⁵⁴ İbn Bibî, *El-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l Umûrîl Alâiyye*, I, 213-216; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.318; Faruk Sümer, "Keykâvus I", *DİA*, C. XXIII, s. 353.

²⁵⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 362.

²⁵⁶ Buradaki adı zikredilen Mübarizüddin Çavlı ile Büyük Selçuklulardaki Atabeg Mübarizüddin Çavlı isim benzerliklerinden dolayı birbirlerine karıştırılmamalıdır. Detaylı bilgi için bakınız: Cihan Piyadeoğlu, "Büyük Selçuklu Devleti Emîri Atabeg Çavlı Sâkâvü", *İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul 2003.

²⁵⁷ Koca, *a.g.e.*, s. 43.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Mübarizüddin Çavlı es-Sultani kumandasında Elbistan yöresinden hareket eden bir Selçuklu kuvveti Kilikya Ermeni Krallığı'nın topraklarına girerek Çinçin Kalesi'ni ele geçirmiş, Ermeni Kralı Hetum, elçi göndererek barış istemek zorunda kalmış, I. Keykubad da kralın teklifini kabul etmiştir (1225). İmzalanan antlaşmaya göre; fethedilen Ermenek, Mut, Gülnar, Anamur ve Silifke yöreleri Selçuklu ülkesine katılmıştır. Ayrıca Ermeni Kralı Hetum her yıl I. Keykubad'a 40 bin altın ödemeyi kabul etmiştir.²⁵⁸

1226 yılında Mübarizüddin Çavlı es-Sultani ve Esedüddin Ayaz kumandasındaki Selçuklu ordusu, Malatya yöresindeki Kâhta ve Hısn-ı Mansûr (Adıyaman) kaleleriyle Harput yöresindeki Çemişgezek Kalesi'ni Artuklu beyi Melik Mesud'dan almışlardır.²⁵⁹ Mübarizüddin Çavlı es-Sultani zikredilen kalelerin ele geçirilmesinde büyük yararlılıklar göstermiştir.

Mübarizüddin Çavlı es-Sultani'nin uzun yıllar Elbistan valiliği yapmış olduğu zannedilmektedir. Köseadağ Savaşı sonrası Elbistan ve Malatya valisi olarak tayin edilmiştir. Maraş ve Elbistan'da pek çok eser inşa ettirmiştir.

Bir kitabede Mübarizüddin Çavlı es-Sultani'nin 1241 yılında Elbistan Valisi aynı zamanda da Çaşnigir'i olduğu zikredilmiştir. Sonraki yıllarda farklı unvanlarla farklı görevler icra eden Mübarizüddin Çavlı es-Sultani 1254 yılında Elbistan Subaşı olarak görev yapmıştır.²⁶⁰

7 - Emîr Kemaleddin Kâmyâr

Türkiye Selçuklu Devleti'nde etkili devlet adamlarından biri olan Kemaleddin Kâmyâr'ın, İzzeddin Keykâvus ile Alâeddin Keykubad arasında yaşanan saltanat mücadeleleri esnasında Keykâvus'un yanında yer almış olmasından dolayı oluşan kırgınlık sonrasında I.Alâeddin Keykubad'ın onu affetmesiyle tarih sahnesindeki etkin rolünü almaya başlamıştır.²⁶¹

Özellikle Eyyübîlerin Anadolu'yu istila etmek için sefere çıktıklarını haber alan I.Alâeddin Keykubad, öncü birliklerin başında Emîr Kemaleddin Kâmyâr'ı Akçaderbend'i²⁶² tutması için göndermiş, saltanat alayının peşi sıra geleceğini söylemişti. Ayrıca bölgede bulunan Maraş Valisi Nusretüddin Hasan Bey'in de harekete geçmesini emretmiştir. Kemaleddin Kâmyâr emrindeki beyler ve askerlerle Elbistan üzerinden geçerek Akçaderbend'e ulaşmış,²⁶³ Selçuklu birlikleri Eyyübîlerin geçebileceği yerleri ve geçitleri, ağaçlar ve taşlarla kapatmış ve askeri birlikleri takviye edip sağlamlaştırmışlardır. İbn Bibi, Kemaleddin Kâmyâr önderliğinde harekete geçen öncü kuvvete sultanın bir ordu yanında Kır Han, Rum ve Harezm emîrleri, Uç, Gürcü, Frenk ve Rus birlikleri ve önemli bir cephane, sayısız mal ve hazine olduğu halde oraya vardığını” kaydetmiştir. Selçuklu birlikleri bu bölgeyi ve geçitleri çok iyi bilmelerine rağmen, Eyyübîler bölgenin acemisi olduklarından dolayı Selçuklu kuvvetleri coğrafyanın verdiği avantajları çok iyi kullanarak Eyyübî ordusunu geri püskürtmeyi başarmıştır.²⁶⁴

Emîr Kemaleddin Kâmyâr, II.Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında Sadeddin Köpek'in hilesiyle bertaraf edilerek Gâvele kalesine sürgün edilmiş ve öldürülmüştür. Elbistan-Besni arasında bulunan meşhur Kemaleddin Han'ı (Kemareddin - Derbent Ağzı) inşa ettirmiştir.²⁶⁵

²⁵⁸ Faruk Sümer, “I. Alâeddin Keykubâd”, *İA.*, C. XXV, s. 358.

²⁵⁹ Sümer, “Keykubâd I”, s. 358.

²⁶⁰ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Türkçe terc.Yıldız Moran), E yayınları, İstanbul 1979, s.237.

²⁶¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 362-363.

²⁶² Darbü'l-hâdid olarak da bilinen bugünkü Elbistan ile Kayseri dolaylarındaki askerî ve ticaret yolunun üzerinde bulunan yerin adıdır. Detaylı bilgi için bkz. İlyas Gökhan, *Başlangıçtan Kurtuluş Harbi'ne Kadar Maraş Tarihi*, Öncü Basımevi Yayınları, Kahramanmaraş 2011, s. 67.

²⁶³ Honigmann, *a.g.e.*, s. 85.

²⁶⁴ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikâlar, Metin Tercüme Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 77.

²⁶⁵ Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikâlar*, s.78.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

8 - Emîr Felekeddin Halil

II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Kılıç Arslan zamanlarında bir dönem Elbistan valiliği yapmıştır. İlhanlı Devleti'nin kurulması Anadolu'daki Moğol baskı ve tazyikini artırmış ve İlhanlıların Memlukler ile olan mücadelesi Anadolu'nun İlhanlılar için vazgeçilmez olduğunu ortaya koymuştu. Batıya gelen Hülagu kışlak olarak Mugan'ı seçince Türkiye Selçuklularını 1243 Köseadağ savaşında mağlup eden Baycu Noyan, oradan ayrılarak 1256 yılında ikinci defa Anadolu'ya girmiştir. Bu sefer esnasında Harezmi Türk beyi Hüsameddin Baycar ve oğlu Bahadır'ın yanında bulunan beyler arasında Emîr Felekeddin Halil de vardır. II.İzzeddin Keykâvus ve IV.Rükneddin Kılıç Arslan arasındaki mücadelelerde önemli rol oynamıştır.²⁶⁶

Sultan IV.Rükneddin Kılıç Arslan, kardeşi II.İzzeddin Keykavus ile saltanat mücadelesine girdiği yıllarda Kayseri'de asker toplarken Felekeddin Halil ile Hüsameddin Baycar'a habercilerle ferman göndermiş onlar da bu davete “duyduk ve uyduk” diye karşılık vererek Sultan IV.Rükneddin Kılıç Arslan'ın yanında yer almışlardır. Şemseddin İsfahanî öldürülüp kellesi Sivas'a Sultan IV.Rükneddin Kılıç Arslan'a götürüldüğü zaman Emîr Felekeddin Halil ile birlikte Aksaray'a bir menzil uzaklıkta bulunan Alâeddin Kervansarayını yakınlarında II.İzzeddin Keykavus taraftarı askeri birlik ile çatışmaya girmiştir. Kervansarayın kapısını ateşe vererek halkın bir kısmını öldürmüş ve bir kısmının da mallarını alarak serbest bırakmışlardır.²⁶⁷

9 - Emîr Seyfeddin Ebu Bekir Candar

III. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında Elbistan valisi olarak görev yapmıştır. 1277 yılında Sultan Baybars'ın Selçuklulara yardım için düzenlediği sefere Emîr Seyfeddin Ebu Bekir Candar ve oğlu Bedreddin Kuş'da katılmıştır.

10 - Emîr Alâmeddin

I. İzzeddin Keykâvus zamanında Elbistan valiliği yapmıştır. Elembey köyü bu bey adına nisbetle teşekkül ettirilmiştir.

11 - Nusretüddin Hasan Bey

Maraş ve çevresinde II. Kılıç Arslan zamanında Hüsameddin Hasan Bey idaresinde bir uç beyliği kurulmuştur. Hüsameddin Hasan Bey bir müddet şehri yönettikten sonra vefat etmiş, yerine oğlu İbrahim geçmiş, ondan sonra da oğlu Nusretüddin Hasan Bey yönetici olmuştur. İbn Bîbî'nin Melik-i Maraş dediği ve uzun uzadıya medh eylediği zât budur. Nusretüddin Hasan Bey, Sultan I.Gıyâseddin Keyhüsrev'in güvenini kazanmış bir bey idi. I.Keyhüsrev'in 1208 sonu 1209 başlarında Kilikya Ermeni Kralı Leon'a karşı olan seferinde maiyyetinde bulundu. Nusretüddin Hasan Bey Selçuklu tahtını elde etmesinde oynadığı önemli ve olumlu rol sebebiyle Sultan I.İzzeddin Keykâvus'un da yanında itibar sahibi bir bey idi. Sultan I.Alâeddin Keykübâd'ın saltanatının ilk zamanlarında da Nusretüddin Hasan Bey Maraş'ta idareciliği muhtemelen 1233 tarihine kadar devam etti. I. Keykübâd'ın emriyle öldürüldü. Haçlılar zamanında çok harab olarak nüfusu azalmış olan Maraş bölgesi, Hüsameddin Hasan, oğlu İbrahim ve torunu Nusretüddin Hasan Bey zamanlarında imar edildi. Özellikle de yarım asır kadar yöneticilik yapan Nusretüddin Hasan Bey bu müddet zarfında bazı imar faaliyetlerinde bulundu. Afşin'de bulunan Ashâb-ı Kehf Mağarası etrafında binalar inşa ettirdi, camii ve tekke yaptırdı.²⁶⁸ Gerek bu binaların harâb olmaktan korunması gerekse ziyaretçilerin

²⁶⁶ Efe Durmuş, “Türkiye Selçukluları Devrinde Harezmi Bir Türk Emiri: Hüsameddin Baycar”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yayınları*, C. XIX, S. 1, Elazığ 2009, s. 225-226; Muammer Gül, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Moğol Hâkimiyeti*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s. 85; Arda Deniz-Filiz Ayşe Yalçın, *Moğolların Anadolu Politikası/İlhanlılar Zamanında Anadolu*, Ekim Yayınları, İstanbul 2014, s. 28.

²⁶⁷ İbn Bîbî, *El-Evamirü'l-Ala'ie fi'l-Umuri'l-Alaiyye*, C.II, s.139-140.; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 492-493; Faruk Sümer, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları II*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 704.

²⁶⁸ İlyas Gökhan, “Selçuklular Zamanında Maraş Emiri Nusreteddin Hasan Bey”, *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyet Kongresi Bildirileri*, C.I, Konya 2001, s. 338, 339; İlyas Gökhan, “XIII. Yüzyıl'da Maraş”, *I. Kahramanmaraş Sempozyumu*, Kahramanmaraş 6-8 Mayıs 2004, s. 352; Sümer, *Ashâbü'l-Kehf*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 32-33.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

misafir olması için masrafların temin edilebilmesi için de "atlas yazısı namıyla bilinen" Afşin Ovası'ndaki yerlerin büyük çoğunluğunu vakf eyledi. Nusretüddin Hasan Bey zamanında yaptırılmış olan Afşin'deki Ashab-ı Kehf külliyesi ile Maraş çevresindeki bazı kalıntılar günümüze kadar gelmiştir.²⁶⁹

Sonuç

Elbistan, coğrafi ve stratejik konumu sebebiyle Ortaçağ Türkiye'sinde askerî ve siyasî faaliyetlerin yoğun olarak yaşandığı bir bölge olmuştur. Anadolu'ya yönelik İslam akınlarının ilk uğrak yerlerinden biri olan Elbistan, bölgeye yakın her devletin sahip olmak istediği ve uğrunda savaştığı şehir olmuştur. Rumların, Arapların, Haçlıların, Ermenilerin ve Türkmen boylarının yaşadığı şehir, sık sık hâkimiyet değişikliklerine uğramıştır. XIII. yüzyıla kadar Elbistan ve havalisi çeşitli olayların, isyanların ve savaşların yaşandığı bir bölge olma özelliğini taşımıştır. Selçukluların, Moğolların ve Ermenilerin dönem dönem istilasına uğrayıp yağmalarına sahne olmuştur. Elbistan vilayetinin etnik yapısının değişmesine paralel olarak başta siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel değişimler de yaşamıştır.

Elbistan ve çevresi, yaşanan hâkimiyet mücadeleleri sebebiyle belki de en çok tahribe uğrayan bölgelerin başında gelmiştir. İlhanlılara, Haçlılara ve Ermenilere karşı Anadolu'nun önemli müdafaa hatlarından biri olan Elbistan'a, Selçuklu sultanları özel bir önem vermiş ve ilgi göstermişlerdir.

Elbistan, Selçuklular döneminde bölgesinde etkin ve özellikli bir şehir olmuştur. Selçuklu beyleri, Emîr Buldacı, Emîr Hüsameddin Yusuf, Emîr İlyas, Emîr Mübarizüddin Behramşah, Emîr Mübarizüddin Çavlı es-Sultani, Emîr Kemaleddin Kamyar, Emîr Felekeddin Halil, Emîr Seyfeddin Ebu Bekir Candar, Emîr Nusretüddin Hasan, Emîr Alâmeddin hiç şüphesiz ki Elbistan ve çevresine en iyi hizmeti vermek için gayret etmişler, bölgenin Türk İslam yurdu olması için çalışmışlardır. Bu emîr ve valiler Türkiye Selçuklu Devleti politikasının Elbistan ve çevresindeki uygulayıcısı olmuşlar, yaşadıkları dönemde idareleri altındaki Elbistan'a Türk İslam mührünü vurmuşlardır ve ebediyete kadar da bu mühür silinmeyecektir.

KAYNAKLAR

- AKSARAYÎ, Kerimüddin Mahmud, *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l Ahyâr*, (Yay. Osman Turan), Ankara 1944.
- ALPARSLAN, Yaşar, KARATAŞ, Mehmet, YAKAR, Serdar, (Editörler), *Maraş Tarihinden Bir Kesit: Dulkadir Beyliği Araştırmaları II*, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2008.
- ANNA KOMNENA, *Alexiad*, (Çev. Bilge Umar), İnkılâp Yayınları, İstanbul 1996.
- ANONİM SELÇUKNÂME, (Çev. Feridun Nafiz Uzluk), Uzluk Yayınları, Ankara 1952.
- ATALAY, Besim, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, (Yay. İlyas Gökhan- Mehmet Karataş), Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2008.
- AYTAÇ, İsmail, Malatya ve Yöresindeki Türk-İslâm Dönemi Yapıları, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1998.
- BECKER, C. H., "Eyyübîler", *İA*, C. IV.
- CAHEN Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Türkçe terc.Yıldız Moran), E yayınları, İstanbul 1979.
- ÇAY, Abdülhâlûk Mehmet, *II. Kılıç Arslan*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- DEMİRKENT Işın, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I.Kılıç Arslan*, Türk tarih Kurumu Yayını, Ankara 1996.
- _____, *Haçlı Seferleri*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 1997.
- DENİZ Arda - Yalçın Filiz Ayşe, *Moğolların Anadolu Politikası/İlhanlılar Zamanında Anadolu*, Ekim Yayınları, İstanbul 2014, s. 28.

²⁶⁹ S. Kaya, a.g.t., s. 340.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- DOĞAN Nermin Şaman, “Anadolu Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus Döneminde (1211-1220) Baniler ve İmar Faaliyetleri”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2016, S. 24.
- DURMUŞ EFE, “Türkiye Selçukluları Devrinde Harezmlî Bir Türk Emiri: Hüsameddin Baycar”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yayınları*, C. XIX, S. 1, Elazığ 2009.
- EBÛ'L-FEREC, *Abu'l-Farac Tarihi*, (Türkçeye terc. Ömer Rıza Doğrul), Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1999, C.II.
- ERSAN, Mehmet, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.
- GÖKHAN İlyas, “Selçuklular Zamanında Maraş Emiri Nusreteddin Hasan Bey”, *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyet Kongresi Bildirileri*, C.I, Konya 2001, s. 338, 339.
- _____, “XIII. Yüzyıl'da Maraş”, *I.Kahramanmaraş Sempozyumu*, Kahramanmaraş 6-8 Mayıs 2004, s. 352.
- _____, *Başlangıçtan Kurtuluş Harbi'ne Kadar Maraş Tarihi*, Öncü Basımevi Yayınları, Kahramanmaraş 2011, s. 67.
- GÜL Muammer, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Moğol Hâkimiyeti*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s. 85.
- GÜNDÜZ Tufan, "Kahramanmaraş", *DİA*, C. XXIV.
- HACIGÖKMEN Mehmet Ali, “Türkiye Selçukluları Zamanında Konya'nın Devlet Merkezi Oluşu”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.29, 2011.
- HACIGÖKMEN Mehmet Ali, “I. Alaeddin Keykubat Dönemi Devlet Adamlarından Kemaleddin Kamyâr (d. ?- ö. 1238)” *Kırkambar Tarih Yıllığı*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2016, s 127-155.
- HONIGMANN, Ernest, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (Çev. Fikret İşiltan), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1970.
- İBN BİBİ, *El-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l Umûril Alâiyye*, (Türkçe terc. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, C. I-II, Ankara 1996.
- KAYA Selim, “Ortaçağ'da Maraş'ın Sosyo Kültürel ve Etnik Yapısı Hakkında Bir Değerlendirme”, *I.Kahramanmaraş Sempozyumu*, 6-8 Mayıs 2004, Kahramanmaraş Belediyesi Yayını, İstanbul 2005, C.I, s.
- _____, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.
- KESİK, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi, Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- KOCA, Salim, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- METİN, Tülay, *Selçuklular Döneminde Malatya*, Malatya Valiliği Yayınları, Malatya 2013.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Dânişmendîler”, *DİA*, C. VIII, İstanbul 1993.
- PİYADEOĞLU, Cihan, “Büyük Selçuklu Devleti Emîri: Atabeg Çavlı Sâkâvû”, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, *Tarih Dergisi*, İstanbul 2003.
- SEVİM Ali, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1990.
- SÜMER, FARUK, “Çukur-Ova Tarihine Dâir Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına kadar)”, *Tarih Araştırmalar Dergisi*, C. I. S. 1, Ankara 1963.
- _____, “Keykâvus I”, *DİA*, İstanbul 2002, C. XXV, s.352-353..
- _____, “Keykubâd I”, *İA*, *DİA*, İstanbul 2002, C. XXV, s.358-359.
- _____, “Selçuklular”, *DİA*, İstanbul 2009, C. XXXVI, s.380-384.
- _____, *Ashâbü'l-Kehf*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1989.
- TAŞDEMİR Mehmet, “Elbistan”, *DİA*, İstanbul 1995, C. XI.
- TUFAN, Gündüz, "Kahramanmaraş", *DİA*, C. XXIV.
- TURAN Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2010.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- _____, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikâlar, Metin Tercüme Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- _____, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993.
- _____, “Kılıç Arslan II”, *İA*, VI, 688-703;
- URAS, Esat, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yayınları, Ankara 1987.
- URFALI MATEOS VEKAYİ-NÂMESİ (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162) (Çev: Hrant D. Adnreasyen, Notlar: Edouard Dulaurer, M. H. Yinanç) Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2000.
- UYUMAZ, Emine, *Sultan I.Alaeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- YAZICIZÂDE ALİ, *Tevârih- Âli Selçuk*, (Yay. M. Houtsma), Leyden 1902.
- YİNANÇ, Mükrimin Halil, *Maraş Emîrleri*, TTEM, 1340, Nr. 6. (83).
- YİNANÇ Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, (Haz.Refet Yinanç), Ekol Yayınevi, Ankara 2009.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

KAHRAMANMARAŞ AFŞİN ESHAB-I KEHF RİBATI TAÇKAPI SÜSLEMELERİNİN İKONOĞRAFİK ÇÖZÜMLEMESİ

Ayşe SARIHAN²⁷⁰

Özet

Kahramanmaraş'ın Afşin İlçesi'nde bulunan Eshab-ı Khef Külliyesi, merkeze 7 km. uzaklıkta olup kutsal görülen önemli bir ziyaret merkezidir. Külliye; Anadolu Selçuklu Dönemi'ne ait Ribat, Cami, Han, Dulkadir Beyliği Dönemi'ne ait Medrese, Kadınlar Mescidi ve Osmanlı Dönemi'ne ait Paşa Çardağı'ndan oluşmaktadır.

Eshâb-ı Khef Kısası'nda, Eshâb-ı Khef'in "mağara arkadaşları" olarak adlandırılan inançlı gençler için Kur'an'da kullanılan isim olarak geçmesi ve ribatın, Anadolu'da türünün ilk örneklerinden olması yapının Türk Sanatı açısından önemini ortaya koymaktadır.

Ribat teriminin, önceleri hudutlardaki müstahkem müdafaa mevkiilerini, askeri ve ticaret yolları üzerindeki menzilleri ifade ederken, zamanla yerini tarikat ile ilgili yapıya bırakarak dervişlerin bir araya geldiği tarikat ibadet ve öğretisinin yapıldığı yer konumuna ulaştığını görmekteyiz.

Anadolu Selçuklular'ın Maraş Emiri Nusretüddin Hasan Bey tarafından 1215'te yapılmış olan Ribat, döneminin süsleme anlayışını yansıtmaktadır. Ribat taç kapısındaki "sekiz kollu yıldız", "rozet" ve "insan figürü" vb. kullanımı üzerinde durularak bu figürlerin ikonografik olarak neyi temsil ettiği açıklanmaya çalışılmıştır. Süslemelerin ikonografik çözümlemesinin sağlıklı yapılabilmesi için yapının mimari işlevi göz önünde bulundurulmuştur. Süslemelerde tasvir edilen her figürün kainatta bir karşılığı bulunmaktadır.

Çalışmamızın önemli amaçlarından biri, Anadolu Selçuklu süsleme sanatında karşımıza çok az sayıda çıkan insan figürünün ribatın taç kapısında kullanımının Anadolu'daki benzer örneklerinden de yola çıkılarak ikonografik açıdan irdelenip, bu tür çalışmalara katkı sağlayabilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Eshab-ı Khef, Ribat, Taç kapı, Geometrik süsleme, İnsan figürü.

THE ICONOGRAPHIC ANALYSIS OF PORTAL DECORATIONS OF AFŞİN ESHAB-I KEHF RIBAT IN KAHRAMANMARAŞ

Abstract

The Eshab-ı Khef Complex is an important holy visiting centers situated in Afşin district which is about 7 kilometers a way from Kahramanmaraş city center. The complex consists of a Ribat, a mosque and an inn ("han") from Anatolian Seljuk period; a madrasa, a masjid for women from Dulkadir principality period and the Pasha mosque from Ottoman period.

The importance of Eshab-ı Khef comes from the Eshab-ı Khef story in Holy Quran. This expression is used for they our believers called "Cave friends" for sharing the same cave. The Ribat is the first and early structure sample of its kind in early Anatolian Turkish art.

The term "Ribat" was previously used for the fortified defense positions at frontiers and the target places on military and trader routes. Later, it became a meeting and worship location of the members from different religious sects like "dervishes."

The Eshab-ı Khef Ribat was constructed by Nusretüddin Hasan Bey, the Maraş Emir of Anatolian Seljuk period in 1215. It reflects the decoration understanding of the related era. On the Ribat's portal "eight-point star", "badge", "human figure" and so on have been used and what they represent iconographically have been tried to explain.

The architectural function of the structure has been taken into account in order to make a healthy iconographic analysis. Every figure depicted in the decorations has a provision in the universe.

²⁷⁰Ayşe Sarihan, Sanat Tarihçisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İslâm Tarihi Ve Sanatları ABD. , Yüksek lisans Öğrencisi, e-posta: ayseakgun35@gmail.com.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

One of the important targets of our study is to contribute the studies on Anatolian Seljuk decorative arts which have very few examples of human figure used in ribat portals and to analyse them in iconographic terms.

Key words: Eshab-ı Khef, Ribat, Portal, Geometrical ornament, Human figures.

GİRİŞ

Kahramanmaraş'ın Afşin İlçesi'nde bulunan Eshab-ı Khef Külliyesi geçmişten günümüze önemini ve kutsallığını koruyarak ulaşmıştır.

Afşin daha önce üç isimle anılmıştır. Şehrin en eski adı olan *Arabissos* Bizans kaynaklarında da geçmektedir. İbni Bibi'de aynı adın görülmesi şehrin bu adını da Selçuklu devrinde koruduğunu göstermektedir. İslâm kaynaklarında Afşin, *Efsûs* (*Efsus*) adıyla anılmıştır. Bunun Süryaniler tarafından söylenen şekli olup onlardan Araplara geçtiği tahmin edilmektedir. Türklerin bu şehre verdikleri isim ise *yarpuz'dur*. Bu isimlendirme XIV. yüzyılda daha kuvvetli ihtimal ile XV. yüzyılda olabilir. Bu isimlerle anılan yere 1944 yılında Afşin adı verilmiştir²⁷¹.

Kur'an-ı Kerim'de 118. Surenin adı mağara anlamına gelen Khef'tir. Surenin 9-26 arasındaki ayetler Eshab-ı Khef ile ilgilidir. Ashâb-ı Khef "mağara arkadaşları" olarak isimlendirilen inançlı gençler için Kur'an'da kullanılan isimdir²⁷². Mağara arkadaşlarının kaynaklara göre; Yemliha, Mekselina, Debernûş, Şaznûş, Mernûş, Kafestatyûş, Mislina isminde yedi genç olduğu belirtilmektedir. Eshab-ı Khef, Hıristiyanlar tarafından "Yedi Uyurlar" olarak bilinmektedir. Bu yedi gencin mağarada ne kadar süre uyduklarına dair, Khef Suresi'nin 25. Ayetinde; 300 yıl artı 9 yıl kaldıkları açıklanmaktadır. Müslümanların kutsal kitabında bu konunun yer alması İslâm dünyası açısından bu mağaranın bulunduğu yerin kutsal sayılmasını sağlamakla kalmamış geçmişte olduğu gibi günümüzde de yerli ve yabancı bir çok turistin ziyaret mekanı haline gelmesini sağlamıştır. Mağara'ya gelen ziyaretçilerin ihtiyaçlarının karşılanması için Maraş Emiri Nusretüddin Hasan Bey, Eshab-ı Khef Külliyesi'ni inşa ettirmiştir. İslâm Sanatı açısından önemli bir yere sahip olan Eshab-ı Khef Külliyesi; Ribat, Camii, Han'dan oluşmaktadır. Daha sonra ilaveler yapılarak külliye genişletilmiştir.

Külliyenin en önemli süsleme öğelerini Ribatta kapısında görmekteyiz. Bu anlamda yapmış olduğumuz çalışma İslâm Sanatı çalışmalarına katkı sağlayacaktır.

1. RİBAT:

Ribat kelimesi Arapça olup Kur'an'da (VIII, 62) adı geçmektedir. Ribat'ın kökeninin Müslümanlıktaki cihad yani din harbi vazifesiyle alakalı yani dini askeri bir kurum olduğu görülmektedir²⁷³. Ribat terimi başlangıçta hudutlardaki müstahkem müdafaa mevkiilerini, askeri ve ticari yollar üzerindeki menzil tesislerini ifade ederken, IX. Yüzyıldan sonra bu işlevini kaybederek tarikatla ilgili yapı karakterini almıştır. Dervişlerin bir arada yaşadıkları, tarikat ve öğretisinin yapıldığı, yolculara barınacak yer sağlayan bu tür yapıların işlevine uygun inşa edildikleri görülmektedir²⁷⁴.

Eshab-ı Khef Ribat'ı yapı türüne uygun olarak Maraş Emiri Nusretüddin Hasan Bey tarafından 1215 yılında yaptırılmıştır.

Külliyenin odak noktasını oluşturan ve yapı topluluğunun ilk elemanı olan ribat, cami ile han arasında yer almaktadır. Dıştan iki katlı görünüme sahip olan yapının alt katı ribat olup, ince yonu taştan inşa edilmiştir. Üst kat ise tuğla malzemeyle medrese olarak Dulkadir Beyliği döneminde yapılmıştır. Ribat tabânını ilimler, medresede ise zahirî ilimlerin okutulduğu anlaşılıyor. İnşâ kitabesinde "*Ribatü'l-Mübârek*" ismiyle bahsedilen ribat, arşiv belgeleri ile yayınlarda "*Eshab-ı Khef Ribatı*", "*Eshab-ı Khef Zaviyesi*" ve "*Çilehâne*" adlarıyla geçmektedir. Eshab-ı Khef Ribatı,

²⁷¹F. Sümer. "*Eshabü'l-Khef (Yedi Uyurlar)*", Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1989, s.4.

²⁷²A.J. Wensinck, "*Eshâbü'l-khef*", İA, Meb Yayınları, İstanbul 1977, c. IV, s.371.

²⁷³F. Köprülü, "*Vakfa Ait Tarihi İstihlaklar: Ribat*", Vakıflar Dergisi, S.II, Ankara, 1942, s.267.

²⁷⁴N.Şaman-T.Yazar, "*Kayseri Köşk Hânîkâhı*", Vakıflar Dergisi, 22, 1991, s.301-314.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

"hanikah (zaviye)" amacıyla yapılmış olup, Osmanlı arşiv belgelerinde "*Eshabü'l-Kehfî 'ş-Şerif Zaviyesi*", olarak geçmektedir. Ribat, oldukça sağlam bir şekilde inşa edilmiş olup vadi ve ovaya hakim bir alana yapılmıştır. Yapının plan şemasında ve araziye yerleştirme düzeninde, hem sınır boylarında savunmaya yönelik yapılan ribatların hem de hânîkâhların (zaviye) etkilerini görebiliyoruz. Ayrıca ribat (1215), külliye'nin ilk elemanı olduğu için hanikah, mescit, han ve medrese görevlerini bir arada sürdürdüğü anlaşılıyor. Ribatın fonksiyonlarını; bir şeyhin idaresi altında dervişlere tasavvufi bir eğitim vermek, mescit vazifesi görmek, Hıristiyanlığın önemli merkezlerinden olan bölgede Müslüman iskânına öncülük etmek, kutsal mağarayı ziyarete gelenleri misafir etmek ve çevredeki insanlarla iyi ilişkiler kurarak onların eğitim ve öğretimlerine yardımcı olmak şeklinde sıralayabiliriz. Ribat burada ikâmet edenlerin bütün ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde çok fonksiyonlu planlanmıştır. Günümüze bazı onarımlar gören ribat, orijinal özelliklerini büyük ölçüde muhafaza etmektedir. Ribat, doğu batı doğrultusunda eğimli bir kayalık alanın düzlenmesiyle oluşturulan bir zemin üzerine inşa edilmiştir. Yapının batı cephesi kısmen kayalar içine oyularak yerleştirilmiştir. Ribatın inşasında tamamen sarımsak renkte ince yonu taş malzeme kullanılmıştır. Kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilen ribat, dıştan yaklaşık 16.00 x 20.40 m. ölçülerindedir. Dışa kısmen kapalı olan yapı; güney cephesinde muhteşem taçkapı, kuzey cephesinde küçük bir giriş açıklığı, doğu cephesinde ise üç payanda ve üç pencereyle hareketlendirilmeye çalışılmıştır. Ribat, doğu-batı doğrultusunda eğimli bir alan üzerine inşâ edildiği için doğu cephesi dikdörtgen kesitli üç payanda ile desteklenmiştir. Ribata, güney cephenin ortalarında açılan 6.25x8.60 m. ölçülerinde mukarnas kavsaralı taç kapıdan girilir. Oldukça zengin taş bezemeye sahip olan taç kapının Anadolu Selçuklu mimarisinde oldukça önemli bir yeri vardır. İç mekâna basık kemerli esas giriş açıklığından girilir. Ayrıca taç kapının ekseninde ve kuzey cephenin ortalarında küçük bir kapı açıklığına daha yer verilmiştir. Bu kapının, ribatın 4.50 m. kuzeyinde yer alan cami ile bağlantı sağlamak amacıyla açıldığı anlaşılıyor. Yapının plan düzenlemesi, tespit edebildiğimiz kadarıyla, Türk mimarisinde tek örnektir. İç mekan, kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilmiş olup 13.94 x 17.96 m. ölçülerindedir. Taç kapıdan orta sahına girilir. Yapının planı; boydan boya birbirine paralel uzanan iki sahnın ile batı tarafta orta sahına açılan mescit, iki eyvan ve beş küçük hücreden (çilehâne) oluşur. Sivri beşik tonozlarla kapatılan sahnınlar ikişer takviye kemeriyle desteklenmiştir²⁷⁵.

Doğu sahnın yanlarda duvar payelerine, ortada dikdörtgen kesitli iki payeye istinad eden üç sivri kemerle orta sahına açılmaktadır. Bu kısmın zemini, orta sahnından 0.65 m. yüksekte tutularak, kuzey duvarına ocak nişi, doğu duvarına da üç pencere açılmıştır. Doğu sahnın, ribattaki dervişlerin ikamet, eğitim ve öğretim yapmaları amacıyla düzenlendiği anlaşılıyor. Doğu sahnın bulunduğu kısım iki katlı yapılmıştır. Bodrum katına orta sahnın güneydoğu tarafında yer alan on basamaklı taş merdivenle inilir. Kuzey-güney doğrultusunda boydan boya sivri beşik tonozla kapatılan 2.60 x 17.27 m. boyutlarındaki mekânın aydınlığı, doğu duvarında açılan dört adet hafif mazgal pencereyle sağlanmaktadır. Bodrum katının depo ve servis mekânı olarak tesis edildiğini düşünmekteyiz. Orta sahnın batı tarafı ise, daha farklı bir düzenlemeye sahip olup iki bölümden oluşur. Kuzey kısım bir mescit, bir eyvan ve küçük bir hücreden (çilehane) meydana gelir. Bu mekânlar sivri beşik tonozlarla kapatılmıştır. Kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilen mescid, yanlarda duvarlara, ortada dikdörtgen kesitli payeye istinad eden iki sivri kemerle orta sahına bağlanmaktadır. Mescid kısmı, orta sahnın zemininden yüksekte tutulmuş ve kible duvarına mukarnas kavsaralı taş mihrap yapılmıştır. Bu kısmın eğitim-öğretim ve ibadet etmek amacıyla yapıldığı anlaşılıyor. Batı sahnın güney bölümü ise, orta sahna dikey olarak uzanan sivri beşik tonozlu bir eyvan ile eyvanın kuzey ve güney taraflarına simetrik olarak yerleştirilen dört hücreden (çilehane) oluşur. Sivri kemerli birer kapıyla eyvana açılan beşik tonozlu hücrelerin ebadı 1.30 x 1.76 m. ile 1.85 x 2.84 m. arasında değişmektedir. Eyvanın güney tarafı iki katlı inşa edilmiştir. Bu kısımda yer alan iki hücrenin örtü sistemleri, diğer hücrelerinkinden daha alçakta tutularak, üst kısmına boydan boya sivri beşik tonozlu bir mekan

²⁷⁵Prof. Dr. M. Özkarcı, "*Afşin (Efsus) Eshab-ı Kehf Şehri*", Kahramanmaraş Turizm Altyapı Hizmet Birliği Yayını, Kahramanmaraş 2012, s. 49-56.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

yapılmıştır. Üst kata, güney cephenin batı tarafında yer alan ve zeminden yüksekte tutulan basık kemerli küçük bir kapıdan girilir. Kapıya, arazinin topografik yapısından dolayı hafif rampalı bir yoldan çıkılarak ulaşılır. Bu hacmin ribatın iç mekânıyla bağlantısı, doğu duvarında orta sahna açılan dikdörtgen kesitli bir pencereyle sağlanmıştır. Üst katın, ribatın şeyhi için yapıldığını düşünüyoruz. Bu pencereyle hem iç mekânın aydınlatıldığı, hem de şeyh efendinin ribattaki dervişleri kontrol ettiği anlaşılıyor. Ribat dıştan tek katlı olmakla beraber, iç mekânda kademeli olarak üç katlı bir düzenlemenin varlığı göze çarpmaktadır²⁷⁶ (Fotoğraf 1).

1.1 RİBAT TAÇKAPI SÜSLEMESİ:

Çalışmamızın ana konusunu oluşturan taçkapi süsleme özelliklerine baktığımızda döneminin süsleme özelliklerine uygun olarak yapıldığını görmekteyiz. Döneminin ilk örneklerinden olan bu süsleme tezyinatında bitkisel süslemelerle karşılaşmıyoruz. Anadolu Selçuklu Dönemi'nde 13. Yüzyılın sonlarına doğru bitkisel süslemelerin giderek arttığını görmekteyiz. İkonografik olarak, taç kapi süsleme özelliklerinden; Sekiz Kollu Yıldız, İnsan Figürü, Mukarnasve Rozet kullanımı yorumlanacaktır (Fotoğraf 2).

1.1.1 SEKİZ KOLLU YILDIZ KULLANIMI:

Taç kapi ana bordürü üç yönden sekiz kollu yıldız motifleriyle kuşatılmıştır (Fotoğraf 3). İç içe geçmiş iki kareden oluşan sekiz kollu yıldız kullanımına özgü çeşitli düşünce ve anlayışlar bulunmaktadır.

On üçüncü yüzyıl ilk yarısında Anadolu Selçuklularının yapıyı dışa karşı temsil eden anlamını dile getiren ve içeri davet eden taç kapılarında, ana motif geometrik örnekler ve özellikle yıldız sistemleri düzenleridir²⁷⁷.

Bütün görüntülerin ardındaki tek varlık, evrendeki birlik, tasavvufun ana temasıdır. Kozmik geometrik yapının döneme damgasını vuran tasavvufun ulularından, Vahdet-i vücudun belki en etkili öncülerinden olan İbn'ül Arabi, 1204-5 yıllarında, ülkesi İspanya'dan Mekke'ye gittikten sonra, Anadolu'ya da gelerek, Sadrettin Konevi gibi mutasavvıfları yetiştirmiş, bunların fikirleri de Selçuklu sultanları ve dönemin mimarlarına da etki etmiştir ki, bu tarihler, Anadolu'da geometrik düzenlerin, başta taş olmak üzere, çini ve ağaç oymada ön planda olduğu devirdir²⁷⁸.

İbn'ül Arabi, âlem katlarını anlatırken, daireler çizimi ile açıklamaktadır. Kullandığı şema, bir merkez daire etrafında onunla ve birbiri ile kesişerek halkalanan dairelerden meydana gelir. Bu yıldız sistemlerimizin de temel şemasıdır ve geometrik örneklerle ilginç bir bağ kurulduğu açıktır²⁷⁹.

Tasavvufta Allah'ın sonsuzluğunu ifade eden kelimeler mesela, Allah aşkını ima eden güneş, ay ve yıldızlar gibi ışık simgeleri, Türklerin Müslüman olmadan önceki kozmik figürleri olan kün-ay ve rozetler, İslami dönemde taşa adeta ruhsal bir varlık olarak anlam kazanmıştır²⁸⁰.

Anadolu Selçuklu döneminde; geometrik ve bitkisel örnekler, figürler ortak özellikler gösteren düzenlerdedir ki, sonsuzluk, sınırsızlık, çeşitlilik içindeki birlik gibi tasavvuf görüşleri ile uyum gösterirler. Mimarideki bu yansımaların kendilerine ayrılan alanı sınır kabul etmemesi, devamlı kesişmelerde yeni görüntüler aynı anda çeşitli görüntüler vermesi, izledikleri belirli yollarla, bu devamlı değişiklik ve yenilemelerle anlam kazanmaları yeryüzünün sayısız değişken görüntüsünün Yüce yaratıcıyı (Allah'ı) yansıtanın ifadesi olarak, Mevlana Celalettin Rumi'nin "Güzellik birdir,

²⁷⁶ Prof. Dr. M.Özkarıcı, "Aşşin Eshab-ı Kehf Külliyesi'nin Türk Mimarisindeki Yeri Ve Önemi", Uluslararası İnanç Turizmi ve Eshab-ı Kehf Sempozyumu(20-22 Eylül 2012), Öncü Basımevi, 1. Basım 2013, Kahramanmaraş, s. 20-21.

²⁷⁷ S. Mülâyim, "Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler (Selçuklu Çağı)", Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 503, Sanat Dizisi 1, Ankara 1982.

²⁷⁸ S. Ögel, "Anadolu'nun Selçuklu Çehresi", Akbank Yayınları, 1994, 100.

²⁷⁹ İbn'ül Arabi, "Fütühat El Mekkiye Fi Esrar El Maliki'ye ve El Mülkiye", Mekke 1231, Cilt IV (Env. No: 1848), 47.

²⁸⁰ S. Ögel, a.g.e., 1994, 11.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

yalnız şu var ki, eğer sen aynaları çoğaltırsan o da çoğalır”²⁸¹ düşüncesi mimarlara ilham kaynağı olmuştur.

Kareyle daire arasında bir form olan sekizgen , yerle gök arasındaki bağlantının geçiş evresini de simgelemektedir. Güneş ışınları, dünyaya yaklaşık 8 dakikada bir gelmekte ve bu bakımdan 8 sayısı, kozmik dengenin sayısı olarak da kabul edilmektedir²⁸².

Anadolu Selçuklu sanatı ortamında yıldız sisteminin oluşumu ve uygulaması, sadece bir tasavvufi ürünü değil, adeta kendi başına bir yorumdur²⁸³.

Varlık nedenini ve evrenini açıklamaya çalışan insanoğlu, matematiği ve onun içerisinde gelişen geometriyi bu amaç için önemli bir araç olarak her dönemde kullanmıştır. Türk kültür dünyasında gök, güneş, ay ve yıldız gibi göksel öğeler hemen her çevrede olduğu gibi, hem tanrısal gücün hem de dünyasal erkin yansımaları olarak değerlendirilmiştir²⁸⁴.

Bir yıldız sistemini meydana getiren tek tek hatlar dinamiktir, enerji doludur. Muayyen yıldız merkezler etrafında başka hatlarla daima aynı kesişmeler ve örülmeler neticesi “yıldız” dediğimiz teşekkülâta girmeleri, üstün bir iradenin sevkidir. Bir yıldız tezyinatının düzeni zorumlu ve vazıhtır. Her şeyin üstündeki kâinat düzeninin aksidir. Yıldız merkezlerin tekrarındaki ritmik ahenk, bu düzenin ahengidir. Birçok ufak merkezlerin, örnek kesitinin dışındaki esas bir merkez etrafından tanzim edilmiş olduğu intibamı, çizgilerin muayyen fasılalarla bir araya toplanıp tekrar ışın gibi yayılması uyandırıyor. Bunları harekete getirip tekrar toplayan kuvvet her şeyin üstündeki ilâhi iradedir²⁸⁵.

Anadolu Selçuklu’ları taş tezyinatı doğrudan doğruya insana hitap eder ve “tasviri” olmayan bir ifade tarzının en kudretli tavrı ile bunda muvaffak olur. Her hakiki sanat eseri gibi bu tezyinî kompozisyonlar da öğreticidir. Bilhassa yıldız tezyinatı gibi sistemlerin zorumluluğu, kaçınılması imkansız ilâhi takdiri temsil eder²⁸⁶.

Sonuç olarak göğün simgesi haline gelen yıldız simgesinin çeşitli şekillerde mimariye yansımaları ve bu yansımadaki oran, orantı, ahengin estetik açıdan kainatın ne kadar mükemmel ne kadar uyumlu yaratıldığının da adeta kanıtıdır. Kainat yaratıcısının mükemmelliğinin kainata yansımaları ve ona ulaşma arzusu ile bu süsleme biçimi karşımıza çıkmaktadır.

1.1.2. İNSAN FIGÜRÜ KULLANIMI:

İnsanoğlunun varoluşundan beri onu çevresindeki kötülüklerden koruma, bilinmezliklere karşı tedirginliğini azaltma gibi psikolojik işlevleri yüklenen muska, tılsım, nazar, totem gibi ruhsal, aynı zamanda karmaşık inanışlar ve kavrayışlar, yüzyıllar boyunca onun sanat yaratmalarına da yön vermiştir. Bu ruhsal duyguların sanata yansımaları olarak sembolik, tılsımlı, olağanüstü kuvvetleri olduğu kabul edilen ve figürlü adı verilen insan, hayvan ve bir dizi fantastik yaratıktan oluşan grup, tarih boyunca çeşitli bölge ve kültür çevrelerinde sanat eserlerini süslemiştir. İslam sanatında figürlü tasvirler ilk olarak Emevilerde 8. Yüzyılda özellikle antik erken Hıristiyan ve Sasani sanatı etkisi altında verilmiş, 9. Yüzyılda Abbasilerle Orta Asya Türk stili diyebileceğimiz yeni bir üslupla gelişmiştir. Abbasi, Samanoğlu, Tolunoğlu, Karahanlı, Gazne İspanya, Emevi, Fatimi, Eyyubi, İran ve Anadolu Selçuklu el sanatları ve mimarisindeki figürlü tasvirlerde çeşitli ayrıntılarla hep bu stilin ağır bastığı görülür²⁸⁷.

²⁸¹ S. Ögel, a.g.e. 1994, 63.

²⁸² Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kurumsal Kimlik Kılavuzu.

²⁸³ S. Ögel, a.g.e, 1994, s.104.

²⁸⁴ E. Eser, “Asyatik Evren İmgesi: Sekiz Köşeli Yıldız”, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Ankara 2005, s. 69.

²⁸⁵ S. Ögel, “Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı”, Türk Tarih Kurumu Yayınları VI. Dizi, 2.Baskı Ankara 1987,s.146.

²⁸⁶ S. Ögel, a.g.e. , 1987,s.153.

²⁸⁷ L. Bulut. “Anadolu Selçuklu Sanatında Maske Şeklinde İnsan Başı Tasvirleri ve İkonografik Kaynağı Üzerinde Düşünceler” Sanat Tarihi Dergisi, Sayı 10, 2000, s.21.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Anadolu Selçuklu figürlerinde duygu belirtisi yoktur; çünkü insandaki davranışı ve tutum alışını yönlendiren en önemli etkenler, Sünni akideler veya tasavvufufla denetim altına alınmıştır²⁸⁸. İslam inancında yer alan tasvir yasağının yansımaları olarak bu durumla karşılaşmaktayız.

İnsan figürü Anadolu'da ender olarak sadece büst veya rozet şeklinde canlandırılarak ay ve güneşi sembolize eder. Çoğunlukla ay ve güneş bir arada kullanılır. Sivas Keykavus Darüşşifası'nın ana eyvanının kemer köşeliklerinden, birer ay ve güneş rozeti içinde, çok harap durumunda, uzun örgülü saçlı başlar yer alır. Etraflarına dağılmış daha küçük dörder rozetin de başka gezegenleri sembolize ettiği sanılmaktadır²⁸⁹.

Niğde Alaaddin Camii (1233), Niğde Hüdavend Hatun Türbesi (1312), Kayseri Çifte Medrese (1205), Kayseri (Tuzhisarı) Sultan Hanı (1232-36), Kayseri Hunad Hatun Camii (batı ve doğu taçkapısı)(1238), Kayseri Çifte Kümbet (1247), Kayseri Hacı Kılıç Camii (1249), Kayseri Sahibiye Medresesi taçkapısı ve sütunce başlıklarında (1267), Kayseri Döner Kümbet (1276) ve Kayseri Ali Cafer Kümbeti (14. yy. ortaları)taç kapılarının mukarnas kavsaralarında insan yüzü maskı görülmektedir²⁹⁰.

1240-41 yıllarına tarihlendirilen Kayseri Karatay Han'ın dış cephesinde taç kapı kemerinin köşe sütunları üstünde insan başı figürleri bulunmaktadır²⁹¹. Karatay Han ön cephesinde bulunan iki çörtende bağdaş kurmuş iki insan tasviri de dikkat çekmektedir. Ayrıca, 1308 tarihli Amasya Bimarhane'sinde kapı kemeri üzerinde kilit taşında bağdaş kurup oturmuş bir insan figürünü de görmekteyiz.

Çalışma konumuzun bir parçası olarak incelenen Ribat taç kapısında bulunan elleri iki yana açık, ayakta duran insan figürümüzün benzerine rastlanmamakla beraber figürün yüzünde bir ifadeyi yansıttığını görmüyoruz (Fotoğraf 4). Bu bağlamda sembolik olarak yapıldığını anlıyoruz. Prof. Dr. Mehmet Özkarcı, bu insan figürünün ribata gelenleri içeri davet eden bir derviş olabileceğini ileri sürmüştür²⁹². Bu düşünceden hareketle ve incelenen kaynaklar neticesinde insan figürü kullanımının yaygın olmadığını ve kullanılan yapının işlevine göre değerlendirilmesi gerektiği kanaatine varılmıştır. Eshab-ı Kehribattaçkapısında bulunan insan figürü yapıya gelen herkesi iki kolunu yana açarak kucaklamakta ve ayakta karşılamaktadır. Dervişlerin merkezi haline gelen ibadet mekanına saygı duyulması gerektiğini insan figürünün ayakta durmasından anlıyoruz. Mevlana'nın deyimiyle bu insan figürü kollarını açarak "Gel, Ne Olursan Ol Yine Gel" demektedir. Bu insan figürünün yapılış şekline, İslam dininin tüm insanlığı kucaklayıcı özelliğe sahip olduğu ve bu dinesaygı duyulması gerektiği gözler önüne serilmiştir.

1.1.3. MUKARNAS KULLANIMI:

Mukarnaslar, üst üste dizilen hücrelerden oluşan bir sistemdir. Taçkapı girintisi üstünde bir yarım kubbe gibidirler. Hücreler çok defa derinliğe oyulmayıp yelpazevari dilimlerle işlenmiştir. Çok yüzü dediğimiz tip hücrede ise, hücre derin yivlerle şekillenmiştir. Tek bir sıra içinde dahi mukarnaslar değişik tipler gösterirler²⁹³.

Ribat taç kapısının kavsarası cepheden ikiz kenar üçgen görünümünde olup, sekiz mukarnas sırasından meydana gelir. Mukarnaslar birbirlerinden farklı biçimlerde yelpaze şeklinde unsurlanmış ve alt sıradaki mukarnasların aralarına simetrik olarak iki rozet ile sepet kulpu kemerli dört yüzeysel niş yerleştirilmiştir²⁹⁴ (Fotoğraf 5).

²⁸⁸ S. Mülayim, "Süslemeden Tezyinata", Araştırmacıya Notlar, İstanbul 2008, S.56-57.

²⁸⁹ G. Öney, "Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları", Türkiye İş Bankası Yayınları, II. Baskı, Ankara 1988, s.33.

²⁹⁰ İ.Özen, "Antalya- Burdur Kervan Yolu Üzerinde Yer Alan Anadolu Selçuklu Kervansaraylarının Taç kapı Süsleme Programları", Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2012, s.114.

²⁹¹ S. Ögel, a.g.e. , 1987, s. 38.

²⁹² Prof. Dr. M.Özkarcı, a.g.e. , 1. Basım 2013, s. 21.

²⁹³ S. Ögel, "Taç kapılar", Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı II, Ankara 2006, s. 475.

²⁹⁴ Bkz. Dipnot 24.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Mukarnaslar, üslûplaştırılmış bitkisel bezemeler ve hendesî tezyinat gibi İslâm sanatını diğer kültürlerin sanatından ayıran önemli unsurlardır. Sonuç itibarıyla canlıları tasvir etmekten çekinen ve tabiattaki eşyayı olduğu gibi taklit etmeyen müslüman sanatkarlar, kendilerine has bir üslûplaştırma yöntemi geliştirerek dünya sanatları arasında tevhidi merkeze alan kendine özgü bir yer edinmiştir²⁹⁵.

Anadolu Selçuklu taç kapılarındaki mukarnaslı kavsara kullanımına baktığımızda sekiz sıralı mukarnaslı kullanım yaygın değildir. Ribat taç kapısında kavsaranın sekiz sıralı mukarnastan oluşması bu anlamda dikkat çekmektedir. Bu kullanımın rivayete göre burada uyuduğu düşünülen 7 kişiye ve 1 köpeğe ithaf edilmiş olabileceği düşünülebilir.

1.1.4. ROZET KULLANIMI:

Genel olarak, Türklerde hükümdarlığın birer sembolü ve birer alameti olup, figürün yanlarında da kullanılan, gökle irtibatı sağlayacak, ulaşılması güç olan çeşitli hayvanlarda yeryüzü ve gökyüzünü sağlam bir şekilde irtibatı sağlayacak şekilde verilmiştir. Bu rozetler geniş manada ise kâinatı temsil etmekle birlikte, kainat adeta bizim idareimiz altında manasını da veren taç kapılarıdaki Anadolu Selçuklu sultanlarına da izafe edilebilir. İslam mistisizminde, Allah ve Hz. Muhammed'i, dört halifeyi de sembolize ettiğine kadar geniş kozmolojik fikir hareketleri sanat tarihçileri arasında da hala sürüp gelen fikir telakkisi içindedir²⁹⁶.

Ribat taç kapısındaki rozet kullanımında Allah'a ulaşma arzusunun kâinattaki karşılığını görüyoruz(Fotoğraf 6).

SONUÇ:

Buraya kadar görmüş olduğumuz Eshab-ı Kehf Ribat taç kapısı süslemelerinin, kendi dönemi içinde, erken örneklerden biri olduğunu vurgulamak gerekir. Öte yandan süslemelerde seçilen motiflerin, kendisinden sonra gelen yapılar için birer örnek oluşturduğunu da düşünebiliriz. Anadolu Selçuklu mimarisi örneği olan bu yapının figürlü bir motif barındırması ve figürün proporsiyonu açısından ünik bir örnek oluşu şüphesiz ki yapının önemini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- A. Doğanay, "TEZYİNAT", İslam Ansiklopedisi, cilt: 41, İstanbul 2012.
- A. Diler, "Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mimarisinde Görülen Kozmik Anlamlı Figür ve Motifler", Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2016.
- A.J.Wensinck, "Eshâbü'lkehf", İA, Meb Yayınları, İstanbul 1977, c. IV.
- E. Eser, "Asyatik Evren İmgesi: Sekiz Köşeli Yıldız", KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Ankara 2005.
- F. Sümer. "Eshabü'l-Kehf (Yedi Uyurlar)", Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1989.
- F. Köprülü, "Vakfa Ait Tarihi İstilahlar: Ribat", Vakıflar Dergisi, S.II, Ankara, 1942.
- G. Öney, "Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları", Türkiye İş Bankası Yayınları, II. Baskı, Ankara 1988.
- İ. Özen. "Antalya- Burdur Kervan Yolu Üzerinde Yer Alan Anadolu Selçuklu Kervansaraylarının Taçkapı Süsleme Programları", Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2012.
- İbn'ül Arabi, "Fütühat El Mekkiye Fi Esrar El Maliki'ye ve El Mülkiye", Mekke 1231, Cilt IV (Env. No: 1848).

²⁹⁵A.Doğanay,"TEZYİNAT", İslam Ansiklopedisi,cilt: 41, İstanbul 2012, s. 83.

²⁹⁶A. Diler, "Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mimarisinde Görülen Kozmik Anlamlı Figür ve Motifler", Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2016, s.85-86.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- L. Bulut. “Anadolu Selçuklu Sanatı’nda Maske Şeklinde İnsan Başı Tasvirleri ve İkonografik Kaynağı Üzerinde Düşünceler” Sanat Tarihi Dergisi, Sayı 10, 2000.
- M.Özkarcı, “Afşin (Efsus) Eshab-ı Khef Şehri”, Kahramanmaraş Turizm Altyapı Hizmet Birliği Yayını, Kahramanmaraş 2012.
- M.Özkarcı, “Afşin Eshab-ı Khef Külliyesi’nin Türk Mimarisindeki Yeri Ve Önemi”, Uluslararası İnanç Turizmi ve Eshab-ı Khef Sempozyumu(20-22 Eylül 2012), Öncü Basımevi, 1. Basım, Kahramanmaraş 2013.
- N.Şaman-T.Yazar, “Kayseri Köşk Hânikâhı”, Vakıflar Dergisi, 22, 1991.
- S. Mülayim, “Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler (Selçuklu Çağı)”, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 503, Sanat Dizisi 1, Ankara 1982.
- S. Mülayim, “Süslemeden Tezyinata”, Araştırmacıya Notlar, İstanbul 2008.
- S. Ögel, “Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı”, Türk Tarih Kurumu Yayınları VI. Dizi, 2.Baskı Ankara 1987.
- S. Ögel, “Taçkapılar”, Anadolu Selçuklularını ve Beylikler Dönemi Uygarlığı II, Ankara 2006.
- S. Ögel, “Anadolu’nun Selçuklu Çehresi”, Akbank Yayınları, 1994.
- Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kurumsal Kimlik Kılavuzu.

FOTOĞRAFLAR:

Fotoğraf 1-2- Eshab-I Khef, RibatTaçkapısı, Genel Görünüm

**ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ
SEMPOZYUMU**

Fotoğraf 3-Sekiz Kollu Yıldız Motifi

Fotoğraf 4-Kolları İki Yana Açık İnsan Figürü

Fotoğraf 5-Ribat Taç Kapısı, Mukarnashlı Kavsara

**ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ
SEMPOZYUMU**

Fotoğraf 6- Ribat Taç Kapısı, Rozet Motifleri

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

İBNU'L-ADİM'İN BUGYE'SİNDE MARAŞ BAHSİ

Murat AĞARI²⁹⁷

ÖZET

Bu bildiride Ortaçağ Tarihi ana kaynakları arasında yer alan İbnü'l-Adîm'in *Buğyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb* adlı eserinde yer alan Maraş, Hades, Dülük ve Ayntâb konuları ele alınacaktır. İbnü'l-Adîm Eyyübîler döneminde yaşamış bir tarihçidir. Verdiği bilgiler bu dönem şehirleri ve olayları için güvenilir bilgilerdir.

Anahtar Kelimeler: İbnü'l-Adîm, Buğyetü't-Taleb, Maraş, Hades.

SUMMARY

In this paper, we would evaluate the information about Maraş, Hades, Dül'ukand Ayntâb from the book named *Bugya al-Talab fi Tarih Aleppo* of Ibn al-Adim. He is a historian of the Ayyub idperiod of the history. Information given by Ibn al-Adim is confidential fort he eventand cities of this period.

Key Words: İbn al-Adim, Bugya al-Taleb, Maraş, Hades

Asıl adı, Ebü'l-Kâsım Kemâlüddîn Ömer b. Ahmed b. Hîbetillâh b. Muhammed el-Ukaylî el-Halebî'dir.(ö. 660/1262) *Buğyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb* isimli kıymetli eserin yazarı olarak bilinir. 588(1192) yılında Halep'te doğmuştur. 3.(9.) yüzyılda Basra'dan Halep'e göç eden atalarının İbnü'l-Adîm lakabıyla tanındığı bilinmektedir. İbnü'l-Adîm, babası Halep kadısı ve hazine dairesi başkanı Ebü'l-Hasan Ahmed ile amcası Ebû Gânim Muhammed'den ders göyerek başladığı tahsilini, Halep'te Ömer b. Taberzed, İftihârüddîn Abdülmuttalib el-Hâşimî, Yûsuf b. Râfî', Sâbit b. Şeref, Dımaşk'ta Ebü'l-Yümn el-Kindî, Abdüssamed b. Harestânî, Hasan b. Ebü'l-Azâim, İbrâhim b. Abdülvâhid ve Bağdat'ta Abdülazîz b. Mahmûd gibi âlimlerden okuyarak tamamladı. Ardından Hicaz'a giderek oradaki ilim adamlarından da faydalandı ve Kur'an, hadis, fıkıh, tarih ve edebiyat sahalarında zamanın meşhur âlimleri arasına girdi. Hat dersleri de alarak özellikle nesihte devrin en önde gelen hattatlarından biri oldu. Adının duyulmasıyla birlikte henüz 28 yaşında iken Halep Eyyübî Hükümdarı Melikü'z-Zâhir Gâzî²⁹⁸ tarafından şehrin Şâdbaht²⁹⁹ ve Hallâviyye³⁰⁰ medreselerinin müderrisliğine tayin edildi; ayrıca belli başlı camilerde vaaz verdi. Daha sonra babası ve dedeleri gibi Halep kadılığına getirildi.³⁰¹

İbnü'l-Adîm, teveccühünü kazandığı Sultan el-Melikü'l-Azîz'in³⁰² (1216-1237) veziri oldu ve makamını II. el-Melikü'n-Nâsır Selâhaddin Yûsuf³⁰³ döneminde de (1237-1260) korudu. Vezirliği süresince Halep Eyyübî melikliğinin karşılaştığı meselelerin çözümünde büyük gayret sarfetti. Bu amaçla Dımaşk, Antep, Kayseri, Hama, Humus, Kahire ve Bağdat'a özel elçi sıfatıyla seyahatler yaptı

²⁹⁷ Prof. Dr., Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi-Tarih Bölümü. muratagari@karabuk.edu.tr.

²⁹⁸ Ebü'l-Feth Ebû Mansûr Gıyâsüddîn el-Melikü'z-Zâhir Gâzî b. Salâhiddîn Yûsuf b. Eyyüb'dur. (ö. 613/1216) Eyyübîler'in Halep kolu hükümdarıdır. (1186-1216) Bkz.: Abdülkerim Özeydin, "el-Melikü'z-Zâhir Gâzî", *DİA*, C: 29, s. 83

²⁹⁹ Halep valisi Şâdbaht'ın 1193'te inşa ettirdiği Şâdbahtiyye Medresesi eyvanlı avlulu bir düzendedir. Yapının üç kemerle avluya açılan camisinde mermer ve porfirden imal edilmiş düğümlü geçmeli süslemeye sahip mihrap önemlidir. Bkz.: Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Zengiler", *DİA*, C: 44, s. 274

³⁰⁰ Halep'te 1124'te yapılan Hallâviyye (Halleviyye) Medresesi, Nüreddin Mahmud Zengî tarafından inşa ettirilmiş bir medresedir. Bkz.: Çobanoğlu, a.g.m., C: 44, s. 273

³⁰¹ Ali Sevim, "İbnü'l-Adîm", *DİA*, C: 20, s. 479

³⁰² Ebü'l-Feth İmâdüddîn el-Melikü'l-Azîz Osmân b. Selâhiddîn Yûsuf b. Eyyüb'dur. (ö. 595/1198) Eyyübî hükümdarıdır. (1193-1198) Bkz.: Cengiz Tomar, "el-Melikü'l-Azîz", *DİA*, C: 29, s. 61

³⁰³ Ebü'l-Muzaffer el-Melikü'n-Nâsır Salâhüddîn Yûsuf b. el-Melikü'l-Azîz Muhammed b. el-Melikü'z-ZâhirGâzî'dir. (ö. 658/1260) Eyyübîler'in Halep ve Dımaşk kolu hükümdarıdır. (1236-1260) Bkz.: Cengiz Tomar, "el-Melikü'n-Nâsır, Yusuf", *DİA*, C: 29, s. 78

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ve kendisine verilen bütün görevleri başarı ile yürüttü. İbnü'l-Adîm, İlhanlı Hükümdarı Hülâgû'nun³⁰⁴ Safer 658'de (Ocak 1260) Halep'i ele geçirmesinden biraz önce el-Melikü'n-Nâsır ile birlikte Filistin'e, arkasından da Mısır'a gitti. Çok geçmeden Hülâgû kendisini bütün Suriye, Musul ve el-Cezîre'nin³⁰⁵ başkadılığına ve evkaf nâzirliğine tayin ettiğini bildirerek Halep'e çağırdıysa da İbnü'l-Adîm bunu reddetti. Ancak Memlûk Hükümdarı Seyfeddin Kutuz'un³⁰⁶ Moğol ordusunu Aynicâlût'ta³⁰⁷ bozguna uğratması (Şevval 658 / Eylül 1260) ve Moğollar'ın Suriye'den çekilmesi üzerine Halep'e gitti (660/1262). Fakat doğduğu şehrin tahrip edilmiş ve halkının öldürülmüş olduğunu görünce üzüntüsünü bir kaside ile dile getirdikten sonra artık orada yaşamaya dayanamayacağını anlayarak Kahire'ye döndü; aynı yılın 20 Cemâziyelevvelinde (12 Nisan 1262) vefat etti ve Mukattam dağı³⁰⁸ eteklerindeki Karâfe Mezarlığı'na gömüldü. Kaynaklar, İbnü'l-Adîm'den iyi bir devlet adamı ve iyilik yapmayı seven bir insan olarak bahseder.³⁰⁹

Bugyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb, İbnü'l-Adîm'in en bilinen eseridir. Halep'in tarihi, coğrafyası ve meşhur şahıslarıyla ilgili önemli bir kaynaktır. Eserin Selçuklular'la ilgili bölümü Ali Sevim tarafından neşredilerek *Biyografilerle Selçuklular Tarihi* adıyla Türkçe'ye çevrilmiş, Fuat Sezgin ise İstanbul kütüphanelerinde bulunan 10 cildi tıpkı basım olarak yayımlamıştır. Ayrıca, bu eser Süheyl Zekkâr tarafından tahkik edilerek son cildi indeks olmak üzere 12 cilt halinde neşredilmiştir. Bir diğer eseri olan *Zübdetü'l-Halebmin Tarihi Halebise Bugye'nin* özeti şeklindedir ve kronolojik sıraya göre 641'e (1243) kadar gelen olayları kapsar. Eserde Suriye'nin diğer şehirleri, Irak ve Mısır gibi çeşitli yerlerde cereyan eden olaylar, Halep'le herhangi bir şekilde ilgisi olan bölge, şehir ve kaleler, buralarda yaşayan ünlü şahıs, aile ve hânedanlar da anlatılmaktadır.³¹⁰ Bunların dışında,

-*Kitâbü'd-Derârî fi Zikri'z-Zerârî (Tezkiretü'l-Âbâ ve Tesliyetü'l-Ebnâ)*,

-*Kitâbü Davi's-Sabâhfi'l-Hassi' Ale's-Semâh*,

-*Kitâbü'l-Ahbâri'l-Müstefâde fi Zikri Benî EbîCerâde*,

-*Kitâbfi'l-Hat*

-*Kitâbü'l-İnsâfve't-Taharrî*

-*et-Tezkire*

-*Kitâbü Tebrîdi* gibi eserleri mevcuttur.³¹¹

Bugyetü't-Taleb, klasik coğrafya eserlerine benzemese de Irak ekolü tarzında yazıldığı söylenebilir.³¹² Ağırlıklı olarak Halep ve çevresine dair bilgiler mevcuttur. Eser, Halep özelindeki bilgilerle başlar.³¹³ Halep'in kutsal bir yer olması, mimari yapısı ve kapıları bu pasajlarda geniş olarak anlatılmıştır.³¹⁴ Kinnesrîn,³¹⁵ Antakya,³¹⁶ Menbic,³¹⁷ Rüsâfetü Hişam,³¹⁸ Hünâsıra,³¹⁹ Bâlis,³²⁰

³⁰⁴Hülâgû, İlhanlı Devleti'nin kurucusu ve ilk hükümdarıdır (1256-1265).Babası Cengiz Han'ın en küçük oğlu Toluy Han, annesi Kerayit Hükümdarı Ong Han'ın yeğeni Sorgaktani Hatun'dur. Bkz.:Abdulkadir Yuvalı, "Hülâgû", *DİA*, C: 18, s. 473

³⁰⁵İslâm coğrafyacıları tarafından Yukarı Mezopotamya'ya verilen addır. Bkz.: Ramazan Şeşen, "Cezire", *DİA*, C: 7, s. 509

³⁰⁶el-Melikü'l-Muzaffer Seyfüddin Mahmûd b. Mevdûd (Memdûd) el-Muizzî'dir. (ö. 658/1260) Memlûk sultanıdır. (1259-1260) Bkz.: İsmail Yiğit, "Kutuz", *DİA*, C: 26, s. 500

³⁰⁷Memlûk ordusuyla Moğol kuvvetleri arasında meydana gelen ve Moğollar'ın ilk defa mağlûp edilerek batıya ilerleyişlerinin durdurulduğu meşhur savaştır.Bkz.:Abdülkerim Özyayın, "Aynicâlût Savaşı", *DİA*, C: 4, s. 275

³⁰⁸Mısır'da, Nil nehrinin sağ yönünde ve Kahire'nin hemen doğusunda yer alır. Bkz.: J. H. Kramer, "Mukattam", *İA*, C: 8, s. 568

³⁰⁹A. Sevim, a.g.m, C: 20, s. 479

³¹⁰A. Sevim, a.g.m, C: 20, s. 480

³¹¹A. Sevim, a.g.m., C: 20, s. 480

³¹²Bu ekolün temsilcisi olan yazarlar, Dünya'nın yaşanabilir kısmını bir bütün olarak ele alıp ülkelerin tamamı hakkında bilgiler verirler. Bkz.: Murat Ağarı, "Irak ve Belh Coğrafya Ekolleri ve İlk Temsilcileri İbn Hurdazbih-Ya'kubî ve İstahrî", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C: 14, S: 34, 2007, s. 171

³¹³İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb*, Dârü'l-Fikrîs., s. 39

³¹⁴İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb*, ss. 39-69

³¹⁵İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb*, s. 69 vd.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Maârratü'n-Nu'mân,³²¹ Ma'arratu Mısırîn,³²² Kefertâb,³²³ Hama,³²⁴ Massîsa,³²⁵ Aynzerba,³²⁶ Tarsus,³²⁷ Haruniye,³²⁸ İskenderun,³²⁹ Maraş,³³⁰ Hades,³³¹ Hısnı Mansur,³³² Malatiye,³³³ Sümeyyat,³³⁴ Dülük,³³⁵ Ayntâb,³³⁶ Merzûbân³³⁷ zikrettiği yerlerden bazılarıdır.

Maraş Bahsi

Halep'e bağlı içerisinde ağaçların, suyun ve ekin tarlalarının bol olduğu bir şehirdir. Sağlam ve iyi korunmuş bir kalesi bulunmaktadır. Saygın, âbid ve ilim sahibi insanlar yetişmiştir. Bunlardan birisi Huzeyfe el-Maraşî'dir.

Ebû Zeyd el-Belhî³³⁸ kitabında Maraş hakkında şöyle der: "Hades ve Maraş mamur 2 şehirdir. Sınır kentlerinden olup ekin tarlaları, bol ağaçlı ve bol suları mevcuttur."

Rivayete göre; "Hades ve Maraş arasındaki mesafe 8 fersaktır.³³⁹ Günümüzde bunlar Müslümanların elindedir. Nûreddîn Mahmud Zengî,³⁴⁰ Joselin'i³⁴¹ esir aldığında şehri de teslim aldı. Daha sonra H. 656/ 1258 yılında Ermeniler, Rum Kralı(Selçuklu) Keykâvus b. Keyhüsrevb. Keykûbâd'ın³⁴² elinden alarak istila ettiler."

³¹⁶İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb*, s. 79 vd.

³¹⁷İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb*, s. 106 vd.

³¹⁸İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb*, s. 113 vd.

³¹⁹İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb*, s. 115 vd.

³²⁰İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb*, s. 119 vd.

³²¹İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb*, s. 127 vd.

³²²İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb*, s. 133 vd.

³²³İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb*, s. 141 vd.

³²⁴İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb*, s. 149 vd.

³²⁵İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb*, s. 153 vd.

³²⁶İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb*, s. 167 vd.

³²⁷İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb*, s. 175 vd.

³²⁸İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb*, s. 219 vd.

³²⁹İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb*, s. 220 vd.

³³⁰İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb*, s. 235 vd.

³³¹İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb*, s. 239 vd.

³³²İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb*, s. 249 vd.

³³³İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb*, s. 251 vd.

³³⁴İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb*, s. 257 vd.

³³⁵İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb*, s. 261 vd.

³³⁶İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb*, s. 323 vd.

³³⁷İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb*, s. 325 vd.

³³⁸ Asıl adı Ebû Zeyd Ahmed b. Sehl el-Belhî'dir. (ö. 322/934) 236 (850) yılında Horasan'ın Belh şehri yakınındaki Şâmistiyân köyünde doğmuştur. Filozof, ahlâkçı, tabip ve coğrafyacısıdır. Suveru'l-Ekâlîm adlı eseriyle bilinir. Bkz.: İlhan Kutluer, "Ebu Zeyd Belhî", *DİA*, C: 5, ss. 412

³³⁹ Eskiden kullanılan bir yol mesafesi ölçüsüdür. Kâmûs-ı Osmânî'de 3 mil uzunluğunda mesafeye 1 fersah denildiği kayıtlıdır. Bkz.: Yusuf Halaçoğlu, "Fersah", *DİA*, C: 12, s. 412

³⁴⁰ Ebü'l-Kâsım (Ebü'l-Muzaffer) el-Melikü'l-Âdil eş-Şehîd Nûreddîn Mahmûd Zengî b. İmâdiddîn Zengî b. Kasîmiddevle Aksungur'dur. (ö. 569/1174) Dımaşk ve Halep atabegidir. (1146-1174) Bkz.: Bahattin Kök, "Nureddin Zengî", *DİA*, C: 33, s. 259

³⁴¹ Kast edilen Urfa Haçlı Kontu II. Joscelin'dir. II. Joscelin'in elinde bulunan bölgeleri almak için sefere çıkan Nureddin Mahmud ağır bir yenilgiye uğradı. Yenilginin ardından II. Joscelin'i yakalayıp kendisine teslim etmeleri konusunda bölgedeki Türkmenler'le anlaştı. Nureddin bu amacına ulaştı ve teslim aldığı (Muharrem 545/ Mayıs 1150) Joscelin'i bir rivayete göre ölünceye kadar Halep Kalesi'nde tuttu. Bkz.: Bahattin Kök, a.g.m., *DİA*, C: 33, s. 260

³⁴² II. Keykavus, Anadolu Selçuklu sultanıdır. (ö. 677/1278-79) 1246-1249 müstakil, 1249-1262 müşterek olarak saltanata çıkmıştır. Muhtemelen 633'te (1235) doğdu. II. Gıyâseddin Keyhusrev'in büyük oğludur. Annesi Berdüliye Hatun bir Rum papazının kızıdır. Bkz.: Faruk Sümer, "II. Gıyasettin", *DİA*, C: 25, s. 325

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Ahmed b. Yahyâ el-Belâzürî³⁴³ *Büldân*³⁴⁴ adlı kitabında Maraş hakkında şöyle der: Ebû Ubeyde b. Cerrâh³⁴⁵ Menbic'de iken Halid b. Velid'i³⁴⁶ Maraş'a gönderdi. Bunun üzerine Halid, Maraş kalesini fethederek halkı şehirden çıkardı.

Süfyân b. Avf el-Gâmidi³⁴⁷ H. 30/ 651 yılında Rumlarla savaştığı zaman Rum diyarına Maraş tarafından girdi. Maraş şehrini Muâviye³⁴⁸ inşa etti. Asker yerleştirdi. Yezîd b. Muâviye³⁴⁹ öldüğünde Rumların saldırıları çoğaldı. Bunun üzerine Maraş'tan taşınmak zorunda kaldılar.

Abbâs b. Velid b. Abdülmelik, Maraş'a gitti. Orayı inşa ederek koruma altına aldı. Daha sonra insanları şehre yerleştirdi. Kendilerine büyük bir cami ve mescit inşa etti. Her yıl Kınnesrîn³⁵⁰ halkına heyetler gönderirdi. Mervân b. Muhammed,³⁵¹ kendi döneminde Humus halkıyla savaş halindeydi. Bunun üzerine Rumlar Maraş şehrini muhasara etti. Maraş halkı barış yapmak zorunda kalarak şehirden çıktılar. Oradan el-Cezîre ve Cündü Kınnesrîn'e doğru aileleriyle birlikte yola çıktılar. O dönemlerde Mervân'ın valisi Kevser b. Züfer b. Hâris el-Kilâbi'ydi. O zamanın zâlimi Kostantin b. el-Yûn idi. Nitekim Mervân Humus işini bitirdikten ve şehrin surlarını yıktıktan sonra Maraş'ı inşa etmek için ordu gönderdi. Şehir tekra inşa edildi ve şehir eski haline getirildi. Rumlar her yeri tahrip ederek çıkmışlardı. Ebû Ca'fer Mansûr'un³⁵² hilâfeti döneminde Sâlih b. Ali burayı inşa etti ve korudu. İnsanlar gelerek buraya yerleştiler. Daha sonra Halife Mehdi³⁵³ döneminde güçlendirilerek korundu."

Belâzürî'nin Muhammed b. Sa'd'dan,³⁵⁴ onun da Vâkîd'den³⁵⁵ naklettiğine göre; Mihail 80.000 kişiyle Hâdes yolundan Maraş'a geldi. Müslümanların bir kısmını burada öldürdü, bir kısmını yaktı ve bir kısmını da esir aldı. Maraş kapısına vardı. Ancak Maraş'ta İsâ b. Ali bulunuyordu. Aynı sene içinde daha önce savaşmışlardı. Böyle olunca İsâ'nın dostları ve şehir halkı savaşmak için hazırlandılar. Ok ve mızraklarla karşılık vermelerine rağmen düşmanı şehirden uzaklaştıramadılar. Düşman şehre girip İsâ'nın taraftarlarından 8.000 kişiyi öldürdü. Kalanlar da şehirde korunmaya çalıştı. Ancak onları muhasara altında tuttu. İsâ, Ceyhan'a kadar çekildi. Bu olayı Dâbık'ta bulunan

³⁴³ Asıl adı Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürîdir. (ö. 279/892-93) Tarihçi, nesep âlimidir. Bkz.: Mustafa Fayda, "Belâzürî", *DİA*, C: 5, s. 392

³⁴⁴ Belâzürî'nin (ö. 279/892-93) İslâm fetihlerini ve bu fetihlerden sonra gerçekleştirilen imar, iskân ve kültürel faaliyetleri anlatan eseridir. Bkz.: Mustafa Fayda, "Fütûhu'l-Büldân", *DİA*, C: 13, s. 258

³⁴⁵ Ebû Ubeyde Âmir b. Abdillâh b. el-Cerrâh el-Fihri el-Kureşîdir. (ö. 18/639) Aşere-i mübeşşereden olan kumandan sahâbîdir. Bkz.: Ahmet Önkal, "Ebû Ubeyde b. Cerrâh", *DİA*, C: 10, s. 249

³⁴⁶ Ebû Süleymân Seyfullâh ve Fârisü'l-İslâm Hâlid b. el-Velîd b. el-Mugîre el-Mahzûmî el-Kureşîdir. (ö. 21/642) Hz. Peygamber'in seyfullah unvanı verdiği meşhur kumandan sahâbîdir. Bkz.: Mustafa Fayda, "Halid b. Velid", *DİA*, C: 15, s. 289

³⁴⁷ Muâviye b. Ebû Süfyân'ın en gözde kumandanlarından biridir. Ezd kabilesinin Benî Gâmid koluna mensup olup Humusludur. İbn Hacer el-Askalânî Gâmidi'nin yanı sıra Eslemînisbesiyle de anıldığını bildirmektedir. Bkz.: Erdinç Ahatlı, "Süfyân b. Avf", *DİA*, C: 38, s. 21.

³⁴⁸ Ebû Abdîrrahmân Muâviye b. Ebî Süfyân Sahr b. Harb b. Ümeyye el-Ümevî el-Kureşî'dir. (ö. 60/680) Sahâbî ve Emevî hilâfetinin kurucusudur. (661-680) Bkz.: İrfan Aycan, "Muaviye b. Ebû Süfyân", *DİA*, C: 30, s. 332

³⁴⁹ Ebû Hâlid Yezîd b. Muâviye b. Ebî Süfyân el-Kureşî el-Ümevî'dir. (ö. 64/683) Emevî halifesidir. (680-683) Bkz.: Ünal Kılıç, "Yezid I", *DİA*, C: 43, s. 513

³⁵⁰ Kınnesrîn, Kuzey Suriye'de tarihî bir şehirdir. Bkz.: İsmail Yiğit, "Kınnesrîn", *DİA*, C: 25, s. 419

³⁵¹ Ebû Abdîlmelik Mervân b. Muhammed b. Mervân b. el-Hakem el-Himâr el-Ümevî el-Ca'dîdir. (ö. 132/750) Son Emevî halifesidir. (744-750) Bkz.: Hasan Kurt, "Mervân II", *DİA*, C: 29, s. 227

³⁵² Ebû Ca'fer el-Mansûr Abdullâh b. Muhammed b. Alî el-Hâşimî el-Abbâsî'dir. (ö. 158/775) Abbâsî halifesidir. (754-775) Bkz.: Nahide Bozkurt, "Mansur", *DİA*, C: 28, s. 5

³⁵³ Ebû Abdillâh Muhammed el-Mehdî-Billâh b. Abdillâh el-Mansûr b. Muhammed el-Hâşimî el-Abbâsî'dir (ö. 169/785) Abbâsî halifesidir. (775-785) Bkz.: Nahide Bozkurt, "Mehdî-Billâh", *DİA*, C: 28, s. 377

³⁵⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtîb el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî'dir. (ö. 230/845) Tabakat kitabıyla tanınan hadis, siyer, tarih ve ensâb âlimidir. Bkz.: Mustafa Fayda, "İbn Sa'd", *DİA*, C: 20, s. 294

³⁵⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Vâkîdî el-Eslemî el-Medenî'dir. (ö. 207/823) Megâzî müellifi, İslâm tarihçisi, muhaddis ve kadıdır. Bkz.: Mustafa Fayda, "Vâkîdî", *DİA*, C: 42, s. 471

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Sümâme b. Velid el-Absî duydu. H. 261/874 yılında Sâife'nin valisiydi. Kendisine çok kalabalık ve atlılardan meydana gelen bir ordu gönderdi. Çok az kişi kurtuldu, çoğu öldü. Bu olayı Halife Mehdî unutmadı ve ertesi yıl H. 162/778 yılında Hasan b. Kahtabe'nin taziyesini yaptı.

Said b. Küseyr b. Ufeyr, *Tarih*'inde H. 162/778 yılındaki Maraş hakkında şöyle der: "Rumlar Maraş'a saldırdılar ve harap ettiler."

Dediğim gibi Rumlar Maraş'ı harap ettiler. Seyfüddevle Ebû'l-Hasan Ali b. Abdullah b. Hamdân³⁵⁶ burayı inşa etti. Dümestak, inşasına engel olmak üzere geldi ancak Seyfüddevle karşı çıktı. Dümestak kaçtı ve Seyfüddevle Maraş'ın inşasını tamamladı. Bununla ilgili olarak Mütenebbî³⁵⁷ şöyle der:

Maraş'a geldiğinde uzaklığı yakın addediyordu
Ancak kaçtığı zaman yakın olanları uzak görmeye başladı
Sanki üzerlerine surlar gelmekte ve gelen surlar
Yıldızlar hizasında bulutları yarararak yakınlaşmakta
Rüzgârlar dahi Maraş'tan geçmeye cesaret edemiyordu
Kuşlar dahi üzerinden uçarken avlanacaklar diye uçmamakta
Onu korumak için dağların üzerinde atlı savaşçılar nöbet beklemekte
Ve ne acayip ki Maraş'ı istemeseler dahi inşa etti
Kendisi ile diğer insanlar arasındaki fark
Zorluklar karşısında dimdik ayakta duran biri olmasıdır.³⁵⁸

Hades Bahsi

Toprağının kırmızı olması nedeniyle "Hâdesu'l-Hamrâ" diye bilinir. Ağaçları ve suları boldur. Çevresinde birçok nehir bulunur. Kalesi yıkıldı ve geride şehir kaldı. Günümüze kadar zimmet ehli³⁵⁹ Ermeniler yerleşti. Ancak şuanda Müslümanların elindedir. Otlak ve yaylalarına koyunlarıyla birlikte Kürtler inerdi. Ermeniler buraya Keynûk, Kürtler Hettüh, Araplar da Hades diye isimlendirdiler. Daha önceleri Muhammediye ve Mehdîye diye bilinirdi. Çünkü Halife Mehdî Muhammed b. Mansûr döneminde inşa edildi. Kûfe'den Ebû Muhammed Îsâ b. Yunus es-Sebî'iburaya geldi ve ölünceye kadar burada kaldı. Kendisinden sonra da oğlu kaldı. Güney tarafından kendisine bakan dağ Uheydib diye bilinir. Rum diyarına giderken bu dağı gördüm ve burada biraz kaldım.

Habib b. Mesleme,³⁶⁰ İyâd b. Ganem komutanlığında burayı fethetti.

Ahmed b. Yahyâ Belâzurî'nin telif ettiği *Büldân* adlı kitapta Hâdes hakkında Şam ileri gelenlerinin şöyle dediklerini okudum: "Hades kalesini Hz. Ömer döneminde Habib b. Mesleme, İyâz b. Ganem komutanlığında fethetti. Daha sonra Muâviye kendisine ahd verdi. Emevîler, Hades yolunu uğursuzluğu nedeniyle Derbû's-Selâme diye adlandırdılar. Zira Müslümanlar bu yolda musibete uğradılar. Bundan dolayı insanlar Hades hakkında böyle demeye başladılar."

Bir topluluk Hades hakkında şöyle der: "Müslümanlar yolda bir delikanlı/hades ile karşılaştı. Arkadaşlarıyla birlikte savaştı. Bu nedenle bu yola Derbû'l-Hades/Hades Yolu denildi.

"Mervân b. Muhammed döneminde fitne zuhur edince Rumlar geldiler ve Hades şehrini yıktılar. Malatya'da yaptıkları gibi halkını şehirden çıkardılar. Ancak H. 161/778 yılında Mihail, Maraş'a geldi. Daha sonra Halife Mehdî, Hasan b. Kahtabe'yi Rum memleketine yönlendirdi.

³⁵⁶Ebû'l-Hasen Seyfû'd-devle Ali b. Abdillâh b. Hamdân b. Hamdûn et-Tağlibî el-Hamdânî'dir. (ö. 356/967) Hamdânîler'in Halep kolunun kurucusu ve ilk emiridir. (944-967) Bkz.: Abdülkerim Özyayın, "Seyfüddevle el-Hamdânî", *DİA*, C: 37, s. 35

³⁵⁷Ebû't-Tayyib Ahmed b. el-Hüseyn b. el-Hasen b. Abdissamed el-Cu'fî el-Kindî el-Mütenebbî'dir. (ö. 354/965) Arap şairidir. Bkz.: İsmail Durmuş, "Mütenebbî", *DİA*, C: 32, s. 195

³⁵⁸İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb*, ss. 235-238

³⁵⁹İslâm devletiyle yaptıkları zimmet antlaşmasına dayanarak İslâm ülkesinde (dârül islâm) vatandaş olarak yaşayan zimmîlere verilen addır. Bkz.: Ahmet Yaman, "Zimmi", *DİA*, C: 44, s. 434

³⁶⁰Ebû Abdîrrahmân (Ebû Mesleme) Habib b. Mesleme b. Mâlik el-Fihri'dir. (ö. 42/662) Suriye ve Anadolu fetihlerine katılan sahâbîdir. Bkz.: Asri Çubukçu, "Habib b. Mesleme", *DİA*, C: 14, s. 372

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Uyguladığı baskı şehir halkına ağır gelmişti. Öyle ki resmini kilise duvarına dahi çizmişlerdi. Hasan b. Kahtabe, buraya Hades yoluyla geldi. Şehrin olduğu alana baktı ve “Mihail’in buradan çıktığını” halifeye haber verdi. Şehrin bugün bulunduğu yere geldi. Ayrıldığı zaman ise Mehdî kendisinden bir şehir inşa etmesini istedi. Kendisi Tarsus şehrini inşa etti ve aynı zamanda Hades şehrinin de inşası için emir verdi. Burayı Ali b. Süleyman b. Ali inşa etti. Hades, el-Cezîre ve Kinnesrîn’in kenarındadır. Buraya Muhammediye ismini verdi. Halife Mehdî, şehrin kurulmasından sonra vefat etti. İşte burası Mehdiye veya Muhammediye’dir. Topraktan kerpiçle inşa edildi. Ölümü H. 169/785 yılında oldu. Yerine oğlu Mûsâ el-Hadi geçti. Mûsâ, Ali b. Süleyman’ı azlederek yerine Muhammed b. İbrâhim b. Muhammed b. Ali’yi el-Cezîre ve Kinnesrîn valisi olarak atadı. Ali b. Süleyman Hades şehrinin inşasını bitirmişti. Daha sonra Muhammed, Şam, el-Cezîre ve Horasan halkının her birine 40 dinar verilmesini ve kendilerine ev tahsis edilmesini ve emirlerine 300 dirhem dağıtılmasını emretti. Bu şehirden çıkışı H. 169/785 yılıydı.

Ebû'l-Hattâb şöyle der: Ali b. Süleyman, Hades’te 4.000 kişiye ev tahsis etti. Malatya, Şimşat, Sümeysat, Keysum, Dülûk ve Ra’ban’dan 1.000 kadar kişi getirerek yerleştirdi.”

Vâkîdî şöyle der: “Hades şehri inşası esnasında kış mevsimi girdi. Kar ve yağmur boldu. Nitekim şehrin bu tarihlerde inşa olup olmadığı hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır. Daha sonra Rumlar şehre geldi. Şehrin içindeki askerler ve diğer bulunanlar dağıldı. Bu durum Mûsâ’ya haber verildi. Bunun üzerine Müseyyib b. Züheyr, Revh b. Hâtim ve Hamza b. Mâlik ile birlikte birer tabur gönderdi. Ancak daha savaşın sonucu belli olmadan vefat etti. Halife Reşîd³⁶¹ hilafete gelince şehrin tekrar inşasını, güçlendirilmesini, canlandırılmasını ve savaşan Müslümanlara yerler verilmesini emretti.”

Vâkîdî’nin dışında bir başkası Hades hakkında şöyle der: “Rum patriklerinden büyük bir çoğunluk, birçok insanı Hades şehrini inşa etmek için topladı. Evler toprak kerpiçten inşa edildi. Ancak kar buraya zarar verdi. Şehrin âmili ve beraberindekiler kaçtılar. Daha sonra şehre düşman girdi, mescidini yaktı ve tahrip etti. Halkın mallarını götürdü. Halife Reşîd burayı tekrar inşa etti.”

Menbic halkından bazıları bana şunları anlattı: “Yanımızda bulunan şeyhimiz, Halife Reşîd’in Muhammed b. İbrâhim’e işinde dikkatli olmasını bildirdiğini söyledi. Halife Reşîd döneminde onun yöneticiliği devam etti. Daha sonra azledildi.

Söylenildiğine göre, Halife Mehdî gördüğü bir rüya üzerine Hades şehrini inşa etti. Bu bilgiyi Abdullatîf b. Yusuf b. Ali, Ebi'l-Feth b. el-Battî’den aktardı. Ebi'l-Feth bu bilgiyi Ebî Abdullah el-Humeydî’den aktardı. O şöyle dedi: Bana Gursu’n-Ni’me Ebû'l-Hasan Muhammed b. Hilâl b. Muhsin b. İbrâhimes-Sâbî aktardı. O da er-Reîs Ebû'l-Hasan yani babası Hilâl b. Muhsin’in tasnif ettiği “*Kitabu'l-Menâmet'ten/Rüyalar Kitabı*” aktardı. Hâşimoğullarının mevlâsı Ebû Bekir b. Dakka şunları anlattı: “Halife Mehdî Kinnesrîn ve diğer şehirlere doğru sefere çıkmaya niyet edince rüyasında yanına birinin geldiğini gördü. O kişi kendisine şöyle dedi: “Menbic denilen şehre gideceksin. Bazı mescitlerde ezan okuyan 80 yaşında bir ihtiyara denk geleceksin. Kendisini çağır ve boynunu vurdur. Bu şehirden çıktığın zaman temel izlerine rastlayacaksın. Buraya bir şehir inşa et ve Hades diye adlandır.”

Halife Mehdî, Menbic’e gelince halk huzuruna çıktı. Onlara “Yanınızda mescitlerde ezan okuyan ihtiyar bir adam var mı?” diye sordu. “Evet, 104 yaşında ihtiyar bir adam var. 80 yılı aşkın bir süredir mescitlerde ezan okur.” dediler. Getirilmesini emretti. Adam geldiğinde boynunu vurmak için adama yaklaştı. Adam kendini korkuyla geriye çekti. Kendisini affetmesi için halifeye yalvardı ve diyet ödemeyi teklif etti. Çocuklarının olduğunu, kendisinin de yaşlı bir adam olduğunu söyledi. Halife şöyle dedi: “Bırak bunları! Ben emredildiğim şekilde emri yerine getireceğim. Şayet bana yaptığın hatayı doğru bir şekilde söylersen senin ailene bakar onları korurum. Yok! Doğru söylemezsen onlara da kötülük yaparım.” Bunun üzerine adam şu cevabı verdi: “Mademki böyle, o

³⁶¹Ebû Ca’fer Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî-Billâh b. Abdillâh el-Mansûr’dur. (ö. 193/809) Abbâsî halifesidir. (786-809) Bkz.: Nahide Bozkurt, “*Harunürreşid*”, *DİA*, C: 16, s. 258

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

zaman sana söyleyeyim: Ben 80 yıldır ezan okurken kendi kendime “Muhammed Allah’ın elçisi değildir” diye inkâr ediyorum. Halife bunun üzerine öldürülmesi için emir verdi ve o da öldürüldü.”

İbnDâkka “bu ihtiyar adamın şair Buhtürî’nin³⁶² dedesi olduğunu” söyledi.

Rum kralı Dümeştak, Seyfüddevle b. Hamdân zamanında muhasara etmek için Hades’egeldi. Ancak Seyfüddevle burayı inşa etmiş ve yapısını sağlamlaştırılmıştı. Seyfüddevle karşısına çıkınca kaçarak gitti. Seyfüddevle ile Rumlar arasında bir olay daha meydana geldi. Hades şehrini inşa maksadıyla yola çıktığında, Seyfüddevle yine Rumlarla karşılaştı. Onlardan birçoğunu öldürdü, kalanları da esir aldı. Daha önceki dönemlerde Hades halkı kaleyi bir emanlaRumlara teslim etmişti. Ancak onlar burayı tahrip ettiler.”

Abdülazîz b. Mahmud b. el-Ahdaru’l-Bağdadî kitabındaki bilgiyi, Reis Ebû’l-Hasan Ali b. Ali b. Nâs b. Said’den, o da Ebû’l-Berekât Muhammed b. Abdullah b. Yahyâ’dan, o da Ali b. Eyyûb b. Hüseyin’den, o da Ebû Tayyib el-Mütenebbî’den şöyle nakletti: “Kendisi Seyfüddevle’yi şiirinde övdü. Hadesşehrini de övdü. Hades şehrinin inşasını anlattı Daha sonra halkı burayı eman ile Rumlara teslim etti. Mütenebbî, Seyfüddevle’yeşiir okuyarak şöyle seslendi:

Zorluk ehli zorlukları beraberinde getirir
Bütün bunları kerem ve ikram sahibinden gelir
Küçüklerin gözlerinde küçük şeyler büyür
Büyüklerin gözlerinde büyüklükler küçülür
Seyfüddevle ordunun sorumluluğunu üstlendiği sürece
Şiddetli ve kahraman ordular dahi acz içerisinde kalır.”³⁶³

Dülûk Bahsi

Meşhur bir şehir olup tarihi çok eskilere dayanır. Buradan kitabımızda zikrettiğimiz kimi âlim şahsiyetler çıkmıştır. Mamur/ Bayındır bir şehir idi. İçerisinde Rumlar tarafından taşlardan yapılmış yüksek bir kalesi bulunur. Halife Reşîd bu kaleyi diğerlerinden ayrı tuttu ve Avâsım’a³⁶⁴ dahil etti. Zira kuzey yönünden, Sugur el-Cezeriyye’den gelen saldırıları önlüyordu. Şehirde, üzerinden suyun akıp yüksek bir köprü vasıtasıyla kaleye getirildiği bir kanal vardır. Çevresinde büyük ve görkemli binalar mevcuttur. Binaların taşları yontulmuş, resimlerle süslenmiştir. Bunların etrafında çok miktarda su kaynakları ve bahçeler vardır. Meyveleri ve üzüm bağları çoktur. Hz. Dâvûd’un makamının burada olduğu, ordusunu Kavras’a burada hazırladığı ve orada Uryâ b. Hannân’ı öldürdüğü söylenmektedir. Ancak kale ve şehir sonraları harabeye döndü. Geriye Ayntâb’a bağlı bir köy kaldı. Şu anda burada çiftçiler yaşamaktadır.

Belâzurî *Büldân* adlı kitabında Dülûk hakkında şunları söyler: “Ebû Ubeyde, İyâz b. Ganem’i Dülûk ve Ra’bân tarafına gönderdi. Halkıyla Menbic benzeri bir anlaşma yaptı. Ancak onlardan Rumların haberlerini getireceklerine dair şart koştu. Aldığı haberleri Müslümanlara bilgi olarak vereceklerdi.

Menbic anlaşmasına ek olarak cizye vermek veya şehri boşaltmak diye maddeler konuldu.

Nüreddîn Mahmud b. Zengî, Joscelin’i esir alıp şehri teslim aldıktan sonra burayı tahrip etti.”

³⁶⁵

Antep Bahsi

Yukarıda zikredilen Joscelin’in yaptırdığı surlarla çevrili bir kalesi bulunmaktadır. Nüreddîn Mahmud’a esir olunca tüm yurdu fethedildi. Nureddin b. Mahmud Zengî’nin fethetmiş olduğu yerlerden biri de Ayntâb’dır. Nitekim kendi adamlarını, mühimmatlarını yerleştirdi. Şehri surlarla çevirdi ve imar ederek kendisinden sonra oğluna teslim etti. Öldüğü zaman Atabek Tuğrul ez-Zâhiri, önce Melik el-Azîz Muhammed b. Meliku’z-Zâhir’e, daha sonra da Melik es-Sâlih Ahmed b.

³⁶²EbûUbâde el-Velîd b. Ubeyd b. Yahyâ et-Tâî’dir. (ö. 284/897) el-Hamâse adlı eseriyle tanınan Arap şairidir.

Bkz.: Zülfikar Tüccar, “Buhtürî”, *DİA*, C: 6, s. 381

³⁶³İbnü’l-Adîm, *Bugyetü’l-Taleb*, ss. 239-246

³⁶⁴İslâm devletleriyle Bizans İmparatorluğu arasındaki müstahkem sınır bölgelerine verilen addır. Bkz.: Hakkı Dursun Yıldız, *Avâsım*, *DİA*, C: 4, s. 111

³⁶⁵İbnü’l-Adîm, *Bugyetü’l-Taleb*, ss. 261-262

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Meliku'z-Zâhir'e teslim etti. Kendisi de burada ikâmet ederek Âdar adlı kaleyi inşa etti. Onu güzelleştirdi, altın ve mermerlerle dekore etti. Halkını Rabad denilen yerde inşa ettiği meskenlere yerleştirdi. İçerisinde minareler ve burçlar inşa etti. Tümünü altın ve mermerlerle süsledi. Ayrıca içinde çok çeşitli meyve ağaçları bulunan bir bahçe yaptı. Ahşap malzemeler İrmen ülkesinden ve Maraş'tan getirildi. Bu malzemelerin satışı yapıp başka beldelere götürülmektedir.³⁶⁶

BİBLİYOGRAFYA

- Ağarı, Murat "Irak ve Belh Coğrafya Ekolleri ve İlk Temsilcileri İbn Hurdazbih-Ya'kubî ve İstahrî", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C: 14, S: 34, 2007, s. 171
- Ahatlı, Erdinç, "Süfyân b. Avf", *DİA*, C: 38, s. 21.
- Aycan, İrfan, "Muaviye b. EbûSüfyân", *DİA*, C: 30, s. 332
- Bozkurt, Nahide, "Harunürreşid", *DİA*, C: 16,s. 258
- Bozkurt, Nahide, "Mansur", *DİA*, C: 28, s. 5
- Bozkurt, Nahide, "Mehdi-Billâh", *DİA*, C: 28, s. 377
- Çobanoğlu, Ahmet Vefa,*DİA*, "Zengiler", C: 44, s. 274
- Çubukçu, Asri, "Habib b. Mesleme", *DİA*, C: 14, s. 372
- Durmuş, İsmail, "Mütenebbi", *DİA*, C: 32, s. 195
- Fayda, Mustafa, "Belâzürî", *DİA*, C: 5, s. 392
- Fayda, Mustafa, "Fütûhu'l-Büldân", *DİA*, C: 13, s. 258
- Fayda, Mustafa, "Halid b. Velid", *DİA*, C: 15, s. 289
- Fayda, Mustafa, "İbnSa'd", *DİA*, C: 20, s. 294
- Fayda, Mustafa, "Vâkıdı", *DİA*, C: 42, s. 471
- Halaçoğlu, Yusuf, "Fersah", *DİA*, C: 12, s. 412
- İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb*, Dâru'l-Fikrts., s. 39
- İslam Ansiklopedisi(İA)*, Milli Eğitim Bakanlığı(MEB) Yay., Eskişehir 1997
- İslam Ansiklopedisi(DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2013
- Kılıç, Ünal, "Yezid I", *DİA*, C: 43, s. 513
- Kramers, J. H. "Mukattam", *İA*, C: 8, s. 568
- Kurt, Hasan, "Mervân II, *DİA*, C: 29, s. 227
- Kutluer, İlhan, "Ebu ZeydBelhi", *DİA*, C: 5, ss. 412-414
- Kök, Bahattin, "Nureddin Zengi", *DİA*, C: 33, s. 259
- Özaydın, Abdülkerim, "Aynicâlût Savaşı", *DİA*, C: 4, s. 275
- Özaydın, Abdülkerim, "el-Melikü'z-ZâhirGâzî", *DİA*, C: 29, s. 83
- Özaydın, Abdülkerim, "Seyfuddevle el-Kamdânî", *DİA*, C: 37, s. 35
- Sevim, Ali, "İbnü'l-Adîm", *DİA*, İstanbul, 1997, C: 20, s. 479
- Sümer, Faruk, "II. Gıyasettin", *DİA*, C: 25, s. 325
- Şeşen, Ramazan, "Cezire", *DİA*, C: 7, s. 509
- Tomar, Cengiz, "el-Melikü'l-Azîz", *DİA*, C: 29, s. 61
- Tomar, Cengiz, "el-Melikü'n-Nâsır, Yusuf", *DİA*, C: 29, s. 78
- Tüccar, Zülfikar, "Buhtürî", *DİA*, C: 6,s. 381
- Yaman, Ahmet, "Zimmi", *DİA*, C: 44, s. 434
- Yıldız, Hakkı Dursun, Avâsım", *DİA*, C: 4, s. 111
- Yiğit, İsmail, "Kınnesrin", *DİA*, C: 25, s. 419
- Yiğit, İsmail, "Kutuz", *DİA*, C: 26, s. 500
- Yuvalı, Abdulkadir, "Hülâgû", *DİA*, C: 18, s. 473

³⁶⁶İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb*, s. 323

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

FETHİNDEN DANIŞMENDİLERE KADAR MALATYA

Ömer TOKUŞ*

Özet

İlk yerleşim yeri Arslantepe olan Malatya çok eski bir tarihi geçmişe sahip olup doğu-batı yönünde yapılan önemli ticarî ve askerî faaliyetlerin güzergâhları üzerinde bulunmaktaydı. Bu özelliklerinden dolayı farklı zamanlarda yaşayan Akad, Asur, Hitit, Urartu, Roma ve Bizans gibi devletlerin, üzerinde hâkimiyet kurmak istedikleri şehirlerinden biri olmuştur. Müslümanların Malatya üzerindeki hâkimiyetleri ilk defa Hz. Ömer döneminde başlamış ve Şam ve el-Cezîre valisi olan Muaviye'nin şehirde iskân ettirdiği askerî garnizon ile de daha da güçlendirilmiştir. Müslümanların Bizans üzerine yaptıkları seferlerde üs vazifesi görevi üstlenen Malatya bundan dolayı zaman zaman saldırılara maruz kalarak yıkılmasına rağmen yeniden inşa edilebilmiştir. Malatya 934 yılında Bizanslılar tarafından istila edilmiş ve bu tarihten sonra Bizans'ın, Müslümanlar üzerine yaptığı seferlerde askerî bir üs vazifesi görmeye başlamıştır. 1056/1057 yılında Emir Dinar'ın başında bulunduğu Türkmenler Malatya önlerinde ortaya çıktıklarında, şehri ele geçirerek çok sayıda ganimet almışlardır. Büyük Selçuklu hükümdarı Melikşah'ın (1072-1092) 1086 yılında Malatya ve Urfa'nın yönetimini Bozan'a vermesiyle Malatya Selçuklulara bağlanmıştır. Nitekim Bozan'ın vefatından sonra Ermeni Gabriel şehre tek başına hâkim olmuş ve bu hâkimiyeti de Danişmendlilerin Malatya'yı iki Süryani askerinin yardımıyla 18 Eylül 1103 yılında ele geçirmesine kadar sürmüştür. 1106 yılında şehrin hâkimiyetini Anadolu Selçuklu Devleti'ne kaptıran Danişmendliler 1124 yılında yeniden Malatya'ya hâkim olmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Arslantepe, Malatya, Roma, Bizans, Selçuklular, Danişmendliler

MALATYA, FROM THE CONQUEST OF WHICH TO DANISHMENDS

Abstract

Malatya, the first settlement of which was Arslantepe, has a very ancient history and was been on the routes of important commercial and military activities in the east-west direction. Due to these characteristics, Malatya is one of the cities that the countries like Akad, Assyrian, Hittite, Urartu, Roman and Byzantine, living in different times, wanted to dominate over it. The dominance of Muslims over Malatya first started at Hz. Omar time period and it was further strengthened by the military garrison which was initiated in the city by Muawiya who was the governor of Damascus and al-Djazira. Malatya assumed the role of base for Muslims on the Byzantine expeditions, therefore it was being destroyed by attack from time to time but it could rebuilt. Malatya was invaded by the Byzantines in 934, and after that date, it began to be a military base for Byzantium expeditions to Muslims. In 1056/1057 Turkmans, who were at the command of Emir Dinar, took a lot of booty by seizing the city when they appeared in front of Malatya. The great ruler of the Seljuks, Malikshah (1072-1092), took Malatya to the Seljuks domination in 1086 by giving the administration of Malatya and Urfa to Bozan. As a matter of fact, after the death of Bozan, the Armenian Gabriel ruled the city alone and this dominance continued until the Danishmends captured Malatya with the help of two Syriac soldiers on 18 September 1103. In 1106, the Danishmends, who lost the dominance of the city to the Anatolian Seljuk State, reigned Malatya in 1124.

Key words: Arslantepe, Malatya, Roman, Byzantine, Seljuks, Danishmends

* Yrd.Doç.Dr., Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, omertokus@hotmail.com.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

GİRİŞ

Malatya bugünkü yerinden farklı olarak ilk defa şehir özelliği taşıyan bir yerleşim birimi olan Arslantepe’de ortaya çıkmıştır. Söz konusu yerin çivi yazılı metinlerde Melita, Malazia, Malita, Maldia ve Maldiya şeklinde geçtiği³⁶⁷ ve Hitit dilinde bal manasına gelen “melit”ten türetildiği ileri sürülmektedir³⁶⁸. Nitekim “melit/malit” şekilleri ilk defa Hitit ve Luwilere ait kaynaklarda geçmektedir³⁶⁹. Asur ve Urartu yazılı vesikalarında ise Milidya, Melid, Melidi ve Meliddu şekillerinde geçmektedir. Bu isim daha sonra Roma şehri olan Melite ve Melitene şeklini alarak İslâmî devirde de Malatya şeklinde karşımıza çıkmaktadır³⁷⁰.

Melite adı Malatya’nın ilk yerleşim yeri olan Arslantepe höyüğünden gelmektedir³⁷¹. Arslantepe höyüğünde bulunan M.Ö. 3300-3000 yıllarına ait kerpiç saray ve M.Ö. 3600-3500 yıllarına ait tapınak, binlerce mühür baskısı ve metal eserler şehrin tarihinin çok eskilere gittiğini kanıtlamaktadır³⁷². Akad İmparatoru Sargon döneminden beri kullanılmaya başlanan ve Kültepe devrinde son derece faal hale gelen karayollarının özellikle de Hattuşuş- Kaneş (Kültepe)-Tegarama (Gürün)-Turande (Darende)-Melit (Malatya)- Samusat (Samsat)-Urşu (Urfa) güzergâhının Hititler tarafından da kullanıldığı kabul edilmektedir³⁷³. Uzun süre Hitit hâkimiyetinde kalan (M.Ö. 1650-1300) Malatya, Geç Hitit döneminde Meliddu Devleti’nin merkezi oldu ve M.Ö. 1090’da sonra da Kargamış Krallığının hâkimiyeti altına girdi³⁷⁴. Söz konusu dönemde Asur baskısı bölgede gittikçe kendisini hissettirmeye başlamış ve nihayetinde III. Salmanasar tarafından şehir birkaç kez vergiye bağlanmıştır³⁷⁵. Asurlulardan sonra Urartuların bölgeye doğru yayılma siyaseti gütmeye başladıkları ve nihayetinde de Malatya’nın bu süre zarfında Urartu ve Asur mücadelesinden etkilendiği ve zaman zaman da taraflar arasında el değiştirdiği anlaşılmaktadır³⁷⁶.

M.Ö. 707 yılında Kommanu Krallığı’nın merkezi olan Malatya sırasıyla Pers, Selevkos, Pontus ve Kommanege krallıklarına (M.Ö. 69-M.S.72) bağlandıktan sonra Roma döneminde askerî lejyonunun merkezi Arslantepe’nin dört km. kuzeyine taşındı ve şehir burada gelişerek bir üs haline geldi³⁷⁷. Söz konusu dönemde Roma’nın doğu sınırını Malatya’dan Samsat’a doğru uzanmaktaydı³⁷⁸. Roma döneminde Anadolu’da askerî amaçlı bir takım yollar yapılmıştı. Bu yollardan biri de Ankara (Ankyra), Amasya (Amaseia), Tokat (Komana Pontika), Sivas (Sebasteia) ve Malatya (Melitene)

³⁶⁷ Gökner Gögebakan, “Malatya”, *DİA*, c. 27, Ankara 2003, s. 469.

³⁶⁸ Ekrem Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Çizgi Kitabevi, Konya t.s., s. 164.

³⁶⁹ John D. Hawkins, “Hittites and Assyrians at Melid (Malatya)”, *XXXIV éme Rencontre Assyriologique Internationale/XXXIV. Uluslararası Assirioloji Kongresi, (6-10/VII/1987-İstanbul)*, Türk Tarih Kurumu Ankara 1998, s. 64.

³⁷⁰ Besim Darkot, “Malatya”, *İA*, c. 7, Eskişehir 1997, s. 227; Ekrem Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Çizgi Kitabevi, Konya t.s., s. 164; Ayrıca bkz. Gökner Akçadağ, “Malatya Şehir Adı ve Şehrin Tarihi Süreçleri”, *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, c. III, sy. 9, İstanbul 2016, s. 185-189.

³⁷¹ Hawkins, “Hittites and Assyrians at Melid (Malatya)”, s. 63.

³⁷² Gögebakan, “Malatya”, *DİA*, 27, s. 469; Malatya’da Taş devri kültürünü ve sanatını yansıtan kayalar üzerinde bir dağ geçisi sürüsü tasvirinin bulunduğu da kaydedilmektedir. Bkz. Füzuran Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998, s. 17.

³⁷³ Füzuran Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998, s. 169; Söz konusu şehirlerin adını vermeyen Sevin ise Kral Yolu’nun Malatya’dan geçtiğini düşünmektedir. Bkz. Veli Sevin, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, I, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013, s. 12.

³⁷⁴ Gögebakan, “Malatya”, *DİA*, 27, s. 469; Sırrı Tiryaki, “Hititlerin Fırat Politikası”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sy. 222, (Haziran 2016), s. 1-18.

³⁷⁵ Hawkins, “Hittites and Assyrians at Melid (Malatya)”, s. 67.

³⁷⁶ Darkot, “Malatya”, *İA*, 7, s. 228.

³⁷⁷ Gögebakan, “Malatya”, *DİA*, 27, s. 469.

³⁷⁸ Sırrı Tiryaki, “Roma İmparatorluğu’nun Fırat (Euphrates) Hattı (M.Ö. 129-M.S. 230)”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 11/1 Winter 2016, s. 222. 217-236

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

üzerinden Mezopotamya'ya ulaşmaktaydı³⁷⁹. Roma'nın ikiye ayrılmasından sonra Malatya Doğu Roma'nın hâkimiyeti altında kaldı ve aynı şekilde bir garnizon olarak kalmaya devam etti. I.Leon döneminde (457-574) Doğu Roma'nın on ikinci teması olan Malatya'nın surları zamanla geniş bir alana dağıldı. Nitekim Bizans İmparatoru Iustinianus da (527-565) 532 yılında surları tamamlayarak Malatya'yı III. Armenia eyaletinin³⁸⁰ merkezi yaptı³⁸¹. Bu tarihten sonra da Bizans-Sâsânî mücadelelerine sahne olan Malatya 575 yılında yapılan savaşta mağlup olan³⁸² Sâsânî birlikleri tarafından yakıldı³⁸³. Müslümanlar tarafından fethedilinceye kadar da şehir Bizans ve Sâsânî arasındaki bu mücadeleye tanıklık etti³⁸⁴.

1.Müslümanların Malatya Hâkimiyeti

Hız. Ömer döneminde Arap Yarımadası dışında fetih hareketlerinin artmasına bağlı olarak İyad b. Ganem, Sümeysat'ı (Şimşat) ele geçiren ve burada bulunan Habîb b. Mesleme el-Fihri'yi 17 (638/639) yılında Malatya üzerine göndererek şehrin Müslümanlar tarafından ilk defa alınmasını sağladı³⁸⁵. Malatya bir süre sonra Müslümanların hâkimiyetinden çıktı ve Muaviye'nin Şam ve el-Cezîre'ye vali tayin edilmesine kadar da böyle kaldı. Muaviye valiliği esnasına Muaviye 33 (653-654) yılında bizzat kendisinin başında bulunduğu birlikler ile Malatya önelerine kadar geldi³⁸⁶ ve Malatya yakınlarında bulunan Hısnü'l-Mer'at'ı (Kız Kalesi) ele geçirdi³⁸⁷. Bundan sonra 35 (655-656) yılında ise Habîb b. Mesleme'yi Malatya üzerine gönderdi ve şehrin yeniden ele geçirilmesini sağladı.

³⁷⁹ Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, I, s. 6.

³⁸⁰ Gögebakan, "Malatya", *DİA*, 27, s. 469; Strabon (M.Ö. 63/64-M.S. 21) Melitene'nin Kataonia ve Euphrates arasında, Kommagene'ye sınır ve Kappadokia'nın bölünmüş on valiliğinden biri olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika:Kitap XII-XIII-XIV)*, çev. Adnan Pekman, Akeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2012, s. 1.

³⁸¹ Mevlüt Oğuz, *Başlangıcından Osmanlıların Fethine Kadar Malatya Tarihi (m.ö.5500-m.s.1516)*, İstanbul 1984, s. 40-41.

³⁸² Ernst Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, çev. Fikret Işıltan, İstanbul 1970, s. 19; René Grousset, *Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi*, çev. Sosi Dolanoğlu, Aras Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 237

³⁸³ Oğuz, s. 42.

³⁸⁴ Gögebakan, "Malatya", *DİA*, 27, s. 469.

³⁸⁵ el-Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Davud, *Fütûhu'l-Büldân*, DâruMektebetü'l-Hilâl, Beyrut 1988, s. 185; Türkçe trc. el-Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, çev. Mustafa Fayda, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 266; el-Ezdî, EbûZekeriyâYezid b. Muhammed b. İyâs, *Tarihu'l-Mevsil*, I, thk. Ahmed Abdullah Mahmud, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1971, s. 48; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, c. II, thk. Ömer AbdusselamTedmürî, Dâru'l-Kütübi'l-Arabi, Beyrut 1997, s. 359; Türkçe trc. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, c. II, çev. M. Beşir Eryarsoy, Bahar Yayınları, İstanbul 1991, s. 489; Aliye Abdussemmi el-Cenzûrî, *es-Suguru'l-berriyetu'l-İslâmiyye ala hududi'l-devleti'l-Bizantiyye fi Usûri'l-vusta*, Kahire 1979, s. 104; et-Taberî ve İbnKesîr h. 15 (636) yılında Bizans ordusunun Müslümanlar tarafından mağlup edilmesinden sonra Ebu Ubeyde'nin İyâd b. Ganem'i geri çekilen Bizans birliklerinin üzerine gönderdiğini ve bu sırada İyâd'ın Malatya önelerine gelerek şehir halkı ile cizye ödemeleri şartıyla bir barış anlaşması yaptığını kaydetmektedirler. bkz. et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed, *Tarihu't-Taberî: Tarihu'r-rüsûlve'l-mülûk ve sılatuTarihu't-Taberî*, c. III, Dâru't-Turâs, Beyrut 1387, s. 572; İbnKesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. VII, thk. Ali Şiri, Dâru'l-Hayâtî't-Turâsî'l-Arabi, Beyrut 1988, s. 18; Saim Yılmaz, *Anadolu'da Abbâsî-Bizans Mücadelesi (132-193/750-809)*, İfav, İstanbul 2015, s. 39; Bunlardan farklı olarak İbnü'l-Ezrâk da Malatya'nın 20 (640-641) yılında alındığını kabul etmektedir. Bkz. İbnü'l-Ezrâk, Ahmed b. Yusuf b. Ali el-Fârikî, *TârihuMeyyâfârikîn*, thk. Kerim Faruk el-Hülî-Yusuf Baluken, Nubihar Yayınları, İstanbul 2014, s.117.

³⁸⁶ Adem Apak, "Emevîler Döneminde Anadolu'da Arap-Bizans Mücadelesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 18, sy. 12, Bursa 2009, s. 102.

³⁸⁷ Halife b. Hayyât, *Tarihu Halife b. Hayyât*, thk. Ekrem Ziya el-Ömerî, Beyrut 1397, s. 167; et-Taberî, IV, s. 317; İbnü'l-Esîr, II, s. 511; Türkçe trc. İbnü'l-Esîr, III, s. 142; İbnTâğriberdî, Ebu'l-MehâsinCemaleddin, *en-Nücûmu'z-zâhire fi mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, c. I, Mısır: Dâru'l-Kütübt.s., s. 90-91; Yılmaz, s. 39.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Ardından da şehre bir vali ile birlikte buna bağlı olarak ücretli askerî birlikler konuşlandırıldı³⁸⁸. Söz konusu gelişmelerden sonra Müslümanların Bizans'a yaptıkları sayfiye gazalarında Malatya önemli bir güzergâh olarak kullanılmaya başlandı. Ancak Abdullah b. Zübeyr'in Emevî hilafetini kabul etmeyerek isyan ettiği esnada Müslümanlar muhtemelen Bizans saldırılarından çekinerek şehri terk ettiler. Bundan dolayı Malatya üzerine yürüyen Bizans birlikleri şehri tahrip ettikten sonra geri çekildiler. Bu saldırı ile birlikte Ermenî ve Hristiyan unsurların bazıları da şehre yerleştiler³⁸⁹. Müslümanlar 76 (695-696) yılında Muhammed b. Mervân³⁹⁰ ve 78 (697-698)³⁹¹ ve 79 (698-699)³⁹² yıllarında da Velid b. Abdülmelik komutasında Malatya cihetinde gaza faaliyetlerinde bulundular.

Abdullah b. Abdülmelik'in 83 (702-703) yılında Malatya'nın üç merhale uzağında bulunan Turande'de(Darende) yaptığı savaştan sonra Müslümanlar, Turande'nin etrafına evler yaparak buralara yerleştiler. el-Cezîre ordusunun öncü birlikleri ise bu sırada harap olan ve çok az bir nüfusa sahip olan Malatya'ya gelerek gaza yaparlardı. Söz konusu gaziler kışın gelmesi ile birlikte de bölgeden ayrılırlardı³⁹³. Mesleme b. Abdülmelik 93 (712-713) yılında Malatya çevresinde bulunan Mâse (ماسة) (yani Massîsa), Hısnu'l-Hadîd(حصن الحديد), Gazâle (غزالة) ve Berceme'yi (برجمة) ele geçirdi³⁹⁴. Bundan birkaç yıl sonra yani 98 (716-717) yılında da Davud b. Süleyman b. Abdülmelik Malatya yakınlarında bulunan Hısnu'l-Mer'at'ı(Kız Kalesi) ele geçirdi ve Malatya çevresine gaza yaptı³⁹⁵. Bu süreçte Turande'ye üç merhale uzaklıkta Rum topraklarına dahil olan Malatya harap iken şehre el-Cezîre bölgesinden askerler gelir ve kar yağınca da ülkelerine dönerlerdi. Söz konusu durum Ömer b. Abdulaziz'in halifeliğine kadar da bu şekilde idi³⁹⁶.

Ömer b. Abdulaziz'in (717-720) halifeliği döneminde ise Bizans saldırılarından duyulan endişeden dolayı halkın istememesine rağmen Turande (Darende) boşaltıldı ve halkı da Malatya'ya yerleştirildi. Halife, Malatya'nın yönetimine de Âmir b. Sa'sa'a kabilesinden olan Ca'vene b. el-Hâris'i getirdi³⁹⁷. Ramazan 107 (725-726) yılında da Mesleme b. Abdülmelik Malatya üzerinde Kaysâriyye üzerine yürüyerek şehri ele geçirebildi³⁹⁸. Muaviye b. Hişam da 112 (730-731) yılında sayfiye seferine çıkarak Malatya yakınlarında bulunan Harşene'yi aldı³⁹⁹ ve Ferendiye'yi de yaktı⁴⁰⁰.

³⁸⁸Halife b. Hayyât, *TarihuHalife b. Hayyât*, thk. Ekrem Ziya el-Ömerî, Beyrut 1397, s. 167; et-Taberî, IV, s. 317; İbnü'l-Esîr, II, s. 511; Türkçe trc. İbnü'l-Esîr, III, s. 142; İbn Tağriberdî, Ebu'l-MehâsinCemaleddin, *en-Nücûmu'z-zâhire fi mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, c. I, Mısır: Dâru'l-Kütüb t.s., s. 90-91; Yılmaz, s. 39.

³⁸⁹el-Belâzurî, s. 185; Türkçe trc., s. 266; el-Cenzûrî, s. 104

³⁹⁰Halife b. Hayyât, s. 275; İbnü'l-Esîr, III, s. 454; Türkçe trc. İbnü'l-Esîr, IV, s. 376; İbnTağriberdi, I, s. 195; el-Ya'kûbî, Yahya b. el-Hakem'in 76 (695-696) yılında Masîsa ve Malatya arasında bulunan Mercu's-Şahm'a akınlarda bulunduğunu ardından da 77 (696-697) yılında el-Velîd b. Abdülmelik'in Malatya cihetine sayfiye seferi düzenlediğini ifade etmektedir. Bkz. el-Ya'kûbî, Ahmed b. EbîYa'kûb b. Cafer b. Vehb b. Vadîh, *Tarihu'l-Ya'kûbî*, c. II, thk. AbdülemirMehnâ, Mü'essesetu'l-A'lemîli'l-Matbû'ât, Beyrut 1413/1993, s. 203.

³⁹¹Halife b. Hayyât, s. 276.

³⁹²Halife b. Hayyât, s. 278; İbnTağriberdi, I, s. 199.

³⁹³el-Belâzurî, s. 185; Türkçe trc., s. 266; İbnü'l-Esîr, IV, s. 108-109; İbnTağriberdi, I, s. 242; Yakut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, c. IV, Dâru Sâdir, Beyrut 1995, s. 32.

³⁹⁴et-Taberî, VI, s. 469; Apak, s. 110; İbnü'l-Esîr (IV, s. 52; Türkçe trc. IV, s. 519)Mâsîse (Massisa), Hısnu'l-Hadîd ve Gazâle gibi Malatya çevresinde bulunan şehirlerin ele geçirildiğini kaydetmektedir. Demirci (s. 322) söz konusu tarihte Ermenilerin Malatya'ya sürdün edildiklerini kaydetmektedir.

³⁹⁵et-Taberî, VI, s. 545; İbnü'l-Esîr, IV, s. 93; Türkçe trc. İbnü'l-Esîr, V, s. 37; İbnTağriberdi, I, s. 236; el-Ya'kûbî (II, s. 226) bu seferin 99 (717-718) yılında gerçekleştiğini kabul etmektedir.

³⁹⁶İbnü'l-Esîr, IV, s. 109; Türkçe trc. İbnü'l-Esîr, V, s. 54; Yakut el-Hamevî, IV, s. 32.

³⁹⁷el-Belâzurî, s. 185-186; Türkçe trc., s. 267; İbnü'l-Esîr, IV, s. 109; Türkçe trc. İbnü'l-Esîr, V, s. 54.

³⁹⁸Halife b. Hayyât, s. 307.

³⁹⁹Halife b. Hayyât, s. 343; et-Taberî, VII, s. 70; ez-Zehebî, Şemşeddin Ebu Abdullah Muhammed, *el-İber fi haberi men gaber*, c. I, thk. Ebu Hacir Muhammed es-Saîd b. BesyûnîZaghlûl, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut t.s., s. 105.

⁴⁰⁰et-Taberî, VII, s. 70.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

121 (738-739) yılında ise Mesleme b. Abdulmelik sayfiyye seferine çıktığında Malatya cihetine kadar ulaşmıştı⁴⁰¹.

Bizans birlikleri 123 (740-741) yılında yirmi bin kişilik bir ordu ile Malatya önlerine geldiklerinde Müslümanlar şehrin kapılarını kapatarak savunmaya geçtiler. Bu savaşta başında sarıklar bulunan kadınlar da aktif bir şekilde surlara çıkarak Bizans birlikleri ile savaştılar. Muhasara esnasında Müslümanlar er-Rusâfe'de bulunan Emevi halifesi Hişam b. Abdulmelik'ten(724-743) yardım istemek için bir elçi gönderdiler. Hazırlıklara başlayan Hişam bu esnada Bizans birliklerinin Malatya'dan ayrıldıklarını haber aldı. Ancak buna rağmen Halife elçi ile birlikte Malatya halkına yardım gönderdi ve ardından da bizzat kendisi de Malatya'ya gelerek şehrin tamir edilmesini emretti ve tamiratın bitimine kadar da burada kaldı⁴⁰².

Bizans imparatoru V. Kostantinos(741-775) 133 (751)yılında Malatya üzerine yürüdüğüde Benî Süleym'den⁴⁰³ birinin elinde bulunan Kemh (Kemah) halkı Malatya'dan yardım istedi. Bunun üzerine Malatya'dan yaklaşık sekiz yüz atlı yardım için yola koyuldu, fakat söz konusu atlılar Bizans birlikleri tarafından mağlup edildiklerinden, ilerleyişine devam eden İmparator da Malatya önlerine gelerek şehri kuşatma altına aldı. Gelişmeler üzerine Malatya halkı el-Cezîre bölgesi valisi olan ve bu esnada Harran'da bulunan Musa b. Ka'b'dan yardım istediler. Ancak el-Cezîre'deki kaostan dolayı vali Malatya'dan gelen talebe cevap veremedi. V. Kostantinos Malatya'ya gönderdiği haberde: “*Ey Malatyalılar! Ben, sizin durumunuzu bildiğim ve sultanınızın meşgul olmasından dolayı geldim. Eman üzerine inerek, şehri boşaltınız. Çünkü burayı yıkarak sizleri de bırakıp geri döneceğim*” şeklinde hitapta bulundu. Muhasaranın başlarında İmparatorun teklifini kabul etmeye yanaşmayan Malatyalılar muhasaranın uzaması ve mancınıkların şehrin etrafına yerleştirilmesinden sonra kendilerine eman verilmesi için İmparatora müracaat ettiler. İmparatorun kabul etmesiyle birlikte yanına aldıkları hafif şeyler ile birlikte el-Cezîre'ye doğru yola çıkarak bölgeye dağıldılar. Şehrin teslim edilmesinden sonra da İmparator Malatya'yı yıktı ve ardından da Kalavziye adlı bir kaleyi ele geçirdi⁴⁰⁴. Halife b. Hayyât⁴⁰⁵ 133 (751) yılındaki bu hadisenin sonucunda şehrin yanı sıra burada bulunan camii ve emirlik binasının da Bizanslılar tarafından yıkıldığını kaydetmektedir.

Emevîlerin yıkılışı ve Abbasîlerin de kuruluş sürecinde meydana gelen bu hadiseden sonra Müslümanlar arasında yaşanan dâhili ihtilaflardan dolayı Malatyamuhtemelen bir süre Bizans hâkimiyetinde kaldı. Ancak et-Taberî⁴⁰⁶, Ebu Yusuf⁴⁰⁷, İbn Miskeveyh⁴⁰⁸ ve İbnü'l-Esîr'in⁴⁰⁹ kayıtlarına göre şehir 138 (755-756) yılında yeniden Bizans imparatorunun baskına maruz

⁴⁰¹Halife b. Hayyât, s. 352; el-Ya'kûbî, II, s. 260; İbn Tağrıberdi, I, s. 286.

⁴⁰²el-Belâzurî, s. 186; Türkçe trc., s. 267; İmparator V. Konstantinos'un çekilmesinde eniştesi Artabasdos'un isyan etmesinin etkisi vardı. Bkz. Yılmaz, s. 53; Emevîler döneminde Bizans üzerine yapılan seferler için bkz. Şahin Uçar, Arapların Anadolu Seferleri, Domino Yayınları, İstanbul 2007, s. 123-183; Apak, s. 95-122.

⁴⁰³el-Belâzurî, s. 186; Türkçe trc., s. 267.

⁴⁰⁴el-Belâzurî, s. 186-187; Türkçe trc., s. 267-268; Ebu'l-Fidâ, el-Melik Mü'eyyed, *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, c. I, Matbaatu'l-Hüseyniyye el-Mısriyye, Kahire t.s., s. 213; İbn Tağrıberdi, I, s. 324; ez-Zehabî, I, s. 137; İbnü'l-Esîr (V, s. 37 Türkçe trc. V, s. 363) İmparatorun Malatya'dan sonra Kâlikâlâ üzerine yürüdüğünü ifade ederek el-Belâzurî'nin verdiği bilgiyi tamamlamaktadır. Fakat Abû'l-Farac İmparator Costantin'in 752 yılında Malatya önlerine gelerek karargâhını burada kurduğunu ve Arapların canlarına dokunmadığını ifade etmektedir. Bkz. Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, c. I, Süryanice'den İngilizceye trc. Ernest A. Wallis Budge, Türkçe çev. Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987, s. 199; el-Ya'kûbî (II, s. 260) Musa'nın Bizans üzerine sefere çıktığını fakat tarafların karşılaşmadıklarını nakletmektedir.

⁴⁰⁵Halife b. Hayyât, s. 410.

⁴⁰⁶et-Taberî, VII, s. 497.

⁴⁰⁷Ebu Yusuf, Yakub b. Süfyan b. Cevân el-Fârisi el-Fesevî, *el-Ma'rifeve't-tarih*, c. I, thk. Ekrem Ziya el-Ömerî, Beyrut Mü'essesetü'r-risâle, Beyrut 1981, s. 120.

⁴⁰⁸İbnMiskeveyh, Ebu Ali Ahmed b. Muhammed b. Yakub, *Tecâribü'l-Ümem ve Te'akibi'l-Himem*, c. III, thk. Ebu'l-Kâsımîmâmî, Tahran 2000, s. 369.

⁴⁰⁹İbnü'l-Esîr, V, s. 70 Türkçe trc. V, s. 395.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

kalarak yıkıldı. Bu baskın esnasında kadın ve çocuklar ile savaşan yerlilerin bir kısmı affedildi⁴¹⁰. Bu bilgilerden anlaşıldığına göre 133 (751) ile 138 (755-756) yılları arasında Malatya yeniden fethedilmişti.

Malatya'nın yıkılmasından dolayı 139 (756-757) yılında Halife Mansur (754-775) Salih b. Ali'ye gönderdiği mektup vasıtasıyla Malatya'yı yeniden imar ve tahkim için talimat verdi⁴¹¹. Bundan hemen sonra el-Cezire bölgesine tayin edilen Abdulvehhab b. İbrahim⁴¹², el-Hasan b. el-Kahtabe ve maiyetinde Horasanlı askerler ile birlikte 140 (757/758) yılında Malatya'ya doğru harekete geçti. Bu esnada yetmiş bin asker toplayan Abdulvehhab imar faaliyetleri için çevreden işçiler toplayarak imar faaliyetlerine başladı. Nitekim el-Hasan b. el-Kahtabe'nin şahsi çabaları neticesinde Malatya ve camii altı ay gibi kısa bir sürede tamamlandı⁴¹³. Bunun yanı sıra Malatya'ya yerleştirilen askerlerden on on beş kişilik birliklere arkasında ahır olan, ikisi şehrin dışında ikisi de içinde olmak üzere iki ev ile birlikte Malatya'nın dışına iki adet silahlık yapıldı. Ayrıca Halife Malatya'ya el-Cezîre halkından maaş bağladı, ikta olarak silah ve tarım arazilerini verdiği dört bin kadar savaşçıyı da burada iskân ettirdi⁴¹⁴. Bundan sonra Kalavziyye kalesi de inşa edildi⁴¹⁵. Bu esnada Malatya üzerine yürümek için V. Kostantinos yüz bin kişilik bir ordu ile geldiğinde şehirde bulunan Müslümanların çokluğu öğrenince geri döndü⁴¹⁶.

Halife Mansur döneminde yani 141 (758) yılında Muhammed b. İbrahim başlarında el-Müseyyeb b. Züheyr'in bulunduğu Horasan askerleri ile birlikte Malatya cihetinde gazaya gönderildi. Muhammed Bizans saldırılarına karşı şehirde tedbirler almaya başladı ve bundan dolayı şehri terk edenler geri döndüler⁴¹⁷. Halife Mehdî (775-785) de Malatya'ya doğru yaptığı gazada çok sayıda esir ve ganimet ile dönmüştü⁴¹⁸. Halife el-Hâdî 169 (785-786) yılında Ali b. Süleyman'ı azlederek el-Cezîre ve Kınnesrin valiliklerine Muhammed b. İbrahim'i getirdi. Bu esnada el-Hades şehrinin imarı da Ali b. Süleyman tarafından tamamlanmıştı. el-Hades'e dört bin asker yerleştiren Ali, Malatya, Şimşât, Keysûm, Dülûk ve Ra' bân gibi yerlerden iki bin kişiyi nakletti⁴¹⁹.

Abbâsî halifesi Harun Reşid (786-809) yılında Müslüman-Bizans sınır hattında yeni bir düzenlemeye gidilerek, el-Cezîre bölgesinin Bizans sınırına mücavir kısımlar Avasım ve Sugûr adıyla yeniden düzenlendi⁴²⁰. Söz konusu yenilikler ile iki taraf arasında bulunan ve Abbâsî sınır hattının iç kısımlarında bulunan yerlere Avasım, ve bu kuşaktan sonra tam da sınırda bulunan yerlere ise Sugûr adı verildi. Esas vazifesi devletin sınırlarını düşman saldırılarından korumak olan ve düşman toprakları ile hem-sınır Sugûrbölgesi, Tarsus'tan başlayarak Toroslar boyunca Malatya ve Fırat'a kadar uzanan bir hattın oluşmaktaydı. Nitekim söz konusu taksimat ile Sugûr bölgesinden Avasım'a yapılabilecek olası saldırıların önüne geçilmeye çalışılmıştı⁴²¹. Bunların yanı sıra Sugûr bölgesine

⁴¹⁰İbnü'l-Esîr, V, s. 70 Türkçe trc. V, s. 395; Ebu'l-Fidâ, I, s. 215; ; İbnKesîr, X, s. 54.

⁴¹¹ el-Belâzurî, s. 187; Türkçe trc., s. 268-269; İbnTağrıberdi, I, s. 337; İbnMiskeveyh (III, s. 369) Malatya'nın inşasını kırk bin dinar ile Salih b. Ali'nin yaptığını kaydetmektedir.

⁴¹²Halife b. Hayyât, s. 418; el-Belâzurî, s. 187; Türkçe trc., s. 268; et-Taberî (VII, s. 500) Salih b. Ali ile birlikte Malatya'nın inşasında yer alan kişinin adını el-Abbas b. Muhammed olarak verdiği gibi bu yıl içerisinde ayrıca Cafer b. Hanzale el-Behrânî tarafından Malatya cihetinden gaza yapıldığını ifade etmektedir. İbnü'l-Esîr (V, s. 71-73; Türkçe trc. V, s. 396-397) ve İbnKesîr (X, s. 80) Salih b. Ali ile birlikte sayfiyye seferine çıkan kişinin el-Abbas b. Muhammed olduğunu kaydetmektedirler. Bunun yanı sıra Salih'in 139 (756-757) yılında yanında bulunan kız kardeşleri Ümmü İsa, Lübabe ve komutanlardan biri olan el-Abbas ile birlikte Malatya'dan hareket ederek el-Hades adı verilen dar bir geçitten geçerek gazaya çıktığı da nakledilmektedirler.

⁴¹³ el-Belâzurî, s. 187; Türkçe trc., s. 268-269; İbnü'l-Esîr, V, s. 83; Türkçe trc. V, s. 407; Ebu'l-Fidâ, II, s. 213.

⁴¹⁴ el-Belâzurî, s. 187; Türkçe trc., s. 269-270; İbnü'l-Esîr, V, s. 83; Türkçe trc. V, s. 407.

⁴¹⁵İbnü'l-Esîr, V, s. 83; Türkçe trc. V, s. 408.

⁴¹⁶ et-Taberî, VII, s. 500; el-Belâzurî, s. 187-188; Türkçe trc., s. 270; İbnü'l-Esîr, V, s. 84; Türkçe trc. V, s. 408.

⁴¹⁷ el-Belâzurî, s. 188; Türkçe çev., s. 270.

⁴¹⁸İbnü'l-Ezrâk, s. 358.

⁴¹⁹ el-Belâzurî, s. 190; Türkçe trc., s. 274.

⁴²⁰Streck, "Avasım", *İA*, c. II, Eskişehir 1997, s. 19.

⁴²¹ErnstHonigmann, "Sugûr", *İA*, c. XI, Eskişehir 1997, s. 2.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

yapılabilecek olası saldırılarda da Avasım'dan yardımcı birlikler gönderilmekteydi. Avasım'ın merkezi ilk zamanlarda Menbic daha sonra Antakya iken Sugûr'un ise ortak bir merkezi olmamakla birlikte en önemli şehri Malatya idi⁴²². Sugûr eyaleti de, kendi içerisinde iki kısma ayrılmaktaydı: *Sugûru 'ş-Şamiyye* ve *Sugûru 'l-Cezîre*⁴²³. Cezîre Sugûrunun önemli şehirleri; Şimşât, Malatya, Zibetre (Doğanşehir), Maraş, el-Hades, SümeysatArbesûs ve Hısn-ı Mansur iken⁴²⁴, Şam Sugûrunun önemli şehirleri ise; Adana (Ezine), Massîsa, Tarsus, Ayn-ı Zerbe, Haruniye, Kara Kilise, Avasım, Antakya, Tizin, Kurus, Menbic, Dülük ve Ra'ban idi⁴²⁵.

el-Belâzurî⁴²⁶ tarih vermemekle birlikte Harun Reşid döneminde (786-809) Bizans kuvvetlerinin Malatya'ya saldırdıklarını ancak bizzat halife tarafından söz konusu kuvvetlerin mağlup edildiklerini kaydetmektedir. Bunların yanı sıra Harun Reşid 177 (793-794) yılında Abdullah b. Salih'i sayfiyye, Süleyman b. Râşid'i de şitaiye seferine gönderdi. Abdullah yaptığı seferden salimen dönerken Süleyman ise sert kıştan dolayı çok az sayıdaki adamıyla Malatya'ya sığındı⁴²⁷. Bunların yanı sıra İbnü'l-Ezrâk bizzat Harun er-Reşid'in iki kez Malatya önlerine kadar ulaştığını ifade etmektedir⁴²⁸. 215 (830) yılında Halife Memun'un(813-833) oğlu Abbas Rum diyarına gazaya çıktı ve Malatya'ya kadar ulaştı⁴²⁹. Bu esnada onlar ile birlikte adı Manuel olan bir Bizanslı da vardı. Bu şahıs II. Mikhael döneminde kaçarak Araplara sığınmıştı ve bu tarihte yanında bulunan küçük birlikler ile Malatya'ya kadar Müslümanlara eşlik etmişti⁴³⁰.

Babek'in yardım talebi üzerine Bizans imparatoru Theophilos (829-842) 223 (837) yılında Zibetre üzerine yürüyerek çok sayıda esir aldı ve şehri de yıktı. Ardından hızlı bir şekilde Malatya önlerine geldi ve halkına saldırdı çok sayıda yaklaşık bin kadar Müslüman kadını da esir olarak ele geçirdi. Bunların dışındanda elinde çok sayıda Müslüman esir bulunmaktaydı. Kadın esirlerin gözlerine mil çekti, erkek esirlerin kulaklarını ve burunlarını kesti⁴³¹. Babek'in ele geçirilmesinden sonra Abbasî halifesi el-Mutasım(833-842) 223 (837) yılında Bizans'ı cezalandırmak için Bizans'ın elinde bulunan Ammûriyye (Amorion) üzerine yürümeye karar verdi⁴³². Bu sefer esnasında Malatya

⁴²² Streck, "Avasım", *İA*, II, s. 19.

⁴²³ Şâkir Mustafa, *el-Mudünfi'l-İslâm hatte'l-'Asri'l-Osmanî*, el-Cüz'ü'l-Evvel, Zâtu's-Selâsil, Kuveyt 1988, s. 461; Honigmann, "Sugûr", *IA*, XI, s. 2.

⁴²⁴ İbnRüsteh, Ebu Ali Ahmed b. Ömer b. Rüsteh, *el-A'lakü'n-Nefise*, yay. Martin TheodorHoutsma, Leiden 1967, s. 104; İbnHavkal, Ebî'l-Kâsım en-Nasibîni, *KitâbuSüretü'l-Ard*, I, thk. M. J. De Goeje, Leiden 1939, s. 167; el-Mesûdî de Malatya hakkında "Suguru'l-cezeriyye'dedir" şeklinde bilgi vermektedir. Bkz. el-Mesûdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali, *et-Tenbîhve'l-İşrâf*, thk. Abdullah İsmail es-Sâvî, Dâru's-Sâvî, Kahire t.s., s. 52.

⁴²⁵ İbnRüsteh, s. 107; İbnHavkal, I, s. 186; Daha geniş bilgi için bkz. Mustafa Demirci, "İslâm-Bizans Mücadelesinde Bir Serhat Şehri: Maraş", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu (6-8 Mayıs 2004)*, c. I, İstanbul 2005, s. 319.

⁴²⁶ el-Belâzurî, s. 188; Türkçe trc., s. 270.

⁴²⁷ Halife b. Hayyât, s. 450.

⁴²⁸ İbnü'l-Ezrâk, s. 362.

⁴²⁹ et-Taberî, VIII, s. 623; İbnü'l-Esîr, V, s. 564; Türkçe trc. İbnü'l-Esîr, VI, s. 361.

⁴³⁰ el-Cenzûrî, s. 107.

⁴³¹ et-Taberî, IX, s. 55; İbn Miskeveyh, IV, s. 220-221; İbnü'l-Esîr, VI, s. 37; Türkçe trc. İbnü'l-Esîr, VI, s. 417-418; İbn Kesîr, X, s. 313; ez-Zehabî, I, s. 304; Honigmann, s. 55; Abû'l-Farac'a (I, s. 225) göre; "1148 (M. 837) yılında Bizans İmparatoru Theophila'nın Zibetre üzerine yürüdü ve Hristiyan ve Yahudilerin de içinde bulunduğu çok kişiyi öldürdü. Ardından da Malatya'dan geçerek burayı da yağmaladı ve Sümeysât'a doğru ilerledi. Bu esnada Rebia Arapları ve Malatyalılar Roma topraklarına girince yenilerek dört bin kadar kayıp verdiler. Bunun üzerine Theophila da Malatya üzerine yürüdü ve şehri muhasara altına alarak teslim olmamaları durumunda Zibetre'nin başına gelenlerin onlara da olacağını söyledi. Bunun üzerine şehirde bulunan ileri gelenler imparatorun huzuruna çıkarak hediyeler ve burada tutulan Rum esirleri İmparatora teslim ettiler. Bundan sonra da İmparator şehir önlerinden ayrıldı." Bu şekilde Abû'l-Farac Müslüman tarihçilerden farklı bilgiler kaydetmektedir.

⁴³² et-Taberî, IX, s. 72; İbnü'l-Esîr, VI, s. 45; Türkçe trc. İbnü'l-Esîr, VI, s. 418-425.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

emiri Ömer b. Ubeydullah b. Mervân el-Akta⁴³³ da Afşin'in başında bulunduğu birlikler ile birlikte Malatya cihetinden Bizans topraklarına girmişti⁴³⁴. Abû'l-Farac⁴³⁵ Afşin'in yapmış olduğu bu seferin Babek'in İrminiyye'de yakalanarak Abbasîlere teslim edilmesiyle bir ilişkisinin olduğunu kabul etmektedir.

Ebu Said adlı komutan 841 yılında Bizans topraklarına girerek aldığı esirler ile geri döndüğünde Bizans birlikleri tarafından Kilikya'da mağlup edildi ve ele geçirdiği ganimet ve esirleri de kaybetti. Bundan dolayı yeniden saldırıya geçen Müslümanlar mağlup olarak geri döndüler. Müslüman saldırıları artınca Bizans birlikleri el-Hades, Maraş ve Malatya çevrelerine saldırılar yaparak çok sayıda esir ele geçirdiler. Söz konusu mücadelelerden sonra da İmparator Abbasi halifesi Mutasım'a hediyeler göndererek esirlerin mübadele edilmesi teklifinde bulundu ve Mutasım da bunu kabul ederek anlaşma yapmayı kabul etti⁴³⁶.

Yaklaşık yirmi sekiz yıl Malatya emirliği yapmış olan Ömer b. Ubeydullah el-Akta' ile birlikte cihat alanında Bizans'a karşı somut başarılar elde edildi. Hemen her yıl Bizans topraklarına gaza yapmakta olan Ömer, Bizans'aciddi zararlar vermekteydi. Ömer'in Bizans'a karşı galip geldiği gazalardan bazıları da 230 (844), 231 (845) yıllarında idi. 239 (853) yılında da bizzat kendisi Kostantiniyye'ye kadar ulaşabilmişti⁴³⁷. Ruslar 246 (860) yılında ilk defa Kostantiniyye önlerinde ortaya çıkınca, İmparator III. Mihail(842-867) zor durumda kaldı ve Araplar üzerine yapmakta olduğu seferi yarıda bırakarak hızlı bir şekilde geri döndü. Malatya emiri Ömer de bu fırsatı değerlendirerek Rum diyarına doğru gazaya çıktı ve yedi bin kadar esir alarak geri döndü⁴³⁸.

Halife Muntasır(861-862) 248 (862) yılında Vasîf et-Türkî'yi Rum diyarına gazaya gönderirken ona Malatya sınırına kadar ilerleyerek orada durmasını istedi. Vasîf yola çıktıktan bir süre sonra halife ona mektup göndererek sınır boyunda dört yıl müddet ile kalmasını ve bu müddet zarfında gazalara devam etmesini, kendisine ikinci bir emir gelene kadar da orada kalmasını söyledi⁴³⁹.

Cafer b. Dinâr249 (863) yılında gazaya çıkarak birçok kale ele geçirdi. Bu esnada Ömer b. Ubeydullah el-Akta' da Rum diyarına doğru harekete geçti⁴⁴⁰.Kara Deniz'e (Bahru'l-Esved) kadar ulaştıklarını duyan İmparator Mihail sayısı elli bine⁴⁴¹ ulaşan büyük bir ordu topladı ve ordunun başına da dayısı Petronas'ı getirdi⁴⁴². Bizans ordusu Ömer ve yanında bulunanları Mercu'l-Uskuf'ta Erez⁴⁴³ veya Vasiliev'e göre Poson adlı yerde sıkıştırdı⁴⁴⁴. Recep ayının ortasında 249 (863) yılında meydana gelen bu savaşta Ömer ve yanında bulunan elli kişi öldürüldü⁴⁴⁵. Söz konusu galibiyetin sonuçları Kostantiniyye'de büyük bir ses getirdi. Petronas tören ile karşılandı ve bunun için şarkılar söylendi. Bizanslılar bu galibiyeti Amuriyye'de alınan yenilginin intikamı olarak gördüler⁴⁴⁶.

⁴³³el-Mesûdî, *et-Tenbîhve'l-İşrâf*, s. 114; el-Yakubî, (II, s. 461) Müslümanların Malatya emirinin adını Ömer b. Abdullah el-Aktâ şeklinde vermektedir.

⁴³⁴et-Taberî, IX, s. 72; İbn Miskevayh, IV, s. 235; İbnü'l-Esîr, VI, s. 45; Türkçe trc. İbnü'l-Esîr, VI, s. 418-425.

⁴³⁵Abû'l-Farac, I, s. 225.

⁴³⁶Abû'l-Farac, I, s. 229.

⁴³⁷el-Cenzûrî, s. 108

⁴³⁸el-Cenzûrî, s. 108.

⁴³⁹et-Taberî, IX, s. 243; İbn Miskevayh, IV, s. 314; İbnü'l-Esîr, VI, s. 184; Türkçe trc. İbnü'l-Esîr, VII, s. 98-99.

⁴⁴⁰et-Taberî, IX, s. 261; el-Ezdî, II, s. 54; İbnü'l-Esîr, VI, s. 193.

⁴⁴¹et-Taberî, IX, s. 261; İbnü'l-Esîr, VI, s. 193.

⁴⁴²Alexander A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Tevabil Alkaç, Alfa, İstanbul 2016, s. 321.

⁴⁴³et-Taberî, IX, s. 261; el-Ezdî, II, s. 54.

⁴⁴⁴Vasiliev, s. 321.

⁴⁴⁵et-Taberî, IX, s. 261; İbnü'l-Esîr, VI, s. 193; Türkçe trc. İbnü'l-Esîr, VII, s. 107; Bunun aksine el-Ezdî (II, s. 54) ve İbn Kesîr de (XI, s. 6) Ömer ile birlikte bin kişinin şehit olduğunu nakletmişlerdir. el-Ya'kûbî (II, s. 461) Ömer ile birlikte şehit olanların sayısının sekiz bin civarında olduğunu ve Ömer ile birlikte sefere çıkan Cafer b. Dinâr'ın adını da Cafer b. el-Hayyât olarak kabul etmektedir.

⁴⁴⁶el-Cenzûrî, s. 110.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Bizans'ın 249 (863) yılındaki bu galibiyeti Müslüman-Bizans mücadelesinde önemli bir değişim de meydana getirdi. Bu başarıdan sonra Bizans tedricen hücum saldırılarına başlamıştır⁴⁴⁷. Söz konusu savaşın Sugûr'da bulunan Malatya'nın mukadderatı üzerinde tesirler yaratması da kaçınılmazdı. Bizans saldırıları karşısında durulmalar yaşanmasına rağmen Muhammed b. Mu'âz'ın öncülük ettiği Müslümanlar Zilkade⁴⁴⁸ 253 (Kasım/Aralık 867) tarihinde Malatya cihetinden yeniden başlattıkları gazada mağlup oldular ve nihayetinde de Muhammed de esir edildi⁴⁴⁹. Gelişmeler karşısında Halife Mutezz(866-869) de Muzâhim b. Hakan'ı Malatya'ya tayin ederek yaşanan başarısızlıkların önüne geçmeye çalıştı⁴⁵⁰. Nitekim Bizans İmparatoru I. Basileios (867-886) 259 (872/873) yılında Sümeysat'ı ardından da Malatya'yı muhasara altına aldı. Malatya önlerinde yapılan savaşta Bizans birlikleri mağlup oldu ve başkomutanları da Müslümanlar tarafından öldürüldü⁴⁵¹. İbn Tağrıberdi⁴⁵² söz konusu savaşın Ahmed b. Muhammed el-Kâbüsî ile Bizans birlikleri arasında meydana geldiğini ifade etmektedir. I. Basileios 268 (881/882) yılında Malatya üzerine yürüyerek şehir önlerine geldi. Gelişmeler üzerine Maraş ve el-Hades halkı Malatya'ya yardım ederek Bizans birliklerinin geri çekilmelerini sağladılar⁴⁵³.

Muhammed b. Ebi's-Sâc'ın emrinde bulunan adamlarından Vasîf adında biri 289 (901/902) Berdea'dan kaçarak Malatya'ya gelmişti. Bu esnada Halife el-Muta'z'd'a (892-902) mektup yazarak sugur bölgesinin kendisine verilmesini istedi. Ancak halife Muhammed ve Vasîf'in sugur bölgesini ele geçirmek için anlaşarak böyle bir yola tevessül ettiklerini öğrenince bir yolunu bularak Vasîf'i tutuklatarak tehlikeyi ortadan kaldırdı⁴⁵⁴. 297 (909/910) yılına gelindiğinde Halife Muktedir (908-932) Mu'nis el-Muzaffâr'i kalabalık bir ordu ile Bizans üzerine gönderdiğinde, Mu'nis Malatya'ya gelerek yanında bulunan Ebu'l-A'azz es-Sülemî ile birlikte gazaya çıkarak elde ettiği ganimet ve esirler ile salimen geri döndü⁴⁵⁵.

Takriben yarım asır Bizans'ın şehri almak için herhangi bir teşebbüsten bulunmamasından dolayı Malatya Müslümanların elinde kaldı. Bu devirde Malatya Müslümanların Bizans'a yaptığı seferlerde bir merkez vazifesi gördü⁴⁵⁶. Mu'nis el-Muzaffâr 304 (916) yılında Bizans topraklarına gaza yapmak için harekete geçerek Musul ve Diyar-ı Rebia üzerinden Malatya'ya ulaştı. Diğer taraftan da Ebu'l-Kâsım Ali b. Bistâm'a mektup yazarak Tarsus'tan Bizans topraklarına doğru ilerlemesini istedi. Bizans topraklarındaki faaliyetlerinden dolayı çok sayıda kale ele geçiren Mun'is daha sonra geri döndü. Ancak bu esnada Sugûr'da yaşayanlar "*Eğer Mu'nis isteseydi daha fazla yerler fethedebilirdi*" diyerek serzenişte bulunmalarına rağmen Mu'niselde ettiği ganimet ile Bağdat'a döndü⁴⁵⁷. Musul valisi Muhammed b. Nasr el-Hâcib 310 (922) yılında Kâlikâlâ üzerine gazaya çıkarken aynı zamanda Tarsus Halkı da Malatya'dan harekete geçerek çok sayıda ganimet ile geri döndüler⁴⁵⁸.

⁴⁴⁷el-Cenzûrî, s. 111.

⁴⁴⁸et-Taberî, IX, s. 377.

⁴⁴⁹et-Taberî, IX, s. 377; el-Ezdî, II, s. 67; İbnü'l-Esîr, VI, s. 246; Türkçe trc. İbnü'l-Esîr, VII, s. 135.

⁴⁵⁰el-Yakubî, II, s. 466.

⁴⁵¹et-Taberî, IX, s. 506; İbnü'l-Esîr, VI, s. 314; Türkçe trc. İbnü'l-Esîr, VII, s. 222; İbn Kesîr, XI, s. 37; ez-Zehebî, I, s. 372.

⁴⁵²İbn Tağrıberdi, III, s. 30.

⁴⁵³et-Taberî, IX, s. 612; İbnü'l-Esîr, VI, s. 400; Türkçe trc. İbnü'l-Esîr, VII, s. 312; İbn Kesîr, XI, s. 50; Honigmann (s. 62) Arapların bu başarılarına rağmen Bizans ilerleyişinin durdurulmadığı ve şüphesiz bu başarılarda bölgeye yerleştirilen Ermeni kolonilerinin önemli etkilerinin olduğunu kabul etmektedir.

⁴⁵⁴et-Taberî, X, s. 77; İbn Miskeveyh, V, s. 111; İbnü'l-Esîr, VI, s. 508; Türkçe trc. İbnü'l-Esîr, VII, s. 412-413.

⁴⁵⁵et-Taberî, X, s. 143; İbnü'l-Esîr, VI, s. 603; Türkçe trc. İbnü'l-Esîr, VIII, s. 51; et-Taberî (X, s. 143) Mu'nis ile birlikte gazaya Ebu'l-Agarr es-Sülemî'nin çıktığını kaydetmektedir. Ayrıca el-Azîmî de Munis el-Hâdim'in adını Musa el-Hâdim şeklinde vermektedir. Bkz. el-Azîmî, Muhammed b. Ali, *Târîhu Haleb*, s. thk. venşr İbrahim Za'rûr, Dımaşk 1985, s. 277.

⁴⁵⁶el-Cenzûrî, s. 111.

⁴⁵⁷el-Ezdî, II, s. 198-199; İbnü'l-Esîr, VI, s. 651; Türkçe trc. İbnü'l-Esîr, VIII, s. 92; İbn Tağrıberdi, III, s. 190; ez-Zehebî, I, s. 446.

⁴⁵⁸el-Ezdî, II, s. 210; İbnü'l-Esîr, VI, s. 681; Türkçe trc. İbnü'l-Esîr, VIII, s. 117.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

et-Taberî⁴⁵⁹ ve el-Hemedânî⁴⁶⁰ 313 (925-926) ve 314 (926-927) yıllarında Bizans birliklerinin Malatya'ya girdiklerini kısa ifadeler ile kaydetmektedirler. Bunun aksine İbnü'l-Esîr 313 (925-926) yılı içerisinde bizzat Bizans İmparatoru'nun (I. Romanos) sınır bölgelerinde bulunan Müslüman halka haber göndererek "Emirlerinizin zayıfladığına dair bilgim var" diyerek onlardan haraç göndermelerini istedi. Haracın gönderilmemesi durumunda da üzerlerine yürüyerek erkekleri öldüreceğini, kadınları da esir edeceğini söyledi⁴⁶¹. Ancak imparatorun isteği karşılanmayınca Bizans birlikleri Malatya'ya gelerek şehri yıktılar ve çok sayıda esir alarak on altı gün burada kaldılar⁴⁶². Bizans domestikosu ve Bizans'ın sınır boyu komutanlarından Mileh(Melias) el-Ermenî Rebiyülahir 314 (Haziran/Temmuz 926) yılında Malatya'yı muhasara altına aldılar. Şiddetli muhasaraya rağmen şehre girmeyi başaramayan Bizans birlikleri surlarda açtıkları gedikler vasıtasıyla şehre girmelerine rağmen kuvvetli savunmadan dolayı geri çekilmek zorunda kaldılar. Malatya'yı alamayacaklarını anlayan Bizans birlikleri şehrin çevresini tahrip ederek, mezarlıkları deştiler ve ölülerin kulaklarını ve burunlarını keserek bölgeden uzaklaştılar. Yaşananlardan dolayı Malatya halkı Cemaziyülevvel 314 (Temmuz/Ağustos 926) yılında Bağdat'a ulaşarak yardım istediler ancak elleri boş bir şekilde geri döndüler⁴⁶³. Yardım çağrısına cevap verilmediği ifadelerine rağmen Munis el-Muzaffer'in 315 (927) yılında Rum diyarına doğru Malatya üzerinden saldırıya geçerek çok sayıda esir ve ganimet ile dönmesinden⁴⁶⁴ anlaşıldığı kadarıyla Hilafet merkezinin Malatyalıların yardım talebine kayıtsız kalmadığı görülmektedir.

Bizans domestikosu 316 (928-929) yılında Ahlat ve Bitlis'e kadar ilerleyerek hakimiyet alanını Van Gölü'ne kadar genişletti. Aynı yıl içerisinde yanlarında balta ve çapa taşıyan yedi yüz kadar Ermeni çalışmak için Malatya'ya gelerek şehre yerleştiler. Daha sonra Bizans'ın geçitleri korumakla görevli adamlarından Mileh el-Ermeni'nin Malatya'yı muhasara etmeyi düşündüğü ve bu esnada kendisine yardım etmeleri için onları gönderdiğini öğrenince söz konusu Ermeniler öldürüldü ve malları da ellerinden alındı⁴⁶⁵. Bundan bir yıl sonra yani 317 (929-930) yılında Sugûru'l-Cezeriyye şehirlerinden Malatya, Meyyâfârikîn ve Erzen halkı Bizans saldırıları karşısında duramadıklarından şehirleri Bizans'a teslim etmek istediler. Bu karardan önce de elçi göndererek Halife el-Muktedir'den yardım talebinde bulunmalarına rağmen herhangi bir netice alamadılar⁴⁶⁶. Ancak halife el-Muktedir de Diyar-ı Rebia'ya ek olarak Diyar-ı Bekr'i Nasiruddevle el-Hasan b. Hamdân'a vererek önlem almayı tercih etti⁴⁶⁷. Buna rağmen Ioannes Kurkuas'ın başında bulunduğu Bizans birlikleri 319 (931) yılında Malatya'yı ele geçirdiler⁴⁶⁸.

Malatya'nın Bizans'ın eline geçmesinden sonra Halife Muktedir gaza yapması ve Malatya'yı Bizans'tan alması şartıyla Saîd b. Hamdân'ı Musul ve Diyâr-ı Rebia valiliğine getirdi. Aynı tarihte Sümeysât halkı Bizans birlikleri tarafından muhasara edildiğinden Saîd'ten yardım istediler. Bunun üzerine harekete geçen Saîd şehre yaklaşınca Bizans kuvvetleri kuşatmayı kaldırarak Malatya'ya çekildiler. Bu esnada Malatya'da güçlü bir Bizans birliği, Mileh el-Ermeni'ye bağlı birlikler ve daha önce Muktedir'den kaçarak irtidat eden İbn Nefis'in oğlu da bulunuyordu. Saîd'in Sümeysât'tan sonra

⁴⁵⁹et-Taberî, XI, s. 248, 249.

⁴⁶⁰el-Hemedânî, Muhammed b. Addulmelik, *Tekmiletü Tarihi't-Taberî*, thk. Albert Yusuf Ken'an, Beyrut 1958, s. 48.

⁴⁶¹İbnü'l-Esîr, VI, s. 702; Türkçe trc. İbnü'l-Esîr, VIII, s. 135-136.

⁴⁶²et-Taberî, XI, s. 249; el-Ezdî, II, s. 215; İbnü'l-Esîr, VI, s. 702; Türkçe trc. İbnü'l-Esîr, VIII, s. 135-136; İbn Miskeveyh, V, s. 214; el-Hemedânî, s. 49; ez-Zehbî, I, s. 468.

⁴⁶³İbn Miskeveyh, V, s. 215; el-Hemedânî, s. 49; İbnü'l-Esîr, VI, s. 708; Türkçe trc. VIII, s. 141; İbn Tağriberdi, III, s. 215; İbn Kesîr, XI, s. 174; el-Ezdî (II, s. 216) Bizans birliklerinin Safer ayında Malatya'ya girdiklerini ve Malatya halkının da Cemaziyülahir ayında Bağdat'a giderek yardım istediklerini kaydetmektedir. .

⁴⁶⁴Abû'l-Farac, I, s. 247.

⁴⁶⁵el-Ezdî, II, s. 221; İbnü'l-Esîr, VI, s. 734-735; Türkçe trc. VIII, s. 166.

⁴⁶⁶İbnü'l-Esîr, VI, s. 747; Türkçe trc. VIII, s. 176.

⁴⁶⁷İbnü'l-Ezrâk, s. 420.

⁴⁶⁸el-Cenzûrî, s. 112.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Malatya üzerine yürümesi üzerine dışarıdan Saîd'in saldırısı ve içeriden de Müslümanların isyan ederek kendilerini iki ateş arasında bırakacağını düşünen Bizans birlikleri şehri terk ettiler (319/931). Başında bulunduğu birlikler ile Malatya'ya doğru harekete geçen Saîd öncelikle iki farklı birlik gönderdi ve Bizans ordusunu mağlup etti. Daha sonra Malatya'ya gelen Saîd ise yerine bir vekil bırakarak Şevvâl ayının (Ekim/Kasım 931) ortasından itibaren Bizans topraklarında doğru gazaya çıktı⁴⁶⁹.

Hamdânî emîlerinden Nâsıruddevle el-Hasan b. Abdullah b. Hamdân'ın 322 (933-934) yılında Rum diyarına yürüyerek Malatya ve çevresinde bulunan kaleleri Bizans'tan aldı⁴⁷⁰. Bundan hemen sonra ise Ioannes Kurkuas ve Melias'ın (Mileh)⁴⁷¹ başında bulunduğu elli bin kişilik bir Bizans ordusu 322 (934) yılında Malatya önlerinde karargâh kurarak birçok kişinin açlıktan ölmesine neden olacak olan muhasarayı başlattı. Şehrin önünde iki çadır kuran Kurkuas çadırlardan birinin üzerine haç işareti yerleştirdi ve halka seslenerek "*Hristiyanlığı kabul edenlerin, üzerine haç bulunan çadıra girmelerini ve bu çadıra girenlere çocuklarının ve ailelerinin verileceğini; ikinci çadıra girenlerin ise sadece kendilerine eman verileceğini*" bildirdi. Bunun üzerine halkın bir kısmı çocukları ve aileleri için üzerine haç işareti bulunan çadıra girerken, diğer çadıra girenlere ise eman verildi ve güvenli bir yere götürülmeleri için onlara bir strategos eşlik etti. Bütün bunlardan sonra 1 Cemaziyülahir 322 (19 Mayıs 934) tarihinde şehre tamamen hâkim oldular ve akabinde de çevrede Sümeyşât dahil olmak üzere pek çok yeri ele geçirdiler⁴⁷².

Malatya'nın Bizans tarafından ele geçirilmesinden sonra da Müslümanların bölgeye yönelik düzenledikleri saldırılar son bulmadı. Musul hâkimi Nâsıruddevle'nin kardeşi Seyfûddevele el-Hamdânî 333 (944) yılında Haleb'e hâkim olduktan sonra Malatya çevresindeki şehirlere baskılarını daha da artırdı. Bunun sonucu olarak 337'de(948/949) Hades yıkıldı⁴⁷³ ve 339 (950/951) yılında da Harşene ateşe verildi⁴⁷⁴. 341 (952/953) yılında ele geçirilen Maraş da inşa edildikten⁴⁷⁵ bir yıl sonra (342/953) Seyfûddevele Malatya yönünde gazaya çıkararak çok sayıda ganimet ve esir ele geçirdiği gibi Malatya'yı da yıkarak geri döndü⁴⁷⁶. Seyfûddevele 352 (963/964) yılında ise gulamı Necâ ile birlikte gazaya çıktığında yine Malatya'ya saldırarak şehri yaktı ve on sekiz gün boyunca kaldıktan sonra salimen geri döndü⁴⁷⁷. et-Taberî⁴⁷⁸ bu seferde elde edilen başarılarından dolayı şair Bebbega'nın Seyfûddevele'yi bir şiirde methettiğini aktarmaktadır. Seyfûddevele'nin bu başarısına rağmen Malatya hâkimiyetinin uzun sürmediği anlaşılmaktadır.

Bizans komutanı domestikos Mileh⁴⁷⁹ 972/973 yılında büyük bir ordu ile Malatya üzerine yürüyerek şehri aç ve susuz bırakarak teslim aldı⁴⁸⁰. Bizans'ın Malatya'yı istilasından sonra Malatya

⁴⁶⁹İbnü'l-Esîr, VI, s. 747-748; Türkçe trc. VIII, s. 194.

⁴⁷⁰İbnü'l-Ezrâk, s. 421; İbnŞeddâd, Muhammed b. Ali b. İbrahim, *el-A'lâku'l-Hatîre fî Zikri Ümerâ'i's-Şam ve'l-Cezîre*, c. III/I, thk. Yahya Abbâre, Vezâretü's-Sekâfeve'l-İrşâdî'l-Kavmî, Dımaşk 1978, s. 299.

⁴⁷¹Honigmann, s. 71.

⁴⁷²İbnü'l-Esîr, VII, s. 31; Türkçe trc. VIII, s. 247; Ebu'l-Fidâ, II, s. 81; İbnKesîr, XI, s. 200; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara 1999, s. 258; Nevzat Keleş, "Malazgirt Savaşı Öncesinde Doğu Anadolu'nun Siyasî Durumu", *Alp Arslan ve Malazgirt*, Yayına haz. Erdoğan Merçil, İstanbul 2014; s. 37; Müverrih Vardan Rumlar Melitene'yi 934 yılında Taciklerden aldılar şeklinde kayıta bulunmuştur. Bkz. Müverrih Vardan, *Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)*, çev. Hrant D. Andreevyan, İstanbul 1937, s. 163; Honigmann (s.74) Malatya'nın Bizans tarafından alınmasından sonra Kharpezikion adı verilen bir thema'yadahil edildiğini kabul etmektedir.

⁴⁷³İbnZâfir, Ali b. Zâfir el-Ezdî, *Ahbâru'l-Devleti'l-Hamdâniyyebi'l-Mevsil ve Haleb ve Diyarbekirve's-Sugûr*, thk. Temîme Ravvâf, Dâru Hassân, Dımaşk 1985, s. 31.

⁴⁷⁴el-Antakî, Yahya b. Saîd, *Tarihu'l-Antakî el-Ma'rûfbi-sılatitarihî'l-Utîhâ*, thk. Ömer Abdusselam Tedmürî, Trablus 1990, s. 78; İbnZâfir, s. 32.

⁴⁷⁵İbnZâfir, s. 34.

⁴⁷⁶İbnZâfir, s. 34.

⁴⁷⁷İbnZâfir, s. 37; İbnTağrıberdi, III, s. 335.

⁴⁷⁸et-Taberî, XI, s. 397; el-Hemedânî, s. 183.

⁴⁷⁹Honigmann, s. 65.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ahalisinden birçok kişi savaşlarda onlara iştirak etti. Bunlar da Ermeniler ile birlikte Bizans ordusuna asker olarak katıldılar. Zilhicce 361 (Eylül/Ekim 972) yılında İbn Çimiskes Bulgar seferinden döndükten sonra Malatya üzerinden Bilâd-ı Şam'a doğru sefere çıktı. Bu seferin sonucunda Muharrem 362 (Ekim/Kasım 972) yılında Nusaybin Bizans tarafından ele geçirildi⁴⁸¹. Muhtemelen Malatyalıların da katıldığı bu seferden sonra II. Basileios (976-1025) döneminde de İmparatorun daveti üzerine 366 (976) yılında Malatyalılar Bizans ordusunda savaşmak için yerlerini aldılar⁴⁸².

İmparator II. Basileios Bardas Skleros'u(366/976) Hanzît ve el-Hâlidîyyât'e tayin ettiğinde görev yerine gelen Skleros Malatya'yı ele geçirerek taht iddiasında bulunarak imparatorun karşısına çıktı. Müslümanlar, Hristiyanlar ve Ermeniler de es-Skleros ile birlikte hareket ettiler. Gelişmeler karşısında İmparator Antakya valisi Mihail el-Burcî ile Tarsus hâkimi İbn Melâyini'yi es-Skleros üzerine gönderdi ancak başarılı olamadılar. Bu sırada es-Skleros ile birlikte hareket edenlerden biri de ihtida ederek Hristiyan olan Malatya ehlinde Ubeydullah adında biri idi. Ubeydullah'ı magistros olarak tayin ederek Antakya'ya gönderdi. Antakya'da bulunan Küleyb adında bir emir de şehri onlara teslim etti⁴⁸³. Küleyb daha sonra Malatya'ya basilika olarak tayin edildi⁴⁸⁴.

979 yılında Bizans ve Gürcü birliklerine mağlup olan Skleros Meyyâfârikîn taraflarına geçti ve ardından da Bağdat'a götürüldü⁴⁸⁵ ve Büveyhî emiri Adududdevle (978-983) döneminde bir süre hapiste kaldı. Oğlu Samsamuddevle(983-987) de onu Şaban 376 (Aralık/Ocak 986-987) yılında bazı Arap kabileler ile birlikte serbest bıraktı. Skleros serbest kaldıktan sonra Fırat'e geçerek 987'de Malatya'ya geldi ve şehri ele geçirerek Küleyb'i de tutukladı⁴⁸⁶. Ukayl ve Numeyrgibi Arap kabileler ile Mervânîlerden aldığı desteğe rağmen Bizans komutanı Bardas Phokas ile yaptığı mücadelede yenilerek öldürüldü⁴⁸⁷.

Tagrit ahalisi 990 yılında baskı ve tazyiklerden dolayı buldukları yerleri terk ederek Malatya'ya geldiler. Bunlardan Ebu İmrân adında üç kardeş Malatya'ya yerleştikten sonra kiliseler, kadın manastırları ile şehir dışında rahip ve zahitler için manastırlar inşa ettiler. Her Cuma günü halka sadakalar dağıtan bu aile fertleri Roma'nın baskısı neticesinde onlar adına sikkeler darp etmek zorunda kaldılar. Bizans imparatoru Basil oldukça zenginleştiklerinden bu kardeşlerden borç para aldı ve daha sonra da bunu ödedi⁴⁸⁸.

İmparator II. Basileios 390 (999) yılında bizzat kendisi Malatya'ya ulaştığında Ermeni önde gelenleri onu bir törenle karşıladılar⁴⁸⁹. Böylece Bizans'ın hâkimiyeti altında kalan şehir Müslümanlara karşı yapılacak askerî hareketler için üs olarak kullanılmaya başlandı. 1035/1036 tarihinde Urfa ve çevresinde bulunan Hristiyanlara saldıran Müslümanlara karşı İmparator IV. Mikhail (1034-1041), Antakya kumandanı olan kardeşi Kostantin'i gönderdi. Kostantin'in Malatya'ya ulaşmasından sonra onunla savaşmaya cesaret edemeyen Müslümanlar geri çekildiler⁴⁹⁰.

2. Türkmen Akınlarından Danişmendîlere Kadar Malatya

21 Mayıs 1040 Dandanakan Savaşı'nda Gaznelileri mağlup etmeyi başaran Selçuklular batıda İran'ın ortalarına doğru ilerlerken, kendilerine doğru gerçekleşen Türkmen göçlerinin önünü açmak

⁴⁸⁰ Başkumandan Simbat Vekayinamesi (951-1334), çev. Hrant D. Andreasyan, TTK, Basılmamış Nüsha, İstanbul 1946, s. 7.

⁴⁸¹ el-Antakî, s. 148.

⁴⁸² el-Cenzûrî, s. 114.

⁴⁸³ el-Antakî, s. 166-167.

⁴⁸⁴ el-Antakî, s. 168.

⁴⁸⁵ Honigmann, s. 151.

⁴⁸⁶ el-Antakî, s. 206-207.

⁴⁸⁷ Honigmann, s. 152; Bardas Skleros ve Bardas Phokas isyanları için bkz. Mikhail Psellos, *Khronographia*, çev. Işın Demirkent, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1992, s. 5-14.

⁴⁸⁸ Abû'l-Farac, I, s. 273.

⁴⁸⁹ el-Cenzûrî, s. 114.

⁴⁹⁰ Urfalı Mateos, *Vekayi-name (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Türkçe çev. Hrant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987, s. 58-59; *Başkumandan Simbat Vekayinamesi*, s. 23.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

için de Azerbaycan, Irak ve Anadolu'ya yapılacak saldırıları desteklediler. Selçuklular bölgeye daha önceden yerleşen Türkmenlerin de yardımıyla kısa sürede İran'a hâkim oldular. Selçuklulardan önce İran'a göç eden Türkmenlerin bir kısmı Selçukluların ilerleyişi karşısında yerlerini terk ederek Diyarbakir ve Amid cihetinde bulunan Mervânîler ile mücadeleye koyuldular ve sonuç olarak büyük kayıplar vererek Azerbaycan'da faaliyetlerde bulunan Türkmenlere katılarak onlarla birlikte hareket ettiler.

İran coğrafyasında faaliyet gösteren Tuğrul Bey, Bizans'a karşı mücadele etmeleri için Kutalmış ve onunla birlikte Musa Yabgu'nun oğlu Hasan'ı Azerbaycan taraflarına göndermişti. Ancak Hasan 1048 yılında Büyük Zap kenarında Bizans kuvvetleri tarafından mağlup edilerek öldürüldü⁴⁹¹. Hasan'ın intikamını almak için Tuğrul Bey'in Bizans üzerine gönderdiği Kutalmış ve İbrahim Yınal'ın başında bulunduğu Selçuklu birlikleri 18 Eylül 1048 tarihinde Hasankale (Kapatru) önlerinde Bizans ordusunu mağlup ederek ordu komutanı Liparites'i de esir olarak ele geçirdiler⁴⁹². Bundan sonra da saldırılarını artıran Türkmenler 1052 yılında Kars'ı tahrip ettiler⁴⁹³. İran'da siyasî otoritesini tesis eden Tuğrul Bey 446 (1054) hazırlıklarını tamamladıktan sonra Doğu Anadolu'ya doğru harekete geçerek Van Gölü'nün kuzeyinden hareketle Erciş ve Bargiri'yi (Muradiye)fethetti ve Malazgirt'e kadar ulaştı⁴⁹⁴.

Malazgirt'te ordusunu üç kola ayıran Tuğrul Bey Sivas, Bayburt ve Kars'a kadar uzanan alanda faaliyetlerde bulunduktan sonra Malazgirt önlerine gelerek şehri muhasara altına aldı. Ancak bir aylık muhasaradan sonuç alınamayınca da geri çekilmek zorunda kaldı⁴⁹⁵. Bu esnada Anadolu'nun fethiyle de Çağrı Bey'in oğlu Alp Sungur Yakutî Bey ve beraberinde bulunan Türkmen reislerini görevlendirdi⁴⁹⁶. Alp Sungur Yakutî Bey ile birlikte hareket ettiğini kabul edebileceğimiz Ermeni kaynaklarına göre Diniyar (EmîrDinâr) adlı bir emir 1056/1057 yılında Malatya'yı tahrip etti ve elde ettiği çok sayıda esir ve ganimet ile Taron bölgesine gitti⁴⁹⁷. Türkmenler Temmuz 1059 yılında Sivas'ı da ele geçirdiler⁴⁹⁸ ve Malatya bölgesine de girdiklerinde karşılarına herhangi bir güç çıkamamıştı⁴⁹⁹. Türkmen akınlarından dolayı tahrip olan⁵⁰⁰ şehrin surları ve hendeği⁵⁰¹ İmparator X. Konstantinos Dukas(1059-1067) tarafından 1061 yılında tamir edildi⁵⁰².

Alparslan döneminde (1064-1072) Anadolu'nun fethiyle Horasan Saları, Gümüştreğın Afşin ve Ahmedşah gibi emirler görevlendirilmiş ve bunlar Malatya, Kayseri ve Karaman ile Urfa, Siverek,

⁴⁹¹ Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey*, Ankara 1986, s. 53.

⁴⁹² Osman Gazi Özgüdenli, *Selçuklular I. cilt: Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157)*, İstanbul 2013, s. 98.

⁴⁹³ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, c. I, çev. Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008, s. 47.

⁴⁹⁴ *Başkumandan Simbat Vekayinamesi*, s. 35-36.

⁴⁹⁵ Köymen, *Tuğrul Bey*, s. 54.

⁴⁹⁶ Özgüdenli, s. 101.

⁴⁹⁷ *Başkumandan Simbat Vekayinamesi*, s. 37; Abû'l-Farac (I, 312-313) Türklerin Yunanların 1369 (M.1058) yılında surları harap halde olan Malatya'yı istila ettiklerini ve çok sayıda ganimet ele geçirdiklerini ifade etmesine rağmen söz konusu Türkmenlerin başında kimin bulunduğunu kaydetmemiştir. Urfalı Mateos (s. 107-108) 1068-1069 yılında Dinar adlı bir komutanın Malatya'ya saldırarak şehri ele geçirdiğini aktarmıştır. 1057 yılında Van Gölü'nün kuzeyinden geldiği anlaşına bu Türkmenler Kemah'a gelerek burada iki kol halinde hareket ettiler. Birincisi Şebinkarahisar (Koloneia), ikincisi ise Malatya yönünde ilerleyerek çok miktarda ganimet elde ettiler. Bkz. Grousset, s. 591; Süryanî Mihael ise söz konusu gelişmelerin 1369 (m.1058) tarihinde meydana geldiğini aktarmaktadır. Bkz. Süryanî Mihael, *Vekayiname, II, (622-1042 ve 1042-1195)*, çev. Hrant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu Basılmamış Notlar, Ankara 1944, s. 16.

⁴⁹⁸ Ali Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2002, s. 8.

⁴⁹⁹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1999, s. 18; Honigmann (s. 182) Konstantinos X. Dukas (1059-1068) döneminde Türklerin bitmeyen akınlarından dolayı Malatya'nın da içinde bulunduğu Fırat Nehri kenarındaki verimli tarım arazilerinin ihmal edildiğini kaydetmektedir.

⁵⁰⁰ MikhaelAttaleiates, *Tarih*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 87.

⁵⁰¹ Süryanî Mihael, II, s. 23

⁵⁰² CatherineHolmes, *Basil II andtheGovernance of Empire (976-1025)*, New York 2005, s. 360.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Ergani, Adıyaman ve Haleb'e kadar olan alanda faaliyet gösterdiler⁵⁰³. Bu sırada yani 458 (1065) yılında Malatya civarında üç yüz kadar Ermeni, etraflarına topladıkları insanlar ile çevrede bulunan manastırları yağmaladılar. Malatya hâkimi Gabriel şehre mücavir yerlerde bulunan ekilmeyen arazileri bunlara vermek suretiyle yağmaları durdurmak istedi. Gabriel'in teklifini kabul etmeyen Ermenilerin yağmalarına devam ettiği esnada bölgede Türklerin faaliyetleri artmaya başlamıştı⁵⁰⁴.

Selçuklu komutanlarından Afşin⁵⁰⁵ 459 (1067) yılında Malatya yakınlarında bir Bizans birliğini mağlup etti⁵⁰⁶. Bundan dolayı Romanos Diogen (1067-1072) 1068 tarihinde güney-doğuya yürüdüğünde ordusunun bir kısmını Ausinalios komutasında⁵⁰⁷ Malatya'ya gönderdi ve kendisi de Haleb'e gitti. Bu esnada Amorion şehrinin talan edildiğini duyduğunda geri dönmek zorunda kaldı⁵⁰⁸. Selçuklu emirleri 1069 yılında güney-doğu ve güneyden Anadolu'ya yeniden akınlar yapmaya başladılar. Selçuklu taarruzunu durdurmak isteyen imparator bizzat başında bulunduğu birlikler ile Harput'a ulaştıklarında, Selçuklular İmparator'un Malatya'daki valisi Philaretos Brachamios'a saldırarak onu mağlup ettiler. İmparator Palu'ya geldiğinde Selçuklu akınlarının Kayseri'ye kadar ulaştığını haber aldı ve söz konusu akıncıların önünü kesmek için geri dönerek Sivas'a geldi. Ancak Selçuklu akınlarını durduramayan imparator Kostantiniyye'ye döndü⁵⁰⁹.

Türk akınlarına durdurmak için son kez harekete geçen İmparator Romanos Diogenes 1071 tarihinde gerçekleşen Malazgirt Savaşı'nda mağlup olarak esir düştü. Fakat Alparslan ile anlaşma yapan İmparator serbest bırakılmasına rağmen tahtını kaybetti ve yeni imparator VII. Mikhail Dukas (1072-1078) ile mücadeleye koyuldu. Söz konusu mücadelede Alparslan'dan yardım almak için Malatya gelen İmparator umduğunu bulamamış olmalı ki Kilikya'ya gitti ve yaptığı mücadelede esir düştü⁵¹⁰. Romanos'un esir düşmesinden sonra Palu'da bulunan Bizans birliklerinin komutanı Philaretos Brachamios, ortaya çıkan durumdan istifade ederek Maraş'ı ve Sümeysât'ı ele geçirdi. Yirmi bin kişilik bir ordu kuran Philaretos 1073 yılından itibaren Antakya üzerine de saldırılar başlattı. Gelişmeler karşısında Bizans imparatoru Antakya'ya İzak Komnenos'u vali olarak gönderdi⁵¹¹. Bizans'ın iç işlerinde meydana gelen sorunları değerlendiren Philaretos, 1074 yılında⁵¹² Malatya, 1077/1078 yılında Urfa'yı⁵¹³ ve arından da Maraş, Sümeysât'ı ele geçirerek sınırlarını genişletti⁵¹⁴. Philaretos bu önemli fetihlerden sonra Kâhta, Hısn-ı Mansur ve Gerger kalelerini⁵¹⁵ ve 1078'de

⁵⁰³ Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 10.

⁵⁰⁴ Abû'l-Farac, I, s. 317.

⁵⁰⁵ Mehmet Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2004, s. 260; Gögebakan, "Malatya", *DİA*, 27, s. 469; Yusuf Ayönü, *Selçuklu-Bizans Münasebetleri (1116-1308)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir 2007, s. 8.

⁵⁰⁶ Mikhael Attaleiates, s. 100-101; İlyas Gökhan, *Selçuklular Zamanında Maraş*, İstanbul 2013, s. 15.

⁵⁰⁷ Mikhael Attaleiates, s. 115.

⁵⁰⁸ Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti (Kitap XVII-XVIII)*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 126-128.

⁵⁰⁹ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 261-262.

⁵¹⁰ Abû'l-Farac, I, s. 321-324.

⁵¹¹ Anna Komnena, *Alexiad*, *Malazgirt'in Sonrası*, çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996, s. 61; Süryanî Mihael, II, s. 30; İbrahim Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1973, s. 60-64; Sevim, *Suriye Selçukluları, I*, s.80; Abdullah Ekinci, *Ortaçağ'da Urfa –I (Efsane, Tarih, İnanç, İlim ve Felsefe Kenti)*, Ankara 2006, s. 68; Philaretos Maraş bölgesinde Şirbaz köyündendi. Bkz. Süryanî Mihael, II, s. 30.

⁵¹² Gögebakan, "Malatya", *DİA*, 27, s. 469.

⁵¹³ Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2002, s. 14.

⁵¹⁴ Süryanî Mihael, II, s. 30-31; Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, 14; Salim Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi, II (Malazgirt'ten Miryokefalon'a), (1071-1170)*, Karam Yayınları, Çorum, s. 44-48.

⁵¹⁵ Abû'l-Farac, I, s. 331; Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 116.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Malatya, Maraş ve Antakya'nın da dâhil olduğu alanlara tamamen hâkim oldu⁵¹⁶. Malatya'yı tayin ettiği Thoros, Hareb ve Gabriel adlı üç vali aracılığı ile yönetti⁵¹⁷.

Anadolu Selçuklu hükümdarı Süleymanşah 1081 yılında Bizans ile yaptığı Drakon Anlaşmasından sonra yönünü güneydoğuya çevirdiğinde Tarsus (1082)⁵¹⁸, ardından Adana, Masîsa (Misis) ve Ayn Zerba (Anazarba) kalelerini ele geçirdi (1083). Antakya'ya yürümeden önce dayısı Gümüştengin Ahmed Gazi ile birlikte⁵¹⁹ Malatya'yı vergiye bağladı⁵²⁰. Süleymanşah 1085 yılında Antakya'yı ele geçirince Philaretos Maraş'a çekildi fakat emîrBuldacı tarafından takip edildiğinden Maraş'ı Buldacı'ya bırakarak oğlu Barsama'nın bulunduğu Urfa'ya gitti. Philaretos bir süre sonra Büyük Selçuklu hükümdarı Melikşah'ın huzuruna çıkarak Müslüman oldu ve Melikşah kendisine önce Urfa'yı verdi. Urfa hâkimi Barsama ve halkın girişimleri neticesinde ise Urfa'nın yerine Maraş verildi (1086). Böylece Urfa, Antakya, Ra'bân, Malatya, Maraş, Masîsa, Anazarba(AynZerbe) ve Tarsus'a kadar uzanan topraklar Büyük Selçuklu Devleti'nin hâkimiyeti altına girdi⁵²¹.

Melikşah 479 (1086) yılında Ruha ve Malatya'yı Bozan adlı komutanına verdiğinde Bozan da Gabriel'i Malatya'ya kendisini temsilen bıraktı⁵²². Gabriel Bozan'ın vefatından Malatya'ya tek başına hâkim oldu sonra ve Haçlıların gelişine kadar da Malatya'nın fiili hâkimi Gabriel olarak kaldı⁵²³. Gabriel 1090 yılında Bağdat'a giderek Melikşah'ın himayesini kazandı ve Malatya ve çevresinin hâkimiyetinin kendisine verildiğine dair bir menşur da almayı başardı⁵²⁴. Malatya hâkimi Gabriel ile damadı Urfa hâkimi Thoros 1095 yılında Kutalmış'ın oğlu Alp İlig'i Urfa'ya davet ederek ona yardım edeceklerini ve şehri ona teslim edeceklerini söylediler. Ancak Thoros bir ay sonra onu zehirleyerek öldürünce Gabriel de ona tabi askerleri Malatya'yı teslim vaadiyle şehre getirdi ve şehir önlerine vardıklarında kapıları kapatarak onları aldattı. Söz konusu Türkler de Davud adında bir emirin komutasında şehri muhasara ettilerse de şehri almak için fırsat kollayan Gümüştengin Ahmed Gazi ile anlaşma yaparak buradan uzaklaştılar⁵²⁵.

I.Kılıç Arslan 1095 yılının sonlarında Danişmendlilerin yayılmalarını durdurmak için Doğu Anadolu'nun önemli şehirlerinden biri olan Malatya'yı ele geçirmek için sefere çıktı. Bizans ile anlaşma yaparak İznik'e kardeşi Davud'u (Kulan Arslan) bırakan I. Kılıç Arslan Bizans yanlısı bir politika takip eden Ortodoks Ermeni Gabriel'in elinde bulunan Malatya'yı muhasara altına aldı⁵²⁶. Muhasaranın uzamasından dolayı I. Kılıç Arslan elçisini şehri teslim etmeleri için Mar John (Sabuni oğlu Said) adında bir piskopos ile görüşmek üzere gönderdi. Elçi şehre girdiğinde şunları söyledi: "Sultan diyor ki, şehri teslim etmelisin. O da bilmukabele sana iyilik edecektir. Şehri teslim etmezsen

⁵¹⁶ Süryani Mihael, II, s. 30-31.

⁵¹⁷ Gögebakan, "Malatya", *DİA*, 27, s. 469.

⁵¹⁸ Sıbtîbnü'l-Cevzî, Şemseddin Ebî'l-Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu, *Mirâtu'z-Zemân fi Tarihi'l-Â'yân(1056-1086)*, thk. Neşr: Ali Sevim, TTK, Ankara 1968, s. 229.

⁵¹⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 70; Abû'l-Farac (I, s. 333) 477 (1084) yılında Musul ve Haleb emiri Şerefüddeve'nin Sümeysât'ı, Kutalmışoğlu'nun amcasının da Malatya'yı aldığını ifade etmektedir.

⁵²⁰ Kafesoğlu, s. 74; Sevim, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, s. 30; Osman Turan, "Süleyman-Şah I.", *Makaleler*, haz. Altan Çetin-Bilal Koç, Kurtuba Yayınevi, Ankara 2010, s. 739; Süryani Mihael'e (II, s. 38) göre 1082 yılında Malatya'da Qourie yani Gabriel adlı bir Türk hakim idi.

⁵²¹ Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 14

⁵²² Sebahattin Çelik, *Anonim Süryani Vekayinamesine Göre I. Haçlı Seferi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2006, s. 52.

⁵²³ el-Cenzûrî, s. 116.

⁵²⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 133; Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007, s. 73.

⁵²⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 49.

⁵²⁶ Runciman, I, s. 135; Salim Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi II. Cilt Malazgirt'ten Miryokefalon'a (1071-1176)*, Çorum 2003, s. 70; Mehmet Ersan-Mustafa Alican, *Osmanlı'dan Önce Onlar Vardı Türkiye Selçukluları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 48-49; Bu esnada I. Kılıç Arslan'ın yanında Maraş emîriBuldacı da bulunuyordu bkz. Gökhan, s. 26-27.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

sultan burasını kılıç kuvveti ile alacak ve dökülen bütün kan senin sırtına yüklenecek.” Piskopos ise şu şekilde cevap verdi: “Hiç kimse bu şehri zapt edemez. Çünkü on yıl yetecek ekmek var. Şehrin içinde ve dışında sular akıyor. Harbe muktedir adamlarımız ise gördüğünüz kadar çoktur.”⁵²⁷ Bu konuşmalar olurken Gabriel de piskoposun yanında olup biteni dinliyordu. Selçuklu elçisinin geri dönmesinden sonra piskopos Gabriel’e şunları söyledi: “Söylediğim şeyleri işittiniz, fakat Sultanın buradan sulh içinde geçmesi ve kendisine hediyeler verilmesi daha iyi olur; çünkü zenginimiz de fakirimiz de ıstırap içindeyiz.” Bunun üzerine Gabriel anlaşma yanlısı olan piskoposu öldürttü⁵²⁸. Ancak muhasara esnasında Haçlıların İznik’e ulaştıkları haberleri gelince I. Kılıç Arslan çekilmek zorunda kaldı⁵²⁹. Malatya hâkimi Gabriel I. Kılıç Arslan’ın çekilmesine rağmen şehir halkı üzerindeki baskılarını daha da artırdı⁵³⁰.

Malatya önlerinden ayrılan I.Kılıç Arslan İznik’e döndükten sonra güçlü Haçlı birlikleri karşısında tutunamadığından, Danişmend emiri Gümüştegin Kayseri emiri Hasan ile birlikte 17 Receb 490 (30 Haziran 1097) yılında Eskişehir ovasında Haçlılar ile karşılaştığında da mağlup olarak geri çekildi. Bundan sonra Malatya önlerine gelen Gümüştegin şehri üç yıl boyunca muhasara altına aldı⁵³¹. Mütemediyen yapılan Türkmen saldırılarında zarar gören Malatya surları, onarılarak tahkim edildiğinden muhasara oldukça uzadı. Bunun üzerine Malatya hâkimi Gabriel Antakya prensi Bohemund’a elçiler göndererek yardım istedi⁵³². Receb 493 (Mayıs/Haziran 1100) yılında Efâmiye Kalesi’ne doğru ilerleyen Bohemund, Danişmendlilerin büyük bir ordu ile Malatya’ya geldiklerini haber alınca yapacağı sefer için hazırlıklar yapmak maksadıyla Antakya’ya geri döndü⁵³³.

Malatya ve çevresinde bulunan Keysûm ve Ra’bân gibi şehirlerin hâkimi Kogh Basil (Hırsız Vasil)⁵³⁴ Gabriel’in davetinden sonra bölgeye gelecek Haçlıların kendi topraklarına da saldıracağını düşünerek Danişmendlilere Bohemund’u pusuya düşürmeleri için gizliden haber gönderdi⁵³⁵. Hazırlıklarını tamamladıktan sonra Malatya’ya yardıma giden Bohemund’un başında bulunduğu Haçlı birlikleri Maraş topraklarında⁵³⁶. Gümüştegin tarafından pusuya düşürüldü ve Bohemund da esir edildi (Ramazan 493/Temmuz 1100)⁵³⁷. Gümüştegin Urfa kontu I. Baudouin’in yaklaşması üzerine de muhasarayı kaldırarak Sivas’a döndü⁵³⁸. Urfa kontu I. Baudouin Malatya önlerine geldiğinde Gabriel ona bağlılığını bildirdi ve şehrin kapılarını açtı. Ardından da I. Baudouin şehrin savunulması için elli kadar şövalyesini burada bıraktı. Bundan birkaç ay sonra Danişmendoğulları, I. Baudouin’in Kuzey

⁵²⁷ Abû’l-Farac, I, s. 335-336; Urfalı Mateos (s. 187) söz konusu kuşatmanın 1096-1097 yılında gerçekleştiğini ve Kılıç Arslan’ın şehrin halimi Khuril (Gabriel) karşısında hiçbir şey elde edemeden geri dönmek zorunda kaldığını ifade etmektedir.

⁵²⁸ Abû’l-Farac, I, s. 336.

⁵²⁹ Süryani Mihael, II, s. 46; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 141; Ersan, s. 74; Urfalı Mateos (s. 190) söz konusu hadisenin 1097 yılında meydana geldiğini nakletmektedir. Müverrih Vardan 1093 yılında Tutulmuş’un torunu ve garp sultanı Kılıç Arslan’ın Melteni üzerine yürüdüğünü ve Urhakürapalatının kayınpederi ve şehrin prensi olan Gavril’in Sultanı mahcup bir vaziyette geri dönmeye mecbur ettiğini kaydetmektedir. Bkz. Müverrih Vardan, *Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)*, çev. Hrnt D. Andreasyan, İstanbul 1937, s. 186.

⁵³⁰ Süryani Mihael, II, s. 46.

⁵³¹ Özayın, “Dânişmendliler”, *DİA*, c. 8, İstanbul 1993, s. 469-470.

⁵³² Abû’l-Farac, II, s. 342; Runciman, I, s. 155; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 98; Ersan, s.74.

⁵³³ İbnü’l-Kalânîsî, *TârîhuDımaşk 360-555*, thk. Süheyl Zekkâr, DâruHassân, Dımaşk 1983, s. 223-224.

⁵³⁴ Süryani Mihael, II, s. 46.

⁵³⁵ Süryani Mihael, II, s. 47; Abû’l-Farac, II, s. 342.

⁵³⁶ İbnü’l-Adîm, Kemaleddin, *Zübdetü’l-HalebminTârîhiHaleb*, c. II, thk. Sami Dehhân, Dımaşk s., s. 145.

⁵³⁷ İbnü’l-Esîr, VIII, s. 438; Türkçe trc. X, s. 247; Ebu’l-Fidâ, II, s. 212; ez-Zehebî, II, s. 367; Ersan, s. 75; Söz konusu hadisenin Maraş yakınlığında Gafina adlı bir köyde husule geldiği kabul edilmektedir. Bkz. Gökhan, s. 32.

⁵³⁸ Runciman, I, s. 248-249; Özayın, “Dânişmendliler”, *DİA*, 8, s. 469-470; Bohemund’un esir edildiğini aktaran Müverrih Vardan (s. 188) Danişmend’in aslen Ermeni olduğunu kabul etmektedir.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Suriye'ye döndüğünü haber alınca yeniden Malatya önlerinde zuhur ettiklerinde Gabriel savunma için daha önce bırakılan birlikler sayesinde Danişmendlileri püskürtmeyi başarabildi⁵³⁹.

I.Haçlı Seferi'nin başarıya ulaşmasından sonra 1101 tarihinde Lombardlar, Fransızlar ve Almanların katıldığı yeni bir Haçlı seferi düzenlendi. Lombardlar İstanbul'a ulaştıklarında Normanların reisi ve aynı zamanda Antakya Prinkepsliği'nin kurucusu Bohemund'un Gümüştegin tarafından esir alındığını haber alarak harekete geçtiler. Ancak bu Haçlı birliği Ağustos 1101'de Merzifon yakınlarında Gümüştegin, I.Kılıç Arslan, Halep Selçuklu Meliki Rıdvan ve Harran Emîri Karaca tarafından mağlup edildi⁵⁴⁰.

Haçlılar karşısında elde edilen zaferden sonra Gümüştegin Malatya'yı yeniden muhasara altına aldı. Malatya hâkimi Gabriel'in halka karşı sert tutumu ve Süryânî ileri gelenleri öldürtmesinden dolayı kıtlık çeken halkın tepkileri artmıştı. Nitekim 18 Eylül 1102 yılında Süryânîki asker⁵⁴¹ kapıları açarak şehri Gümüştegin'e teslim ettiler⁵⁴², Gabriel ise yakalanarak öldürüldü ve cesedi de köpeklere atıldı⁵⁴³. Halka gıda yardımı yapan ve çiftçilere tohumluk ve öküz dağıtan Gümüştegin Malatya'nın huzur ve güvenini sağladı⁵⁴⁴. Şehrin valiliğine de Vasil adında birini getirdi⁵⁴⁵. Gümüştegin 1103'te yüz bin dinar fidye karşılığında Bohemund'u serbest bırakınca⁵⁴⁶ I. Kılıç Arslan fideden pay istedi ve olumsuz cevap alınca da⁵⁴⁷ Maraş yakınlarında da Gümüştegin'i Zilkade 496 (Ağustos 1103) tarihinde mağlup etti⁵⁴⁸. Gümüştegin'in vefatından sonra I. Kılıç Arslan 1105 yılında yeniden Malatya'yı muhasara altına aldı. Muhasaranın uzaması üzerine Gümüştegin Ahmed Gazi'nin oğlu Yağısıyan hayatına dair teminat alarak şehri teslim etti (2 Eylül 1106)⁵⁴⁹.

I.Kılıç Arslan 499 (1106) yılında Urfa yakınlarında geldiğinde Harran'da bulunan Çökürmüş'ün adamları onu şehre davet ederek Harran'ı teslim ettiler. Burada iken hastalanarak Malatya'ya döndü ve maiyeti ise Harran'da kaldı⁵⁵⁰. I. Kılıç Arslan 1107 yılında Büyük Selçuklu komutanlarından Çavlı ile yaptığı savaşta kaçmak isterken girdiği Habur Nehri'nde boğularak öldü⁵⁵¹. Oğlu Tuğrul Arslan ve annesi de Bozmuş adlı komutan ile birlikte Malatya'ya geldi⁵⁵². Bir süre sonra Bozmuş I. Kılıç Arslan'ın oğlu Tuğrul Arslan'ı Malatya'da Sultan ilan etti⁵⁵³. Ancak sultanlığı uzun sürmedi ve Muhammed Tapar'ın yanından gelen kardeşi Melikşah (Şahinşah) Malatya'ya gelerek hükümdarlığını ilan etti (1109)⁵⁵⁴. 1113 yılında I. Kılıç Arslan'ın dul kalan eşi ile evlenen Artuklu Belek Gazi Malatya'ya hâkim oldu⁵⁵⁵. Artuklu emiri Belek'in vefatından sonra ise Danişmendli Emir Gazi 1124 yılında Malatya'ya girerek yönetimi devraldı⁵⁵⁶.

⁵³⁹Runciman, I, s. 249; Baudouin bir süre sonra Malatya hakimi Gabriel'in kızı Morphia ile evlendi. Bkz. Runciman, II, s. 30.

⁵⁴⁰Özayın, "Dânişmendliler", *DİA*, 8, s. 470.

⁵⁴¹Süryânî Mihael, II, s. 47; Abû'l-Farac, II, s. 342.

⁵⁴²Özayın, "Dânişmendliler", *DİA*, 8, s. 470.

⁵⁴³Süryânî Mihael, II, s. 48; Abû'l-Farac, II, s. 343.

⁵⁴⁴Özayın, "Dânişmendliler", *DİA*, 8, s. 470.

⁵⁴⁵Ersan, s. 76.

⁵⁴⁶Süryânî Mihael, II, s. 48; Abû'l-Farac, II, 343; Runciman, II, s. 32.

⁵⁴⁷Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 107.

⁵⁴⁸İbnü'l-Kalânîsî, s. 231.

⁵⁴⁹Süryânî Mihael, II, s. 51; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 107; Runciman, II, s. 89-90.

⁵⁵⁰İbnü'l-Kalânîsî, s. 242; İbnü'l-Esîr, VIII, s. 529; Türkçe trc. X, s. 333.

⁵⁵¹İbnü'l-Ezrâk, s. 546.

⁵⁵²Süryânî Mihael, II, s. 54; Abû'l-Farac, II, s. 347; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 110; Ersan, s. 76; Urfalı Mateos (s. 231) yenilgiden sonra Kılıç Arslan'ın ordusunun bakiyesinin Malatya'ya geldiğini ifade etmektedir.

⁵⁵³Abû'l-Farac, II, s. 349.

⁵⁵⁴Abû'l-Farac, II, s. 349; Ayönü, s. 18.

⁵⁵⁵Ersan, s. 77.

⁵⁵⁶Runciman, II, s. 172-173; Ersan, s. 77; Ayönü, s. 32; Urfalı Mateos'a (s. 267-268) göre Malatya bölgesine 1120-1121 yılında Garmin (Germian) adını veriliyordu.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Sonuç

Hız. Ömer döneminde Arap Yarımadası dışında gerçekleşen fetihler ile birlikte Malatya da 638-639 yılında Müslümanlar tarafından geçici bir süre alınmıştır. Bu geçici hâkimiyet evresinden sonra Muaviye ile birlikte yeniden fethedilen şehre yerleştirilen askerî birlikler ile birlikte Malatya Müslüman-Bizans çekişmesinde önemli bir yere oturtulmuştur. Bu düzenlemelerden sonra yaz ve kış mevsimlerinde Bizans üzerine gazaya çıkan Müslümanlar için Malatya göz ardı edilemeyen konaklardan biri haline gelmiştir. Müslüman-Bizans mücadeleleri esnasında Malatya dışında Turande (Darande) Maraş, Zibetre (Doğanşehir), Sümeysat (Samsat/Şimşât) ve Hısn-ı Mansûr (Adıyaman) gibi şehirler de önemli saldırılara maruz kalmışlardır. Fethinden 934 tarihinde Bizans istilasına kadar Malatya genellikle Müslümanların Bizans üzerine yaptığı akınların merkezi iken, söz konusu tarihten sonra Bizans birliklerinin Müslümanlara karşı yaptıkları saldırıların üssü olmuştur.

Malatya ve çevresinde Türkmen akınlarının başlamasının, 1040 yılında Selçukluların Gaznelilere karşı kazandıkları Dandanakan Savaşı'ndan sonra yaşananlar ile ilgili olduğu kabul edilebilir. Nitekim bu savaştan sonra batıya doğru yayılmacı bir politika takip eden Selçuklular, Anadolu kapılarına kadar ulaşabilmiş ve 1052 yılında Kars'ı tahrip etmişlerdir. 1056/1057 yılında ise Dinar adlı bir Türkmen emirinin direkt olarak Malatya'nın ele geçirilmesine yönelik başlattığı akınlar, farklı zamanlarda (1067 ve 1069 yıllarında) Afşin gibi emirler tarafından da yapılagelmiştir. Bu tarihlerden sonra da özellikle 1086 yılında Büyük Selçuklu hükümdarı Melikşah tarafından Urfa ve Malatya Bozan adında bir Türkmen emire verilmiştir. Bozan şehri yönetmek için Ermeni asıllı Gabriel'itayin etmiştir. Bozan'ın vefatından sonra bağımsız bir şekilde hareket eden Gabriel'in hâkimiyeti, halka karşı uyguladığı ettiği kötü tutumundan dolayı 1103 yılında Danişmendliler tarafından sonlandırılmıştır. Bu tarihten sonra da Malatya, Doğu Anadolu hâkimiyeti için alınması gereken önemli bir şehir olma vasfını koruduğundan Selçuklu-Danişmendli mücadelesinin de merkezinde yer almıştır.

Sonuç olarak; coğrafi konumundan dolayı Anadolu'da kurulan devletlerin doğuya, doğudaki devletlerin ise batıya doğru ilerleyişlerinde önemli güzergâhlardan biri olan Malatya, İlkçağlardan itibaren değişik devletlerin istilalarına maruz kalmıştır. Arkeolojik kazılar ile tarihî geçmişi M.Ö. 3500-3600'lere giden Malatya, Danişmendlilerin 1103 yılındaki hâkimiyetine kadar değişik uygarlıkların izlerini muhafaza edebilmiştir. Bunların yanı sıra İran ve Anadolu topraklarının sınırında yer almasından dolayı zaman zaman yıkıcı istilalara da -575 yılında Sâsânîlerin yaptığı gibi uğramıştır. Bütün bunlara rağmen farklı uygarlıklara ait izlerin günümüze dek ulaştığına müşahede edilebilmektedir.

KAYNAKLAR

- AKÇADAĞ, Gökür, "Malatya Şehir Adı ve Şehrin Tarihi Süreçleri", *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, c. III, s. 9, İstanbul 2016, s. 185-206.
- ANNA KOMMENA, *Alexiad, Malazgirt'in Sonrası*, çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996.
- APAK, ADEM, "Emevîler Döneminde Anadolu'da Arap-Bizans Mücadelesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 18, sy. 12, Bursa 2009, s. 95-122.
- Başkumandan Simbat Vekayinamesi (951-1334)*, çev. Hrant D. Andreasyan, TTK, Basılmamış Nüsha, İstanbul 1946.
- AYÖNÜ, Yusuf, *Selçuklu-Bizans Münasebetleri (1116-1308)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir 2007.
- ÇELİK, Sebahattin, *Anonim Süryani Vekayinamesine Göre I.Haçlı Seferi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2006.
- DARKOT, Besim, "Malatya", *İA*, c. 7, Eskişehir 1997, s. 225-232.
- DEMİRCİ, Mustafa, "İslâm-Bizans Mücadelesinde Bir Serhat Şehri: Maraş", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu (6-8 Mayıs 2004)*, c. I, İstanbul 2005, s. 319-331.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- EBU YUSUF, Yakub b. Süfyan b. Cevân el-Fârisi el-Fesevî, *el-Ma'rifeve't-tarih*, c. I, thk. Ekrem Ziya el-Ömerî, Beyrut Mü'essesetü'r-risâle, Beyrut 1981.
- EBU'L-FİDÂ, el-Melik Mü'eyyed, *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, c. I-IV, Matbaatu'l-Hüseyniyye el-Mısriyye, Kahire t.s.
- EKİNCİ, Abdullah, *Ortaçağ'da Urfa –I (Efsane, Tarih, İnanç, İlim ve Felsefe Kenti)*, Ankara 2006.
- ERSAN, Mehmet, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007.
- ERSAN, Mehmet-Alican, Mustafa, *Osmanlı'dan Önce Onlar Vardı Türkiye Selçukluları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013.
- EL-ANTAKÎ, Yahya b. Saîd, *Tarihu'l-Antakî el-Ma'rûfbi-sılatitarihi'l-Utiâ*, thk. Ömer Abdusselam Tedmürî, Trablus 1990.
- EL-AZÎMÎ, Muhammed b. Ali, *Târihu Haleb*, s. thk. venşr İbrahim Za'rûr, Dımaşk 1985.
- EL-BELÂZURÎ, Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Davud, *Fütûhu'l-Büldân*, DâruMektebetü'l-Hilâl, Beyrut 1988; Türkçe çev. el-Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, çev. Mustafa Fayda, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- EL-CENZÜRÎ, Aliye Abdusseme, *es-Suguru'l-berriyyetu'l-İslâmiyye ala hududi'l-devleti'l-Bîzantiyye fî Usûri'l-vusta*, Kahire 1979.
- EL-EZDÎ, EbûZekeriyyâ Yezid b. Muhammed b. İyâs, *Tarihu'l-Mevsil*, c. I-II, thk. Ahmed Abdullah Mahmud, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1971.
- EL-HEMEDÂNÎ, Muhammed b. Addulmelik, *TekmiletüTarihi't-Taberî*, thk. Albert Yusuf Ken'an, Beyrut 1958.
- EL-MESÛDÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali, *et-Tenbîhve'l-İşrâf*, thk. Abdullah İsmail es-Sâvî, Dâru's-Sâvî, Kahire t.s.
- EL-YA'KÛBÎ, Ahmed b. EbîYa'kûb b. Cafer b. Vehb b. Vadîh, *Tarihu'l-Ya'kûbî*, c. I-II, thk. AbdulemirMehnâ, Mü'essesetu'l-A'lemîli'l-Matbû'ât, Beyrut 1413/1993.
- ET-TABERÎ, Ebu Cafer Muhammed, *Tarihu't-Taberî: Tarihu'r-rüsûlve'l-mülûk ve sılatuTarihu't-Taberî*, c. I-XI, Dâru't-Turâs, Beyrut 1387.
- EZ-ZEHEBÎ, Şemşeddin Ebu Abdullah Muhammed, *el-İber fî haberi men gaber*, c. I-IV, thk. Ebu Hacir Muhammed es-Saîd b. BesyûnîZaglûl, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut t.s.
- GÖĞEBAKAN, Gökür, "Malatya", *DİA*, c. 27, Ankara 2003, s. 469-473.
- GÖKHAN, İlyas, *Selçuklular Zamanında Maraş*, İstanbul 2013.
- GROUSSET, René, *Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi*, çev. SosiDolanoğlu, Aras Yayıncılık, İstanbul 2005.
- HALÎFE B. HAYYÂT, *TarihuHalîfe b. Hayyât*, thk. Ekrem Ziya el-Ömerî, Beyrut 1397.
- HAWKÎNS, John D., "HittitesandAssyrians at Melid (Malatya)", *XXXIV émeRencontreAssyriologiqueInternationale/XXXIV. Uluslararası Assirioloji Kongresi*, (6-10/VII/1987-İstanbul), Türk Tarih Kurumu Ankara 1998, s. 63-77.
- HOLMES, Catherine, *Basil II andtheGovernance of Empire (976-1025)*, New York 2005.
- HONİGMANN, Ernst, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, çev. Fikret İşıltan, İstanbul 1970.
- IOANNES ZONARAS, *Tarihlerin Özeti (Kitap XVII-XVIII)*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.
- İBN HAVKAL, Ebî'l-Kâsım en-Nasibînî, *KitâbuSûretu'l-Ard*, I, thk. M. J. De Goeje, Leiden 1939.
- İBN KESİR, Ebu'l-Fidâ İsmail, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. VII-XI, thk. Ali Şiri, Dâru'lhyâi't-Turâsi'l-Arabi, Beyrut 1988.
- İBN MİSKEVEYH, Ebu Ali Ahmed b. Muhammed b. Yakub, *Tecâribü'l-Ümem ve Te'akibi'l-Himem*, c. I-VII, thk. Ebu'l-Kâsımİmâmî, Tahran 2000.
- İBN RÛSTEH, Ebu Ali Ahmed b. Ömer b. Rüsteh, *el-A'lakü'n-Nefise*, yay. Martın TheodorHoutsma, Leiden 1967.
- İBN ŞEDDÂD, Muhammed b. Ali b. İbrahim, *el-A'laku'l-Hatîre fî Zikri Ümerâ'i's-Şam ve'l-Cezire*, c. III/I, thk. Yahya Abbâre, Vezâretü's-Sekâfeve'l-İrşadi'l-Kavmî, Dımaşk 1978.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- İBN TAĞRİBERDÎ, Ebu'l-Mehâsin Cemaleddin, *en-Nücûmu 'z-zâhire fî mülûki Mısır ve 'l-Kâhire*, c. I-XVI, Mısır: Dâru'l-Kütüb.t.s.
- İBN ZÂFİR, Ali b. Zâfir el-Ezdî, *Ahbâru'l-Devleti'l-Hamdâniyyebi'l-Mevsil ve Haleb ve Diyarbekirve's-Sugûr*, thk. Temîme Ravvâf, DâruHassân, Dımaşk 1985.
- İBNÜ'L-ADÎM, Kemaleddin, *Zübdetü'l-HalebminTârîhiHaleb*, c. II, thk. Sami Dehhân, Dımaşkt.s.
- İBNÜ'L-ESÎR, *el-Kâmil fî't-Tarih*, c. I-XII, çev. Ahmet Ağırakça-M. Beşir Ersoy-Yunus Apaydın-Abdullah Köşe, Bahar Yayınları, İstanbul 1991.
- İBNÜ'L-ESÎR, *el-Kâmil fî't-Tarih*, c. I-X, thk. Ömer Abdusselam Tedmürî, Dâru'l-Kütübî'l-Arabi, Beyrut 1997.
- İBNÜ'L-EZRÂK, Ahmed b. Yusuf b. Ali el-Fârikî, *Târîhu Meyyâfârikîn*, thk. Kerim Faruk el-Hûlî-Yusuf Baluken, Nubihar Yayınları, İstanbul 2014.
- İBNÜ'L-KALÂNİSÎ, *TârîhuDımaşk 360-555*, thk. Süheyl Zekkâr, DâruHassân, Dımaşk 1983.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1973.
- KELEŞ, Nevzat, “Malazgirt Savaşı Öncesinde Doğu Anadolu'nun Siyasî Durumu”, *Alp Arslan ve Malazgirt*, Yayına haz. Erdoğan Merçil, İstanbul 2014, s. 35-54.
- KINAL, Fûruzan, *Eski Anadolu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998.
- KOCA, Salim, *Türkiye Selçukluları Tarihi II. Cilt Malazgirt'ten Miryokefalon'a (1071-1176)*, Çorum 2003.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2004.
- _____, *Tuğrul Bey*, Ankara 1986.
- MEMİŞ, Ekrem, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Çizgi Kitabevi, Konya t.s.
- MİKHAEL ATTALEİATES, *Tarih*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.
- MİKHAİL PSELLOS, *Khronographia*, çev. Işın Demirkent, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1992.
- MÜVERRİH VARDAN, *Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)*, çev. Hrant D. Andreasyan, İstanbul 1937.
- OĞUZ, Mevlüt, *Başlangıcından Osmanlıların Fethine Kadar Malatya Tarihi (m.ö.5500-m.s.1516)*, İstanbul 1984.
- OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara 1999.
- ÖZAYIN, Abdulkerim, “Dânişmendliler”, *DİA*, c. 8, İstanbul 1993, s. 469-474.
- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, *Selçuklular I. cilt: Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157)*, İstanbul 2013.
- RUNCİMAN, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, c. I-III, çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008.
- SEVİM, Ali, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2002.
- _____, *Anadolu Fatih Kutalmışoğlu Süleymanşah*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1990.
- _____, *Suriye Selçukluları, I. (Fetihten Tutuş'un Ölümüne Kadar)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1965.
- SEVİN, Veli, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, I*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013.
- SİBT İBNÜ'L-CEVZÎ, Şemseddin Ebî'l-Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu, *Mirâtu'z-Zemân fî Tarihi'l-Â'yân(1056-1086)*, thk. Neşr: Ali Sevim, TTK, Ankara 1968.
- STRABON, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: Kitap XII-XIII-XIV)*, çev. Adnan Pekman, Akeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2012.
- SÜRYANÎ MİHAEL, *Vekayiname, I-II, (622-1042 ve 1042-1195)*, çev. Hrant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu Basılmamış Notlar, Ankara 1944.
- TİRYAKİ, Sırrı, “Roma İmparatorluğu'nun Fırat (Euphrates) Hattı (M.Ö. 129-M.S. 230)”, *TurkishStudies International PeriodicalfortheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTurkic*, Volume 11/1 Winter 2016, p. 217-236.
- _____, “Hititlerin Fırat Politikası”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sy. 222, (Haziran 2016), s. 1-22.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1999.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- _____, “Süleyman-Şah I.”, *Makaleler*, Haz. Altan Çetin-Bilal Koç, Kurtuba Yayınevi, Ankara 2010, 713-751.
- URFALI MATEOS, *Vekayi-name (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Türkçe çev. Hrant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987.
- VASİLİEV, Alexander A., *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. TevabilAlkaç, Alfa, İstanbul 2016.
- YAKUT EL-HAMEVÎ, *Mu'cemu'l-Büldân*, c. I-VII, Dâru Sâdır, Beyrut 1995.
- YILMAZ, Saim, *Anadolu'da Abbâsî-Bizans Mücadelesi (132-193/750-809)*, İfav, İstanbul 2015.
- YİNANÇ, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1944.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

MARAŞ UÇ BEYLİĞİ'NİN KURULMASI VE MARAŞ UÇ BEYLERİ

Yrd. Doç. Dr. Yaşar ARSLANYÜREK⁵⁵⁷

Özet

Selçuklu Devleti sınırlarını korumak ve hasımlarını yıpratmak suretiyle yapacağı seferlerde başarılı olmak amacıyla uç beyliklerine oldukça önem vermektedir. Bu uç beyliklerinden biri de II. Kılıç Arslan tarafından kurulan, Maraş Uç Beyliği idi. Bu dönemde Selçuklular idaresinde, Ermeniler, Danişmendiler ve Eyyubiler arasında Maraş ve çevresinde hâkimiyet mücadeleleri yaşandı.

Maraş ve havalisi gerek güvenlik açısından ve gerekse de ticaret yolları açısından, Selçuklu Devleti'nin gözünde önemli bir yere sahipti. Bundan dolayı devletin ileri gelenleri Maraş ve çevresinde görevlendirilmekteydiler. II. Kılıç Arslan da Güney Anadolu ve Suriye üzerinden Orta Anadolu'ya düzenlenecek seferlerin yahut ticaret kervanlarının geçiş alanında bulunmasından dolayı Maraş ve çevresine oldukça önem veriyordu. Ayrıca bu bölgede bulunan ve merkezi Sis olan Ermeni Prenslüğü kuvvetleri, sürekli olarak Selçuklu topraklarına saldırıyorlardı. Bölge, dağlık olduğu için de seferlerden başarı sağlanamıyordu. II. Kılıç Arslan, Maraş ve çevresindeki Türkmenleri teşkilatlandırarak onları idari bir düzen içerisinde yönetmek, Haçlı ve Ermeni saldırılarına karşı bir savunma alanı oluşturmak ve Eyyubilerin bölgeye karşı seferlerini önlemek amacıyla bölgede, Maraş Uç Beyliği'ni kurdu.

Maraş Uç Beyliği'nin kesin kuruluş tarihi belli olmamakla birlikte 1176 sonrası olması muhtemeldir. Maraş Uç Beyliği kurulduktan sonra bu göreve Selçuklular tarafından, Hüsameddin Hasan Bey ve Nusretüddin Hasan Bey gibi kişiler uç beyi olarak atandı.

1. Giriş

Maraş bölgesi, tarihsel olarak çok uzun bir geçmişe sahip olmakla birlikte şehir, İslam ve Türk kimliğine ancak Selçukluların siyasi şemsiyesi altında kavuşmuştur. Maraş pek çok bakımdan bir uç şehridir. Şehir, stratejik olarak önemli bir konumda bulunduğu için çok kere istilaya uğrasa da bölgede bulunan yoğun Türkmen nüfus sayesinde, düşmanlar burayı terk etmek zorunda kalmışlardır.⁵⁵⁸

Uç, yani suğûr kabul edilen yerlerin, yurtluk ve ocaklık olmak üzere Türkmen beylerine verilmesi adettendi. Uç beylikleri ise babadan oğula geçirdi. Bu bağlamda Sultan II. Kılıçarslan da Maraş'ı sınır şehirlerinden olması sebebiyle, Anadolu'nun batısında Rumlarla sınır olan şehirler gibi idare etti. Zira Maraş, Kilikya Ermeni Prenslüğü, Antakya Haçlı Prinkepsiliği ve Suriye meliklerine bağlı bölgeler ile sınır olması sebebiyle, ayrıca önem taşımaktaydı.⁵⁵⁹

2. Maraş Uç Beyliği'nin Kurulması

Maraş ve çevresi, Selçuklu Devleti'nin emniyeti ve ticaret yollarının kontrolünde stratejik açıdan oldukça öneme sahip olan bir yerdirdi. Zira burası, Güney Anadolu ve Suriye üzerinden Orta Anadolu'ya düzenlenecek seferlerin yahut ticaret kervanlarının geçiş noktasında bulunuyordu. Aynı zamanda Selçuklu Devleti'ne yapılan saldırıların çoğunluğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu, Suriye ve Kilikya üzerinden gerçekleştirilmekteydi. Bölge dağlık olduğu için de seferlerden başarı sağlanamıyordu. Bundan dolayı II. Kılıç Arslan, bölgede bir uç beyliği kurmak amacıyla harekete geçti. Bu sırada Suriye'de Eyyubiler hâkimdi. Ayrıca Antakya başta olmak üzere Suriye'nin deniz kenarındaki vilayetlerinin Haçlıların elinde olması, Çukurova'nın da Ermenilerin hâkimiyetinde olması göz önüne alındığında, Maraş'ın stratejik önemi daha da artıyordu. Bu bağlamda bölgenin bir direniş noktası olması da düşünülüyordu. Bundan dolayı Maraş, 1149-1150'de Selçuklu Sultanı I. Mesud tarafından Suriye Haçlılarının mağlup edilmesiyle ele geçirildi. Bu bağlamda Maraş, Gökşun,

⁵⁵⁷ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Öğretim Üyesi, yasarslanyurek@gmail.com

⁵⁵⁸Tuncer Baykara, “Bir Selçuklu Devri Türk Şehri Olarak: Maraş”, Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu, C. I., 29 Nisan-1 Mayıs 2011, Kristal Reklam Matbaacılık, Kahramanmaraş, 2012, s. 126.

⁵⁵⁹Selim Kaya, “Ortaçağ'da Maraş'ın Sosyo Kültürel ve Etnik Yapısı Hakkında Bir Değerlendirme”, I. Kahramanmaraş Sempozyumu, C. I., 6-8 Mayıs 2004, Maraş'der, Kahramanmaraş Belediyesi, 2004, s.339.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Ayıntap, Rabân ve Delûk, Sutan Mesud tarafından fethedilerek, Franklar buralardan çıkarıldı. 1097'de Haçlıların hâkimiyetine giren Maraş, böylece tekrar Türkler tarafından fethedilmiş oldu.⁵⁶⁰

Stratejik açıdan önemli bir yere sahip olmasından dolayı Selçuklu hanedanına mensup melik yahut seçkin komutanlar Maraş ve Elbistan'agörevlendirilmekteydiler. Zira I. Mesud, Maraş'ı ele geçirdikten sonra, Maraş ve Elbistan valiliğine oğlu II. Kılıç Arslan'ı getirerek, kendisi de Konya'ya geri döndü. Dahası II. Kılıç Arslan da Elbistan melikliğine oğlu Mugiseddin Tuğrulşah'ı getirdi.⁵⁶¹

Maraş ve çevresindeki Türkmenleri teşkilatlandırarak onları idari bir düzen içerisinde yönetmek, Haçlı ve Ermeni saldırılarına karşı bir savunma alanı oluşturmak ve Eyyubilerin bölgeye karşı seferlerini önlemek amacıyla, II. Kılıç Arslan tarafından bölgede Maraş Uç Beyliği kuruldu. Maraş Uç Beyliği'nin kuruluş tarihi kesin olarak belli olmamakla birlikte 1176 Miryakefalon Savaşı'nın kazanıldığı tarihten sonra olması muhtemeldir. Elbistan'ın batısında bulunan Göksun, güneyinde bulunan Maraş ile güneydoğusunda bulunan Adıyaman, Maraş Uç Beyliği'ne bağlıydı. II. Kılıç Arslan, komutanlarından olan Hüsameddin Hasan beyi, Maraş'a uç beyi olarak tayin etti ve bu bölgeyi ona ikta olarak tahsis etti. Hüsameddin Hasan Bey, Sultan II. Kılıç Arslan'ın güvendiği komutanlarından biriydi. Maraş Uç Beyliği'nin varlığı, 1258'de Maraş'ın Ermeniler tarafından işgaline kadar devam etti.⁵⁶²

Selçuklu Devleti'nin, II. Kılıç Arslan dönemine kadar Doğu Anadolu Bölgesi'nde sadece Malatya ve Elbistan'da hâkimiyeti bulunuyordu. Bu dönemden sonra Selçuklu Devleti'nin hâkimiyeti doğuya yayıldı. I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminden sonra ise Maraş Uç Beyliği güçlenmeye başladı. Elbistan'ın iç kesimlerde kalmasından dolayı, Elbistan doğrudan Konya merkeze bağlı bir vilâyet haline getirildi. Bunun ardından XIII. Asır boyunca Elbistan, payitaht olan Konya'dan gönderilen valiler tarafından idare edilmeye başlandı. Böyle bir uygulamaya gidilmesinin nedeni, Maraş Uç Beyliği'nin güçlenmesi ile Elbistan'ın iç kesimlerde kalmasından kaynaklanıyordu.⁵⁶³

Elbistan'a birçok Selçuklu ümerası vali olarak tayin edildi. Hüsametdin Yusuf, Seyfuddin Ebu Bekir Candar Kamereddin Kâmyâr, Emir Alamâddin, Feleküddin Halil, ve Mabârizüddin Çavlı, bunlardan bazılarıdır.⁵⁶⁴

Maraş ve etrafından önemli olarak dört farklı kervan yolu geçmekteydi. Bunlardan ilki, Kayseri-Sarız-Göksun-Maraş-Halep güzergâhı, ikincisi Kayseri-Elbistan-Malatya güzergâhı, üçüncüsü Kayseri-Sarız yahut Karakilise-Hurman-Elbistan-Akçaderbend-Göynük-Dülük-Halep güzergâhı, dördüncü güzergâh da Ayas-Misis-Andırın-Geben üzerinden devam edip Orta Anadolu ve Doğu Anadolu'ya açılan yol idi. Bu güzergâh Kilikya Ermenilerinin hakimiyeti altında bulunan topraklardan geçiyordu. Bu yolların dışında Halep-Akçaderbend-Elbistan-Zibatra (Doğanşehir) üzerinden Malatya'ya doğru giden bir yol daha mevcuttu.⁵⁶⁵ Kervan yollarının, Maraş ve çevresinde bu denli çeşitlilik göstermesi, Maraş ve çevresinin önemini artırıyordu.

⁵⁶⁰Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1969, s.223-224; İlyas Gökhan, Selçuklular Zamanında Maraş, Halim Ofset Matbaacılık, Kahramanmaraş, 2013, s.44, 50; İlyas Gökhan,). "13. Yüzyılın İlk Yarısında Maraş", I. Kahramanmaraş Sempozyumu, C.I., 6-8 Mayıs 2004, Maraşer, Kahramanmaraş Belediyesi, 2004, s. 345; Claude Cahen, Osmanlılardan Önce Anadolu, Çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2000, s.33; İlyas GÖKHAN ve Selim Kaya, VII-CVI. Asırlarda Maraş Emîrleri (Emîr, Melik, Bey, Senyör, Beylerbeyi, Sancakbeyi), Ukde Yayınları, Kahramanmaraş, 2008, s.123; Kaya, agm., C. I., s. 339.

⁵⁶¹ Gökhan, age., s. 44; Kaya, agm., C. I., s. 339.

⁵⁶² Gökhan, age., s. 52-53; Gökhan, agm. C. I., s. 345; Gökhan ve Kaya, age., s. 123; Selim Kaya, "Selçuklular Döneminde Maraş", Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine, Editörler: Mehmet Özkarıcı vd., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayın No: 132, Kahramanmaraş, 2008, s. 81.

⁵⁶³ Gökhan, age., s.44-45; Mükrimin Halil Yinanç, "Elbistan", MEB İslam Ansiklopedisi, C. 4 Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1993, s. 225; Gökhan ve Kaya, age., s.123.

⁵⁶⁴Gökhan, age., s. 45.

⁵⁶⁵Gökhan, age., s. 50-52.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Selçuklular zamanında Maraş ve Elbistan ayrı ayrı idare edildi. Maraş Uç Beyliği bazen Selçuklu sultanlarının atadıkları beylerce, bazen de doğrudan doğruya merkeze bağlı olarak idare edildi. Bu bağlamda Türkiye Selçuklu sultanı II. Rükneddin Süleyman Şah, 1202'de Erzurum'u alarak buraya kardeşi olan Elbistan meliki Muğiseddin Tuğrul Şah'ı atamıştı. Elbistan ise böylece doğrudan doğruya merkeze bağlı hale getirilmişti.⁵⁶⁶ Maraş ve Elbistan, Selçuklu devletine bağlı olmak üzere bir uç şehri olarak görev ifa etmiştir. Bu uç şehrine de bazı beyler, bey olarak atandı. Hüsameddin Hasan Bey ve Nusretüddin Hasan Bey, bu beylerden bazılarıdır.

2.1. Hüsameddin Hasan Bey Dönemi

Selçuklular döneminde devletin sağ ve sol olmak üzere, iki beylerbeyliği bulunuyordu. Bu beylerbeyliklerin yanında, Melikü'l-Ümera Hüsameddin Çoban ve Seyfeddin Kızıl bey de devletin uç beylerindendi. Ayrıca Kilikya Ermeni ve Antakya Haçlılarına karşı da başında Nusretüddin Hasan Bey'in bulunduğu Maraş uç beyliğinin varlığı da bilinmektedir. Bunun yanında bir diğer uç beyi de Güney Uç Beyliği olarak bilinmektedir.⁵⁶⁷

II. Kılıç Arslan hükümdar olduktan sonra Kayseri, Sivas ve Malatya Danişmendli melikleri ile mücadelelere girişmişti. Bu mücadeleler sırasında sultana karşı birtakım ittifaklarda bulunmuştu. Sultanın kardeşi Şehinşah'ın da katılımıyla Danişmendli meliklerinden başta Sivas emiri Yağıbasan olmak üzere, Bizans, Kilikya Ermenileri, Haçlılar, Zengîler ve Artuklular gibi devletlerin katılımlarıyla arka arkaya oluşturulan ittifaklar bunlardandı. Maraş ve Elbistan bölgesi de bu süreç içerisinde Selçukluların elinden dönem dönem çıkmıştı. Zira Zengîler ve Eyyubiler, Maraş'ın güneydoğusunda bulunan yerlere hâkim olmak istiyorlardı. Ancak kendisine ve ülkesine karşı girişilen bütün ittifakları II. Kılıç Arslan bertaraf etti ve 1168-1178 yılları arasında Kayseri- Zamantı, Sivas, Elbistan ve Maraş'ı tamamıyla hâkimiyeti altına aldı. Bu bağlamda Elbistan'a oğlu Muğiseddin Tuğrulşah'ı melik olarak görevlendirirken, Maraş'ı da ümerasından Emir Hüsameddin Hasan Bey'e verdi.⁵⁶⁸

Selçuklular, Suriye sınırında bulunan Maraş eyaletini XII. yüzyılda geçici yahut sürekli olmak üzere timar (ikta) düzeyinde bulundurdular. Maraş'ın bu durumu XIII. yüzyılda da muhafaza edildi. Bu bağlamda Hüsameddin Hasan Bey'e ikta edilen Maraş, onun vefat etmesinden sonra onun oğullarına nakledildi.⁵⁶⁹

Bazı kaynaklarda Hüsameddin Hasan beyden sonra yerine oğlu Melik İbrahim'in geçtiğini belirtiyorsa da bu bilgi kesinlik taşımadığı için Melik İbrahim'e değinilmemiştir. Ancak Nusretüddin Hasan beyin melikliği hakkında şüphe bulunmamaktadır. Dahası onun dönemi, Maraş ve Elbistan için oldukça önemli bir dönem olduğu gibi, Türkiye Selçuklu Devleti tarihi açısından da önem arz etmektedir.

2. 2. Nusretüddin Hasan Bey Dönemi

Maraş Uç Beyliği'ne, Hüsameddin Hasan Bey'den sonra oğlu Melik İbrahim'in geçmesi gerekirken, onun bu göreve getirilip getirilmediğiyle ilgili bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Ancak Hüsameddin Hasan beyin oğlu olan Melik İbrahim'in, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in vefat etmesinden sonra oğulları olan I. İzzeddin Keykavus ile I. Alaeddin Keykubad arasındaki taht mücadelelerinde rol oynadığı bilinmektedir.⁵⁷⁰

Maraş Emirliği'ne Hüsameddin Hasan Bey'den sonra, Nusretüddin Hasan bey getirildi. Zira I. Gıyaseddin Keyhüsrev vefat ettikten sonra ortaya çıkan taht mücadelesinde Melik İbrahim, muhtemelen I. Alaeddin Keykubad'ı desteklemiştir. Buna karşın oğlu Nusretüddin Hasan Bey ise I. İzzeddin Keykavus'u desteklemiştir. Hatta o, I. İzzeddin Keykavus'u tahta getirecek kadar etkili

⁵⁶⁶Gökhan, agm., s. 346.

⁵⁶⁷Gökhan, age., s. 52.

⁵⁶⁸Mükrimin Halil Yinanç, Dulkadir Beyliği, Türk Tarih Kurumu Basımevi, VII. Dizi – Sayı 108, Ankara, 1989, s. 2; Gökhan, age., s. 53.

⁵⁶⁹Cahen, age., s. 206; Gökhan, age., s. 53.

⁵⁷⁰Gökhan, age., s. 54.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

faaliyetlerde bulunmuştur. Böylece Nusretüddin Hasan bey, Maraş Emirliği'ne Sultan tarafından getirilmiş olmalıdır. Ayrıca Melik İbrahim'in bir sebeple Franklara esir düşmesi de muhtemeldir. Zira I. İzzeddin Keykavus'un 1216'daki Antalya kuşatması sırasında Melik İbrahim'in de adı geçmektedir. İşte bu tür sebeplerden dolayı Maraş Emirliği'ne Nusretüddin Hasan Bey getirilmiş olmalıdır.⁵⁷¹

Maraş, 1186 sonrası birkaç kez Selçukluların elinden çıkmıştı. 1208-1209 yıllarında I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Maraş'ı Ermenilerden tekrar aldı. Bu seferden sonra Hüsameddin Hasan Bey'in torunu Nusretüddin Hasan Bey melik olarak atandı. Zira 1211 tarihinde Nusretüddin Hasan beyin Maraş Emirliği'nin başında bulunduğu görülmektedir. Bu sefer sırasında Nusretüddin Hasan Bey, sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in güvenini de kazandı.⁵⁷²

Nusretüddin Hasan Bey, Selçuklu ümerası arasında oldukça etkili olan biriydi. I. İzzeddin Keykavus, sultanlığa geçtikten sonra desteklerinden dolayı Nusretüddin Hasan beye gereken teveccühü gösterdi.⁵⁷³ Nusretüddin Hasan bey ve onun bu girişimiyle ilgili olarak İbn Bibi, oldukça methedici ifadeler kullanmaktadır. Örnek olması hasebiyle İbn Bibi'den⁵⁷⁴ aşağıdaki paragrafın alıntılanmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

“-Yetimlere şefkat gösterip para verir ve dul kadınları himâye eder- sıfatını taşıyan, yüzü goncadan daha güleç; eli yağmur bulutundan daha cömert; ihtiyaç gecelerinin karanlığında sıradan ve seçkin kimselerin dünyasında ay ışığı gibi parlayan; sahip olduğu toprak parçasının darlığına rağmen, kalbi denizden daha geniş, dergâhı cennet bahçesi gibi güzel ve huzur verici, devletinin altında Feridun'un büyüklüğü ve Kisra'nın haşmeti bulunan, hiç kimsenin nimetlerinden faydasız kalmadığı kendisine başvuran hiçbir düşkünün ebedi bir refaha kavuşmadan yanından ayrılmadığı, bu dünyada kazandığı şöhrete hiçbir padişahın ve sultanın sahip olmadığı Maraş meliki Emir Nusretüddin el Hasan b.İbrahim'in- Allah adını her zaman dünyada iyilikle anılmasını sağlasın, onu ahirette en yüksek derecelere yükseltsin- şehadet parmağı, soylu meliklerin ileri gelenlerinden, Sultan'ın çocuklarından büyüklerinden olan Melik İzzeddin Keykavus'un seçkin adının üzerine kondu...”

Selçuklu hanedanı arasındaki taht mücadelelerinden istifade eden Ermeni Prensi Leon, Selçuklu topraklarına bir saldırı düzenleyerek bazı yerleri ele geçirdi. İzzeddin Keykavus da Ermenileri cezalandırmak amacıyla 1216'da Maraş'a hareket etti. Halep Eyyubi meliki davet edilmesine rağmen, bu sefere katılmadı. Çünkü diğer Eyyubi melikleri, Ermeniler üzerine sefer yapılmasını istemiyorlardı. Keykavus, Eyyubilerden yardım alamayınca, Maraş emiri Nusretüddin Hasan beyi Maraş – Antakya arasındaki Balat'ı ele geçirmesi için gönderdi. O Balat'ı alarak burada bulunan Ermenileri de sultan adına cezalandırdı. Bunun ardından Sultan, Ermeni Prensiği üzerine de bir sefer düzenledi. Nusretüddin Hasan bey bu sefere de iştirak etti. Bu sefer sırasında Çinçin ve Haçin kaleleri ile Geben fethedildi. Bunun üzerine Ermeni Prensi de Selçuklulara bağlı kalacağına dair söz verdi.⁵⁷⁵

Sultan İzzeddin Keykavus, Ermeni seferlerinden sonra, 1218 ilkbaharında Halep civarına bir fetih hareketi düzenledi. Bu fetih hareketi sırasında ona doğu eyaletlerinden ve uç Türkmenlerinden yardımlarda bulunuldu. Bunların içerisinde de en büyük rolü Maraş Emiri Nusretüddin Hasan b. İbrahim üstlendi.⁵⁷⁶ Zira Sultan, sefere başlamazdan evvel Halep'i almaya niyet ederek, Sahib

⁵⁷¹ Gökhan, age., s. 54-55.

⁵⁷² Gökhan, age., s. 56; Cahen, age., s. 66; Kaya, agm., s. 340.

⁵⁷³ Gökhan, age., s. 56; Gökhan, agm., s. 347; Bayram Ayna, “*Türk Fethinden Dulkadiroğulları Dönemine Kadar Maraş Bölgesi Tarihi (1085-1337)*”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2003, s. 42.

⁵⁷⁴ İbn Bibi (El-Hüseyn B. Muhammed B. Ali El-Ca'feri Er-Rugadi), (1281). El Evamirü'l-Ala'iyye Fi'l-Umuri'l-Ala'iye (Selçuk Name) I, Hazırlayan: Mürsel Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996, s. 133.

⁵⁷⁵ Gökhan, agm., s. 347-348.

⁵⁷⁶ Cahen, age., s. 73-74.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Mecdeddin Abi, Melikü'l-ümarâ Seyfeddin Ay-aba, Zeyneddin Başara ve Mübarizeddin Çavlı gibi ülkenin ileri gelenlerini yanına çağırarak, bu düşüncesini dile getirmişti. Bu ileri gelen devlet adamları bu düşünceye ilk başta sıcak bakmamışlarsa da sultanın bu işte ısrarlı olduğunu görünce bunu kabul ettiler. Bunun üzerine Sultan, Nusretüddin Hasan beye bir ferman göndererek, saltanat kafilesinin birçok asker ve birliklerle onun bölgesine doğru geldiğini, askerlerini ve adamlarını hazırlamasını, piyade ve süvarilerini göreve çağırmasını, birçok silah ve mancınıkların da hazırlanmasını emretti. Ayrıca Sultan, Sivas ve Malatya gibi yerlere de haber yollayarak toplanacak askerlerin ve kuvvetlerin Elbistan sahasında hazır olmalarını da emretti. Maraş'ta ise önemli oranda Selçuklu ordusunun hazırlığı bulunuyordu. Bu suretle 20 gün gibi bir süre içinde muazzam bir ordu vücuda getirildi. Ardından, Sultan'ın kendisi de Elbistan taraflarına doğru hareket etti. Sultan, Elbistan'a geldiğinde önce halka açık bir eğlence meclisi tertip ettirdi. Ertesi gün de bir meşveret (istişare) meclisi kuruldu. Bu sırada Nusretüddin Hasan Bey de büyük bir ordu ve birçok askeri teçhizatla birlikte Sultan'a katıldı. Onun bu tutumu sultanın çok hoşuna gitti. Bu suretle Nusretüddin Hasan beyin de yardımıyla Selçuklu ordusu Merzuban ve Raban (Ruban)kalelerini fethederek, Tel-başer'e (Telbaşir)geldiler. Burası 10 gün kadar bir süre geçmesine karşın ele geçirilememişti. Bunun üzerine Sultan bu kasabanın bütün üzüm bağlarının ve ağaçlarının kesilmesi emrini verdi. Bu stratejik hamle ile kale ahali kendilerinin tüm geçimlerinin bunlardan sağlandığını ve bunlara dokunulmayarak, kendilerine Selçuklu Devleti'nden bir timar verilmesi halinde kaleyi sorunsuz teslim edeceklerini bildirdiler. Bu teklifleri kabul olunarak burası da ele geçirildi. Böylece, Raban kalesine Nusretüddin Hasan beyin damadı, Tel-başer kalesine de Nusretüddin Hasan beyin kardeşi tayin edildi. Ayrıca Sultan, seçkin ve güvenilir adamları ile muhafızlarını da onun yanında görevlendirdi. Ancak Eyyubi meliklerinin ihaneti üzerine sultan bu seferden geri çekilmek zorunda kaldı. Tel-başer ve Raban kaleleri de bu bağlamda kaybedildi. Bu iki kalenin savunma yapmadan kaybedilmesi üzerinesultan, buralara atadığı kişileri öldürttü.⁵⁷⁷

Nusretüddin Hasan beyin, Sultan I. İzzeddin Keykavus'un yanında önemli bir yeri olmasında, onun hizmetleri önem arz etmektedir. Zira hem 1216'da ve daha sonraki tarihlerde Ermenilere karşı düzenlenen seferlerde, hem de 1218'deki Halep seferinde Nusretüddin Hasan beyin oldukça önemli yardımları görüldü.

I. İzzeddin Keykavus zamanında, Nusretüddin Hasan beyin idaresi altındaki topraklar genişletildi. Sultan Keykavus'dan sonra onun halefi olan Sultan I. Alaaddin Keykubâd'ın iktidarının ilk dönemlerinde de Nusretüddin Hasan beyin beyliği devam etti.⁵⁷⁸

Kilikya Ermenilerinin 1225'te Suriye-Anadolu kervan yollarını tehdit ederek Müslüman tüccarlara zarar vermeleri üzerine Selçuklu ordusu iki koldan saldırıya geçerek Kilikya'ya girdi. Nusretüddin Hasan Bey, bu sefer sırasında da kuvvetleriyle beraber sultana yardımlarda bulundu.⁵⁷⁹

Nusretüddin Hasan Bey, 1234'te Alaaddin Keykubat'ın, Eyyubilere karşı çıktığı sefere de katıldı. Nusretüddin Hasan beyin beyliği, bu tarihe kadar devam etti. Bu tarihten sonra ise Sultan I. Alaaddin Keykubat'ın emriyle öldürüldü. Zira Sultan Alaaddin, devlet idaresinde nüfuz ve tahakkümünü oluşturmak amacıyla bazı beyleri ve bazı ileri gelen ümerâyı öldürtmüştü. Nusretüddin Hasan beyin ise ne amaçla öldürüldüğü kesinlik kazanmamakla birlikte, böylesine deneyimli ve nüfuz sahibi bir beyden kurtulmak amacıyla Sultan'ın, onu öldürttüğü düşünülebilir.⁵⁸⁰

Nusretüddin Hasan beyin 1234'te öldürülmesinin ardından, Maraş Emirliği'ne oğlu Muzafereddin getirildi. Muzafereddin, 1241'e kadar Maraş Emirliği yaptı.⁵⁸¹

⁵⁷⁷İbn Bibi, age., s. 201-206; Gökhan, agm., s. 348-349; İbn Bibi, Anadolu Selçukî Devleti Tarihi (İbn Bibi'nin Farsça Muhtasar Selçuknâmesi'nden), Çev. Nuri Gençosman, Uzluk Basımevi, Ankara, 1941, s. 77.

⁵⁷⁸Kaya, agm., s. 340; Gökhan, agm., s. 349.

⁵⁷⁹Gökhan, agm., s. 349.

⁵⁸⁰Kaya, agm., s. 340; Gökhan, agm., s. 349.

⁵⁸¹Gökhan, agm., s. 349.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

2. 2. 1. Nusretüddin Hasan Bey'in İmar Faaliyetleri

Nusretüddin Hasan Bey uzun süren iktidarı sırasında birçok faaliyetlerde bulundu. Bunlardan biri de imar faaliyetleriydi. Bu bağlamda Kahramanmaraş'ın Afşin ilçesinin 7 km kuzeybatısında bulunan, Ashab-ı Kehf mağrası etrafında bir takım binalar inşa ettirerek, cami ve tekke yaptırdı. Hem bu binaların bakım ve gideri, hem de ziyaretçilerin konaklama masraflarını karşılamak amacıyla da "Atlas Yazısı" namındaki Afşin Ovası'ndaki yerlerin büyük çoğunluğunu da vakıf olarak tahsis etti. Onun döneminde Maraş, ekonomik, siyasi ve sosyal anlamda gelişmiş çağdaş bir şehir halini aldı.⁵⁸²

Nusretüddin Hasan Bey, Ashab-ı Kehf Külliyesi içerisinde 1232-1233 tarihlerinde bir de han inşa ettirdi. Ribat 1215'de, cami 1215-1234 yıllarında inşa edilerek mezkur külliye oluşturuldu. Külliye, Dulkadir Beyliği döneminde medrese ile kadınlar mescidi, Osmanlı Devleti tarafından da paşa çardağı yapıldı.⁵⁸³

Nusretüddin Hasan beyin bahsedilen külliye dışında Maraş civarında yaptırdığı başka bir eserine rastlanılmamaktadır. Ne var ki onun Ermeni ve Haçlı seferleri sonucunda tahrip olan Maraş'ı imar ettirdiği kaynaklarda belirtilmektedir. Bununla birlikte Nusretüddin Hasan beyin uç beyliğinin merkezinin Maraş olduğu ve kendisinin de Maraş'ta oturduğu yine kaynaklarda bulunmaktadır. Nusretüddin Hasan Bey, Göksun, Dülük, Raban ve Tel-başer'e kadar bulunan yerlerde hüküm sürdü.⁵⁸⁴

Nusretüddin Hasan Bey, döneminde oldukça meşhur biriydi. Nusretüddin Hasan bey, diğer Selçuklu ümerasası gibi hırsa kapılmayarak Sultanların yanında bulunarak devletin menfaatleri doğrultusunda çalıştı. Onun nüfuzu, İzzeddin Keykavus zamanında doruğa çıkarak, sultanı tahta çıkaracak kadar etkili oldu.

2. 3. Maraş Uç Beyliği'nin Genel Durumu

Maraş Uç Beyliği II. Kılıç Arslan tarafından kurulduktan sonra, bu bölgedeki Türkmenler, Maraş üzerinden Kilikya Ermenileri üzerine seferlerde bulunuyorlardı. Bu dönemde Ermeniler isehayvanlarını otlatan Türkmenlere saldırılarda bulunarak, onların birçoğunu öldürmüş, kadınları ve çocukları da esir alarak, mallarını zapt ediyorlardı (Gökhan, 2013: 56; Gregory Abu'l Farac, 1999: 426). Bu durum üzerine II. Kılıç Arslan, Ermeniler üzerine sefer düzenlemeye karar verdi. Bu seferde destek sağlamak için Sultan, Kahire'ye elçiler gönderdi. Selahuddin Eyyübî bu teklife sıcak bakarak Maraş'a kadar geldi ve ordusu ile birlikte Ermeni Prensi'nin üzerine II. Kılıç Arslan ile beraber sefere çıktı. Selçuklular ve Eyyübîlerden oluşan ordu bu suretle Ermeniler üzerine akınlarda bulundu. Bu akınlar neticesinde Ermeni Prensi II. Rupen, itaat edeceğini bildirdi. Birçok altınla birlikte 500 kadar Türk esiri de serbest bıraktı. Rupen'in bu tutumu, müttefik Selçuklu ve Eyyübî komutanlarınca uygun görüldü. Selahuddin Eyyübî de seferin tamamlanmasına müteakip ordusuyla ülkesine geri döndü.⁵⁸⁵

Selçuklu ve Eyyübî kuvvetlerinin II. Rupen'i mağlup etmesinden daha sonra, Malatya ve Kayseri civarından ayrılan 1187'de Rüstem bey liderliğindeki 5.000 kadar Türkmen süvarisi ve birçok piyade kuvvet, Maraş üzerinden, Kilikya bölgesindeki Ermenilerin elinde bulunan yerlere akınlarda bulundu. Ancak bölgenin jeolojik olarak elverişli olmamasından ve Ermenilerin de geçitleri elinde bulundurmasından dolayı başta Rüstem Bey olmak üzere birçok Türkmen, bu akınlar sırasında, Leon ve Prens Bohaimond liderliğindeki Ermeni kuvvetlerince mağlup edildi.⁵⁸⁶

⁵⁸² Kaya, agm., s. 340; Gökhan, agm., s. 351-352.

⁵⁸³ Mehmet Özkarcı, "Eshab-ı Kehf Hanı", Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları, Ed.ACUN, Hakkı, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s. 438.

⁵⁸⁴ Gökhan, agm., s. 352.

⁵⁸⁵ Gökhan, age., s. 56-57; Gregory Abu'l-Farac (Bar Hebraeus), Abu'l-Farac Tarihi, Cilt II, Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Basımevi, Ankara, 1999, s. 426.

⁵⁸⁶ Gökhan, age., s. 57; Gregory Abu'l-Farac, age., s. 447-448.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Kilikya Ermenilerinin Türk topraklarına yönelik saldırıları sonraki tarihlerde de devam etti. Ermeni Prensi II. Leon, Sultan II. Kılıç Arslan'ın vefat etmesinden istifade ederek sultanın oğulları arasında başlayan taht mücadelelerinden istifade etti ve Türklerin elindeki birçok kaleyi ele geçirdi. Bu bağlamda Anadolu'daki 72 müstahkem yer, Ermenilerce işgal edildi. Hatta bu kalelerden bazıları da Bizans'a aitti. Kilikya Ermenilerinin Türk topraklarına yönelik saldırılarının devam etmesi üzerine Rükneddin Süleymanşah, 1199'da Ermeniler üzerine akınlarda bulunarak onları Selçuklulara bağladı.⁵⁸⁷

Selçuklu Devleti'nin Elbistan meliki Mugiseddin Tuğrulşah, 1196'da tahta çıkan II. Rükneddin Süleymanşah'a tabi oldu ve bu suretle melikliğini devam ettirdi. Sultan, 1200'de Elbistan üzerinden Malatya'ya ulaşarak, kardeşi Kayserşah'ın elinden şehri aldı. 1202 tarihinde Erzurum seferine çıkan II. Rükneddin Süleymanşah'a, Elbistan meliki Mugiseddin Tuğrulşah oldukça büyük desteklerde bulundu. Zira Tuğrulşah, hem bu sefere katılmış, hem de Elbistan'dan çok sayıda asker ve teçhizat hazırlayarak ağabeyine yardım amacıyla Erzurum'a gitmişti. II. Rükneddin Süleymanşah, Saltuklular beyliğine son vererek o sırada Elbistan meliki olan kardeşi Mugiseddin Tuğrulşah'ı oraya görevlendirmişti. Böylece uzun süre Elbistan melikliği yapan Tuğrulşah, bundan sonra doğu sınırlarını, Hıristiyan Gürcülere karşı muhafaza ile görevlendirilmişti.⁵⁸⁸

3. Sonuç

Sonuç olarak Türkiye Selçuklu Devleti açısından Maraş'ta bir uç beyliği vücuda getirilmesinin birçok nedeni bulunuyordu. Maraş'ın Selçuklu Devleti'nin emniyeti ve ticaret yollarının kontrolünde stratejik açıdan önem taşıması, Selçuklu Devleti'ne yapılan saldırıların çoğunluğunun Doğu ve Güneydoğu Anadolu, Suriye ve Kilikya üzerinden gerçekleştirilmesi ve bu açıdan Maraş ve çevresinin bir direniş noktası haline gelmesi, Antakya başta olmak üzere Suriye'nin deniz kenarındaki şehirlerinin Haçlıların elinde olması, Çukurova'nın da Ermenilerin hâkimiyetinde olması, Maraş'ın, hem Güney Anadolu ve Suriye üzerinden Orta Anadolu'ya düzenlenecek seferlerin geçiş alanında olması, hem de uluslararası ticaret yollarının ve kervanlarının da geçiş noktasında bulunması, yine Maraş'ın Kilikya Ermeni Prensiği, Antakya Haçlı Prinepsiliği ve Suriye meliklerine bağlı bölgeler ile sınır olması sebebiyle, onlara karşı bu bölgede bir savunma alanı oluşturulmak istenmesi ve Maraş Uç Beyliği vasıtasıyla, Maraş ve çevresindeki Türkmenleri teşkilatlandırarak onları idari bir düzen içerisinde yönetmek istenmesi gibi stratejik sebepler, Maraş'ta bir uç beyliği oluşturulmasının bazı sebeplerindendi.

Birçok stratejik açıdan oldukça önemli bir yeri olan Maraş ve bölgesi, Türkiye Selçukluları döneminde Maraş ve Elbistan olmak üzere ayrı ayrı teşkilatlandırılıp yönetilmişti. Her ne kadar Hüsameddin Hasan Bey dönemiyle ilgili ayrıntılı bilgiler bulunmuyorsa da onun doğrudan Sultan II. Kılıç Arslan tarafından Maraş'a uç beyi olarak atanması, aynı zamanda kendisinden sonra uç beyliğine atanan oğlu Nusretüddin Hasan beyi iyi bir komutan ve idareci olarak yetiştirmesi, onun önemini göstermesi açısından önemlidir.

Maraş Uç Beyliği denince Nusretüddin Hasan beyin özel bir yeri vardı. Zira Nusretüddin Hasan Bey, bazı Selçuklu Sultanları arasında meydana gelen taht mücadelelerinde oldukça etkili olmuştu. Bu durum onun içine dönük bir idare ve yönetim yerine, ne kadar etkili olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca Nusretüddin Hasan Bey, Selçuklu sultanlarının fetih hareketlerine de aktif olarak katılarak önemli katkılar sağlamıştır. Bu tutumu onun Selçuklu sultanlarınca, özellikle de Sultan I. İzzeddin Keykavus tarafından oldukça itibar görmesiyle sonuçlanmıştır.

Maraş uç beyleri buldukları coğrafya itibarıyla ve sahip oldukları askeri kuvvetler açısından, Selçuklu Devleti ve Selçuklu devleti ileri gelenleri tarafından da ayrı bir öneme haizdiler. Maraş uç beylerini bu denli önemli kılan neden, onların bu özelliklerinin yanı sıra, ihtiyaç anında devlete olan bağlılıklarını en ileri düzeyde göstermelerinden de kaynaklanıyordu.

⁵⁸⁷ Gökhan, age., s. 57-58.

⁵⁸⁸ Gökhan, age., s. 58.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

KAYNAKLAR

- AYNA, Bayram, (2003). **Türk Fethinden Dulkadiroğulları Dönemine Kadar Maraş Bölgesi Tarihi (1085-1337)**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 105s.
- BAYKARA, Tuncer, (2012). *“Bir Selçuklu Devri Türk Şehri Olarak: Maraş”*, **Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu**, C. I., 29 Nisan-1 Mayıs 2011, Kristal Reklam Matbaacılık, Kahramanmaraş, ss.125-130.
- CAHEN, Claude, (2000). **Osmanlılardan Önce Anadolu**, Çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 408s.
- GÖKHAN, İlyas, (2013). **Selçuklular Zamanında Maraş**, Halim Ofset Matbaacılık, Kahramanmaraş, 192s.
- _____, İlyas, (2004). *“13. Yüzyılın İlk Yarısında Maraş”*, **I. Kahramanmaraş Sempozyumu**, C.I., 6-8 Mayıs 2004, Maraşder, Kahramanmaraş Belediyesi, ss. 345-353.
- GÖKHAN, İlyas – KAYA, Selim (2008). **VII-XVI. Asırlarda Maraş Emîrleri (Emîr, Melik, Bey, Senyör, Beylerbeyi, Sancakbeyi)**, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş, 240s.
- GREGORY ABU’L-FARAC (Bar Hebraeus), (1999). **Abu’l-Farac Tarihi**, Cilt II, Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Basımevi, Ankara, 728s.
- İBN BİBİ (El-Hüseyin B. Muhammed B. Ali El-Ca’feri Er-Rugadi),(1281). **El Evamirü’l-Ala’iyyeFi’l-Umuri’l-Ala’iye (Selçuk Name) I**, Hazırlayan: Mürsel Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı, 1996, Ankara, 458s.
- _____, (1941). **Anadolu Selçukî Devleti Tarihi (İbn Bibi’nin Farsça Muhtasar Selçuknâmesi’nden)**, Çev. Nuri Gençosman, Uzluk Basımevi, Ankara, 328s.
- KAYA, Selim, (2004). *“Ortaçağ’da Maraş’ın Sosyo Kültürel ve Etnik Yapısı Hakkında Bir Değerlendirme”*, **I. Kahramanmaraş Sempozyumu**, C.I., 6-8 Mayıs 2004, Maraşder, Kahramanmaraş Belediyesi, ss. 335-343.
- _____, Selim, (2008). *“Selçuklular Döneminde Maraş”*, **Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine**, Editörler: Mehmet Özkarcı vd., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayın No: 132, Kahramanmaraş, ss.70-98.
- ÖZKARCI, Mehmet (2007). *“Eshab-ı Kehf Hanı”*, **Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları**, Ed.ACUN, Hakkı, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, ss. 438-447.
- TURAN, Osman, (1969). **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 478s.
- YİNANÇ, Mükrimin Halil, (1989). **Dulkadir Beyliği**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, VII. Dizi – Sayı 108, Ankara, 184s.
- _____,Mükrimin Halil, (1993). *“Elbistan”*, **MEB İslam Ansiklopedisi, Cilt 4** Milli Eğitim Basımevi, Ankara, ss. 223-230.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

SELÇUKLU DEVLETİ'NİN YIKILIŞINDA MARAŞ BÖLGESİNİN ROLÜ

Bahtiyar Murat ARAS^{589*}

1243 yılı Selçuklu Devleti tarihi açısından son derece önemli bir yıl olarak hala gizemini korumaktadır. Sivas'ın kuzeydoğusuna düşen Zara ve Su Şehri yakınlarında Aladağ ya da Köseadağ denilen bir yerde meydana gelen Köseadağ Savaşı'yla Baycu Noyan komutasındaki kendisinden sayıca çok daha az bir Moğol kuvvetine çok kısa bir sürede darmadağın yenilen Selçuklu Ordusu bu mağlubiyetin ardından hiçbir zaman artık Anadolu'da egemen bir güç olarak varlığını sürdüremeyip sadece Moğollara vasal bir devlet olarak kısa süre varlığını koruyabilmiştir. Bu dönem Anadolu'da birçok sosyal ve dini çalkantıya sebep olmuş devlet kendi kurucu unsurlarıyla karşı karşıya gelerek kendi milletinden kopuk bir hüviyet kazanmıştır. Selçuklu tarihi yazan tarihçiler açısından da bu savaş o kadar şaşırtıcı bulunmuş ki, 16. Yüzyıl Osmanlı yazarlarından Ahmed bin Mahmud, "Sultan Gıyaseddin Rum, Freng, Gürcü, Ermeni ve Arab'dan yer gök götürmez asker toplayarak Tatarların üzerine yürüdü" dediği bu büyük ordunun hezimetini şöyle anlatmaktadır. "İki ordu karşılaşıncı hemen savaşa başladı, Gıyaseddin'in askerinin kalbine Tatar'dan dehşet ve korku düşüp hiçbirisinin savaşa gücü kalmadığından henüz savaş ateşi kızmadan soğuyup firar ettiler. Sultan Gıyaseddin bu durumu görüp Allah'ın hikmetine hayran ve şaşakaldı. Nihayet bütün otağ ve çadırlarını bırakıp, "Selamet der kenar" diyerek firar etti.⁵⁹⁰

Birçok parlak zafer sahibi olarak 1055 yılında Sünni İslam'ı Bağdat'ın fethiyle himayesine alan Selçuklu Devleti bu duruma nasıl gelmiştir? Malazgirt(1071) ve Miryakefolon Savaşı'nda(1176) Bizanslıları daha sonra Haçlıları birçok kez mağlup ederek büyük zaferler kazanan bir devlet nasıl olurda kendi yurdundan çok uzakta bir istilacı kuvvete bilhassa sayıca çok daha üstünken feci bir şekilde yenilmiş ve topraklarını bu istilacılar taht kavgası yüzünden kendiliğinden dağılına kadar onların egemenliğine teslim etmiştir. Bu sorunun cevabını birçok araştırmacı farklı alanlara üzerinden değerlendirmiş, başta ekonomik olmak üzere askeri, idari ve sosyal sebepler ileri sürülmüştür.⁵⁹¹ İşte bu çözülmeyi başlatan en önemli sosyal krizlerin biri olan 1240 yılındaki Babailer İsyanı'na tekrar göz atarak bu isyanda Maraş Bölgesi'nin önemini bir daha gözden geçirmek gerekmektedir. Sultan Alaaddin Keykubat'ın Yassı Çimen Savaşı'yla mağlup ederek zayıflattığı ancak daha sonra hizmetine alarak Anadolu'da onlardan büyük ölçüde faydalandığı Harezmsahların bu isyana destek vererek II. Gıyaseddin Keyhüsrev'den bir nevi intikam almaları da Selçuklu Devleti'nin sonunu hazırlayan unsurların başında gelmektedir.

13. Yüzyılın başlarından Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılışından Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna kadar geçen çalkantılı dönem Anadolu'da birçok yeni gelişmeye sahne olmuştur. Bilhassa ufukta görülmeye başlayan Moğol tehlikesi Anadolu'nun demografik yapısını daha keskin bir şekilde etkilemiş ve doğudan çok yoğun bir Türkmen göçüne sahne olmuştur. Bu yoğun Türkmen göçünün yerleştiği en önemli bölgelerden biri de Maraş'tır. Maraş bölgesinin Memluk sınırında bilhassa Suriye Selçukluların Anadolu'ya geçiş güzergâhı üzerinde bulunması ve daha sonra bu bölgede büyük bir devlet kuran Dulkadirîler' in Şam Türkmenlerinden olduğunun söylenmesi bu bölgede yoğun bir Türkmen hareketinin olduğunu göstermektedir. İşte bu büyük Türkmen kitlesinin büyük kısmının iştirak ederek Selçuklulara karşı başlattığı Babailer İsyanı dini temelli gibi gözükse de öne sürülen şartlar yani Gıyaseddin Keyhüsrev'in içki içmesi ve dini ibadetlerden uzaklaştığının öne sürülme gerekçeleri Alevi Türkmenler için geçerli olamayacağı düşünülmüşse siyasi bir mücadeleye dini bir kılıf bulma şeklinde değerlendirilmelidir. Bu siyasi yanlışların en başında elbette ki Gıyaseddin Keyhüsrev'in babası Alaaddin Keykubat gibi bir sultan olamayıp vezir Sadettin Köpek'in yönlendirmesiyle birçok yanlışla vesile olması gelmektedir. Bu yanlışlardan en hayatiisi Alaaddin

^{589*}Bahtiyar Murat Aras, Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi Doktora Öğrencisi

⁵⁹⁰Ahmed Bin Mahmud, Selçuknâme, haz. Erdoğan Merçil, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2011, 306.

⁵⁹¹V. Gordlevski, Anadolu Selçuklu Devleti, Ankara: Onur yayınları, 1988, 176.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Keykubat'ın hizmetine aldığı Harezmsahlardan Bereke ve Kayır Han'ların hapse atılarak Harezmsahların tepkisine yol açması ve Moğol Savaşları konusunda son derece deneyimli bu savaşçı Türk Devleti mensuplarının Eyyubilerin hizmetine girmesine yol açmasıdır. Ayrıca Maraş ve Maraş bölgesine çok yakın Adıyaman ve Urfa Bölgelerine yoğun bir şekilde gelen Harezmsah bakiyeleri bilhassa Selçuklularla rekabet içinde bulunan Eyyubilerinde teşvikleriyle Babai İsyanı katılarak Gıyaseddin Keyhüsrev'den intikam alma yoluna gitmişlerdir.⁵⁹²Zaten bu isyanın Selçukluları askeri anlamda bu kadar güç durumda bırakması yani yapılan on iki savaşın on birini isyana katılan Türkmenlerin kazanması bu isyana katılanların ciddi bir askeri bilgiye ve deneyime sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca isyanın ertesinde yetmiş bine yakın Türkmen'in Harezmsahların Halep civarındaki faaliyetlerine katılması onların daha önceden de birlikte olduklarını göstermesi açısından önemlidir. Bütün bu gelişmeleri çok önceden görerek büyük bir devlet adamlığı örneği gösteren Alaaddin Keykubat'ın çabaları zamansız ölmesi ya da öldürülmesiyle bir anda devletin çok kısa sürede dağılmasına yol açmıştır. Bu yüzden Aladdin Keykubat dönemi ve sonrasındaki gelişmeler Selçuklu Devleti'nin yıkılışındaki stratejik hataları görmemiz açısından en önemli dönem olarak gözükmektedir.

Selçukluların son döneminin en önemli komutanı şüphesiz Alaaddin Keykubat'tır. Türkmenlerin çok sevdiği bu sultan, devletin gelişmesi için birçok başarılı fetihler yapmış on sekiz yıl hüküm süren(1220-1237) onuncu Türkiye Selçuklu hükümdarıdır.⁵⁹³Kardeşi I.İzzettin Keykavus'la yaptığı taht mücadelesini kaybederek Malatya'daki Kezirpert Kalesi'nde tutsak bulunan Alaaddin Keykubat, 1220 'de kardeşinin veremden ölümüyle devlet ricalinde bulunan Seyfeddin Çaşnigir gibi beylerin desteğini alarak tahtta çıktığı söylene de, ölmeden önce kardeşi tarafından serbest bırakılarak onun vasiyetiyle tahtta çıktığı da belirtilmektedir.⁵⁹⁴ Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki en başarılı hükümdarlarından biri olan Alaaddin Keykubat, akıllı ve dirayetli biri olarak tarif edilmiş, bu yüzden ona "sultanü'l-muazzam, sultanü'l-alem adları verilmiştir.⁵⁹⁵

Türkiye'ye Selçukluların en parlak dönemini yaşatarak birçok eser kazandıran Alaaddin Keykubat yaptırdığı kervansaraylar, şifahaneler, medreselerle ve camilerle Türk-İslâm Medeniyetinin en parlak dönemine imza atmıştır. Döneminde Anadolu'ya birçok bilim ve din adamı gelmiş ve hepsine büyük bir ehemmiyet vermiştir.Konya'da yerleşerek İslâm tasavvufunda bir çıkış açan Mevlana Celâleddin Rumi'de bunlardan birisidir.⁵⁹⁶Siyasi anlamda birçok başarılı fetihler yaparak devletin sınırlarını geliştirirken, yaklaşan Moğol tehlikesine karşıda önlemler almaya çalışmış bunlardan biri olarak bilhassa Kanglı ve Kıpçak boylarından teşekkül Harezmsahlar hükümdarı Celaleddin Mengüberti'yle iyi ilişkiler kurmayı denemiş ve karşılıklı iyi niyet göstergesi birçok mektup gelip gitmişse de⁵⁹⁷ Celaleddin Harezmsah'ın Ahlat'ı kuşatmasıyla araları gerginleşmiş ve 10 Ağustos 1230'da Erzincan Akşehir'i yakınlarında yapılan Yassı Çimen Savaşı'yla Harezmsahlar'ın sonu hazırlanmıştır.⁵⁹⁸ Selçuklu Devleti'yle savaşmasına rağmen Anadolu yaşayan Türkler kendi atalarının yaşadığı yerden ve aynı ırktan gelen Celaleddin Harezmsah'a sürekli büyük saygı duymuşlardır.⁵⁹⁹Ancak 1230 savaşıyla iyice zayıflayan Harezmsah kuvvetleri Moğollar karşısında dayanamayarak Anadolu'ya doğru kaçmaya başlarken büyük bir dalga Türkmen kitlesinin de Anadolu'ya yönelmesi gerçekleşmiştir. Cengiz Han'a karşı başarılı savaşlar kazanan Harezmsahların

⁵⁹²Necati Kaymaz, II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri, Ankara:TTK,2009.67.69.

⁵⁹³Emine Uyumaz, Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237),Ankara:TTK, 2003,VII.

⁵⁹⁴Uyumaz,18.

⁵⁹⁵Uyumaz, 94.

⁵⁹⁶Kaymaz, 23.

⁵⁹⁷Osman Turan, Türkiye Selçuklular Hakkında Resmi Vesikalar, 3.Baskı,Ankara: TTK, 2014,80.

⁵⁹⁸Alaadin Ata Melik Cüveyni, Tarih-i Cihan Guşa, Ankara: TTK,2013,376.

⁵⁹⁹Claude Cahen, Osmanlılardan Önce Anadolu, çev. Erol Üyepazarıcı, 4.Basım, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları,2012,82.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

efsane hükümdarı Celaleddin⁶⁰⁰ Moğolların takibinden kaçarak Anadolu'nun güneyine Amid (Diyarbakır) bölgesine kaçarken kimine göre dağda sadece kıyafetleri yüzünden Kürt eşkıyalar tarafından⁶⁰¹ kimilerine göre Moğolların takibi sonucu öldürüldüğü söylenmiş, kimilerine göre de ölmeyip sırta kadem basmıştır.⁶⁰² Ancak bugün Tunceli bölgesi dağlarında onun adına birçok ziyaret bulunmakta ve gerçek anlamda efsane hüviyetini sürdürmektedir.⁶⁰³

Alaaddin Keykubat dönemi Türkiye Selçuklu Devleti'nin en mamur dönemi olmakla beraber ekonomik anlamda ciddi daralmaların başladığı dönem olarak da bilinmektedir. Devlet görevlileri arasında dağıtılan iktalar yüzünden başta divan mensuplarından başlamak üzere başlayan çekişmeler, yeni fetihlerin olmaması sonucu ganimetlerin azalması sonucu yerleşik hayata geçmeye başlayan Türkmen kitlenin mera bulmaktaki ve yerleşik halkla olan problemleri gün geçtikçe artmaya başlamaktadır.⁶⁰⁴ Bunların üstüne yerleşik elit kitlenin yanına hatta onların üstlerine sultan Alaaddin Keykubat'ın 1233 yılında Harezşah beylerini getirmesi devletin üst tabakalarında birçok iç çekişmeyi beraberinde getirmiştir. Harezşah Kayır Han ve Bereke Han'ın önce Erzurum'a daha sonra Amasya ve Erzincan'a subaşı olarak atanmaları ayrıca büyük oğlu Gıyaseddin yerine Eyyubi ailesinden olan karısından doğma İzzettin Kılıç Aslanı kendisine varis tayininde birçok siyasal hesap bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri, yaklaşan Moğol tehlikesine karşı öncelikle batı sınırındaki İznik İmparatorluğu ile Keykâvus'un oluşturduğu şartları muhafaza etmiş, güneyde Ermeni Krallığından doğacak bir tehlikeye karşı onlar üzerine seferler yapılmıştır.⁶⁰⁵ Doğu sınırını koruyacak tedbirler almak düşüncesiyle Moğollara karşı savaşlarda bir çok tecrübe kazanmış Harezşah beylerinin önemli kentlere idareci yapılmaları ve doğuda etkin konumdaki Eyyubilerle akrabalık bağları tesis edilmesi hep buna yönelik hamleler olarak gözükmektedir. Ayrıca oğlu Gıyaseddin'e Gürcü kraliçesi Rosudan'ın kızını alarak doğu sınırında başka bir müttefik daha oluşturmaya çabalamıştır. Ancak kişisel menfaatlerin öne çıktığı devlet bürokrasisi yine olaya el koymuş ve bu kritik dönemde vezir Sadettin Köpek'in rol aldığı bir entrika ile sultan, Ramazan ayında Eyyubiler üzerine sefer hazırlığı yaptığı ve orduyu Kayseri yakınlarındaki Meşed Ovasında topladığı sırada, aralarında Moğol elçilerinin de bulunduğu geniş bir misafir kitlesinin katıldığı ziyafetler sırasında zehirlenmiş, vasiyeti dışında hareket edilerek sultan Gıyaseddin tahta çıkarılmış ve bunun sonucu yerli ümeranın yanısıra bürokrasisinin yerlerine göz diktiklerini düşündükleri Harezşah beyleri süratle bertaraf edilerek liderleri Kayır Han, şu anda Kayseri Pınarbaşı bölgesinde Zamantu Kalesi'ne hapsedilmiştir. Bu sonucun arkasından devlet ricali görece olarak yerini muhafaza etmiş ancak kendi menfaatleri yüzünden devletin geleceği açısından son derece yanlış bir karar vermişlerdir.⁶⁰⁶

Alaaddin Keykubat'ın ölümünden hemen sonra 1 Haziran 1237'de Gıyaseddin Keyhüsrev, Kayseri'ye getirilerek kendini destekleyen devlet ricali tarafından tahta çıkarılmıştır. Cülus töreninden sonra sıkı önlemler alınmış ve sultanın korunması artırılmıştır. Alaaddin Keykubat döneminde devlet kademesinde önemli mevkiler elde eden Harezşahlar liderleri Kayır Han'ın hapsedildiğini görünce artık güvende olmadıklarını anlayarak hep birden iktalarını bırakarak Doğu ve Güneydoğu istikâmetinde hareket etmişler birkaç defa durdurulmaları için arkalarından Kemâlû'd-din Kâmyâr gibi

⁶⁰⁰ Tarîh-i Âl-i Selçuk, Anonim Selçuknâme, haz. Halil İbrahim Gök, Fahrettin Çoşguner, Ankara: Atıf Yayınları, 2014, 33,34.

⁶⁰¹ Tarîh-i Âl-i Selçuk, 35.

⁶⁰² Cüveynî, 384.

⁶⁰³ Hasan Geyikoğlu, Harezşah Celaleddin Mencüberti'nin Şahsiyeti. http://www.turkiyatjournal.com/Makaleler/1105671618_5.pdf

⁶⁰⁴ Ahmet Yaşar Ocak, Babaîler İsyanı, 5. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011, 39.

⁶⁰⁵ Kaymaz, 15.

⁶⁰⁶ Kaymaz, 22.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

önemli şahsiyetler gönderilse de niyetlerinden vazgeçmemişler hatta Selçuklu birliklerini mağlup ederek yollarına devam etmişlerdir.⁶⁰⁷ Tüm bu hadiseleri planlayarak konumunu güçlendiren Sadettin Köpek, daha da ileri giderek sultanın yerine göz dikince 1239'da Beyşehir gölü içerisindeki Kubadabâd Kalesi'nde ⁶⁰⁸düzenlenen bir eğlencenin arkasından sultanın emriyle öldürülmüş ve bir kafesin içine konan cesedi uzun süre teşhir edilmiştir.⁶⁰⁹

Harezmîlerin Selçuklu Devleti'nden koparak güneydoğu bölgesine yönelmesi ve Harezm beylerinden Berke Han'ın Harran'da yerleşmesi ayrıca yaklaşan Moğol tehlikesiyle beraber birçok Türkmen boyunun güneydoğu Anadolu ve Halep bölgesine doğru hareketlenmesi Selçuklu Devleti'nin güney sınırını iyice kontrol dışı bırakmıştı. Bu bölgede yerleşen başta Harezmîler olmak üzere diğer muhalif unsurlar ve önceden beri sürtüşme içinde bulunulan Eyyubilerin de etkisiyle Elbistan, Maraş bölgesinden başlamak üzere Adıyaman, Samsat, Kefersud, Birecik, Harran, Ayntap , Urfa, Halep bölgelerinde Selçuklu idaresine karşı ekonomik ve sosyal anlamda ciddi bir karşı duruş günden güne artmaktadır. İşte tam bu dönemde Harezmî olduğu düşünülen Baba İlyas⁶¹⁰ önderliğindeki dini motifle maskelenmiş bir Türkmen İsyanı Selçuklu Devleti'nin sonunu hazırlayan süreci başlatmış, Alaaddin Keykubat'ın tüm öngörüsü ve endişesine rağmen kaçınılmaz sonun başlangıcı olmuştur.

Babailer İsyanını tertip edenler hakkında çeşitli isimler öne sürüldüğünden bir karışıklık yaşanmaktadır. İsyanın liderinin Baba İlyas mı? Baba Resul mü? Baba İshak mı? Olduğu hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Ancak Resul isyanı tertipleyen liderin ismi olmayıp lidere mensup olan taliplerin ona peygamberlik atfederek verdikleri bir sıfattan kaynaklanmaktadır. Bu yüzden isyanın gerçek lideri Osmanlı tarihçisi Aşıkpaşazade'nin büyük dedesi Baba İlyas Horasani'dir. Bu isyanda adı geçen başta Dede Garkın olmak üzere bugün Alevilik olarak adlandırdığımız tasavvufi inancın Hacı Bektaş dâhil o dönem ki lider kadrosunun bir şekliyle Maraş-Göksun-Elbistan-Adıyaman bölgelerinde görülmeleri bu bölgelerin Türkmen nüfusu bakımından yoğun ve bu liderlere mürit olmaları bakımından önem arz etmektedir. Babai İsyanı'ndan kısa bir süre sonra (1257) bugünkü Alevi Tahtacıların ataları olarak kabul edilen Ağaçeriler aynı bölgelerde faaliyette bulunması da bu görüşü kuvvetlendirir niteliktedir.⁶¹¹

Bu isyanın dini motifli bahane edilen kısmını çok dikkate almamakla beraber II.Gıyâseddin Keyhüsrev'in dirayet ve yeterlilik bakımından babası sultan Alaaddin Keykubat'ın çok gerisinde kalması eğlenceye ve safahata önem vermesi ve devletin tecrübeli devlet adamları yerine hayalperest gençlere kulak kabartması bu olayların gelişmesine hızlandırıcı sebep olmuştur.⁶¹² Moğollara kaybettiği Köseadağ Savaşı'nda deneyimli devlet adamları yerine hiç savaş görmemiş öyle komutanların sözünü dinledi ki, bunlardan Muzafferiddin Mahmud'un oğlu Sührab'ın sultanın emrini bile beklemeden kibirle hareket ederek ve Allah'a hakaret içeren büyük laflar ederek saldırıya geçmiş ve tarihin en büyük Selçuklu Ordusu'nun çok kısa sürede mahvına sebep olmuştur.⁶¹³ Ayrıca o dönem Türkmenler açısından çok önem arz eden Baba İlyas Horasani ve Ahi Evren müritlerinin Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından tutuklanması⁶¹⁴ ve devletin kurucu unsuru olan Türkmen ve Türk kültüründen sultan isimlerinden başlamak üzere uzaklaşarak⁶¹⁵ bilhassa sarayın ve devlet ricalinin Fars kültürünün egemenliğine girmesi ayrıca Selçuklu Devleti'ne büyük tahribat veren Batınilige karşı bir önlem

⁶⁰⁷Kaymaz,43.

⁶⁰⁸ Tarih-i Âl-i Selçuk,127.

⁶⁰⁹Kaymaz,55.

⁶¹⁰ Ocak,94.

⁶¹¹Ebü'l-Ferecİbnü'l-İbrî, TârîhuMuhtasari'd-Düvel, Ankara: TTK,2011,30.

⁶¹² Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye,13.Basım, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014,454.

⁶¹³ Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayı, Müsameretü'l-Ahbâr, Ankara: TTK, 2000, 35.,Kaymaz,93,95.

⁶¹⁴ İlyas Gökhan, Selçuklular Zamanında Maraş, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013, 103.

⁶¹⁵ Ocak,42.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

olarak açılan Nizamiye medreseleriyle, Sünniliğin bir devlet anlayışı haline gelmesi bu ayrışmayı derinleştiren konular olarak gözükmektedir.

Dönemin kaynaklarından Selçuklu resmi tarihçisi İbn Bîbî sadece baba İshak'tan bahsederken⁶¹⁶, Abû'l-Farac isyanın lideri olarak Baba Resul'ü öne sürmekte İshak'ın onun müridi olduğunu ifade etmektedir.⁶¹⁷ Ancak müridlerinin ona "resul" demelerinden dolayı bu ismin verildiğini ancak onun resullük iddiasında bulunmadığı Elvan Çelebi'nin eserinde görülmektedir. Ancak Baba İlyas'ı müritlerinin bu şekilde çağırılmalarının dışında manevi etkisinin tüm Müslüman Selçuklu askerleri üzerine yayıldığı ona karşı yapılan ilk çarpışmadan sonra görülmüş ve Müslüman askerlerin ona karşı gelmek istemedikleri hatta 60000 kişilik Selçuklu ordusunun 6000 kişilik Babai Türkmenler ve Harezmliler üzerine yürüyemediği ve bunun yüzünden Frank askerlerinin kullanıldığı görülmektedir.⁶¹⁸ Bu eski Türk inancı Şamanizm'den kalma bir özellik olarak devam etmekte, Şaman, baba ve dedelerin sahip olduğu mistik güçlerden Türkler çekinmektedir. Hatta Halife ordusuna karşı Hulagu'nun yapacağı Bağdat seferi için din adamlarına akıl soran Hulagu halifenin payitahtına yapılacak bir akının uğursuzluk getireceği, yedi yıl kıtlık olacağı, hakanın öleceği gibi cevaplar alınca aynı soruyu Sünni halifelige karşı olan Şii Nasîrüddin Tûsi'ye sormuş onun cevabı çok kısa ve net şekilde "halife gider, Hulagu gelir" olmuştur.⁶¹⁹

Bazı kaynaklara göre isyanın en önemli aktörü, Baba İshak'ın İshak Kominnus adlı bir Rum olup, Sadettin Köpek ile beraber Selçuklu Devleti'ni ele geçirmek istemektedir.⁶²⁰ Bu yöndeki faaliyetinde Baba İlyas'ı kullanmış ancak niyeti açığa çıkınca kendi başına harekete geçmiştir. Amasya tarihi yazarı Hüsamet'in naklettiği bu bilgileri delillendirecek bilgiler diğer kaynaklardan elde edilmemiştir. Ancak isyanı yönlendiren bütün kişilerin tamamının Türkmen olduğunu söyleyen başka bir araştırmada bu Türkmenlerin isimlerinden yola çıkılarak aşiret ve köy bağlantıları elde edilmiştir ki, bu bilgilerden yola çıkarak bizde bu isyana katılan Baba İlyas halifelerinin dördünün Maraş bölgesinde bulunduğunu bu şekilde tespit etmiş oluyoruz.

Bu isyanın tertibi konusunda da tam bir kesinlik yoktur. İbn Bîbî'nin bahsettiği, Baba İshak'ın II.Gıyaseddin Keyhüsrev'e yönelttiği suçlamaların böyle bir isyana yol açması tek başına yeterli gözükmemektedir. Bu yüzden çok yakın tarihte Selçuklularla ciddi bir savaş halinde bulunup bölgeye gelen Harezmliler ve Selçuklularla sürekli muharebe halinde bulunan Eyyubilerin yönlendirmesiyle dini gerekçeli böyle bir isyan tertip edilmiş olması muhtemel gözükmektedir. Zaten Baba İshak'ın Harezmlilere de bir müridini göndererek davette bulunduğu belirtilmektedir.⁶²¹

Olayların başlangıcı Elvan Çelebi'nin yazdığı "Menâkıbu'l Kudsiyye" ye göre şöyledir: "yeni sultan Gıyâseddin Keyhüsrev'e, hediye edilmek üzere bir at arayan Sultan Alâeddin Keykubat'ın adamı olan Ruzbe⁶²²ye, Çat kadısı, Köre Kadı, Baba İlyas'ın atını almasını tavsiye eder. Ancak bundaki amacı esasında fitne çıkarmaktır. Baba İlyas atı satmak istemez, bunun üzerine atı almak için gönderilen iki kişiden birini Baba İlyas'ın dervişleri öldürür. Daha sonra on bin akçeyle tekrar gelen on kişiden ikisini de at öldürür ve bunun üzerine Ruzbe ve Köre Kadı 200 kişiyle beraber olayın hesabını sormak adına zaviyeye gelirler ve olaylar bu şekilde büyür." Anlatılaşekliyle tesadüfen başlamış bir hareketin Selçuklu ordusunu on bir kez mağlup etmesini düşünmek imkânsızdır. Ciddi bir

⁶¹⁶İbn Bîbî, Selçuknâme, haz. Mükrimin Halil Yinanç, Kitabevi, İstanbul, 2010, 167.

⁶¹⁷Gregory Abû'l-Farac, Abû'l-Farac Tarihi Cilt:2,haz. Ömer Rıza Doğrul, Ankara:TTK, 1999,540.

⁶¹⁸Kaymaz,67.

⁶¹⁹Akkuş, Mustafa, İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi Tarih Anabilimdalı, Konya2011,380,381.

⁶²⁰Ahmet Taşğın, Klasik Kaynaklarda Heterodoks Devrişler ve Heterodoksi, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları,2012,23.

⁶²¹M. Fuad Köprülü, Anadolu'da İslâmiyet, 2.Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2012,40.

⁶²²Mertol Tulum, Tarihi metin Çalışmalarında Usul Menâkıbu'l Kudsiyye Üzerinde Bir deneme,İstanbul: Deniz Kitabevi, 2000, 140.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

hazırlığın ürünü olduğu görülen ayaklanmanın Selçuklu'nun 1240 yılında en çok muhalifi bulunan Adıyaman, Maraş ve Halep bölgesinden başlayarak yayılması tesadüf gözükmemektedir. Bu isyanın hazırlığı için daha önceden bölgeye gönderilen dini etkiye sahip yerel liderlerinde ahaliyi galeyana getirmede ki gücünden de son derece başarılı şekilde faydalanılmıştır.

Bu ayaklanmaya katılanların en tepesindeki isim olarak karşımıza Dede Karkın çıkmaktadır. 24 Oğuz boyundan Yıldız Han Oğulları'ndan biri olan Karkın veya Garkın, çok ve doyurucu aş anlamına gelmektedir. Anadolu'nun fethinde önemli görev alan bu boyun nüfus bakımından en önemlileri Halep Türkmenleri, Dulkadirli Türkmenleri ve Hamid-İli Eğridir İlçesi'nde yaşadıkları bilinmektedir.⁶²³ Alevi mürşit ocaklarından birinin kurucusu olan Dede Karkın'ın menakıpnameyegöre ocağa bağlı dede ocaklarının ve taliplerin tamamı Türk Kökenlidir.⁶²⁴ Göksun'da zaviyesi bulunan Dede Karkın'ın Elbistan civarına yerleştiği⁶²⁵ ve sultan I.Alaaddin Keykubat'ın ona 17 köyü vakıf olarak verdiği bilinmektedir.⁶²⁶ 24 Oymaklı Dulkadirli Ulusu'nun bir kısmı "Cemaat-ı Dede Karkın" olarak geçmekte Pazarcık yöresinde Dede Karkınlılar Köyü bulunmaktadır.⁶²⁷ Baba İlyas'ın da mürşidi olan Dede Karkın'ın yaklaşık dört yüz halifesi bulunmaktadır.⁶²⁸

Halifelerin Babai Ayaklanması ve Maraş bölgesi açısından en önemlileri Şeyh Osman, Aynu'd-Devle Dede, Bağdın Hacı ve Mihman Hacı'dır. Alevilerde bulunmayan Osman isminin Osman Dede adlı bir Türkmen Alevi köyü⁶²⁹ olarak Narlı ovasında bulunması⁶³⁰ ve Bağdın isminin Bağdın-ı Kebir ve Bağdın-ı Sağır olarak Pazarcık'ın eski adı olmasının bu halifelerle bir bağlantısı olduğunu düşündürmektedir. Çünkü Bağdın Hacı, Dede Karkın'ın halifesiyken, Baba İlyas'ın buyruğuna verilmiş, Şam'dan Maraş Pazarcık'a gelip yerleşmiş ve orada ölmüştür.⁶³¹ Baba İshak'ın bir Rum olduğu iddia edilse de onun İshak adlı bir Türkmen topluluğundan olduğu ve XVI. Yüzyılda Maraş'ın Pazarcık ilçesi Göynük Nahiyesi'nde oldukları belirlenmiştir.⁶³² Bu topluluğun bir kısmı Dulkadirliilerin yazlak yeri olan Zamantu Kalesi'ni (Kayseri-Pınarbaşı) yurt tutmuşlardır. Ayrıca İshak'ın ayaklanmayı başlattığı kaynaklarda belirtilen Kefertud'a çok yakın bir yerleşim birimi olan Kefertiz Maraş bölgesinde bulunmaktadır.⁶³³

Dede Karkın dört halifesinden üçünün Şam'dan gelirken yolda bir yerde kaldığı sadece Hacı Mihman'ın Baba İlyas'la Amasya'ya ulaştığı anlaşılmaktadır.⁶³⁴ Osman obası Maraş'ın güneyinde bulunmakta ayrıca Osman Dedeli diye bir oba da birkaç kola ayrılarak, bir kısmı Kangal'da bulunurken, diğer kısmı 16.yüzyılda Pazarcık'ta Dibek Höyük, Yaslıca Pazarcık, Kara İbrahim, Kara Soki, Eriklüce, Kırkısa Köyleri'nde bulunmaktadır. Dibek Höyük Narlı Ovasında bulunan Bir Kılıçlı Köyü Osman Dede bulunmakta ve bu köye Antep bölgesindeki Çarkın Köyü'nden insanların ziyarete gelerek sahip çıktığı söylenmektedir. Bu Çarkın adlı Köyü'nde Dede Karkın'la bir ilişkisi olduğu apaçık gözükmektedir.⁶³⁵

⁶²³ Mehmet Şeker, Anadolu'nun Türkleşmesi ve Kültürel Hayatı, 2.Basım, İstanbul: Ötüken Neşriyat,2011,445.

⁶²⁴ Aksüt, Baba İshak,29,30

⁶²⁵ Elvan Çelebi, Menâkıbu'l-Kudsiyye Fî Menâsıbi'l- Ünsiyye, İsmail E.Erünsal, A.Yaşar Ocak(haz.), İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası,1984,XLIII

⁶²⁶ Nihat Çetinkaya, Kızılbaş Türkler, 7.Baskı, İstanbul: Kum Saati Yayınları,2004,255.

⁶²⁷ Elvan Çelebi, XLIV.

⁶²⁸ Tulum,132.

⁶²⁹ Ahmet Taşğın, Kahramanmaraş'ta Tarım Alanlarının Islah Edilmesinin Sosyal Alana Yansımaları, I.Kahramanmaraş Sempozyumu Tebliğleri, Kahramanmaraş 2004,1233

⁶³⁰ Hamza Aksüt, Baba İshak, Ankara:2013,Yurt Kitap-Yayın,78.

⁶³¹ Aksüt,84.

⁶³² Aksüt,66.

⁶³³ Bahtiyar Murat Aras, Pazarcık Türkmen Alevileri, Doktora Tezi,Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi,2016,42.

⁶³⁴ Aksüt,77.

⁶³⁵ Aras,147.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Babai İsyanı'nın bu lider kadrosunun hazırladığı söylenen ayaklanma tarihi vesikalara göre, Maraş ve Kefesud'a gönderilen müritlerin başlattığı birkaç yıllık hazırlanma süresi sonucu, mallarını ve ürünlerini satarak at ve silah temin eden Türkmenler⁶³⁶ 10 Muharrem 1240 yılında Cebbar Kalesi, Hıns-ı Mansur(Adıyaman), Kahta ve Gerger'den başlayarak harekete geçmişlerdir. Malatya subaşı Alişir Türkmenleri durdurmaya çalışmış ancak kaybetmiştir. Burada Suryani Manastırındaki gayri Müslimlerden okçu olarak faydalanması manidardır.⁶³⁷ Anlaşılan daha ayaklanmanın başında Babaların neden olduğu manevi etki Müslüman askerlerin isteksizliğine neden olmuştur. Türkmenler daha sonra Elbistan bölgesine yönelmiş orada da bir birliği mağlup ederek yoluna devam etmiştir. Sivas'ı Tokat'ı geçmiş Amasya'ya kadar önlerine çıkan bütün kuvvetleri yenmişlerdir. Sultan Keyhüsrev, olaylar neticesinde Konya'yı terk ederek Beyşehir gölündeki Kubadabad adasına kaçmıştır. Olayı bastırmak için görevlendirilen Armağanşah Baba İlyas'ın zaviyesini basarak onu ele geçirmiş ve Amasya Kalesi burçlarına asmıştır.⁶³⁸ Bunu duyan ve Amasya'ya varmak üzere olan Baba İshak ve Türkmenler Armağanşah'ın kuvvetlerine saldırarak onu yenmiş ve öldürmüşlerdir. Sultan Moğollara ihtiyat olarak Erzurum'da bulunan esas orduyu çağırarak zorunda kalmıştır. Kırşehir Malya Ovası'nda karşılaşan iki ordudan sultanın ordusundaki Müslüman askerleri manevi kişiliğinden dolayı Baba İshak kuvvetlerine saldırmaktan çekindiler. Bunun üzerine Fardahlayı adlı Hıristiyan askerlerin komutanı önderliğinde zırhlı Frank askerleri haç çıkararak Türkmenlere saldırdı. Türkmenlerin okları ve kılıçları zırhları delemeyince Türkmenler denklemin arkasına saklanmaya çalıştılar arkadan gelen esas ordunun yetişmesiyle başlayan savaşta tüm Türkmenler kılıçtan geçirilmiş, sadece iki üç yaşındaki çocuklar hayatta kalabilmiştir. İki buçuk ay süren bu büyük ayaklanma bu şekilde neticelendirilmiştir. Diğer kaynakların aksine, Ahmed bin Mahmud'un yazdığı Selçuknâme'de Baba(İlyas) ve İshak'ın yakalanarak sultan Gıyaseddin'in huzuruna getirildiğini ve başlarının vurularak idam edildiklerini belirtmektedir.⁶³⁹

Selçuklu Devleti açısından son derece yıkıcı etkilere sahip olan Babai İsyanı'nın en etkin bölgesinin çeşitli nedenlerin birleşmesiyle Maraş Bölgesi olduğu gözüküyor ve bu isyanın neticesinde devlet eski gücüne kavuşamayıp çok yakın sürede Moğollara Anadolu'yu teslim etmiştir. II.Gıyaseddin Keyhüsrev'in her yönüyle yetersiz bir sultan olduğu tüm kaynaklarda görülmüş olsa da onun dirayetsiz yönetimi sadece kaçınılmaz sonu hızlandırmıştır. Esas mesele Alaaddin Keykubat'ın üzerinde önemle durduğu Türk Devletleri arasındaki birliği sağlamaktır ki, bunu ne Celaleddin Harezşah'la ne de Eyyübilerle başarmış, Türk İslam orduları birbirleriyle yapmış oldukları savaşlarla güçsüz düşerken savaş ekonomisinin yol açtığı krizlerde yerli halk üzerinde ciddi ekonomik baskı yaratmıştır. Bunun sonucu devlet gerçek dayandığı temel güç olan Türkmen boylarıyla çekişmeye başlamış, Harezmlilerden başlamak üzere artan bu çekişmeler sonucu Oğuz Boyları kurdukları bir devletin daha yıkılmasına sebep olmuşlardır.⁶⁴⁰

KAYNAKLAR

- Ahmed Bin Mahmud (2011)Selçuknâme, haz. Erdoğan Merçil (Bilge Kültür Sanat, İstanbul)
Akkuş M (2011) İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi Tarih Anabilim dalı, Konya)
Aksüt H (2013) Baba İshak,(Yurt Kitap-Yayın, Ankara).
Alaadin Ata Melik (2013) Cüveyni, Tarih-i Cihan Guşa,(TTK, Ankara)
Aras BM (2016) Pazarcık Türkmen Alevileri, (Doktora Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi).
Cahen C (2012) Osmanlılardan Önce Anadolu, çev. Erol Üyepazarcı, 4.Basım, (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul).

⁶³⁶ İbn Bîbî,169.

⁶³⁷ Gregory Abû'l-Farac, 540.

⁶³⁸ Aksüt,96.

⁶³⁹ Ahmed Bin Mahmud, 307.

⁶⁴⁰ Ocak,43.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- Çetinkaya N (2004) Kızılbaş Türkler, 7.Baskı, (Kum Saati Yayınları, İstanbul).
- Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî (2011) Târîhu Muhtasari'd-Düvel,(TTK, Ankara).
- Elvan Çelebi (1984) Menâkıbu'l-Kudsiyye Fî Menâsibi'l- Ünsiyye, İsmail E.Erunsal, A.Yaşar Ocak(haz.), (Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul).
- Geyikoğlu H (2016) Harezmşah Celaleddin Mencüberti'nin Şahsiyeti. http://www.turkiyatjournal.com/Makaleler/1105671618_5.pdf
- Gordlevski V (1988) Anadolu Selçuklu Devleti, (Onur yayınları, Ankara).
- Gökhan İ (2013)Selçuklular Zamanında Maraş(K.Maraş Büyükşehir Belediyesi, K.Maraş).
- Gregory Abû'l-Farac,(1999) Abû'l-Farac Tarihi Cilt:2, haz. ÖmerRıza Doğrul,(TTK, Ankara).
- İbn Bîbî,(2010) Selçuknâme, haz. Mükrimin Halil Yinanç, (Kitabevi, İstanbul).
- Kaymaz N (2009) II.Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri,(TTK,Ankara).
- Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayı,(2000) Müsameretü'l-Ahbâr,(TTK, Ankara).
- Köprülü MF (2012)Anadolu'da İslâmiyet, 2.Baskı (Akçağ Yayınları, Ankara)
- Ocak AY (2011) Babâiler İsyanı, 5.Baskı (Dergâh Yayınları, İstanbul)
- Şeker M (2011) Anadolu'nun Türkleşmesi ve Kültürel Hayatı, 2.Basım,(Ötüken Neşriyat, İstanbul).
- Tarih-i Âl-i Selçuk (2014)Anonim Selçuknâme, haz. Halil İbrahim Gök, Fahrettin Çoşguner,(Atıf Yayınları, Ankara)
- Taşgın A(2012)Klasik Kaynaklarda Heterodoks Devrişler ve Heterodoksi (Dün Bugün Yarım Yayınları, İstanbul)
- Taşgın A (2004) Kahramanmaraş'ta Tarım Alanlarının Islah Edilmesinin Sosyal Alana Yansımaları (I.Kahramanmaraş Sempozyumu Tebliğleri, Kahramanmaraş).
- Tulum M (2000) Tarihî metin Çalışmalarında Usul Menâkıbu'l Kudsiyye Üzerinde Bir deneme(Deniz Kitabevi, İstanbul).
- Turan O (2014) Selçuklular Zamanında Türkiye,13.Basım(Ötüken Neşriyat, İstanbul).
- Turan O (2014) Türkiye Selçuklular Hakkında Resmi Vesikalar, 3.Baskı,(TTK, Ankara).
- Uyumaz E (2003) Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237), (TTK, Ankara).

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

SOVYET RUS KAYNAKLARINDA SELÇUKLULAR

Doç. Dr. Ergali ESBOSINOV⁶⁴¹

ÖZET

Eski Sovyetler Birliği bilim ve eğitim kurumlarınca ele alınan, bilhassa Anadolu (Güney ve Güney-Doğu Anadolu yöreleri) coğrafyasını araştıran çalışmalardan, konuyla alakalı çeşitli kaynaklardan istifade edilir. Rus Anadolu Tarih bilimcisi A.D.Noviçev'in eseri başta olmak üzere diğer Kazak ve Rus eserlerinden bahsedilir. Baba İshak ve Cimri ayaklanmaları, Selçukluların Moğollar tarafından işgal edilmesi v.b. konular Sovyet Rus tarihbilim literatürüne göre ele alınır.

Anahtar kelimeler: Selçuklular, Moğollar, Ön Asya, Rus tarihbilimi, Türkmenler, Toros Dağları, Sırdarya.

SELJUK EMPIRE IN SOVIET RUSSIAN SOURCES

SUMMARY

The article provides information about some aspects of Seljuk Empire studies such as its spread and impact on neighboring states and tribes. The attempt was made in order to introduce the readers Russian and Kazakh sources along with scientific researches about Seljuk made in Soviet Union.

Keywords: Seljuks, Mongols, Southwest Asia, Russian historiography, Turkmens, Ararat, Syrdarya.

İnsanoğlunun düşünce sisteminin gelişmesi ve binlerce yıldan beri devam eden tarihî değişiklikler dikkate alındığında tarih biliminin insanoğlunun geçmişinde çok önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Toplumsal hayattan başlayarak insan yaşamının tüm kollarını kapsayan ya da o kollardan etkilenen tarih bilimi, hangi millet olursa olsun geçmişinin aynası gibidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin yakın komşusu Eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin, günümüz deyişle bağımsız Rusya Federasyonu ve Kazakistan dâhil, Yeni Bağımsız Devletler Topluluğunda yürütülen veya yürütülmekte olan bilimsel araştırmalardan haberdar olma, yöre, ülke hakkında yabancı ülkelerdeki bilimsel arşiv/bilgilerden yararlanma günümüz şartlarının sağladığı en güzel olasılıklarından biridir.

Çok yakın zamanlarda olup biten tarihi olaylardan ötürü Kazak tarih bilimi dahil, Sovyet Rus tarih bilimi literatüründe sıkça rastlanan “dünya işçi toplumu”, “milli azınlıklar”, “kardeş proleter sınıfı” “burjuva sınıfı temsilcileri” “dünya proleter sınıfı” gibi deyimleri geçmişin argosu saymamızda yarar vardır. Çünkü o devirde ün kazanmış bilim adamları dahil, sıradan araştırma görevlisi benzeri deyimleri kullanmadan geçemezdi. Irk, inanç ve coğrafyaya bakmaksızın bütün siyasi ve sosyal olayları ancak Marksist gözüyle değerlendirmek zorundaydı. Bu bakımdan ele alındığında, son dönem Osmanlı İmparatorluğuyla, Selçuklular Dönemi dahil Yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarihi etrafında yoğunlaşan, bu bağlamda Selçuklu ve Osmanlı Devletinin ortaya çıkmasıyla beraber daha önceki devirler olarak gördüğümüz Selçuklu Hanedanlığı da dönemin özelliği, siyaset ile tarih bilimi argosu gereğince kaydedilmesi şeklinde ortaya çıkar. Herhangi bir sosyal bilimde olduğu gibi tarih bilimi için de 25-30 yıllık süreç fazla sayılamaz. Bu zaman diliminde onlarca sene, bazı durumlarda şiddetle uygulanan görüş, öngörüş ve alışkınlıkları silme ya da değiştirme, daha beteri yenisini uygulama olasılık dışında sayılan bir iştir. Örneğin, 1986 y. Moskova'da “Sovetskiy Ensiklopedičeskiy Slovar – Sovyet Ansiklopedik Sözlüğü'ndeki” “Selçuklular” maddesi tipik bir Sovyet argosu standartı gereğince 5-6 cümleyle sınırlı tutulan maddeyle yetinmiştir, (bknz: Sovetskiy Ensiklopedičeskiy Slovar, 1986: s. 1191.) Benzeri bilgileri Kazakistan yayımlarından da görebiliyoruz ki, 1 sayfaya sığdırılmış olan Selçuk, Selçuklular Hanedanlığı, Selçuklular Sultanlığı, Selçuklular

⁶⁴¹ Almatı/KAZAKİSTAN ergaliesb@mail.ru.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

maddeleri buna bir örnektir, (bknz: Kazak Ulttık Ensiklopedyası - Kazak Milli Ansiklopedisi, 2005: s. 530.) Benzeri kısa ve rehber bilgilerin dışında akademik çevrelerce tanınan ve beğenilen eserler de az değildir. Örneğin, makalemizde asıl bilgiler olarak kullandığımız A.D.Noviçev'in araştırması kayda değer bilgilerle, kapsamlı değerlendirmelerle doludur. Bineanaleyh, Selçuklu Dönemini takiben Osmanlı Devleti'nin geçmişini öğrenmede Mikayil Serafimoviç Meyer'in (1936 y. Moskova doğumlu), Galina A.Kleyman'ın, Aron Davidoviç Noviçev ve Mikayil Pavloviç Vronçenko'nun (d.t.-1802, ö.t.-1855) özel yeri vardır. M.P. Vronçenko, Çarlık Rusyası Coğrafi Derneğinin üyesi, mesleğince askeri geodezist'ti (askeri haritabilimci).

1828-1829 yıllarındaki Rus-Türk Savaşı'na görevli giderek, askeri birliklerin geçtiği yerlerin topografik incelenmesinde aktif rol üstlenen birisi, savaş sırasında harita çalışmalarına Rumeli'nde, Balkanlarda ve Moldova sınırlarında yürütür. Rus-Türk Savaşı sonrası 1830-1833 yılları arasında haritacılık çalışmalarını Trakya'da, Bulgaristan ve Sırbistan'da devam eder. Yakın zamanlara ait Türk-Rus ilişkileri çerçevesinde olan bilimsel alış-verişle bilgi aktarımı her iki milletin gölgeli ilişkileri bir yana, çevresine yenilikle bilim, kültürle sanat paylaşımını da getirdiği ortadadır. Bir zamanlar Anadolu'nun dört bir köşesini atla-yaya dolaşan ünlü Rus bilim adamının dedikleri günümüzde de geçerliliğini sürdürmektedir: "Anadolu'da 10 bin verst⁶⁴² mesafe kaydettim. 100-den fazla noktanın astronomik ve topografik bilgilerini netleştirdim. Sayısızca kara yol ve su ulaşımına uyan ve uymayan nehirleri ve sahillerini haritaya aktardım. Nehirlerin sahil özelliklerinden bahsetmeyi ihmal etmedim. Yol üzerindeki kasaba, şehirlerle ilgili bilgi topladım, sıradan vatandaşlarla sohbet ettim. Köylü, çiftçi, esnaf gibi Anadolu hayatının direği olanlardan Rusya hakkında Rus halkı üzerine düşüncelerini öğrenmeye çalıştım. Bu arada Rus-Türk Savaşı'nın bitmesi, ama daha önemlisi Rus Ordusuna esir düşen Türk askerlerinin ülkelerine dönmelerine izin verilmesi ve İbrahim Paşa önderliğindeki Mısırlı askerilerin İstanbul'a gelmelerine Rusların engel olmaları söylentileri çalışmalarımı güvenle sürdürebilmeme neden oldu. Anadolu'nun doğal güzelliklerine hayranım, sıradan vatandaşların boşuna harcanan emekleri için üzülüyorum. Bütün ekonomik gücün İzmirli ve İstanbullu tüccar ve sarafalarının elinde bulduklarını fark ettim. Anadolu'nun iç kısmına para ulaşmaz, olsa olsa ondan biri zar zor ulaşır ve erir gider. Anadolu'yla Rusya'nın ikili ticaretinin son derece verimli olacağına inanıyorum. Rus ticareti İstanbul'la sınırlanmayıp Anadolu'ya yüzünü döndürmelidir. Üzerine durduğumuz Anadolu haritacılığı, sahasındaki bütün bölgedeki ilk bilimsel çalışmadır, bir kolu Orta Doğu ülkelerine değin uzamaktadır" (G.A.Kleyman, 1978: s.93).

Selçuklular Sülalesi (Hanedanlığı) (1040-1308)

Oğuz taifelerinin aristokrat boyundan olanlardır. Ana yudu (memleketi) günümüz Güney Kazakistan Sırderya nehrinin orta boyu sayılır. Daha sonra Sığanak ve Karatau civarlarını mekan edinir. Onların asıl geçimi hayvancılık olmuştur. Selçukluklar ile Oğuzların diğer taifeleri arasında arazi ve yayla kavgası sıkça rastlanırdı. Böyle bir durum neticesi olarak Selçuklular Sırderya nehrinin aşağı deltası civarına göç ederler. Bu coğrafyada İslam'ı kabul eder. Selçukluların desteğini alan Samani sülalesi 992 yılında Karahaniler tarafından işgal edilen Buhara'yı geri alırlar. Selçuk ölünce taifeleri diğer Oğuz aşiretlerinden yenilerek Cent şehrini teslim bırakarak Zaravşan ile Nurata Dağlarına doğru çekilirler. X yy. sonraları Sırderya'nın aşağı kısmına göç ederler. Selçuklukları kardeş Çağrı beğler (1038 -59) ile Toğrul beğ (1038-63) yönetmişlerdir. 1038-40 y. Gaznevililer Devletine saldırır, onlardan İran'daki Horasan'ı alırlar. 1040-50 y. İran topraklarının büyük bir kısmını yönetirler. Böylece XI yy. ile XIV yy. başı Yakın Doğu ve Orta Doğu ülkelerinde Selçuklu soylu beğler yönetmeye başlarlar. Onlar, Selçukluklar Devleti, başka bir literatürde "Büyük Selçukluklar" 1038-1157), Konya Sultanlığı (XI yy. sonu ile XIV yy. başı), Irak ve batı İrandaki "Irak Selçuklukları" (1118-94), Kuzey Süryedeki "Sürye Selçuklukları" (XI yy. başı ile XII yy.başı), Kermadaki "Kerman Selçuklukları" (XI yy. 40. yılları ile XII yy. sonu) Hanedanlık yapmıştır. Selçukluklar sülalesinden Alp Arslan (1063-1072), Malik Şah (1072-92), Sançar (1018-57), Konya Sultanlığındaki Aladdin

⁶⁴² 1 verst = 3500 feet, 1,06 km: <http://slovaronline.com/search.word=bepct> (08.11.2016).

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Keykubad (1219-36) gibi ünlü şemalar devlet yönetiminde bulunmuşlardır (Uluslararası Türkistan Ansiklopedisi, 2002: s.544.).

Küçük Asya'nın Türkler Tarafından İşgal Edilmesi Selçuklu Sultanlığı

Bu yörelerdeki Türk devlet teşkilanması XI yy. 70. yıllarında Ermeni Ovaları (Dağlıkları)⁶⁴³ civarıyla Küçük Asya⁶⁴⁴ coğrafyası sınırlarında yerli Ermeni ve Greklerin çekilmesiyle meydana gelmiştir. Bu Türk topluluğunun adı da Selçuklulardır; onlar göçebe yaşamı süren Oğuz yada Türkmen aşiretleri sayılırdı. Selçuk adı da bu aşiretlerle beraber diğer soydaş toplulukları çevresine toplayan beğın ismi idi. Onların memleketi Semarkand ile Buhara arasından geçen Zarevşan nehri havzası olup geçimlerinin büyük bir kısmını hayvancılıkla elde ederdi. X yy. sonraları Selçuklular'ın İslam'ı kabulü diğer ülkelere yönelme, toprak kazanarak genişleme esnasında mühim rol oynamıştır. 1040 yıllarında Selçuklular İran'ı işgal eder, 1055 yıllarında da yerel ve bölgesel yönetimlerini sağlamlaştırırlar. Daha sonra Irak, Suriye, Azerbaycan ve Ermenistan gibi ülkelere baskı yaparak devrin en büyük devletlerinden biri olan "Büyük Selçuklular" devletini kurarlar. Böylece Türkler henüz Bizans yönetimi altında bulunan Küçük Asya topraklarına ayak basarlar (A.D.Noviçev, 1965:9).

Selçukluların Küçük Asya topraklarına ilk askeri seferleri XI yy. ortalarıdır. O dönem saldırıları belli bir sistemlilik kazanamayıp daha çok dikkat çekici olaylar zincirlemesi niteliğindedir. Ama bu durum zamanla değişerek, aynı dönem 60. yıllar sonrası Bizanslı'lara yönelik düzenli olarak saldırmaya başlarlar. Böylece 1071 yılında Manazkert (Malazgirt) savaşında Bizanslı askerlerini yenilgiye uğratarak bir sonraki seferlerine güzel bir zemin hazırlamış olurlar. 10 sene sonra Nikee'yı (İznik'i) işgal ederek başkent ilan ederler. 1085 yılında da İzmir'i alırlar. İzmir'in Türklerin ele geçmesi demek Türklerin Küçük Asya topraklarına tamamen yerleşmesi demektir (a.g.e.:10). Küçük Asya'nın Batı yörelerine yerleşen Selçuklular dikkatlerini artık Bizanslı'ların başkenti Konstantinopol şehrine yoğunlaştırırlar. Ama Roma Papası ve Diğer Avrupa Krallarının beraber düzenledikleri Haçlı Seferleriyle karşı karşıya kalma durumu ortaya çıktıkça saldırılarını durdurmak zorunda kalırlar. Bu olaylar 1096 ve 1204 yılları arasında yer alarak, neticesinde Selçukluların ilk başkenti Nikee'yı (İznik'i) Türklerden geri alırlar. Ama mücadelelerini hiç te bırakmayan Selçuklular 1116 yılında Konya şehrini işgal eder ve başkent ilan ederler. Konya, Selçuklu Sultanlığı devrinin XIV yy. başına dek uzayan en uzun ömürlü başkenti sıfatını kazanır. Bazı bilim adamlarının dediklerine göre Selçuklular Devletini Konya (İkoni) Sultanlığı diye de adlandırırırlar. 1067 yıllarından itibaren Küçük Asya'nın Kuzey-Doğu kısmında başka bir Türk boyu olan Danişmendlilerin Devleti güçlenmeye başlar. Onlar başkent olarak Sivas'ı seçerler. XII yy. başlarına kadar iki Türk boyunun arasında ciddi çatışmalar yer alır, neticesinde Selçuklular kazanarak 1180 yılında da Danişmendlilerin Devleti tarihe karışır. XII yy. 70 yıllarında Selçuklular Bizanslı'ların Batı kısmına saldırıda bulunarak büyük zaferleri elde ederler. XII-XIII yy. Ermeni Dağlıkları dahil Küçük Asya'nın büyük bir kısmını ele alan Büyük Selçuklular Devleti meydana gelir (a.g.e.:10).

Selçuklu Sultanlığının Devlet Teşkilanmasına Dair Baba İshak Ayaklanması

Zarevşan nehri havzalarında göçebe hayat sürdüren Selçuklular zaman geçtikçe işgal ettiği yörelere has bahçecilik, tarım ve sulamalı tarım gibi sosyal yaşamın gerektirdiği şartlara ayak uydurmaya başlarlar. Bu durum İran, Irak ve diğer yöre halkalarıyla kaynaşınca daha yoğun ve sistematik şekil almaya başlar. Bu yaşamın diğer adı da feodalite ilişkilerydi. Bu aralarda feodal sınıfının büyük temsilcileri hissedilir derecede göze çarpmaya başlar. Çünkü Selçukluların Sarayında bulunanlar ister istemez yerli esnaf ve çiftçilerle ilişki içinde olmak zorundaydılar. Ama bu durum

⁶⁴³ Armyanskoye Nagorye – Ermeni Dağlıkları – Ermeni Highlands; Türkiye, İran ve Azerbaycan'daki Dağlar zincirlemesi, hacmi 400 000 km.kare civarındadır. En yüksek noktası 5165 m. olup, Büyük Ararat Dağlarındadır. *Bolşoi Ensiklopedičeskij Slovar*. Sankt-Petersburg, Norint Basımevi, 1997. s. 70.

⁶⁴⁴ ⁶⁴⁴ Sovyet döneminde Anadolu deyiminin karşılığı olarak kullanılan coğrafi adlar: Küçük Asya, Ön Asya; makale yazarı.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

daha çok bozkır ve ovalara mahsustu ki, dağlık ve geçilmesi zor olan yöreler tabii olarak hayvancılıkla meşgullerdi. Benzeri sosyal yaşam Türkmen aşiretlerinin özellikle Orta Anadolu'daki yerel halkla olan kültürel ilişkilerini/değişikliklerini hızlandırır, İslamlaşan diğer toplulukları da kendine çekmeye başlar. Ama Büyük Selçuklular Devletinde topraklar “Devlet malıdır” ki, toprakları kiraya verme, hediye etme ve benzeri işlemler ancak devlet başı sayılan Sultan'a aitti. Sultan'ın hediye verdiği toprak parçaları “ikta”⁶⁴⁵ diye adlandırılır, küçük olan toprak sahiplerine de “timar”⁶⁴⁶ derlerdi. Benzeri arazi parçaları o yeri işleyen kimseye hayat boyunca verilir, daha sonra “babadan oğula” şeklini almaya başlar. Selçuklular işgal ettiği şehirlerin mimarlık, kuyumculuk, el sanatları v.b. bütün istihdam sistemini ellerine geçirecek devlet hazinesinin ana kaynaklarından biri haline getirir. Kölelik sahibi geleneği muhafaza edilir. Devlet teşkilatlanması monarşi sistemi olmakla beraber toplumu yönetme gibi kanunî esaslar dinî, yani Şeryat kurallarına göre uygulanır. Bu dönemde saray etrafında “Farsça bilenler” sınıfı oluşmaya başlar, bu da Türkmen aşiretleri etrafında yoğunlaşan “Töre” ya da “Töreler” sulalesinin merkezi yönetimle olan ilişkilerini bozar, vakit geçtikçe ciddi ölçüde gerginleşir. Benzeri olayların örneği olarak 1239 yıllarında yer alan Sultan Sarayı ve yakınlarıyla ortak bir bağ bulamayan ve hayvancılık geçimiyle geleneksel kültürünü korumaya çalışan Baba İshak önderliğindeki Türkmen aşiretlerinin ayaklanması sayılabilir. Kendini “Allah'ın Kul'u” ilan eden Baba İshak⁶⁴⁷ göçebe Türkmen aşiretleriyle beraber devletin merkezi yönetimiyle çelişkisi olan çiftçi ve esnafı da etrafına toplayabilmiştir. Bu ayaklanma büyüyerek Oğuz sulalesinin Küçük Asya'nın Güney-Doğu yörelerine yayılır, Malatya, Amasya ve Sivas'a kadar uzanır. Fakat dönemin sosyal kültür anlayışına zıt gelmesi nedeniyle fazla büyüyemeyip tarihe karışır (A.D.Noviçev, 1965:12).

Selçuklu Sultanlığının Moğollar Tarafından İşgal edilmesi Cimri Ayaklanması Selçuklu Devleti'nin Gerileme Süreci ve Çözülmesi

Daha önce İran ve Orta Asya yörelerini işgal eden Moğollar, 1242 yıllarında Selçuklu Devleti'nin Kuzey-Doğu kısmına saldırır, 1243 yılında Sivas'ın 60 km. doğusundaki Kese Dağında Selçuklu askerlerini perişan ederler. Bu çatışma Selçuklu Devletinin daha sonraki kaderini belirleyen büyük olaylar arasında yerini alır. Moğol işgali Küçük Asya'nın gerilemesine, sosyal yaşamın bozulmasına ve ekinlerin çöl olmasına, şehirlerin çökmesine neden olur. Zaman zaman yer alan ayaklanmalar acımasızca bastırılır, sanatkarlarla, mimariler, esnaflar Orta Asya'ya zorla çalıştırılmaya gönderilirler. Bu dönemde Selçuklu Devleti'nin Sultanı bağımsızlığını kaybeder, yönetimi altındaki millet ve topluluklar Moğol Devletinin vergi sistemine uymak zorunda kalırlar. Moğol istilası sonrasında takiben sulaleler arası ve soydaş beğler arası savaş başlar. Moğolların desteğini alan bazı yerel yönetim başları merkez yönetimden bağımsızlıklarını ilan ederek devletin toprak kaybına ve parçalanmasına yol açarlar. Selçuklu Devletininin büyük bir kısmı XII yy. doğru, Zonguldak-Bolu-Eskişehir-Kütahya-Afyon-Karahisar-Beyşehir-Karaman-Mersin dairesi içerisinde, doğrudan Moğol yönetimi altına girer. Bu durum milletin sosyal yaşamlarını olumsuz yönden etkiler, kırsal kesimle şehir sakinlerini zor durumda bırakır. Sıradan vatandaş türlü vergilerden boğulmaya başlar, bunu da Moğolların yerel kukla temsilcileri daha çok karmaşık ve acı hale getirirler. Vatandaşlar arasında ayaklanma duygusu belirmeye ve ciddi bir hal almaya başlar. Moğollara uyum sağlamada özellikle Konya Sultanlığı öne çıkar, bu XII yy. 60-70 yıllarında Konya ayaklanmasının çıkmasına neden olur. 1277 yılında yerel göçebeler başta olmak üzere, çiftçilerin ayaklanması yer alır. Bu ayaklanmanın öncüsü, Cimri adında sıradan bir vatandaş olarak bilinir. Cimri ayaklanması ülkenin büyük bir kısmına

⁶⁴⁵ İkta; Yakın ve Orta Doğu ülkelerindeki belli bir miktarı yada sınırlı olmayan arazi parçası. M.S. MEYER (1991): *Osmanskaya İmperya v XVIII veke*. Moskva “Nauka”, 1991. s. 287)

⁶⁴⁶ timar; ortalama yıllık geliri 20.000 akçe olan arazi parçası. M.S.MEYER (1991): *Osmanskaya İmperya v XVIII veke*. Moskva “Nauka”, s. 242)

⁶⁴⁷ Baba İshak; ... Moğol istilasından kurtularak büyük topluluklar halinde Anadolu'ya giren Türkmenler, Baba İshak adlı bir Türkmen şeyhinin önderliği ile isyan ettiler. Bu isyan 1241 de zorlukla bastırıldı. *Meydan Larousse*. Meydan Yayınevi. İstanbul, 1990. c. 11., s. 146.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

yayılır, Orta Anadolu dahil Batıda Afyon ve Karahisar'a kadar uzar. Konya'ya diz çöktürebilen Cimri⁶⁴⁸ kendini Sultan ilan eder. Ama Cimri ayaklanması diğer komşu eyalet başlarıyla beraber kendi yöre halkının da tam desteğini alamaz. 1278 yılında Cimri Ayaklanması sona erer. Kendisi rehin alınır. Derisi yüzölüp, üzerine yanan yağ dökülerek cezalandırılır. Ölüsünü eşeğe ters bindirerek halkı ürkütme ve korkutma amacıyla Anadolu yörelerini gezdirirler ki, bu kadar acımasızca bir ceza Moğol yönetimi ile yerel kukla Türk yöneticilerinin sözde birliğini temsil ederdi. Selçukluların Moğol yönetimini kabul etmeleri devlet çöküşünün zeminini hazırlar, XIII yy. sonları zamanın Büyük Selçuklu Devleti bağımsız 12 Beyliğe parçalanır, 1307 yılında Selçuklu soylu son sultan da yok edilerek Selçuklu Sultanlığı devri de sona erer.

Toplam 230 yıl boyunca hayatını sürdüren Selçuklu Sultanlığı'nın Türk tarihinde kendine has özel yeri vardır. Bir zamanları az sayıda Küçük Asya'ya gelen göçebe Oğuz-Türkmenler artık çiftçilikle, tarımla uğraşmaya başlarlar, esnafçılığın, mimarinin, arazi sahibi olan feodal sınıfını temsil eder olur. Bu dönemde kökleri Türkmen aşiretlerine dayanan millet git gide büyüyerek, daha kalabalık, daha gelişmiş Türk milletinin maddi ve manevi zenginliğinin temelini atar, işgal ettiği halk ve aşiretlerden ekonomik, sosyal ve kültürel üstünlüğünü kazanmanın önemli izlerini bırakır. Ama Moğol işgali Selçukluların doğal bir şekilde gelişmesini engeller, beylikler arası kavga ve anlaşmazlığın yayılmasına neden olur -neticesinde de devletin çökmesi daha çok hızlanır (A.D.Noviçev, 1965:13).

Diğer bir önemli bilgiler dönemin ünlü *Sovetskaya Türkologiya* dergisininidir. 1971 yılında çıkan dergi, SSCB Bilimler Akademisi Doğu Bilimler Enstitüsü'nün Leningrad Şubesi tarafından 1971 yılı 9-11 Haziranda *Leningrad V Türkoloji Kongresi* toplantısının yapıldığından bahseder, Türk halklarını ilgilendiren çeşitli problemlerin arasından Türk tarihiyle ilgili, Osmanlı ve Selçuklu Dönemleri ile ilgili kayda değer bildirilerle günümüzde bile geçerli sayılabilecek birçok önerilerle tekliflerde bulunur. Örneğin, Bakü'lü delegelerden R.A.Guzeyinov'un "Selçukluların Araştırmadaki Günümüz Problemleri ve Problemleri Çözme Yolları" adına bildirisini böyle bir tasviyeyle sonuçlanmıştır: "Selçuklular devri araştırmalarının problemi demek Oğuzluların araştırma problemlerinin ayrılmaz bir parçası demektir. Selçukluların tarihini sistematik şekilde öğrenmemiz için SSCB Bilimler Akademisinde Selçuklular Devri Ana Bilim Dalı Masasını oluşturmamız gerekmektedir. Bu kürsüde Selçukluların bibliyografisi, istoryografisi (tarihbilimciliği), Selçukluların dönemsel tarihiyle coğrafi dağılımını araştıran özel masa, Orta ve Ön Asya ülkeleriyle olan ilişkilerini araştıran özel kürsü, Selçuklu Kültürüyle ilgilenecek özel araştırma merkezi ve de bunların hepsi IX ve XII yy. kapsamalıdır ki, Selçuklular Devri tarihini yazmamızda yardımcımız olacaktır" (*Sovetskaya Tyurkologiya*, 1971: s.133). Tiflis'ten gelen N.N.Şengelya adında delege "XI-XII yy. Gürcü Tarihiçileri *Selçuklular Hakkında*" adına bildiri sunmuştur. XI-XII yy. ait Gürcü narratif abideleri⁶⁴⁹ Selçukluların politik tarihini, sosyal yaşamlarıyla kültürünü araştırmada ciddi verilerden sayılır. Bunların arasında "Matyane Kartlisa – Gürcü Seceresi" adında abidenin özel yeri vardır. Yazarı tespit edilemeyen eserde "David Çarı'nın Geçmişi", "Haç Taşıyıcını Yüceltme ve Tarihi", yazarı Basalya olarak bilinen "Tamara Çariçesi'nin Tarihi" secerelelerini sayabiliriz. Bu eserlerin önemliliği ortada olmakla beraber henüz bilim çevresince tanınmamış, bilhassa Selçukluların tarihini öğrenmede bir kaynak olarak henüz ortaya çıkmamıştır. Çünkü Eski Gürcüceden ne Avrupa Dillerine ne de Doğu Dillerine çevrisi vardır. Tahminimizce, bu narratif abidelerinin yazarları yaşamlarından Selçuklular sülalesini tanımış, belki de şahsen tanışlar, en azından Ön Asya ve Orta Doğu ülkelerinde olup biten olayların tam

⁶⁴⁸ Cimri; Anadolu Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev III zamanında ayaklanan asil. Gıyaseddin Keyhüsrev III.'nün başarısız idaresi ve Moğolların baskısı üzerine Keykavus II. oğlu Gıyaseddin Siyavuş olduğunu iddia eden Cimri, devleti ele geçirmek üzere ayaklandı. Karamanoğullarından yardım gördü, hatta Karamanoğlu Mehmet Bey Konya'yı aldıktan (13 Mayıs, 1277) sonra Cimri'yi Selçuklu Sultanı ilan etti, kendisi de vezir oldu. Bu idare sırasında devletin resmi dili olarak Farsça yerine Türkçe kullanılmasına karar verildi. *Meydan Larousse*. Meydan Yayınevi. İstanbul, 1990. c. 2., s. 953.

⁶⁴⁹ Narratif abideleri; masalsı yazılı secereleler. <http://dic.academic.ru/dic.nsf/sie/11804/нарративные> (05.11.2016).

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ortasında bulunmuş olmalıdırlar. Hatta yöre devlet ve toplulukların, Bizanslıların, Kafkasya havzası milletlerinin Selçuklularla ilişkilerini tespit etmek ve incelemek için önemli birer kaynak niteliğindedir. Başka bir deyişle *Gürcü Narrativ Abidelerini* araştırarak Selçukluların tarihine, yaşamlarına, komşularıyla olan ilişkilerine derinden bakabilme ve değerlendirme fırsatını yakalar, yöre milletlerinin tarihini yazmada bir sayfa daha eklemiş oluruz (a.g.e.: s.134).

Selçuklular, gerek büyük Selçuklu devleti ve gerekse Anadolu Selçuklu devleti Türklerin İslam medeniyetine geçtikten sonra kurduğu büyük devlet silsilesinin başlangıcıdır. Türkler tarih boyunca pek çok devletler kurmuşlardır. Ancak göçebe kültür nedeniyle bu devletler uzun soluklu olmamıştır. Asırları aşan devletler ve kültürel birikimi olan şehirler kurmaları için yerleşik medeniyetlerden faydalanma yoluna gittiler. Pers devleti gibi güçlü devletler kuran Farslardan bu konuda yararlanma yoluna gidildi. Türklerin Anadoluya geçişini geciktiren de İranda kurulan büyük devletlerdi. Onların devlet ve bürokrasi tecrübesi yüksekti. Üstelik de Müslüman coğrafyanın insanıydılar. Ancak göçebe kültürdeki töreler yerine devlet sistemine geçişte bir takım sıkıntılar oldu. Üst düzey vezirler fars kökenliydi. Bürokrasi onların elindeydi. Bu durum göçebe Türkmenlerle devletin arasını açan bir unsur oldu. Devletin ekonomik bakımdan iyi olduğu dönemde bu durum büyük sorun açmadı. Ancak bir yanda ekonomik durumun zayıflamayla bir yanda Selçukluların Haçlılarla ve Moğollarla mücadelesi devleti siyasi olarak da yıprattı. İşin içine dini figürler de girince göçebe Türkmenleri kıskırtmak zor olmadı.

Bütün bu süreçler bir yana Selçuklular kendisinden sonra kurulacak olan en uzun soluklu Türk devleti olan Osmanlı devletinin çıkışına zemin hazırladı. Ona büyük bir devlet mirası bıraktı. Ahilik teşkilatı, ticari kurumlar, mimari eserler gibi alanlarda ufuk açıcı faaliyetleri yol gösterici oldu. Yerleşik hayata geçişte Türklerin Uygurlarda yaşadıkları süreçte olduğu gibi iç içe geçtiği Arap ve Fars unsurların içerisinde asimile olmadan İslam medeniyeti dairesinde tartışmasız büyük bir birikim oluşturdu. Türklerin Anadolu coğrafyasında kökleşmelerinde başrol oynadılar. Selçuklular gerek medeniyet tarihi gerekse siyasi tarihin önemli bir evresidir. Dönemin siyasi, sosyal ve kültürel oluşumlarını anlamadan Selçukluların misyonunu tam olarak anlayamayız.

KAYNAKLAR

- Bolşoi Ensiklopedičeskiy Slovar*. Sankt-Petersburg, Norint Basımevi, 1997.
Kazak Ulttık Ensiklopedyası. “Kazak Ansiklopedisi” Basımevi. Almatı, 2005
Kleyzman G.A. *İz istoriy izuçenya Turtsiy v Rossii. Raboti M.P.Vronçenko*. Problemi İstoriy Turtsiy. Akademya Nauk SSSR, İstitut Vostokovedenya, İzdatelstvo «Nauka», Moskva – 1978..
Meydan Larousse. Meydan Yayınevi. İstanbul, 1990.
Meyer M.S. (1991): *Osmanskaya İmperya v XVIII veke*. Moskva “Nauka”, 1991
Sovetskaya Tyurkologiya, № 4. Bakü, 1971.
Uluslararası Türkistan Ansiklopedisi, “Kazak Ansiklopedisi” Basımevi. Almatı, 2002.
Noviçev A.D. *Turtsya. Kratkaya İstoriya*. Moskova “Nauka”, 1965.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ORD. PROF. MÜKRİMİN HALİL YINANÇ VE SELÇUKLU TARİHİNE DAİR ÇALIŞMALARI

Prof. Dr. Fahameddin BAŞAR⁶⁵⁰

Özet

1900 yılında Elbistan’da doğmuş, kadı olan babasının mesleği dolayısıyla tahsilini Anadolu’nun değişik vilâyetlerinde tamamlamış olan Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç, 1933 yılında intisap ettiği İstanbul Üniversitesi’nde yaptığı çalışmalarıyla İslâm tarihi ile Selçuklu dönemi Türk tarihinin duayenlerinden birisidir. Ortaçağ İslâm tarihi ile Anadolu Türk tarihine âşık bir ilim adamıdır. Bütün tarihçilerin başvuru kaynakları arasında olan eserlerinin birçoğu Selçuklular dönemine aittir. Bilhassa *İslâm Ansiklopedisi* ile çeşitli dergi ve mecmualarda Selçuklular’a dair birçok makale kaleme almış, Selçuklu siyasi tarihinin yanında, Selçuklular döneminde Türk-İslâm kimliğine bürünmüş olan Anadolu şehirlerinin tarihlerini, Selçuklu devlet adamlarını, dönemin tarihçileri ile eserlerini tanıtmıştır. Bu tebliğimizde, Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç’ın Selçuklulara dair neşriyatı ele alınıp değerlendirilecek, çalışmalarının tarih literatürüne katkıları ifade edilecektir.

DİSTINGUISHED PROF. MÜKRİMİN HALİL YINANÇ AND HIS STUDIES ON SELJUK HISTORY

Summary

Distinguished Prof. Mükrimin Halil Yinanç was born in 1900 at Elbistan and due to his father's position as a Muslim judge (cadi), he completed his elementary and high school educations in various cities of Anatolia. He has been one of the doyens in the fields of Islam history and Seljuk period Turkish history owing to his studies after joining Istanbul University in 1933. He was a scientist who devoted himself into Middle Ages Islam history and Anatolian Turkish history. Most of his studies that referenced by almost all scientists are on Seljuks and he has numerous papers at *Encyclopedia of Islam (Islam Ansiklopedisi)* and several other journals. Besides the Seljuk political history, in his studies, he also covered the history of Anatolian cities that formed Turkish-Islam identity during Seljuks period, Seljuk statesmen, historians as well as their studies. In this paper, we review Distinguished Prof. Mükrimin Halil Yinanç's studies on Seljuks and describe the contributions of his studies to the literature of history.

Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç, Ortaçağ İslâm tarihi, ama bilhassa Büyük Selçuklu Devleti tarihi ile Selçuklu dönemi Türkiye tarihi alanında önemli çalışmalar yapmıştır. Özellikle Anadolu’nun Türk yurdu oluşunu gün gün araştırmış olan Yinanç’ın Selçuklular’a dair ilk neşriyatının, çok genç yaşlarında, liselerde tarih öğretmenliği yaptığı dönemde başladığını görüyoruz. 1924 yılında yayımlanan ilk yazıları, en çok sevdiği konunun da adını taşıyan bir mecmuada, *Anadolu Mecmuası*’nda çıkmıştır. Burada yer alan “Millî Tarihimizin İsmi”, “Millî Tarihimizin Mevzuu” ve “Anadolu’nun Fethi” başlıklı makalelerinde Oğuz Selçuklu Türkleri’nin Anadolu’yu yurt edinmeleri tarihi belge ve dönemin kaynaklarındaki bilgiler çerçevesinde incelenmiştir⁶⁵¹. Bu üç makale daha

⁶⁵⁰ Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.

⁶⁵¹ Mükrimin Halil, “Millî Tarihimizin İsmi”, *Anadolu Mecmuası*, Sayı 1, Sene: 1, 1 Nisan 1340, s. 1-6; “Millî Tarihimizin Mevzuu (1)”, *Anadolu Mecmuası*, sayı: 2, 1 Nisan 1340, sayfa 53-59; “Millî Tarihimizin Mevzuu (2)”, *Anadolu Mecmuası*, sayı: 2, 1 Nisan 1340, sayfa 85-92; “Anadolu Tarihi: Anadolu’nun Fethi (1)”, *Anadolu Mecmuası*, sayı 4, İstanbul 1340, s. 144-150; “Anadolu Tarihi: Anadolu’nun Fethi (2)”, *Anadolu Mecmuası*, sayı 5, İstanbul 1340, s. 200-205; “Anadolu Tarihi: Anadolu’nun Fethi (3)”, *Anadolu Mecmuası*, sayı 6, İstanbul 1340, s. 212-215; “Anadolu Tarihi: Anadolu’nun Fethi (4)”, *Anadolu Mecmuası*, sayı 7, İstanbul 1340, s. 265-268; “Anadolu Tarihi: Anadolu’nun Fethi (5)”, *Anadolu Mecmuası*, sayı 8, İstanbul 1340, s. 300-303.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

sonra Hareket Yayınları tarafından *Millî Tarihimizin Adı* (İstanbul 1969) başlığı ile küçük bir kitap olarak da yayımlanmıştır.

Yinanç'ın Selçuklu tarihine dair müstakil kitap olan ilk ilmi çalışması ise yine en çok sevdiği konuya dair, yani Anadolu'nun fethi ve yurt tutulması hakkında kaleme almış olduğu, *Türkiye Tarihi. Selçuklu Devri I Anadolu'nun Fethi* adını taşıyan, belki hacmi küçük ama kıymeti çok büyük olan kitabıdır. İlk defa 1934 yılında Akşam Matbaası'nda yayımlanan, daha sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Zümresi (Bölümü) yayını olarak 1944 yılında yeniden neşredilen bu kitap, o zamana kadar sahasında yazılmış olan tek eserdir. Ancak Yinanç, Türkmenlerin Anadolu'ya gaza akınlarının başladığı 1015 yılından başlayıp 1085'e kadar Anadolu'nun Türkleşme tarihinin anlatıldığı bu eserin devamını, defterlere yazmış olduğu halde belki de çok titiz olduğu ve kütüphanelerde bulunan daha pek çok yazma nüshayı görmesi gerektiğini düşünmüş olmasından dolayı neşredememiştir. Onun yazma halindeki bu notları, Prof. Dr. Refet Yinanç tarafından kısa bir süre önce yayına hazırlanarak ilk baskısıyla birlikte iki cilt halinde yayımlanmıştır⁶⁵².

Mükrimin Hoca'nın, neşretmiş olduğu bu eser, yayımlandığı tarihten itibaren Anadolu'nun fethi hakkında temel kaynak olma özelliğini hiçbir zaman kaybetmemiştir. Mükrimin Hoca, eserinin birinci cildinde Oğuz Türkleri tarafından 11. yüzyılda Anadolu'nun fethi için Bizanslılarla yapılan mücadeleyi ve fetihden sonra bütün 12. yüzyıl boyunca süren olayları ve özellikle Haçlı Seferleri'nin Anadolu'da geçen safahatını kaydetmiştir. Eserin ikinci cildi ise Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanatı (1205-1211) ile başlamakta ve Sultan II. Gıyâseddin Mesud'un birinci saltanat dönemi sonuna kadar (1296) kadar gelmektedir. Bu ciltte özellikle Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220) ve Sultan I. Alâaddin Keykubad (1220-1236) dönemlerindeki olaylar mufassal olarak anlatılmıştır. Bu ciltte komşu devletlerle olan ilişkiler ele alınmış, 13. yüzyıl ortalarında Anadolu'ya ulaşan Moğollar'ın yaptıkları tahribat ve bunun sonucunda devletin zayıflaması ve çöküşü incelenmiştir. Mükrimin Hoca, çalışmasını ancak 1296 yılına kadar getirebilmiş, Türkiye Selçukluları tarihini tamamlamaya ömrü vefa etmemiştir. Eseri yayına hazırlayan Refet Yinanç, Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılış tarihi olan 1308 yılına kadar gelen olayları (III. Alâaddin Keykubad ile II. Gıyâseddin Mesud'un ikinci saltanat dönemlerini) ilave etmiş ve böylece Selçuklu dönemi Anadolu'sunun kronolojisi tamamlanmıştır.

Mükrimin Hoca'nın, bu kıymetli eserini telif ederken döneme ait Arap, İran, Süryani, Ermeni, Gürcü, Grek ve Latin kaynaklarından yararlanmış olduğu, coğrafi kitapları, vekayinameleri, kitabeleri, meskûkâtı, resmi vesikaları ve ikinci elden eserleri kullandığı görülmektedir. Yani Hoca, daha çok yerli kaynaklarla yetinen biz tarihçiler gibi değil, hemen her olay için bütün dillerdeki kaynak ve belgeleri görmeye çalışmıştır. Eserini yazdığı dönemde vekayinamelerin ekseriyetinin yazma halinde farklı şehir ve ülkelerdeki kütüphanelerde bulunduğu göz önüne alındığında Hoca'nın çalışmasının ne kadar meşakkatli bir iş olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Oysa günümüzde kaynak eserlerin pek çoğu ya tıpkıbasım, ya tenkitli metin neşri şeklinde yayımlanmış, bir kısmının ise tercümeleri yapılmıştır. Bunun yanında dijital teknolojinin sağladığı imkânları da düşünürsek, Mükrimin Hoca'nın 1930'lu, 1940'lı yıllarda yaptığı araştırmalarının değerini daha iyi anlamış oluruz sanıyorum.

Mükrimin Halil Yinanç'ın *Türkiye Tarihi. Selçuklu Devri I Anadolu'nun Fethi* başlıklı, alanındaki bu ilk çalışmasından sonra tarihçiler Selçuklular hakkında eserler yazmaya ve döneme ait vekayinameleri tercümeyle başlamışlar, bilhassa merhum Osman Turan (1914-1978)⁶⁵³, İbrahim

⁶⁵²Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, I. Cilt, Yayına Hazırlayan Prof. Dr. Refet Yinanç, Türk Tarih Kurumu (TTK) Yay., Ankara 2013; *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, II. Cilt, Yayına Hazırlayan Prof. Dr. Refet Yinanç, TTK Yay., Ankara 2014.

⁶⁵³Osman Turan'ın neşrettiği eserler: Aksaraylı Mehmed oğlu Kerîmüddin Mahmud, *Müsâmeretü'l-ahbâr ve Müsâyeretü'-ahyâr, Moğollar Zamanında Türkiye Selçukluları Tarihi*, Mukaddime ve haşiyelerle tashih ve neşreden: Dr. Osman Turan, TTK Yay., Ankara 1944, 2. Baskı, Ankara 1999; *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, TTK Yay., Ankara 1958; *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1965; *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, I-II, İstanbul 1969, 1971; *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul 1971; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971; *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1973.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Kafesoğlu (1914-1984)⁶⁵⁴ ve Mehmet Altay Köymen (1916-1993)⁶⁵⁵ alana dair kıymetli eserler vücuda getirmişlerdir. Selçuklu tarihine dair sonraki çalışmalar ise Ali Sevim(1928-2013)⁶⁵⁶, Faruk Sümer (1924-1995)⁶⁵⁷, Yaşar Yücel, Erdoğan Merçil ve onların yanında yetişmiş olan tarihçilere aittir.

Mükrimin Hoca Selçuklu dönemi kaynaklarının tanıtılması için de çalışmış, 1937’de yayımlanmış olduğu bir makalesinde⁶⁵⁸ 12. yüzyıl tarihçileri ve özellikle Azîmî hakkında bilgiler vermiş, eserinin önemini açıklamıştır.

Halebli Ebu Abdullah Muhammed bin Ali el-Azîmî, 1090-1175 yılları arasında yaşamış olup, 1043 yılına kadar gelen kronolojik bir İslâm tarihi kitabı yazmıştır. Esasen müverrih, biri mufassal, biri muhtasar olmak üzere iki kitap yazmış, bunlardan muhtasar olanın telifinden bir asır sonra yapılmış istinsahı günümüze ulaşmıştır. Mükrimin Hoca çok muhtasar olmasına rağmen 11. yüzyılın sonları ile 12. yüzyılın ilk yarısındaki Haleb ve civarının tarihi bakımından oldukça önemli olan Azîmî’nin tek nüsha halinde Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Kütüphanesinde bulunan bu eserini ilim dünyasına tanıtmış ve bu eserin telifinden sonra çok az tarihçi tarafından kaynak olarak kullanıldığını, 13. asır müelliflerinden yalnızca İbnü’l-Adîm’in hem bu eseri, hem de Azîmî’nin günümüze ulaşmayan mufassal tarihini görüp faydalandığını, 14. yüzyılsonlarında İbn Dokmak adlı müellifin bu eseri okuduğunu, 15. yüzyıl tarihçilerinden ise Ayıntablı Bedrüddin Mahmud’un *Ikdü’l-Cuman* adlı eserinde buradaki bilgileri kullandığını, son dönemde ise *Amasya Tarihi* müellifi Hüseyin Hüsameddin’in bu muhtasar tarih eserinden yararlandığını tespit etmiştir. Yınanç, bu eseri tetkik ederek verilen bilgilerin çok kıymetli olduğunu ve başka tarih kitaplarında bulunmadığını görmüş ve *Maraş Emirleri* adlı çalışması ile Anadolu Selçuklularına dair yazdığı kitapta atıfta bulunmuştur. Yine bu çalışmada, Azîmî’nin verdiği bilgilerin tarihîolaylarla uyuşup uyüşmadığını da araştırmış ve verilen malûmatın, özellikle tarihlerin bir kısmının yanlış olduğunu ortaya koymuştur. Yınanç bu çalışmasında, Azîmî’den yararlanan Bedrüddin Mahmud gibi büyük

⁶⁵⁴ İbrahim Kafesoğlu’nun Selçuklular’a dair çalışmaları: *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, 1973; *Selçuklu Ailesinin Menşei Hakkında*, İstanbul 1955; *Türkler ve Medeniyet*, İstanbul 1957; *Malazgirt Meydan Muharebesi*, Erzurum 1959; *Selçuklu Tarihi*, Ankara 1972.

⁶⁵⁵ Mehmet Altay Köymen’in Selçuklular’a dair telif ve tercüme eserleri: *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, c. II. *İkinci İmparatorluk Devri*, Ankara 1954; *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara 1962; *Alp Arslan ve Zamanı*, c. I, İstanbul 1972; *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul 1976; *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, c. I. *Kuruluş Devri*, Ankara 1979; *Alp Arslan ve Zamanı*, c.II, Ankara 1983; *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, c.III. *Alp Arslan ve Zamanı*, Ankara 1992; Nizamü’l-Mülk (Ebu Ali Hasan Tı11sı), *Siyerü’l-Mülk veya Siyaset-Name*, c.I. Farsça metin (Önsöz ve Giriş’le Birlikte Neşreden: Prof.Dr.M.A. Köymen), A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay.,Ankara 1976; Nizamü’l-Mülk, *Siyaset-Name*, (Çev. M.A. Köymen), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1982.

⁶⁵⁶ Ali Sevim’in Selçuklular’a dair telif ve tercüme eserleri: Abû Bakr İbn al-Zakî, *Ravzat al-Kuttâb va Hadikat al-Albâb*, Yay.: Ali Sevim, TTK Yay., Ankara 1972, 2011; Kamâl al-Dîn İbn al-‘Adîm, *Bugyat at-talab fi Târih Halab, Selçuklularla İlgili Haltercümeleri*, Yay. Ali Sevim, TTK Yay., Ankara 1976, 2011; İbnü’l-Adîm, *Bugyetü’l-taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler)*, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, Çeviri, notlar ve açıklamalar: Ali Sevim, TTK Yay., Ankara 1982; Sıbt İbnü’l-Cevzî, *Miratü’z-Zamân fi Târihi’l-Âyân’da Selçuklular*, Seçme, Tercüme ve Değerlendirme: Ali Sevim, TTK Yay., Ankara 2011; *Malazgirt Meydan Savaşı*, TTK Yay., Ankara 1971; *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı, Metinler ve Çevirileri*, Faruk Sümer ile, TTK Yay., 1971; *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1983; *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, TTK Yay., 1983; *Anadolu’nun Fethi: Selçuklular Dönemi (Başlangıcından 1086 Sonuna Kadar)*, TTK Yay., 1988; *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, TTK Yay., 1990; *Büyük Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, TTK Yay., 1990; *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Erdoğan Merçil ile, TTK Yay., Ankara 1995.

⁶⁵⁷ Faruk Sümer’in Selçuklular’a dair eserleri şunlardır: *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri - Boy Teşkilatı - Destanları*, Ankara 1967; *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı (Metinler ve Çeviriler)*, Ali Sevim ile, Ankara 1967; *Yabanlu Pazarı - Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar*, İstanbul 1985; *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu’da Türk Beylikleri*, Ankara 1990.

⁶⁵⁸ Mükrimin Halil Yınanç, “On İkinci Asır Tarihçileri ve Muhammed bin Ali el-Azîmî”, *II. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler*, Devlet Basımevi, İstanbul 1937, s. 673-690.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

tarihçilerin de dikkatli olmadıklarını, *Azîmî Tarihi*'ndeki yanlışları aynen eserlerine aldıklarını tespit etmiştir.

Mükrimin Halil Yinanç, Selçuklu tarihinin önemli kaynaklarından olan Azîmîve eseri hakkındaki bu çalışmasını “Ehemmiyetini ve mahiyetini uzun uzadıya bildirdiğim bu eserin milli tarihimizin pek şerefli, fakat oldukça karışık ve kısmen meçhul bir devresinin en esaslı menbalarından biri olduğu nazarı itibara alınarak ya aynen bütün kitabın veyahut milli tarihimizi alakadar eden kısımlarının tab‘edilmesi lâzımdır. Bu eserin tab‘ı hem bizi ve hem de Garp ilim dünyasını alakadar edecektir. Tab‘ından sonra Türk diline çevrilmesi milli kütüphanemize büyük bir hizmet olacaktır. Her iki işi de Türk Tarih Kurumu’ndan bekliyoruz” sözleriyle bitiriyor.

Hoca’nın bu arzusunu, yıllar sonra, merhum Ali Sevimyerine getirmiş ve eseri, Selçuklular’a dair kısımlarının tercümesiyle birlikte neşretmiştir⁶⁵⁹.

Mükrimin Halil Yinanç, Türk tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri olarak kabul ettiği Anadolu’nun fethi ve bu coğrafyada hüküm süren Türkiye Selçukluları’nın tarihi hakkında, o çağlarda yazılmış eserlerin çok az olduğunu ifade etmiş ve bunlardan biri olan İbn Bîbî’nin⁶⁶⁰, Avrupa’da tab edilmiş olan ve bir nüshası Paris’te Milli Kütüphane’de bulunan Farsça *Muhtasar Selçukname*’sini, kendi ifadesine göre 7 Mart - 26 Nisan 336 (1920) tarihleri arasında Türkçe’ye tercüme etmiştir. Ancak Hoca, çok genç yaşta, daha üniversitede talebe olduğu sırada yapmış olduğu bu tercüme çalışmasında belki de notlar ve açıklamalar yapmak istediği için neşredememiştir. Kütüphanesinde yazma halinde bulunan butercüme nüsha, yıllar sonra Refet Yinanç ve Ömer Özkan tarafından yayına hazırlanarak tarihçilerin hizmetine sunulmuştur⁶⁶¹. Eser, Türkiye Selçuklu hükümdarı I. Gıyâseddin Keyhüsrev’in cülûsundan (1192) itibaren Sultan II. Mesud’un Kırım’dan Anadolu’ya döndüğü zamana (1280) kadar geçen olayları içermektedir.

Mükrimin Hoca, bir başka çalışmasında Paris’te Milli Kütüphane’de (Schefer koleksiyonunda Farsça yazma eserler arasında 1553 numarada kayıtlı) bulunan anonim bir *Selçuklu Tarihi*’ni de tanıtmış ve bu eserde verilen bilgileri değerlendirmiştir⁶⁶².

Hilmi Ziya Ülken’in verdiği bilgiye göre⁶⁶³, Mükrimin Hoca Selçuklular hakkında bilgi veren daha başka kaynaklar üzerinde de çalışmış, ancak neşredememiştir. Buna göre Hoca, Münecimbaşı Ahmed Dede Efendi’nin *Sahaifü’l-ahbâr (Câmiü’l-düvel)* adlı eserindeki Türkiye Selçukluları ve Beylikler dönemine ait bölümleri tahlil etmiş, notlar ve ilavelerle yayına hazırlamıştır. Yine bu eserde Suriye’deki beylikler ile Azerbaycan ve civarındaki devletleri içine alan kısımları metinler karşılaştırması şekliyle hazırlamış, aynı şekilde Aksarayî’nin *Müsâmeretü’l-ahbâr*’ı üzerinde neşredilecek şekilde çalışmış, faksimile’si neşredilen *Tarih-i Âl-i Selçuk* adlı eseri indeksli olarak neşre

⁶⁵⁹ Azîmî, Ebu Abdullah Muhammed, *Tarih*, Selçuklularla ilgili bölümlerin Türkçe çevirisi ile yayımlayan: Ali Sevim, Ankara 1988; İkinci Baskı: *Azîmî Tarihi Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H.430-538 = 1038/39-1143/44)*, Metin, Çeviri, Notlar ve Açıklamalar: Prof. Dr. Ali Sevim, TTK Yay., Ankara 2006.

⁶⁶⁰ İbn Bîbî’nin asıl eserinin ismi *el-Evâmirü’l-Alâiyye fi Umuri’l-Alâiyye* adını taşır. Türkiye Selçuklu Devleti tarihinin en önemli kaynaklarından olan bu eser evvela F. N. Uzluğ tarafından tercüme edilmiş (*Anadolu Selçukî Devleti Tarihi, İbni Bibi’nin Farsça Muhtasar Selçuknâmesinden*, Türkçeye çeviren M. Nuri Gençosman, Notlar ilâve eden F. N. Uzluğ, Ankara 1941), daha sonra Adnan Sadık Erzi tarafından yayınlanmıştır. Bkz. İbn Bîbî, *el-Evâmirü’l-Alâiyye fi Umuri’l-Alâiyye*, Tıpkı Basım, Önsöz ve fihristi hazırlayan Adnan S. Erzi, Ankara 1956. Bu tarihten bir yıl sonra I. cildi neşredilmiş, eserin tam tercümesi ise yakın zamanda yapılmıştır: İbn Bîbî (el-Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Ca’feri er-Rugadi), *el-Evâmirü’l-Alâiyye fi Umuri’l-Alâiyye (Selçuk Nâme)*, I-II, Çeviren: Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996.

⁶⁶¹ İbn Bîbî, *Selçuknâme*, terc. Mükrimin Halil Yinanç, Hazırlayanlar: Refet Yinanç - Ömer Özkan, Kitabevi, İstanbul 2007.

⁶⁶² Mükrimin Halil Yinanç, “Anonim *Tarih-i Âl-i Selçuk*”, *Tarih Semineri Dergisi*, Sayı 1, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1937, s. 39-50.

⁶⁶³ Bkz. Hilmi Ziya Ülken, “Kaybettiğimiz Büyük İlim Adamı: Mükrimin Halil Yinanç”, *Hür Vatan*, 26 Aralık 1961.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

hazırlamış, İbnü'l-Ezrak'ın *Târih-i Meyyafarikîn*'ini de bütün nüshalarının karşılaştırılması suretiyle neşr edilecek hale getirmiştir.

Mükrimin Hoca'nın *İslâm Ansiklopedisi*'ne⁶⁶⁴ yazmış olduğu maddelerde de Selçuklular'a dair önemli bilgiler verilmiştir. Bu ansiklopediye yazmış olduğu şehir tarihleri ve biyografi maddelerinde bilhassa Selçuklu dönemindeki olaylar ayrıntılarıyla işlenmiştir. Hoca'nın düzeltmeler yaparak ilavelerde bulunduğu "Alp Arslan" maddesi ile telif ettiği Irak Selçuklularından "Arslan Şah", "Bursa. Tarih", "Caber", "Cüneyd", "Çağrı Bey", "Dânişmendliler", "Diyarbakır", "Elbistan", "Ertuğrul Gâzi" ve "Erzurum" maddeleri, bir ansiklopedi sınırlarını aşan ve büyük emek mahsulü olan çalışmalardır. Mükrimin Hoca'nın yıllar süren araştırmalarının sonucu olan buansiklopedi maddelerinin her biri küçük birer risale ya da kitap mahiyetindedir. Hoca'nın bu maddelerdeki bibliyografya listeleri bile tarih araştırmacılarına rehber olma özelliğini hâlâ korumaktadır. Çünkü Hoca, bir çalışma yaparken döneme ait yerli ve yabancı, her dildeki kaynakları incelemiş, birçoğu yazma halinde bulunan bu kaynakların verdiği bilgileri karşılaştırmak suretiyle sonuca ulaşmıştır. Meselâ "Dânişmendliler" maddesinde faydalandığı bibliyografyayı kitabeler, meskûkât, vakfiyeler, vekayinâmeler gibi başlıklara ayırmış; vekayinâmeleri de kendi içinde Grek kaynakları, Süryani kaynakları, Arap kaynakları, İran kaynakları, Ermeni kaynakları, Latince kaynaklar ve Osmanlı devrinde yazılan eserler gibi gruplar altında vermiş, bütün bu kaynakların nüshaları arasındaki farklara varıncaya kadar verilen bilgilerin doğru olup olmadığını tartışmıştır.

Mükrimin Hoca'nın ömrü yetseydi şüphesiz *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki daha pek çok maddeyi, özellikle de Selçuklular dönemine ait konular yazacaktı. Vefat ettiğinde ansiklopedi yayını "E" harfine ulaşmış ve hoca son olarak "Erzurum" maddesini teslim etmiş idi. Şayet ömrü vefa etseydi Selçuklu devlet ve şehirleri ile Selçuklu hükümdar maddelerinin birçoğu Mükrimin Hoca tarafından telif edilecek, "Diyarbakır", "Elbistan" ve "Erzurum" gibi mesela Selçuklu payitahtı "Konya" maddesi ile "Maraş" maddesi de Hoca'nın kaleminden çıkmış olacaktı. Ancak Hoca, malûmunuz olduğu üzere "Maraş Emirleri" başlığıyla 1340-1341 (1924-1925)'de *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*'nda tefrika halinde neşredilen makalesinde Maraş'ın Hz. Ömer devrindeki fethinden başlayarak 14. yüzyıl başlarına kadar gelen tarihini mufassal bir şekilde kaleme almıştır⁶⁶⁵. Makalede, Maraş'ta yöneticilik yapan şahıslar ile burada yapılan savaşlar, siyasi ve kısmen de iktisadi ve sosyal olaylar anlatılmaktadır. Esasen bu çalışma, yalnızca Maraş bölgesinin tarihi değil, Ortaçağın bütün kaynaklarına vakıf olan Hoca'nın engin bilgisi ve bakış açısıyla bütün Anadolu ve Ortadoğu bölgesinin tarihidir de diyebiliriz.

Mükrimin Hoca'nın Selçuklular'a dair bir diğer çalışması, yine çok erken çağında, 1923'te kaleme aldığı, Musul valisi Kürboğa hakkındaki makalesidir⁶⁶⁶. Kürboğa, Selçuklu Sultanı Melikşah'ın ümerasından olup birçok emaretlerde istihdam edilmiş, Sultan Berkayaruk ise pederinin pek ziyade sevdiği bu emire daha büyük mevkiiler ve rütbelere tevcih etmiş, en mamur vilayetlerden biri olan el-Cezire'yi ona vermişti. Bu makalede, Selçuklular zamanında Beylerbeylik rütbesine ulaşmış Musul valiliğine getirilmiş olan Kürboğa'nın hayatı ve faaliyetleri, geniş bir şekilde incelenmiştir.

Mükrimin Hoca'nın Selçuklular'a dair bir başka çalışması "Türk Kavminin Muhtelif Milletlere

⁶⁶⁴ *İslâm Ansiklopedisi*, evvela 1913-1936 yılları arasında Hollanda'nın Leiden şehrinde İngilizce olarak basılmış, sonra Almanca ve Fransızca'ya da tercüme edilmiştir. 1940-1988 yılları arasında ise Türkiye'de tercüme, ikmal, tadil ve yeni telif maddeler şeklinde 13 cilt (15 kitap) halinde yayımlanmıştır.

⁶⁶⁵ Mükrimin Halil, "Maraş Emirleri (1)", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, nr. 5 (82), 1 Eylül 1340, s. 283-299; "Maraş Emirleri (2)", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, nr. 6 (83), 1 Teşrin-i Sâni 1340, s. 340-352; "Maraş Emirleri (3)", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, nr. 8 (85), 1 Mart 1341, s. 85-100. Hoca'nın bu makalesi yeni harflerle de yayımlanmıştır: *Müslümanlar Tarafından Fethinden XIII. Yüzyıl Sonuna Kadar Maraş Beyleri (Maraş Emirleri)*, haz. Selim Kaya, Kahramanmaraş 2004.

⁶⁶⁶ Mükrimin Halil, "Musul'da Selçukî Vâilileri 1: Kürboğa", *Mihrab*, sayı: 1, 15 Teşrin-i Sani 1339 (1923), s. 20-27.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Ayrılması ve Anadolu Vatan ve Milletinin Teşekkülü-1” başlığı altında *Anadolu Mecmuası*’nda yayımlanmıştır⁶⁶⁷. Bu makalede, Büyük Selçuklu Devleti’nin tarihi coğrafyası incelenmiş ve Sultan Melikşah’ın ölümünden sonra ülkenin Horasan, Irak, Anadolu veya Rum ile Şam ve Suriye sultanlıklarına ayrılması incelenmiştir. Merkezi Merv olan Horasan Sultanlığı’nın Horasan, Harezm, Kirman, Maverünnehir, Türkistan, Gazne ve Hindistan ülkelerinden; merkezi Isfahan olan Irak Sultanlığı’nın Irak-ı Arap, Irak-ı Acem, Faris, Deylem, Musul, Azerbaycan, Arran, Aras nehrinin kuzeyinde bulunan bugünkü Kuzey Azerbaycan ve Gürcistan bölgelerinden; merkezi Konya olan Anadolu veya Rum Sultanlığı’nın bütün Anadolu coğrafyasından; merkezi Dımaşk olan Şam ve Suriye Sultanlığı’nın ise bütün Suriye, Hicaz ve Yemen bölgesinden meydana geldiği belirtilmiştir.

Hoca’nın bir başka makalesinde ise Türkiye Selçukluları zamanında Erzurum’da Selçuklu kumandanı olan Sinaneddin Yakut’un Baycu Noyan idaresindeki Moğol ordularına karşı şehri savunması ve nihayet kale içindeki bir hainin kale kapılarını açması sonucunda şehrin Moğolların eline geçmesiyle birlikte Baycu Noyan’ın Sinaneddin Yakut’u kendi yaptırdığı bir kışanin içerisinde ailesi ve çocuklarıyla birlikte feci bir şekilde şehit etmesi gibi olaylar anlatılmıştır⁶⁶⁸.

Yinanç, *Ülkü* mecmuasında yayımlanan “Malazgirt” başlıklı makalesinde ise, yirminci asra kadar olan Türk tarihinin üç dönüm noktası bulunduğunu, bunlardan birincisinin 1040 yılında Selçuklu Devleti’nin kurucusu Tuğrul Bey’in Gazneliler ile yaptığı Dandanakan Savaşı olduğunu⁶⁶⁹, ikincisinin 1071 Malazgirt Savaşı ve üçüncüsünün de 1453’te İstanbul’un Fethi olduğunu belirterek ikinci dönüm noktası olan Malazgirt Savaşı’nı öncesi ve sonrasıyla anlatmış, bu zaferin Anadolu Türk tarihinin gelişimindeki rolünü belirtmiştir⁶⁷⁰. Bu makalenin devamı olan “Malazgirt’e Doğru” çalışmasında ise Malazgirt Savaşı’ndan önce Türklerin ve Bizanslıların hazırlıklarını ve muharebeye yaklaşan günleri adım adım anlatılmaktadır⁶⁷¹.

Mükrimin Hoca, III. Türk Tarih Kongresi’nde sunduğu “Anadolu Selçukluları Tarihine Ait Bazı Kaynaklar” başlıklı tebliğinde ise, Fuad Köprülü’nün Anadolu tarihinin yerli kaynaklarından birçoğunu tanıttığı eserinde⁶⁷² onun görmediği, Hasan ibn Abdülmümin el-Hoyî tarafından yazılmış iki Selçuklu tarihini ilim dünyasına tanıtmıştır⁶⁷³.

Hoca, Ortaçağ tarihçilerinden İbnü’l-Esir, İbnü’l-Kalanisi ve Urfalı Mateos’dan istifade ile hazırlamış olduğu bir başka makalesinde ise Musul’un Selçuklular dönemindeki valileri ve onların zamanlarında meydana gelen olayları incelemiştir. Hoca bu çalışmasında, el-Cezire vilayetinin iki büyük ordugâhından birinin merkezi olan Musul bölgesine Oğuz Türklerinin nasıl yerleştiklerini ve buradaki Selçuklu valilerini tespit etmiş ve faaliyetlerini anlatmıştır⁶⁷⁴.

Son olarak Mükrimin Hoca’nın Sultan Alp Arslan hakkındaki monografisini zikrederek konuşmamızı bitirelim⁶⁷⁵. Hoca, Malazgirt Zaferi’nin 888. Yılı dolayısıyla kaleme

⁶⁶⁷Mükrimin Halil, “Türk Kavminin Muhtelif Milletlere Ayrılması ve Anadolu Vatan ve Milletinin Teşekkülü-1”, *Anadolu Mecmuası*, sayı: 9-10-11, Mayıs 1341, s. 328-337.

⁶⁶⁸Mükrimin Halil, “Tarihimizde Meçhul Sahifeler: Sinâneddin Yakut”, *Muallimler Birliği*, sene: 1, sayı: 10, Mayıs 1341, s. 3-5, Erzurum Vilâyet Matbaası; *İkdam*, sayı: 10127, 15 Haziran 1341/1925, s. 3.

⁶⁶⁹ Mükrimin Halil Yinanç, Serahs, Merv şehirleri arasındaki bir mevkie kazanılan bu zaferin, Türkmenlerin İran’a, Irak’a, Kafkasya’ya ve daha sonra Suriye’ye yayılmalarını sağladığını ve bu Türkmenlerin bir taraftan da Bizans’ı, yani Anadolu’yu hem şarktan, hem cenuptan tehdiye başladıklarını belirtmiştir.

⁶⁷⁰Mükrimin Halil Yinanç, “Malazgirt”, *Ülkü*, c. 2, sayı: 23, 1 Eylül 1942, s. 3-4.

⁶⁷¹Mükrimin Halil Yinanç, “Malazgirt’e Doğru”, *Ülkü*, c. II, sayı: 24, 16 Eylül 1942, s. 3-6.

⁶⁷²Bkz. Mehmed Fuad Köprülü, *Anadolu Selçukluları Tarihi’nin Yerli Kaynakları*, TTK Yay., Ankara 1966.

⁶⁷³Mükrimin Halil Yinanç, “Anadolu Selçukluları Tarihine Ait Bazı Kaynaklar”, *III. Türk Tarih Kongresi Ankara 15-20 Kasım 1943 Kongreye Sunulan Tebliğler*, TTK Yay., Ankara, 1948, s. 95-103.

⁶⁷⁴Mükrimin Halil Yinanç, “Musul ve el-Cezire’de Oğuz Türkleri”, *Türk Tarihinin Ana Hatları” Eserinin Müsveddeleri*, no. 51, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası.

⁶⁷⁵Mükrimin Halil Yinanç, “Dünya Tarihinin En Büyük İnsan ve Kumandanlarından Alp Arslan: Harpleri - Malazgirt Zaferi - Tarihteki Rolü - Ölümü”, *Tarih - Coğrafya Dünyası*, c. I, sayı: 6, 30 Ağustos 1959, s. 401-

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

almış olduğu “Dünya Tarihinin En Büyük İnsan ve Kumandanlarından Alp Arslan: Harpleri - Malazgirt Zaferi - Tarihteki Rolü - Ölümü” başlıklı makalesinde, Türk milletine yeni bir vatan kazandırmış olan Sultan Alp Arslan’ın mücadelelerle geçen hayatını, Suriye ve Irak’taki faaliyetlerini, Bizanslılarla yaptığı savaşları, Anadolu’nun yurt edinilmesini sağlayan Malazgirt Meydan Muharebesi’ni, bu savaşın Türk ve dünya tarihi bakımından önemini, Selçuklu ümerasını Anadolu’nun fethiyle görevlendirmesini ve ölümünü anlatılmıştır.

Mükrimin Hoca’nın bu makaledeki tespitlerine göre “Sultan Alp Arslan Orta Asya’nın fethi emelini tatbik mevkiine koyarken 1072 senesi sonlarında Ceyhun ırmağı kenarında acıklı bir ölümün kurbanı olmuştur. Yalnız Türk tarihinin değil, bütün dünya tarihinin yetiştirdiği en büyük adamlardan biri olan Alp Arslan’ın pek kısa süren hükümeti zamanı milli tarihimizin en mühim ve en şanlı sahifelerini teşkil etmiştir”. Yine Hoca’nın ifadesiyle Sultan Alp Arslan “Bizans imparatorluğunun müstahkem kale ve şehirlerinin çoğunu muhasaralarla alıp müdafaa hatlarını kırdıktan sonra Kızılırmak’la garbında bulunan Orta Anadolu vilayetlerine akınlar yaptırmış ve Bizans İmparatorluğu’nun istinatgâhı olan ve büyük yollar üzerinde olup bu imparatorluğun orduları için karargâh vazifesini gören şehirleri tahrip ettirmiş ve nihayet mütemadi akın ve taarruzları ile yıpratmış Bizans İmparatorluğu’nun en büyük ordusunu Malazgirt’te kat’i darbesi ile ezerek Oğuz Türklerinin Anadolu’ya yayılmalarına ve yerleşmelerine sebep olmuştur. Bu itibarla müşarun-ileyhe ‘Anadolu’daki Müslümanlığın ve Türklüğün kurucusu’ adı verilebilir”.

Sonuç olarak, Türkiye’de Selçuklu dönemi Türk tarihi çalışan ilim adamlarının başında gelen Mükrimin Halil Yinanç, burada ana hatlarıyla tanıtmaya çalıştığımız kitap, monografi ve makalelerinde Selçuklu tarihine dair çok kıymetli bilgiler vermiş, kendisinden sonraki tarihçilere rehber olmuştur. Burada Hoca’nın Mükrimin yalnız bize bırakmış olduğu eserleriyle değil, aynı zamanda bütün hayatı boyunca üniversitelerde ve kahvehanelerde verdiği konferans ve sohbetlerinde de hep İslâm ve Selçuklu tarihini anlatmış olduğunu zikretmeden geçmeyelim. O, Anadolu’nun her köşesini dolaşarak İslâm tarihi, Selçuklu tarihi, Türkiye tarihi hakkında konferanslar vermiş ve sohbetlerde bulunmuş, akıcı üslûbuyla olayları yaşamış gibi anlatması sayesinde tarihçi olmayanlara bile tarihi sevdirmiş bir ilim adamıdır. Mükrimin Hoca’nın bu özelliğini, genç yaşlarından itibaren yakın dostu olan Hilmi Ziya Ülken’in vefatından (5.6.1974) sonra eşi Hatice Ülken tarafından yazılan “Eşim Hilmi Ziya’nın Özel Hayatı” başlıklı yazısındaki “Hilmi Ziya, misafirlerini evde ağırlamayı çok severdi. İlmî konuşmalar daha rahat olurdu, evde... Senelerce evimiz, böyle kültür hayatı içinde devam etti. Her günü ayrı bir renk taşırdı... Bu meşhur toplantılar şahıslar değişerek senelerce devam etti. Yalnız Mükrimin Halil Yinanç müstesna idi. Ölünceye kadar Mükrimin Halil, haftanın bir kaç gecesini bize gelir, Selçuk tarihini, kendine has lisanla, tatlı tatlı anlatırdı. Meclisi, hakikaten değişti.” ifadelerinden anlıyoruz.

Sözlerime son verirken, Selçuklular hakkında ilk ilmi çalışmaları yapan, Türkiye’de yetişmiş olan büyük tarihçi, hocaların hocası Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç’ı ve konuşmamız sırasında adı geçen duayen tarihçilerimizi rahmetle anıyor, sabırla dinlediğiniz için sizlere teşekkür ediyorum.

BİBYİYOĞRAFYA

Abû Bakr İbn al-Zekî, *Ravzatü'l Küttâb ve Haditatü'l-Albâb*, yay. Ali Sevim, Ankara, 1972, 2011.

Azîmî, Ebu Abdullah Muhammed, *Tarih*, Selçuklularla ilgili bölümlerin Türkçe çevirisi ile yayınlayan: Ali Sevim, Ankara 1988; *Azîmî Tarihi Selçuklularla İlgili Bölümler*, yay. Ali Sevim, Ankara 2006.

İbn Bîbî, *el-Evâmir el-Alâiyye fi Umuri'l-Alâiyye*, Tıpkı Basım, Önsöz ve fihristi hazırlayan Adnan S. Erzi, Ankara 1956; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi Umuri'l-Alâiyye*, trc. Mürsel Öztürk, I-II, Ankara 1996; İbn Bîbî, *Selçuknâme*, terc. Mükrimin Halil Yinanç, Hazırlayanlar: Refet Yinanç - Ömer Özkan, Kitabevi, İstanbul 2007.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- İbnü'l-Adim, Kemaleddin Ebu'l-Kasım Ömer, *Bugyat e-Taleb fi Tarih Haleb*, Selçuklularla ilgili hal tercümelerini yay. A. Sevim, Ankara 1976; *Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, yay. Ali Sevim, Ankara 1989.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, 1973.
- , *Selçuklu Ailesinin Menşei Hakkında*, İstanbul 1955.
- , *Türkler ve Medeniyet*, İstanbul 1957.
- , *Malazgirt Meydan Muharebesi*, Erzurum 1959.
- , *Selçuklu Tarihi*, Ankara 1972.
- Kemâlüddin İbnü'l-Adim, *Bugyetü't-taleb fi Tarih-i Haleb*, yay. Ali Sevim, Ankara 1976, 2011.
- Kerimüddin Mahmud Aksarayî, *Müsameretü'l-ahbâr ve Müsayeretü'l-ahyâr*, yay. Osman Turan, TTK Yay., Ankara 1944.
- Köprülü, Mehmed Fuad, *Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları*, TTK Yay., Ankara 1966.
- Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, c. II. *İkinci İmparatorluk Devri*, Ankara 1954, TTK Yay., Ankara 1984, 1991.
- , *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara 1962, TTK Yay., Ankara 1989, 1993.
- , *Alp Arslan ve Zamani*, c. I, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yay., İstanbul 1972, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara 1983, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1995.
- , *Tuğrul Bey ve Zamani*, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul 1976.
- , *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, c. I. *Kuruluş Devri*, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yay., Ankara 1979, TTK Yay., Ankara 1989.
- , *Alp Arslan ve Zamani*, c.II, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara 1983.
- , *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, c.III, *Alp Arslan ve Zamani*, TTK Yay., Ankara 1992.
- Nizamü'l-Mülk (Ebu Ali Hasan Tı1sı), *Siyerü'l-Mülfik veya Siyaset-Nâme*, c.I. Farsça metin, Önsöz ve Giriş'le Birlikte Neşreden: Prof. Dr. M.A. Köymen, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara 1976; *Nizamü'l-Mülk, Siyaset-Nâme*, Çev. M.A. Köymen, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1982, 1992, 1993.
- Sevim, Ali, *Malazgirt Meydan Savaşı*, TTK Yay., Ankara 1971.
- , *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı, Metinler ve Çevirileri*, Faruk Sümer ile, TTK Yay., Ankara 1971.
- , *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1983.
- , *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, TTK Yay., 1983.
- , *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıcından 1086 Sonuna Kadar)*, TTK Yay., 1988.
- , *Anadolu Fatih Kutalmışoğlu Süleymanşah*, TTK Yay., Ankara 1990.
- , *Büyük Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız Artuk ve Aksungur*, TTK Yay., Ankara 1990.
- , *Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Erdoğan Merçil ile, TTK Yay., Ankara 1995.
- Sıbt İbn ül-Cevzî, Şemsü'd-Din Ebu'l-Muzaffer Yusuf (ö. 1257), *Mir'âtü'z-zemân fi Târîhi'l-âyan*, Selçuklularla ilgili bölümlerini yay. Ali Sevim, A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1968, TTK Yay., Ankara 2011.
- Sümer, Faruk, *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı (Metinler ve Çeviriler)*, Ali Sevim ile, TTK Yay., Ankara 1971.
- , *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri - Boy Teşkilatı - Destanları*, Ankara 1967.
- , *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara 1990.
- , *Yabanlı Pazarı - Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar*, İstanbul 1985.
- Turan, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, TTK Yay., Ankara 1958.
- , *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, TKA Yay., Ankara 1965.
- , *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, I-II, İstanbul 1969, 1971.
- , *Selçuklular ve İslâmîyet*, İstanbul 1971.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- , *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat Yurdu Yay., İstanbul 1971.
- , *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Turan Neşriyat Yurdu Yay., İstanbul 1973.
- Ülken, Hilmi Ziya, “Kaybettiğimiz Büyük İlim Adamı: Mükrimin Halil Yinanç”, *Hür Vatan*, 26 Aralık 1961.
- [Yinanç], Mükrimin, Halil, “Musul'da Selçukî Vâlileri 1: Kürboğa”, *Mihrab*, sayı: 1, 15 Teşrin-i Sani 1339 (1923), s. 20-27.
- , “Maraş Emirleri (1)”, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, nr. 5 (82), 1 Eylül 1340, s. 283-299.
- , “Maraş Emirleri (2)”, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, nr. 6 (83), 1 Teşrin-i Sâni 1340, s. 340-352.
- , “Maraş Emirleri (3)”, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, nr. 8 (85), 1 Mart 1341, s. 85-100.
- , “Anadolu Tarihi: Anadolu'nun Fethi (1)”, *Anadolu Mecmuası*, sayı 4, İstanbul 1340, s. 144-150.
- , “Anadolu Tarihi: Anadolu'nun Fethi (2)”, *Anadolu Mecmuası*, sayı 5, İstanbul 1340, s.200-205.
- , “Anadolu Tarihi: Anadolu'nun Fethi (3)”, *Anadolu Mecmuası*, sayı 6, İstanbul 1340, s.212-215.
- , “Anadolu Tarihi: Anadolu'nun Fethi (4)”, *Anadolu Mecmuası*, sayı 7, İstanbul 1340, s.265-268.
- , “Anadolu Tarihi: Anadolu'nun Fethi (5)”, *Anadolu Mecmuası*, sayı 8, İstanbul 1340, s.300-303.
- , “Milli Tarihimizin İsmi”, *Anadolu Mecmuası*, sayı 1, sene: 1, 1 Nisan 1340, s. 1-6.
- , “Milli Tarihimizin Mevzuu (1)”, *Anadolu Mecmuası*, sayı:2, 1 Nisan 1340, sayfa 53-59.
- , “Milli Tarihimizin Mevzuu (2)”, *Anadolu Mecmuası*, sayı: 2, 1 Nisan 1340, sayfa 85-92.
- , “Türk Kavminin Muhtelif Milletlere Ayrılması ve Anadolu Vatan ve Milletinin Teşekkülü-1”, *Anadolu Mecmuası*, sayı: 9-10-11, Mayıs 1341, s. 328-337.
- , “Tarihimizde Meçhul Sahifeler: Sinâneddin Yakut”, *Muallimler Birliği*, sene: 1, sayı: 10, Mayıs 1341, s. 3-5; *İkdam*, sayı: 10127, 15 Haziran 1341/1925, s. 3.
- , *Müşümanlar Tarafından Fethinden XIII. Yüzyıl Sonuna Kadar Maraş Beyleri (Maraş Emirleri)*, haz. Selim Kaya, Kahramanmaraş 2004.
- , “On İkinci Asır Tarihçileri ve Muhammed bin Ali el-Azîmî”, *II. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler*, Devlet Basımevi, İstanbul 1937, s. 673-690.
- , “Anonim Tarih-i Âl-i Selçuk”, *Tarih Semineri Dergisi*, Sayı 1, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1937, s. 39-50.
- , “Malazgirt'e Doğru”, *Ülkü*, c. II, sayı: 24, 16 Eylül 1942, s. 3-6.
- , “Malazgirt”, *Ülkü*, c. 2, sayı: 23, 1 Eylül 1942, s. 3-4.
- , “Anadolu Selçukluları Tarihine Ait Bazı Kaynaklar”, *III. Türk Tarih Kongresi Ankara 15-20 Kasım 1943 Kongreye Sunulan Tebliğler*, TTK Yay., Ankara, 1948, s. 95-103.
- , “Musul ve el-Cezire'de Oğuz Türkleri”, *Türk Tarihinin Ana Hatları” Eserinin Müsveddeleri*, no. 51, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası.
- , “Dünya Tarihinin En Büyük İnsan ve Kumandanlarından Alp Arslan: Harpleri - Malazgirt Zaferi - Tarihteki Rolü - Ölümü”, *Tarih-Coğrafya Dünyası*, c. I, sayı: 6, 30 Ağustos 1959, s.401-408.
- , *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, Yay. Haz. Prof. Dr. Refet Yinanç, TTK Yay., I. Cilt, Ankara 2013, II. Cilt, Ankara 2016.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

MÜKRİMİN HALİL YINANÇ HOCANIN TARİHÇİLİĞİ HAKKINDA GENEL BİR DEĞERLENDİRME*

Prof. Dr. İlyas GÖKHAN**

Özet

Bu çalışmada, Mükrimin Halil Yinanç'ın tarihçiliği eserleri üzerinden tahlil edilecektir. Hocanın tarihçiliği öncelikle tüm çalışmalarına sirayet eden kişilik ve karakteriyle genel olarak değerlendirilirken aynı zamanda “*Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*” isimli eseriyle Selçuklular özelinde tetkik edilmeye çalışılacaktır. Tanıtımda önemine binaen eserlerinin meydana geldiği ortam ve kaleme alındığı dönem değerlendirilecek ayrıca Mükrimin Halil Yinanç'ın çalışmalarının üzerine ister istemez sinmiş olan üslupların ve tarih telakkilerinin neler olabileceğine mümkün olduğunca değinilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mükrimin Halil Yinanç, Ortaçağ, Tarihçilik, Selçuklular, Elbistan, Maraş

A GENERAL ASSESSMENT ABOUT THE HISTORIOGRAPHY OF HODJA MUKRİMİN HALİL YINANÇ

Abstract

In this study, Historiography of Mukrimin Halil Yınanc will be analysed by his works. His Historiography not only will be generally evaluated with personality and character that visible on all his works but also will be tried to be examined specific in The Seljuks with his book which named “*Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*”. In the Introduction, considering the importance of the environment in which the works are produced and the period in which the works are written as much as possible will be evaluated, and will be addressed what is the style and the history conception on the works of Mükrimin Halil Yinanç.

Key Words: Mükrimin Halil Yinanç, Medieaval, Historiography, Seljuks, Elbistan, Marash

Maraş'a bağlı Elbistan ilçesinde dünyaya gelen Ord. Prof. Mükrimin Halil YINANÇ, anne ve baba tarafından dedelerinin kadı ve müderris oldukları ilimle iç içe yaşayan köklü bir aileye mensuptur.⁶⁷⁶ Babası Halil Efendi de ailenin diğer fertleri gibi âlim bir zattı. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kadılık yapan Halil Efendi, 1900 yılında dünyaya gelen oğlunun eğitimiyle bizzat ilgilenmiştir. Babasının oğluna gösterdiği özenin karşılığını hayatının sonraki safhalarında da boşa çıkarmayacak olan Mükrimin Halil YINANÇ, daha 8 yaşındayken bile kabiliyeti neticesinde ilk yıllarında aldığı eğitimin semeresini Kur'anı hıfz etmekle vermiştir.⁶⁷⁷ Hocanın yetişkinlik döneminin bilinçaltını oluşturan bu 7-8 yaşlarındaki çocukluk devresinde gerek ailesinden gerekse çevresinden aldığı dersler onun daha sonraki hayatındaki eğilimlerini etkilemiş olması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim ilerideki yıllarda bir Ortaçağ mütehassısı olarak gördüğümüz Mükrimin Halil YINANÇ hocanın Ortaçağın özellikle de İslam Tarihi için kaynak dilleri arasında sayılan Arapça ve Farsçayı çocukluk yıllarında öğrenmesi, daha sonra Edebiyat Fakültesinde öğrenciliği sırasında ise İslam tarihiyle meşgul olmasıyla kolayca bağdaştırılabilir.

Mükrimin Halil YINANÇ hocanın hayatındaki nirengi noktalarından birini oluşturan 1916'da Darülfünun Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne kayıt yaptırmadan önce babasının görevi dolayısıyla ilk ve orta tahsiline sırasıyla Elbistan, Malatya, Mardin ve Diyarbakır'da farklı mekteplerde devam

* Bu çalışmaya katkılarından dolayı Arş. Gör Ahmet Enes Karakaya ve Doktora Öğrencisi Ayşe Çekiç'e teşekkür ederim.

** Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

⁶⁷⁶ Fehmeddin Başar, “Cumhuriyet Dönemi Tarihçileri / 1: Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç Hocaların Hocası”, Popüler Tarih, İstanbul 2006, Sayı 65, s. 80.

⁶⁷⁷ Hakkı Dursun Yıldız, “Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç ve Eserleri”, Tarih Dergisi, sayı 25, İstanbul 1971, s. 189.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ettikten sonra 1913 yılında İstanbul'a gelerek medreseye intisap etmesini isteyen babasını ikna etmiş ve lise düzeyindeki eğitimini Gelenbevi Sultanisi'nde tamamlamıştır.⁶⁷⁸

Ailesinden aldığı ilk eğitimin onun daha sonraki ilmî hayatını etkilediği muhakkaktır, fakat özellikle I.Dünya Savaşından sonra Almanya'dan göç edip İstanbul Dârülfünûnda ders veren Avrupa kökenli hocaların yanında Şemsettin Günaltay, Halim Sabit, Ahmet Refik, Fazıl Nazmi gibi Türk ilim adamlarından da faydalanması ona formal bir eğitime ek olarak tarihe kendi milli kimliğinden ödün vermeden çok kültürlü (multikültürel) bakabilme perspektifi sağlamıştır.⁶⁷⁹

Hocanın tarihçiliği kaynakları motamot günümüze yansıtmak şeklinde değil bilakis kendi döneminin dinamiklerine münasip bir şekilde pragmatiktir. Gerçi genel olarak toplumların topyekûn ıslahının mümkün olmadığı fikri kendisinde bir nebze hasıl olsa da⁶⁸⁰ faydacı söylemleri her daim ağır basar. Bu söylemleri nev-i şahsında I. Dünya Savaşı öncesinde çok uluslu bir imparatorluğun ifadesi olan Osmanlı'nın savaştan sonraki bakiyesi Türkiye Cumhuriyeti devletinin Türk milletinin sinesinde neşv-ü nema bulması ile temellenmiş olduğundan milli ve dini ölçeklidir. İlmî inkişafını toplumların sosyolojik temellerine ve bu minvaldeki taleplerine bağlar, dolayısıyla eserlerinde de tarih alanında çalışma yapacak araştırmacıların Batı tarzı bir mukallitçilikten çok edebiyat, felsefe ve tarih ilimlerini ihtiva eden özgün çalışmalar yapmaları için Arapça, Farsça, Yunanca ve Latinceyi çok ileri bir şekilde bilmelerini telkin eder.⁶⁸¹

Mükrimin Halil YİNANÇ, tarihçiyi genel kültürden mahrum kalmadan tarih hakkında ilmî ve felsefi kanaate sahip, metodoloji sahibi, gayretli, ifadelerini bir kaynağa isnat ettiren kişi şeklinde idealize eder. Ayrıca hoca uygulamada o güne kadar yapılan tarih ve tarihçiliği eski ve yeni usul olarak iki açıdan kategorizeye tabi tutar. Ona göre bir tarihçinin özgün eserler vermesinin tek çaresi daha önce de söylendiği gibi muhakkak Arapçayı ve Farsçayı öğrenip bu dillerdeki önemli eserleri modern usullere göre tetkik edebilmekten geçmektedir.

Mükrimin Halil YİNANÇ'ın tarihçiliği kendi tezine muhalif değil, bilakis iddiasını destekler niteliktedir. Kendisi Türk ve Selçuklu tarihine dair kıymetli eserler vermeden önce Arapça ve Farsça bilgisi ile yetinmeyip Almanca ve Fransızca'yı iyi derecede öğrenmiş, Paris kütüphanelerini tabiri caizse hatmetmiş ve o günün şartlarına uygun olarak Türk tarihine katkı sağlayacak özgün eserler vermiştir.

Bir tarihçide bulunması elzem olan tefekkürü yani analitik düşünce, elbette Mükrimin hocada birden oluşmamış, hayatında geçirdiği merhalelere mukabil olarak tedrici surette gerçekleşmiştir. Öğrencilik yıllarında çalışmalarında hikâyeci bir anlatımı benimseyen ilk denemelerinden sonra özellikle İstanbul Dârülfünûn'da aldığı formasyonun da etkisiyle muallimlik yaptığı dönemlerde çalışmalarında kendi yorum ve çıkarımlarını katmaya başlamıştır.⁶⁸² Özellikle 1933 yılındaki yükseköğretim reformuyla üniversiteye intisap eden Mükrimin Halil YİNANÇ hoca, ilmi birikimiyle çalışmalarını kemale erdirmiş diyebiliriz. Bu duruma en iyi örnek "*Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*" isimli çalışması ve İslam Ansiklopedisinde yayınladığı 32 adet maddesidir.

⁶⁷⁸Yıldız, s. 189.

⁶⁷⁹Hilmi Ziya Ülken, "Ord. Profesör Mükrimin Halil Yinanç", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, IX(1), s. 227.

⁶⁸⁰Muzaffer Acar, "Beşer Hukuku Hakkında Anket: Mükrimin Halil'in Fikirleri", Vakit, Sayı 7951, 1 Mart 1940, s. 1-3.

⁶⁸¹Mükrimin Halil Yinanç, "Türk darülfünunu Nasıl Olmalıdır?", Milliyet, nr. 734, 26 Şubat 1928, s. 5.

⁶⁸²Anadolu Mecmuasında çıkan "*Milli Tarihimizin İsmi*", "*Anadolunun Fethi*" ve özellikle de Türk Tarih Encümeni Mecmuasında çıkan "*Feridun Bey Münşeati*"nda bu durum gözlenmektedir. Bkz: Yinanç, "Milli Tarihimizin İsmi", Anadolu Mecmuası, Sayı 1, Sene: 1, 1 Nisan 1340, s. 1-6; Yinanç, "Anadolu Tarihi: Anadolu'nun Fethi (1-5)", Anadolu Mecmuası, Sayı 4, İstanbul 1340, s. 144-150; Sayı 5, İstanbul 1340, s. 200-205; Sayı 6, İstanbul 1340, s. 212-215; Sayı 7, İstanbul 1340, s. 265-268; Sayı 8, İstanbul 1340, s. 300-303; Yinanç, "Feridun Bey Münşeati" Türk Tarih Encümeni Mecmuası, nr 1, 1Kânunısani 1340, s. 37-46; nr. 2, 1 Mart 1340, s. 95-104; nr. 4, 1 Temmuz 1340, s. 216-226.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Hocamızın ilk çalışmalarındaki üslubu derslerinde ya da birebir yaptığı sohbetlerdeki belagatiyle münasip olup çok uzun olmayan tamlamalardan terkip edilmiş betimlemeler ve açıklamalarla doludur. Olaylar kimi zaman hikayeleştirilerek ve diyaloglar halinde verilir.⁶⁸³ Zamanla biyografi tarzında iptidai örneklerin yerini daha bilimsel anlamda liyakatli ve alanında söyledikleriyle çığır açacak çalışmalara bırakmıştır. Bu bakımdan Mükrimin Halil YİNANÇ hocanın ilk ilmi diyebileceğimiz çalışmaları Türk Tarihi Encümeni Mecmuasında yayınlamıştır. Burada, XVI. Yüzyılda yaşamış Feridun Ahmet beyin *Münşeatü's-Selâfin* adlı eserini tahlil ve tenkide tabi tutmuştur.

Her kim tarafından olursa olsun tarihçiliğin her zaman bir amaca yönelik yapılması keyfiyetini Mükrimin hoca iyi kavrayabilmiş, genelde tarihin özelliklerde Ortaçağ kaynaklarının yaşadığı devire bakan yönlerini değerlendirmiş ve onları kendi ef'al ve ahvaline göre çalışmalarında uygun bir şekilde kullanmıştır. Hocamız bütün bunları fitratıyla birlikte mezc edip uygularken yaşamış olduğu devrin kolektif bilincinin farkında olarak gerek derslerinde gerekse söylemlerinde icra etmiştir.

Mükrimin Halil YİNANÇ hoca tarihi kaynakları kaleme alan yazarları değerlendirirken onların nakilci, hikâyeci veya tasvirici olup olmadıklarını ve izah yöntemlerini tetkikten geçirir.⁶⁸⁴ Çalışmalarında Tarihçilere eserleri kaleme aldırın saiklerin neler olduğunu, eserlerin güvenilirlik derecelerini tahlil eder. Ana kaynak mesabesindeki eserlerin yazılış amaçlarına ve tertiplerine göre tasnif edilmelerini uygun bulur.⁶⁸⁵ Tarihi kaynakların tahlilinin yanında hocamız kendi dönemine yakın zamanda eserler kaleme almış tarihçilerin kaynak kullanımını, üslup tarzı ve çalışmalarının amaçlarını göz önüne alarak çıkarımlarda bulunur.⁶⁸⁶

Bu bakımdan Mükrimin Halil YİNANÇ'ın tarihçiliğini iki unsur üzerine inşa ettiğini söyleyebiliriz. Bunlardan biri tarih biliminin bir nesnesi olarak gördüğü kaynak ifadelerini olayların yaşandığı dönemde olduğu şekliyle kayıt altına alınmadıklarını göz önüne alarak tenkitçi bir yaklaşım sergilemesidir. Bir diğeri ise hocanın tarihçilik unsurunun da devreye girmesiyle olayların meydana geldiği andaki etkilerini belli prensipler üzerinden inkılabı uğrayarak günümüz toplumlarına olan sırayetlerini okuyabilmesi ve eserlerinde bunları yansıtabilmesidir. Fakat tıpkı Mükrimin Halil hocanın tarihçilik örneğinde olduğu gibi, bilinçli olarak yazılan her tarihte gelecek nesillerin tarihçi üzerindeki sorumluluğu geçmişe olan sadakati artırsa da çalışmalarındaki yönelimlerini muhakkak değiştirecektir. Geçmişten gelen pek çok belge, muhakkak efkâr-i umuminin çıkarları doğrultusunda seçilecek ya da okunacaktır. Bu durum, sosyal ve toplumsal tarihçilik olarak adlandırılabilir. Mükrimin Halil YİNANÇ hocanın tarihçilik açısından eserlerinde tatbik ettiği örnek de budur.

Toplumların tarihi içerisinde insanların tecrübe edindiği çeşitli alanların bulunuşu ve bunlar arasındaki etkileşimin tek boyutlu olmayışı sebebiyle aynı dönem içinde siyasi, ekonomik, düşünsel ve sosyal tarih gibi alanların farklı başlıklar altında işlenmesi, bazen bu alanların ortak ilişkisinden doğan tarihi olayların asıl sebeplerinin görülmesini engelleyebilmektedir. Mükrimin Halil YİNANÇ hoca çalışmalarını ise çok yönlü ele almaya gayret göstererek tarihçilikte yapılan yanlışlardan biri olan sathi

⁶⁸³ Bkz: Yinanç, “Bilal-ı Habeşi”, İslam Mecmuası, Sayı 36, 10 Eylül 1331, s. 12-16; Yinanç, “Abdullah b. Mes'ud”, İslam Mecmuası, Sayı 39, 6 Teşrin-i Sâni 1331, s. 11-16.

⁶⁸⁴ Yinanç, “Tanzimattan Meşrutiyete kadar Bizde Tarihçilik”, Tanzimat, C. II. Komisyon Maarif vekâleti, İstanbul 1940, s. 573-595.

⁶⁸⁵ Yinanç, “On İkinci Asır Taihçileri ve Muhammed bin Ali el-Azîmî, II, Türk Tarih Kongresi, Devlet Basım Evi, İstanbul 1937, s. 673-690.

⁶⁸⁶ Yinanç, “ Abdurrahman Şeref Efendi”, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, nr. 9 (86), Sene 15, 1 Mayıs 1341, s. 211-214, [Mükrimin Halil Yinanç bu makalesinde Abdurrahman Şeref Efendi'nin “*Tarih-i Devlet-i Osmaniye*” eserini değerlendirirken eserdeki ifadelerin referansları olacak kaynakların gösteriminin sınırlı olduğunu, cümle cümle kaynak göstermediğini, bunun sebebinin ise bu eserin bir ders kitabı mahiyetinde terkip edilmiş olmasından kaynaklanabileceğini söyler. Aynı eleştiriyi “*Tanzimat'tan Meşrutiyete kadar Bizde Tarihçilik*” adlı makalesinde Ziya Paşa'nın Endülüs adlı eseri için yapar. (Mükrimin Halil Yinanç, Ziya Paşa'nın eseri için kaynak kullanımının kısıtlı olduğu ve tarihi şahsiyetlerin isimlerinin yanlış yazıldığı değerlendirmesini yapmaktadır.)]

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

bakış açısı kırmaya çalışmış gibi gözüküyor. Fakat şahsi kanaatimizce hocanın tarihçilik bakımından asıl başarısı tarihin faydasına yönelik sorulacak pek çok soruyu Türk ve İslam tarihi açısından müspet tarzda cevaplayacak bir üslup sergilemiş olmasıdır. Bu açıdandır ki, tarihi gerçeklerin buldukları dönemde kalmadıklarını vurgular tarzda tarihi olayları yaşadığı döneme yansıttığı anlatımlarını dinleyen Prof. Sabri Esat Siyavuşgil “yaşadığımızın onun anlattıklarıyla karşılaştığımızda tarihin bir tekrirden ibaret olduğunu düşünürdük” demesi hocanın tarihçiliği açısından manidardır.

ANADOLU SELÇUKLULARI ÖZELİNDE MÜKRİMİN HALİL YİNANÇ’IN TARİHÇİLİĞİNE ÖZ BİR BAKIŞ

Tarihçilik: geniş bir vizyon, sağlam bir tetkik, yeterli dil formasyonu ve analitik düşünce tarzının yerleştiği kimselerde kemâl bulmaktadır. Osmanlı siyasasından yeni Türk devletine geçiş süreci hem tarih ilmi hem de tarihçilik açısından bir değişim/dönüşüm evresidir. Bu dönemde yetişen bir tarihçi olan Mükrimin Halil YİNANÇ da tarihî vakalara yaklaşımı ve kullandığı tarihsel metoduyla günümüz tarihçilerinin- bilhassa ortaçağ tarihçilerinin- gözlememesi ve örnek alması gereken bir şahsiyettir. Burada Mükrimin Halil YİNANÇ hocanın Anadolu Selçuklu tarihi özelinde tarih yazım metoduna ve yaklaşımlarına değinilecektir.

Anadolu, Türk Tarihi açısından uzun yüzyılları ve buna bağlı olarak sarmal olaylar dizisini bünyesinde barındıran bir coğrafyadır. Buradan hareketle Mükrimin Halil YİNANÇ da Türklerin Anadolu’ya ilk giriş sürecini detaylı bir şekilde araştıran ve Anadolu Selçuklu tarihini müstakil bir çalışma olarak telif eden ilk müellifimizdir. Mükrimin Halil YİNANÇ’ın Anadolu Selçuklularına matuf “*Anadolu’nun Fethi*” isimli eseri yayınlanmış önemli çalışmaları arasındadır. İlk kez 1934 yılında Akşam matbaasında yayımlanmış olan bu eser daha sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Zümresi yayını olarak 1944’te yeniden basılmıştır.⁶⁸⁷ Yakın zamanlarda ise, yeğeni Refet YİNANÇ tarafından düzenlenen ve yayına hazırlanan bu eser Mükrimin Halil YİNANÇ’ın 1934’deki çalışmasının ikinci cildi olarak düşündüğü fakat ömrü vefa etmediği için yayımlayamadığı notlarında eklenmesiyle daha düzenli bir şekilde derlenip okuyucuya sunulmuştur.⁶⁸⁸

Mükrimin Halil Hoca’nın Anadolu Selçuklu tarihi yazımında kendine has kullandığı bazı yaklaşımları/yöntemleri mevcuttur. Bu yaklaşımların ilki Anadolu Selçuklu tarihini kendi çağı minvalinde ele almak ve değerlendirmektir. Bunun için de eserini, Anadolu Selçuklu tarihine yer veren ana kaynaklar ekseninde ele almış ve çözümlenmiştir. Bu yöntemin ne denli önemli olduğu Fuat Köprülü’nün “*Anadolu Selçuklular Tarihi’nin Yerli Kaynakları*” isimli makalesinde genişçe anlatılmaktadır. Tarih yazımında ana kaynakların önemini yeterince idrak eden Mükrimin Halil Hoca da eserini oluştururken Selçuklular devrinde kaleme alınmış kaynakları mukayeseli bir şekilde ve gerekli açıklamalarla kullanmıştır. Genel olarak ana kaynaklara şöyle bir göz attığımızda: Ahmet Niğidi “*el-Veledü’ş-Şefik*”, Kerimüddin Mahmut Aksarayî “*Müsameretü’l-Ahbar*”, İbn Bibi “*el-Evâmirü’l-Alâ’iyyefi’l-Umûri’l-Alâ’iyye*”, Ebu’l-Ferec “*Tarih*”, Azimî “*Tarih*”, İbnü’l-Esir “*el-Kâmil fi’t-Tarih*”, Reşidüddin “*Camiü’t- Tevârih*”, Hamdullah Müstevfî “*Tarihi Güzide*”, Urfalı Matheos “*Vekayiname*”, Mikhael Psellos “*Kronoğrafya*”, Bedreddin Mahmud Aynî “*İgdü’l-Cümân...*”, gibi önemli eserler genel bibliyografyanın az bir yekûnunu tutmaktadır. Mükrimin Halil hoca ana kaynakların yanında Anadolu Selçuklu Tarihiyle bağlantılı olan telif eserleri kullanmayı da ihmal etmemiştir. Fakat Anadolu Selçuklu Tarihiine dair Türkiye’de yazılmış ilk müstakil eser olarak “*Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*” isimli eserin orjinalitesi ulaşılabildiği kadarıyla Anadolu’nun yerli kaynaklarına başvurularak yazılmasında gizlidir.

Anadolu Selçuklu Tarihi Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarında yazılmış ve Türklerin muayyen bir zamanda teşkilatlandığı bir siyasî organizmanın çerçevesini betimlemekle beraber devletin sosyolojik açıdan çözülmesi temellerini de belirlemeye matuf bir çalışmadır. Mükrimin Halil

⁶⁸⁷Fehameddin Başar, “Cumhuriyet Dönemi Tarihçileri/ 1: Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç Hocaların Hocası”, Popüler Tarih, Sayı 65, İstanbul, 2016, s. 80-81.

⁶⁸⁸Mükrimin Halil Yinanç, Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I-II,(haz. Refet Yinanç), TTK, Ankara, 2013(C. I), 2014(C. II).

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

YİNANÇ'ın Türk – İslam tarihine olan ilgisi ve bunun gereği olarak da alanda ilmî yetkinliği eserini kaleme alırken kendisine büyük avantaj sağlamıştır. İki cilt halinde ve ikinci cildi Mükrimin Halil Hocanın notlarından hareketle derlenen “*Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*” isimli eser Selçuklu siyasi tarihini ele almakla beraber Anadolu sosyal tarihini de inceleyen bir çalışmadır. I. Cilt Anadolu'nun fethi ve Türklerin devletleşme sürecini anlatmaktadır. Bunun yanında Haçlılarla ve diğer Türk hanedanlıklarıyla (Artukoğulları, Danişmendliler, Mengücekler ve Saltuklular) girilen mücadeleler de işlenen konular arasındadır. Ayrıca Bizans'ın *Thema* sistemi, Selçuklu idarî teşkilatlanması, Anadolu'nun içtimai yapısı, Danişmendname ve Danişmendliler ile Anadolu Türk tarihi kaynakları hakkında bilgi verilmektedir. Siyasi anlamda I. Cilt III. Kılıçarslan ile bitirilmekte yani Anadolu'nun Türk iskânına açılmasından XIII. Yüzyılın başlarına kadar Türkiye Selçuklu tarihi anlatılmaktadır.

Eserin ikinci cildi ise, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in İkinci saltanatından (1205) başlayarak II. Gıyaseddin Mesud'un birinci saltanatının sonuna kadar (1296) olan tarihsel süreci içermektedir. Bu cilde ek olarak III. Alâeddin Keykubad (1296-1301) ve II. Gıyaseddin Mesud'un ikinci saltanat devri de (1302-1308) Refet YİNANÇ tarafından eklenmiştir. II. cilt birinci cilde nazaran Selçuklu tarihi bağlamında daha ilgi çekici yaklaşımlar ihtiva etmektedir. Bu yaklaşımların ilki ikbal devri olarak maruf olan I.Alâeddin Keykubad devrine (1220-1237) yönelik düşündürücü eleştiriler olarak karşımıza çıkmaktayken ikincisi ise eleştirel birinci yaklaşımın devamı niteliğinde de düşünebileceğimiz Anadolu Selçuklu idarî mekanizmasının Moğol tazyikinden evvel bozulmaya/soysuzlaşmaya başlaması meselesidir - ki müellif burada İbn Haldun'un “*asabiyyet*” savı üzerinden değerlendirmeler yapmaktadır. Bunların yanında Moğol istilasıyla beraber Anadolu'da inkişaf eden tasavvuf çevresinin içtimai yönden etkisi de –popüler anlamda tamamen olumlu yönde yapılan değerlendirmelerin dışında- gerçekçi bir bakış açısıyla ele alınmaktadır.

Yinanç Hoca, bir Anadolu Milliyetçisidir. 1920'li yıllarda bir grup arkadaşı ile birlikte Anadolu Mecmuasını çıkarır. Bu mecmuanın amacına uygun olarak kaleme aldığı yazılarında Selçukluların parçalanması ve yıkılmasında yabancı yerlerden gelen âlim, şair ve yöneticilerin paylarının büyük olduğunu yazar. O ilk bozulmanın Sultan I. İzzeddin Keykavus (1211-1220) zamanında başladığını yazarak, onun Anadolu'nun kapılarını ilk defa yabancılara açtığını belirtir. Çok ağır ifadelerle bu yabancı unsurların mansıp peşinde koşarak büyük servetler edindiklerini ve sultanların gözünden yerli unsurları düşürdüklerini yazar. Yinanç Hoca, sultanın İran medeniyetinin meftunu olduğunu bu yüzden de İranlı ulema ve şuarayı memleketine çağırıldığını, yabancılara kapalı olan memleketin kapısını açtığını belirtir. Ona göre, bu tarihten sonra her memlekette çok derbeder serseriler Anadolu'ya gelecekler, ilim ile beraber riyakârlığı, taassubu, kötü ahlakı birlikte getireceklerdir. Farisilerin vezirlik, münşilik, müstevfilik, tuğralık, tercümanlık, haciplik, kâtiplik, kadılık gibi mansıpları işgal ederek ondan sonra da memlekette tutunabilmek için sultanları mutlakiyete teşvik ederek Anadolu asilzade beylerini öldürtmeye ve sarayı ele geçirdiklerini belirtir. Böylece Anadolu'da idare yabancılara eline geçer.⁶⁸⁹

Mükrimin Halil Hoca'nın Türkiye Selçuklu Devletine en parlak dönemi yaşatan ve bir ikbal devri olarak görülen Sultan I. Alaeddin Keykubad'ı da ağır şekilde eleştirir. Onun (1220-1237) devrini değerlendirirken dikkatten kaçmayacak bir şekilde altını çizdiği nokta-i nazar devletin siyasi konjonktürde yakalamış olduğu gücü idare dinamizminde tutturamamış olduğudur. Moğol istilası dışarıdan gelen yani harici bir meseledir, bu meseleyi çözümden ziyade çözümsüzlüğe götürecek maraz ise içerdedir. “*Yetiştikleri memleketlerde mevki kazanamamış bu aç ve haris serseriler Anadolu'ya akın akın gelmeye ve padişaha, saraya, şehzadelere ve emirlere hulule başladılar. Bir taraftan muvaffakiyet için her türlü fezâyihin irtikâbına cevaz veren ve göz yuman bu adamlar padişahları ve beyleri hilekarlığa alıştırdıkları gibi diğer taraftan padişahların “lâ-yüs'elammâ-yef'al” (sorgulanamaz) olduğu, yeryüzünde Allah'ın gölgesi ve halifesi bulunduğu hakkındaki kanaatlerini tamim ettiler...eski İran şahları gibi müstebid bir zihniyetle hareket etmeye, taht-*

⁶⁸⁹ Yinanç, C. II, Selçuklular Devri, s.42.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

idarelerindeki insanları kul addetmeye başladılar".⁶⁹⁰ Görüldüğü gibi burada devlet kademelerindeki bozulma ve bunun yönetime olan olumsuz etkileri dile getirilmektedir. Bilhassa İran etkisinin devleti asıl Türk harsından uzaklaştırdığına ve çöküşe sürüklediğine değinilmektedir. "Oğuz töresi mucibince Oğuz neslinden olan hakan, emaretleri Oğuz neslinden olan beylere tefviz ederdi. Oğuz beyleri Hakanın tebaası değil, silah arkadaşı ve hemşehrisiydi...Anadolu Selçukî selâtini de Giyaseddin Keyhüsrev-i evvel devrine kadar bu tarik-i misalîden ayrılmamışlar; Oğuz neslinden olan emirlerine kul, köle, uşak değil silah arkadaşı ve hemşehri muamelesi yapmışlardı".⁶⁹¹ Bilhassa 1200'lü yıllarda başlayıp Alâeddin Keykubad devrinde zirveye ulaşan yönetici zümreyi yabancılaştırma politikası birçok Türk beyinin yönetimden uzaklaşmasına yahut öldürülmelerine sebep olmuştur. Moğol istilasıyla beraber devleti çöküşe sürükleyecek olan zümrelerde işte bu yabancılar olacaktır. Onları bu denli ikiyüzlü davranmaya iten sebep ise Anadolu coğrafyasıyla herhangi bir ünsiyet kuramamaları ve Selçuklu devlet mekanizmasıyla içselleşememeleridir. "Padişahıtan uzaklaşan, yabancılar elinde baziçe olan Anadolu, Moğollar'ın hücumuna uğrayacak; vaktiyle bütün Avrupa âleminin kürre-i arzı lerzân eden çelik zırhlı, mutaassıp, hadsiz hesapsız, kalabalık insan kitlesinden terkip edilen müthiş ordularını tarumar ettiği halde bu defa üç buçuk göçebe ordusuna karşı bozulacaktır. O zaman Anadolu'nun re's-kârında bulunan yabancı ve serseri herifler memlekete hıyanet edecekler, Moğollara casusluk eyleyecekler, memleketi onlara peşkeş çekecekler ve Anadolu'yu maddeten de inkıraza sürükleyeceklerdir".⁶⁹²

Mükrimin Halil YİNANÇ'ın yönetim kademelerine Anadolu'ya dışarıdan gelen insanların istihdamını eleştirmesinin iki sebebi vardır. Bunun ilki bu insanların Anadolu coğrafyasının ne zorluklar ve mücadelelerle alındığını bilmemelerinden ve bu sebepten ötürü de Anadolu coğrafyasıyla ünsiyet kuramamalarından dolayı Anadolu'yu bir vatan olarak görmemeleridir. Doğal olarak da savunma gereğini yerine getirememektedirler. İkinci sebep ise İbn Haldun'un devletlerin kuruluşunda ve yıkılışında ana unsur olarak gördüğü asabiyye ruhunun körelmesi meselesinde gizlidir.⁶⁹³ Burada önemle vurgulanan nokta Anadolu coğrafyasına dışarıdan gelen yabancı ırkların hem yönetim kademelerinde yer almaları hem de sosyal hayatta etkin olmalarıdır. Bu da bir takım olumsuzlukları beraberinde getirir. Bilhassa Moğol istilasıyla Anadolu'ya gelen farklı dinî algılar ve tasavvufî yorumlara sahip derviş zümreleri üzerinde durulur: "Moğollar'ın Maverâünnehir'i ve İran'ı istilasından sonra geri taraftan gelen serseriler gittikçe çoğalmaya, memlekette ahlaksızlık ve nifak tohumu ekmeye başladılar. İran, Irak, Suriye ve Azerbaycan'dan gelen hoca ve şeyhler de şahsi emel ve menfaatlerini tatmine, yahud şahsî kanaat ve akidelerini tamime çalışmakta idiler. Ekserisi İran mahsulü olmak dolayısıyla mütezellil, riyakar, ahlakî faziletlere lâkayd, tasavvuf perdesi altında bütün menhiyyâtümbah gören meşkukü'l akide bir takım kimselerden ibaret bulunuyorlardı. Hele bir kısmı mülhîd ve batınî idiler. Bunlar halk arasına yayılarak, ümeraya hulul ederek rol oynamaya başladılar. Aslen ve neslen memlekete yabancı olan bu adamlar güya Anadolu'yu manen irşada geliyorlardı."⁶⁹⁴ Mükrimin Halil hoca bu görüşünü Babaî isyanının oluşumu ve Anadolu Selçuklu devletine verdikleri zarar mucibince delillendirmektedir. Bu duruma ek olarak bir Vefaî şeyhi⁶⁹⁵ olan Baba İlyas-ı Horasanî ile halifesi Baba İshak'ın halkı nasıl isyana hazırladığını şu veciz sözlerle dile getirmektedir: "Baba İshak Köylere ve Türkmen obalarına giderek onları kandırıyor, muttasıl gözü yaşlı, melûlü'l-kalb, dünya ve mâfihâdanfâriğ olmuş görünerek herkesi samimiyetine inandırıyor. Ondan sonra Horasanlı Baba İlyas ve müridi Baba İshak Amasya taraflarında faaliyete başladılar. Orada da aynı

⁶⁹⁰ Yinanç, Selçuklular Devri, C. II, s.56.

⁶⁹¹ Yinanç, Selçuklular Devri, C. II, s.55.

⁶⁹² Yinanç, Selçuklular Devri, C. II, s.61.

⁶⁹³ İbn Haldun, Mukaddime, (haz. Süleyman Uludağ), Dergah yay., İstanbul, 2016, s. 352- 355.

⁶⁹⁴ Yinanç, Selçuklular Devri, C. II, s.57.

⁶⁹⁵ Ahmet Yaşar Ocak, Ortaçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri Selçuklu Dönemi, "Babaîler İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu'da İslam Heterodoksisinin Doğuş Ve Gelişim Tarihine Kısa Bir Bakış", Kitap yay., İstanbul, 2014, s. 76.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

*tarzda hareket ederek kerametlerine herkesi ikna ettiler.*⁶⁹⁶ Mükrimin Halil Hoca'nın sosyal zeminden yeterli desteği bularak devleti siyasî inkıza uğratacak bir başkaldırıya tevessül eden bu zümreyi şiddetle eleştirmesinin en önemli nedeni Anadolu Türklerinin yabancılar tarafından teşvik edilerek ihtilale sevk edilmeleri ve böylece de saf Türkmenler'in büyük bir kırıma maruz kalmaları, devamında da Selçukluların yıkım sürecine girmeleridir. Hoca'nın Tasavvufi zümrelere karşı olan olumsuz yaklaşımında ana sebep Babaî isyanının Anadolu'ya bıraktığı büyük yıkım olsa da, aileden aldığı muhafazakâr dinî formasyonu da göz ardı edilmemelidir. Baba İlyas'ın Anadolu'lu olmadığını, İran'da yaşayan bir akideyi Anadolu'ya getirdiğini, onun müritlerinin çoğalarak her tarafta onun propagandasını yaptıklarını ve evliya olduğuna inandırdıklarını belirtmektedir. Baba İlyas'ın müridi olan Baba İshak'ın “ *Muhteris sergüzeşti bir kimse olduğunu, halkı avlamak usullerini güzelce öğrendiğini, Anadolu'nun saf ve mert insanlarını avlamaya ve mürit yapmaya çalıştığını, herkesi kendileri gibi saf ve mert zanneden Anadolu'nun saf ahalisinin bu kabil ve serseri insanları kendilerinden sayarak onlara inandıklarını, dost suretinde görünen bu insanların gizli emellerinin olduğuna ve ulvi değerleri kendi amaçları için kullandıklarını* ” ifade etmektedir.⁶⁹⁷

Görüldüğü üzere Mükrimin Halil Hoca Anadolu Selçukluların yıkımını sadece merkez eksenli bozulmaya ve aksaklıklara dayandırmıyor aynı zamanda toplumsal tabanda yer edinen sorunları da değerlendiriyor. Bilhassa Babaîler hakkında öne sürdüğü ve onların toplumsal hafızayı ne denli ele geçirdiği hakkındaki değerlendirmesi daha sonraki çalışmalara temel teşkil ettiği muhtemeldir. Osmanlı kuruluş devrine dair son zamanlarda yapılan ciddi çalışmalar ışığında Aşıkpaşazade'nin Baba İlyas'ın torunu olduğu ve Şeyh Edebalı'nın da Vefâî tarikatı silsilesine bağlılığı göz önünde bulundurulduğunda; Aşıkpaşazade'nin, Şeyh Edebalı ve Osman Bey arasında kurduğu esaslı yakınlığın mantıklı bir açıklaması ortaya çıkmaktadır. Aşıkpaşazade ilk müstakil Osmanlı tarihini yazarken sadece siyasi bir kronografya yazma amacı gütmemiş aynı zamanda Şeyh Edebalı kanalıyla vaktiyle Selçuklulara başkaldıran dedesi Baba İlyas'ı ve Vefâî tarikatını da aklamıştır.⁶⁹⁸ Bu tarihsel çıkarım, Mükrimin Halil Hoca'nın da belirttiği gibi Babaîler'in Anadolu'da vücuda getirdiği kökleşmenin ileriki yüzyıllara yansımalarıdır.

Sonuç

Mükrimin Halil YİNANÇ'ın tarihçiliğini derli toplu olarak ortaya koyan en önemli eseri şüphesiz Selçuklular Devri Türkiye tarihi adlı eseridir. Bu eserde genel itibarıyla Selçuklu Türkiye'si coğrafya (Anadolu) temelli ele alınmakta ve değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım tarihî sebep sonuç sarmallarının çözümünde kolaylık sağlarken, herhangi bir boşluğun oluşmasına da mahal vermemektedir. XI. asırdan başlayarak Anadolu coğrafyasında kurulan Selçuklu hanedanı, akabinde beylikler devri, Osmanlı çağı ve Cumhuriyet devri olarak Anadolu Türklüğünün farklı inişli çıkışlı siyasî yapılanmasını bir bütün olarak değerlendirmektedir. Mükrimin Halil Hoca'nın bu yaklaşımı ise tarihsel süreklilik açısından yanılma payını ortadan kaldırmaktadır.

⁶⁹⁶ Yinanç, Selçuklular Devri, C. II, s.158.

⁶⁹⁷ Yinanç, c. II, s.158.

⁶⁹⁸ Ahmet Yaşar Ocak, Yeniçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri Osmanlı Dönemi, “ Ahilik Ve Şeyh Edebalı: Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Tarihi Açısından Bir Sorgulama”, Kitap yay., İstanbul, 2012, s. 13- 22.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

KAYNAKÇA

- ACAR, Muzaffer, “ Beşer Hukuku Hakkında Anket: Mükrimin Halil’in Fikirleri”, **Vakit**, Sayı 7951, 1 Mart 1940, s. 1-3.
- BAŞAR, Fehameddin, “Cumhuriyet Dönemi Tarihçileri / 1: Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç Hocaların Hocası”, **Popüler Tarih**, İstanbul 2006, Sayı 65 s. 76-81.
- İBN HALDUN, **Mukaddime**,(haz. Süleyman Uludağ), Dergah yay., İstanbul, 2016.
- OCAK, Ahmet Yaşar, **Ortaçağlar Anadolu’sunda İslam’ın Ayak İzleri Selçuklu Dönemi**, “Babaîler İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu’da İslam Heterodoksisinin Doğuş Ve Gelişim Tarihine Kısa Bir Bakış”, Kitap yay., İstanbul, 2014, s. 69- 102.
- OCAK, Ahmet Yaşar, **Yeniçağlar Anadolu’sunda İslam’ın Ayak İzleri Osmanlı Dönemi**, “ Ahilik Ve Şeyh Edebalı: Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Tarihi Açısından Bir Sorgulama”, Kitap yay., İstanbul, 2012, s. 13- 22.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, “Ord Profesör Mükrimin Halil Yinanç”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, IX(1), s. 227-229.
- YILDIZ, Hakkı Dursun, “Ord. Prof. Mükrimin Halil yinanç ve Eserleri”, **Tarih Dergisi**, sayı 25, İstanbul 1971, s. 189-169.
- YİNANÇ, Mükrimin Halil, “Abdullah b. Mes’ud”, **İslam Mecmuası**, Sayı 39, 6 Teşrin-i Sâni 1331, s. 11-16.
- , “Abdurrahman Şeref Efendi”, **Türk Tarih Encümeni Mecmuası**, nr. 9 (86), Sene 15, 1 Mayıs 1341, s. 211-214.
- , “Anadolu Tarihi: Anadolu’nun Fethi (1-5)”, **Anadolu Mecmuası**, Sayı 4, İstanbul 1340, s. 144-150; Sayı 5, İstanbul 1340, s. 200-205; Sayı 6, İstanbul 1340, s. 212-215; Sayı 7, İstanbul 1340, s. 265-268; Sayı 8, İstanbul 1340, s. 300-303.
- , “Bilal-ı habeşi”, **İslam Mecmuası**, Sayı 36, 10 Eylül 1331, s. 12-16.
- , “Feridun Bey Münşeati” **Türk Tarih Encümeni Mecmuası**, nr 1, 1Kânunisani 1340, s. 37-46; nr. 2, 1 Mart 1340, s. 95-104; nr. 4, 1 Temmuz 1340, s. 216-226.
- , “Milli Tarihimizin İsmi”, **Anadolu Mecmuası**, Sayı 1, Sene: 1, 1 Nisan 1340, s. 1-6.
- , “On İkinci Asır Taihçileri ve Muhammed bin Ali el-Azîmî, **II, Türk Tarih Kongresi**, Devlet Basım Evi, İstanbul 1937, s. 673-690.
- , **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I-II**,(Haz. Refet Yinanç), TTK, Ankara, 2013(C. I), 2014(C. II).
- , “Tanzimattan Meşrutiyete kadar Bizde Tarihçilik”, **Tanzimat**, C. II. Komisyon Maarif vekaleti, İstanbul 1940, s. 573-595.
- , “Türk Darülfünunu Nasıl Olmalıdır?”, **Milliyet**, nr. 734, 26 Şubat 1928, s. 5.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

MÜKRİMİN HALİL YINANÇ'IN TARİH TEZİNDE SELÇUKLU TARİHÇİLİĞİNİN ROLÜ⁶⁹⁹

Dr. Mustafa KÖK⁷⁰⁰

Giriş

Hiç şüphesiz “herhangi bir seviyede toplum” olmanın üstüne çıkmış ve “milliyet” bilincinin farkına varmış her toplum “millî bir tarih”e sahiptir. Düşünce tarihlerinde “millet” ile “tarih” ilişkisinin, hele de “millî tarih” kavramının ne zaman doğduğu tartışılrsa da nihayetinde bugün bir olgu olarak “millî tarih”in her millet için vazgeçilmezliği tartışılmaz bir gerçekliktir diyebiliriz.

Batıda olduğu gibi bizde de millî tarih tartışmalarının, özellikle de “millî tarihimizin adı ve sınırları” meselesinin milliyet ve milliyetçilik cereyanlarıyla yaşıt olduğu, en hararetli tartışmaların da Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayıp II. Meşrutiyet Yıllarında yaşandığı, Millî Mücadele yıllarında devam ettiği, Cumhuriyetle dahi son bulmadığı bilinmektedir. Osmanlıcılık, İslâmcılık, Türkçülük, Batıcılık (Garpcılık) cereyanları içerisinde en hararetli konulardan birisinin bu, “millet ve milliyet meselesi” olduğu, malumdur. Bizim milletimizin adı nedir? “Osmanlı” mıyız, “İslam” mıyız, “Türk” müyüz? soruları üzerine başta tarihçiler ve sosyologlar olmak üzere, her meslekten düşünürler yüzlerce makale, onlarca kitap yazmışlardır. Namık Kemal'lerden, Babanzâde Naim'lerden, Mehmet Âkif'lere, Yusuf Akçura'lardan, Ağaoğlu Ahmet'lerden Ziya Gökalp'lara, Abdullah Cevdet'lerden, Kılıçzade Hakkı'lara kadar uzanan nice ismi hemen herkes bir çırpıda sayabilir. Ama genel kanı, İmpatrorluk'un yıkılıp elde sadece Anadolu ve Trakya'nın bir kısmı kalınca, bu topraklar üzerinde adına “Türkiye Cumhuriyeti” dediğimiz yeni bir rejim de kurulunca, bu tartışmalar yeni boyutlar kazanmış, bu realiteyi içine alacak şekilde yeni seyir defterleri açmaya başlamıştır.

“Millî Tarih Tezi” ve “Anadoluculuk”

Başka bir çalışmamız vesilesiyle⁷⁰¹ temas ettiğimiz gibi, önce 1921'den itibaren çıkan *Dergâh* dergisinde Anadolu'yu esas alan bir milliyet ve buradan doğması istenen bir milliyetçilik cereyanının temelleri atılmaya çalışılmıştır. Yahya Kemal çevresinde daha çok da romantik temalar eşliğinde karşımıza çıkan bu harekete, Anadolu'nun toprağından tarihine yürüyen, sanatını ve folklorunu dayanak olarak kullanmak isteyen, düşüncelerini elle tutulur gerçekler etrafında temellendirmek çabasında olan hayli naif bir yaklaşımdır, denebilir. İçlerinde meslekten/profesyonel tarihçi yok gibidir. 1924'den itibaren yayımlanan *Anadolu* mecmuası ise aksine meslekten bir tarihçi etrafında yola çıkar: Mükrimin Halil Yinanç. Malî ve sosyal dokusunun gerisinde ise, Millî Mücadele'yi kan ve ateş içerisinde gerçekleştirmiş olan Birinci Meclis'in Muhalif Kanadı'nın lideri sayılan Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Ulaş vardır.

Yukarıda söylediğimizi şöyle temellendirelim: 1924'te *Anadoluculuk fikri* etrafında bilim, sanat ve siyaset adamlarının desteğiyle çıkan *Anadolu* mecmuasından sadece üç yıl önce 1921'de *Yahya Kemal*'in öncülüğünde yayımlanan *Dergâh* dergisinde esasen bu anlayışın fikrî temellerini buluyoruz. Burada, Yahya Kemal'in Batıda okuduğu yıllarda etkisinde kaldığı Fransız düşünürlerini işaret etmek gerekiyor: Bunlar - Fustel de Coulange, Camille Julian, Albert Sorel gibi – zamanın ünlü Fransız tarihçileridir. Yahya Kemal'in hareket noktası, özellikle Camille Julian'ın bir sözüdür: “En mille en le sol de France, a créé le peuple français.” Yani, *Fransa'nın toprağı bin yılda, bir Fransız milleti yarattı...* O, Nihat Sami Banarlı'ya anlattığı hâatırlarında, bu cümlenin kendisinin imdadına yetiştiğini vurgulayarak “beni, milliyetimizin ve vatanımızın oluşmasına dair dağınık düşüncelerden birdenbire, yeni bir istikamete sevk etti” diyor. Adile Ayda'ya da aynı konuda şunları söylemiştir: “O zaman toprağın mühim bir şey olduğunu, milliyetin bir unsuru olduğunu anladım. Bizi de yaratan Anadolu ve Rumeli Toprağı idi.” Yahya Kemal, milleti zaman bakımından da sınırlamak gerektiği

⁶⁹⁹ 17-18 Kasım 2016 tarihinde Kahramanmaraş'ta yapılan *Uluslar-arası Selçuklu Sempozyumu*'nun “Mükrimin Halil Yinanç Oturumu”nda sunulan tebliğ metnidir.

⁷⁰⁰ E. Felsefe Öğr. Üyesi; mustafakok47@hotmail.com

⁷⁰¹ Mustafa Kök, “Türk Milliyetçiler Derneği'nden, Türkiye Milliyetçiler Cemiyeti'ne..” *Türk Yurdu*,

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

düşüncesiyle, tıpkı Fransız milletinin teşekkülü gibi, 1071'den bu yana Selçuklu ve Osmanlı asırları içerisinde *bu toprakların da Anadolu, Rumeli ve İstanbul'da, sekiz-dokuz yüz yıl içerisinde manzarası, mimarisi, dili, devleti ve bütün medeniyetiyle yepyeni bir millet yarattığına* inanır⁷⁰². Bu değerlendirmeye dikkat edilirse, sadece bir tarih mütalâasından öte coğrafyayla ilişkilendirilen bir kültür ve medeniyet temellendirilmesi olduğu, bu anlamda başlı başına bir fikrî tez mahiyeti taşıdığı gözden kaçmayacaktır. Nitekim bu fikir daha sonraları sadece mesleken tarihçilerle, meselâ bir Mükrimin Halil Bey'le, ardından gelecek büyük bir Arkeolog da olan Remzi Oğuz Arık'la bile sınırlı kalmamış, sahalarında ünlü olan çeşitli dallardan bilim, edebiyat ve felsefe adamlarınca devam ettirilmiş; Şevket Râşit Hatipoğlu'larından, Hıfzı Oğuz Bekata'lara, - bir dönem için de olsa - Ziyaeddin Fahri'lerden Mehmet Kaplan'lara, Hilmi Ziya'lardan Nurettin Topçu'lara kadar savunucu bulmuştur.

Daha yakından Mükrimin Halil Bey'e gelirse; *Anadolu mecmuası*'nda - Anadolu'nun fethi dâhil - bu konularda toplam dokuz ayrı makale yazmış olmakla beraber özellikle birincisi, "Millî Tarihimizin İsmi" yazısı, görüşlerinin temelini oluşturuyor. O, Anadolu'daki tarihî maceramıza dikkat çekerek, şöyle diyor: Bizde öteden beri "Hanedanlar değişince mütemadiyen devletin, milletin, memleketin ismi değişiyordu. Onun için, her müverrih mensup olduğu memleketin ve milletin tarihine başlangıç olarak, zamanında iktidar makamında bulunan hanedanın saltanatını esas kabul ederdi. Eski hanedanı kendinden addetmez, eski hükümeti ayrı bir devlet telakki ederdi. Bizim tarihçilerimiz de aynı telakki ve zihniyet ile hareket ederek milli tarihimizi bir kül halinde derlememişler, devlete müşterek bir isim vermemişlerdir." Daha sonra Osmanlı'ya işaret ederek şöyle söylüyor: "Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan sonra bütün müesseselerin ismi değişti. (...) Osmanoğulları'nın uzun asırlar devam eden hâkimiyetleri esnasında vatanımızın ismi "Osmanlı Memleketi" ünvanını almış ve Anadolu Türkü'nün kaldırmış olduğu memleketler, Anadolu ile birlikte bu isim altında yâd olunmaya başlamıştı. Tanzimat'tan sonraki zaman zarfında "Memleket-i Osmaniye" ismi her tarafta yayılmış, açılan mekteplerde milli tarihimiz Osman Gazi'den itibaren okutulmuş... Osmanlı hânedanından evvelki zamanların unutturulması için çok çalışılmıştır." Bu yanlış anlayışın, bugüne kadar devamına işaret ederek tarihçiler arasında hâlâ kendi tarihimizi "Selçuklu Tarihi", "Osmanlı Tarihi" isimleri altında, birbirinden tamamen ayrı iki milletin tarihi farz edenler bulunduğu vurgu yapıyor. Ancak "Millet cereyanının bizde inkişafından sonra tarihimize 'Türk Tarihi' ismi verilmeye başlandı." diyor. Mükrimin Halil Bey'e göre, "Türk Tarihi" sözü de maksadı tam olarak ifâde etmez. Çünkü:

'Türk Tarihi' denilince her şeyden önce bizim tarihimiz değil, 'Türkistan Tarihi' hatıra gelebilir. Eski zihniyeti kabul eden ve bunu bir cereyana uydurmak isteyen bazı kimseler millî tarihimizin ismini 'Osmanlı Türkleri Tarihi' diye isimlendirmeye başladılar. 'Osmanlı Türkleri' diye tarihte bir ulus yoktur. (...) Bugün Kastamonu, Maraş, Diyarbakır halkına, Güney ahâlisine, 'Osmanlı Türkü' dersek, Sultan Selim'in vefatı zamanından evvelki zamanlar için ne isim vereceğiz. Buraları o zamanlar İsfendiyarzâdeler'in, Dulkadiroğulları'nın, Akkoyunlular'ın ve Karamanoğulları'nın elindedir; o zaman bunlara İsfendiyâr Türkü, Dulkadir Türkü, Akkoyunlu Türkü, Karamanlı Türkü mü diyeceğiz? (...) Demek oluyor ki Osmanlı Türkü, Selçuklu Türkü, Karamanlı Türkleri, mânasız tabirlerdir. Bunların hepsi birdir. (...) Hülâsa, Türk cemaat ve cemiyetlerini hanedan isimleri ile isimlendirmek ilim dışı ve mânasız bir harekettir. Bu böyle olduğu gibi, tarihimizi de Selçuklu Tarihi, Osmanlı Tarihi, Karamanlı Tarihi ilh. Ünvanlarla isimlendirmek aynı şekilde ilim dışı bir harekettir. 'Osmanlı Türkleri' namıyla bir millet mevcut olmadığı için, 'Osmanlı Türkleri Tarihi' de olamaz."

Mükrimin Halil Yinanç, yukarıdaki mütalâasından sonra şu önemli soruyu sorar : "O halde millî tarihimizin ismi nedir? Ve şu özet cevabı verir (önemine binaen olduğu gibi alıyoruz):

⁷⁰² Bkz: Beşir Ayyazoğlu, *Yahya Kemal - Ansiklopedik Biyografi* - Kapı yay, İstanbul, 2008, s. 249 vd.; *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* "Anadolu Mecmuası" ve "Dergâh" maddeleri, , Dergâh Yay. I. ve II. Cilt: İst. 1977; Nihat Sami Banarlı, *Yahya Kemal'in Hâtraları*, <http://books.google.com.tr> (s. 43, 46-47); Lütfi Şahsuvaroğlu, "Nurettin Topçu, Alternatif yay. Ankara, 2002, s.44.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

“Türk Tarihi deyince bizim tarihimizde Azerbaycan’da, Irak’ta, Suriye’de, İran’da, Rusya’da, Horasan’da, Hindistan’da, Mâverâünnehir’de, Türkistan’da, Moğolistan’da, Çin’de devlet kuran ve hükümet tesis eden bütün Türk kavmine mensup illerin ve ulusların tarihi hatıra gelir. Binaenaleyh Türk Tarihi, bütün dünyanın muhtelif kıtalarında yaşayıp ve gelip geçen bütün Türk kollarına ait vakalardan bahisle büyük, âlemşümül bir mevzuu ihtiva eder. Bundan dolayı bu isim bizim, hasseten bizim millî tarihimizin ismi olamaz. Anadolu’ya göç edip vatan edinen Türkler, bu vatanda tutunmak için haçlı ordularıyla, Bizanslılarla mücadeleler yapmışlar ve katî olarak bu kıtada yerleşmişlerdir. Aynı zamanda ayrı bir devlet ve medeniyet vücuda getirmişlerdir. Bilahare, Selçuklu Devleti’nin yıkılışından sonra, Anadolu’da uzun müddet derebeylikler mücadelesi baş göstermiş ve iki asırdan fazla devam eden bu fetret devri, Osmanlı ailesinin meydana getirmiş olduğu millî birlikte son bulmuştur. Millî itihadın kuruluşundan sonra, Anadolu Türkü’nün cihangirliği başlamış ve kısa bir zaman içinde üç mâ’mur kıtanın ekserisini istilâ etmiştir. Görülüyor ki, Osmanlı hanedanının hâkimiyet devrinde kıtaları fethedenler, Rumeli’ye geçip orada yerleşenler, Suriye’yi, Mısır’ı ve Berberistan’ı istilâ edenler Anadolu Türkleri’dir. O halde tarihimizin ismini de bu suretle şöyle söyleyebiliriz: “*Anadolu Türkleri Tarihi*” veya sadece “*Anadolu Tarihi*.”

Görüldüğü gibi Mükrimin Halil Bey, milletimizin Anadolu’ya gelişi ve orayı fethedişi ile beraber başlayan tarihî maceramızı “Anadolu Türkleri’nin” macerası olarak kabul etmekte ve üç kıtaya hükmeden ruhun aynı milletin ruhu olduğuna inanmakta, orada yaratılan tarihin bir ve bütün sayılması gerektiğini bize izah etmektedir. Bu anlamda şu satırlar onun millî tarih görüşünü temellendirdiği son ifadelerdir:

“Anadolu Türkleri Tarihi denilince milletimizin Anadolu’ya hicret ve istilasından itibaren zamanımıza kadar cereyan eden hadiseler hatıra gelir ve gerek Selçuklu hanedanı ve gerek derebeyler, gerek Osmanlı ailesi zamanında genişleme ve fetihlerin hepsini ihtiva eder. Rum ilinde, Mağrip’te, Mısır’da, Yemen’de, hulâsa Anadolu Türkü’nün hâkim bulunduğu bütün vakaları kendi içine alır.”

Mükrimin Halil Bey’e göre, bu görüşü kabul etmekle millî tarihimiz için hem “en esaslı ve en canlı, en ilmî ve en şümüllü bir isim bulmuş”, hem de “mânasız isimleri kullanmak”tan kurtulmuş oluruz⁷⁰³.

Mükrimin Halil Yinanç’ın daimî yazı kadrosuna dâhil olduğu *Anadolu Mecmuası*’nı değerlendiren Necip Fazıl Kısakürek ise (bir başka “Maraşlı” olması ve tarihî konularda eser de vermesi hasebiyle zikredelim) bu derginin Anadoluçuluk tezini şu ifadelerle âdetâ tebcil etmektedir:

- Anadolu, Anadoluçularındır⁷⁰⁴.
- Anavatan, seyyâr bir ordu-millet halindeki Türk’ün, zaman ve mekâna ilk intibak ve yerleşme yeri olarak Anadolu’dur.
- Türk, toprağı Anadolu’da sürmeye ve taş üstüne taş koymayı Anadolu’da yerine getirmeye başladı.
- Türk’ün ruhunu evlendirdiği imân ve ahlâk vâhidi, artık sabit kalacağı ve medeniyet fişkirtacağı yeri Anadolu’da buldu.
- “Devlet-i Ebed-müddet” idealinin binek taşı Anadolu...
- “Devlet-i Ebed-müddet” idealinin fedakâr kölesi ve yılmaz serdengeçtisi Anadolu...
-
- Anadolu’yu nefesine ve devletine hâkim kılmak lüzumu, en aşağı 100 yıl önce başlamış olması gereken ideal çapında bir dâva...
- “Bu idealin ismi de Anadoluçuluk...”⁷⁰⁵

⁷⁰³ Mükrimin Halil Yinanç, “Millî Tarihimizin İsmi”, *Hareket Dergisi*, S: Mart 1968, ss.8-10 (Vaktiyle “*Anadolu Mecmuası*”nda eski harflerle yayımlanan makale ilk defa Bayraktar Bayraklı tarafından yeni harflere çevrilmiş ve sadeleştirilmiştir. Mükrimin Halil Bey, bu görüşüne uygun olarak 1924’den sonra yazdığı “Selçuklular Tarihi”nin adını bilindiği gibi, *Türkiye Tarihi - Selçuklular Devri* koymuştur.)

⁷⁰⁴ ABD 5 inci başkanı [James Monroe](https://www.uludagsozluk.com)’un benzer bir sözünü hatırlatıyor. (<https://www.uludagsozluk.com>)

⁷⁰⁵ Bkz: Ömer Hakan Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür*, Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç, Elmuhay Vakfı Yay. 2012 İstanbul, s. 48 vd.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Sonradan bu akımın düşünce tarihimize gerçekten “Anadoluculuk” ve hatta buna bağlı olarak doğan milliyetçilik hareketinin de “Anadolucu Milliyetçilik Cereyanı” adıyla yerleştiğini biliyoruz. Ancak en azından millî mücadele yıllarında başlayan bu hareketin, meslekten tarihçi olarak en önemli savunucusunun ise Mükrimin Halil Yinanç olduğunu özellikle vurgulamak gerekir.

Tezdeki Selçuklu Tarihçiliğinin Rolü

Esas konumuza, Mükrimin Halil Bey’in bu tezinin temelinde, onun Selçuklu tarihçisi oluşu mu rol oynamıştır, sorusuna cevap verelim: Evet, genç ve parlak bir Selçuklu tarihçisi olarak gerek henüz 24 yaşındayken bütün Türkiye Tarihini yorumladığı yukarıda işaret ettiğimiz *Anadolu Mecmuası*’ndaki makalelerine, gerekse ve özellikle nihayet tamamı ancak vefatından 50 yılı aşkın zaman geçtikten sonra yayımlanan *Türkiye Tarihi- Selçuklular Devri*⁷⁰⁶ adlı eserine bakarak rahatlıkla bunu söyleyebiliriz. Söz konusu makale ve eserin tamamını taramaya gerek bile kalmadan yukarıda verilen izahlara ek olarak bir-iki örnek pasaj ve özet üzerinden bu iddiamızı şöyle temellendirebiliriz:

Mükrimin Halil Bey, millî tarihimizin adını “Anadolu Türk Tarihi” koyarken ve sınırlarını da tıpkı Yahya Kemal gibi 1071’den başlayarak Anadolu’u Türkleri’nin fethettiği alanlar dairesinde çizerken, bu coğrafya üzerinde âdetâ yeni bir millet doğduğunu ifade etmektedir. Meselâ, Büyük Selçuklu Saltanatına tâbi olan ve sonra Anadolu Sultanlığı dâhil, ayrı birer devlet olacak merkezleri sırayla açıklarken Suriye’de birlik sağlayan Nureddin bin Zengi’nin başarılarını anlatıyor ve şöyle devam ediyor:

“Bu saltanatın idaresi bilahare Eyyubi ailesine geçti. Onlardan Türk Kölemenlerine intikal ve asırlarla devam etti. Suriye Saltanat-ı Selçukiyesi Suriye-Mısır devletini vücuda getirdi ki uzun asırlar devam eden bu devlet daima Anadolu devletinin rakibi oldu. İki millet haline gelen bir kavmin iki şubesi, yani Anadolu Türkleri’yle Suriye-Mısır Türkleri sürekli mücadelelerde bulundular. Bu mücadele Suriye’de Selçuki, Atabekî, Eyyubî hanedanlarının ve Gulâmân-ı Etrâk’ın (Türk Kölemenleri) hâkim olduğu devirlerde Anadolu’da hükümler olan Selçuki hanedanına karşı devam eylediği gibi, yine Suriye’de Gulâmân-ı Etrâk ve Çerâkise devirlerinde de Anadolu Selçukileri’ne halef olan Eretna, Dulkadir, Karaman, Akkoyunlu ve Osmanlı hanedanlarına karşı da devam eylemiş ve şu suretle iki ırkdaş milletin müsademesi asırlarca temâdî etmiştir. İşte bu mücadeleler iki devlet ve milleti birbirinden külliye ayırmış. Suriye-Mısır ayrı, Anadolu Türkleri de ayrı birer millet haline gelmişlerdir⁷⁰⁷. Mükrimin Halil Bey’in, İran Türkleri hakkındaki hükmü de şöyle: “İran’da teşekkül eden hanedanlar Selçukiler’den Kaçarlar’a kadar kâmilan Türk olduğu gibi, devleti teşkil ve idare etmiş olan anâsır da Türk idi, Türkmen idi. Âl-i Selçuk idaresinde Asya’ya muhaceret eden Türkmenlerin İran’da tavattun eden (vatan edinen) aksâmı, evvela İsfahan medinesini ve bilahare Tebriz’i merkez ittihaz etmişler, İran vatanını ve İran milleti ve devletini vücuda getirmişler ve Türk kavmi içinde müstakil bir millet haline gelmişlerdi⁷⁰⁸.”

Açıkça görüldüğü üzere Mükrimin Halil Bey, gerek Mısır ve Suriye Türkleri’nin gerekse İran Türklerinin, Anadolu Türkleriyle aynı ırkın veya kavmin çocukları oldukları hâlde geçen zaman içinde farklı, birbirlerinden müstakil (bağımsız) birer millet hâline geldiklerini, iddia etmektedir. Peki, Anadolu’da ne vardı, orada hangi oluşumlar meydana geldi ki, bu farklılıklar peyda oldu acaba?

Bu sorunun cevabı, onun bütün eserlerinin tetkiki bir yana, *Türkiye Tarihi-Selçuklular Devri* adlı eserinden açıkça anlaşılmaktadır. Eserin I. Cildinin sosyolojik nitelikteki bölümlerinden, özellikle

⁷⁰⁶ Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri*, Yay. Hazırlayan: Prof. Dr. Refet Yinanç, T.T.K. yay. I. cilt: Ankara, 2013, 426 s. ; II. Cilt: Ankara 2014, (ekler hariç), 392 s. (Bilindiği gibi, I. Cildin yarısını içine alan ve Hoca’nın sağlığında yapılan ilk baskısı: *Anadolu’nun Fethi -Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri*, 1944 idi. Mükrimin Halil Bey tarafından dört cilt hâlinde tasarlanan eser, Prof. Ali Birinci’nin T.T.K. Başkanlığı döneminde alınan bir kararla iki cilt olarak basılmıştır.

⁷⁰⁷ Mükrimin Halil, (Çevrim yazı: Ö. Hakan Özalp), *Anadolu Mecmuası*, “Türk kavminin muhtelif milletlere ayrılması ve Anadolu vatan ve milletinin teşekkülü-1”, sayı: 9-10-11, İst. Mayıs 1340 (Hicrî) miladî 1924, s. 332 vd. (Hakan Özalp’in çevirdiği bu makalelerin de TTK Mükrimin Halil Külliyyatı içerisinde yayın planına alındığını biliyoruz. Kendisine teşekkürlerimizle...)

⁷⁰⁸ A.g.m. sayfa 337 vd.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

de “Türk Fethinden Önce Anadolu”, Türk göçlerinden itibaren “Yerleşme ve Nüfus” ile “Türk İçtimaî Teşkilatı” bahislerinden başlayarak yeterince malumat bulmak mümkün. Söz konusu birinci bahiste Anadolu’nun M.Ö. XXV. Yüzyılına kadar gidilmekte, orada Proto-Hititlerden, Ârî irka mensup olduğu anlaşılan, ama dillerinde Anadolu’nun ilk sakinleri olduğu sanılan Turanî kökenli topluluklardan da kelimler bulunan Hititler’e; onların M. Ö. XI. Yüzyıldan itibaren hâkimiyetlerini kaybetmeleriyle üzerlerine gelip medeniyetlerini çökerten Traklar’a, fakat onların altındaki 9 adet kavimle Hititlerin büyük ölçüde ve asırlar içinde karışıp kaynaşmalarına; sınırlı bölgelerde kalsalar ve gelip geçici olsalar da güneyde gerçekleşen Sâmi göçleriyle, doğudan gelen Urartu, Halt, Kimer ve İskitler’e; İrkî olarak fazla karışıp kaynaşmasalar da Helenlere ve onların medeniyetini bir dönem yayan Makedonya işgaline; nihayet önce Romalılarla, sonra Bizanslılarla yeni bir siyasî birlik ve medeniyet safhası yaşamasına; Frigler’in bir kolu olduğunu söylenen Ermeniler’den, Komegenler’e, geçici de olsa bir zaman burada siyasî birlik dahi sağlayan İranlılar’a kadar 18 civarında kavmin konup göçtüğü Anadolu kıtası...⁷⁰⁹ Nihayet Anadolu’ya sayısız fetih seferleri düzenleyen, iki defa da İstanbul’u kuşatan Emevîler ile bir dönem, ordusunun tamamını Türklerden teşkil eden Halife’leriyle Abbasî ler...⁷¹⁰ XI. yüzyıldan itibaren ise Asya’dan Anadolu’ya sistematik olarak başlayacak olan Türk Göçleri: Ağırlık itibarıyla Oğuz Türkleri/Türkmenler olmak üzere, Karluklar’dan, Kalaçlar’dan, Çiğiller’den, Kanklılar (Kimekler)’dan, Uygurlar’dan, Kıpçaklar’dan, Ağaçerilere’e kadar izlerine-adlarına rastlana muhtelif boy ve oymaklar...

İşte bu yoğun akış/göç dönemlerinde Anadolu’da nasıl bir “nüfus ve yerleşme” olgusuyla karşılaşmaktayız? Meselâ bu sonuncu başlık altında bir yerde şöyle denmektedir:

“Bizans’ın Makedonya hânedânı zamanında (...) ihtilâller ve dâhilî harpler (...) Anadolu’da sefaleti bir kat daha artırmıştı.” Ağır vergiler, kendisinin temsil edilemediği vs. sebeplerle yönetimden soğumuş olan “Anadolu’nun yerli halkı, Türk İstilâsına karşı mukavemet göstermemiş veya pek az direnmiş, gelen fatihlere kapılarını açmıştır. Birçok yerlerde ise gelen fatihler, âdeta bir kurtarıcı gibi karşılanmışlardır. Anadolu’da Türk Devletinin kuruluşundan itibaren pek az zaman içinde yerli halkın gelen fatihlere ve yeni devlete çok ısınmış olmasının ve hiç isyan etmeyerek bağlılık göstermesinin sebeplerinden biri olarak Bizans’ın baskıcı idaresi göz önünde tutulmalıdır.”

Özetleyerek devam edersek, 1046’dan başlayıp 1071’i takip eden yıllarda Türkmenler ve onlarla beraber gelen diğer Türk illerine mensup boylar ve oymaklar, yer yer Anadolu’ya dağılmışlar ve yerleşmeye başlamışlardır.” “.Yalnız çobanlık ile meşgul göçebe Türklerden başka ziraatle meşgul olan yarı göçebe Türkler ile Maverâün-nehir’in şehirli ve köylü Türklerinden ve aynı zamanda Horasan’ın, Irak-ı Acem’in, Azerbaycan ve Arran’ın yerlilerinden de bir hayli ahali gelmiş ve buraya yerleşmiştir.” Bu sebeple, zanaatla ilgili terimlerin çoğu yabancı iken, çobanlık ve çiftçilikle ilgili terimlerin hepsi Türkçedir. Ayrıca gerek Müslümanlığı yaymak, gerekse emirliklerde hizmet etmek üzere muhtelif İslâm diyarlarından şeyh, âlim, kâtip gibi aydın kimseler de gelmişlerdir⁷¹¹.

Mükrimin Halil Bey, Türklerin Anadolu’ya yerleşme sürecini ayrıntılarıyla vermektedir. Onlar, büyük ölçüde şehirlerin adlarına dokumayarak, yeni şehirler kuruluyorsa kendileri Türkçe adlar vererek, keza yerleşilen köylere 24 Oğuz boyundan veya başka Türk boy ve oymaklarından isimler koyarak, bütün Anadolu’ya dağılmışlardır. Acaba Anadolu’ya özellikle Melik-şah zamanında, ilk yoğun gelip yerleşen Türk unsurunun sayısı nedir? Yazıcıoğlu’nun *Âl-i Selçuk Tarihi*’nden ve Nizamülmülk’ün *Siyasetnâme*’sindeki bilgilerden hareketle Tarihçimiz, 150 bin kadarı atlı süvarinin aileleriyle birlikte 600 bin civarında, çobanlık ve çiftçilik yapmak üzere getirilenlerin de 500 bin civarında olduğu düşüncesiyle bu fetih döneminde bir milyonu geçtiğini, bu nüfusun o zamanki yerli

⁷⁰⁹ Yinanç, *Türkiye Tarihi-Selçuklular Devri*, I. Cilt, ss.11-17. Burada vurgulayalım ki ünlü tarihçimiz, “Türkmen akını öncesinde Anadolu’ya giren 18 ırktan hiçbirinin birliği sağlayamadığını, Türklerin ise farklılıkları kaynaştırdığı” inancındadır. Bkz: Fuat Hacısalıhoğlu’nun *Türk Tarihçiliğinde Anadoluçuluk Düşüncesi* adlı yüksek lisans tezinden zikreden: Ö. Hakan Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür- Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s. 353.

⁷¹⁰ A.g.e., s. 21 vd.

⁷¹¹ A.g.e. I. Cilt, , s. 133 vd.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

nüfusa nerdeyse denk olduğunu tahmin etmektedir. Çünkü Anadolu, gerek son yüz yıllarda Eski Emevî ve Abbasî devirlerinde yaşanan sürekli gazâlar sebebiyle, gerekse Bizans'ın adaletsiz ve baskıcı o döneminde, büyük ölçüde nüfus kayıplarına uğramış, dolayısıyla da özellikle orta Anadolu'daki yerleşim yerleri yeniden kurulmuştur⁷¹².

Mükrimin Halil Bey'in araştırmalarından çıkardığı sonuç, "Anadolu'ya yeni gelen Türk fatihlerle Anadolu'nun Helenleşmemiş olan yerli halkı arasında çok kuvvetli bir kaynaşma vukua geldiği anlaşılmaktadır⁷¹³." Bu hükmüne kanıt olarak da şunları sıralamaktadır:

1.Hitit ve Trak asıllı olup kendi dil, gelenek ve göreneklerini koruyan yerli halk, İslâm adaletini temsil eden Türk fatihlere düşman olmak yerine yardımcı olmuştur.

2.Evlilik ve iktisadî şartlara uyumda da anlaşma sağlanmış, gelen çiftçi çiftçi ile, sanatkâr ve tüccar da meslektaşlarıyla birlikte üretim yapmışlardır.

3.Fatihler yerli halk ile kültür alış-verişinde de uyum sağlamışlar, Helenleşmemiş fakat dilleri zayıf kalmış yerli ahalinin dili zamanla kaybolmuş, Türkçe hâkim olmuş, bunda Türkçe konuşan yerli Hristiyan Türkler'in de katkısı olmuş, Anadolu zaman içinde Türkleşmiştir. Sadece büyük şehirlerde Rumca ve Ermenice yaşayabilmiştir. Ayrıca, fatihler dinlerini de zamanla yerli halka kabul ettirmişler, bu ülkeyi kısa zamanda İslâm ülkesi hâline getirmişler; fakat yerliler de örf-âdet, kıyafet konusunda fatihleri etkilemişlerdir.

4.Yakubî mezhebine mensup Hristiyanlar ile yine Mezhep farklılığı dolayısıyla Rumlardan baskı gören Ermeniler de uzun süre fatihlerle iyi anlaşmışlardır. Keza Kürtler de kuruluşundan itibaren Selçuklu'ya tabi olmuşlardır, onlarla birlikte hareket etmişlerdir⁷¹⁴.

Mükrimin Halil Beyin eserinin birinci cildi, bu aynı zamanda medeniyet tarihi niteliğinde olan sosyolojik bölümlerden sonra, "Anadolu'nun Müdafası", "Selçuklu ve Bizans Mücadeleleri" adlı ana bölümlerle tamamlanır. İkinci cildi ise beş ana bölüm hâlinde sunulmaktadır. Bunlardan bizim konumuz açısından özellikle birinci bölümü "Anadolu Saltanatının İkbali" (ss. 3-131 arası) ile ikinci bölümü "Anadolu Devletinin İnhitat ve İnkırazı" (ss. 131-191 arası) bölümlerindeki değerlendirmeler çok mühim. Şimdi onlardan bir-iki pasaj naklederek ünlü tarihçimizin tezini temellendirmeye devam edelim.

Önce birinci bölümden Alâaddin Keykubad (1220-1236)'ı değerlendiren şu satırlara bakalım:

"Anadolu'nun millî hudutları, Sultan Alâaddin zamanında kat'î şeklini almaya başladı; 'Anadolu vatanı' vücuda geldi. Müstakil bir Anadolu Türk milletinden teşekkül ettiği ve bu milletin hemşiresi olan diğer Türk milletlerinden ayrıldığı tezahür etti. Filhakika Anadolu'ya muhaceret eden Türkler, yavaş yavaş bir merkez etrafında ittihaz ettikten sonra, müstakil bir küll, müstakil bir millet hâline gelmişler, diğer Türklerden maddeten ve mânen ayrılmışlardı. Anadolu Türkleri, her hususta diğer Türklere nazaran tekâmül etmişlerdi.

Türkistan'da bulunan Türkler kadîm, aşîrî devlet teşkilatını muhafaza etmişler ve pek iptidâî bir halde kalmışlardı. Âzerbaycan ve İran Türkleri ise, İran, yani Sâsânî teşkilatını taklit etmişler ve müstakil derebeylikler vücuda getirmişlerdir. Halbuki Anadolu Türkleri, en mütakâmil devlet olan Roma İmparatorluğunu örnek ittihaz etmişler ve merkezî bir devlet tesis eylemişler, bir merkez vücuda getirmişler, Anadolu'yu millî vatan ittihaz ederek kendilerini müstakil bir millet addetmişler, Anadolu olmaları müftechir olmuşlardır⁷¹⁵."

Mükrimin Halil Bey, aşağıdaki satırlarda ise Alâaddin Keykubad'ın hatalarına işaretlerle konumuz açısından değerlendirmelerine devam ediyor:

"Sultan Alaaddin geçmiş vakalardan ibret almadı, yabancıları mevki-i iktidara getirdi. Bu yabancılar, ya Şam, Mısır, Irak, İran Azerbaycan, Horasan, Maveraünnehir gibi İslâm memleketlerinden Anadolu'ya gelmiş sergüzeştçi bir takım serserilerdi, yahut da padişahın köleleri

⁷¹² A.g.e. ss. 134-138

⁷¹³ A.g.e.143.

⁷¹⁴ A.g.e. ss. 143-147.

⁷¹⁵ Yinanç, *Türkiye Tarihi-Selçuklular Devri*, II. Cilt, s. 120.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

idi. Bu köleler de ya Hristiyan dönmesi olan birtakım mühtedîler yahut da Kıpçak Türklerinden satın alınan kullardı. İster aslen Müslüman veya Türk olsun, isterse mühtedî veya Hristiyan olsun, memleket aideten ve an'neten merbut (bağlı) olamayan adamların, memlekete hariçten gelmiş olanların takip edecekleri yalnız bir gaye vardı: menfaat-şahsîye! Anadolu milletinin, Anadolu Türklüğünün, Anadolu devletinin menfaati onlar için mevzu bahis olamazdı⁷¹⁶.”

Nihayet Mükrimin Halil Bey, “Anadolu Devletinin İnhitat ve İnkırazı” bölümünde II. Gıyaseddin Keyhüsrev(1237-1244)’e başlarken de çöküşün değerlendirmeleri anlamında önemli şeyler söylüyor. Onu da nakledip bu bahsi şimdilik kapatalım. Çöküşün esas sebeplerinden gördüğü “yabancılar” cümlesinden şunları diyor:

“..İran’dan, Azerbaycan’dan ve Türkistan’dan Anadolu’ya birçok Hoca ve şeyh gelerek memleketin her tarafına dağılmaya, kadınlıkları, medrese müderrisliklerini elde etmeye, tekkelere yerleşerek tarikatlar tesis etmeye başladılar. Yabancı diyardan gelen bu hoca ve şeyh sürüsü, kendileri gibi yabancı olan ümera (emirler-idareciler) ile tevhid-i mesai ettiler. (...) Bunlar pek az zaman içinde Anadolu halkı arasında nüfuz kazandılar, kendilerine talebe ve mürid yetiştirdiler. İran harsını tamim eden (yayan) bu herifler, Arapçayı ve Farişî’yi “lisan-ı ehli cennet” (cennet sakinlerinin dili) diye göstermeye, Anadolu dilini, yani Türkçeyi alçaltmaya ve aynı zamanda İran örfünü, İran an’anatını (geleneğini) yükselterek millî örfü, Anadolu töresini bozmaya çalıştılar. Anadolu’luk asabiyetini, millî heyecanı boğmak için uğraştılar. Tekkeler ve medreseler vasıtasıyla Arap ilim ve edebiyat ve musikisini tamim etmeye, beyne’l-mileliyyet (kozmpolitlik) zihniyetini kökleştirmeye, Anadolu ile yabancılar arsında hiçbir fark olmayıp hepsinin – Müslümanlık dolayısıyla - kardeş ve vatandaş olduğunu zihinlerde yaşatmaya ve vatandaş hukukuna nail olamaya başladılar. Fakat bu vatansız insanlar nan u niğmetiyle perverde oldukları (beslenip yetiştikleri) hâlde Anadolu halkını, Anadolu lisan ve âdetini tahkirden geri durmuyorlar; Anadolu’yu “Türk” diye tezyif etmekten ve bu mukaddes kelimeyi istihfaf ve takbih (hafife alıp kınama) mevkiinde kullanmaktan geri kalmıyorlardı.” Devamında ise büyük tarihçimiz, “Saraya” a sızmak isteyen yabancı emirlerin bu yabancı hoca ve şeyhlere dayanarak mevki-makam kazanmaya, birbirlerini kollayarak, Anadolu’luk arasına nifak sokarak makamlarını güçlendirmekten başka bizzat devletin bütün kurumlarına hâkim olmaya çalıştıklarını anlatır⁷¹⁷.

Bütün bu değerlendirmelerinde Mükrimin Halil Bey’in bazen mübalâğaya kaçtığı söylenebilir. Ama ömrünü özellikle de Anadolu Türk Tarihini anlamaya adanmış bir büyük tarihinin, işin künhüne vakıf olduğu düşünülürse, hak vermenin daha doğru olduğu kabul edilecektir.

Bu tarih tezine “Türkçü Tarihçilik” in nasıl baktığının örneği olarak, Nihal Atsız Bey’i anmak uygun olacaktır. Atsız, şöyle bakmaktadır: “Mükrimin Halil Bey, 1924’te *Anadolu Mecmuası*’ndaki yazılarında tarihimizin Selçuk hanedanı ile başladığını söyleyip bir sistem koymakla, tarihimizin bir kısmı hakkında doğru bir görüş yapmış; fakat Fransız tarihindeki usulü bize tatbik etmek isteyerek, yani vatan tarihini esas tutarak, Orta Asya’daki Türk tarihiyle alâkamızı inkâr etmek gibi bir de büyük yanlışlığa düşmüştür⁷¹⁸.” Atsız Bey’in bu değerlendirmesinde hakkı teslim ile beraber, bir nebze de aşırılık görmek mümkün. Çünkü Mükrimin Halil Bey, bizim anladığımız kadarıyla “Orta Asya’daki Türk Tarihi’yle alâkamızı inkâr” etmiyor, bütün ataları oradan gelen bir milletin bir safhasını yok saymak akıl-dışı olurdu zaten. Ancak, Anadolu’da yeni bir oluşum peyda olduğuna, bunun gerek Türklük ve bu coğrafya’da yeniden şekil kazanan – kendi kullanmasa da – Türk-İslâm Medeniyeti için, gerekse dünya tarihi için öneminin - kalın çizgilerle - altını çiziyor. Nitekim, tamamı vefatından 53 yıl sonra yayımlanan büyük eserinin girişinde bu mânada şöyle söylüyor: “Türkiye tarihi, genel Türk Tarihinin fütûhat ve medeniyet bakımından en büyük ve mühim bir faslı olduğu gibi, genel İslâm tarihinin de, fütûhat ve devamı bakımından, en azametli bir kısmıdır⁷¹⁹.” Üstelik, eski Türk Tarihini

⁷¹⁶ A.g.e. s. 126.

⁷¹⁷ A.g.e. 132.

⁷¹⁸ Atsız’ın, *Türk Tarihi Üzerinde Toplamalar* (Ötügen yay. 2011, s. 16) kitabından zikreden Ö. Hakan Özalp, *Tarihe Adanmış Ömür..*, s. 361 vd.

⁷¹⁹ Yinanç, *Türkiye Tarihi-Selçuklular Devri*, s. 3.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

inkâr eden bir tarihçi, meselâ Sultan Alparslan'ın özelliklerini sayarken şöyle yazar mı:

“Sultan Alp Arslan, mebde’inden müntehâsına kadar bütün Türk tarihinin en büyük şahsiyetidir; Türk ırkının en büyük adamıdır. Türk asaletinin, Türk faziletinin, Türk dehasının, Türk kahramanlığının en büyük timsalidir. Hayat ve sîret itibariyle hulefâ-yı râşidîni gıpta ettirecek fezâil ve me’âlinin masdarıdır. (...) Sultan Alparslan Türklüğün en büyük müessisidir. *Bir taraftan Ceyhun sağ sahilinde Türkmenleri yerleştirerek Maverâinnehir’in elden çıkmamasını taht-ı temine almış, diğer taraftan Horasan’ı kâmilî Türkmenlerle iskan eyleyerek burayı yeni bir Türkmen diyarı yapmıştır*⁷²⁰.”

Buna karşılık - tabiri caizse – “ruhçu Anadoluçuluk”un önderi sayılan Nurettin Topçu, Mükrimin Halil Bey’in üç makalesinin toplandığı kitaba yazdığı önsözde, tam da ünlü tarihçimizin üslubuna uygun şekilde şunları söylemektedir:

“Bağrından birçok milletleri çıkaran büyük bir ırkın torunları olarak, Türk ismini yalnız kendi milletimize ait bir isim olarak almak veya onun adını bu milletlerden sade bir tanesine vermek, ilme ve idrake aykırı bir hareketti. Bu hâl, bütün servetini evlatlarından yalnız bir tanesine verip öbürlerini mirasından mahrum bırakan babanın davranışını andıracaktı. Halbuki, millet servet değil, hakikattir. Onun biz kendi istediğimiz şekilde bölemeyiz. Belki ancak Hak böler. Hak bizi Anadolu’da güzel bir vatana sahip millet yapmış. O hâlde milletimizin adı Anadolu Türk milleti, millî tarihimiz de Müslüman Anadolu’nun tarihidir. İlim ve hakikat gözüyle ne gelişigüzel Müslümanların bir kısmı bir milletin adı altında birleştirilir, ne de bütün bir ırkın gücü yalnız bir milletin hayatına mal edilebilirdi. Dâvayı bir Anadolu ırkçılığı zannedenler de aldandılar. Anadolu, millet hamurunun yoğrulduğunda ruh ve tabiat unsurlarını sunuyordu. Burada tabiat, coğrafya unsuruyla karşılanıyor, ruh ise tarih, örflerle sanatlar ve din unsurlarından hayat alıyordu. Menşe araştırmacı ırk teorisini, manevî kaynaşma, millete hizmet ve fedakârlık iradesiyle bertaraf eden Anadoluçular, kan ırkçılığına olduğu kadar ırk dâvasında şuarsuzluğa ve kayıtsızlığa da karşı idiler. (...) Coğrafi değil, hukukî ve siyasî haritasının sınırlarına bağlanan Anadoluçuluk, vicdânî bir dâvadır. (...) Malazgirt’ten Sakarya’ya kadar mukaddes toprağa ruhlarını karıştıran ecdadın asrımıza emaneti olan millet(...) toprağıyla, ahlâkı ve imanıyla, kaderi ve gerçek iradesiyle Anadolu Türk millettir⁷²¹.”

Sonuç

Hemen akla gelen bir soruya cevap vererek, yazımızı tamamlayalım:

Siyasî ve medenî plandan bütün dünyanın, keza içinde bulunduğumuz “İslâm dünyası”nın ve özelde ise “Türk Dünyası”nın getirdiği bugünkü şartlar çerçevesinde bir “tarih ve milliyetçilik tezi” olarak Anadoluçuluk’un günümüz için kıymeti nedir? Dünya ve İslâm coğrafyası ölçeğinde kendi millî realitemizi doğru değerlendirmek anlamında bu tezin hâlen güçlü yanları olduğunu, *gerek millî mücadelede gerekse bütün Cumhuriyet tarihimiz boyunca siyaseten de* – bazı çarpık değerlendirmeleri ve tarihimizin Cumhuriyet ile başladığını söyleyenlerin gafletini ciddiye almazsak - örtük ya da açık olarak uygulanmaya *çalışıldığını* söylememiz gerekir. Yeni şartlarla beraber çeyrek asırdan beridir bütün açıklığıyla karşımızda duran *Türk dünyası gerçeğiyle* de - bize göre - hiçbir çelişir yanı bulunmamaktadır. Çünkü “Türk dünyası” ile “Anadolu Türklüğü”nü bu yeni şartlar çerçevesinde ister kardeş, ister amcaoğlu sayalım, Tarihî kökleri ve güçlü bir geleceğe dair ümit ve emelleriyle onların ikisini de – şu ya da bu şekilde - daha bir ve beraber olmaya (en azından daha bir ve beraber hareket etmeye) âdeta mecbur kılmaktadır.

Ayrıca bize göre, son yıllarda boş ve kültürsüz şekilde sözde “Anadoluçuluk” yapamaya çalışanlara, burada bin yıl içerisinde oluşan ve yaşayan milletin adı ile kimliğinden habersiz olanlara bir çağrıdır Mükrimin Halil’in bu eserleri. Okuyup anlayana ne mutlu!...

⁷²⁰ Mükrimin Halil, *Anadolu Mecmuası*, 1340 (1924), sayı: 5, Anadolu tarihi, Anadolu’nun fethi, sayfa, 207.

⁷²¹ Nurettin Topçu, “Önsöz”, s.7-9, Mükrimin Halil Yinanç, *Millî Tarihimizin Adı*, (üç makalesini günümüz harflerine çevirip sadeleştiren: B. Bayraklı), Hareket yay. İst. 1969. Zikreden Ö. Hakan Özalp, a.g.e. s. 439 vd.

Son bir not: Mükrimin Halil Bey'in bu yeni eserlerini bir de, gerek içeriye dair millî ve kültürel anlayış çarpıklıklarımızı, gerekse günümüz Orta doğusunun, Irak'ta-Suriye'de olup-biten can yakıcı problemlerini doğru anlamak için okumaya ne dersiniz???

O büyük insanı aynı zamanda 55. Vefat Yılında rahmet dileyerek anıyor, ruhu şâd olsun, diyoruz.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

SELÇUKLU TARİHÇİSİ BİR GÜZEL İNSAN MÜKRİMİN HALİL YİNAÇ

Uzm. Serdar YAKAR

Dünden bugüne tarih boyunca nice güzel insanlara ev sahipliği yapmıştı bu topraklar. O güzel insanlardan biri de hiç şüphesiz Mükrimin Halil Yinaç Beydi.

Rahmetli Cahit Zarifoğlu 1973’de yayınladığı “Yedi Güzel Adam” şiirinde;

“Bu insanlar dev midir

Yatak görmemiş gövde midir”

Mısralarını sanki merhum Mükrimin Halil Yinaç için yazmış gibidir.

Yedi Güzel Adam şiiri farklı bir yorumlama ile şehrimizin güzel insanlarından sadece yedisi için yazılmış gibi gösterildi bir TV dizisinde. Oysa Yedi Güzel Adam’daki “Yedi” rakamı sadece bir simge idi. Tıpkı üçler, yediler, kırklar gibi...

Bugün Maraş’ın her bir sokağında nice güzel adamlar “Beyaz haberlerim var kardeşlerim” diyerek adımlamaktadır bulvarları...

Kimdir Yedi Güzel Adam?

Ve niçin üç değil, beş değil de yedidir?...

Buyruktur; “De ki “Rabbim, onların sayısını daha iyi bilir.”

Bu buyruk aynı topraklarda yaşamış başka bir Yedi Güzel Adam’ı işaret eder. Kıssaları Kur’an’da Kehf Suresinde anlatılan Yedi Güzel Adam’ı...

Şimdi gelelim güzel insan Mükrimin Halil Yinaç Beye:

Nüfus kayıtlarının verdiği bilgiye göre Mükrimin Bey 1 Temmuz 1900 tarihinde Maraş’ın Elbistan kazasında dünyaya gelir.

Kendisinin anlatışına göre annesi doğum sancıları çekerken babası Yâsin suresini okumaya başlar. 27. Ayetin son kelimesi olan mükrimine gelince doğum müjdelendir. O zaman babası “ O halde adı Mükrimin olsun” der.

Aile; Müftülüzâdeler, Hocazâdeler, Yemli hazâdeler, Hacı Tahir Efendiler gibi lakaplarla anılmış, Cumhuriyet döneminde ise Soyadı Kanunu ile Yinaç, İnaç, Erginöz, Akat, Sezer, Güner ve Günen soyadlarını almıştır.

Babası Halil Kamil Efendi Osmanlı bürokrasisinde kadılık görevi yüklenmiş bir ilim adamıdır. Yurdun dört bir yerinde görev yapar ve 1920 Nisan-Mayıs aylarında Hacin’de kadılık görevini ifa etmekte iken Ermeniler tarafından katledilir.

Annesi Ayşe Hanım da aynı aileye mensuptur. Halil Kamil Efendi ile kardeş torunu olup babaları hep kadı veya müderristir. Ayşe Hanım da 1920’de Haçın’de eşi ile birlikte Ermeniler tarafından işkence ile katledilmiştir.

Mükrimin Halil, ilk tahsilini babasından alır. Henüz sekiz – dokuz yaşlarında iken Kur’an-ı Kerim’i ezberler ve hafız olur. Rüştüye’ye Elbistan’da başlar ise de babasının tayini nedeniyle Malatya, Mardin ve Diyarbakır’da okumak zorunda kalır. Son iki sınıfı ise İstanbul Fatih’te okuyarak Rüştüye’yi bitirir. Aynı yıl Halim Sabit Şibay’ın çıkartmakta olduğu “İslam Mecmuası”nda makaleler yazmaya başlar.

Rüştüye’yi bitiren Mükrimin Halil, medrese eğitimi almasını isteyen babası Halil Kamil Efendi’yi ikna ederek 1916’da Darülfünun Edebiyat Fakültesi Tarih şubesine kaydını yaptırır. Aynı zamanda mezun olduğu Gelenbevi Lisesi’nde muallim olarak görev alır.

Tarihe olan merakını bizzat kendisi şu cümlelerle dile getirir:

“Ailem beni o tarzda terbiye etmiştir ki tarihten başka mesleğe intisap edemedim. Çocukluğumda iken evimizin selamlığına okuyucular getirilerek destanlar ve Sîret-i Nebi’den parçalar okunurdu. Hz. Ali cengnamesi, Ebu Müslim, Battal Gazi destanları âheng-i mahsus ile okunurken bütün cemaatle birlikte ben de dinlerdim. Tarih merakım –ki ben buna hastalık diyorum- buradan başlar. Ulema bir aile ocağında büyüdüğümünden iki dedem, amcam ve babamdan daima büyük kahramanların ve peygamberlerin hayatlarını dinlerdim. Küçük yaşta okuma yazma öğrendikten sonra

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

büyük kütüphane içindeki kitapları okumaya başladım. İlk okuduğum kitap Cevdet Paşa'nın Kıyas-ı Enbiyâ'sını baştan aşağı ezberlercesine öğrendim.”

Üniversite öğreniminde Şerafettin Yaltkaya, İsmail Saadettin, Şirvanlı Sadreddin Efendi, Ahmet Refik ve Necip Asım gibi dönemin ünlü hocalarından ders alır.

Tarih bölümünde eğitimine devam ederken sınavla mülkiyeyi kazanır. Araya kısa bir askerlik dönemi girer ise de eğitimi dolayısıyla erken terhis edilir. Eksik kalan askerliğini bilahere tamamlayacaktır.

Alman tarihçilerinin tarih metodundan hareketle araştırmalarını yalnızca bir nokta üzerinde, Anadolu Selçukluları ve Beylikler dönemine teksif eder. Ayasofya, Nuruosmaniye, Ali Emiri, III. Ahmet ve Süleymaniye kütüphanelerindeki bu konu ile ilgili nadir nüshaları incelemek ve istinsah etmek gibi büyük ve zahmetli bir işe girişir.

1919'da Edebiyat Fakültesi Tarih şubesinden mezun olur. Mülkiye'de en yakın arkadaşı Hilmi Ziya (Ülken)'dir.

Mülkiye yıllarında da devam eden araştırmalarında Ali Emiri Efendi ve Ahmet Tevhid Bey'den çok yardım görür. Mükrimin Halil'in çalışma şevkini ve birikimini takdir eden ve artık yorulmuş olan Ahmet Tevhid Bey, tamamlayamayacağına kanaat getirdiği Anadolu Beylikleri devrine ait notlarını “Bunlar senin işine yarar. Sen devam et ve tamamla” diyerek ona verir. Ahmet Tevhid, Mükrimin Halil'i bir nevi manevî vâris edinir.

Mükrimin Halil bu yıllarda döneminin tarih bilginlerinden Ali Emiri Efendi ile Ahmet Tevhid, Necip Asım ve Mehmet Arif Beylerin destek ve teşviklerini görür. Ayrıca Arapça ve Farsçasını ilerletmek için de Kilisli Rıfat, Şerafettin Yaltkaya ve İsmail Saib Efendi gibi isimlerin de büyük yardımını görür. Anadolu Türkçesinin yanında diğer tüm Türk lehçeleri ile Fransızca, Almanca ve Farsça'yı konuşabilecek, yazı yazabilecek ve çeviri yapabilecek derecede öğrenir.

Takvimler 1920 yılı Nisan – Mayıs ayını gösterirken babasının kadılık yaptığı Haçin'den acı haber gelir.

Annesi ve babası Ermeniler tarafından hunharca katledilmiştir.

Kendisi bu konuda şunları yazar:

“İstanbul'da Mekteb-i Mülkiye'nin ikinci senesini bitirip son sınıfına geçtiğim esnada, tatil aylarında Kerimüddin Aksarayı'nın Müsâmeratü'l-Ahbâr ve İbn Bîbî'nin iş-bu el-Evâmirü'l-Alâiyye adlarındaki âl-i Selçuk tarihlerini istinsah ettim. İbn Bîbî'nin bu eserini istinsah ile meşgul olduğum günler içinde, bu kitapta birkaç defa Hancin ve Hancin şeklinde adı geçen Haçin –bugünkü Saimbeyli- kasabasında Ermenilerin isyanı vukua geldi ve onların elinde esir ve mevkuf bulunan pederim ve üstadım Elbistanlı kadı Halil Kamil Efendi, validem Ayşe Hanım başta olmak üzere, bütün ailesi efradıyla beraber o mel'un ve hain caniler tarafından akla ve hayale sığmaz işkenceler ve vahşetlerle şehid edildi. Orada bulunan ailemiz efradından yalnız hemşirem Hatice Hanım, Amerikan mektebine emanet edilmek sayesinde, Kuvay-ı Milliye mücahidlerinden olan dayım müderris Mehmed Reşid Efendi ile amcam Mehmed Şerif ve amcam Osman Efendiler tarafından kurtarılarak âbâvü ecdâdımın mavtın-ı kadîmi olan ve bu eserde pek çok defa Ablistan şeklinde ismi zikredilen Elbistan'a gönderildi. İşte bu kitabın istinsahı bu suretle hayatımın en acı, en elemli ve ızdıraplı günlerine tesadüf etmiştir. Cenab-ı Allah bu mazlum şehidlerih rahmet ve gufranına nail edip onlara ecr-i cezil ve bana da sabr-ı cemil ihsan buyursun!”

Bir talebesinin ifadesiyle; “bu acıklı günden sonra kendisini okumaya verdi. Tarih okudu. Gece okudu, gündüz okudu. Çok zaman kütüphaneler üzerine kapandı. O eski kütüphanelerin kilimleri üzerine kıvrılarak gecelerini geçirdi. Teselliyi Türk ve İslâm tarihi okumada buldu. Notlar aldı. Evini kitaplarla doldurdu.”

1919'da Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünü bitiren Mükrimin Halil 7 Haziran 2021'de ise Mülkiyeyi iyi derece ile bitirerek buradan da mezun oldu.

Hilmi Ziya Ülken'e göre “ilmi ve ciddi kudretini Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden alan Mükrimin Halil, son derece aktif ve ictimai kabiliyetini Mülkiye'ye borçludur.” Ve bu tarihlerde çalışmalarına daha bir hız vererek güneşin doğuşundan karanlığın batışına kadar bütün günlerini

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

kütüphanelerde geçirir. Mesleki heyecanla dolu olan bu devirde ulaştığı yeni yeni bilgiler, sahası ile ilgili yaptığı keşifler şevkini artırır.

Bu arada Maarif vekaletine de başvuruda bulunarak Anadolu’da çalışmak istediğini belirtirse de olumlu cevap alamaz. Tarih Encümeni’ne olan başvurusu ise kabul edilerek 1 Kasım 1923’de 15 lira aylıkla Tarih Encümeni Hafız-ı Kütüplüğü’ne / kütüphane memurluğuna tayin olunur. Bu arada araştırmalarını da çeşitli mecmualarda yayınlamaya devam eder ve Anadolu Mecmuası’nın kurucuları arasında yer alır. Bu mecmuada “Milli Tarihimizin Adı”, “Anadolu’nun Fethi”, “Türk Kavminin Muhtelif Milletlere Ayrılması”, “Anadolu ve Vatan” ve “Milletin Teşekkülü” gibi önemli makaleleri yayınlanır.

Mecmuanın edebiyat sayfası ile ilgili olan Necip Fazıl Kısakürek bu mecmua ile ilgili olarak şunları söyler:

“(…) Ben 20 yaşımın eşiğinde, Anadolu Mecmuası’nın hücreciğinde Anadoluculuk cereyanının güdücüleri Mükrimin Halil, Hilmi Ziya ve –folklorcu- Halit Bayrı ile bu meseleyi incelerken, onları, taş ocağı misali sömürülen Anadolu insanının yalnız hınçta temsilcisi görüyordum.”

Mükrimin Halil yılların birikimi olan makalelerini bu mecmuada aralıksız olarak yayınladı. Bu yazılar daha çok fikrî sahada olup Anadolu’nun Türkleşmesini ve ikinci bir vatan oluşum tarihinin ışığı altında incelediği makalelerdir.

1925’de İstanbul’a gelen meşhur müsteşrik Frans Babinger’e mihmandarlık yapar ve ilmi çalışmalarından dolayı övgülerini kazanır.

1919-1925 arasında İstanbul kütüphanelerinde bulunan kendi konusu ile ilgili bütün eserleri inceleyerek özetler çıkartmak ve istinsah etmekle geçiren Mükrimin Halil Bey, araştırmalarını tamamlayabilmek için Avrupa’nın büyük kütüphanelerinde çalışma ihtiyacı duymaya başlar.

Kütüphane memuru olarak görev yapmakta olduğu Tarih Encümeni, Maarif Vekaleti (Milli Eğitim Bakanlığı) nezdinde girişimlerde bulunur ve Maarif Teftiş Heyeti Başkanı Rıdvan Nafiz’in girişimleri ile 1925’de Fransa’ya gönderilir. Fransa’ya gönderiliş nedeni İstanbul kütüphanelerinde bulunmayan nadir eserlerin kopyasını almaktır.

İkibuçuk yıl kaldığı Paris’te ilk olarak Fransızcasını geliştirir. Şark İlimleri Cemiyeti’nin çalışmalarına katılır. Hiç aksatmadan uyguladığı program şöyledir: Sabah saat 06.00’da kalkmak, önce bir dershaneye gidip Fransızca dersi almak, saat 07.00’de Fransız Milli Kütüphanesi Bibliotek National’in kapısına gelip kütüphanenin açılmasını beklemek, kapı açılınca içeri girip saat 17.00’de kapanırken çıkmaktır. İki buçuk yıl boyunca içinde yaşadığı Paris’i adamakıllı görmemiştir.

Ord. Prof. Kâzım İsmail Gürkan’ın deyişiyle “Eminim ki ‘kitap kurdu’ Mükrimin’i bir daha Paris’e götürüp şehrin ortasında bıraksa idiniz yolu bulamaz, kaybolurdu. Zira Milli kütüphane’nin dışında onun Paris ile hiçbir alış-verişi olmamıştı.

Tarihte pek çok ilim adamı gibi, hafıza gücüyle tanınan Mükrimin Halil Yinanç için de birtakım efsaneler üretilmiştir. Bunlardan bir tanesi de Paris yıllarıyla ilgilidir. Buna göre; Mükrimin Halil bey, Bibliyotek National’de çalışırken, Selçuklu tarihiyle ilgili çok önemli bir kaynağa ulaşır, ki bu Enverî’nin Düsturname’sidir. Ancak, istinsah edilmesine izin verilmez. Bunun üzerine eşsiz hafızası devreye girer ve her gün beş-on sayfa ezberlemek ve kaldığı otelde kağıda dökmek suretiyle kitabın kopyasını çıkarır. Ve bilindiği üzere, Türkiye’ye döndüğünde yayımlar. Bilahare İzmir milli kütüphanede çıkan yeni bir nüshasıyla karşılaştırıldığında, en küçük bir farklılık dahi olmadığı anlaşılır. Öte yandan, kitabın Türkiye’de yayımlandığını öğrenen kütüphane yönetimince müdür dahil tüm memurların görevine son verilir. Bilahare gittiği Paris’te olaydan haberdar olan Mükrimin Halil Bey, durumu kütüphane yetkililerine anlatır ve özel bir komisyon önünde bunu isbatlar. Memurlar yeniden işe alındığı gibi, eline ayağına kapanılarak özür dilenilen Mükrimin Halil Bey’e üniversitede bir kürsü verilir.

Evet, Mükrimin Halil Yinanç’ın gerçekten de çok güçlü bir hafızası vardır. Ama, kendisi Paris’e bir daha gitmediği ve üniversitede kürsü falan da verilmediği gibi, yukarıda anlatılanlar da, bir gerçeği dile getirmek için kurgulanmış, efsaneden öteye geçemeyen hikayelerden biridir.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Paris'te, Anadolu ve Türk tarihiyle ilgili tüm eserleri inceleyen; Türkiye'de olmayanlarını istinsah eden; Avrupa dillerinde Anadolu Türkleri tarihini alakadar eden Süryani, Ermeni, Gürcü, Bizans ve Latin kaynaklarını toplayan ve kıymetli bir ihtisas kütüphanesi yapmaya çalışan Mükrimin Halil Bey, diğer Avrupa ülkelerindeki birçok kitapları da Paris'e getirterek gözden geçirir.

Fransa'daki görevini tamamlayan Mükrimin Halil 13 Eylül 1927'de Türkiye'ye döner. Bir gazeteyle verdiği beyanattan anlıyoruz ki Fransa'da bulunduğu süre içerisinde 300 civarında yazma ve nadir eseri okumuştur. Bunun 150'si Arapça, 100'ü Farsça, 50 kadarı da Türkçe'dir. "Maksadım milli tarihimizin en meçhul ve en mühim devri olan Âl-i Selçuk ve tavâif-i mülük devrini meydana çıkartmaktır. Bu devre-i tarihiye bugün bütün dünya ilim alemi için külliye meçhuldür" diyerek de Paris'e gidiş maksadını dile getirir.

İlmi makaleleri ve konferansları bu dönemde de devam eder. Kabataş Lisesi Tarih öğretmenliği görevine başlar.

"Kabataş lisesinde, ders esnasında arada bir dalar, sabit bir noktaya bakar, bir şey söylemezdi. Bundan bir şey anlamayan öğrencileri, ses çıkarmadan derse başlamasını beklerlerdi. Bir gün bir öğretmenin cenazesi götürülürken, "Keşke benimkiler de böyle ecelleriyle ölselerdi!.." der. Bundan da Mükrimin Halil Bey'in anne-babasının katledilişinin acısını uzun yıllar unutamadığı anlaşılmaktadır.

1928'de ve 1929'da Türk Ocağında önemli konferanslar verir. 1930'da Türk Ocağı bünyesinde kurulan 16 üyeli Türk Tarihi Tetkik Heyeti'ne seçilir. Aynı yıl Galatasaray Lisesi tarih muallimliğine başlar.

Türk Ocakları 29 Mart 1931'deki VII. Kurultay'ında kapatılma kararı alır. Mükrimin Halil'in de azası bulunduğu Türk Tarihi Tetkik Heyeti ise 12 Nisan 1931'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti adı ile yeniden teşkilatlanır. 1935'de Türk Tarihi Araştırma Kurumu adını alan cemiyet daha sonra da Türk Tarihi Kurumu adını almıştır.

ProfMalş (Malche) tarafından hazırlanan yeni üniversite kadrosunda yer alan Mükrimin Halil, Orta Zamanlar Şark Tarihi doçenti olarak 1 Eylül 1933'de üniversiteye intisap eder. Bu tarihte aldığı maaş ise 55 liradır.

Bu görevin kendisine tevdi edilmesinde o güne kadar yaptığı Feridun Bey Münşeati, Maraş Emirleri ve Düsturname-i Enveri ile ilgili araştırma ve yayınları etkin olmuştur.

Çalışmalarına ara vermeksizin devam eden Mükrimin Halil'in "Türkiye Tarihi Selçuklu Devri I Anadolu'nun Fethi" adlı kitabı 1934'de yayımlanır. Firdevsi üzerine verdiği konferans ve seminerler devam ederken Soyadı Kanunu ile "Yinanç" soyadını alır. Üniversitedeki derslerinin yanı sıra Halkevlerinde ve çeşitli vesilelerle gittiği Erzurum, Antep, Konya, Diyarbakır, Maraş, Sivas gibi şehirlerde konferanslar verir.

Tüm bu çalışmalarını yaparken siyasetten olabildiğince uzak durur. İlminin ideolojik amaçlar uğrunda kullanılmasına izin vermez. Bir keresinde benimsemediği bir konuda sunum yapmaya zorlandığı ve bundan ancak birkaç dişini çektirerek kurtulduğu meşhurdur.

1936 Ağustos başlarında, memleketi Elbistan'a gitti ve kültür direktörü Şefik Ergündüz'le birlikte tarihî tedkiklerde bulundu. Heyetin Efsus\Afşin'daki kervansaray kalıntıları üzerinde alınmış bir fotoğrafını da yayımlayan dönemin vilayet gazetesi Maraş, bu ziyareti şu satırlarla vermiştir:

"Elbistan civarında tarihî tedkiklerde bulunmak üzere 15 gün önce seyahat eden üniversite doçentlerinden Mükrimin Halil ve beraberinde kültür direktörü Şefik ErgündüzEfsus civarında Ashab-ı Kehf'te incelemelerde bulunmuşlardır.

Çok eski ve efsanevi bir mahal olan bu yerde Selçukiler'e ait güzel binalar vardır. Bakımsızlıktan bir kısmı yıkılmış ve bir kısmı da yıkılmak üzeredir. Vilayet makamı Kültür bakanlığının bu hususta nazar-ı dikkatini celbetmiştir..."

Mükrimin Halil 1940'da Türk Tarihi Kurumu bünyesinde kurulan Türk İslam Devri Kitabeleri Derleme Heyeti'nin başkanlığına atanır. Aynı yıl içerisinde Mükrimin Halil Bey'in de içerisinde bulunduğu bir komisyon tarafından "İslam Ansiklopedisi" yayımlanmaya başlar.

18 Ocak 1940'da bir gazetecinin "kütüphaneleri daha kullanışlı ve yararlı hale getirmek için ne yapılabileceği" şeklindeki sorusuna şu cevabı verir:

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

“Evvvela, büyük bir bina lazımdır. İkincisi, kitapların sistematik tasnifi icap eder. Üçüncüsü, Avrupa yazma kütüphanelerinin katalogları tarzında gayet mufassal, yani bazan, icabına göre bir kitap hakkında bir formalık malumat verecek, mütehasıslar tarafından yapılmış ilmî katalog lazımdır. Dördüncüsü, servis meselesi; yani, kütüphanenin kitaplarının her türlü rutubetten ve haşerat tarafından tahrip edilmekten muhafazası ve mütalaa sahiplerine icap eden bibliyografik malumatı verebilecek mütehasısların kütüphanede tanzimi. Bunun için de üniversitenin edebiyat ve hukuk fakültelerinden yetişmiş ve eski Şark lisanlarına ve yazılarına hakkıyla vâkıf, menfaat-nâ-endiş, ilim meraklısı zevatın yetişmesi veya yetişmiş olanların aranıp bulunması icap eder.

Bina bakımından şunlar nazâr-ı dikkate alınmalıdır: Kütüphane şehrin merkezinde olmalı; yani, (...)yolda çok vakit kaybetmeksizin gelebilecek bir mevkiye bulunmalıdır. Buna nazaran, (...) eski Mercan sarayının harabeleri üzerinde yaptırılması kabildir; çünkü, nisbeten Kadıköy, Üsküdar ve Beyoğlu'na çok uzak değildir. Bilhassa oraya otobüs servisi yapılırsa hiçbir mesele kalmaz. (...)

En ziyade ehemmiyet verilecek olan İstanbul kütüphaneleridir. (...) evvela, Beyazıt mıntıkasında merkezî bir kütüphane tesis edip diğer kütüphanelerdeki yazma nadir nüshaları oraya toplamalıdır. Çünkü İstanbul dağınmış olduğu için talebe kafi derecede istifade için çok zahmet çekmektedir. Sonra, mükerrer nüshalarla eski ve kıymeti fazla olan eserler merkezi kütüphaneye alınmalıdır. Kütüphanenin açılış ve kapanış saatleri, talebenin daha fazla çalışabileceği şekilde tanzim edilmelidir. Mesela, gece mesaisi yapılabilir.

Merkezi kütüphaneyi daha fazla zenginleştirmek için Anadolu kütüphanelerinde bulunan bazı değerli eserleri merkeze almalıdır. Talebeye ve diğer okuyuculara evlerinde okumak üzere kitap vermek meselesine gelince; gerçi bazı Avrupa kütüphanelerinde muayyen şahıslara verilmektedir. Fakat bizde bu pek kâbil-i tatbik değildir ve faydası varsa da mahzurları daha çoktur. Bilhassa kitapların muhafazası bakımından ve bizde kitap alıp vaktinde iade etmek henüz itiyat haline gelmediği için bunu doğru bulmuyoruz.”

1941'de profesörlüğe yükselen Mükrimin Halil Beyin İstanbul'daki hayatının büyük bir kısmı okul, fakülte ve kütüphanelerin yoğunlaştığı ve “Medeni insan bu çevrede yaşar” dediği Laleli ve Nuruosmaniye arasında geçer. Galata ve Beyoğlu taraflarını ise hiç sevmez.

1949'da, arkadaşı Hilmi Ziya Ülken'le birlikte, Ankara İlahiyat Fakültesi'nin kurucu heyeti içerisinde yer alarak fakülteye alınabilecek adaylarla fakültenin yönetmelik taslağını, kürsülerini ve ders programlarını belirler.

1949-1953 yılları arasında, Şarkiyat Enstitüsü'nün müdürlüğünü yapar ve 1956-1961 yılları arasında, enstitü tarafından çıkartılan Şarkiyat Mecmuası'nın yayın heyetinde yer alır.

1953'de, amcasının oğlu Halis Yinanç'ın iki çocuğunu Refet ve Tacettin Yinanç kardeşleri manevi evlat edinir. Üniversitede verdiği dersler, kendi talebelerinin yanı sıra Türkoloji, Arap ve Fars filolojisi gibi diğer branşlarda okuyan öğrenciler tarafından da heyecanla dinlenir.

Geçen yıllar içerisinde dünya çapında bir otorite olan bu güzel insan 1957'de Ortaçağ Ordinaryüs Profesörlüğü payesini kazanır.

“Ben gençliğim dahil, bütün ömrümü kütüphanelerde ve kitaplar arasında geçirdim. Dost sohbetlerinden başka eğlence ve avunma bilmedim. Hayatımı sadece öğrenmek ve öğretmekle geçirdim, başka hiçbir emelim olmadı” diyen Mükrimin Halil Bey 27 Mayıs ihtilali sonrasında Yassıada'ya şahit olarak çıkartılır. Orada gördükleri ve yaşadıkları onu çok üzer. Bu üzüntünün sonucu olsa gerek 1 Aralık 1961 Cuma günü hayatında ilk kez ders programını unuttur.. Talebelerinin telefonla dersi haber vermesi üzerine üniversiteye gelir. Yorgun ve halsizdir. Anadolu Selçuklu sultanlarından Sultan Mesut'u anlatırken rahatsızlanır. Hastaneye kaldırılır ve üç haftalık bir tedavinin ardından kurtarılamayarak 22 Aralık 1961 Cuma sabahı ruhunu teslim eder.

23 Aralık 1961 Cumartesi günü askeri merasimle ve kalabalık bir toplulukla Süleymaniye Camiiinde cenaze namazı kılınır. Ardından naşı üniversite merkez binasına getirilir. Arkadaşlarının ve talebelerinin yaptığı konuşmaların ardından tabutu eller üzerine alınarak Merkez Efendi kabristanına götürülür ve defnedilir. Merhumun vefatının 55. Yıldönümünde bir kez daha rahmetle anıyoruz.

Ruhu şâd olsun...

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

KAYNAKÇA

- ÇİFTÇİ, Cemil; Maraşlı Şairler Yazarlar Alimler, Kitabevi Y., İstanbul, 2000
IŞIK, İhsan; Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi, Elvan Y., Ankara, 2007
ÖZALP, Ömer Hakan; Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç, ELMÜHAY Vakfı Y., İstanbul, 2012
_____, Dostlarının ve Sevenlerinin Kaleminden Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Y. İstanbul, 2012
YAKAR, Serdar ve Yaşar ALPARSLAN; Maraş Meşhurları, Kahramanmaraş Valiliği Y., Kahramanmaraş, 2009

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

MÜKRİMİN HALİL YINANÇ'IN ŞAHSINDA BİR İLİM ADAMI PORTRESİ

Ömer Hakan ÖZALP

Ülkemizin yüz aklarından, hemşerimiz Mükrimin Halil Yinanç; ilim ve ilim adamlığı için saydığı “1. Gurbet; 2. Fakr u zaruret; 3. Rıza-yı Bârî, hasbîlik; 4. Vesâit-i ilm; 5. Üstad ve muallim; 6. Hüsn-i ahlak; 7. Sabr u sebat ve sa’y u gayret; 8. Zeka (büyük alim olmak için)” şartlarını bi-hakkın haiz; Selçuklu ve İslâm tarihlerinde dünyanın sayılı alimlerinden biridir.

O, yaşantısı, ahlakı, gayreti, şahsiyeti ve ilim-araştırma aşkı ile ideal bir ilim adamıdır. Böylesi büyük bir değerın ilim adamlığı vasfını tüm yönleriyle ortaya koymak, başlı başına bir çalışma mevzuu olabilecek kadar geniş bir konudur. Biz burada, günümüz ilim adamlarına, akademisyenlerine ve öğrencilerine nümüne-i imtisâl olması için, yalnızca bazı özelliklerini ortaya koymaya çalışacağız.

Tayyip Gökbilgin'in deyimiyle “doğuştan tarihçi olan; babasından ve dedesinden tarih dinleyip bu kültür içinde yoğrulan”⁷²² merhum;

Kendi ifadesiyle, “Dulkadiroğulları zamanından beri tedrisat yapagelen medreseleri kendini bütün Anadolu'da ve hatta İstanbul'da takdir ettirecek alimler yetiştiren; Arap ve İran dili alimlerinden Hayati Efendi ile onun oğlu olup, heyet (astronomi) ve lügata dair muhtelif eserleri mevcut ve maruf olan ve memleketinde kıymetli yazma eserlerden mürekkep bir kütüphane tesis etmiş bulunan Halil Şeref Efendi ve *Hülâsatü's-Şurûh* müellifi Halil Esad, Saçaklızade Mehmed ve Mustafa Kamil Efendi gibi ilim adamlarını çıkararak”⁷²³ Elbistan kazasından pek çok kadı, müderris ve müftü yetiştiren ve “ulema soyu olan”⁷²⁴ eski, köklü ve büyük bir aileye mensuptur. Dedesinin babası, dedesi, babası ve amcası kadı olduğu gibi anne tarafından dedeleri de hep kadı veya müderristir.

“Ailem beni o tarzda terbiye etmiştir ki, tarihten başka mesleğe intisap edemezdim” diyen merhumun çocukluğunda, evlerinin selamlığına okuyucular getirilerek destanlar ve *Sîret-i Nebî*'den parçalar okunurdu. Hz. Ali cenngamesi, Ebu Müslim, Battal Gazi destanları âheng-i mahsus ile okunurken, bütün cemaatla birlikte o da dinlerdi. İşte, kendisinin *hastalık* diye tanımladığı tarih merakı buradan başlar. İki dedesiyle amca ve babasından büyük kahramanların ve peygamberlerin hayatlarını dinlerdi. Küçük yaşta okuma yazma öğrendikten sonra, Hayati Ahmed Efendi'nin Elbistan'daki kütüphanesinde bulunan kitapları okumaya başladı. İlk okuduğu kitap olan Cevdet Paşa'nın *Kıyas-ı Enbiyâ'sını*, baştan aşağı ezberlercesine öğrendi.⁷²⁵

Çocuk denilecek bir çağda, sekiz yaşından dokuz yaşına kadar Kur'ân-ı Kerim'i ezberleyerek hafız oldu. İlk tahsilini, hususi olarak baba ocağında, bizzat babasından, ilk Arapça ve Farsça derslerini de müsevvid Mehmed Hayri Efendi'den⁷²⁶ aldı. Çocukluğunda dahi okumayı, mütalaayı ve çalışmayı seven, vaktini boşa geçirmeyen Mükrimin Halil, zeka ve çalışkanlığıyla arkadaşları arasında sıvrılmış⁷²⁷ ve ortaokul sıralarında artık büyüklerin sohbetine karışır olmuştu.⁷²⁸

Tabii ki, böyle bir zeka ve cevvaliyeti, Elbistan gibi küçük ve imkanları sınırlı bir yerin tatmin etmesi mümkün değildi. Bu yüzdendir ki, İstanbul'a giderek Gelenbevi lisesinde okumaya başladı. Tarihteki derin bilgisi daha lise sıralarında kendini göstermiş ve hocalarının dikkatini çekmişti. Lise son sınıfta bulunduğu 1915 yılında, İslâm tarihine ve ana kaynaklarına olan vukufiyetini gösteren iki

⁷²² Ordinaryüs profesörlüğü için oluşturulan Besim Darkot başkanlığındaki komisyonun raporundan. (Refet Yinanç arşivi)

⁷²³ Mükrimin Halil Yinanç, “Elbistan”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. IV, s. 230, Eskişehir, 2001.

⁷²⁴ Bedii N, Şehsüvaroğlu, “Mükrimin Halil Yinanç”, *Vatan*, nr. 6313, 5 Ocak 1962, s. 2.

⁷²⁵ Neriman Malkoç Öztürkmen, “Profesörlerimiz konuşuyor: Mükrimin Halil Yinanç”, *Yeni İstanbul*, sayı: 2267, 9 Mart 1956, s. 5.

⁷²⁶ M. Sefa Öcal, “Ordinaryüs Prof. Dr. Mükrimin Halil Yinanç”, *İstanbul'da Elbistan*, yıl: 1, sayı: 1, Haziran 1997, s. 10.

⁷²⁷ Ali Arıkan, “Rahmetli ordinaryüs Profesör Mükrimin Halil Yinanç'ın vefatının ikinci yıldönümü münasebetiyle”, *Elbistanın Sesi*, sayı: 423, 23 Aralık 1963, s. 2.

⁷²⁸ Kâzım İsmail Gürkan, “Mükrimin Halil Yinanç”, *Cumhuriyet*, sayı: 13435, 28 Aralık 1961, s. 2.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

makalesi neşredildi.⁷²⁹ Yine lise döneminde, arkadaşlarına eser konusu verebilecek bir olgunluğa erişmişti.⁷³⁰

“Tarih, kültür seviyesinin yüksekliğini gösterir. Tarih zevk için yapılan, okunan bir bilim dalıdır”, “Ailem, bana öyle bir terbiye verdi ki, o terbiye beni tarihçi yaptı” diyen Mükrimin Halil Bey,⁷³¹ medreseye gidip tefsir çalışmasını isteyen babasını ikna ederek, tarih okumak şartıyla İstanbul darülfünunu edebiyat fakültesi tarih şubesine kaydoldu.

Arap aşiretlerinin bütün neseplerini bilecek kadar birikim sahibi olduğu⁷³² üniversite yıllarında, bir yandan da, mezun olduğu Gelenbevi sultanisinin ilk kısmında hocalık yaptı.

Merhum, bundan sonraki hayatında kendisini tamamen kütüphane ve araştırmaya verdi.

Kütüphane Ve Araştırma Aşkı

Bu yıllarda, arkadaşı Süheyl Ünver'le birlikte, ders çalışmak için Ali Emiri kütüphanesine giderlerdi. Ancak, Ali Emirî Efendi gelip de yüksek sesle konuşmaya başladığında, okudukları akıllarına girmez, dersi bırakıp, o zamanın edip ve tarihçilerinden olan merhumu dinlerlerdi.⁷³³

Küçük yaşta yaptığı hafızlığın da etkisiyle, henüz ilköğrenim çağlarında kendisini İslâm tarihine veren ve bu tarihin içine dalan genç Mükrimin, güçlü bir temel almıştı. Bu temelin üstüne, tarih şubesindeki Alman tarihçilerden edindiği sağlam tarih metoduyla hareket ederek, mülkiye yıllarında (1918-21) araştırmalarını, yalnız bir nokta üzerinde, Anadolu Selçukluları ve beylikler dönemine teksif etti. Ayasofya, Nuruosmaniye, Ali Emirî/Millet, III. Ahmed ve Süleymaniye kütüphanelerindeki konusuyla ilgili nadir nüshaları incelemek ve istinsah etmek gibi büyük ve çok zahmetli bir işe girişti.

Bunun için, vakit kaybetmeyeyim diye, Yıldız'da bulunan mülkiyeden Ayasofya'ya ortalık ağarmadan gelir, karanlıkta Ayasofya kapısında kütüphane görevlisini bekler; yemek zamanı dahil akşam karanlığına kadar aralıksız çalışırdı. Öyle ki, bir keresinde kütüphane görevlisi, arkadaşı Hilmi Ziya Ülken'e, kütüphane açılmadan gelip kapıda bekleyişinden yana yakıla bahsetmiş; o da “Böyle bir araştırmacıya bir daha kolay kolay rastlayamazsınız!..” cevabını vermişti. Böylece, gittikçe hızlanan yorulmak bilmez bir gayretle, sahası olan Selçuklular ve beylikler dönemiyle ilgili olarak İstanbul vakıf kütüphanelerinde bulunan tüm nadir yazmaları okudu ve başlıcalarını istinsah etti.⁷³⁴

Üç senelik mülkiye sıralarında da, çalışmalarına fasilasız devam etti. Boş günlerde, tatilde vakıf kütüphanelerinde nadir metinleri kopya etmekle meşgul oldu. Akşam ve geceleri arkadaşı Hilmi Ziya Bey'le hasbihale dalarlardı. Bazan saatlerce süren bu hasbihalin dinleyicileri çoğalır, bir halka haline gelirdi.⁷³⁵

İstanbul kütüphaneleriyle yetinmeyen merhum, 1921'de, Maarif Vekaleti'ne başvurarak “Anadolu ve özellikle de Selçuklu tarihi ile ilgilendiğini ve birçok kütüphanedeki yararlı eserleri inceleyip topladığını bildirmek suretiyle, Anadolu'da çalışmak istediğini” belirtti.⁷³⁶

⁷²⁹ “Bilal-i Habeşi”, *İslâm Mecmuası*, yıl: 2, sayı: 36, 10 Eylül 1331, s. 1216; “Abdullah bin Mesud”, yıl: 3, sayı: 39, 6 Teşrin-i Sani 1331, s. 11-16.

⁷³⁰ Ali Nihat Tarlan, “Mükrimin için”, *Yeni İstanbul*, sayı: 4390, 1 Şubat 1962, s. 2.

⁷³¹ M. Sefa Öcal, *a.g.m.*, yıl: 1, sayı: 3, Aralık 1997, s. 13.

⁷³² Hilmi Ziya Ülken, “Ulusal kültür değerlerle yaşar: Mükrimin Halil Yinanç”, *Dernek*, c. I, sayı: 5, Mart 1962, s. 2.

⁷³³ Süheyl Ünver (derleyen), *Mükrimin Halil Yinançtan Sözler 1900-22.XII.1961*, TTK arşivi, dosya no: 227, s. 2; aynı yazar, “Mükrimin Halil'den hatıralar”, *Hayat Tarih Mecmuası*, sayı: 3, 1 Nisan 1967, s. 18.

⁷³⁴ Hilmi Ziya Ülken, “Ord. Profesör Mükrimin Halil Yinanç”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. IX, 1961, s. 227, TTK Basımevi, Ankara, 1962; aynı yazar, “Mükrimin Halil Yinanç”: Mücellidoğlu Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, c. IV, s. 1715-1716, Mars Matbaası, Ankara, 1968-69; aynı yazar, “Mükrimin Halil'in şahsiyeti”, *Öncü*, sayı: 475, 1 Ocak 1962, s. 2.

⁷³⁵ Hilmi Ziya Ülken, “Ulusal kültür değerlerle yaşar: Mükrimin Halil Yinanç”, s. 2-3.

⁷³⁶ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Hayatım*, s. 244, yay. haz. Ali Y. Baltacıoğlu, Dünya Yayınları, İstanbul, 1998.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

1923'te, üyeleri olan üstadların bilgi ve birikiminden yararlanabilmek için, Tarih Encümeni'ne başvurarak, encümenin boş olan kütüphane müdürlüğüne (hafız-ı kütüplüğüne) tayinini istedi.⁷³⁷ Buradaki görevi sırasında Abdurrahman Şeref, Ahmed Refik, Köprülü, Halil ve Tevhid Beyler, onun getirdiği notlara tereddütsüz evet diyecek inanca varmışlardı.⁷³⁸

1919'dan sonrasını, özellikle 1922-25 arasını, İstanbul kütüphanelerinde bulunan, konusuyla ilgili neredeyse tüm tarihî yazmaları inceleyerek özetler çıkarmak ve nadir nüshaları istinsah etmekle geçiren Mükrimin Halil Bey, artık araştırmalarını tamamlayabilmek için Avrupa'nın büyük kütüphanelerinde çalışma ihtiyacı duymaya başlamıştı.⁷³⁹

Böylece, kendisi hiçbir talepte bulunmadığı halde, 1925'te, Maarif Vekaleti tarafından, İstanbul kütüphanelerinde bulunmayan nadir eserlerin kopyasını almak üzere Fransa'ya gönderilmesine karar verildi.⁷⁴⁰

Merhum Paris'te iki buçuk yıl kadar kaldı; zaman zaman ödenek dahi ayırlamamasına rağmen çalışmalarını hiç aksatmadan sürdürdü. Paris'te bulunduğu yıllarda, sabah saat 6.00'da kalkar, önce bir dershaneye gidip Fransızca dersi alır. Saat 7.00'de doğruca Fransız milli kütüphanesi Bibliotek National'in kapısına gelip kütüphanenin açılmasını bekler. Kapı açıldığında içeri girer ve saat 17.00'de kapanırken çıkar. Bibliotek National'in çalışanları onun kim olduğunu merak ederler. Türk büyükelçiliğine sorduklarında “Çalışkan bir asistandır” cevabı verilir. Ondan sonra kendisine karışan olmaz.⁷⁴¹

Paris'te geçirdiği yıllar boyunca, şehri adamakıllı bir kez olsun görmemiş, sabahın erken saatinden geceye kadar Bibliotheque National'dan çıkmamış, kendine verilen kopya ödevini arı gibi yerine getirdikten sonra, Selçuklu tarihi üzerine materyaller toplamıştır.⁷⁴² Ord. Prof. Kâzım İsmail Gürkan'ın deyimiyle, kitap kurdu Mükrimin Paris'e bir daha götürülüp şehrin ortasında bırakılsa idi, yolu bulamaz, kaybolurdu. Çünkü onun, Milli Kütüphane dışında, Paris ile hiçbir alış-verişi olmamıştı.⁷⁴³

Efsane haline gelmiş olan hafızası burada devreye girer. Kağıt kalemi unuttuğu bir gün, zaman kaybetmemek için, okuduğu eski bir metnin beş sayfasını ezberler ve akşam evde kağıda döker. Ertesi günü karşılaştığında hatalı ya da eksik tek bir kelime dahi çıkmaz.⁷⁴⁴ Paris kütüphanelerinde bulunan yazma kitapları birer birer elden geçirdi. Kendi araştırma sahası olan Anadolu, Selçuklu ve beylikler dönemine ait bahisleri içeren tüm eserleri birer birer okudu ve aynen not etti. Okuyup notlandığı yazma ve nadir eserlerin sayısı 300'ü aşkındır. Bunun 150'si Arapça, 100'ü Farsça, 50 kadarı da Türkçe'dir. Bunun dışında, araştırma alanını ilgilendiren Süryani, Ermeni, Bizans, Latin ve Gürcü tarihçilerinin Fransızca'ya çevrilmiş, bulunması imkânsız vekayinamelerini de birer birer inceledi.⁷⁴⁵

Paris'te, Anadolu ve Türk tarihiyle ilgili tüm eserleri inceleyen; Türkiye'de olmayanlarını istinsah eden; Avrupa dillerindeki Anadolu Türkleri tarihini alakadar eden kaynakları toplayan ve kıymetli bir ihtisas kütüphanesi yapmaya çalışan Mükrimin Halil Bey, diğer Batı ülkelerindeki birçok kitapları da Paris'e getirterek gözden geçirdi.⁷⁴⁶

⁷³⁷ TİTE 10/15.

⁷³⁸ Kâzım İsmail Gürkan, *a.g.m.*.

⁷³⁹ Hilmi Ziya Ülken, “Ord. Profesör Mükrimin Halil Yinanç”, *a.g.e.*, s. 227.

⁷⁴⁰ Bedii N. Şehsuvaroğlu, *a.g.m.*; Ülken, Ord. Prof. Hilmi Ziya, “Kaybettiğimiz büyük ilim adamı Mükrimin Halil Yinanç”, *Hür Vatan*, sayı: 299, 26 Aralık 1961, s. 2.

⁷⁴¹ M. Sefa Öcal *a.g.m.*, (Aykut Kazancıgil'den), sayı: 2, Eylül 1997, s. 16.

⁷⁴² Haldun Taner, “Ölürse ten ölür canlar ölesi değil”, *Milliyet Magazin*, 24 Ağustos 1979, s. 17; aynı yazar, *Ölürse Ten Ölür Canlar Ölesi Değil*, s. 34, Bilgi Yayınları, 4. basım, Ankara, 1998.

⁷⁴³ Kâzım İsmail Gürkan, *a.g.m.*.

⁷⁴⁴ Haldun Taner, *a.g.m.*; aynı yazar, *a.g.e.*, s. 31.

⁷⁴⁵ “Türk tarihi-Tedkikat için Fransa'ya giden Tarih Encümeni katibi Mükrimin Bey avdet etti”, *Cumhuriyet*, nr. 1205, 16 Eylül 1927/19 Rebiü'l-Evvel 1346, s. 3.

⁷⁴⁶ Neriman Malkoç Öztürkmen, *a.g.m.*

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

İstanbul'a dönüşünden sonra da, Madrid ve Londra kütüphanelerinde bulunan bazı eserlerin fotokopilerini getirterek incelemeyi sürdürdü.⁷⁴⁷ Mükrimin Halil, bir taraftan Galatasaray ve Kabataş liselerinde tarih muallimliği yaparken, diğer taraftan da İstanbul kütüphanelerindeki metodlu araştırmalarını aksatmamış, bu arada evkaf kuyûdındaki vakfiyeleri de gözden geçirmiştir.⁷⁴⁸ Merhumunun kütüphane ibtilası ömür boyu sürmüştür. Hayatının son aylarında dahi, kim bilir kaçınıcı defadır içine dalarak aktardığı Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ni bir kez daha bitirmek üzere idi. Erkenden girdiği kütüphaneden, akşamüzeri, saray kapanırken hademelerle çıkardı.⁷⁴⁹

Son zamanlarında tansiyondan şikayet ettiği Orhan Seyfi Orhon "Biraz da az okumak lazım" dediğinde, "İşte onu yapamıyorum. Bir defa alışmışım, duramıyorum" cevabını vermişti.⁷⁵⁰

Kazım İsmail Gürkan; "pek az insanda görülen bir okuma açlığı içinde durmaksızın okuyan",⁷⁵¹ "kendi sahasında okumadığı eser kalmayan",⁷⁵² "inanılmaz bir bilgi birikimi olmasına rağmen, ilim aşkından ve araştırma zevkından hiçbir şey kaybetmeyen; gençliğinden ölümüne kadar ömrünü kitaplara, kütüphanelere ve yazmalara vakfeden",⁷⁵³ "gece, gündüz okuyan; çok zaman üzerine kapanan kütüphanelerde geceleri eski kilimler üzerine kıvrılarak geçiren"⁷⁵⁴ merhum için, "Herkes kitap okur, Mükrimin'se kütüphane okurdu!"⁷⁵⁵ demiştir.

Fakülteadaki Derslerle Yetinmeyip Özel Dersler Alması

Mükrimin Halil merhum, tarih şubesindeki tahsil devresinde Lehman Haupt, Ekhardt Unger, Mordmann, Avram Galanti, Necip Asım, Fazıl Nazmi, Şerafettin Yaltkaya, Ahmet Refik ve Ahmet Emin gibi ünlü hocalardan ders alarak dikkatli bir tarih görüşü edinip, ciddi araştırmacılığın yanısıra ilmî araştırma metodunu da öğrenerek, güçlü hafızası ve çalışma azmi ile Ortaçağ İslâm tarihindeki bilgisini derinleştirdi.⁷⁵⁶

Ancak, okuma-araştırma açlığı ve aşkı, onu, "sınıfta sorduğu suallerle taciz ettiği"⁷⁵⁷ fakülteadaki hocaların dışında, Ahmed Tevfik, Ali Emiri, İsmail Saib, Kilisli Rıfat, İsmail Saadettin ve Şirvanlı Sadrettin Efendi gibi ilim adamlarından özel dersler almaya sevketti, böylece Arapça ve Farsça'sını geliştirdi.⁷⁵⁸

Bilahare, Anadolu Türkçesi'nden başka diğer Türk lehçeleriyle Arapça, Farsça, Fransızca ve Almanca'yı da, konuşabilecek ve yazı yazabilecek derecede öğrenerek "Anadolu Selçukluları tarihini en iyi bilen ve onun tüm kaynaklarını elden geçiren",⁷⁵⁹ "bilgisinin hacmi, akıllara durgunluk verecek bir seviyeye ulaşarak Selçuklu ve İslâm ortaçağını yalnız Türkiye'de değil bütün dünyada en iyi bilen"⁷⁶⁰ bilim adamlarımızdan biri oldu.

⁷⁴⁷ Hilmi Ziya Ülken, "Kaybettiğimiz büyük ilim adamı Mükrimin Halil Yinanç."

⁷⁴⁸ Ordinaryüs profesörlüğü için oluşturulan komisyonun 17 Mayıs 1957 tarihli raporu (Refet Yinanç arşivi); Hilmi Ziya Ülken, "Ord. Profesör Mükrimin Halil Yinanç", s. 227.

⁷⁴⁹ Kâzım İsmail Gürkan, *a.g.m.*

⁷⁵⁰ Orhan Seyfi Orhon, "Mükrimin Halil Yinanç", *Son Havadis*, sayı: 499, 25 Aralık 1961, s. 2.

⁷⁵¹ Haldun Taner, "Mükrimin Halil hoca", *Kitap Belleten*, sayı: 12, Ekim 1961, s. 9, (baskı: Mart 1962).

⁷⁵² Sadi Irmak, "Mükrimin Halil rahmetli", *Yeni Sabah*, no: 8186, 26 Aralık 1961, s. 3.

⁷⁵³ Osman Turan, "Bir tarihçi gitti", *Türk Yurdu*, sayı: 299, Ağustos 1962, s. 21.

⁷⁵⁴ Akşit, Niyazi, "Hocam Mükrimin Halil Bey", *Edik*, sayı: 20, 2 Şubat 1966, s. 22.

⁷⁵⁵ Kâzım İsmail Gürkan, *a.g.m.*

⁷⁵⁶ Hilmi Ziya Ülken, "Mükrimin Halil'in şahsiyeti"; aynı yazar, "Ord. Profesör Mükrimin Halil Yinanç", *a.g.e.*, s. 227.

⁷⁵⁷ Kâzım İsmail Gürkan, *a.g.m.*

⁷⁵⁸ Bedii Şehsüvaroğlu, *a.g.m.*

⁷⁵⁹ "Türk Tarih Kurumu'nun üç büyük kaybı", *TTK Belleten*, sayı: 101, Ocak 1962, s. 205-206.

⁷⁶⁰ Sadi Irmak, *a.g.m.*

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Genç Yaşta Kitap Telifi-Tercüme

İlk makalelerini 15 yaşında yayımlayan merhum, tarih şubesinde okurken, müslüman hanedanların şecereleriyle ilgili bir eser hazırladı. Mülkiye ikinci sınıfa devam ettiği 1920 yılında, İbnî Bîbî'nin *Selçuknâme*'sini 50 günde tercüme etti.⁷⁶¹

Türk Tarih Encümeni Mecmuası'yla *Anadolu Mecmuası*'ndaki yayınlarıyla, 20'li yaşlarında, 1925'te Türkiye'ye gelen meşhur müsteşriklerden Frans Babinger'e "Mükrimin Halil Bey'i, ben ve Almanya'da benim gibi tarih meraklısı olan pek çok kişi tanır. *Tarih Encümeni Mecmuası*'nda olsun, diğer bazı mecmua ve gazetelerde olsun, kendi yazılarıyla veyahut kendi hakkında başkaları tarafından yazılan yazılar ile Mükrimin Halil Bey'i pek iyi tanırım" dedirtecek kadar dünyada ismini duyurdu.

Duyarlı Bir İlim Adamı Olarak Milletinin Dertleriyle Yakından İlgilenmesi

1915'te düşmanın Çanakkale'den çekildiği müjdesiyle Yunanlıların İzmir'den çıkarılıp denize dökülüşünü duyduğu günün gecelerinde heyecandan uyku uyuyamayan⁷⁶² Mükrimin Halil merhum; duyarlı bir ilim olması dolayısıyla, milletinin dertleriyle yakından ilgilenmiş; bu yüzden de, bazı faaliyetlerin içerisinde yer almıştır. Ezcümle:

Mülkiyede okuduğu mütareke döneminde, arkadaşlarıyla beraber, savaş sürecini değerlendiren, geleceğe ilişkin bir tür yol haritası niteliğindeki bir beyannameye imza attı.

İzmir'in işgali üzerine, işgali kınamak ve büyük devletlerin dikkatini çekmek üzere, 23 Mayıs 1919'da 100 bin kişinin katılımıyla Sultanahmet'te düzenlenen protesto mitingine öncülük eden İstanbul üniversitesi (darulfünun-ı Osmani) temsilcileri arasında yer aldı.⁷⁶³

Milletinin içerisine düşmüş olduğu bunalıma, her aydın gibi derin bir üzüntü ve endişe duyması hasebiyle kayıtsız kalamayan merhum; 1920 yılı başlarında, "Tehlikeler önünde Türk İstanbul" başlıklı bir makale yayımlayarak,⁷⁶⁴ savaş ve işgallerden bunalmış, gelecek konusunda ciddi kaygılar taşıyan toplumu rahatlatmaya çalıştı.

1925'te, Şeyh Said hadisesi münasebetiyle, tarih boyunca Anadolu'nun her tarafının bizzat Anadolu ismiyle anıldığını Anadolu'daki hiçbir mıntikanın 'Kürdistan' ismini taşımadığını gösteren "Manasız bir isim: Kürdistan" başlıklı bir makale yayımladı.⁷⁶⁵

Üniversiteye Geçişi

1933'te, Prof. Malş (Malche) tarafından, "hayatını ilimden ziyade ticarete, para kazanmaya hasretmiş *tüccar profesör* veya derslerini kitaplardan tercüme suretiyle veren *tercüman profesör* takımından olmama" şartlarıyla hazırlanmış olan yeni üniversite kadrosuna alındı.⁷⁶⁶

Bunun için, doktora şartı aranmaksızın, o güne kadar yaptığı *Feridun Bey Münşeati*, "Maraş emirleri" ve *Düsturname-i Enverî* gibi araştırma ve yayınları yeterli görülerek doçent olarak istihdam edilmişti.⁷⁶⁷

Dersleri Ve Ders Verişi

Derslerine onun kadar bağlı bir hoca zor bulunurdu. Ders saatına on kala, yirmi kala gelmediği vaki değildi.⁷⁶⁸ Bir keresinde, bir rahatsızlığından dolayı verilen bir aylık istirahatı kullanmayarak derslerinin başına geçmişti.⁷⁶⁹

⁷⁶¹ İbn Bîbî, *Selçuknâme*, s. 18, çeviren: Mükrimin Halil Yinanç, haz. Refet Yinanç-Ömer Özkan, Kitabevi Yayını, Bayrak Matbaası, İstanbul, 2007.

⁷⁶² Neriman Malkoç Öztürkmen, "Unutamadıkları: Mükrimin Halil Yinanç'ın unutamadığı iki hadise", *Yeni İstanbul*, sayı: 2370, 22 Haziran 1956, s. 3.

⁷⁶³ Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyân-Milli Kurtuluş Savaşı'nın Gerçek Hikayesi*, c. II, s. 223-224, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2010.

⁷⁶⁴ Mükrimin Halil, "Tehlikeler önünde Türk İstanbul", *Genç Yolcular*, sayı: (İstanbul özel sayısı), 15 Kanun-ı Sani (Ocak) 1336 (1920), s. 54-55.

⁷⁶⁵ "Manasız bir isim: Kürdistan", *Yeni Türk*, nr: 16, 16 Nisan 1341/23 Ramazan 1343, s. 3.

⁷⁶⁶ "Üniversitenin yeni kadrosu", *Cumhuriyet*, sayı: 3291, 6 Temmuz 1933, s. 2.

⁷⁶⁷ Zeki Velidi Togan'ın merhumun profesörlüğü için verdiği 14 II. Kanun 1940 (1941) tarihli rapor. (Refet Yinanç arşivi)

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

“Onun derdi, emeli çocuklara sıradan birkaç vakayı belletmek değildi. Zevkle, neşe ile coşkunca verdiği takrirleri ile genç beyinlerde tarih şuuru oluşturmak, onlarda analizden senteze geçme istidadını geliştirmek isterdi!..”⁷⁷⁰

“Merhumun hayatta sevdiği iki şey vardı: Kitaplar ve talebesi. Araştırmalarının neticelerini öğretmekten büyük bir zevk duyardı. Bunun için talebesini, kendi tabiri ile evlâd-ı vatani yetiştirmek, onlara yeni bir şeyler öğretmek, millete ve memlekete faydalı birer eleman olmalarını sağlamak için çırpınırdı. Ders vermekten asla kaçınmaz, haftada dört saat dersi varsa onu sekiz saate çıkarır; hatta talebe isterse gece dahi ders verirdi.”⁷⁷¹

Saha Çalışmaları

Merhum, yalnızca teorik bilgiyle yetinmemiş, özellikle üniversitede geçen 30 yıl boyunca hemen her sene saha çalışması yapmak üzere Anadolu'da seyahatlere çıkmıştır. İzmit, Mudanya, Bursa, Yalova, Bergama, Efes Serapis mabedi, Arkadyana caddesi, Selos kütüphanesi ve lahdi, Vedyuz jimnazı, Urla, Çeşme, İzmir, Balıkesir, Bolu, Gerede, Ankara, Konya, Sultanhanı, Ilgın, Akşehir, Çay, Bolvadin, Emirdağ (Aziziye), Eskişehir, Çukurhisar, İnegöl, Yenişehir, İznik, Kayseri, Malatya, Arslantepe, Besni, Adıyaman, Samsat, Kâhta, Pötürge, Gerger, Darende, Gürün, Pınarbaşı, Bünyan, Uzunyayla, Seyhan vadisi, Çukurova, Maraş, Elazığ ve Tunceli gezdiği yerler arasındadır.⁷⁷² Tesbit edebildiğimiz kadarıyla bu seyahatleri 1930'lu yılların başından 1956'ya kadar sürmüştür.

Üye Olduğu İlmî, Meslekî Ve Sosyal Kuruluşlar

İlim adamı ve bir akademisyen olması hasebiyle, pek çok bilimsel kuruluşta kurucu veya üye olarak görev ve bazı bilimsel yayınların yazı heyeti ile bilimsel faaliyetlerin içerisinde yer aldı. Şöyle ki:

Paris'te bulunduğu 1925 yılında Societe Asiatique'e aza seçildi ve Şark İlimleri Cemiyeti'nin çalışmalarına katıldı.⁷⁷⁷

1923-33 arasında 10 yıl boyunca Türk Tarih Encümeni hafız-ı kütüplüğünde bulundu.

1928'de, Türk Tarih Encümeni'nin muavin azalığına seçildi.⁷⁷⁸

1930'da Türk Ocakları bünyesinde kurulan ve Türk Tarih Kurumu'nun temelini oluşturan Türk Tarihi Tedkik Heyeti'nin kurucuları arasında yer aldı.⁷⁷⁹

1931'de, Türk Tarihi Tedkik Heyeti'nin yeniden teşkilatlanmasından ibaret olan Türk Tarihi Tedkik Cemiyeti'nde de üyeliğini korudu.⁷⁸⁰

⁷⁶⁸ M. Sefa Öcal, “a.g.m., yıl: 1, sayı: 2, Eylül 1997, s. 17.

⁷⁶⁹ İÜ rektörlüğünden Kültür bakanlığına giden 1 Nisan 1937 tarihli yazı. (Refet Yinanç arşivi)

⁷⁷⁰ Kâzım İsmail Gürkan, a.g.m.

⁷⁷¹ Hakkı Dursun Yıldız, “Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç ve eserleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sayı: 25, s. 191, Mart 1971, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1971.

⁷⁷² İÜEF dekanlığından üniversite rektörlüğüne gönderilen 2 Temmuz 1936 ve rektörlükten İÜEF dekanlığına yollanan 13 Temmuz 1936 tarihli cevabi yazı. (Refet Yinanç arşivi)

⁷⁷³ 1938 yılı ajandası. (Refet Yinanç arşivi)

⁷⁷⁴ İÜEF dekanlığınca üniversite rektörlüğüne yollanan 2 Haziran 1953 tarihli yazı ile rektörlük onayını taşıyan Haziran 1953 tarihli üniversite genel sekreterlik yazısı. (Refet Yinanç arşivi)

⁷⁷⁵ İÜEF dekanlığınca üniversite rektörlüğüne yollanan 11 Mayıs tarihli belge ile rektörlük onayını taşıyan 14 Mayıs tarihli üniversite genel sekreterlik yazısı. (Refet Yinanç arşivi)

⁷⁷⁶ İÜEF dekanlığının üniversite rektörlüğüne gönderdiği 22 Mayıs 1956 tarihli ve İÜ zatişleri müdürlüğünün (27) Mayıs tarihli yazıları. (Refet Yinanç arşivi)

⁷⁷⁷ Kendisi tarafından düzenlenen resmî hal tercümesi. (Refet Yinanç arşivi)

⁷⁷⁸ Kendisi tarafından düzenlenen resmî hal tercümesi. (Refet Yinanç arşivi)

⁷⁷⁹ Uluğ İğdemir, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu*, s. 4-5, TTK Yayınları, TTK Basımevi, Ankara, 1973; ttk.org.tr

⁷⁸⁰ Uluğ İğdemir, a.g.e, s. 7; ttk. org.tr

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin (Türk Dil Kurumu) “Tarih İlimleri İhtisas Bölüğü” azalığına seçildi.⁷⁸¹

1935'te, Türk Tarihi Tedkik Cemiyeti'nin adı değiştirilerek kurulan ve daha sonra da Türk Tarih Kurumu'na çevrilen Türk Tarihi Araştırma Kurumu'nda da kurucu üye olarak yer aldı.⁷⁸²

Türkiye Muallimler Birliği'nin de kurucu üyeleri arasındadır.⁷⁸³

1940'ta, Türk Tarih Kurumu bünyesinde, “Anadolu ve Rumeli'de ilk Selçuk(lu) istilasından Osmanlı imparatorluğunun inkırazına kadar dokuz asır devam eden Türk-İslâm devrinin yadigarı ve tarihimizin en kıymetli vesikaları olan mezar taşları ile zaman zaman birçok gayretli zevat tarafından toplanmak ve neşredilmekle birlikte, daha pek çoğuna el değilmemiş olan binlerce kitabeyi; birçokları gün geçtikçe kaybolan bu ecdat yadigarı eserleri sistemli bir çalışma ile toplamak, tasnif etmek ve nihayet *corpus*lar halinde neşretmek” üzere kurulan *Türk-İslâm Devri Kitabeleri Derleme Heyeti*'nin kurucu başkanlığına getirildi.⁷⁸⁴ Sayın Refet Yinanç hocamızın verdiği bilgiye göre, merhumun, genç yaşından itibaren derlemeye başladığı, Ahmed Tevhid Bey'in neşredemediği için kendisine bağışladığı ve üniversite hocalığı sırasında hemen her sene yaptığı ilmî gezilerde kaydettiği zengin bir kitabeler kataloğu ile heyetçe derlenen kitabelerden oluşan binlerce kitabeden 1.400 tanesi yayına hazır haldedir.

1949'la 53 yılları arasında, Şarkiyat Araştırma Merkezi/Arap ve Fars Filolojileri kürsüsü — bugünkü adıyla Doğu Dilleri ve Edebiyatları bölümü— başkanlığında bulundu.⁷⁸⁵

Yine 1949'da, Hilmi Ziya Ülken'le birlikte Ankara Üniversitesi bünyesinde kurulan İlahiyat Fakültesi'nin kurucu heyeti içerisinde yer aldı.⁷⁸⁶

1954-57 arasında, İstanbul belediyesinin girişimiyle, İstanbul'da medfun tarihî şahsiyetlerin mezarlarının arşivlerini çıkarmak, özellikle de ilim ve idare hayatında hizmetleri geçmiş kimselerin, Türk ve İslâm tarihine şeref veren yüksek şahsiyetlerin mezarlarından bilinenleri ihya ve tamir etmek, bilinmeyenleri meydana çıkarmak ve tüm tarihî mezarlıkları korumak ve envanterini tutmak üzere oluşturulan Tarihî Mezarlıkları İmar Komisyonu'nun kurucu başkanlığını yaptı.⁷⁸⁷

1956'da, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bünyesinde kurulan İslâm İlimleri Enstitüsü'nün asli üyeleri arasında yer aldı.⁷⁸⁸

Yazı Heyetinde Yer Aldığı Süreli Yayın Ve Eserler

1922 yılında, arkadaşlarıyla birlikte, sermayelerini kendileri koymak suretiyle bir şirket kurarak, *Anadolu Mecmuası*'nı çıkarmaya başladı.⁷⁸⁹ Buradaki yazılarıyla, Anadoluculuk akımının temellerinin atılmasında büyük rol oynadı.

⁷⁸¹ “Türk Dili Tetkik Cemiyeti Nizamnamesi”, *Türk Dili —Türk Dili Tetkik Cemiyeti Bülteni—*, sayı: 1, Nisan 1933, s. 4, 35-37.

⁷⁸² ttk.org.tr

⁷⁸³ “Birliğimizin kurucularından rahmetli büyük tarihçi Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç'ı anmak üzere 6 Ocak 1962 tarihinde birlik merkezinde yapılan toplantı.”, *Bilgi-Bilgi Yolu ile Birlik-*, sayı: 176-177, Kasım-Aralık 1961, s. 8-9.

⁷⁸⁴ “Türk-İslâm devri kitabeleri derleme heyeti”, *TTK Belleten*, c. V, sayı: 17-18, II. Kanun-Nisan 1941, s. 178-179; “Tarih Kurumu'nun mühim bir kararı”, *Tasvir-i Efkâr*, sayı: 4593-237, 15 İkinci Kanun/Ocak 1941, s. 2.

⁷⁸⁵ Hüseyin Yazıcı, “Şarkiyat Araştırma Merkezi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXVIII, s. 362, İstanbul, 2010; “Doğu dilleri ve edebiyatları bölümünün tarihçesi”, www.istanbul.edu.tr/edebiyat/bolum_sayfasi/dogudilleri/genelbil...

⁷⁸⁶ Hilmi Ziya Ülken, “Prof. Dr. Hikmet Birand (1904-1972)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XIX, s. 219-220, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1973; İsmail Kara, “Türkiye'de İslâm ilahiyatı”, www.konrad.org.tr/Cok%20dinli%20yasam%20tr/kara.pdf.

⁷⁸⁷ Söz konusu encümenle ilgili bilgiler, üyelerden Süheyl Ünver tarafından encümenin çalışmalarıyla ilgili tutulan notlardan oluşan *Mezarlıklarnâme* adındaki yazma defterden özetlenmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver defterleri nr. 125.

⁷⁸⁸ Mustafa Kara, “Rıfki Melûl Meriç, doğumunun 100. yılında melûl bir sanatçı”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XII, sayı: 1, s. 6-7, 2003.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

1956-61 yılları arasında *Şarkiyat Mecmuası* tahrir heyetinde yer aldı.⁷⁹⁰

Maarif Vekilliği'nce çıkarılan *Tarih Vesikaları* dergisinin 1941-1949 yılları arasında çıkan ilk 15 sayısında daimi yazı heyeti içerisinde yer aldı.⁷⁹¹

İnönü (Türk) Ansiklopedisi'nin birinci cildinin yazılarını hazırlayanlar arasındadır.⁷⁹²

MEB İslâm Ansiklopedisi'nin tercüme komisyonu, redaksiyon heyeti ve yayın kurulu üyesidir.⁷⁹³

Tasvir-i Efkâr yazı ailesi arasında yer aldı.⁷⁹⁴

Katıldığı Etkinlikler

Merhum, üniversite hocalığı sırasında birtakım bilimsel etkinliklere de katıldı.

Bazılarını sıralayacak olursak;

1932'deki, I., **1937'deki II.**, 1943'teki III. ve 1948'deki IV. Türk Tarih Kongrelerine iştirak etti.⁷⁹⁵

1943'te II. Maarif Şurası'na,⁷⁹⁶ **1945'te, V. Türk Dil Kurultayı'na**; 1951'de de XXII. Beynelmül Müsteşrikler Kongresi'ne katıldı.⁷⁹⁷

Muhtelif tarihlerde Firdevsi, Katip Çelebi ve Farabi gibi ilim adamları için yapılan anma toplantılarının⁷⁹⁸ yanısıra 1940'ta Erzurum'da düzenlenen I., 1941'de Diyarbakır'da düzenlenen II. ve 1945'te Konya'da tertiplenen VI. Üniversite Haftalarına katıldı.

Katıldığı bu etkinliklerde, tebliğler sunmuş, konferanslar vermiş ve çeşitli komisyonlarda görev almıştır.

Kütüphanelerdeki çalışmalarının, saha araştırmalarının ve okuldaki ders saatlerinin dışındaki boş zamanlarını, dönemin, birer ilim akademisi mahiyetindeki çayhane ve kahvehanelerinde talebelere ve halka tarih sohbetleri yapmak; arkadaşlarıyla buluştukları ev ve mekânlarda fikir teatisinde bulunmak; insanlara, dostlarına tarih şuur ve sevgisi aşılamak; mahkemelerde bilirkişilik yapmak; tez jüriyelerinde bulunmak; kendisine başvurulara ve gazetelerin, çeşitli kurum ve kuruluşların sordukları sorulara cevap yetiştirmekle geçirmiştir.

⁷⁸⁹ Muzaffer Gökman, *Tarihi Sevdiren Adam Ahmet Refik Altınay Hayatı ve Eserleri*, s. 46, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Baha Matbaası, İstanbul, 1978.

⁷⁹⁰ c. I, TTK Basımevi, Ankara, 1956; c. II, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul, 1957; c. III, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1959; c. IV, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1961; c. V, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1964; c. VI, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1966.

⁷⁹¹ Yüksel Çelik, "Tarih Vesikaları", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XL, s. 86, İstanbul, 2011.

⁷⁹² *İnönü Ansiklopedisi*, c. I, Maarif Matbaası, Ankara, 1943.

⁷⁹³ Feza Günergün, "Adnan Adıvar'ın bilim tarihi çalışmaları", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Adnan Adıvar özel sayısı*, c. VII, sayı: 2, s. 40, 2006; Orhan F. Köprülü, "İslâm ansiklopedisi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXIII, s. 43, İstanbul, 2001.

⁷⁹⁴ "Tasvir-i Efkâr ailesinden iki profesörümüz", *Tasvir-i Efkâr*, sayı: 4624-268, 15 Şubat 1941, s. 1.

⁷⁹⁵ *Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar Müzakere Zabıtları*, Ankara; *II. Türk Tarih Kongresi İstanbul 20-25 Eylül 1937 Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler*, muhtelif sayfalar, TTK Yayınları, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943; *IV. Türk Tarih Kongresi Ankara 10-14 Kasım 1948 Kongreye Sunulan Tebliğler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, TTK Basımevi, Ankara, 1952; *Ayın Tarihi*, nr. 180, Kasım 1948, s. 17-18; *III. Türk Tarih Kongresi Ankara 15-20 Kasım 1943, Kongreye Sunulan Tebliğler*, s. 95-103, TTK Yayınları, TTK Basımevi, Ankara, 1948.

⁷⁹⁶ *İkinci Maarif Şurası 15-21 Şubat 1943 Çalışma Programı Raporlar Konuşmalar*, s. 199-205, 252-254, 261, tıpkı basım, Maarif Vekilliği, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.

⁷⁹⁷ Zeki Velidi Togan, "XXII. Beynelmül Müsteşrikler Kongresi'nin mesaisi ve İslâm tetkikleri", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, c. I, cüz: 1-4, s. 12, 1953, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul, 1954.

⁷⁹⁸ *Ayın Tarihi*, no: 205, Aralık 1950, s. 21, Ankara; "Farabi'yi anma töreni", *Cumhuriyet*, nr. 9484, 30 Aralık 1950, s. 3; "Dün üniversitede Firdevsi'nin bininci yıldönümü için merasim yapıldı", *Cumhuriyet*, nr. 3742, 5 Teşrin-i Evvel 1934, s. 1 ve 4; "Katip Çelebi'nin 300. ölüm yıldönümü", *Cumhuriyet*, nr. 11999, 21 Aralık 1957, s. 5.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Verdiği Doktora Ve Doçentliklerle Katıldığı Tez Jürilikleri

Merhum, üniversite hocalığı sırasında, herbiri ileride önemli birer ilim adamı olacak akademisyenlere doktora ve doçentlik vermiştir. Sıralayacak olursak:

1943 yılında talebelerinden Semahat Ülkü'ye *Cemal Paşa* hakkında bir bitirme tezi hazırlattı.⁷⁹⁹

1947'de Şehabeddin Tekindağ'a "Karaman Beyliği (XIII-XV. Asırlarda Cenûbî Anadolu Tarihine Ait Bir Tetkik)" konulu teziyle doktora;⁸⁰⁰

1949'da, Mehmet Münir Aktepe'ye, "Osmanlı Türklerinin Rumeli'ye Yerleşmeleri" isimli teziyle doktora;

Yine 1949'da, İbrahim Kafesoğlu'na, "Büyük Selçuklu Sultanı Sultan Melikşah ve Zamanı (1072-1092 Seneleri Arası)" başlıklı teziyle doktora;

1950'de, Prof. Ritter'le birlikte Fuat Sezgin'e, "*Mecâzü'l-Kur'ân*, Mukaddeme, Notlar ve Metin" isimli teziyle Arap-Fars Dili ve Edebiyatı bölümü doktorası

1951'de, Adnan Erzi'ye, "İbn Bîbî'nin *Tarih-i Selçuk'u*" adlı teziyle doktora;

1953'te, İbrahim Kafesoğlu'na "Harezmsahlar Devleti Tarihi" adlı çalışması ile doçentlik;⁸⁰¹

Ve 1960'ta, Muammer Kemal Özergin'e, "Selçuklular Çağında/Anadolu Selçukluları Zamanında Anadolu Yolları" başlıklı teziyle doktora verdi.⁸⁰²

1943'te Arif Müfit Mansel'in profesörlük, 1948'de Mehmet Altay Köymen'in doçentlik, 1957'de Ercüment Ekrem Kuran'ın doçentlik ve 1958'de yine Arif Müfit Mansel'in ordinaryüs profesörlük jürilerine katıldı.

Bekârlığı Ve Niçin Evlenmediği

Bilindiği üzere, kendisi hiç evlenmemiştir. Ancak, şurasını belirtelim ki, Mükrimin Halil Bey, hayatının hiçbir devresinde bekar kalmamıştır. Evet, o evliydi: Tarihle, kütüphane ve kitaplarla... Bu yüzdendir ki, dünya evine girmeye fırsat bulamamıştı.

Merhumun evlenmeyişinin sebebi de, kütüphane ve araştırma aşkıdır. Onun için; tarih, sohbet ve dostluk hayatın esası idi. Başka hiçbir kayıtle bağlanamayacak kadar serazad idi... Sohbetin cazibesi ona yemek, uyku gibi tabii ihtiyaçları unuttururdu. Öyle ki, bir seyahatinde, sohbet merakının gece uyumasına, sabah da uykuda kalmasına engel olduğunu gören Osman Turan, bekâr kalmasının isabetinden bahisle, bu hayata hiçbir hanımın dayanamayacağını söylemişti...⁸⁰³ O, bütün ihtirasını kitaplara vermişti. Kitapları onun ailesi ve çocukları idi.⁸⁰⁴ Ailesinin yalnız arkadaşlarından ibaret olduğu söylenebilirdi.⁸⁰⁵ Evlenmiş olsaydı, kitaplara ve kitaplarla ilgili sohbetlere ayırdığı geniş zamanı bulamayacaktı. O, çok sevdiği kitap ve sohbetten kopamazdı.⁸⁰⁶

⁷⁹⁹ Nevzat Artuç, *Cemal Paşa Askerî ve Siyasi Hayatı*, s. XXXIX-XL, TTK Yayınları, Ankara, 2008.

⁸⁰⁰ www.kitap.ihlas.net.tr'den naklen: www.ansiklopedim.com/detay/6914/Sehbeddn-Tekindag.htm

⁸⁰¹ Abdülkadir Donuk, "Kafesoğlu, Halil İbrahim (1914-1984)", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXIV, s. 145, İstanbul, 2001.

⁸⁰² Tezlerle ilgili bilgiler şu iki kaynaktan alınmıştır: Abdülkadir Özcan (haz.), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Tezleri (Lisans-Doktora)*, s. 247, 248, 249, 250, 252, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1984; "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde (1942-1963 yılları arasında) Mükrimin Halil Yinanç'ın danışmanlığı altında yaptırılan doktoralar". (Hilmi Erginöz arşivi)

⁸⁰³ Osman Turan, *a.g.m.*, s. 21-22.

⁸⁰⁴ Ali Nihat Tarlan, *a.g.m.*

⁸⁰⁵ İsmail Hakkı Karafakih, "Mükrimin Halil hakkında", *İş ve Düşünce*, sayı: 239, s. 8-9, Temmuz-Eylül 1962, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1962.

⁸⁰⁶ Taha Toros, "Niçin evlenemediler?", *Milliyet*, 9 Haziran 1986, s. 9.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Az mı Yazmıştır?

Mükrimin Halil Bey söz konusu olduğunda gündeme gelen hususlardan bir tanesi de, az yazmış olduğuna ilişkin iddiadır.

Başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde verdiği 100 civarında konferansı; 30 ansiklopedi maddesi; tesbit edilebilen 60 civarında makalesi; kitap ve risale hacminde 10 küsur eseri ve son dönemde Prof. Dr. Refet Yinanç ve Doç. Dr. Ömer Özkan tarafından yayına hazırlanan *Selçukname* (İbn Bîbî, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2007) adlı tercümesi ile yine Prof. Dr. Refet Yinanç tarafından yayına hazırlanan iki ciltlik *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri* (TTK Yayınları, Ankara, 2013-2014) isimli telifleri bulunan;

Kendi dalıyla ilgili Arapça, Farsça, Osmanlıca, Fransızca tüm ana kaynakları görüp inceleyen, dünyanın en önemli kütüphanelerini elden geçiren ve bunları –yayımlanmayı bekleyen– yüzlerce defterde özetleyen, Anadolu'daki kitabeleri, yıllar boyu süren saha araştırmalarıyla inceleyip kopyasını çıkaran merhumun ürettiği eserler, öyle denildiği gibi hiç de az değildir.

Şurasını belirtelim ki, bu azımsama, onun onda birini dahi bilmeyenlerin boylarınca kitaplar üretmelerine bakılarak ve merhumun bilgi ve birikimine oranla söylenmiştir. Yoksa, ortaya koyduğu eserler, hiç de küçümsenemeyecek bir yekuna ulaşmaktadır. Geride bıraktığı ve büyük emeklerle hazırlanabilecek olan çalışmalarıyla, aslında ne kadar üretken biri olduğu ortaya çıkacaktır.

Onun eserleri, kendi alanlarında benzersiz ve ilk ve daha sonra aynı konuda yazılanlara kaynaklık etme vasfını haiz, görülmesi gereken her kaynağa ulaşılarak kaleme alınmış derinlikli eserlerdir. Makaleleri, ansiklopedi maddeleri ve kitapları incelendiğinde, her yazısının, her monografisinin, zengin kaynak bilgisine dayanan metodlu ve çok değerli çalışmalar olduğu görülür.

Talebelerinin ve arkadaşlarının tesbitiyle “Mükrimin Halil Bey, okuduğunun binde birini satırlara geçirip —amiyane tabiriyle— çalاکalem kitap çıkaracak olsaydı rahmetli İbnülemin'in tabiriyle ‘yastık kadar’ eserleri olurdu.”⁸⁰⁷ “Onun hayatı, öğrenmek ve öğretmekten ibaretti. Her sohbeti bir ders, hatta orijinal bir tezdi.”⁸⁰⁸ “Kudretiyle ve beklenilenle mütenasip olmamakla beraber, eserleri pek de az sayılmamalıdır. Öyle makaleleri vardır ki, beylik eserlere sahip profesörlerin tüm eserlerine bedeldir. Bazan da mukayese manasızdır. Çünkü, erbabı, ilmî neşriyatın cilt veya sayfa sayısı ile bir ilgisi olmadığını bilir. Keyfiyet bakımından olduğu kadar kemiyet bakımından da onun neşriyatı, normal bir ilim adamı için kafidir. Bu eserler; yeni kaynaklara dayanmak, yeni fikirler ihtiva etmek ve eski hataları düzeltmek suretiyle, tarihî ihtiyaçlara uzun zaman cevap verecek ve aranacak eserlerdir. O, zaten yazmaktan çok okutmak ve anlatmaktan zevk alırdı.”⁸⁰⁹

Cavit Baysun'a göre, Mükrimin Halil Bey için, “Eseri azdır veya çoktur gibi hükümler verilmemelidir. Çok titiz çalışan Mükrimin Halil'in birkaç sayfası, ciltler dolusu esere denk sayılır.”⁸¹⁰

Az yazdığı kabul edilse dahi, bu da, merhumun ilim kaygısından ve ilme olan saygısından ileri gelmektedir. Konusundaki tüm kaynakları görmeden yazmak istememesi; ilminin ideolojik görüşlere alet olmasından çekinmesi; sohbet ve derslerle daha fazla yararlı olabileceğine inanması; araştırma aşkının büyüklüğünden dolayı, sürekli yeni şeyler öğrenmeye yöneldiğinden eser üretimine yoğunlaşmaması; bazı konularda vereceği hükümlerin vebal getirmesinden korkması... bu gerekçelerden bazılarıdır.

Hoca, Arkadaş Ve Talebelerine Olan Vefası

Merhum hocalarına, arkadaşlarına ve talebelerine karşı, bir ilim adamına yakışacak şekilde vefalı idi. Hocaları hakkında yazılar kaleme alıp⁸¹¹ konferanslar verir,⁸¹² vefatlarından sonra kabirlerini ziyaret eder; arkadaşlarıyla ilgili jübilelere katılıp konuşmalar yapardı.⁸¹³

⁸⁰⁷ Kâzım İsmail Gürkan, *a.g.m.*

⁸⁰⁸ Sadi Irmak, *a.g.m.*

⁸⁰⁹ Osman Turan, *a.g.m.*, s. 21-22.

⁸¹⁰ Prof. Cavit Baysun, 28.V.1957 tarihli profesörler kurulu tutanağı. (Refet Yinanç arşivi)

⁸¹¹ “Necib Asım Bey”, *Milli Mecmua*, nr. 27, 15 Kanun-ı Evvel 1340, s. 436438; nr. 30, 1 Şubat 1341 (1925), s. 482-483; “Müverrih Ahmed Refik Bey”, *Milli Mecmua*, nr. 39, s. 635-637, 15 Haziran 1341 (1925);

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Arkadaşlarına ve öğrencilerine yardım etmeyi, yol göstermeyi kendisine görev bilirdi. Talebeleriyle, okul sonrası hayatlarında da ilgilenmeyi sürdürür, evlilikleriyle dahi yakından ilgilenir; bekârları evliliğe teşvik ederdi. Yine dost ve talebelerinin ziyaretlerine gider; nişan, evlilik ve cenaze merasimlerine katılır; birlikte pikniklere giderdi.⁸¹⁴

Hayırhahlığı-İyilikseverliği

Merhum; dostlarının, arkadaşlarının, talebelerinin dertleriyle yakından ilgilenir, onlara yardımcı olur, müşküllerini halletmeye çalışır; herkesin iyiliğini isterdi.

Kaya Bilgegil, “Ahmet Ateş’in profesörlüğe geçmesi ve Orhan Şaik Gökyay’la Nihat Sami Banarlı’nın üniversiteye alınmaları için nasıl uğraştığına”⁸¹⁵ bizzat şahit olduğunu söyler. Arkadaşlarından Ali Nihat Tarlan’ın tabiriyle “O bir iyilik havarisidir. Kendinin yarı cesametinde olan çantasını adeta yerde sürüye sürüye bir yere gittiğini gördünüz mü, derhal iki şeye ihtimal verirdiniz. Ya kütüphaneye gidiyor veya bir talebesinin, bir dostunun bir müşkilini halletmeye...”⁸¹⁶

Birkaç fakir talebenin okul masraflarını gördüğü halde, dünyalığını düşünmemiştir.⁸¹⁷ Muktesit görünmekle birlikte, arkadaşlarının ailesine ve çocuklarına karşı maddi ve manevi desteği, örnek olacak kadar kayda değerdi.⁸¹⁸

Ajandalarından öğrendiğimiz kadarıyla; düğünlerine katıldığı talebelerine o günün parasıyla üçer-beşer yüz lira hediye verdiği gibi, akrabalarına da mühim miktarda yardımlar etmiş, kızılıya-depremezdelere, hastane ve cemiyetlere ciddi bağışlarda bulunmuştur.⁸¹⁹

İlmîni Esirgemeksizin Bezletmesi

Merhum, hocalarından gördüğü güzel örnekliliği ömür boyu sürdürerek — derslerinden, sohbetlerinden ve konferanslarından yararlanan dostlarının, öğrencilerinin ve halktan insanların yanı sıra— kendisine başvuranları ilminden esirgemeksizin faydalandırmayı, elinden geldiğince yardımcı olmayı şiar edinmiş, bu hususta kıskançlık nedir bilmemiştir.

Sadi Irmak’ın deyişiyle, “Bilgileri, herkesin malı idi. Eğer orijinal fikirlerinin patentini alması icap etseydi, birçokları mevzusunuz kalabilirdi!”⁸²⁰

“Bilgisini büyük bir cömertlikle talebelerine, dostlarına ve faydalanma kabiliyeti olan herkese dağıtırdı. Bir şey soruldu mu, cevabı saatlerce, bazen gece yarısına kadar sürerdi. Yetişmiş birçok genç veya orta yaşlı tarihçi onun bu konuşmalarından geniş mikyasta faydalanmıştır. Tez yazmak, bir eser hazırlamak isteyen her genci karşısına alır, ona adeta dikte ederek plan, bibliyografya veya konuyla ilgili başlıca düğüm noktalarını verirdi. Bilgilerini herkesten kıskanıp saklayan ve bir kısmını mezara götüren eski neslin aksine; keşfettiği yeni eserleri hangi yazma nüshasının kenarında, hangi ‘resail’ kitabının içinde isimsiz olarak ele geçirdiğini anlatır, meraklılarına bunların numaralarını ve yerlerini cömertçe yazdırırdı. Onun bu bilgi cömertliği, kendine güveninden ileri geliyordu.”⁸²¹

“Merhum, eski nesillerin bazı tarihçilerindeki kıskançlık ve kapalılıktan o kadar uzaktı ki evinde, mektepte, kahvede kendisine soru soranları saatlerce cevaplandırmaktan, araştırmalarına

“Abdurrahman Şeref Efendi”, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, nr. 9 (86), 15. sene, 1 Mayıs 1341 (1925), s. 211-214; “Hocam Halim Sabit Beyefendi”, haz. Zeynep Altuntaş, *Dergâh*, c. XIX, sayı: 219, Mayıs 2008, s. 17-18.

⁸¹² 1937 yılı ajandası. Refet Yinanç arşivi.

⁸¹³ Adnan Siyadet Tarlan, “Ali Nihat Tarlan’dan hatıralar”, *Türk Edebiyatı*, sayı: 219, Ocak 1992, s. 49; “İbnü’l-Emin Mahmut Kemal jübilesi dün yapıldı”, *Son Posta*, nr. 2489, 6 Mart 1953, s. 2; *Milliyet*, 2 Mart 1953, s. 2; “İbnülemin için dün yapılan jübile”, *Cumhuriyet*, sayı: 10273, 6 Mart 1953, s. 1, 7.

⁸¹⁴ Geniş bilgi için bkz. Ömer Hakan Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür: Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s. 386-389, ELMÜHAY Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012.

⁸¹⁵ M. Kaya Bilgegil, “Millî kıymetlere saygı gerek”, *Son Havadis*, 10 Haziran 1967, nr. 2437 mükerrer, s. 2.

⁸¹⁶ Ali Nihat Tarlan, *a.g.m.*

⁸¹⁷ Hilmi Ziya Ülken, “Mükrimin Halil Yinanç”: *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, s. 1718.

⁸¹⁸ İsmail Hakkı Karafakih, *a.g.m.*, s. 9.

⁸¹⁹ 1954, 57-58 yılları ajandaları. (Refet Yinanç arşivi)

⁸²⁰ Sadi Irmak, *a.g.m.*

⁸²¹ Hilmi Ziya Ülken, “Mükrimin Halil Yinanç”: *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, s. 1716.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

yardım etmekten, bol bibliyografiler vermekten usanmazdı. Bunun içindir ki, arkasında, senelerce neşredilecek not ve eser ve bu işe kendilerini vakfedecek faziletli pek çok talebe ve ilim adamı bırakmıştır.⁸²²

“O, az yazmış, çok konuşmuş bir hoca idi. Konuşmaları yalnız üniversite öğrencileriyle sınırlı kalmış değildir. Cemiyetlerde, halkevlerinde, mekteplerde konferanslar vererek, kahvehanelerde anlatarak, başı sıkılıp telefonla soranlara hiç üşenmeden, sakınmadan, istenen konuyu tafsilatıyla açıklayarak; kısacası her soranı, her öğrenmek isteyeniyi doyuruncaya kadar bilgi vererek çok faydalı olmuştur.”⁸²³

Ahlaki Ve İnsani Haslet Ve Meziyetleri

Talebelerinin ve arkadaşlarının şahitliğiyle;

Mükrimin Halil Bey; hususi hayatında olduğu gibi, resmî hayatında da daima iyi bir insandı. Etrafindakilere zarar vermemiş, haksızlık ve mağduriyetlere sebep olmamıştır. Herkes için iyi düşünürdü. Kimse için kötü bir söz söylediği, kimseyi incittiği, kimseye fena davrandığı işitilip görülmemiştir. Etrafindakilere her zaman insanca davranırdı. Bundan dolayı da, büyük-küçük her sınıftan insanın derin sevgi ve saygısını kazanmıştı. Sevdiklerinin üzüntüsüyle yakından alakalanır, hem-dert olurdu.⁸²⁴

İyilik-sever, namuslu, vakur, şöhret ve ihtirastan kaçınan mütevazî bir zat idi. İlmî meselelerde talebeleri ile olan konuşmalarında Garplı ulema arasında bile nadiren rastlanacak bir müsamahası vardı; gittikçe maddileşen toplumda, dostlarına karşı olan vefakarlığı örnek gösterilebilecek bir mahiyette idi.⁸²⁵ Münakaşalarında çok müsamahakar olup hiç kızmazdı. Doğruluğa, fazilete bağlı ve bunlara sahip olanlara hayran idi.⁸²⁶

Bir kez olsun ikiyüzlülüğü, içinden pazarlıklılığı görülmemiştir. Öylesine saf ve temizdi. Hayatının tek ihtirası olan mesleğinden başka tek meşgaleye sapmamış, bunun dışındaki en küçük bir oyalanmayı ideal ve amacına ihanet bilmişti. Böyle yaşamış, böyle ölmüştü.⁸²⁷

Terbiyeli, şöhret hırısından sıyrılmış, olağanüstü kanaat sahibi bir insandı. Müsamahası fevkalade idi. Kanaatin tükenmez hazine olduğunun canlı bir örneğiydi. Hayatı boyunca bilgisi ile övünmemiştir. Hocalarını dilinden düşürmez; “Hocalarımdır, onlardan çok şey öğrendim” derdi. Dış görünüşte ihmal edilmiş hali, şöhretini duymuş olanları evvela şaşırtırdı!. Bu zarftan öyle mazruf nasıl çıkardı? Hakikatte, bu derin alim, gösteriş ve alayışı tamamen arkasına atabilmiş bir kemale sahipti. Onun, takma isimlerle övünen, alayışlarla kıymetsiz metalar satanların pazarında işi yoktu. O sahibi bir alim ve mübarek bir adamdı!⁸²⁸

Maddi hiçbir ihtirası yoktu. Makama, servete, hayatın maddi zevklerine ve hele gösterişe kat'iyen aldırılmazdı.⁸²⁹ Çok basit giyinir ve basit yaşardı.⁸³⁰ Ona göre, giyim kuşam öylesine değersizdi ki, 35-40 yıl boyunca şöyle yeni veya süslü bir şey giydiği neredeyse görülmemiştir.⁸³¹

Kanaatkâr idi. Yemesinde içmesinde, giyinmesinde, sevgilerinde az ile yetinir, iyisini aramaz ve seçmezdi.⁸³²

⁸²² Hilmi Ziya Ülken, “Kaybettiğimiz büyük ilim adamı: Mükrimin Halil Yinanç.”

⁸²³ Kâzım İsmail Gürkan, *a.g.m.*

⁸²⁴ Faruk Kadri Timurtaş, “Mükrimin Halil hoca”, *Son Havadis*, sayı: 498, s. 3, 24 Aralık 1961.

⁸²⁵ Faruk Sümer, “Ord. Prof. Mükrimin H. Yinanç”, *Yeni İstanbul*, sayı: 4376, s. 2, 18 Ocak 1962.

⁸²⁶ Osman Turan, *a.g.m.*, s. 22.

⁸²⁷ Haldun Taner, “Mükrimin Halil hoca”, *Vatan*, sayı: 6315, 7 Ocak 1962, s. 3.

⁸²⁸ Kâzım İsmail Gürkan, *a.g.m.*

⁸²⁹ Osman Turan, *a.g.m.*, s. 22.

⁸³⁰ Hilmi Ziya Ülken, “Mükrimin Halil Yinanç”, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, s. 1718.

⁸³¹ Bedii N. Şehsuvaroğlu, “Mükrimin Halil Yinanç”, *Vatan*, nr. 6312, 4 Ocak 1962, s. 2; nr. 6313, 5 Ocak 1962, s. 2.

⁸³² İsmail Hakkı Karafakih, “Mükrimin Halil hakkında”, s. 9.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

İlim adamı hüviyetinin yanında insanlık meziyetleri, dostlarının hayranlığını artıran bir diğer cephesiydi. O, herkesin dostu idi. Vefasına güvenilirdi, yapabileceği fedakarlıklara sınır yoktu. Açık ve dürüst sözleri, hareketleri ile bir insanlık nümunesiydi. Beşerî zaafırlara geniş müsamahası vardı; kendisi ise bu zaafırlardan alabildiğine uzaktı. Kin denen şeyi tanımamıştı. Kimseyi kıyasıya tenkit ettiği görülmemişti. Dostluğuna ve insanlığına doyum olmayan biriydi. Bütün çalışanları teşvik etmiş, bununla da kalmayarak elinden gelen her vasıta ile desteklemiştir. O, hasbî yaradılıştaki bir insandı. Madde ile pek alakası olmayıp maneviyat âleminde yaşardı.⁸³³

Memleketine Vefası

Merhum, ilim adamı olmanın bir gereği olarak, ülkesine alabildiğine bağlı ve milletini çok seven biri olduğu gibi, memleketi Elbistan ve Maraş'a da çok düşkün idi.

Türk Tarih Encümeni Mecmuası'ndaki mufassal "Maraş emirleri" tefrikası ve *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki "Elbistan" maddesinin yanısıra "Maraş ve Elbistan tarihi"yle ilgili bir çalışma yapmayı da planlayan merhum;

Maraş'ın kurtuluş günü olan 12 Şubat günleri İstanbul'da yapılan anma toplantılarına katılarak Maraş tarihiyle ilgili konuşma yapardı. Bunlardan tesbit edebildiğimiz üç tanesi 1925, 1936 ve 1945 tarihlerini taşımaktadır.⁸³⁴

1936'da Efsus civarında ve Ashab-ı Kehf'te incelemelerde bulunarak buradaki yapılarla ilgili olarak Kültür Bakanlığı'nın dikkatini çekti.⁸³⁵ 1944'te Elbistan'dan ayrılarak ilçe haline gelen Efsus'a büyük Selçuklu komutanı Afşin'in adının verilmesini sağladı.⁸³⁶

Doğum yeri olan Elbistan'a hemen her yaz gider, özlem giderir, sıla-i rahim yapar, insanlarla sohbet eder, dertlerini dinler, yardımcı olmaya çalışır; aydınları başına toplayarak onlara bilgi ve kültür ziyafeti verirdi.⁸³⁷ Yılın birkaç ayını burada geçiren merhum, bazan günü geçtiği halde dönmek istemez, üniversite yönetimi tarafından işinin başına dönmesi gerektiği ihtar edilirdi.⁸³⁸

Bu gelişlerinde, Elbistan ve çevresindeki, Kızlar kalesi, Arslantaş, Dikilitaş, Çoğulhan deresindeki Roma yolu, Bütet karyesindeki sur, Hurman kalesi, Tanır'daki Ayrandede mevki, Efsus, Emirli ve Çobanpınar'daki su yolları, Ashab-ı Kehf binası, Hunu, Ozanöyüğü, Burtu, Til, İçme gibi tarihî mekanları dolaşır; Elbistanlı şairlerin listesini çıkarırdı.⁸³⁹

Akrabalarına da vefalı olan merhum, bir gidişinde, ailenin bir arada bulunması için, yakınlarından isteyen herkesin, Kodallı çayırının başında bulunan 100 dönümlük tarlasına ev yapabileceğini söyler.⁸⁴⁰

Prensip Sahibi Oluşu, İlim Adamlığı Onuru Ve Doğru Bildiğini Söylemekten Çekinmemesi

Hak bildiği yolda pervasızdı, dünyanın hiçbir nimeti kendisinde kanaat fedakârlığına sebep olamamıştı.⁸⁴¹

⁸³³ Sadi Irmak, *a.g.m.*

⁸³⁴ "Maraş'ın kurtuluş günü, büyük gün dün tes'îd edildi", *İkdam*, nr. 10009, 12 Şubat 1341/1925, s. 2; "Maraş'ın kurtuluş günü dün kutlulandı", *Cumhuriyet*, sayı: 4220, 12 Şubat 1936, s. 2; Süheyl Ünver, *Mükrimin Halil Yinanç'tan Sözler 1900-22.XII.1961*.

⁸³⁵ "Elbistan civarındaki tarihî tedkiklerden Efsus Ashab-ı Kehf", *Maraş*, 27 Ağustos 1936, s. 4.

⁸³⁶ Ali Sevim, "Bizans'ın durduramadığı büyük Türk komutanı Bekçioğlu Afşin", *Türk Dili*, c. LV, sayı: 433, Ocak 1988, s. 6; aynı yazar, *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, s. 31, TTK Yayınları, TTK Basımevi, Ankara, 1990.

⁸³⁷ Ali Arıkan, *a.g.m.*

⁸³⁸ Fahamettin Başar'dan: Mustafa Kök, "Bir hayal gerçekleşiyor mu? Mükrimin Halil Yinanç'ın kütüphanesi Maraş'ta ve bütün eserleri yayımlanıyor", *Dergah*, sayı: 233, Temmuz 2009, s. 20.

⁸³⁹ 1954 yılı ajandası. (Refet Yinanç arşivi)

⁸⁴⁰ Mehmet Durdu Yinanç'la yapılan özel görüşme.

⁸⁴¹ Sadi Irmak, *a.g.m.*

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Memleketinin insanlarını, geleneklerini, tarihini, her şeyini.. Taşını ve toprağını bütün varlığı ile seven, milletine hizmet ateşiyle yanıp tutuşan merhum, kanaatlerine ve imanına ömrü boyunca sadık kalmasını bilmiştir.⁸⁴²

Galatasaray lisesinde öğretmenlik yaptığı sırada, okul yönetiminin ihtarını ve ebeveynlerin şimşeklerini üzerine çekmeyi göze alarak, sınıfta öğrencilerine şunları söylemişti: “Ben, sizin analarınızın, babalarınızın hayat idealini avucumun içi gibi bilirim. Hepinize, çok para kazanacak ve rahat yaşayacak meslekler hazırlamak istiyorlar. Onlara göre, başarının ölçüsü sadece budur. Ama, dünyada büyük olarak ne yapılmışsa, başarılı sayılan bu tür insanlar dışında, hatta onlara rağmen yapılmıştır.”⁸⁴³

Fakülteye yürüyerek gelip giderken başı hep açık olurdu. Şapka giymezdi. Serpuş değiştirmekle kafaların içinin değişmeyeceği inancındaydı.⁸⁴⁴

Son durakta durmaksızın devam ettiği için insanların bir önceki durağa gidip doldurduğu tramvayın arka sahanlığında, ayakta ve itiş kakış gidip gelmeye devam ederdi. Evi bir önceki durağa daha yakın olmasına rağmen, herkesin başvurduğu bu hile kendisine anlatıldığında şu cevabı verir: “Ben prensip adamıyım! Usulsüz iş yaparsam azap duyarım. Beni asıl, kendi kendimle çelişkiye düşmek, burada karda beklemekten daha çok yıpratıp yorar. Hem ben sonra hocayım. Örnek olmak zorundayım.”⁸⁴⁵

İlminin ideolojik amaçlar için kullanılmasına izin vermezdi. Bir keresinde, muhtemelen Güneş-Dil Teorisini savunması için davet edildiği Mustafa Kemal Paşa'nın akşam sofralarından birine gitmemek için, arkadaşlarından diş hekimi Osman Burhanettin Bey'e iki dişini çektirir ve aldığı raporla bu işten sıyrılır.⁸⁴⁶ Bu hadise, dilden dile aktarılan 8, 12 ve hatta 14 dişini birden çektirdiği şeklinde bir efsane halini alır.

Bir keresinde de, İsmet İnönü'nün, büyük eserini yazması için yaptığı daveti, vakıf kütüphanelerinden uzak kalmama mazeretini ileri sürerek reddetti.⁸⁴⁷

1944'lerde, Tatar olduğu gerekçesiyle, Sadri Maksudi Arsal'ın kızı Adile Ayda'nın profesör yapılmasına karşı çıkıp yerine bir dönmenin alınmasına sebep olan, kendisi gibi Anadolucu bir arkadaşıyla tartıştı. Karşısındaki “Adile Ayda Tatar'dır, Türk olmaz!” deyince de “Kendisi olmazsa çocuğu Türk olur. Fakat, Selanik dönmesinin bin yıl sonraki torunu da Yahudidir” karşılığını verdi.⁸⁴⁸

1960 Kasım'ında, üniversitede Milli Birlik Komitesi üyelerinden biri tarafından hocalara verilen “Kurtuluş Savaşı ve Atatürk devrimleri” konulu konferanstan çıkarken, koluna girdiği Sulhi Dönmezer'e, mahzun bir sesle “hayatının en elemli gününü yaşadığını” söylemişti.⁸⁴⁹

60 ihtilali sonrasında, tanık kürsüsüne çıktığı Yassıda mahkemesinde, aleyhte şahitlik yapanların mükafaatlandırıldığı bir ortamda, mahkeme başkanından azar yeme pahasına, devrik başbakanı zor durumda bırakacak bir konuda, “Hiçbir şey hatırlamıyorum!” diyerek susmayı yeğledi.⁸⁵⁰

⁸⁴² “Mükrimin Halil Yinanç”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sayı: 16, c. XII, Eylül 1961, İstanbul, 1962, s. 123.

⁸⁴³ Haldun Taner, “Galatasaray ve Fransızca”, *Milliyet*, 20 Haziran 1982, s. 2.

⁸⁴⁴ Galip Vardar'dan: Hakkı Devrim, “Sezer'in tedbiri geçerli çare mi?”, *Radikal*, 30 Ekim 2003: www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=93719

⁸⁴⁵ Haldun Taner, “Balık baştan kokar”, *Milliyet*, 23 Ocak 1977, s. 2.

⁸⁴⁶ Osman Burhanettin Bey'in oğlu Babür Borhan'la 28 Aralık 2011 tarihinde yapılan özel görüşme.

⁸⁴⁷ Fuat Hacısalıhoğlu, *Türk Tarihciliğinde Anadoluculuk Düşüncesi*, s. 80, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Genel Türk Tarihi) Anabilim Dalı yüksek lisans tezi, Ankara, 2005. (Ülken'in *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihinden*: c. II, s. 799.)

⁸⁴⁸ Nihal Atsız, “Eseri olmayan eşsiz (!) profesörler”, www.turanseslim.com/forum/index.php?topic=60.0

⁸⁴⁹ “27. yılında 27 Mayıs ihtilalinin Adalet bakanı Amil Artus'un anıları-9”, yay. haz. İlhami Soysal, *Milliyet*, 25 Mayıs 1987, s. 10.

⁸⁵⁰ Vasfiye Özkoçak, “Menderes ile Korur'un 6-15 yıl hapsi isteniyor”, *Milliyet*, 4 Ocak 1961, s. 5.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Bakımsızlıktan çökmek üzere olduğu gerekçesiyle Sultanahmet'teki İbrahim Paşa sarayının yıktırılmasını savunan dönemin Nafia vekili, yani Bayındırlık bakanı Cevdet Kerim İnce dayı'ya "Kazma yıkacağına bakımsızlık yıksın!" demiştir.⁸⁵¹

Fransızların gerilik ve çürümüşlüklerinden hareketle işi Fransızca'nın okullardan kaldırılması gerektiğini savunmaya kadar götüren dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'e de şunları söylemiştir: "Aman efendim, bu nasıl muhakeme, bu nasıl hüküm? Bir milletin askerî cephede mağlup olması karakterinin, kültür ve medeniyetinin çürüklüğünü mü ifade eder? Türkiye'miz son iki asır içinde kaç defa mağlup olmadı? I. Dünya Harbi daha dün geçti. Biz Türkler mağlup olmakla çürüdük mü? Eski Atinalılar Romalılara mağlup oldu. Romalılar Barbarların istilasına uğradı. Fakat, eski Atina medeniyeti ve Roma kültürü, bugün bile yaşıyor ve Fransızlar bu kültür ve medeniyetin bugün başta gelen vârisleridir. Askerî kuvvetle medeniyet ve kültür birbirine karışmaz; Fransız mağlubiyeti geçer, fakat Fransız ilmi ve kültürü devam eder ve edecektir..."⁸⁵²

Üniversite gençliğinde gördüğü hasbîlik ve idealizm noksanlığından şikayet eder, "Bugünkü gençlere devamlı olarak çalışmalarını, iyi ahlak sahibi olmalarını, ilimde hasbîlik/'İlim ilim içindir' gayesini takip etmelerini tavsiye ederim" derdi.⁸⁵³

"İstanbul'daki hayatının büyük kısmını Laleli ile Nuruosmaniye arasında geçirmişti. Okulların, fakültelerin, kütüphanelerin yoğun bulunduğu bu semt için 'Medeni insan, bu çevrede yaşar...' derdi. Galata ve Beyoğlu taraflarını ise hiç sevmez, bu yerler için 'âhâd-ı nâs yatağı' der; bu deyişi de, hiçbir özelliği olmayan, alelade kimseler için kullanırdı. Edebiyat Fakültesi, bir ara Fındıklı'ya taşınmıştı. Çok sevdiği Bayezid muhitinden buraya ders vermeye gidip gelmeye bir türlü alışamadığını ve dersleri biter bitmez kaçıp, 'vatanım' dediği muhitine döndüğünü söylemiş, fakülte eski yerine taşındığında adeta bayram etmişti."⁸⁵⁴ "Hilmi Ziya'yı kardeşim gibi sevdiğim halde, Beyoğlu'nda oturduğu için ziyaretine gidemiyorum" derdi.⁸⁵⁵ "İstanbul'un Beyoğlu cihetini evvela kütüphanesi olmadığı için sevmezdi. Sonra camileri, medreseleri, türbeleri, çeşmeleri olmayan İstanbul, onun için yaşanacak bir yer değildi, bir 'taş yığını' idi."⁸⁵⁶

Kitap Sevgisi

Gerçek bir ilim adamı olması hasebiyle, tam bir kitapsever, bir kitap kurduydü. Arkadaşlarının aktarımıyla, "kendisi de bir kitap, dünya yüzünde tek nüsha, muazzam bir yazma kitap" olan merhum; "Kitabı çok severdi. Parasını rahat harcadığı tek şey kitaptı."⁸⁵⁷ "Tarih kitaplarının en büyük muhibbi idi."⁸⁵⁸ "Aile saadetini tanımadı. Tüm ihtirasını kitaplara verdi. (Yalnızca) okur ve yazardı. Eline yeni basılmış değerli bir kitap geçtiği zaman duyduğu sevincin pâyânı olamazdı. Kitapları onun ailesi ve çocukları idi."⁸⁵⁹ "35 sene boyunca yeni veya süslü birşey giydiği görülmemesine rağmen, giyiminden, hatta boğazından esirgediğini kitaplara seve seve harcardı."⁸⁶⁰ "Çok basit giyinir, basit yaşar, eline geçeni büyük mikyasa kitap almaya sarf ederdi."⁸⁶¹ "Kütüphanelerde, eski talebeleri olan memurlar arasında dolaşarak 'Hazret!.. Yeni bir kitap satın aldım...' diye adeta müjde verirdi."⁸⁶² Bir gün yolda karşılaştığı Cemil Meriç'in elinde "yeni satın aldığı Naima'nın Müteferrika baskısını görür

⁸⁵¹ Süheyl Ünver, *Mükrimin Halil Yinanç'tan Sözler*.

⁸⁵² Ali Fuad Başgil, *Demokrasi Yolunda*, s. 175-176, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1961.

⁸⁵³ Neriman Malkoç Öztürkmen, "Profesörlerimiz konuşuyor: Mükrimin Halil Yinanç", s. 1 ve 5.

⁸⁵⁴ Midhat Sertoğlu, "Mükrimin Halil Yinanç hocamıza dair bazı hatıralar", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sayı 26, Şubat 1989, s. 39-40; aynı yazar, *İstanbul Sohbetleri*, s. 59, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1992.

⁸⁵⁵ Adnan Giz, "Gülmek için kurulmuş bir topluluğun hikayesi", *Hayat*, sayı: 21, 19 Mayıs 1977, s. 27.

⁸⁵⁶ Kâzım İsmail Gürkan, *a.g.m.*

⁸⁵⁷ Hakkı Dursun Yıldız'dan: M. Sefa Öcal, *a.g.m.*, yıl: 1, sayı: 3, Aralık 1997, s. 13.

⁸⁵⁸ "Mükrimin Halil Yinanç", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, s. 124.

⁸⁵⁹ Ali Nihat Tarlan, *a.g.m.*

⁸⁶⁰ Bedii N. Şehsuvaroğlu, *a.g.m.*, 4 Ocak 1962.

⁸⁶¹ Hilmi Ziya Ülken, "Mükrimin Halil Yinanç": *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, s. 1718.

⁸⁶² Muzaffer Gökman, *a.g.e.*, s. 15.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ve yıllardan beri peşinde koştuğunu, fakat bir türlü elde edemediğini söyleyerek talip olur.”⁸⁶³ “Hayatta sevdiği iki şey vardı: Kitaplar ve talebesi. Kitapları ilmin mahfazası olduğu için sever ve satın almak için de hiçbir şeyden çekinmezdi. Onun görüşüne göre, kitaplar, şahısların değil, milletin malı olup iyi korunmaları ve nesillerin istifadesine sunulmaları gerekirdi.”⁸⁶⁴ Zeki Velidi Togan gibi dostlarıyla biraraya geldiklerinde, “Sen bana falan yazmayı getirirsen ben de sana falan yazmayı getiririm!” şeklindeki ve Anadolu kütüphanelerinde bulunan yazmaları görüp görmedikleriyle ilgili saatlar süren muhabbetleri ve adeta mücevher değiş-tokuşu gibi, karşılıklı uçlarından tuttıkları yazmaları birbirlerine aynı anda alıp verme seremonileri görülmeye değer şeylerdi.⁸⁶⁵

Hastaneye yatmasına sebep olan krizden bir gün önce, o zamanın doçent maaşından dahi fazla olan 1.000 liraya Fransa'dan ısmarladığı bir kitap eline geçer. Kim bilir kaç senedir aradığı nadir bir esere sahip olmanın sevinci içinde herkesi odasına davetle “Bak, yıllardan beri alamadığım kitap” diye gösterir, kitabını bir çocuk saffetıyla seve okşaya dostlarına ziyaret ettirir ve bahtiyarlığını onlarca paylaşmaya çalışır.⁸⁶⁶⁸⁶⁷⁸⁶⁸⁸⁶⁹

Merhumun, kitap sevgisinden dolayı vazgeçemediği mekânlardan bir tanesi de Sahafklar Çarşısı'ydı. Dönemin kalburüstü ilim adamlarının uğrak yeri olan bu çarşıda tarih, sanat ve edebiyatla ilgili araştırmalar yapan akademisyenlerin, ilgi alanlarına giren dükkânlarda ayaküstü yaptıkları konuşmalar tarih-edebiyat sohbetlerine dönüşür; öğrenciler, ilgililer ve kitap meraklıları bu sohbetlerden ve buralarda karşılaştıkları üstatlardan yararlanırlardı. Ev, fakülte, kütüphaneler ve Beyazıt çevresindeki kültür mekânlarıyla Sahafklar Çarşısı arasında mekik dokuyan Mükrimin Halil Bey, sahafklara uğradığında bir kitap görerek “Kaç para?” diye sorar. Sahafk “Beş lira” deyince de “Hayır, bu kitabın hakkı on liradır” diyerek on lirayı verip almış.⁸⁷⁰ Merhum, kitaba karşı işte bu derece gani gönüllüydü.

Bütün bunların tabii bir sonucu olmak üzere, her tarafı kitap dolu evinde, tarihimizi yakından alakadar eden ölümsüz eserleri ve yazmaları ihtiva eden emsalsiz zenginlikte büyük bir şahsi kütüphane kurmuştu. Bunların hatırı sayılı bir kısmını da kendi çalışmaları, notları ve eliyle istinsah ettiği tek nüsha kopyalar oluşturmaktaydı.⁸⁷¹

Yıllar boyu tuttuğu ajandalarından öğreniyoruz ki, kitaplarını sigorta da ettiren merhum, satın aldığı kitaplar, cilt ve fotoğraf için de ciddi paralar harcamıştır.⁸⁷²

Alçakgönüllülüğü

Alçakgönüllüydü. Jüri üyeliği veya Türk Tarih Kurumu toplantıları için Ankara'da bulunduğu günlerden birinde, manevi evladı Refet Yinanç hocamızı görmek için, bir sabah erkenden Dil ve Tarih Coğrafya fakültesine gider. Erken gelen askerî talebelerin bulunduğu bir sınıfa girer. Talebeler “Amca, siz kimsiniz?” diye sorduklarında “Tarih öğretmeniyim. Sizinle konuşmaya geldim” der. Karşılıklı sigara içerler. Talebeler “Amca...” diye sorular sorarlar. Bir ara, Refet Yinanç'ı tanıyıp tanımadıklarını sorar. Tanıdıklarını söylediklerinde da “Siz geldiniz de o niçin gelmedi?” diye sorar. Bu sırada, okula geldiğini öğrenip kendisini aramaya çıkan Enver Ziya Karal'la Afet İnan “Hocam,

⁸⁶³ Cemil Meriç, *Jurnal*, c. 2, s. 327, yay. haz. Mahmut Ali Meriç, İletişim Yayınları, 12. baskı, Sena Ofset, İstanbul, 2004.

⁸⁶⁴ Hakkı Dursun Yıldız, *a.g.m.*, s. 191.

⁸⁶⁵ Mustafa Kafalı, 24 Mayıs 2011 gecesi Ankara'daki evinde yaptığımız görüşme.

⁸⁶⁶ “Mükrimin Halil Yinanç”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, s. 124.

⁸⁶⁷ Hilmi Ziya Ülken, “Kaybettiğimiz büyük ilim adamı Mükrimin Halil Yinanç.”

⁸⁶⁸ Hakkı Dursun Yıldız'dan: M. Sefa Öcal, *a.g.m.*, yıl: 1, sayı: 3, Aralık 1997, s. 13.

⁸⁶⁹ Hilmi Ziya Ülken, “Mükrimin Halil Yinanç”: *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, s. 1718.

⁸⁷⁰ Hakkı Dursun Yıldız'dan: M. Sefa Öcal, *a.g.m.*, yıl: 1, sayı: 3, Aralık 1997, s. 13.

⁸⁷¹ Besim Darkot başkanlığındaki ordinaryüs profesörlük komisyonunun raporu. (Refet Yinanç arşivi); Sadi İrmak, *a.g.m.*; Hilmi Ziya Ülken, “Mükrimin Halil Yinanç”: *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, s. 1715.

⁸⁷² Refet Yinanç arşivi.

ULUSLAR ARASI SELÇUKLU DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

geldiğinizi niçin haber vermediniz!” diye içeri girince, talebelerden biri ağzındaki sigarayı söndüreyim derken elini yakar.⁸⁷³

Notsuz, İrticalen Konuşması

Merhum, konferans ve bilimsel konuşmalarını, not almaya dahi görmeksizin irticalen yapardı. “Kürsüde konuşmaya başladığı zaman, edinilmiş engin bilgi dağarcığının çağrışımları şelale gürlüğü ile birbirini kovalardı. Bir üniversite haftasında, tüm profesörler konuşmalarını notlarına bakarak yaparlar. Hocanın âdetini bilen Kazım İsmail Gürkan notsuz çıkmamasını rica ederek ‘Notlara bakarak konuşulunca daha bir ciddi tesir bırakır!’ der. Mükrimin Halil Bey de, onu kırmayarak, kürsüye, elinde kağıtlarla çıkar. Ancak, konuşma boyunca bunlara bakmaya gerek görmeksizin, her zamanki gibi irticâli ve dolu dolu bir konuşma yapar. Kürsüden inerken unuttuğu kağıtları kendisine götürmek isteyenler, bunların, konuşma notları değil, elektrik havagazı şirketinin ihbarnameleri olduğunu hayretle görürler.”⁸⁷⁴

Tebliğime son verirken;

Arkadaşı Hilmi Ziya Ülken'in tesbiti üzere, “geniş bilgisiyle subjektiflikten kurtulan, medeniyet ve kültür tarihleri arasında yaptığı paralelliklerle, zaman zaman bir tarih felsefecisi seviyesine çıkan”,⁸⁷⁵

Muallim Cevdet'in tabiriyle “tarih aşkının heykeli”⁸⁷⁶ tanımlamasını hakeden;

Ahmet Hamdi Tanpınar gibi dostlarına ve çevresindekilere “tarih zevki aşıl原因”⁸⁷⁷

Prof. Cavit Baysun'un kalemiyle “arkadaşlarınca üstat bilinen ve bir zorluğa maruz kalındığında kendisine başvurulmuş bir merci olan”⁸⁷⁸ ve “bulunduğu her meclisi bir ilim ve öğretim mahfili haline getiren”,⁸⁷⁹

“Ben, gençliğim dahil, bütün ömrümü kütüphanelerde ve kitaplar arasında geçirdim. Dost sohbetlerinden başka eğlence ve avunma bilmedim” diyen,⁸⁸⁰

Ve nihayet; kütüphanesinin üzerine devrilmesi sonucu ölen meşhur Câhız gibi, fakültedeki kürsüsünde ders verirken geçirdiği beyin kanaması sonucu dünyaya gözlerini kapayan Mükrimin Halil Yinanç'ı rahmetle yâd ederken;

Merhumun, bir kısmı Sütçü İmam Üniversitesi'ne bağışlanan arşiv ve kütüphanesinin günümüze gelmesini ve daha önce yayımlanmamış bazı eserlerinin yayınlanmasını sağlayan ve maddi-manevi mirasını devam ettiren Sayın Refet Yinanç hocamıza; son dönemlerde yaptığı faaliyetlerle merhumun anılmasına ve gündeme gelmesine vesile olan Elbistan Mükrimin Halil Yinanç Aile (ELMÜHAY) Vakfı'na ve hassaten, bu programı tertipleyen Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi yetkililerine teşekkürü borç bilir; hepinizi saygıyla selamlarım.

⁸⁷³ Sayın Refet Yinanç'tan. (Musa Çadırcı'dan naklen)

⁸⁷⁴ Haldun Taner, “Ölürse ten ölür canlar ölesi değil.”

⁸⁷⁵ Hilmi Ziya Ülken, “Mükrimin Halil Yinanç”: *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, s. 1717.

⁸⁷⁶ Osman Ergin, *Muallim M. Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi*, s. 345, İstanbul, 2005.

⁸⁷⁷ 28 Mayıs 1957 tarihli profesörler kurulu tutanağı. (Refet Yinanç arşivi)

⁸⁷⁸ Ordinaryüs profesörlüğü için oluşturulan Besim Darkot başkanlığındaki komisyonun raporunda, (Refet Yinanç arşivi)

⁸⁷⁹ “Mükrimin Halil Yinanç”, *İÜEF Tarih Dergisi*, s. 123-125.

⁸⁸⁰ Midhat Sertoğlu, *a.g.m.*, s. 40; aynı yazar, *a.g.e.*, s. 60, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1992.